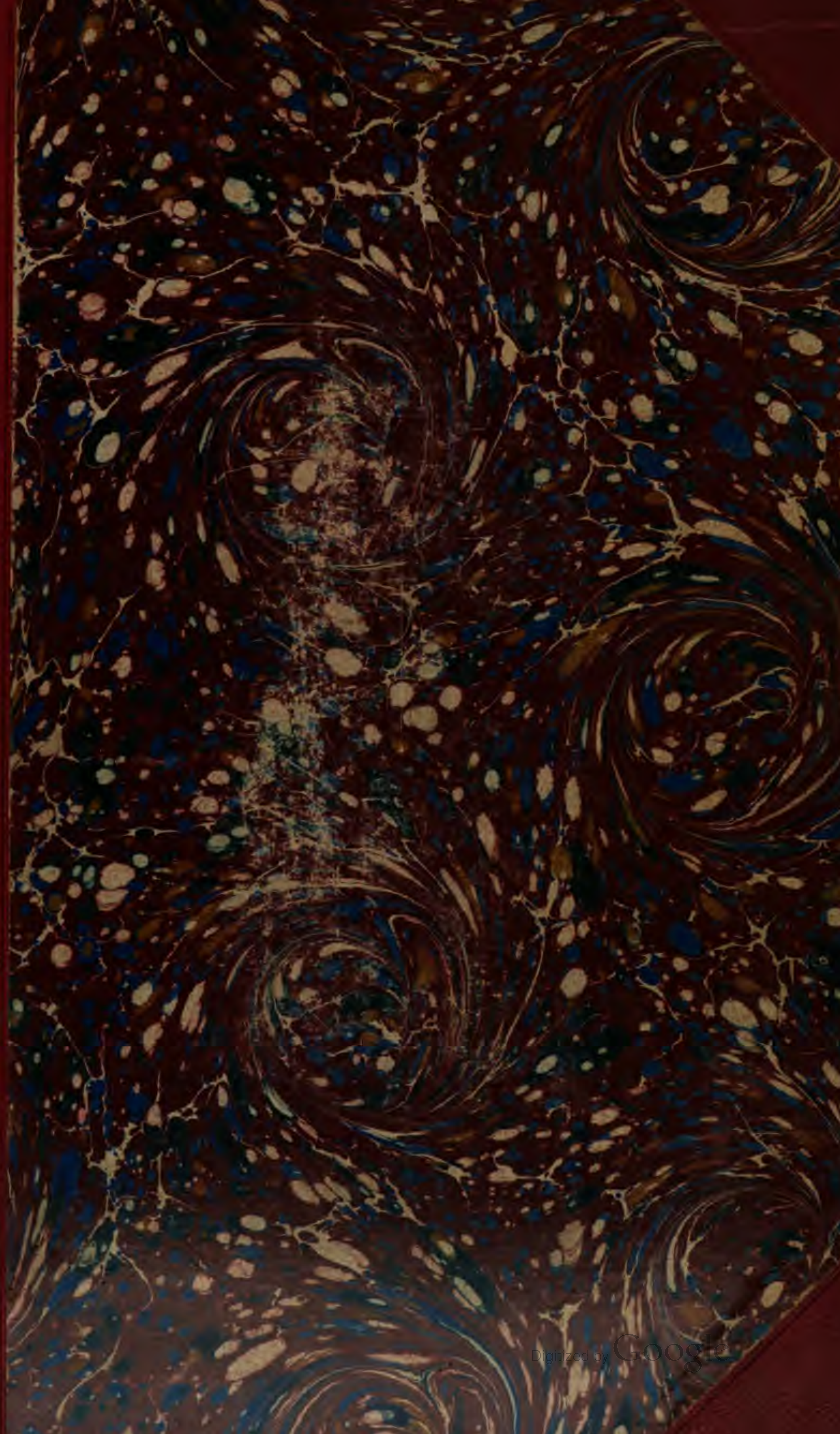

CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS
SIGILLUM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

ERIK BRATE GUSTAF CEDERSCHIÖLD HJALMAR FALK
MARIUS HÆGSTAD FINNUR JÓNSSON KRISTIAN KÅLUND
ADOLF NOREEN LUDV. F. A. WIMMER

GENOM

AXEL KOCK.

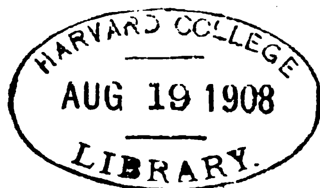
TJUGOFJÄRDE BANDET.

NY FÖLJD.
TJUGONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP. OTTO HARRASSOWITZ.
LUND. LEIPZIG.

LUND 1908.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1908

Innehåll.

En historisk Parallel til Nibelung-Sagnet?

Wilh. Grimm siger, Heldensage 345 (3. Udg. 393): "Ich übergehe ganz den austrasischen König Siegebert und dessen Gemahlin, die berüchtigte Brünehild aus der zweiten Hälfte des 6:ten Jahrhunderts, weil ich keine Hinweisung der (Nibelungen-)Sage darauf entdecken kann; selbst die Namen stimmen nicht einmal völlig überein".

Otto Jiriczek siger, Die deutsche Heldensage 62 (Sammlung Göschen 32), efter Omtale af de historiske burgundiske og hunniske Personer: "Weiter aber führen uns die historischen Anknüpfungspunkte nicht; wichtige Partien der Sage, wie die Verbindung der Burgunderkönige mit Siegfried, und einige Hauptpersonen der Sage wie Siegfried, Hagen, Brünhild, sind historisch unerklärlich; man hat zwar in Hagen Aëtius finden wollen, in Siegfried verschiedene historische Persönlichkeiten vermutet, z. B. den austrasischen König Sigibert, den Gemahl Brunihildis, der auf Veranlassung der berüchtigten Fredegunde 575 ermordet wurde, sogar Arminius in Siegfried sehen wollen, aber alle diese Erklärungs-Versuche sind unhaltbar; Siegfried und die anderen erwähnten Sagengestalten weisen auf ein anderes Gebiet als das historische, auf das Gebiet der Dichtung und des Mythus".

Så kategorisk bliver her den historiske Tydning afvist. Man kan gærne sige, at Sporene skræmmer! Og et nyt Forsøg vil sikkert blive hilst med de Ord, som Symons bruger i Grundriss der germ. Philol. (2) II, 612: når Müllenhoff i Myten om Hild (Kriemhild, Hildegund etc.) har set et Sindbillede på Væren og Ikke-Væren, Opgang og Nedgang etc., så træffer denne Tydning det dybsindige Sagns Tanke uden Tvivl rigtigere end den flade Euhemerisme, der gærne vilde

nedværdige også denne Myte til et interesseløst "Abklatsch" af historiske Tvistigheder.

Trods disse kategoriske Afvisere turde det dog være ikke af Vejen at gøre et nyt Forsøg på ved Nibelung-Sagnet at føre den historiske Parallel helt igennem. Wilh. Müller har i sin Mythologie der Heldensage gjort gældende, at Nibelung-Sagnets "mytiske" Del peger afgjort mod Merovinger-Tiden med dens Dane- og Saxerkampe, og han har bl. a. tydet Hagens Borg Troneje som det neustriske Rigssæde Tournay; til de samme Resultater var jeg selv kommen, inden jeg lærte Wilh. Müllers Værk at kende. Bugge har i "Helgedigtene" tydet Hjørvard (= Hjørvard Ylving) som Hug-Dietrich, Wolf-Dietrichs Fader, der atter fører os til de historiske Merovinger Theuderik og Theudeberht af Austrasien; Hjørvards Hustru Siglind, Svaberkongen Svafnes Datter, tyder Bugge som Theuderiks Hustru Svabegoto, Burgunderkongen Sigismunds Datter; Svafnes Banemand Hrodmar tyder han som Sigismunds Banemand Hlodemær. Nu har imidlertid Bugge selv påpeget den nøje Parallel mellem Hjørvard—Helge-Sagnet og Sigmund—Helge-Sagnet; det er da blot mærkeligt, at han ikke drager Parallelen fuldt ud og siger: Sigismund = Svafne = Sigmund. Endvidere har Bugge, Ark. f. nord. fil. N. F. XIII, 41, påvist, at Vølsunga-Sagas første Del er et gammelt Sagn om en Folkevandring fra Skandinavien. Nu træffer det sig imidlertid så mærkeligt, at Vølsunga-Saga finder en Parallel i et halvhistorisk Helgenlevned fra Merovingertiden: ligesom Vølsung-Vandringen munder ud i en Sigmund, således munder Burgunder-Vandringen ud i en Sigismund. Altså ad tvende helt forskellige Veje fører Bugges Undersøgelser til det samme Punkt, et Punkt, der er som kaldet til Udgangspunkt for en Undersøgelse af det historiske Indhold i Nibelung-Sagnet. Her er der altså utvivlsomt noget, som "ligger i Luften", og som trænger til at udlades, om ikke for andet, så dog for at få det for Alvor

affærdiget og således at bidrage til at få de resterende historiske Muligheder udtømt.

Jeg kan ikke her indlade mig på en nærmere Fremstilling. Spørgsmålet er for vidtløftigt, men da det gælder om at få det hurtigst muligt sat under Drøftelse, vil jeg her til Udgangspunkt meddele det af mig samlede Parallelstof.

Jeg medtager stærke og svage Ligheder uden Forskel; det, hvorom det gælder mig, er jo ikke at levere en Påvisning, men blot at opstille et Problem, en "Arbejdshypotese". Mangengang giver jeg to-tre historiske Paralleler til et og samme Sagnmotiv eller to-tre Sagnmotiver til en og samme historiske Parallel; her stiller jeg Læseren det ganske frit, om han vil bruge dem i positiv eller negativ Retning: dvs., om han vil sige, at vedkommende Motiver er altfor dagligdags til at kunne afgive Holdepunkt for Identificering, eller om han vil gå Parallelerne nærmere på Livet for at efterspore, om muligvis dog en Sammenflydning henh. Spaltning kan tænkes at have fundet Sted.

Ved Ligningerne lægger jeg i Almindelighed ikke Vægt på Gennemførelse af Samstem i Enkeltheder.

Jeg afviser grundsætlig Kravet om *Navnenes lydlovlige Samstem*, på Trods af Karl Helm, der nylig i Paul & Braune's Beiträge XXXII 99—112 har taget mig i Skole, fordi jeg skulde have villet sætte Alvismåls "Guder" direkte lig med "Goter". Hvormeget Folke-Overleveringen giver for Lydlovene, sés tilstrækkelig af Beovulf-Kvadets Garmund, Offa = Værmund, Offa, samt af utallige andre Tilfælde.

Jeg afviser grundsætlig Kravet om Hensyntagen til, hvad Sagnene fortæller om *Personers Frændskabsforhold*. Om et Par Personer er hinandens Søskende, Søskendebørn, Svogre eller Venner, spiller ingen Rolle. I denne Retning er "Faktorernes Orden ligegyldig".

Jeg afviser grundsætlig Kravet om Hensyntagen til, hvad de fleste Sagnforskere regner for Sagnenes bærende Idé, de

romantisk-personlige Handlingsmotiver med deres Enkeltheder. En Undtagelse gør jeg i et enkelt Tilfælde, nemlig ved den tragiske Storheds Dødsmotiv, som jeg tillægger megen Vægt, ja ofte opfatter som Sagnets eneste Rod-Indhold. Dog sér jeg den tragiske Storhed ikke nødvendigvis ene og alene i Dødskandidatens personlige Egenskaber, men ligeså meget, ja mere, i den politiske Magtfylde hos den Stat, som han repræsenterer.

M. H. t. *Navne* er jeg tilfreds, når det kan lykkes mig at påvise Grupper, hvori et Par af de vigtigste Navne stemmer mere eller mindre fuldstændig, medens der i Omgivelserne blot hersker Samstem i Summen af de optrædende Navne-Elementer eller Ætte-Stavrim. Exp. tysk: 1 GIBICHE, (2 Uote), 3 GRYMEHILD (KRIEMHILD), 4 GUNTHER, 5 HAGENE, 6 *G*ernot, 7 *G*iselher = nord.: 1 GJUKE, 2 GRIMHILD, 3 GU(N)Drun, 4 GUNNAR, 5 HØGNE, 6 *G*ottorm, (7 *G*jaflaug, 8 *G*ollrǫnd).

M. H. t. *Personer* er jeg tilfreds, når det kan lykkes mig at påvise Grupper, der forenes ved Frændskab i videste Mening eller ved fælles Fjendskab mod andre Grupper. Exp. de forskellige Sigmund'er, Sigvard'er, Siglind'er, Sigrun'er, og andre Sig-Personer samt Helge'r, Hedin'er, Eylime'r etc. næsten altid som Venner indbyrdes og Fjender af Personer som Høgne, Hate, Hrimgerd, Hrodmar, Hreidmars Sønner, Alf, Dag, Dankward etc. ("Partiet S" overfor "Partiet H"); kun rent undtagelsevis en Sigmund Fjende af en Sigvard, en Sigar Fjende af en Siggeir etc.

M. H. t. *Handlingsmotiver* er jeg tilfreds, når det kan lykkes mig at påvise Fællesskab i Hovedpersonernes samlede Karaktertegning, støttende mig på, hvad Lessing siger i sin "Hamburgische Dramaturgie", at langt vigtigere for Digtningen end Sandheden i de enkelte Handlinger er Sandheden i Karaktererne.

Der er dog ét Område, hvor jeg mener at kunne forfølge Parallelen mere i Enkeltheder; dette Område er *Tidfølgen*. Den er for mig Parallelens egentlige Rygrad.

Efter disse Forord går jeg over til at lade Parallelen tale for sig selv.

Under "Historie" opfører jeg såvel de egentlig historiske Kilder som de halv sagnagtige Krøniker og Helgenlevneder etc.; under "Sagn" opfører jeg de mere udtrykkelige Heltesagn. Grænsen er naturligvis til en viss Grad flydende.

Af Forkortelser bruger jeg følgende:

AK, Atlakviþa. AMG, Atlamǫl en grœnlenzke. Beov., Beovulf-Kvadet. Binding, Binding, Geschichte des burgundisch-romanischen Königreichs. BIT, Biterolf. Dahn, F. Dahn, Urgeschichte der german. u. roman. Völker, Bd. III. (Oncken, Allgem. Geschichte in Einzeldarstellungen). DS, Frá Dauþa Sinfjǫtla. E, den gennemgående Edda-Overlevering (de særlige Citater efter Bugge). F, Fredegars Krønike (da jeg ikke har den ved Hånden, citerer jeg efter Dahn eller Gesch., samme Bind som G). FM, Fáfnesmǫl. G, Gregor af Tours (cit. efter Gesch.). Gesch., Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit; VI. Jahrhund. 9. Bd., ovs. af Giesebrecht. Gesta, Gesta Francorum (cit. efter Gesch.). GK, Goþrúnarkviþa III. GKF, Goþrúnarkviþa en forna. GS, Grípesspǫ. HB, Helreiþ Brynhildar. HBK, Helga kviþa Hundingsbana. Heldens., W. Grimm, Deutsche Heldensage. Helged., Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse; II. Helgedigtene. HJK, Helga kviþa Hjǫrvarþssonar. HM, Hrímgerþarmǫl. Jord., Jordanis, Getica. MG.SS., Monumenta Germaniæ, Scriptores. N, Nibelungenlied (ed. Bartsch). O, Oddrúnargrátr. NG, Nornagests Saga. p, Prosa (f. Ex. HJKp). PW, Paul Warnefrid, Gesta Langobardorum. Quedl., Quedlinburg-Årbøgerne. Rechtsalt., J. Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer. RM, Regensmǫl. S, Vita Sigismundi, Monumenta Germaniæ, Scr. Meroving. II, 323, ed. Krusch. SKK, Sigurþarkviþa en skamma. SKM, Sigurþarkviþa en meire. SL, Seyfriedslied. SM, Sigrdrífomǫl. SX, Saxe. (ed. P. E. Müller). VF, Venantius Fortunatus. Vids., Vidsid-Kvadet. VK, Vǫlsungakviþa. VS, Vǫlsungasaga, Ranisch's Udg. W, Waltharius manu fortis. Y, Ynglingasaga. Þ, Þiđrekssaga. Zeuss, C. Zeuss, Die Deutschen und die Nachbarstämme.

Sigismund og Sigmund afkortes undertiden til Sm., Sigeberht, Sigvard og Sigfred til Sr.

Med "Godtjod" udtrykker jeg dels "Goterfolket", som i Goþrúnarhvǫt Str. 16 og Myrkvid-Fejden (Anganty-Kvadet), dels "Gudefolket".

Det havde oprindelig været min Hensigt at lade Parallelen fremtræde i tvespaltet Form; af Rumhensyn må jeg imidlertid lade mig nøje med her at meddele den historiske Side, idet jeg overlader til Læseren selv at jævnføre Sagn-Siden i Henhold til de opgivne Kildesteder; kun på enkelte særlig vigtige Punkter vil jeg meddele Materialet tvesidigt. Indskudte Henvisninger til Historien sættes i Klammer, medens alle Henvisninger til Sagnet sættes i Parentes.

I. Sigismund—Svaberkongen—Sigmund.

A. *Ætte- og Parti-Gruppering.*

§ 1. Sigismunds Folk Burgunderne afleder sig fra de Vælske, if. Ammianus Marcellinus XXVIII, 5. (Sigmunds Æt hedder Vølsunger, af Ordet *valis* "ægte", ikkun afhjemlet hos Goter-Gruppen, der også omfatter Burgunder, jfr. Plinius Natur. Hist. IV c. 99. Sigismund af Burgund synes if. bajersk-ungarske Sagn at indgå i Nibelung-Kresen v. S. af Gundacher. If. Turmair, Keza, Olahus falder både Sm. og Gundacher mod Hunnerkongen Attila, jfr. Matthaei, Die bairische Hunnensage, Zeitschr. f. deutsch. alt. XXXXVI, 12 ff. Jeg tør ikke afgøre, hvor Grænsen mellem folkelige og lærde Elementer hos disse Forff. skal drages. Når hos Olahus etc., i Strid med Historien, Sigismund falder *før* Gundacher, synes det mig dog temmelig nødvendig at måtte skrive sig fra Folke-Overlevering = Vølsung-Sagnet).

§ 2. Sm.s Rige indlemmes senere i Frankrig. Hans Æts og Pårørendes Navne stemmer nøje med Fyrstenavnene i Rinfranken, især ved Elementerne Sig- og Theud-. (Sm.s Rige Frankland DS, Rinfranken N; Navne-Element Sig- VS, N; Franker N = Burgunder W og omvendt).

§ 3. Sm.s Folk er, næst de egentlige Goter, den Stamme, der i E hyppigst kaldes gotnisk, Goter. I den oldengelske Hof- og Statskalender Vids. (bedre: Ætla-Listen) følger

den imellem Førsterangs-Magterne lige efter Goterne (mytiseret: Odins særlige Forkærlighed for Sm.s Æt).

§ 4. Sm.s Stamfader er if. G Kristenforfølgeren Athanarik, egtl. Vestgoterhövding; G II c. 28. Sm.s Svigerfader er Theuderik den store, hvis Forfædre hos Jord. kaldes Anses (Aser), Herskeren over Italien og Goterne = Valland og Gut-þiuda, Godtjod. G III c. 5. (Sm.s og hans Vivs Stamfader er Odin, Herskeren over Aser, Valhal og Gude-Godtjod, Værneren for det jordiske Godtjod = den germanske Folkegruppe, jfr. min Diss. Oldsagn om Godtjod, I, 163 ff.).

§ 5. Sm.s Svigerfader Theuderik er g. m. Hlodevigs Søster Audefledis, Søster til Albefledis, som nævnes G II c. 31. (Hjørvard, der ligesom Hug-Dietrich i sig forener den gotiske og frankiske Theuderik, er g. m. Alfhild. HJKp c. 1).

§ 6. Sm.s Rige omfatter den svabiske Stamme Varisterne og det sydvestl. Alemannien; Alemanner hører nær sammen med Svaber. Datter Svabegoto, Flodoard II c. 1., g. m. Theuderik af Rinfranken, Fader til Theudeberht. G III c. 5. (Svafnes Rige Svafaland HJKp., Datter Siglind, hendes Svigerdatter Svafa g. m. Hjørvard, if. Helged. 257 = Hjørvard Ylving. Hug-Dietrich, Stamfaderen til Wölfinger = Sm.s Svigersøn Hugo-Theuderik; Sm. Stamfader til Ylvinger, VKp. c. 1.).

§ 7. Theudeberht slutter fredelig Pagt med Eutier = Folket ved Fjǫrðr Eylima (som Limfjorden kaldes i AMG 5), og med Nord-Svaberne, if. officiel Skrivelse hos Duchesne I, 862, Zeuss 357, 363. (Sm. Svigersøn af Eylime, DS, VS; Svafnes Dattersøn, Hjørvards Søn, er Svigersøn af Eylime og g. m. Svafa, HJK.).

§ 8. Hos Svabernes nære Naboer og Forbundsfæller (Vids.) Myrjingerne, dvs. Folket i Saxernes Naboland Mauringa Ø. f. Nedre-Elben, hersker på Theudeberhts Tid Audgisl, g. m. Langbarderkongen Audvins Datter Alhhild. Vids. (Hjør-

vards Fælle er Atle g. m. Alof, jfr. A[u]dils g. m. Saxerdronningen Alofs Datter, Y c. 28).

§ 9. Overfor A Sigismund, Svabegoto, B Theuderik af Godtjod, C Hugo-Theuderik, D Sigeberht I af Rinfranken, E Eylima-Folket står som fælles Fjende den legitime Linje af Merovinger-Ætten — i Basinas Varseldrøm hos Fredegar Gesch. 272 sammenlignet med *Hunde* —: *Albefledis* Broder HLODEvig, g. m. HRODEhild, Sønner HLODE*mær*, *H*..*berht*, HLODEhar, Efterkommere *Hareberht*, HLODEvig, *H*ramn, *Dag*eberht, *Sige*berht. Ovf. Sm. alene står hans Frænde Burgunderen Godegisel i Forbund med "Sigambrer" (S = HLodevigs Folk). (Ovf. A Sigmund, Signy, B Herren over Godtjod, C Helge Sm.s Søn, (D Sigvard Sm.s Søn), E Eylime står *Hundings* Sønner *Alf*, Lyngve, *H*.. *vard*, *Hervard*, Hemming, ovf. Helge alene står *Høgne* m. Søn *Dag* og Broder *Sigar*; ovf. Sm. alene står hans Frænde *Sig*geir af Gautland; ovf. a Svafne-Siglind, b Hjørvard, c Helge Hjørvardsøn, d Sigar, e Eylime står *Alf*, *H*ROD*mar*, ovf. Helge alene *H*ate, *H*Rimgerd; ovf. Gøtars Fælle Si(g)mon(d) står en Sigvard Budles Søn if. SX VIII, 408. Mærk: på den ene Side er det ledende Element S, på den anden H).

B. *Karakterer*.

§ 10. SIGISMUNDS FADER Gundebad (= Sigmund som yngre) er sit Folks største Hersker, ja måske dets eneste fremragende; han roses selv af den for Frankerne partiske Gregor, II c. 33. Han genoprejser sine Fædres sammenstyrtede Rige under meget vanskelige Forhold, i Kamp både med den ydre Fjende, "Sigambrer-Fyrsten" Hlodevig, og med den indre Fjende, sin Broder Godegisel. Den burgundiske Lovbog bærer Gundebads Navn, G II c. 33. ("Loi Gombette"; den menes iøvrigt at være udstedt af Sm., som i Faderens sidste År var hans Medregent og Medkæmper, Binding 217).

§ 11. SIGISMUND (= Sigmund som ældre) er bleven gjort til Helgen, men hans Adkomst til Forherligelse indskrænker sig nærmest til, at han 1) afsværger det arianske Kætteri og således skaffer den katolske Kirke Sejren blandt hans Landsmænd, 2) lider en tragisk Død, idet han med Hustru og Børn kastes i en Brønd, 3) er Midtpunktet i et navnkundigt Riges tredje og sidste Undergang. Som Konge er han passiv, ukrigersk, ja ligefrem Tøffelhelt. Han bliver af sin Hustru forledt til at myrde sin førstefødte Søn, hendes Stifsøn; flakker siden fortvivlet om, men lever dog stadig videre med Sønnemordets Anstifterske; lider endelig det skæbnessvangre Nederlag mod sin Æts gamle Fjender. En Karakter lig Sm.s er ingenlunde dagligdags indenfor historiske Fyrsteætter. (Den genspejles livagtig i den ældste udførligere Kilde til den episke Sm.s Saga, DS: her siges der om ham ikke et eneste rosende Ord, men kun netop de lidet smigrende Ting, der fortælles om den historiske Sm. I N er Sm. en slet og ret Nitte; i Beovulf tillægges der ham Dragekampe = æventyrligt Godtkøbs-Opspind for en hvilkensomhelst Fyrste, om hvem Sagnet ikke véd andet at sige).

C. *Handling.*

Fra før År 400—til c. 450. Forspil a. Folke-Vandresagnet.

§ 12. Sm.s Folk har oprindelig hjemme i Skandinavia S = Skades Ø. (Skades Land, VS c. 1.; Sm. må for Trællemord nødtvungen udvandre, får Skibe af Odin. NB! Skandinavisk Urhjem, Trælle, Tvang og Skibe er stående Motiver i de gamle Folke-Vandresagn, jfr. min Diss. Oldsagn om Godtjod, Tillægget).

§ 13. Sm.s Folk udvandrer til *Østtyskland, hvor dets historiske Hjem var if. Ptolemæus etc., drager gennem "adskillige Riger" S til Rinen, hvor det tvinges til at vogte Bor- c. 400.
gene for Romerkejserne og derfor får Navnet Burgunder S;

Romertvang og Navnetydning er stående Motiver i Folke-Vandresagn, jfr. min Diss. NB! Burgunderne er det eneste Folk med denne Rute. (Sm.s Folk udvandrer til Hunland = Østtyskland, VS c. 1., alias Sm. hersker i Frankland DS, Rinfranken N., Tarlungaland = Karlungaland Þ).

437. § 14. Gundehar af Burgund lider et skæbnessvangert Nederlag mod A(g)etius, Romernes Statholder i Gallien = Valland. Idatius & Prosper Aquitanus, se Zeuss 469. (Hjælm-Gunnar af Godtjod fældes trods Odins Hjælp af Agnar, Audas Broder, som støttes af Brynhild fra Valland, HB 7, 9, 2, jfr. Kongen af Gotnaland ovf. Agnar, Grimnesmåls Prosa, endvidere Aude, Stamfader til Kejserne i Valland, Flatøbogen I, 26. Dette skér længe før Sm.s og Sr.s Tid, hvad der udtrykkes gennem Brynhilds Tryllesøvn. Jfr. endvidere Gundachers & Sigismunds Nederlag mod Attila if. bajerske Sagn, ovenfor § 1).

c. 450. § 15. Sm.s Farfader Gundjiuk grunder et nyt Burgunderrige. Han er en mægtig Hersker, den første af Sm.s Forfædre, der nævnes i S. (Sm.s Farfader Rere er første Konge efter Udvandringen, VS).

c. 452. § 16. Sm.s Farbroder Hilperik optræder på Skuepladsen sammen med Gundjiuk, Jord. XLIV, 229; han spiller en væsentlig Rolle i S. (Sm.s Enkes Svigerfader er Hjalprik. DS. RM. VS).

453—507. Forspil b. Politiske Forhold i Nabolande.

§ 17. Samtidig med Theudemer i Bajern, Theuderik den stores Fader, hersker Theuderik II over Vestgoterne i
453—466. Spanien, 453—466; Søn Alarik II 466—507; dennes Søn
466—507. Amalarik, Theuderik den stores Dattersøn, samtidig med Sm. og med Sigeberht I af Rinfranken. (Bajreren Didrik af Bern, "rex Gysegothorum", har Broderen Ermelrik, Hersker i Gotien og Spanien, if. Bajrerkrøniken MG. SS. XXIV, 222. Didmar af Bern er Broder til Emelrik, dennes Søn Emel-

rik, if. Geneal. Viperti, Heldens. No. 35 b. Ermenigild i Spanien tydes som Ermanrik, Heldens. No. 17 b. Jarmerik samtidig med "Simon" og Sigvard Budles Broder, SX VIII, 408. Amelrich fra Bajern samtidig m. Sm. og Sigfred af Rinfranken, N 1548. Bajrer fastst̊ående = Goter i bajersk Overlevering, jfr. Bajrerkrønikens udtrykkelige Vidnesbyrd om Sproget, samt Ligningen Amelunger = Bajrer, Regensburg. Gloser, Zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 415).

§ 18. Amalariks Fader og Sigeberht I mister samtidig 507.
deres Riger i Gallien til Hlodevig, og Sigeberht falder; det skér inden Sm.s Fald. G II c. 37. 40. Baldungen Gezalik, Amalariks Halvbroder, og Goterkongen Theuderik, Amalariks Morfader, kæmper om Magten i Spanien. Amalarik må fly fra Gallien for Hlodevig og opvoxer uden Magt som Theuderiks Myndling. (Jarmeriks Fader Sigvard mister det meste af sit Rige til Slaverne. Sr. og "Simon" fælder hinanden. Jarmeriks Farbroder Budle og Fasters Husbond Gøtar deles om Resten af Sr.s og Jarmeriks Rige. Jarmerik opvoxer landflygtig som Slaverkongens Fange. SX VIII, 403. Amelrich drives af Fjender i Landflygtighed. N. 1548).

§ 19. Sm.s Nabo Sr. I af Rinfranken snigmyrdes før 507 el. 508.
Sm.s Død af sin Frænde H. østenfor Rinen på en Jagt i Hessen, mens han ligger og hviler. Mordets Anstifter er fælles Fjende af Sm. og Sr. G II c. 40. (Ordret ligeså N 906–1073).

500—532. Sm.s Kampe og Fald.

§ 20. Mod Sm.s Fader nærer hans Broder Godegisel lønligt Had, G II c. 32 (VS c. 3, 45). Godegisel forbinder 500.
sig med "Sigambrernes" [S] Konge Hlodevig. Sm.s Fader aner ingen Svig, indfinder sig til et aftalt Møde, men overfaldes af de forbundne Fjender og mister både Hær og Rige. (VS c. 5, 30).

§ 21. Sm.s Fader (vel med Sm.) indesluttes i Avignon og er Undergangen nær. I sin Nød finder han Hjælp hos

en tro Rådgiver, som indynder sig hos Kong Hlodevig. Rådgiveren udvirker, at Sm.s Fader ikke bliver dræbt, men slipper med at yde en årlig Afgift. "Vil han ikke gå ind derpå, kan du jo gøre, hvad dig lyster". G II c. 32. (VS c. 5, 45).

§ 22. Da nu Sm.s Fader er kommen til Kræfter, tager han Hævn over sin Frænde Godegisel. Denne har fortørnet sin Vandopsynsmand, som for at hævne sig går over til Sm.s Fader og røber for ham, hvor Vandledningen går ind i Godegisels Stad. Ad denne underjordiske Vej trænger Sm.s Fader og hans Følgesvende frem, og sprænger med Brækjærn Stenene, hvormed Åbningen er tilmuret. Godegisel indesluttes i Kirken og omkommer med sit Følge, G II c. 33, indebrændes med sin Hustru, S. (VS c. 8, 47 ff., jfr. især 88, hvor Sm.s Rådgiver ved Hjælp af Trællc lønlig flyer ham det guddommelige Sværd, hvormed Sm.s Søn Sinfjøtle graver sig frem gennem Jord, Sten og Jærn for at komme bag på Fjenden).

før 506. § 23. Sm.s Fader udjager derpå de andre Fjender, der har deltaget i Overfaldet på hans Rige, [Frankerne]. Han genopretter sine Fædres Vælde i hele Burgund og giver milde Love. G II c. 33 (VS c. 8, 130; Sm. en viis Hersker).

516. § 24. Sm. ægter Theudegoto, en Datter af Theuderik den store, hvis Forfædre hed Anses, Herren til Valland og Godtjod. G III c. 5. S. (VS c. 6 om Sm.s Viv Signy, Ætling af Herren til Godtjod). Sm. bliver Konge *efter* sit første Giftermål (VS).

§ 25. Sm.s Datter Svabegoto ægter Hugo-Theuderik = Sagnets Hug-Dietrich, Stamfaderen til "Wölfingerne". G III c. 5. (Sm. Stamfader til Ylvinger. VKp c. l. Svafnes Datter Siglind g. m. Hjørvard = Hjørvard Ylving. HJKp jfr. § 6).

511. § 26. Sm.s Æts Fjende Hlodevig døer før Sm. G II c. 43. (Hunding †. VS c. 9, 5).

§ 27. G II c. 5; S. Efter sin første Hustrus Død ta-

ger Sm. en Viv af ringere Byrd, med hvem han får Afkom. Sigisrik, Sm.s Søn af første Ægteskab, en rask og højtstræbende Yngling, hånes og fortrædiges af sin Stifmoder. Han vil ikke unde hende at bære hans egen Moders Dronningeskrud og kalder henne uværdig. Hun kræver ham straffet, idet hun pålyver ham Snigmordplaner mod Sm. (Stifsønnen Sinfjøtle har dræbt Stifmoderens egen Søn, der er hans Medbejler. DS. VS). Ved et Måltid sidder Sigisrik og drikker sig fuld. Sm. råder ham til at sove Rusen ud. (Jfr. den drukne (VS) Sm.s Råd til Sinfjøtle: "Lad Skægget si Vinen!" DS. VS). Sigisrik følger Rådet og bliver kvalt, på Sm.s 522.
Bud, men efter Stifmoderens Anstiftelse. Sm. gribes af Sorg, han kaster sig over Liget, omslynger det med sine Arme og flyer siden bort i Ensomhed til sine Yndlinge, de Guds Mænd i Agaunum, et af ham selv stiftet Kloster. (Sm. møder sin Værnegud Odin. DS. VS). Mens Sm. ligger og græder over Sønnens Lig, træder en Olding til og viser ham bort, idet han råder ham til hellere at græde over sig selv. (En Olding = Odin tager Sønnens Lig fra ham og byder ham gå en anden Vej. VS c. 10, 35). Sm. foretager sig intet mod Sønnemordets Anstifterske, men lever stadig videre med hende. (Ligeså i DS. If. VS c. 10, 38 jager han hende bort; ialfald en såre mild Straf).

§ 28. Mellem Sm. og hans første Hustrus Fader, Theuderik af Godtjod, indtræder der efterhånden Uvenskab. Det bryder frem første Gang i 507, da Sm.s Folk forener sig med Godtjods Fjende Hlodevig; Theuderik tilegner sig til Straf et stort Stykke af Syd-Burgund. 519 opsnapper Theuderik Sm.s Breve til Kejseren, Binding 243. Yderligere øges Uvenskabet, da Sm. lader Theuderiks Dattersøn myrde. Binding 246.

§ 29. Hlodevigs Enke Hrodehild siger til sine Sønner 523.
Hlodemær, Hildeberht, Hlodehar: "Husk den Skændsel, jeg har lidt! Hævn min Fader og Moder!" [Hilperik m. Hustru

skulde if. G II, c. 28 være bleven myrdet af Sm.s Fader]. G III c. 6. (VS c. 9, 7). Hlodevigs Sønner genoptager den gamle Fejde (VKp. c. 1) med Sm.s Æt. (DS, VS c. 11, 25). Sm.s Svigerfader Theuderik af Godtjod overlader Sm. til hans Skæbne, forener sig endogså if. Prokop med hans Fjender, tilriver sig ialfald et stort Stykke af Burgund, Binding 253; (VS c. 11, 47: Odin splintrer Sm.s Sværd). Sm. overvindes og henrettes af Hlodemær. (DS. Sm. fældes af Lyngve. VS c. 11, 56. Svafne fældes af Hrodmar. HJKp. c. 3. Jfr. "Simon"s Banemand Sigvard, SX VIII, 408, mon = Hlodemær, Farbroder til Sigeberht?).

524—533. Efterspil.

524. § 30. Sm. hævnes af sin Broder Godomar af Burgund. Han fælder Hlodemær, som if. F sviges af Sm.s Svigersøn Hugo-Theuderik, jfr. Helged. 265. (Hundings Sønner fældes (før Sm.s Død) af Helge HBK 14, VKp c. 4, VS c. 9, 10; Svafnes Banemand Hrodmar fældes af Helge Hjørvardsøn, HJKp. c. 5; Sigvard — jfr. Hlodemærs Brodersøn Sigeberht — fældes af Gottormr af Burgund. SKK 22.).

526. § 31. Amalarik kommer til Magten i sit Rige efter Sm.s Fald, og efterat Goterkongen Theuderik, som har styret det, er død. (Jarmerik genvinder sit Rige efter "Simon"s Fald, og fordriver Kong Gøtar. SX VIII, 411).

531. § 32. Sm.s Svigersøn Hugo-Theuderiks Søn Theudeberht, "Wölfingerne"s Hovedhelt, slutter fredelig Pagt med Eutierne = Folket ved Ey-lima-Fjord og med Svaberne. Officiel Skrivelse, Duchesne I, 862. (Svafnes Svigersøn Hjørvards Søn Helge fæster Eylimes Datter Svafa efter Svafnes Fald, HJKp c. 6; Sm. ægter Eylimes Datter kort før sit Fald, DS, VS c. 11, 1).

532. § 33. Sm.s Hævner Godomar fordrives af den faldne Hlodemærs Frænder H & H, i hvis Æt Navnene Dageberht og Sigeberht oftere forekommer. G III c. 11. (Helge Hjørvardsøn fældes af Hrodmars Søn Alf, HJKp. c. 8, Helge

Sm.søn fældes af Høgnes Søn Dag, Brodersøn af Sigar VK 30 & 6; Gottormr fældes af Sigvard SHK 22).

§ 34. Hrodehild giver — mod sin Vilje — den Ordre, 538.
at Hlodemærs Sønner skal aflives, og det skér. G III c. 18. (Hrimgerd afliver Hlødvards Sønner, HM 8 ed. Finnur Jónsson; dette Optrin er indordnet i HJK mellem Hrodmars og Helges Fald).

§ 35. Efter sit Nederlag forsvinder Godomar af Burgund sporløst; med ham ender det national-burgundiske Riges Saga. (Med Helges Fald slutter den Sagnkres, som knytter sig særlig til Sm. og ham, og som i de foreliggende Eddakvad står fuldkommen uden Forbindelse med Nibelung-Sagnet.)

II. Sigeberht—Sigvard—Sigfred.

A. *Ætte- og Partigruppering.* § 36.

	Historie.	Nordisk Sagnform.	Tysk Sagnform.
Helt	*Sigeberht* af *Rinfranken* † 576	*Sigvard* af *(Rin)franken*	*Sigfred* af *Rinfranken*
Modstander af hans Æt eller neutrale	*Gundehramn*, *frankisk* Fyrste af *Burgund* † 593 g. m. *Bobila* Fosterfader for Sønnerne af *Brunehild*, den senere Regentinde i Burgund Brødre: *Gundehar* (ældre) Gundevald (uægte) *Hilperik* af *Tournay* † 584 Hilperiks Sønnesøn: *Dageberht* † 638 Sønnesønnens Rådgiver (Karolingernes Stamfader): Arnulf af *Metz* † 641 Sønnesønnens førstefødte Søn: *Sigeberht* III (Konge) † 656 (?) Onkel: *Hildeberht* *Hagan*'en over *Hunnerne* (Avarerne), Hilperiks Enkes Ledtogsfælle mod Sigeberhts Rige (Hagan = Chan)	*Gunnar* af *Burgund* g. m. *Brynhild* Brødre: *Gottorm* *Høgne* Af en anden Æt: *Høgne* VK Søn: *Dag* (jfr. Høgnes Søn Y c. 88 *Hilder*) *Hjalprik* (neutral)	*Gunther* (af *Franken* W) af *Burgund* g. m. *Brünhild* Brødre: *Gêrnôt* *Giselher* Måg: *Hagen* af *Troneje* opvoxet hos Hunnerne Hagens Broder: *Dankward* Søstersøn: Ortwin af *Metz* Gunthers Søn: *Sigfred* *Hagen*'s Fader, Aldriân, *Hunner*-kongen Etzels Mand. NB. *-iân* er usvigeligt Kendemærke for udenvælsk Byrd, især slavisk eller hunnisk.
Heltens og hans Modstanderes fælles Modstandere	Daner Saxer Hunner	Daner (Krigsskueplads: Saxland) Hunner	Daner Saxer
Heltens Elskede, siden gift med en Mand fra Modstandernes Lejr	*Brunehild* af *Baldung*-Ætten, † 613, Datter af *Athanagild* af *Ispanialand* = *Valland* tilsidst Regentinde i *Burgund*	*Brynhild* af *Budlung*-Ætten, Søster til *Atle* (fra *Valland*), Dronning i *Burgund*	*Brünhild* af *Isenland*, Dronning i *Burgund*
Hendes Medbejlerske	Frede-gund, † 596	Gu(n)drun Moder: Grimhild	Kriemhild el. Gremhild etc.

B. *Karakterer.*

§ 37. SIGEBERHT AF RINFRANKEN (Sigvard af (Rin)Frankland, Sigfred af Rinfranken) er den eneste Merovinger, der er i fuld Forstand Helt [1]). Han er, if. Dahn 164, blandt Samtidens Frankerfyrster "uden Tvivl den bedste, den mest kaldede. Han er fri for sin Æts vilde Sanselighed og blodige Mordlyst". Han tager udtrykkelig Afstand fra Nabofyrsternes løse Forbindelser, noget for hans Tid ganske enestående. (jfr. Sindbilledet: det dragne Sværd i Sengen mellem Sr. og Brynhild. GS 41: Sr. vil derfor altid mindes). Han skåner den overvundne Neustrer-Fyrste Theudeberht, GI V, c. 23. (Sr. skåner Nibelung-Fyrsternes overvundne Tjener, N 96) og søger energisk at skåne de overvundne for Brandskatning, G IV c. 49 (N. 315). "Han afværger Hunner, Daner (N, NG, VS), Saxer (N), Langbarder og bringer Tyringerne til Lydighed", Dahn 164. Han slutter Pagt med Kejseren; frankiske Hjælpetropper vinder for denne en stor Sejr over Perserne i Armenien, vel ifølge Sr.s Pagt. Dahn 127. "Overfor Hilperik af Tournay står han altid, overfor Gundehramn næsten altid som den angrebne". Dahn (N). En Undtagelse danner blot hans, som det synes, umotiverede Angreb på Gundehramn 6 År efter Sr.s Trontiltrædelse. (N. 107 ff.). "Hans tidlige Bortgang gav Riget til Pris for blodigt Fordærv og lettede Lens-Adelens Fremvoxen over Kronen, til svær Skade for Riget". Dahn. Udadtil følger

[1]) Hvor højt Sigeberht rager op over Kresen af Samtidens øvrige Æmner til episk Forherligelse, sér vi bedst ved at sammenligne den Dom, som Dahn S. 87 fælder over hans nærmeste Medbejler, Theudeberht, der forlængst er erkendt som den historiske Original til Heltesagnenes Wolf-Dietrich: "I Theudeberht blandes hans Æts glimrende Gaver med dens Laster: tøjlesløs Sanselighed, hensynsløs Magtbrynde og derfor ryggesløs, ingen Troskab kendende Statskunst: dog fattes ikke lejlighedsvis Træk af Ædelmod — hvor nemlig Vellyst eller Magtbrynde ikke spillede med ind — og et stolt, højtflyvende, kækt planlæggende Sind". At en Helt, hvis Gærning blev forholdsvis lidet omtalt i historiske Skrifter, vandt sig et stort Navn i Heltesagnet, har vi et godt Exempel på i Sigeberhts yngre Landsmand Roland.

efter Sr.s Fald en stærk Synken af Frankernes Magt, hæderløse Kampe mod Hunner og Vestgoter, forsmædelige Nederlag mod Tyringer og Slaver. (N. Nederlag mod Hunner, Tyringer, Goter).

§ 38. GUNDEHRAMN AF BURGUND (Gunnar af Burgund, Gunther af Burgund) er, som Gregor udtrykkelig fremhæver, from, fredelig og hjærtensgod. G IV c. 30 (N). Han søger overalt efter Evne at mægle og at holde sammen på Ætten; det fremhæves udtrykkelig af ham selv ved Overenskomsten i Andelot. G IX c. 20 (N 860. 868. 882. 1108). Han er i Året 567 overbærende med Sr. G IV c. 30 ["hjærtensgod"] (N 107 ff.), ligeså, trods røbede Snigmordplaner, med Fredegund G VII c. 18, VIII c. 44, og, trods stærk Mistanke om Snigmordplaner, endvidere med Brunehild, G VIII c. 4 (VS c. 29). — Efter Sr.s Fald værner han den værgeløse Enke Fredegund mod den hævngærrige Brunehilds Efterstræbelser. G VII c. 7 (GK 31). Han er gavmild med Almisser, G IX c. 21, "som vi ofte har sagt". (N 166. 255. 317. 687); giver det af hans Frænder ranede Gods tilbage til de rette Ejermænd. G. VII c. 7 & 19. (Jfr. Gunther, der på Sr.s Forbøn eftergiver de overvundne Fjender Krigsskade-Erstatningen. N 315). — Men ved Siden af disse gode Egenskaber røber han stærk Mangel på Heltenatur. Han er forsagt, ræd for Brunehild G IX c. 26 (N 435), beder offentlig i Kirken Folket om Skånsel for sit Liv, G VII c. 5 & 8, (klager over Fjenders Fejdebud etc. N 147. 153). Hans Hær lider kort før hans Død et forsmædeligt og uhævnet Nederlag mod Goterne, for hvilket han vil skyde Skylden på Hildeberht. G IX c. 32 (jfr. Gunthers Nederlag mod Goterkongen Didrik og hans Kæmpe Hildebrand. N 2235). Han er kvindekær (N 634; det tilrådes Gunther gentagne Gange at blive hjemme hos Fruerne, mens de andre Fyrster går i Krig. N 174. 886; den Heltenatur, han pludselig møder op med i Dramaets sidste Del, stammer åbenbart fra den

gamle Burgunderkonge Gundehar). Han har en Mængde løse Forbindelser, mest med Kvinder af lav Byrd. G IV c. 25. (overraskes af Atle i en løs Forbindelse med Oddrun. SKK 58. OG 35). Han er vægelsindet, G IV c. 49 & 50; IX c. 32 (N 873, 1131), svag overfor sin Hustrus Mordlyst, G V c. 35 (N, E, især GK 67), svag overfor de onde Råd fra Fyrst H. af Tournay, vakler idelig frem og tilbage mellem ham og Sr. Han er godsgridsk, især overfor Goterne i Septimanien, G IX c. 32, jfr. Dahn 414, 420, 445 (SKK 16); han lader uhindret Rigsskatten rane fra Sr.s Enke og bliver selv Parttager i Byttet. G V c. 1 (N, E).

§ 39. H. AF TOURNAY (Høgne, H. af Troneje) er Dramaets mandlige Rænkesmed. Han er blandt de samtidige Merovinger "den talentfuldeste, den åndfuldeste, men tillige den mest ondsindede". Dahn 290. Hans Tunge skåner ingen. G VI c. 46. Han er ikke så ukrigersk som Gundehramn, forsøger atter og atter Krigslykken, men kan dog aldrig hamle op med Sr. "Uden Heltenatur, hverken Kriger eller Feltherre". Dahn 290. Hans eneste større Dåd er hans Deltagelse i Faderen Hlodehars sejrrige Kamp med Saxerne, hvorfor han prises af Smigreren Venantius Fortunatus IX, 1 (N. 162 ff.). Hans Dåder indskrænker sig iøvrigt til, at han plyndrer verdsligt og kirkeligt Gods, fælder uretfærdige Domme G VI c. 46, myrder svage og værgeløse, (Kappelanen N 1575, det hunniske Sendebud Vinge, der venlig advarer ham mod Fjendernes Argelist, AMG 40; en Færgemand, som han har lokket til sig ved falsk Foregivende, N 1563); hugger Hænder og Fødder af dem, (Werbel N 1963), eller martrer dem på endnu grusommere Måder G IV c. 51. For Sr. må han Gang efter Gang forsmædelig fly, (N 982), og at fælde ham evner han kun ved Svig. Han skælver ligeså meget for Skjoldmøen Brunehild. (N 438). Han er "ganske afhængig af en dæmonisk Kvinde (N); lunefuld, ustadig, upålidelig, — stadig kun i Vellyst, Grusom-

hed og Falskhed; han virker raffineret hæslig (N 1003 skadefro), ja fuldstændig gyselig". Dahn 290. "Vor Tids Nero og Herodes". G IV c. 46.

§ 40. DAGEBERHT AF FRANKEN OG BURGUND, (Dankward, Marskalk af Burgund), "som skiftede Lov og Ret med kraftig Hånd uden Persons Anseelse, og som gjorde sig kendt som Lovforbedrer, er den sidste dygtige Konge af Merovingernes Æt". Daae og Drolsum, Verdenshist. III, 52. Hans Fortjeneste, som han if. Dahn må dele med sine Rådgivere Arnulf af Metz og Pipin, "lå vel især deri, at han ikke tålte de havesyge og voldske Stormænds Overgreb." Dahn 609. If. F hersker han kraftig, værger med Held Grænsen mod Basker og Bretoner, hvem han tvinger til Lydighed. Dahn 642. If. et Sagn i Gesta Francorum c. 42 vinder han også Sejr over Saxerne, dog kun ved Bistand af Hlodehar. Dahn 607. (N 201. 211). Han udmærker sig i sine første Regeringsår ved Gavmildhed, men den slår if. F hurtig over i Gridskhed, Dahn 625. 634. Han forfalder til Kødets Lyst, har tre Dronninger og så mange Friller, at F. ikke orker at optælle dem. (Dankward er en "Hjærteknuser". N 414). En religiøs Bretonerhøvding, der skal aflægge Hyldings-Ed, vægrer sig af den Grund ved at sidde tilbords med ham. Dahn 643. Han viser sig oftere troløs. Baskernes Udsendinge frygter hans Troløshed. Dahn 643. Han modtager en fordreven Hunnerhøvding [dvs. Avarerhøvding] i sit Riges Østmark Bajern og lader ham derpå forræderisk myrde med de fleste af hans Landsmænd. Dahn 633. (Jfr. hvordan Dankward overrumpler Hunnerhøvdingen, der sendes til ham. N 1922, se § 117). Hans store og uhævnede Nederlag mod Slaverne År 630 danner Indledningen til Merovinger-Vældets Sammenbrud i nordøstlige Egne. (Dankward åbner den Kamp, der fører til Burgundernes Undergang. N).

§ 41. ARNULF AF METZ (Ortwin af Metz) spiller en vigtig Rolle i Dramaets midterste Del. Til at kendemærke hans Plads er det nok at sige, at han er Stamfader til Karolingerne. Han opdrages hos Austrasiens Major Domus Gundulf, der synes at have været en Hovedleder for det austrasiske Stormandsparti i den lange Kamp mod Sigeberhts Æt. If. Dahn må Arnulf formodes at have spillet en Rolle blandt Lederne adskillig før det Øjeblik, da han første Gang omtales i Kilderne. Dahn 594 [1]). (Både ved Sigfreds første og anden Optræden i Worms repræsenterer Ortwin sammen med H. af Troneje det uforsonlige Element. N 119 ff. 869). I det skæbnessvangre År 613 optræder han forbunden med Hlodehar, Sønnen af Sr.s Fjende H. af Tournay, vækker Oprør mod Sr.s Enke og volder hans Søn Sigeberhts Død. (N 869: kræver Sr.s Død). Efterat have sluttet Forbund med Hlodehar, bliver han Rådgiver for hans Søn Dageberht. Dahn 609. (Ortwin i nær Forbindelse med H. af Troneje og Dankward, N 8, 11, 162, 173, 201, 211, 796, 1184). I Dramaets sidste Del tager han dog kun ringe Del, idet han allerede År 627 træder tilbage fra den politiske Skueplads og helliger sig til fromt Stilleliv indtil sin Død 641. Dahn 618. (Ortwin går efter N 1184 stille ud af Sagaen, deltager ikke i den store Hunnerkamp).

§ 42. SAMO (jfr. Hunnerkongen Atle, Etzel) er Fyrste over Slaverne, der i 7.—8. Årh. ofte slås i Hob med Hunnerne [dvs. Avarerne, i hvis Fodspor eller Ledtog de udbredte sig vestpå, jfr. den bajerske Krønike, MG. SS. XXIV, 222]. Han er det stormæhriske Riges Grundlægger, det østlige Mellemeuropas første store Hersker siden Attila. Me-

[1]) Det er næppe tilfældigt, når det er i denne Æt, — det sigeberhtske Partis endelige Ødelægger —, at Navnet *Nibelung* første Gang dukker op, og at det senere gentages i dens nærmeste Kres. [Pipins Sønnesøn Nibelung, Fortsætter af Fredegars Krønike fra År 751—768; en Tilhænger af Karl den skaldede c. År 850; jfr. Müllenhoff i Zeitschr. f. deutsches altertum XII, 290, 293.]

dens han minder om denne i Kraft og Dygtighed, afviger han dog fra ham ved at savne hans umættelige Hovmod, Gridskhed og Grumhed. For at undgå Strid søger han at strække sin Imødekommenhed til det yderste, men da det brister, fører han til Gengæld et skæbnessvangert Stød mod Merovingernes østlige Vælde, jfr. § 114 ff. (N.s Etzel nøjagtig tilsvarende, har intet tilfælles med Attila uden Navn og Personalforhold. Jfr. især Ordskiftet i N 1862 ff., ref. i § 114 ff.).

§ 43. BRUNEHILD FRA SPANIEN, REGENTINDE I BURGUND (Brynhild fra Valland, Dronning i Burgund, Brünhild fra Isenland, Dronning i Burgund) prises for sin Skønhed og Høviskhed. G. IV c. 27. VF VI, 3. (N 327 ff. VS c. 24). Hun er en storslået Personlighed, mere statsklog og interesseret i Statens Almenvel end de merovingiske og karolingiske Fyrster. Dahn 594. Hun er magtkær og hævngærrig, men overfor den af Fredegund udsendte Snigmorder viser hun et forbausende Højsind, der kontrasterer skarpt mod Fredegunds Lavsind. G VII c. 20. (Typisk Br.s Højsind mod de våbenløse Burgunder. N. 447). I troværdige Kilder tillægges der ikke Br. en eneste Morddåd, ikkun straffende Dødsdomme. Dahn 596. Hun viger ikke tilbage for at kaste sig ind mellem de kamplystne Hære, iført Panser og Plade. G IV c. 4. (SM. VS. N. 325). Jfr. hendes mægtige, ædelstensmykte Guldskjold, som vækker Gru hos Gundehramn af Burgund. G IX c. 26. (N 435). Hendes Forhold overfor Mænd indeholder en sær Dobbelthed: efter ved Svig at have mistet sin Husbond (VS) Sigeberht ægter hun en Mand af hans Morderes Æt. G V c. 2. (N, E). At dette Forhold har tyktes allerede Samtiden påfaldende, ytrer sig håndgribelig deri, at Br.s nye Husbond formedelst sit Ægteskab faldt i Unåde hos sin egen Fader og endte med Selvmord. G V c. 18. Br. støtter sig på de romerske Elementer og Romerkirkens Overhoved mod Frankerne (= Val-

land mod Godtjod), Dahn 644. 655, og hendes Herkomst fra Spanien (= Valland) huskes. F [Gesch. 278]. (henføres til det fjærntliggende Isenland N, til Valland HB, til Hunland E; står contra Godtjod HB 7, 9). Hun er forhadt af sit nye Fædrelands Stormænd og bliver allerede i levende Live [jfr. Gundehramns Ord G VIII c. 4], men end mere efter sin Død prisgiven til skånselsløs Bagvaskelse fra sine sejrrige Fjenders Side, skal have myrdet Sr. og en halv Snes andre Fyrster. Jfr. især Henvisningen til Sibylles Spådom om Mordersken Bruna fra Spanien. F. (Mordersken Br. fra Valland. HB 2. se § 94). I Folkeoverleveringen skal Brunehilds Minde leve til den Dag idag, idet hendes Omsorg for Bygnings- og Vejvæsenet fastholdes i Udtrykkene "tours de Brunehaut", "chaussées de Brunehaut", jfr. La grande Encyclopédie, Art. Brunehaut (de "mytiske" Stednavne domus Brunichildis hos Aimoin, Hist. Franc. 1, 5; Brunehildestein; lectulus Brunnihilde; Heldens. 3 Ausg. 463, 169).

§ 44. FREDEGUND (a = Grimhild) er Dramaets kvindelige Rænkesmed. Det er hende, der ved Giftvåben røver Sigeberht fra Brunehild (E) og ved Giftvåben søger at myrde også Sr.s Søn, idet hun ophidser de udsendte Mordere ved en Trylledrik. G VII, 29. (GS 51, SKM 4).

(b = Gundrun = Kriemhild, Grymehild) [1]). Hun er til sin Dødsdag en uudtømmelig Kilde til Svig og Mord. Hun fralægger sig udtrykkelig at have sammenranet Skatte. G VI c. 45. "Qui s'excuse, s'accuse!" (N 1739. 2367). Hun er umenneskelig grusom. Medens Brunehild ikke kan kendes skyldig i et eneste Mord, tælles Fredegunds Ofre i Snese.

---

[1]) Forskydningen Brunehild > Kriemhild iagttages håndgribelig i Seyfriedslied, hvor den indespærrede Jomfru, som Sigfred udløser efter sin Dragekamp, hedder ikke Brynhild men Kriemhild, og hvor Brynhild overhovedet aldeles ikke optræder. Navnet Kriemhild = Attilas Hustru Krēka + Attilas Hustru Hildiko. Andre Facit af samme Addition er Herkja og Helche. *m*'et er indkommet, ved at det lydlovlige *Kriechhild omtydedes til Grimhild; Navneleddet *Krēk* ("Græker") brugtes ikke i tyske Navne.

(= Gundrun-Kriemhilds). For at trøste sig over sine Sønners Sottedød lader hun sin Stifsøn myrde [Hlodevig. Folkesnak havde udpeget ham som Skyld i hendes Sønners Død]. G V c. 39. (AK 33, AMG 82). Medens Brunehild højmodig skåner den Snigmorder, som Fr. har udsendt imod hende, får han for at vove sit Liv den Tak af Fr., at hun lader Hænder og Fødder hugge af ham. G VII c. 20. Fr. er if. Gundehramn af Burgund "Guds og Menneskers Fjende". G IX c. 20. (vâlandinne, "Djævelinde", af Vâland, Fanden, egtl. Fjenden, N 1748. 2371).

§ 45. Den samlede Kamp mellem de to Medbejlersker Brunehild og Fredegund er det uhyggeligste og mest storslåede Drama i den ældre frankiske Historie og har næppe mange Sidestykker i hele Verdenshistorien (eller Heltedigtningen).

C. *Handling.*

År 475—538(—584). Skatte-Motivet.

475. § 46. August den lille [Augustulus] er Herre over Romerstaten, Oldtidens navnkundigste Stormagt, med samt dens Rigs-Skat. (Gust RM 5).

476. § 47. Audvachari røver den fra August. (Andvare RM 5)[1]).

490. § 48. Herren over Godtjod [Theuderik den store] røver den fra Audvachari. (Odin = Herren over Godtjod. RMp c. 2. VS c. 14. Som Historien fremhæver de tolosanske Goterkonger Alarik's og Amalarik's Skat, således har i Sagnet Goterkongen Ermanrik's Skat næst efter Andvares den største Navnkundighed).

---

[1]) Således (Audoachari) lyder Odovakers Navn i Origo Langobardorum med lydret langbardisk Sprogform. Det uorganiske *n* genfindes i Jo*n*akr, Faderen til Jørmunriks Banemænd Hamde & Sørle = Adaocar, Broderen til Ermanriks Banemænd Hernid & Serila, Quedl. = Odoaker, Ermanriks onde Rådgiver, Quedl., se Heldens. No. 18.

§ 49. Frankerne, der kaldes *Nibelunger,* ["Nebulones", W 555] [1]), vinder for Herren over Godtjod [Alarik] det fra Romerstaten vundne Bytte i Gallien, deriblandt den navnkundige tolosanske Rigsskat. G II c. 37. Han må, efter Goterkongen Theuderik den stores Voldgiftsdom, yde i Blodpenge til Frankerkongen Hlodemærs Fader så mange Guldstykker, at man dermed kan dække en opretsiddende frankisk Rytter lige til Spidsen af hans Lanse. F, Gesch. 143, jfr. Rechtsalt. 672 ff. (RMp c. 3). 507.

§ 50. Der udbryder Strid mellem Hlodemærs Fader og 509.
hans nære Frænde, Frankerfyrsten Ragnahar, hvis Fortrolige hedder Farro. "Ragnahar var således Træl af sine Lyster, at han knap lod sine nærmeste Frænder være uskændede. Hans Fælle Farro var ligeså smudsig-gridsk; og bragte man ham Mad eller en Gave eller nogetsomhelst, skal han altid have sagt, at det var lige nok til ham og Farro. Derover svulmede Frankernes Hjærte af bitter Harme". Underkøbte [med forfalsket Guld!] af Hlodemærs Fader, sviger de deres Herrer; Ragnahar og hans Brødre Rikhar og Rignemær myrdes. G II c. 42. (RM; VS c. 14 om Hreidmarsønnerne Ottar, Fafne, Regin og deres Gridskhed, særlig dyrisk hos Ottar — "han åd blundende, fordi han ej tålte at se, at Maden svandt" — og hos Fafne. Mærk den dobbelte Genstand: Mad og Skatte).

§ 51. De ovenomtalte Blodpenge ydes af Herren over Godtjod til Straf for forsøgt Snigmord mod Hlodemærs Fader. Herren over Godtjod [Theudehad] har dræbt Hlodemærs 588.
Frænke [Amalasvintha] i en Badstue i Audvacharis Rige; Hlodemærs Frænder afpresser ham i Blodpenge 50,000 Guldgylden. G III c. 31. (RMp c. 1).

§ 52. Hlodemær falder, if. F og mindre gode Hss. af 523.
G forrådt af sin Halvbroder Theuderik. G III c. 6, jfr. Helged. 265.

[1]) Om Personnavnet Nibelung hos Frankerne jfr. § 41.

538. § 53. Hans Sønner myrdes af hans Broder Hlodehar, medens den tredje Broder, Hildeberht, sér til. G III c. 18. (RM 10).

538. § 54. Den faldne Hlodemærs Broder Hildeberht og Halvbroders Søn Theudeberht vil ikke unde hans Broder Hlodehar noget af de fra Godtjod vundne Blodpenge. G III c. 31. (RMp. c. 5).

§ 55. Hlodehar holder sig skadesløs ved at røve Arven efter den faldne Hlodemær [hvis Sønner han selv har myrdet]. G III c. 31 (RMp c. 7).

(565). § 56. Hlodehars Søn, Sigeberht II af Rinfranken, vinder Neustriens Hovedstad, G IV c. 23, og, trods Overens-
(567). komst, Paris, Frankrigs vordende Hovedstad, G VII c. 6, og
(575). fælder Neustrer-Fyrstens Søn Theudeberht, G IV c. 50 (N 87).

§ 57. Da Sr. ej ikke agter på Bisp Germanus' Advarsel mod at forgribe sig på sin Broder, G IV c. 51, mister han selv Liv og Skat, idet han snigmyrdes af Neustriens Fyrste, H. af Tournay (N). Gundehramn af Burgund tager sin Del af Rovet (N, E).

§ 58. Både Sr. og H. af Tournay rammes if. Gundehramn af Guds Dom, fordi de har villet tilrive sig Hovedstaden Paris, hvor ifølge Overenskomst ingen af disse Fyrster måtte sætte sin Fod uden de andres Ledsagelse eller Minde. G VII c. 6, IX c. 20. (RM 5—8: Gudernes Forbandelse over Blodpengene).

535. Heltens Fødsel.

585. § 59. Sigeberht II af Rinfranken fødes efter Sigismunds Fald. G IV c. 51. (VS c. 13).

555. Eylima-Rigets Nederlag før Heltens Trontiltrædelse.

555. § 60. Hlodevigs Søn Hlodehar og dennes Søn Hilperik tugter Saxer og Eutier = Jyder [= Folket ved "fjǫrđr Eylima", som Limfjorden kaldes i Atlamǫ́l Str. 4] VF IX 1, G IV c. 10, som forhen har indgået fredelig Pagt med Theude-

berht af Rinfranken [Wolf-Dietrich], Sigismunds Dattersøn, der er Uven af sine Frænder Hlodehar etc. (VKp c. 1).

556—561 (567). Gengældelsen for Eylima-Rigets Nederlag.

§ 61. Eylima-Rigets Overvinder Hlodehar drager påny mod Saxerne, men lider et forsmædeligt Nederlag og må bede om Fred. G IV c. 14. 556.

§ 62. Hildeberht ophidser Saxerne mod Hlodehar, G IV c. 17; de siger Tak for sidst ved at hærge over Rinen i Hlodevigs Sønners Land. Hildeberht falder samtidig Hlodehar i Ryggen, opmuntret ved det falske Rygte om hans Fald mod Saxerne. G IV c. 18. (Hundings Sønner fældes af Helge. HBK 14). 557.

§ 63. I Danmark hersker omtrent samtidig Helge, Efterkommer af en Helm, Beov. 620, hvis Folk i Vids. kaldes Vylfinger. (jfr. Y c. 37, hvor Helges Æt Skjoldungerne kaldes Ylvinger, Helged. 165).

§ 64. Eylima-Rigets Overvinder Hlodehar døer uden at have fået Oprejsning for sit Nederlag. G IV c. 21. 561.

§ 65. Sigeberht tilriver sig, mod Overenskomst, Land efter Hlodehars afdøde Søn Hareberht, G IX c. 20, og fordriver Hlodehars Sønnesøn Hlodevig derfra. G IV c. 45. (Helge & Sr. fælder Eylimes Banemænd, Hundings Sønner, deriblandt Hervard og Lyngve, VS c. 17). (567).

561—576. Heltens Indgriben i Brødrestriden om Rige og Skat.

§ 66. Sr. bliver Konge i Austrasien = Rinfranken. Frankernes alias Nibelungernes Riger og Skatte skal deles mellem Hlodehars Sønner, Hlodemærs Brodersønner. Delingen vækker Strid. G IV c. 22. Sr. slår Hilperik af Tournay, [hvis Land Neustrien er Hlodevigsønnernes Stamland = det egentlige Nibelungland]. G IV c. 23. (Strid om Skattens Deling mellem Nibelung-Fyrsterne N 87 ff. alias Hreidmars Æt E). 561.

562. § 67. Den slagne Fyrstes Søn Theudeberht angriber Sr., der tager ham til Fange og holder ham indespærret et År, men skåner hans Liv og løslader ham mod Troskabs-Ed. G IV c. 23. (N 96). Sr. tilegner sig Neustriens Hovedstad Soissons, G IV c. 23, og siden Frankrigs vordende Ho-
567. vedstad Paris. G IV c. 20.

567. § 68. Sr. angriber uden påviselig Grund Gundehramn af Burgund, som tilbageslår ham og siden viser forsonlig Overbærenhed. G IV c. 30. (N 107 ff. NB! inden Angrebet tales der om Bejler-Motiver, men ved Angrebets Udførelse er dette rent glemt, og der tales udelukkende om politiske Motiver. Jfr. SL, hvor Sr.s Død voldes udelukkende af politiske Motiver). Samtidig udspinder der sig en lang Strid med Hagan'en (562, 565, genoptagen 596) og med H. af Tournay, Dageberhts Bedstefader, som stadig søger at ophidse Gundehramn mod Sr. (561—576). [Striden fortsættes mod Sr.s Enke og Sønnesøn Sigeberht og øvrige Æt af H. af Tournays Søn Hlodehar og dennes Forbundsfælle Arnulf af Metz; i 596 samvirker Hlodehar med Hagan'en]. Der sluttes gentagne Forlig og vexles Eder. (N 127, Ordstrid med H. af Troneje og Ortwin af Metz, GS 31).

562—572. Heltens Grænseværning mod østlige Fjender.

562. § 69. Sr. vinder en stor Sejr i Østtyskland over Hunnerne [= Avarerne, der her som andensteds banede Vej for Slaverne]. G IV c. 23. Han hjælpes af H. af Tournay, Gesta c. 31. (Sr. og Gjukesønnerne, hvoriblandt Høgne, = H. af Troneje, vinder en stor Sejr østpå AMG 98 i Holsten NG c. 6, Gjukesønnerne fælder Hunnerkongen Budles Broder, VS c. 29. Budles Broder Sr. sejrer over Slaverne. SX VIII, 408).

566. § 70. Sr. lider et stort Nederlag mod de nys slagne Fjender. Han selv fanges, (Sr. do. do.; hans Søn Jarmerik fanges SX; Sr. føres i sin Ungdom med Magt til Hunner-

kongen. BIT 9471), men vinder Hunnerkongens Venskab og sikrer Østgrænsen ved en Fredslutning og Forbundspagt, der omtales med ligeså stor Hæder som en vunden Sejr. G IV c. 29. (Sr.s Ophold hos Hunnerkongen omtales med Hæder. N 1154).

§ 71. Saxerne angriber Gundehramns Rige, men slås 569.
tilbage. G IV c. 42. Sr.s Hærfører Lupus afværger Saxers og Daners Angreb [uden Årstal]. VF VII, 7. I Sr.s Kamp mod Saxerne deltager H. af Tournay [og en senere Sejr over Saxerne vindes af Hlodehar og Dageberht]. Gesta c. 31. 42. (Saxer og Daner angriber Gunthers Rige, slås tilbage af Sr., H. af Troneje og Dankward, N 139 ff. Danerne angriber Gunnars Rige, slås tilbage af Sr. og Høgne i Holsten = Saxland; NG c. 6; Danekongen fældes af Gjukungerne. VS c. 29).

§ 72. Saxerne angriber pàny Gundehramns Rige; de 572.
underkaster sig Sr. uden Kamp og får deres gamle Bopæle tilbage. G IV, 42. (Der kommer pàny Fejdebud fra Saxer og Daner, Sr. gør sig rede til at drage mod dem, men Fejdebuddet er kun Skrømt. N 877).

§ 73. Frankiske Tropper — vel Sr.s — vinder for Kej- (576?).
seren en stor Sejr over Perserne i Armenien. Dahn 127.

576. Heltens Ædelmod. 576.

§ 74. Efter Saxerkrigen og efter Frændekrigen forbyder Sr. sin sejrrige Hær at brandskatte de overvundne [Undersåtter af Fyrsten af Tournay]. (N 315). De ulydige straffer han med Døden.

566—576. Heltens Forhold overfor Kvinder.

§ 75. Sr. ønsker at ægte en Kvinde, der er ham værdig (N 47), idet han udtrykkelig tager Afstand fra Nabofyrsternes løse Forbindelser, der vanærer deres Stand, — en hos Merovinger aldeles enestående Synsmåde. G IV c. 27. VF VI. 1. 2. (Sindbillede: det dragne Sværd mellem Sr. og Brynhild; "vil altid mindes". GS 41).

566. § 76. Sr. sender — efter Erobringen af Neustriens Hovedstad og efter sin Kamp i Østtyskland —, en Bejlefærd til Brunehild, Baldungen Athanagilds Datter i Ispania, [en stolt Skjoldmø G VI c. 4], modtages venlig og fæster hende. G IV c. 27. (N, E: Sr. fæster Brynhild i en andens Navn, med hvem han if. E har byttet Ham; if. E har han først fæstet hende til sig selv. Brynhilds Broder Atle, E; Land Valland HB eller Isenland N. Sm., Sr.s Fader, sender en Bejlefærd til en Prinsesse i Ispanialand, hvis Broder er Ortvangis el. Ortunagrs. Þ 162 [1])).

567. § 77. Fyrst H. af Tournay følger Sr.s Forbillede [udtrykkelig] ved at sende en Bejlefærd til Ispania [og får Br.s Søster Gailesvintha]. G IV c. 28 (N 342).

(589). § 78. Et mægtigt Guldskjold, smykket med Ædelstene, sendes af Brunehild til Ispania; Gundehramn af Burgund gruer, da han frygter, at Skjoldet er til hans Argefjende Gundevald, der står ham efter Livet. G IX c. 28. (N 435).

§ 79. Sr. og Brynhild bliver Ægtefolk (GK 68) og får Afkom (VS c. 27). Sr. lever i lykkeligt Ægteskab 10 År. (N 715).

(576). § 80. Brunehild mister ved Svig sin Husbond Sr. og ægter hans Morders Søn [Mærevig]. G V c. 2. Dennes Frænde, Gundehramn af Burgund, g. m. Bobila, bliver Fosterfader for hendes Børn med Sr. G V c 7. Brunehild bliver siden Regentinde i Burgund. F.

(596). § 81. Gundehramns Brodersøn Dageberhts førstefødte Søn opkaldes efter Sr. Brunehilds Sønnesøn opkaldes ligeledes efter Sr. (N 718). Med Gundehramns Efterfølger Sr. indtræder Merovinger-Ætten i Opløsnings-Stadiet.

---

[1]) Nominativsmærket *s*, der tidlig bortfaldt i Østgotisk (jfr. Underskrifter som Alamod, Gudilaib), fastholdtes i Vestgotisk, jfr. Evarix hos Gregor; altså: Aþanagilds. Episk Fastholdelse af sådant *s* synes at foreligge i Þ's Osantrix, der som Efterkommer af Hirdirs Broder Hertnit (= den mytiske Hazding-Dioskur) må regnes for en Vandaler; jfr. officielle vandalske Navne som Hunerix, Hildirix, Vandalarix.

567—613. Striden mellem Dronningerne.

§ 82. Sr. og H. af Tournay drager mod Saxerne; H:s Dronning er svanger og bliver hjemme. Da hendes Husbond kommer tilbage, siger hendes Terne Fredegund, at hun har forbrudt sit Ægteskab. Fredegund har nemlig lokket hende til selv at stå Fadder til sit nyfødte Barn, hvad Kirkens Lov forbyder. H. ægter nu Fredegund; den forskudte Dronning forsager Verden. H. forjager den Bisp, der har medvirket ved den lovstridige Dåb. Gesta c. 31. (Sr.s Fader, Sm. af *Karlungaland, drager mod Polen; hans Dronning, en Prinsesse fra Spanien, er hjemme og bliver svanger [jfr. Sr. og H. af Tournay, begge gifte med Prinsesser fra Spanien]. Da Sm. har kæmpet, stundum med Sejr, stundum med Usejr (jfr. Sr.s vexlende Held mod Hunnerne), og kommer tilbage, siger hans utro Tjenere, Artvin og Herman (jfr. Sr.s Fjende Ortwin i N), at hun har brudt sit Ægteskab, idet hun har bolet med en Træl. De får hende forskudt og lokker hende ud i en fjærn Skov, hvor hun føder et Barn, som hun selv svøber og putter i en Mjødpotte, og som Artvin ufrivillig kommer til at "døbe". Herman bliver uenig med Artvin og dræber ham; den forskudte Dronning døer. Sm. forjager Herman, fordi han har medvirket ved Svigen. Þ 155—161).

§ 83. Kort efter Sr.s Bryllup volder H. af Tournay hans 567.
Hustru [Brunehild] stor Harm (N 698) [ved at myrde hendes Søster, Gailesvintha fra Spanien] og knytter sig fast til hendes Medbejlerske [Fredegund] G IV c. 28; År 576 lader han Brunehild sætte i Fængsel G V c. 1. (i N optræder Hagen af Troneje som Fjende af Sr.s Hustru, i E optræder Høgne som Fjende af Brynhild, sætter hende i Bolt og Jærn, VS c. 29).

§ 84. I sin Hustrus Navn kræver Sr. sig udleveret det 568.
Jordegods, som hendes myrdede Søster har fået i Morgengave. Gundehramn af Burgund mægler. G IV c. 28; IX c. 20 (N 691. Krav om Medgift).

§ 85. Der udbryder heftig Strid mellem Dronningerne af Rinfranken og Neustrien, Brunehild og Fredegund; om deres Fjendskabs Uudslukkelighed se Gundehramns Ord G IX c. 20, Gesch. 139. Sr.s Hustrus Medbejlerske [Fredegund] siges at have været Frille, før hun blev Dronning. G IV c. 27 & 28 (N 849). Lignende Sigtelser rettes af F med Urette mod Brunehild. Dahn 557.

576. Heltens Fald.

§ 86. H. af Tournay er avindsyg over Sr.s voxende Magt (SL 177: Hagen og Gunther er avindsyge. NB! her udelukkende politisk Motiv; Sr.s Hustrus Medbejlerske optræder slet ikke).

574. § 87. H. af Tournay opfordrer Gundehramn til Forsvarsforbund mod Sr. G IV c. 49. (N 864, GS 47).

(572). § 88. Saxerne volder ny Ufred; Sr. bringer dem til at falde til Ro. G IV c. 42. (N 877).

576. § 89. H. af Tournay ophidser atter Gundehramn mod Sr. G IV c. 50. Sr. får Neustriens Krone tilbudt [af Fyrst H.s misfornøjede Undersåtter]. G IV c. 51. (SKM 8: Sr.s Hustrus Medbejlerske erklærer efter hans Fald, at om han havde fået leve ret meget længer, vilde han snart være bleven enerådig i alle Gjukungernes Lande). Sr. vil modtage Indbydelsen [til at gå mod H. af Tournay] (til at gå på Jagt med Gunther og H. af Troneje. N 918).

§ 90. Bisp Germanus advarer Sr. mod at efterstræbe H. af Tournay og varsler hans Død, om han ikke vil undlade det. G IV c. 51. (Kriemhild advarer Sr. ved en Drøm, der sigter til hans forestående Kapløb med H. af Troneje. N. 920. Jfr. FM 20 Fafnes Advarsel). Sr. lader hånt om Advarslen. (N, FM).

§ 91. (Dødsmotivet i den tyske Overlevering).

509. G II c. 40	576. G IV c. 51	N 916 ff.
Sigeberht I	Sigeberht II	Sigfred
af Rinfranken snigmyrdes		af Rinfranken snigmyrdes
[1 el. 2 År før Farro's og Ragnahars Fald] 14 År *før* Sigismunds Fald		(if. nord. Sagn efter Fafne og Regin) nogen Tid *før* Sigmunds Død,
	10 År efter sit Bryllup	*10 År efter sit Bryllup*
Anstiftere er Burgunderprinsessen *Hrodehilds* Frænder,		Anstiftere er Burgunderfyrsterne (og if. nord. Sagn deres Moder *Grimhild*)
hendes Husbond Hlodevig	hendes Sønnesøns Hustru *Brunehild* [falsk Anklage].	og *Brünhild*
Morderen er Sr.s Blodsfrænde		Morderen er Sr.s Måg,
hans Søn Hloderik [*Hl...rik*]	hans Broder Hilperik [*H.l..rik*], af *Tournay*. *Hagan*'en anfalder Sr. før Mordet og hans Enke bagefter [596] *østenfor* Rinen.	Fyrsten af *Troneje*, *Hagen*.
Mordet skér *østenfor* Rinen, ved højlys Dag, på en Jagt i Skoven Buchonia i *Hessen*, mens Sr. *under en Rast ligger* i sit Telt.		Mordet skér *østenfor* Rinen, ved højlys Dag, på en Jagt nær Spessart (Odenwald SL) i *Hessen*, mens Sr. *under en Rast ligger* og drikker af en Kilde.
Efter Mordet raner Morderen Sr.s Skat.		Efter Mordet raner Morderen Sr.s Skat.
Burgunderprinsessens Husbond raner den siden fra ham.	Gundehramn af Burgund tager sin Del af Rovet.	Gunther af Burgund tager Del i Rovet.
	H. af Tournay er efter Mordet fuld af Angst for sit Liv og tvivler om Muligheden for Flugt.	H. af Troneje er efter Mordet fuld af Angst for sit Liv. Skønt dødssåret anfalder Sr. ham med voldsom Kraft, og H. flyer så hastig, som han aldrig før har gjort. N 982.
	Han lader Sr.s Lig bringe til Landsbyen Lambres, hvor det bisættes og bliver liggende, indtil det tages op og bringes til Hovedkirken i Soissons.	Han lader Sr.s Lig bringe til Worms og lægge foran Sr.s Enkes Hus, hvor det bliver liggende, indtil det findes og bringes til Domkirken. N 1003 ff.

§ 92. (Dødsmotivet i den nordiske Overlevering).

<table>
<tr><th>576. G IV c. 51</th><th>584. G VI c. 46</th><th colspan="2">E.</th></tr>
<tr><td>Sigeberht II af Rinfranken, Brunehilds Mand,</td><td>Fredegunds Mand,</td><td colspan="2">Sigvard af (Rin)franken, Brynhilds Trolovede, Gundruns Mand,</td></tr>
<tr><td colspan="2">født efter Sigismunds Fald,</td><td colspan="2">født efter Sigmunds Fald, VS c. 18,</td></tr>
<tr><td colspan="2">snigmyrdes i en ung Alder,</td><td colspan="2">snigmyrdes i en ung Alder, (kaldes derfor »Sigurd Svend» etc.).</td></tr>
<tr><td>40 År g.,</td><td>c. 45 År g.,</td><td colspan="2"></td></tr>
<tr><td colspan="2">Anstifter er Burgunderprinsessen</td><td colspan="2">Anstifter er Burgunderdronningen</td></tr>
<tr><td>Hrodehilds Frænde, Gundehramn af Burgund (if. H. af Tournay, G V c. 31), samt</td><td></td><td colspan="2">Grimhilds Søn Gunnar af Burgund, samt</td></tr>
<tr><td colspan="2">Brunehild (if. officiel Anklage 618),</td><td colspan="2">Brynhild,</td></tr>
<tr><td colspan="2">Fredegund (if. Modstandernes Anklage, G IV c. 51, VII c. 7).</td><td colspan="2">Grimhild (jfr. Kriemhild = Gundrun). GS 45 & 51.</td></tr>
<tr><td>H. af Tournay er skyldfri (if. H. af Tournay, G V c. 31).</td><td></td><td colspan="2">Høgne fraråder, SKM 1, SKK 17, sørger over Mordet »med god Hu». GKF 10.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Mordet skér søndenfor Rinen.</td><td colspan="2">Mordet skér søndenfor Rinen. GFK 8, SKK 5,</td></tr>
<tr><td>ved højlys Dag ude, på Tinge. G IV c. 51.</td><td>ved Nattetid i den myrdedes Hjem.</td><td>(ved højlys Dag) ude. SKM 6 Sr.s Hest render »tom af Tinge». GKF 5.</td><td>ved Nattetid (Daggry) i den myrdedes Hjem. SKK 24.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Efter Mordet ranes den myrdedes Skat</td><td colspan="2">Efter Mordet ranes den myrdedes Skat</td></tr>
<tr><td>af Morderen. G V c. 1.</td><td>af Brunehilds Folk. G VII c. 4.</td><td colspan="2">af Brynhilds Frænder.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gundehramn af Burgund tager sin Del af Rovet.</td><td colspan="2">Gunnar af Burgund tager Del i Rovet.</td></tr>
<tr><td>Strax efter Mordet lader H. af Tournay Brunehild sætte i Fængsel. G V c. 1.</td><td>Strax efter Mordet vil Brunehild true Gundehramn til at udlevere Fredegund. G VI c. 7.</td><td colspan="2">Kort før Mordet lader Høgne Brynhild sætte i Fængsel, fordi hun (af Harme over at opdage den Svig, hvormed Grimhild har røvet Sr. fra hende) udsteder Trusler mod Grimhild og åbenlyst truer med at myrde Gunnar. Gunnar vil ikke holde hende fangen. VS c. 29.</td></tr>
<tr><td colspan="2">Gundehramn er sikker på, at Brunehild vil myrde ham, G VIII c. 4, men foretager sig dog ikke noget mod hende.</td><td colspan="2"></td></tr>
</table>

580—613. Efterspil a. Dronningernes Skæbne.

§ 93. Gundehramns Hustru Bobila (F; Døbenavn: 580.
Austregild) er den første af Dramaets Dronninger, der døer efter Sr. G V c. 35. F, Gesch. 277. (GK 67). Hun beder sin Husbond lade hendes to Læger følge hende i Graven, og det skér sådan. (GK 67).

§ 94. Brunehild stilles for sine Fjenders Domstol. Hun (613).
træder frem, stolt, i kongeligt Skrud, if. Gesta c. 40, og anklages for at have været til Undergang for 10 Konger. Først blandt hendes Ofre nævnes Sigeberht, som No. 2 hendes anden Husbond, som No. 3 Fredegunds Husbond, endvidere en Gogo med flere. Hlodehar tiltaler hende if. Gesta således: "Du Guds Fjende, hvor kunde du driste dig til at øve slige Udåder, og uden Undseelse ved dine Troldkunster at tilintetgøre Kongernes ædle Slægt!" Hos F. hedder det: "Ved Brunehild skete så megen Blodsudgydelse i Frankrig, at Sibylles Spådom gik i Opfyldelse: Fra Spanien [= Valland] skal en Bruna komme, for hvis Åsyn meget Folk skal omkomme." Gesch. 277. Tilsidst slæbes Brynhild ihjel af vilde Heste og kastes på Bålet. Gesta c. 40. (HB: Brynhild stiger på Bålet i al sin Kongelige Pragt. Da hun ager til Hel, møder hun en Hex, som anklager hende: "Du Morderske fra Valland, hvi gæster du mit Hus? Du har givet Ulvene menblandet Mandsblod. Du blev født til værste Held for Verden; du har plyndret Gjuke for Børn").

§ 95. Fyrst H. af Tournay nægter sig overfor Sr.s 583.
Efterlevende skyldig i Mordet på Sr. G VI c. 31 (N 1043), idet han skyder Skylden på Gundehramn. (if. SKK 17, SKM 1 etc. tager Høgne Sr.s Parti, og Mordet skyldes Gunnar).

§ 96. Da Fredegunds Husbond er bleven myrdet, brin- 584.
ger hun ham til Domkirken og dvæler dér foreløbig, for sin Sikkerheds Skyld. G VII c. 4. (N 1039. 1058).

§ 97. Af hans Skat gives der rundelig til de fattige. Alt, hvad hans Stormænd har ranet sammen, bliver på Gun-

dehramns Bud tilbagegivet de retmæssige Ejere. G. VII c. 8 & 19. (N 1060. 1128; Kriemhilds Gavmildhed vækker Frygt hos Morderen).

§ 98. Gundehramn klager over Mordet og beder i Domkirken Folket skåne ham selv. G VII c. 5 & 8. (N 992. 1040).

§ 99. Han værner den forladte og værgeløse Fredegund mod hendes Medbejlerske Brunehild, G VII c. 7 (GK 31), hvem han dog ikke slår Hånden af, G IV c. 20, skønt han mener at have Sikkerhed for, at hun står ham efter Livet, G VIII c. 4. (Brynhild vil myrde Gunnar, VS c. 29).

§ 100. Gundehramn kalder Fredegund bort fra hendes Tilflugtssted, Hovedkirken i Paris. G VII c. 19. (N 1080).

§ 101. Han sender hende til et Slot ved Rotomagus [Rouen], hvor hun for sin Sikkerheds Skyld holdes indesluttet. G VII c. 19. (N 1102. Kriemhild holder sig frivillig indespærret i det til hende indrettede Palæ i Worms). Hendes Hof-Sinder slutter sig til hende. G VII c. 19. (N 1102).

§ 102. Fordi det går Brunehild bedre end hende selv, er Fredegund kummerfuld. G VII c. 20. (N 911. SKM 14. GK 30).

584 & 587. § 103. Fredegund lejer Stimænd til at myrde Gundehramn. G VII c. 18, VIII c. 44. (Gundrun-Kriemhild pønser på Hævn. Hendes Frænder truer, N 1024. 1027. I 3 ½ År mæler hun ej et Ord til Gunther. N 1106).

587. § 104. Tre År (3 ½ År N 1106) efter Mordet på hendes Husbond tilvejebringer Gundehramn en almindelig Forsoning. Man kysser hinanden (N); der holdes stor Sonefest. Gundehramn priser Herren. G IX c. 11. (N 1115. GKF 21. "Aldrig føjedes en Forsoning med flere Tårer". N).

596. § 105. Den længe omstridte Hovedstad Paris ranes efter Forsoningen fra Sr.s Enke [Brunehild] af Sr.s Morders Søn. Hagan'en falder hende samtidig i Ryggen, sagtens efter Aftale med hendes Fjender. F. Dahn 543. (N 1130).

§ 106. Ransmanden tvinges til at fly, men efter kort 600.
Tids Forløb vender han tilbage og er ligeså mægtig som før. Dahn 550. (N 1139).

§ 107. Tolv År efter Mordet på Fredegunds Husbond 596.
tvinges Sr.s Enke ved sine Frænders Optræden til at indgå en Pagt med Hunnerkongen, der trænger ind på hendes Område. Dahn 543. (Tretten År efter Mordet på Gundrun-Kriemhilds Husbond overtales hans Enke af sine Frænder til at slutte Ægtepagt med Hunnerkongen. N 1143. GKF 30. AK 20).

§ 108. Efter Sr.s og Fredegunds Død er hans Enke 599.
Brunehild udsat for mægtige Fjenders Efterstræbelser og må fly af Lande. Hun finder Ly hos en af sine tro Undersåtter, en fattig Mand fra Landet. Dahn 543. (VS c. 43 om Sr.s og Brynhilds Datter Aslaug).

§ 109. De to stridende Dronninger overlever næsten alle de mandlige Hovedpersoner og deres Frænder: Sigeberht, Gundehramn, [Gundehar, Gundevald], H. af Tournay. (N: de overlever Sr., G, G, G, H. af Troneje).

§ 110. Efter Mordet på Fredegunds Husbond lever Sr.s Enke [Brunehild] endnu 29 År. (N 1152. 1387. Kriemhild overlever Sr. i 20 År).

§ 111. Brunehild døer i en høj Alder, overlevende 618.
Fredegund, (går stille ud af Sagaen. N 1486, 1519).

624—640. Efterspil b. Den endelige Straffedom, Nederlaget mod Østens Barbarer.

§ 112. Dageberht lader dræbe en fornem Mand, den 624.
overmodige Hrodvald, af den bajerske Hertug-Æt Agilolfingerne. F. [1]) Dahn 609. (Dankward fælder Bajrernes Hertug Gelpfrat. N 1614. gelpf = overmodig).

§ 113. Købmænd fra Dageberhts Land rejser til Slaverkongen Samo, hvis Folk efterstræber deres Gods. Dahn

[1]) Alt det følgende er fra Fredegar på nær § 124—126.

631. (Dankward og hans Frænder drager till Etzel, afkræves Nibelung-Skatten. N 1741).

§ 114. "Dageberhts Afsending taler utilbørlige Ord". (Hans Broder svarer Hunnerkongens Dronning: "Jeg bringer jer Djævlen". N 1744). Han siger, at Samos Folk er skyldige at gøre Trælletjeneste (håner Kriemhild. N 1786).

§ 115. Allerede krænket ["meget forståeligt", Dahn] siger Samo: "Både det Land, vi ejer, og vi selv er eders, om I blot vil holde Venskab med os". (Studsende over at se Burgunderne væbnede, siger Etzel: "Hvi sér jeg mine Venner under Hjælme? Har nogen gjort dem imod, skal jeg gærne bøde dem det. Alt hvad de byder mig, dertil er jeg rede". N 1862. Hans spæde Søn Ortlieb føres frem. Etzel beder om Burgundernes Huldskab og lover Gengæld overfor den spæde Søn af Sr. N 1916).

§ 116. Dageberhts Afsending svarer: "Ej er det muligt, at Kristne, Guds Tjenere, kan slutte Venskab med Hunde". Samo: "Er I Guds Tjenere, så er vi Guds Hunde; I synder uafladelig frækt mod Gud; derfor har vi af ham fået det Kald at sønderrive Jer med vore Bid". (Dankward svarer: "Den unge Konge tykkes mig dødsens. Man skal aldrig se mig gå til Hove efter Ortlieb". Etzel bliver krænket og sørgmodig. N 1918 ff. Etzels Hertug Bloedelin siger til Dankward: "Nu er dit Endeligt nær. For Mordet på Sigfred må I nu undgælde hos Hunnerne". N 1932).

630. § 117. Avarerne, "med Tilnavnet Hunner" [F], har omkring samme Tid fordrevet en med dem forbunden Bulgarhøvding fra deres Rige. Han kommer til Dageberht og beder om Ly. Dageberht byder sine Undergivne Bajrerne modtage Bulgarerne, mens han selv rådslår med sine Franker. Efter endt Rådslagning byder han Bajrerne overfalde Bulgarerne, og det skér; kun 700 [med Familier] undslipper Blodbadet. Dahn 633. (Hunner-Dronningen sender Hertug Bloedelin og hans Folk hen at aflive Burgunderfyrsterne, der

efterat have passeret Bajern opholder sig hos Etzel. Han kommer til det Herberge, hvor Dankward opholder sig med Svendene. Dankward siger: "Velkommen her til Huse! Mig undrer jert Ærende". Efter et Ordskifte (se § 116) kommer han Bloedelin i Forkøbet ved at afhugge hans Hoved. Det er Tegnet til et almindeligt Blodbad. Burgunderne fælder Tusender af Hunner og driver Resten ud af Huset. N 1921 ff.).

§ 118. Dageberht fører personlig sin Hær mod Slaver- 630.
kongen Samo, trænger sejrrig frem og indeslutter hans Borg. Dahn 632. Kampen ender dog med hans fuldstændige Nederlag. (Dankward går angrebsvis tilværks og indeslutter Hunnerkongens Hal. N 1951).

§ 119. Dageberht med Burgundernes samlede Opbud 630.
overvinder Goterne og erobrer et kostbart Guldklenodie, en National-Trofæ fra Sejren over Hunnerkongen Attila i 451. Goterne bliver rasende og erobrer det tabte Klenodie tilbage. Dahn 635. (Goterne kræver Udlevering af deres Ven Rüdigers Lig og ender med i Raseri at overvinde Burgunderne. N 2262 ff.).

§ 120. Slaverne trænger ind i Tyringen; Saxerne over- 631.
tager Grænseværnet [mod Eftergivelse af deres årlige Skat til Merovingerne], men udretter intet. (Hunnerne og deres Forbundsfæller Tyringerne trænger frem. N 2031. Burgundernes gamle Fjender Saxerne nævnes hverken på den ene eller anden Side; altså vel neutrale. N.).

§ 121. Dageberhts Land angribes af Vaskerne [Basker- 635.
ne], men de slås tilbage og kues. Dahn 641. (Iring sårer Dankwards Broder med Sværdet Waske, N 2051, men bliver selv på Pladsen, N 2066).

§ 122. Tyringerne gør Oprør, Dageberhts Søn fælder 640.
deres Forbundsfælle, den dræbte Hrodvalds Søn Faro, men lider derpå selv et knusende Nederlag mod Tyringfyrsten Radulf og må vige tilbage. Det skér 2 År efter Dageberhts

Død. Dahn 650. (Tyringfyrsten Irnfred trænger frem; Folker Spillemand fælder ham, N 2072, men derpå trænger Tyringerne frem med fornyet Kraft, fulde af Hævntørst. På Folkers Råd viger Burgunderne ind i Salen. N 2075. Dankward falder. N 2281).

§ 123. Radulf forbinder sig efter sin Sejr med Slaverne, som i 630 har tilføjet Dageberht et lignende Nederlag, samt med andre nærboende Fjender af Merovingerne, dvs. vel først og fremmest med Hunnerne. (Radulf nævnes på Rökstenen som Fader til "Valker" = Wilzer, Slaver. Jfr. Saxes Wasce = tysk Wilzce, en polsk Kæmpe. VI, 281).

(437). § 124. Gundehar af Burgund falder mod Hunnerne på Attilas Tid, og hans Rige styrter sammen. (= E, N).

(585). Gundehramn af Burgund trænger frem mod Goterne, men lider derpå et stort Nederlag, og et endnu større År 589, som efter hans Mening væsentlig skyldes Ondskab fra Hildeberhts Side. G VIII c. 30, IX c. 32. (Gunther af Burgund først sejrrig mod Goterne, siden overvunden og fangen af Didrik, hvis Kæmpe er Hildebrand. N 2360).

(584). § 125. Efterat Sr.s Morder er bleven myrdet, kræver Sr.s Arvetagere [hans Søn & Enke] den ham frarøvede Hovedstad Paris udleveret af den eneste overlevende af hele Brødre-Rækken, men får et barsk Afslag. G VII c. 6. (Nibelung-Skatten nægtes udleveret af den eneste overlevende Burgunderfyrste. AK 26. N 2368).

(593). § 126. Gundehramn af Burgund døer få År efter sit sidste Nederlag mod Goterne uden at have fået Oprejsning. (N 2366).

(599). Efter Sr.s og Fredegunds Død optages hans landsflygtige Enke Brunehild af en fattig Undersåt, se § 108. (VS c. 43).

640. § 127. Dageberhts Efterfølger Sigeberht klager og græder over de Faldne, en Mængde tapre Helte og næsten hele den menige Hær. Dahn 651. (De Efterlevende, hvoriblandt

Tronarvingen Sigfred, klager og græder over de faldne = Digtet "Die Klage").

§ 128. Efter Nederlaget er det forbi med Merovingernes Vælde i østlige Egne, og under Sigeberht og hans Efterfølgere indtræder Merovinger-Vældets Opløsning også i selve Frankrig. De her nævnte Nederlag må opfattes som Slutstenen på de store Folke-Forskydninger, der prisgav det østlige Tyskand til Hunner [= Avarer] og deres Ledtogsfæller Slaverne. Jfr. Dahn 531, 632 samt Bausteine VI, S. 252—253. (Efter Nederlaget er det forbi med Burgundernes Magt både ude og hjemme; det spæde burgundiske Sidsteskud Sigfred går ganske stille ud af Sagaen. Denne Afslutning udtrykkes sindbilledlig ved Nibelung-Skattens Forsvinden. Nibelung-Sagnet kan jævnstilles med Artus-Sagnet; blot savnes Håbet om Genoprejsning).

Januar 1907.

Gudmund Schütte.

Ormr Snorrasons bok.

I sitt arbete öfver Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige [1]) har Gödel trott sig kunna uppvisa, att den gamla, nu förlorade fornnorsk-isländska pergamentshandskrift, som gått under namnet "Ormr Snorrasons bok", varit identisk med den "truía saga ok brutus mz", som tillhört den lärde Árni Sigurðsson, hvilken residerade såsom biskop i Bergen från 1304 [2]) till sin död 1314. Och i en uppsats i Nordiska Studier [3]) har samme författare sedan sökt ådagalägga, att originalet till de af Jón Vigfússon under åren 1690—91 utförda afskrifterna af vissa sagor [4]) varit — för de flesta "bevisligen", för de andra "helt sannolikt" — just Ormr Snorrasons bok [5]). Denna membran skulle således, enligt Gödel, icke kunna vara "nedskrifven senare än 1300 och af åtskilliga småomständigheter att döma icke heller gärna tidigare än 1250"; den skulle därför "få sättas till senare hälften af 1200-talet".

Frågan är emellertid af icke ringa betydelse. Har Gödel rätt såväl med afseende på dateringen af nämnda sagokodex som hvad beträffar dennas afskrifter, så måste dylika

---

[1]) D. I, Sthlm 1897, s. 20—33.

[2]) Ej 1302, som Gödel uppgifver s. o. s. 20. Se härom G. Storm, Den Bergenske Biskop Arnes Bibliothek i Hist. Tidsskr. (norsk) 2. R. II s. 187 f., Daae, Om Bergens Bispedømme i Middelalderen i Hist. Tidsskr. (norsk) 4. R. I s. 265, och Salmonsens store illustr. Konversationsleksikon II s. 88, art. Arne Sigurdssøn. Jag anmärker detta särskildt, därför att det oriktiga årtalet med stöd af Gödels afhandling kommit att inflyta på åtminstone fyra ställen, nämligen hos F. Jónsson, Den oldnorske og oldisl. lit. hist. II s. 962, Mogk, Gesch. der norw.-isl. Lit.[2], Strassburg 1904, i Pauls Grundriss[2] s. 862 (i särtrycket s. 808), Bertelsen, Om Didrik af Berns sagas oprindelige skikkelse, omarbejdelse og håndskrifter, Kbhvn 1902, s. 181, samt i Mogks anmälan af sistnämnda afhandling i Ark. XXI s. 84.

[3]) Nordiska Studier tillegnade Adolf Noreen, Upps. 1904, s. 357—374.

[4]) I Holm. papp. fol. nr 46, 47 och 58.

[5]) Citeras i det följande OS.

fakta verka en fullständig revolution i de hittills utvecklade åsikterna om ifrågavarande sagors handskriftliga förhållanden. Ingen af dessa sagor — kanske med ett enstaka undantag [1]) — finnes nu bevarad i handskrifter af högre ålder än från början af 1300-talet, det mesta af membranmaterialet är vida yngre, men de redaktioner, som representeras af Jón Vigfússons afskrifter, gälla såsom jämförelsevis mycket sena och stå i allmänhet ej högt i kurs. Är nu Gödels åsikt riktig, skulle dessa få rang framför alla de andra.

Emellertid torde försöket att datera OS ända tillbaka till 1200-talet icke vara hållbart. De bevis, som lämnats för denna membrans identitet med biskop Arnes "truía saga ok brutus mz", äro, så vidt jag kan finna, ytterst svaga.

Af de manuskript, som upptagas i Arnes bokförteckning [2]), anser nämligen Gödel sig kunna återfinna "flera" bland de fornnorsk-isländska handskrifter, vi än hafva kvar här i Sverige, och söker däraf draga den slutsatsen, att "åtskilliga af den lärde biskopens böcker vandrat öfver till oss", hvilket skulle ha skett under förra hälften eller vid midten af 1400-talet och närmast då till Vadstena genom förmedling af birgittinerklostret Munkalif i Bergen. Men att alla Arnes "norröna böcker" hamnat i vårt land, tyckes Gödel ej våga påstå.

Å nämnda bokförteckning uppräknas först sex stycken närmare bestämda handskrifter; hvad biskopen för öfrigt ägt i denna genre, sammanfattas under benämningen "Sopdyngium ok þar a margar sagur". Af dessa sex synes den s. k. "logbok forn" sannolikt ha kommit till Köpenhamn [3]). Hvart

[1]) Detta, såvida Guiamars ljóð funnits i OS. Se härom längre fram!

[2]) Se Gödel, Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige s. o. s. 21.

[3]) Gödel (Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige s. o. s. 21), som härutinnan ansluter sig till G. Storm (Den Bergenske Biskop Arnes Bibliothek s. o. s. 192), anser denna vara en handskrift af Äldre Gulatingslagen och sannolikt att återfinna i "cod. Ransowianus" (cod. membr. 4:o n:r 137 "e donatione variorum") å Universitetsbiblioteket i Köpenhamn.

tvenne af de andra, "logbok" [1]) och "olvar odds saga" [2]), tagit vägen, därom vet man, enligt min mening, i självfa verket intet. "Thomas saga ens hælga chantuariensis arkiepiscopi" skulle enligt Gödel kunna "sammanställas" med en pergamentkodex af sagan, som vi i Sverige på 1600-talet bevisligen ägt, men nu gått förlorad [3]). Den enda af biskop Arnes "norröna böcker", som med någon säkerhet skulle kunna antagas ha kommit till vårt land är "saga þidræk a bærn" [4]).

Återstår sålunda blott "truía saga ok brutus mz". Förutom det antagliga i att denna handskrift skulle vandrat samma väg som ett par andra, tyckes det enda skäl, som Gödel frambär för att identifiera den med OS, vara, att den senares innehåll [5]) "synes godt lämpa sig" för Arnes nämnda bok. I sin uppsats i Nordiska Studier [6]) har sedan samme författare — märkvärdigt nog — framhållit, att för de forskare, som haft anledning beröra frågan, hafva dessa skäl ansetts tillfyllestgörande. Den ende, hvilken, så vidt jag vet,

[1]) Gödel (Fno.-isl. litt. s. o. s. 26 ff.) betecknar den såsom en Yngre Gulatingslag och söker uppvisa dess identitet med "hist. litt. 12 fol." å Lunds universitetsbibliotek. G. Storm påpekar emellertid i en recension (i Hist. Tidskr. (svensk) XVIII, Öfversikter och granskningar s. 68) af Gödels afhandling det oriktiga i att göra ifrågavarande Lundahandskrift till "bergensk fra biskop Arnes tid"; han understryker särskildt — såsom han ock framhållit i Norges gamle Love IV —, att handskriften är färöisk (skrifven på sådan dialekt m. m.).

[2]) Att identifiera denna med Cod. AM. 344 a, 4:o (Fno.-isl. litt. s. o. s. 21) torde vara omöjligt, då den senare handskriften enligt Kålunds katalog härstammar från c. 1400 och alltså är omkr. ett århundrade yngre än biskop Arne.

[3]) Fno.-isl. litt. s. o. s. 33.

[4]) Ett antagligt bevis för att identifiera denna med Holm. perg. fol. nr 4 lämnar Gödel (Fno.-isl. litt. s. o. s. 21) i anslutning till G. Storm (Den Bergenske Biskop Arnes Bibliotek s. o. s. 191). Ytterligare skäl härför hos Kålund i en recension af Gödels Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter, Stockholm 1897–1900 (i Ark. XVIII s. 189).

[5]) Utförligast angifvet i Verelius' Index lingvæ veteris Scytho-Scandicæ, Upsalæ 1691, s. 305.

[6]) S. 358.

härmed verkligen skulle kunna afses, är Kålund, som omnämnt saken i en uppsats om Den nordiske (norrøne) oldlitteraturs samling og bevaring (s. V) [1]). Emellertid refererar Kålund här blott och bart de åsikter, till hvilka Gödel kommit rörande biskop Arnes böcker, synbarligen utan att ägna frågan någon mera ingående granskning [2]). Men däremot har Gustav Storm i sin recension [3]) af Gödels afhandling om Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige uppträdt just emot försöket att vilja identifiera OS med nämnda "truía saga ok brutus mz". Storm påvisar med rätta, att Ormr Snorrason var en känd isländsk lagman från senare hälften af 1300-talet, och anser, att innehållet af dennes bok näppeligen är så gammalt som från Arnes tid; vidare synes det "ikke nogen Grund til, at alle norsk-islandske Böger, som kom til Sverige i 15de Århundrede, skulle have tilhört denne Biskop" [4]).

Innan jag upptager den ledtråd, som Storm här angifvit, skall jag först närmare skärskåda Gödels hypotes. Hans skäl att sätta ett likhetstecken mellan Arnes "truía saga ok

---

[1]) Utgör förord till Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i Det store Kongelige Bibliotek og i Universitetsbiblioteket (udenfor den Arnamagnæanske samling) samt den Arnamagnæanske samlings tilvækst 1894—99, udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, Kbhvn 1900.

[2]) Biskop Arnes boksamling och dess öden omtalas visserligen, men blott i förbigående af F. Jónsson (s. o. II s. 962), Mogk (s. o. s. 861 f., 894, i särtrycket resp. s. 807 f., 840) och Bertelsen (s. o. s. 181). De hänvisa härvid till Gödels afhandling, men nämna icke ett ord om OS eller dess identitet med Arnes bok, då de icke haft någon särskild anledning att inlåta sig på frågan.

[3]) I Hist. Tidskr. (svensk) XVIII, öfversikter och granskningar s. 68.

[4]) Här kan påpekas, att det synes mig vara Storm, som omedvetet gifvit just uppslaget till en dylik identifikation. Han framkastar i sin uppsats om Den Bergenske Biskop Arnes Bibliothek (s. o. s. 192) en förmodan, att Arnes "truía saga ok brutus mz" möjligen vore att återfinna i en "Trojumanna Saga" och "Breta sǫgur", som, enligt uppgift af Hyltén-Cavallius (Sagan om Didrik af Bern, Sthlm 1850—54, s. VI), funnits i Johan Bures bibliotek. Vid närmare granskning af denna notis, finner man emellertid, att bakom dessa "sagor" döljer sig just OS. Jfr Klemming i Samlaren V s. 5 f.

brutus mz" (d. v. s. Trójumanna saga och Breta sǫgur) och OS synes hafva föranledts däraf, att i den senare handskriften nämnda sagor kommit först. Enligt Gödels egen beräkning skulle de hafva upptagit endast 23 af de 100 bladen i OS. Det hade varit en högst ofullständig benämning på en samlingshandskrift, som innehöll minst 15 olika nummer, om ej mera, att uppkalla den blott efter de två första, hvilka ej fullt utgjorde fjärdedelen af det hela; rimligare hade ju då varit att beteckna hela samlingen som en "sopdyngja". Naturligtvis kan ett dylikt oegentligt benämningssätt verkligen hafva förekommit; åtminstone i senare tid har man exempel på sådant. Så t. ex. har ju Þiđreks saga i Sverige kallats Vilkina saga. Och hvad beträffar OS, så må ju erkännas, att några gånger under 1600-talet, då handskriften kommer på tal, framhålles däri särskildt Trójumanna saga. Så fick Bureus den 4 maj 1624 af Gustaf II Adolf en påminnelse "om Troian krigz boken gamble Svenskan", ett uttryck, hvilket, såsom Gödel visat [1]), tyckes afse OS. Och vid ett rådssammanträde den 13 januari 1636 kom man att nämna "Ormus Norressons book om några Göthiske saker och dedt Trojaniske kriget". I Bureus' donationsbref af 1651 angifves OS. handla om "Troiæ förstöring, och Ängelands första bebygning, samt een hoop andra Historier, angående Frankerike och Tyskland". Och i en rektor Claudius Arrhenius' redogörelse till kanslern 1682 nämnes "Orm Snorresons book, hwar uti, bland annat, Trojamanna sagu war". Vid ett konsistoriesammanträde detta år omtalar Rudbeck "Orm Snoresons Sage, der utinnan Trojemanna Sage och så står skrifwen" [2]). Här bör äfven påpekas, att, då t. ex. Verelius i sin ordbok anför exempel ur denna handskrift, han vanligen blott hänvisar till "Cod. Orm.", med undantag för Tróju-

[1]) Fno.-isl. litt. s. o. s. 217 f.

[2]) Samtliga citat äro hämtade från Gödel, Ormr Snorrasons bok i Nord. Studier s. o. s. 357 och 359—361.

manna saga, hvilkens titel regelbundet, på några enstaka undantag när, ensamt utsättes [1]).

Af hvad som nu anförts, ser det sålunda ut, som man under 1600-talet betraktat Trójumanna saga såsom hufvuddelen eller det viktigaste i handskriften. Detta torde dock lämpligast böra förklaras så, att de lärde herrarne på denna tid genom sina klassiska studier naturligtvis i alldeles särskild grad intresserade sig för hvad som rörde det gamla Troja; bokens öfriga innehåll var dem säkerligen tämligen obekant och äfven jämförelsevis likgiltigt. Ett sådant framhäfvande af Trójumanna saga — och de med den förenade Breta sǫgur — kan under dessa omständigheter ej gärna stödja Gödels åsikt. Ännu mindre finner jag häri något verkligt skäl för antagandet, att man redan i början af 1300-talet användt ett dylikt ofullständigt sätt att beteckna en kodex; och att utan vidare låta en sådan oegentlighet gälla såsom bevisningsled kan ej vara riktigt.

Hvad för öfrigt OS:s äldre historia i Sverige angår, så erkänner Gödel, att han härom intet vet före 1600-talet [2]).

Man skulle möjligen vänta att af den massa citat från OS, hvilka gjorts af 1600-talets lexikografer, Bureus [3]), Verelius [4]) och Stiernhielm [5]), finna någon vägledning för bedö-

---

[1]) Anmärkas bör, att Verelius åtskilliga gånger i sitt lexikon vid hänvisning till "Troj(om). S." lämnar citat från en fornsvensk text, hvilken dock af innehållet att döma ej synes vara den fornsvenska uppteckningen af Historia Trojana. Sidsiffrorna stämma i alla händelser icke med den enda kända handskriften däraf.

[2]) Fno.-isl. litt. s. o. s. 88.

[3]) Johannes Thomæ Bureus, Göthiskt och gammal-svenskt lexicon. Hds. å Kungl. Biblioteket i Stockholm (Antikvitetsark:s sign. F: a 18); citeras i det följande: *B. Lex.* En af Bureus uppgjord "Ordlista till Konunga- och Höfdinga Styrelse med tillägg ur Lagarna m. fl." medföljer ordboken. Denna Ordlista citeras i det följande: *B. Ordl.*

Af samme författare är Sumlen. Hds. å Kungl. Biblioteket i Stockholm (Antikvitetsark:s sign. F: a 12).

[4]) O. Verelius, Index lingvæ veteris Scytho-Scandicæ, Upsalæ 1691; citeras i det följande: *Index.*

[5]) G. Stiernhielm, Utkast till Svea- och Göta-Måles Fatebur. Hds. å

mandet af huru gammal membranen varit, och om den härstammat från Norge. Dessa excerpt äro emellertid i språkformen mycket opålitliga [1]), något som gäller äfven i fråga om Bureus, hvilken dock af Gödel berömmes för ytterlig noggrannhet i citerandet [2]). Visserligen brukar Bureus hänvisa till både sida och rad i handskriften, förkortningstecken affritar han ibland åtminstone och gör därvid skillnad på olika sådana [3]), men i språkligt hänseende kan man icke lita på honom [4]). Dylika citat kunna naturligtvis tjäna till att gifva en föreställning om OS:s innehåll och sagoredaktionerna därstädes, och de användas ju äfven med fördel, då man vill uppleta afskrifter af den gamla membranen. Att på denna väg komma till någon klarhet i frågan, huruvida OS blifvit nedskrifven i Norge eller på Island, tror jag icke vara alldeles omöjligt, men försöker man eljest att af dessa citat åtminstone med sannolikhet bestämma handskriftens ortografi, språkbruk och ålder, har man i de flesta fall ingen utsikt att lyckas, såsom jag nu skall visa.

Först anför jag då några bland de många fall, då samma citat uppträder olika på två eller flera ställen.

Index (s. 8 b). Aldur tila. Troj: S. pag. 5. EK fæki þangat *heldr yrdi en alldurtilá.*

Index (s. 133 b). Ill-fpaar. Troj. pag. 6. Kolludu honom koma til þrekleyfi, er han *framadi* flikar *illfpaar.*

Index (s. 308 b f.). Ynde. Ibid. [= Trojm.] pag. 5. Ek fæki þangat *hilldr yndi enn alldrtila.*

Index (s. 265 a [5]) f.), Þrekleyfi. Troj. S. pag. 6. Kolludu honom koma til þrekleyfi er han *framdi* flikar *illfpar.*

Kungl. Biblioteket i Stockholm; citeras i det följande: *S.* Såsom på försättsbladet med blyerts angifves, är utkastet i sin helhet icke af Stiernhielms hand, hvilken endast sparsamt anträffas.

[1]) I Verelius' *Index* torde åtskilliga oegentligheter med säkerhet få skrifvas på tryckfelens konto.

[2]) Ormr Snorrasons bok s. o. s. 364. Jfr Fno.-isl. litt. s. o. s. 223.

[3]) Detta framgår dock ej af de citat, som Gödel anfört i sin uppsats i Nord. Studier.

[4]) Härmed kan jämföras, huru pass exakt — ifrån språklig synpunkt — Bureus har gjort sin afskrift af Þiðreks saga. Synes vara alldeles i samma stil med hans citat ur OS. Se härom Gödel, Fno.-isl. litt. s. o. s. 222 f.

[5]) Obs! tryckfel i *Index*, som här i stället har 165.

Index (s. 27 a). Ætla. Ibid. [= Troj:] pag. 12. Taldi oc *alt* mantion *vordet* hafa *at* ovarleik hans *ok ætlanar* leyſi.

Index (s. 196 a). Ovarleikr. Trojom S. pag. 12. Taldi oc *allt* mantion *vordit* hafa *af* ovarleik hans *oc atlanar* leyſi.

Index (s. 12 b). Andlat. Troj: S. pag. 15. Herwar. cap. 12 [1]). i andlatinu *uid daudan* greip *hann tonnum* i grafit *oc* kipti upp.

Index (s. 141 a). Kippa. Troj. pag. 15. I andlatinu greip *han tenninum* i grafit, *oc* kipti upp.

B. Ordl. (s. 8). i andlatinu *vidh daudhan* greip *han tönnunum* i grafit *ok* kipti upp. Troj. 15: 6.

Index (s. 87 b). Blota. Troj. pag. 17. Hecuba *fornfærdi godum* yfer ſtallana. oc þeir ſem þar ero med eta *ok* drecka *blotmatin* eptir *ſidveiniu.*

Index (s. 77 a). Fornfæra. Troj. S. pag. 17. Hecuba *fornfærer* yfer ſtallana oc þeir ſem þar ero med, eta *oc* drecka *blotmatinn* eptir *ſidveniu.*

Index (s. 241 b f.). Stallr. Trojom. S. pag. 17. Hecuba *fornfærdi godum* yfer ſtallana.

B. Lex. (s. 327). odal (vide Fela) Troj. s. 26 pag. *44* l. . . . . . . flyja ſit *odal* [*ok*] *fostrl⁻d* . . . .

B. Ordl. (s. 28). Troj. 26: *43* flyja ſit *odhal och fosterland.*

B. Lex. (s. 121). Freyiu. Troeo mana Sagu 28: *27* . . . . *hafdi ſvᵃa* [sic!] *Girker* markat ſkioldu ſina at *þʳ* var drægin *a* SIF en *a* ſkioldum *troeomanna* var *ſcrifut* fᵉyiaf.

B. Ordl. (s. 36). Troj. 28: *43* lin. *höfdu Girkar ſva* markat ſkioldu ſina at *ther* var drægin *aa* SIF: En *aa* ſkioldum *Troeo manna* var *ſkrifut* FREYIA.

Index (s. 87 b). Blotſcap. Troj. S. pag. 84. . . . . þu er *veiz* himins tidendi, *oc ſetning alrar* veraldar, *oc* þu kant helvitis deili : *ſeig* mer min forlog, ...

Index (s. 76 b). Forlog. þu *Geſion* er *veitz* himins tidendi, *ok ſettning allrar* veraldar, þu kant helvitis deili, *ſeg* mer min forlog. Troj. S. pag. 84.

Index (s. 165 b). Malfimi. Trojom. S. Homerus *var agætaſtur* at *skalldskap oc malfimi.*

Index (s. 222 a). Skalldskapr. Troj. S. pag. 87. Homerus *agætaſtr* at *skalldkap oc malfimi.*

S. malfunni. Homerus *er kallad var agätaſter* at *skaldſkap ok malfunni.* Orm.

Index (s. 112 b). Hegningaſamur. Trojom. S. pag. 47. *Hegningaſamur vid þiofa* ok *ranſmenn.*

S. hegningesamer. *hegningeſamer vider tiofa* ok *Ransmen.*

B. Ordl. (s. 37). *Sanleik edha viſindum* Mag. Jarl ſaga 48: 18.

B. Ordl. (s. 44). *Viſindum edha ſanleik.* 48: Mag. Jarl. 18.

Index (s. 147 a). Kuklaraſkapr. Cod. Orm. pag. 59. Mikit kunni *Magus Jarl* i *Runum oc kuklaraſkap,* at han gordi margskonar ſionhuerfingar, ſva *at ongver* undirſtodu hans leika.

Index (s. 211 a). Runer. Cod. Orm. pag. 59. Sva mikit kunni *Magnus Jarl* i *runum ok kuklaraſkap,* at han gordi margſkonar ſion hverfingar, ſva *& onger* undirſtodu hans leika.

---

[1]) Sic! Orden "Herwar. cap. 12" säkerligen oriktigt inkomna. Utan tvifvel hör detta citat till Trójumanna saga.

B. Ordl. (s. 38). RVNA. Magus Jarlafaga 99: 6 [1]). ſva mikit kunni *han* i *runum* [*ok*] *kuklara ſkap*, at han gordi margſkonar ſionhuerfing [2]).

Index (s. 35 b). Biugur. Cod. Orm. pag. 67. *Biugur* i lendum *en* keikr i *halſi*.

Index (s. 89 a). Gefit. Þad er þer verſt gefit er *þik* vardar *helſt*. Cod. Orm. pag. 68.

Index (s. 249 b) [3]). Svinaſmuga. . Cod. Orm. pag. 68. þeir *mægu ſvins fættr at ſonnu kallas*.

Index (s. 113 a). Heikiaz. Cod. Orm. 69. *Han heykiz nider* à golfit.

Index (s. 166 a). Malrof. Cod. Orm. pag. 73 . . . . *Vel eg þar med* yppa minu malrofi.

Index (s. 41 a). Bot. Cod. Orm. pag. 114. *Bidum* nu annat *huart*, bot *eda* bana.

Index (s. 95 b). Glopska. *Sua utiturlig* ord *ſem* þeſſi ſnapr *oc foltaladi er ut geck* ok mekadi ſik i ordum ſem gaſſi ok glopur. Cod. Orm. pag. 189.

B. Lex. (s. 365). *RVNVM* [*ok*] *kuklaraſkap*. uti Orm. Sn. 59 p. *S.* runer. . . . Orm. p. 59 l. 6.

Index (s. 139 a). Keyngr. *Biugr* i lendum *ok* keikr i *halſum*. Cod. Orm. 67.

Index (s. 288 b). Varda. Þad er þer verſt gefit er *þer* vardar *hellz*. Cod. Orm. pag. 68.

Index (s. 255 a). Tignarnafn. Cod. Orm. 68. Þeir *ſem nu tignar nafn bera megi at ſonnu ſvinsfættr kallas*. . . .

Index (s. 117 b). Heykiaz. Cod. Orm. pag. 69. *Heykitz han þar nidr* à golfit.

Index (s. 304 a). Yppa. *Ek vil* yppa minu malrofi, Cod. Orm. 73.

B. Ordl. (s. 7). *Bidhum* nu annat *hvart* Bot *edha* Bana. Flov. 114: 46.

Index (s. 172 a). Meka. Cod. Orm. 189. *Sua uviturlig* ord *er* þeſſi ſnapr *ok foltaladi er ut gek*, ok mekadi ſik i ordum ſem gaſſi ok glopur.

Index (s. 236 b). Snapur. Cod. Orm. 189. *Sva uviturlig* ord *er* þeſſi ſnapr *ok fol taladi*, ok mekadi ſik i ordum ſem gaſſi ok glopur.

Ofvanstående jämförelser ådagalägga till fullo, huru mycket man kan lita på excerpisternas noggrannhet. Jag skall nu anföra en del språkformer från deras citat [4]).

I ändelser användas *-r*, *-ur* och *-er* om hvarandra helt godtyckligt och utan åtskillnad. Svarabhaktivokal saknas i

---

[1]) Sic! Med säkerhet felskrifning för 59: 6 (jfr. *B. Lex.* och *S*!)

[2]) *g* är försedt med en "släng", som möjligen kan vara ett förkortningstecken för *-ar*.

[3]) Obs! tryckfel i Index, som här i stället har 246.

[4]) Bland de språkprof, Gödel anför (uppsatsen i Nord. Studier s. o. s. 366), finnes ett exempel från Bureus (*Ordl.* s. 6): "*medh sverdinū er aldri biladi*". Från en dylik grof bock kan emellertid Bureus fritagas. Han skrifver tydligt *sverdinu*; det tecken, som finnes ofvan *u*, är ej nasalstreck, utan den vanliga diakritiska "slängen" öfver *u*.

flertalet fall, men uppträder dock ej sällan; såsom sådan förekommer ganska ofta *u*, åtskilliga gånger *e*, detta sistnämnda naturligtvis genom inflytande från excerpistens eget modersmål. Så t. ex. *Beringer*, *danzleiker*, *fosterland*, *foter*, *hender*, *mader* (*madher*), *minn soner*, *ſækbæter* (= sakbœtr); *reider*, *unger* (nom. sg. mask.); *i sunder*, m. fl. Ett exempel från Verelius' Index bör i sin helhet antecknas: "Trojom. S. pag. 32. *Var þar tidari danzleiker oc ſtrengleikr enn bardagur*" [1]). Åtskilliga mindre exakta verbformer kunna omnämnas i detta sammanhang såsom *biter* f. bit(u)r, *dreger* f. dreg(u)r, *hefr* (1, 2, 3. sg. pres. ind. af *hafa*), *heitr* f. heitir, *hygger* (1. sg. pres. ind.) f. hygg eller hygg(u)r, *höggir* f. hǫgg(u)r m. fl. Vidare må påpekas — jämte de regelbundna — äfven former sådana som *fadr* f. faðir, *modr* f. móðir, *brodr sins* f. bróður sins, *flestr þr̄ men* f. flestir þr̄ menn, *eptr*, *yfr*, *yfrbragdi* f. eptir, yfir etc.

I ändelser skrifves vanligen *-n* för *-nn* (så alltid *han*, på ett par enstaka undantag när) och *-r* för *-rr*.

Äldre och yngre isländska former påträffas vid sidan af hvarandra. Så står nästan alltid *-k* i ordslut i stället för *-g*, t. ex. *ek*, *mik*, *þik*, *sik*, *oc* jämte *ok*, sällan *och*. De äldre *vér*, *mér*, *þér*, *sér* äro nästan undantagslösa, *ie* för *é* förekommer endast sporadiskt. Likaså är *e* framför *ng* regel i stället för *ei*. Slutljudande *-t* och *-d* (= *ð*) växla: *at*, *þat* äro ungefär lika vanliga som *ad*, *þad* (= að, það). Yngre former med *aa* för *a*, *dh* för *d*, *gh* för *g*, *th* och *t* för *þ* anträffas ganska ofta; häri spåras tydligt inflytande från svenskt skrifsätt. Det gör sig äfven gällande i former sådana som *greidiliga*, *uradeligt*, *biterligit*, *hjalpvænligit*, *göfugligit* m. fl.

En del äldre resp. yngre språkformer få naturligtvis förklaras såsom beroende på excerpisternas bekantskap med äldre resp. yngre norsk-isländska skrifter. Att mera exakt

[1]) Sid. 255 a, art. Titt.

— i ortografiskt och språkligt hänseende — återgifva sitt original har tydligen varit dem likgiltigt. Och det är ju klart, att man ej kan ställa samma fordringar på deras arbeten som på nutida ordböcker.

För membranens norska ursprung skulle möjligen tala den hos Bureus ett par gånger anträffade pronominalformen *heña*, *henna* (i stället för *hana*)[1], men nog ligger det närmare till hands antaga, att Bureus här felaktigt upplöst en förkortning, *hā*, och därvid påverkats af det nysvenska *henne*. Ett *mannum* f. mǫnnum (1 gång i Index) får väl ock förklaras på liknande sätt.

En uppgift i Verelius' lexikon förtjänar att särskildt uppmärksammas. Å sid. 172 b därstädes läses:

"*Mer*, *pro ver*, *Wij* | *in pl. Nos*, *& mid pro vid in Dual. nos ſæpisſime leges in Cod. Orm.*"

Formerna *mer* och *mid* (i stället för *ver*, *vid*) skulle Verelius sålunda mycket ofta ha påträffat både i de norska laghandskrifterna och i OS. Häraf borde man kanske då draga den slutsatsen, att den gamla membranen verkligen varit norsk. Emellertid vet jag mig ej ha anträffat en enda dylik form i den massa af citat, som finnes, men däremot väl de vanliga isländska formerna några gånger; så: *munum ver* (OS. s. 3; Index s. 196 b, art. Ovidforlir), *vær hofum* (OS. s. 26: 23; B. Lex. s. 475, art. vòskr), *hofdum ver* (OS. s. 55; Index s. 216 a, art. Samskipti), *ero ver* (OS. s. 65; Index s. 234 b, art. Sleggia), *latum ver* (OS. s. 68; Index s. 297 a, art. Umæt), *ver skackim* (OS. s. 94; Index s. 221 b, art. Skacka). Visserligen skulle ju dessa exempel kunna förklaras såsom resp. excerpisters godtyckliga ändringar (sådana äro ju ej precis sällsynta), och man tycker kanske, att Verelius' uppgift borde få tagas med i räkningen; men det synes mig dock svårt att bygga något på en så enstaka notis som

[1]) Se Noreen, Altisl. und altnorw. Gram.[3] § 456, anm. 1.

denna, i synnerhet då jag ej funnit ett enda exempel till bestyrkande häraf, men väl flera, som tala i motsatt riktning. Lättast torde kanske nämnda uppgift kunna förklaras såsom beroende på minnesfel hos Verelius.

Däremot finnas några mera vägande skäl, som tyckas visa, att OS blifvit nedskrifven på Island. I excerpten förekomma ganska talrikt ord dels med *æ* för äldre *œ*, dels med uddljudande *hl-*, *hn-* och *hr-*. Visserligen äro ju språkformerna i citaten i allmänhet föga tillförlitliga, men det kan ej gärna tänkas, att en svensk excerpist insatt *æ*, om originalet haft *œ*, eller lagt till *h* i början på ord framför *l*, *n* och *r*, om originalet saknat *h*, synnerligen som hans modersmål icke alls kunnat påverka honom härutinnan; däremot äro de tämligen fåtaliga formerna med *œ* och utan *h* i sådan ställning lätt förklarliga.

Jag skall nu lämna en förteckning på hithörande ord, som jag anträffat i Bureus', Verelius' och Stiernhielms' excerpt ur OS:

1) Ord med *æ* (*ä*, *e*) för äldre *œ*:

Sækia (OS s. 1; Index s. 101 b, art. Gullſpuna), ***umrædu*** (OS s. 1; Index s. 299 a, art. Uppi vera), ***ærna*** (OS s. 3; Index s. 26 b, art. Ærinn matr), ***tænadar*** (OS s. 4; Index s. 252 a, art. Tænadr), ***hældiz*** (OS s. 5; Index s. 103 a, art. Hælaſt), ***Sæmdar auki*** (OS s. 5; Index s. 212 b, art. Sæmdarſpioll), ***ſæKi*** och ***ſæki*** (OS s. 5; Index s. 8 b, art. Aldur tila, resp. s. 303 b f., art. Ynde), ***odæmi*** (OS s. 5; Index s. 8 b, art. Aldur tila), ***ſæmaz*** (OS s. 6; Index s. 212 b, art. Sæma), ***ſæri*** (= sœri; OS s. 7; Index s. 213 a, art. Særi), ***tænadar manna*** (OS s. 10; Index s. 252 a, art. Tænadr; troligen samma citat med *œ*, se nedan!), ***ſemdar*** (OS s. 11; Index s. 192 a, art. Oradit), ***ofræknan*** (OS s. 12; Index s. 27 a, art. Ætla, och s. 188 b, art. Ofrækinn), ***ſæmiligar*** (OS s. 13; Index s. 45 a, art. Brynhoſor), ***ærnu*** och ***æmu*** [sic!] (OS s. 13; Index s. 26 b, art. Ærinn, resp. s. 257 a, art. Tom), ***ærit*** (OS s. 14; Index s. 26 b, art. Ærinn), ***fornfærdi*** och ***fornfærer*** (OS s. 17; Index s. 37 b, art. Blota, s. 241 b f., art. Stallr, resp. s. 77 a, art. Fornfæra), ***ſemd*** (OS s. 18: 27; B. Ordl. s. 37), ***kæni*** och ***kiæmi*** [sic!] (OS s. 18; Index s. 136 a, art. Kæni brioſt, resp. s. 140 a, art. Kiænn), ***æſt*** (OS s. 18; Index s. 26 b, art. Æſa ofrid och art. Æſaſt), ***lidfærir*** (OS s. 19; Index s. 159 a, art. Lidfæda), ***Ædi*** (OS s. 20; Index s. 295 a, art. Vitleyſi), ***endadægr*** (OS s. 22; Index s. 59 a, art. Endadægr), ***Vigkænliga*** (OS s. 22; Index s. 292 a), ***ærdiſt*** (OS s. 32; Index s. 26 b, art. Ærid), ***vigkennir*** (OS s. 32; Index s. 292 a, art. Vigkiænn), ***lækirner*** (OS s. 33; Index s. 248 b, art. Sveit vel Sveite), ***færd*** (af fœra; OS s. 34; Index s. 291 a,

art. Vidſkipti), *frækner* (OS s. 35; Index s. 261 b, art. Tyrker), *æſingi* (OS s. 36 [1]); Index s. 26 b, art. Æſing), *mættiz* (af mœta; OS s. 37; Index s. 116 b, art. Herlid), *glæpum* (OS s. 37; Index s. 25 a, art. Æfi), *Atfærſlu madur* (OS s. 38; Index s. 19 b), *ohræſi* (OS s. 39; Index s. 192 b, art. Ohræſe), *ſæmanda* (OS s. 39; Index s. 212 b, art. Sæma), *ædri* (OS s. 41; Index s. 25 a, art. Ædra), *ſkorfæri* (= skotfœri; OS s. 43; Index s. 230 a, art. Skotfæri), *ſæmdar manna* (OS s. 48; Index s. 280 b, art. Vændiſſmenn), *offtæki* (OS s. 48; Index s. 188 a, art. Offſtæke), *Offſtækismadur* (OS s. 49; Index s. 188 a), *ſemdum* (OS s. 49: 11; B. Ordl. s. 76), *ſamfært* (OS s. 49; Index s. 215 a, art. Samfara), *ſlægur* (OS s. 49; Index s. 234 a, art. Slægur), *vandhæfum* (OS s. 50; Index s. 282 a, art. Vandhæfur), *Hælaſt* (OS s. 54; Index s. 103 a), *brædra* (= brœđra; OS s. 60; Index s. 289 b, art. Ugipta), *Framfærinn* (OS s. 67; Index s. 80 b), *tuillægt* och *tuiſlægt* (OS s. 68; Index s. 259 b, art. Tuimæltr, resp. s. 260 a, art. *Tuiſlægt*), *ſvins fættr* och *ſvinsfættr* (OS s. 68; Index s. 249 b, art. Svinaſmuga. . . ., resp. s. 255 a, art. Tignarnafn), *odæmi* (OS s. 69; Index s. 184 b, art. Odæmi), *Ofærleikr* (OS s. 70; Index s. 186 a), *herfær* (OS s. 73; Index s. 116 a, art. Herfær), *Malrætinn* (OS s. 74; Index s. 165 b), *Fiolrætr* (= fiǫlrœtt; OS s. 76; Index s. 71 a), *hælaz* (OS s. 80; Index s. 103 a, art. Hælaſt), *flækiz* (OS s. 92; Index s. 72 b, art. Flækiaſt), *frædibokum* (OS s. 110; Index s. 79 a, art. Frædi), *Aſtar ædi* (OS s. 120; Index s. 18 a), *ſæmdarfullur* (OS s. 128; Index s. 212 b, art. Sæmdarful), *Songfæri* (OS s. 128; Index s. 239 a), *ſemd* (OS s. 143; S.), *fornfæra* (OS s. 165; Index s. 207 b, art. Rioda), *Hæversklig hirting* (OS; Index s. 102 b), *säfdis* (OS; S.), *säfder* (OS; S.), *ädi* (OS; S., art. säfder). Hos Bureus förekomma dessutom några ord, som troligen hafva *æ* i stället för *œ*, nämligen *ſæmdar* (OS s. 26: 23; B. Lex. s. 475, art. vôskr), *frædi män* (OS s. 48: 23; Sumlen bl. 117 b), *græda* (OS s. 110: 21; B. Ordl. s. 21, art. läknum), *æpti* (OS s. 110; B. Ordl. s. 28).

2) Ord med *œ* (*ø*, *ō*, *oe*):

fœddir (OS s. 5; Index s. 212 a, art. Sæll-lifi), *ſækbœter* [sic!] (OS s. 5; Index s. 214 a, art. Sakbœter), *boen* [sic!] (= bœn; OS s. 10; Index s. 222 a, art. Skalld), *bœnir* (OS s. 10; Index s. 252 a, art. Tænadr), *tœnadarmanna* (OS s. 10; Index s. 256 b, art. Tœnadarmadur; troligen samma citat med *æ*, se ofvan!), *bœtti* (OS s. 43; Index s. 281 b, art. Vanretti), *mœgu* och *megi* (OS s. 68; Index s. 249 b, art. Svinaſmuga . . ., resp. s. 255 a, art. Tignarnafn), *fœdr* (OS s. 74; Index s. 135 a, art. Jod), *fœter* (OS s. 78; Index s. 122 b, art. Holmgaungu laug), *fœda* (OS s. 116; Index s. 58 b, art. Eldi), *føtan* (OS s. 134; B. Lex. s. 238, art. ilm), *skotföri* (OS; S.).

3) Ord med uddljudande *hl-*, *hn-* och *hr-*:

hneiſtan (OS s. 2; Index s. 180 b, art. Neyſtur vel hneyſtur), *hramſterkum* (OS s. 3; Index s. 201 b, art. Hramſterkur), *hlut* (OS s. 5; Index s. 163 b, art. Lut, hlutur, lutr), *hlutum* (OS s. 5; Index s. 54 b, art. Dyrd), *hneiſu* (OS s. 5; Index s. 214 a, art. Sakleyſa), *hrakligaſt* (OS s. 5; Index s. 125 a, art. Huata ferdinni), *hrockur* (OS s. 6; Index s. 208 b, art. Hrockur), *Hreſſing hugarſins* (OS s. 7; Index s. 206 a), *hluter* (OS s. 8; Index s. 239 b,

[1]) Index har här: "Troj. cap. 36", som troligen är tryckfel för: "Troj. pag. 36".

art. Spaleikr), *hnaud* (OS s. 15; Index s. 54 a, art. Dunka), *hlifskiolldur* (OS s. 17; Index s. 160 a, art. Lifskiolldur), *Hrifrunnr* (OS s. 18; B. Ordl. s. 34), *Hræfuglar* (OS s. 22; Index s. 200 a), *hliodi* (OS s. 24; B. Lex. s. 208, art. hliod), *hryg* (OS s. 25: 21; B. Lex. s. 451, art. torna), *hliop* (OS s. 26: 18; B. Lex. s. 285, art. menſcher), *hræ* (OS s. 30; Index s. 200 a, art. Hræ; möjligen samma citat utan *h*, se nedan!), *ohræſi* (OS. s. 39; Index s. 192 b, art. Ohræſe), *hlo* (OS s. 40; Index s. 23 a, art. Aukur reidi), *Skothrid* (OS s. 41; Index s. 290 a, art. Skothrid), *hreyſti* (Troj. S.; Index s. 291 b, art. Vige), *hliod* och *hliods* (OS s. 49: 2; B. Ordl. s. 16 resp. s. 61 och 76), *Hrakligaſtur* (OS s. 54; Index s. 252 a, art. Tafl fe), *hrauſtur* (OS s. 56; Index s. 227 a, art. Skiald-ſvein), *hluti* (OS s. 61; Index s. 97 a, art. Godfyſe), *ſamhlioda* (OS s. 64: 32; B. Lex. s. 368), *hrumadur* (OS s. 67; Index s. 211 a, art. Hrumadur), *Hlummur*, *hlumz* (OS s. 68; S.); *hnyfde* (OS. s. 68; Index s. 183 a, art. Nyfa f. hnyfa), *hrauſter* (OS s. 68; Index s. 280 b, art. Skræfa), *hreiſti* (OS s. 68; Index s. 3 a, art. Afburdar hreiſti menn), *Hringi* (n. pr.; OS s. 68; Index s. 56 b, art. Eiga vid, och s. 159 a, art. Lid), *hluta* (OS s. 69; Index s. 34 a, art. Bida), *hluti* (OS s. 70; Index s. 183 b, art. Nylunda hluti), *Hrakningr* (OS s. 72; Index s. 201 a), *Hrauſtr* (OS s. 73; Index s. 116 a, art. Herfær), *Hreirna* och *hreyrnadu* (OS s. 73: 18 resp. s. 73; S. resp. Index s. 204 b, art. Hreyrna), *Hrockinhærdur* (OS s. 73; Index s. 208 b), *hreyfdiz* (OS s. 74; Index s. 204 a, art. Hreyfaſt), *hrauſtliger* (OS s. 76; Index s. 188 a, art. Offogur), *Hliodur* (OS s. 78; Index s. 228 b, art. Skapillur), *hlid* (OS s. 81; Index s. 158 b, art. Lid & hlid), *Herhlaup* (OS s. 84; Index s. 116 b), *Hravidi* (OS s. 115: 2; B. Ordl. s. 16), *hraut* (OS s. 126: 48; B. Lex. s. 369, art. spord-cauda), *Hlifarlaus* (OS s. 130; Index s. 160 a, art. Lifd), *hliotas* (OS; S.), *Hnyfa* (OS; Index s. 120 a), *Hrygdar ſvipr* (OS; Index s. 249 b, art. Suipur).

4) Ord utan uddljudande *h* framför *l*, *n* och *r*:

ræfaz (OS s. 4; Index s. 200 b, art. Ræfaz), *lyddi* (OS s. 7; Index s. 211 a, art. Rupla), *varluta* (OS s. 12; Index s. 284 a, art. Vahrlutu), *Rirsrunn*, *risrunni* (OS s. 19; Index s. 208 a), *ræ* (OS s. 30; B. Ordl. s. 33; möjligen samma citat med *h*, se ofvan!), *ropan* (= hróp; OS s. 69; Index s. 210 a, art. Ropan), *Rakfaur* (OS s. 80; Index s. 201 a), *Rakvidri* (OS s. 92; Index s. 201 a), *luti* (OS s. 127; Index s. 145 b f., art. Kuennafar), *rauſtleika* (OS s. 127: 13; B. Lex. s. 584, art. ätterne), *rygdiz* (OS s. 177: 33; B. Ordl. s. 36), *rop* (OS; Index s. 117 b, art. Heriandskall).

På grund af det, som ofvan anförts, finner jag sålunda öfvervägande skäl tala mot Gödels åsikt, att membranen skulle härstammat från Norge. Vi synas här i stället hafva att göra med en ursprungligen isländsk handskrift.

Citaten hos 1600-talets lexikografer gifva emellertid ingen säker vägledning vid bedömandet af OS:s ålder. Frågan löses väl ändå enklast — såsom Storm anvisat —, om man begagnar sig af den fingervisning, som ligger i självfva mem-

branens namn. Den har tydligen blifvit skrifven för Ormr Snorrasons räkning. Om denne vet man, att han var lagman för södra och östra Island i två perioder under 1300-talets senare hälft (1359—68 och 1374—75). När han dog, känner jag icke, men efter 1401 vet åtminstone Jón Sigurðsson intet om honom [1]). Handskriften synes därför rättast böra dateras till senare hälften af 1300-talet eller senast omkr. 1400.

Den omständigheten, att sagoboken tillkommit för en isländsk lagmans räkning och fått bära dennes namn, pekar väl också i samma riktning, som vissa språkformer i excerpten tyckas angifva, och man torde sålunda hafva rätt anse åtminstone såsom högst sannolikt, att OS blifvit nedskrifven på Island.

Denna kodex har sedan, antagligen under 1400-talet, blifvit förd till Sverige och möjligen via Bergen—Vadstena. Att det skett under medeltiden har ju allmänt antagits [2]); den omtalas emellertid här i vårt land redan 1602, sålunda långt före den stora importen af isländska handskrifter.

Om OS:s innehåll och särskildt afskrifterna af densamma har jag delvis en annan mening än Gödel. Denne stöder sig beträffande innehållet på en uppgift i Verelius' Index, sådan denna meddelas af G. E. Klemming i en not till editionen af Bureus' donationsbref [3]). Men går man direkt till källan, finner man där innehållsförteckningen lyda ordagrant så:

"Orms Snorrafons Book | Continet Troijomanna Saga. Anundar Jarls Sona Saga; & alia varia, nempe Magus Jarls

[1]) Jfr Lögsögumannatal og lögmanna á Íslandi i Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta II s. 68 f., 69 f. Vidare uppgifter om Ormr Snorrason hos E. Magnússon i Ark. VIII s. 242 f.

[2]) Så äfven Schück (Schück och Warburg, Ill. sv. litt.-hist. I, Sthlm 1896, s. 256). Hvarpå han stöder sig, vet jag icke.

[3]) Samlaren V s. 5; jfr Gödels uppsats i Nord. Stud. s. o. s. 357.

Saga | *Lais Floretz* | *Berings* | *Remundars* | *Eriks Iwenis* | *Bewis* | *Myrmans* | *Parhalops* | *Enohs & Partiwals Sagor*" [1]).

Hvad som här innefattas under "*alia varia*" är väl närmast de þættir, som tillhöra Magus saga. Och säkerligen med rätta har Gödel jämte Laes þáttr upptagit Geirarðs þáttr ok Vilhjálms Geirarðssonar såsom ett särskildt nummer. Men det kan då ifrågasättas, om icke äfven den s. k. "Vilhialms saga Laes sonar", som stått närmast före sistnämnda þáttr, utgjort en afdelning för sig. I förteckningen öfver de fornnorsk-isländska handskrifter, som Verelius hade i sin vård, finnes nämligen denna "saga" särskildt omnämnd jämte åtskilliga andra i OS [2]). Jón Vigfússons afskrift af hithörande partier i Holm. papp. fol. nr 58 lämnar emellertid ingen fullt säker anvisning om huru hans original haft det i detta fall. I nämnda pappershandskrift utgöres nr 4 af "Läes saga" (Laes þáttr), som då omfattar äfven följande þáttr om Vilhjálmr Laesson. Denna senare bildar där sålunda ej en särskild afdelning för sig, men börjar dock med nytt kapitel. Anmärkningsvärdt torde vara, att Jón Vigfússon, som i sina kopior öfverst å hvarje sida brukar utsätta en rubrik, angifvande sagans namn, här har gjort olika öfverskrifter. Å sid. 1—39 lyder rubriken: "*Sagann af Läis*", men från och med sid. 40, där den s. k. "Vilhialms saga Laes sonar" börjar, heter det på motsvarande ställe: "*Sagann af Rolfvi Skugga fyfle*". Som bekant höra ju Hrólfr Skuggafífl och Vilhjálmr Laesson till samma þáttr, så att det är endast olika benämningssätt, som användts. Huru saken verkligen förhållit sig är omöjligt med bestämdhet säga, och äfven om man nu hade OS att tillgå, vore det kanske ej alltid lätt att afgöra, hvar en ny afdelning börjar; i gamla pergamentshandskrifter är sådant ibland svårt och kan lätt

---

[1]) *Index* s. 805. Orden "*& alia varia nempe*" äro uteslutna i Klemmings och Gödels citat.

[2]) Se Gödel, Fno.-isl. litt. s. o. s. 262.

gifva anledning till olika meningar. Emellertid är ju frågan ej af större vikt. Denna "saga" eller rättare þáttr har dock funnits i OS, där den börjat å sid. 89. Från denna sida finnes både ett citat, som säkert hör till föregående afdelning i Magus-sagan — "*Eg kenne mer þyngdar*" (Index s. 267 b, art. þyngd; jfr Holm. papp. fol. nr 58, "Läes saga", s. 39[4]) — och ett annat — "*Hudfat*" (Index s. 125 b) —, hvilket jag, trots dess knapphet, ej tvekar att hänföra till ifrågavarande þáttr (jfr Holm. papp. fol. nr 58 s. o. s. 41$_5$). Denna har vidare slutat å sid. 93 i OS och där efterträdts af Geirarðs þáttr. Några excerpt från nämnda sida i membranen visa detta, t. ex. "*Sem han var miok þroſkadur*" (Index s. 265 b, art. þroſkaſt) och "*Han bad honom virkta vid alla ſina vini*" (Index s. 294 b, art. Virktamadur), båda tillhörande Vilhjálms þáttr Laessonar (jfr Holm. papp. fol. nr 58, "Läes saga", s. 78[4] f. resp. s. 78[9] f.), samt "*þu att tæpiliga biargaura, at fira ydr valadi oc hungri*" (Index s. 34 a, art. Biargauri)[1]) och "*þa er oviſt at þa ſe þer koſtr þeſſa radskoſtr ſem nu bydr ek þer*" (Index s. 199 b, art. Radskoſtur), dessa två sistnämnda hämtade från Geirarðs þáttr (jfr Holm. papp. fol. nr 58, Geirarðs þáttr, s. 3[3] ff. resp. s. 3$_{14}$ ff.).

Därjämte är det möjligt, att Guiamars ljóð och i så fall äfven företalet till Strengleikar funnits i OS, men hvar där vågar jag ej afgöra. I Verelius' Index har jag nämligen anträffat fem citat — några ganska långa —, vid hvilka det hänvisas till resp. "*Cod. Orm. i Gwiamars S.*" (Index s. 235 b, art. Smaſmygli), "*Cod. Orm. Guiamars S.*" (Index s. 185 a, art. Odalkongur), "*Cod. Orm. in Gneamars Saga*" (Index s. 147 a, art. Kuiſl), "*Cod. Orm. Guiamans S*" (Index s. 70 a, art. Filsbein) och "*Cod. Orm. uti Guim. S.*" (Index s.

[1]) Samma exempel citeras äfven i Index s. 252 a, art. Tæpiligur.

37 a, art. Blodlaus)[1]. Om än excerpisten ej alltid är så pålitlig, är det väl dock svårt att helt och hållet ignorera dessa exempel. Utan att dock göra något bestämdt påstående, har jag här velat omnämna detta, att det må gälla hvad det kan.

Beträffande sagornas fördelning å bladen i OS har jag i ett par fall kommit till annat resultat än Gödel.

Flovents saga har börjat redan å sid. 98 (= bl. 49ᵛ) i OS (ej bl. 50, som Gödel uppgifver). Från denna sida finnes dels ett citat, tillhörande slutet af Geirarđs þáttr — *"Han ſettis i ſtein"* (Index s. 243 a, art. Stein[2]); jfr Holm. papp. fol. nr 58, Geirarđs þáttr, s. 42^1 f.) —, dels några, som höra hemma i Flovents saga. Af dessa meddelar jag ett, som utgör sagans början: *"Theßi ſaga er æj ſaman sat af loklauſu thr̄i er men gera ſer til gamans"* (B. Lex. s. 265, art. Loklausu; jfr Holm. papp. fol. nr 47, Flovents saga, början).

Bærings saga har slutat å sid. 128 (= bl. 64ᵛ) i OS (ej bl. 65, som Gödel anser) och har där aflösts af Remundar saga (som således ej, enligt Gödels åsikt, börjat å bl. 66)[3].

---

[1]) Första citatet är hämtadt från företalet till Strengleikar, de öfriga från Guiamars ljóđ (jfr Strengleikar eđa Ljóđabók, udg. af Keyser og Unger, Chra. 1850, resp. s. 2^{11} ff., 2_4 f., 3_5 f., 4_1 f. och 5_4 ff.).

[2]) Samma exempel upptages äfven af Stiernhielm (*"settas i stein . . . Orm. p. 98"*).

[3]) Möjligen har Gödel blifvit missledd af ett citat hos Bureus: *"Bering var margtalat ſva i fraklandi ſem i Englandi. Orm. 127: 13"* (jfr Holm. papp. fol. nr 47, Bærings saga, s. 132_{12} ff.). Denna sifferuppgift är emellertid något otydligt skrifven, så att man åtminstone vid hastigt påseende gärna läser 129: 13. Sidohänvisningarna vid de excerpt, som hämtats närmast förut och efteråt i OS, ådagalägga dock tydligt, att ifrågavarande exempel måste hafva stått å sid. 127, t. ex. *"Cod. Orm. 127. Ormin retti ut i moti tuikuiſlada tungu"* (Index s. 259 b, art. Tuikuiſlar-skegg), *"Orm. 127: 13. firi ſak*[ir] *hans ätterniss ok rauſtleika"* (B. Lex. s. 534, art. ätterne), *"than godhvilia han hefir vidh ſina þegna. Orm. 127: 13."* (B. Lex. s. 447, art. Teghn). *"Cod. Orm. 127. Skall þu taka verduga hefnder fyri þinn nidingſkap er þu vant"* (Index s. 181 b, art. Nidingsvig, skemdarvig); jfr Holm. papp. fol. nr 47, Bærings saga, resp. s. 129_8 ff., 132_{17} f., 132_{18} ff., 142^{10} ff.

Från nämnda sida har man både ett citat, taget ur Bærings saga — "*Somaſamlig gledi*" (Index s. 239 a; jfr Holm. papp. fol. nr 47, Bærings saga, s. 144_{11} f.) —, och tre, tillhörande Remundar saga (två af dessa anföras nedan).

Hvad de följande sagorna i membranen angår, torde det ej vara lätt att säkert afgöra, på hvilken sida den ena efterträdt den andra, då så högst få excerpt hämtats ur dem.

Att sagorna i OS blifvit afskrifna så, som Gödel antager, kan jag icke fullständigt gå in på. För flera af dem — alla i Holm. papp. fol. nr 58 samt Flovents och Bærings sagor i Holm. papp. fol. nr 47 — synes ju öfverensstämmelsen mellan membranen och ifrågavarande pappershandskrifter påtaglig, men för alla de öfriga lämnas ju egentligen intet verkligt bevis. Jón Vigfússon måste för sina kopior äfven hafva haft andra källor, och man bör då ej utan vidare antaga OS som original till så många afskrifter som möjligt endast därför, att "intet annat original för dem torde kunna uppvisas".

Om **Remundar saga** i OS tror jag mig emellertid kunna säga, att den finnes afskrifven i Holm. papp. fol. nr 47. Af de citat, jag samlat, skall jag här nedan anföra följande under jämförelse med motsvarande ställen i Jón Vigfússons text:

Index (s. 212 b). Sæmdarful. Sidlatur ok ſæmdarfullur, Cod. Orm. 128.	*Holm. papp. fol. nr 47, Rem.* s. 4^1 f. sidlatur ok sæmdar fullur.
Index (s. 303 b). Yferværtti. Cod. Orm. 128. Af ſinum yferværttis i þrottum ok fabærum riddaraſkap [1]).	— s. 6^5 f. af sinumm Riddaraskap ok Jþröttumm.
Index (s. 302 b). Uvandur. Cod. Orm. 129. Myklu uvandari mal.	— s. 17_{18} f. miklu övandara Mäl.
Index (s. 88 b). Garpur. Slikr garpr ſem þu þikkiz vera. Cod. Orm. 129.	— s. 24^8 f. ſlikur Garpur ſem þu þykiſt vera.
Index (s. 160 a). Lifd. Hlifarlaus madur, Cod. Orm. 130.	— s. 27^{11} f. (eirn) hlifvarlaus Madur.

[1]) Samma exempel citeras i *Index*, s. 61 a, art. Fabær, sålunda: "Af ſinum yferættis i þrottum oc fabærum Riddaraſkap".

Index (s. 205 a f.). Rembaſt vid. Lætr rembilega, Cod. Orm. pag. 130.	*Holm. papp. fol. nr 47 Rem.* s. 28_8 f. (Eſkiupart) lætur 'hiä rembiliga.
Index (s. 114 a). Kuiſta. Cod. Orm. 133. Remundur kuiſtar menn hans ſem ſaudi.	— s. 65^{17} ff. Remund kviſtar hanns Menn ſem Saude.
Index (s. 296 b). Ulifat. Þa attu ſkamt ulifat, Cod. Orm. 133.	— s. 70_8 f. þä ättu skamt epptir ölifvat.
B. Lex. (s. 238). ILM. Orm. 134. thr ms kyndu their ſva ſøtan ilm at their þottuz i Paradijs komner vera.	— s. 88_{11} ff. Þar med kendu þeir ſva sætann Jlm at þeir þöttust i Paradis komnir vera.
Index (s. 113 a). Heill. Cod. Orm. 163 [1]. Han bidr India menn huarki heilane ſæla.	— s. 111^{13} f. ok bidur Jndia menn huorki heila nie sæla.
Index (s. 95 b). Glopska. Cod. Orm. 138. Huar heyrdu menn ſlika glopisku mælta vid tuilikan kappa.	— s. 135_{11} ff. huar heyrdu Menn ſlika Glöpſku mællta vidur þuilikann kappa.
Index (s. 95 b). Glopska. Sua utiturlig ord ſem þeſſi ſnapr oc foltaladi er ut geck ok mekadi ſik i ordum ſem gaſſi ok glopur. Cod. Orm. pag. 139 [2].	s. 150_{15} ff. sva öviturlig ord er þeþi snäpur ok föl taladi er ut gieck ok maktadi sik i ordum sem eirn Gaþi ok Glöpur.
Index (s. 48 a). Daduſt. Cod. Orm. 141. Daaz menn miok at hans framburd.	— s. 175_{13} f. daſt Menn miǫk at hanns frammburd.

OS synes sålunda hafva utgjort originalet till:

1) Trójumanna saga, Breta sǫgur och Magus saga jämte þættir i Holm. papp. fol. nr 58,

2) Flovents saga, Bærings saga och Remundar saga i Holm. papp. fol. nr 47.

Om Mírmans saga kan ingen bestämd slutsats dragas, då blott högst få citat därur finnas och dessa hufvudsakligen utgöras af enstaka ord.

Men att äfven vissa sagor i Holm. papp. fol. nr 46 skulle härstamma från OS, därom tror jag, att man intet med säkerhet kan veta, då ifrågavarande nummer i membranen så ytterst ringa excerperats för ordböckerna. Med Erex

[1]) sic! Med säkerhet tryckfel för 136. I annat fall skulle citatet tillhöra Mírmans saga, hvilket på grund af innehållet är orimligt. Här passar det däremot alldeles utmärkt.

[2]) Samma exempel citeras något olika på ett par andra ställen i *Index* (s. 172 a, art. Meka, och s. 286 b, art. Snapur); jfr ofvan!

saga tyckes det åtminstone ej vara fallet och detta af följande skäl. Cederschiöld anser nämligen, att handskrifterna AM. 181 b fol. och Holm. papp. fol. nr 46 af denna saga blifvit direkt kopierade efter en och samma membran, oberoende af hvarandra [1]). Men detta original har ej kunnat vara OS på grund af rent yttre omständigheter. AM 181 b fol. angifves i Kålunds katalog [2]) vara skrifven c. 1640—1650 och utgöra ett brottstycke af en större kodex, som tillhört presten Þorsteinn Björnsson på Útskalar och sedan lagmannen Sigurđur Björnsson. Efter allt att döma har den blifvit nedskrifven på Island, men under ofvannämnda år befann sig OS än hos Bureus, än hos Stiernhielm, som också skall hafva fört den med sig öfver till Wasula i Lifland, där han någon tid vistades [3]).

Nu återstår att visa, huruvida min åsikt om OS håller profvet inför de meningar, hvilka framställts om hithörande i Jón Vigfússons kopior representerade sagoredaktioner. Här böra då naturligtvis endast de afskrifter äga beviskraft, om hvilka man någorlunda säkert vet, att de haft ofvannämnda kodex till närmaste källa. Och hvilka dessa äro, har jag förut visat.

De många och utförliga citat, som finnas från Trójumanna saga och Breta sǫgur i OS, ådagalägga tydligt, att man här har att göra med en yngre, utvidgad redaktion af dessa sagor, synbarligen densamma, som förekommer i 1300-talshandskriften AM. 573, 4:o [4]). Äfven Magus saga an-

[1]) Erex saga, Kbhvn 1880, s. X.

[2]) Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling I, Kbhvn 1889, s. 150 f.

[3]) Se Gödels uppsats i Nord. Stud. s. o. s. 359 f.

[4]) Jag ansluter mig härvid till F. Jónssons åsikt, framställd i inledningen till editionen af Hauksbók, Kbhvn 1892—96, sid. CI och CX. Af rakt motsatt mening är Geete (se inledningen till hans edition af Historia Trojana, Sthlm 1892, s. IV f.). Några skäl för sin åsikt har Geete ej gifvit, hvarför

träffas här i sin utvidgade form med þættir. Dessa hafva enligt Cederschiölds åsikt blifvit tillagda den ursprungliga sagan under 1300-talet [1]), enligt Finnur Jónsson först under senare hälften af detta århundrade [2]). Här har man väl ett inre bevis, så starkt som möjligt, mot Gödels datering af OS.

Remundar saga framträder — af Jón Vigfússons afskrift att döma — i en delvis godtyckligt förändrad form och är särskildt mot slutet åtskilligt sammandragen. I synnerhet nomina propria hafva varit föremål för omgestaltning. Med **Bærings saga** och framför allt **Flovents saga** synes förhållandet vara liknande [3]).

Det klander, Jón Vigfússon fått uppbära för själfsvåldiga ändringar, är säkerligen till en del obefogadt. Att han icke var någon så särdeles omsorgsfull kopist, det är sant, men betraktar man de paralleller, som af Gödel och mig uppdragits mellan citat från OS och Vigfússons afskrifter, framgår det väl klart, att det är hans original, som bär den största skulden. Sålunda hafva redan på 1300-talet dessa sagor varit utsatta för grundliga bearbetningar. OS representerar då en yngre och i allmänhet tämligen värdelös redaktion.

Kunde man emellertid om Jón Vigfússons afskrifter af

jag måste lämna den utan afseende. F. Jónsson framlägger däremot tydliga och klara bevis. Att Trójumanna saga och Breta sǫgur i OS tillhöra den yngre, utvidgade redaktionen, synes af sådana citat i Index som t. ex. "*Bædi hefr þu misgert*" etc. (OS s. 2; Index s. 217 b, art. Sega), "*þu (Hercules) sitr*" etc. (OS s. 4; Index s. 298 b, art. Vinſamligt bod), "*þar var slegin*" etc. (OS s. 7; Index s. 49 b, art. Danzleikr), "*Ohræſi ok ættarſkom*" etc. (OS s. 89; Index s. 192 b, art. Ohræſe); jfr Trójumanna saga ok Breta sögur i Annal. for nord. Oldk. og hist. 1848, resp. s. 28, anm. 1; s. 32, anm. 8; s. 42, anm. 8; s. 162, anm. 6.

[1]) Se Fornsögur Suđrlanda, utg. af G. Cederschiöld, Lund 1884, s. CXIV.

[2]) Den oldnorske og oldislandske lit. hist. s. o. III s. 107.

[3]) Se Fornsögur Suđrlanda s. o. s. CLXXXVIII f. och s. CXCVI. Bærings saga i Holm. papp. fol. nr 47 tyckes hafva åtminstone jämförelsevis god text, eftersom Cederschiöld delvis lagt denna till grund för sin edition af sagan.

Ívents saga, Bevers saga och Partalopa saga veta, att äfven de hade samma membran till källa — såsom Gödel tror —, så vunne våra bevis i styrka. Dessa äro ursprungligen öfversatta och hafva sina utländska original bevarade. Med dem såsom utgångspunkt kan man då afgöra, hvad som i de nordiska bearbetningarna är mer eller mindre ursprungligt. Nu visar det sig, att, i fråga om Ívents saga, enligt Kölbing [1]), och Bevers saga, enligt Cederschiöld [2]), Jón Vigfússons text företer stora och godtyckliga ändringar. Beträffande Partalopa saga har Klockhoff kommit till liknande resultat [3]). Trampe-Bödtker, som underkastat Vigfússons afskrifter af nämnda sagor grundlig undersökning och gjort jämförelse med resp. utländska original, erkänner till fullo hans kopiors dåliga och ofta förvrängda text, men påvisar också i dem läsarter, som ej finnas i andra handskrifter, och som måste vara ursprungligare och bättre, fast man naturligtvis finner "echtes und unechtes bunt durch einander geworfen" [4]). Om ock Trampe-Bödtker imponerats af Gödels hypotes, vill han likväl ej tillskrifva OS så hög ålder, som denne gjort [5]).

Jón Vigfússons afskrifter af Flovents saga, Bærings saga, Remundar saga, Ívents saga, Bevers saga [6]), Partalopa saga och äfven Mírmans saga [7]) synas hafva det gemensamt,

[1]) Riddarasögur, Strassburg 1872, s. IX f. och Ívens Saga (Altnord. Sagabibl. VII), Halle 1898, s. XIII. Kölbing ser här t. o. m. "eine späte redaktion der saga wol erst aus dem 17. jahrh., die für unsere zwecke ganz wertlos ist" (!).

[2]) Forns. Suđrl. s. o. s. CCXXXIX.

[3]) Partalopa saga, Ups. 1877, s. VI.

[4]) Trampe-Bödtker, Parténopeus de Blois, Étude comparative des versions islandaise et danoise i Skrifter udg. af Vid.-Selsk. i Christiania II, hist.-fil. kl. no. 3, Chra 1904, s. 7 ff. Af samme förf. Ivens Saga und Bevis Saga in Cod. Holm. chart. 46 fol. i PBB XXXI s. 261 ff.

[5]) Parténopeus de Blois s. o. s. 9.

[6]) Enligt hvad Trampe-Bödtker visat (Ivens Saga und Bevis Saga s. o. s. 268 f.), kan Bevers Saga i Holm. papp. fol. nr 46 icke vara afskrift af Holm. perg. fol. nr 7 eller dess kopior, såsom Cederschiöld antagit (Forns. Suđrl. s. o. s. CCXXXIX).

[7]) Se härom Kölbing, Riddarasögur s. o. s. XLI f.

att de hvar för sig intaga en särställning i förhållande till öfriga bevarade handskrifter af dessa sagor, de karaktäriseras af samtliga utgifvare ungefär lika och tyckas på den grund vara afläggare af en och samma redaktion. Då det nu om de tre förstnämnda visats, att de hafva sitt original i OS, låge det ju nära till hands tänka, att de fyra öfriga sprungit ur samma källa. Emellertid bör man ej utan vidare göra ett dylikt antagande, då äfven andra Vigfússons afskrifter, som dock icke härstamma ur OS, tyckas vara af samma art. Så är förhållandet med hans kopia af Elis saga, enligt Kölbing [1]). Hvad Erex saga beträffar, ställer sig saken något olika. Man har där endast en systerhandskrift, som i likhet med Jón Vigfússons afskrift utgår från en förlorad membran, hvilken dock, såsom jag ofvan visat, icke kan vara OS. Denna andra handskrift (AM 181 b fol.) tyckes hafva blifvit samvetsgrant utförd. Det visar sig nu, att Jón Vigfússon visserligen gjort en del godtyckliga och tanklösa ändringar, men i det hela återgifvit sitt original tämligen ordentligt. Tillser man åter, huru detta gemensamma original förhåller sig till den franska källan, så finner man i det förra åtskilliga förkortningar och äfven tillsatser på fri hand [2]).

Det ser sålunda ut, som om OS icke vore ensam om en i likartadt hänseende fördärfvad text. Omöjligt vore kanske icke antaga, att dessa ofvannämnda Vigfússons afskrifter ytterst stamma ur en membran [3]), som då skulle hafva varit källa både till OS, till Erex saga i AM 181 b fol. och i Holm. papp. fol. nr 46, till Elis saga i Holm. papp. fol. nr 46, till Ívents saga, Bevers saga och Partalopa saga

---

[1]) Elis saga ok Rosamundu, Heilbronn 1881, s. XV och Riddarasögur s. o. s. IX—XI.

[2]) Erex saga s. o. s. V ff.

[3]) Jfr det stamträd, som Trampe-Bödtker upprättat för den isländska versionen af Partalopa saga (Parténopeus de Blois s. o. s. 14).

i samma handskrift samt till Mírmans saga i Holm. papp. fol. nr 47 — de fyra sistnämnda under förutsättning, att de icke närmast utgått från OS. För öfrigt bortser jag här ifrån eventuella mellanled. Allt detta blir dock kanske ej mycket mer än en gissning. Hvad som emellertid torde kunna anses säkert är, att OS jämte åtskilliga af Jón Vigfússons afskrifter tillhöra en handskriftsredaktion, hvilken visserligen ännu ensamt bevarar åtskilliga ursprungliga drag och läsarter hos resp. sagor och därför icke får betraktas såsom fullständigt värdelös, men som dock på grund af de många och godtyckliga ändringar, den uppvisar, och för att passa inom ramen af öfriga redaktioner måste anses afgjordt yngre än dessa. Äfven häri ligger sålunda ett skäl att icke datera OS tidigare än till senare hälften af 1800-talet. Den kan därför aldrig hafva haft något med biskop Árni Sigurðssons boksamling att skaffa.

Göteborg, december 1906.

Sven A. Grén Broberg.

E. von der Recke, Nogle Folkeviseredactioner.

En kritisk Studie.

I de Krese, hvor dette Værk længe har været imødeset med en vis Spænding som Resultatet af lange Tiders Arbejde, vil det sikkert fremkalde baade Skuffelse og Overraskelse: Det var altsaa Frugten af Dr. R.'s omfattende Studier, Kvintessensen af de Samlinger, hvis Indhold engang skal danne Slutstenen paa Grundtvigs og Olriks betydningsfulde Udgave af de gamle Viser!

Knap en halv Side kan man læse igennem uden at falde i Forundring over Forfatterens fuldkomne Mangel paa Ævne til at bedømme sine Forudsætningers Rækkevidde, en Mangel der virker dobbelt stødende, fordi den gennemgaaende er parret med en overordentlig stor Selvtillid.

Skøndt Forf. med Hensyn til de Veje, han følger, i det Væsentlige henviser til Enkeltundersøgelserne, har han dog i Fortalen forsøgt at give en Forestilling om de Principper, der ligger til Grund for hans Fremgangsmaade. Jeg siger udtrykkelig *forsøgt*; thi i Virkeligheden giver han os ingensomhelst reelle Holdepunkter. Man studser uvilkaarligt, naar han sammenfatter Summen af sine Erfaringer i dette Paradoks: "af alle Argumenter, der kunne hjemle et Ord, en Sætning eller en Strophe Plads i en given Sammenhæng, er selve Traditionen, hvor indre Grunde tale derimod, det svageste, som den overhovedet er et Argument, der kun kan have Lov at gjælde sammen med andre eller i Mangel af bedre", og helt beroligende virker hverken Forf.'s Forsikring om, at dette Resultat er hentet op fra Dybet af hans Studier, eller hans egen urokkelige Overbevisning om dets Sandhed. Man forstaar efter dette slet ikke, hvad Forf.s Mening egentlig er, naar man paa næste Side læser disse Ord: "Medens jeg saaledes paa den ene Side kun tilkjender Traditionen et Minimum af Værd, skal jeg paa den anden Side villigt indrømme, at vi alligevel i sidste Instans ikke have anden Rettesnor end netop den. Det gjælder, som sagt, om at give den nøjagtigt, hvad der er dens Ret". Saa var altsaa den paradoksale Paastand paa forrige Side dog ikke saa slemt ment: Traditionen behøver ikke at vige for ethvert Lune; thi Dr. Recke vil give den nøjagtigt, hvad dens Ret er.

Men har man gennemlæst de Betragtninger, ved hvilke han mener at kunne bestemme Grænserne for Traditionens Ret, saa opgiver man Haabet om at faa fyldestgørende Oplysning, hvad dette Punkt angaar, og ser sig om efter andre Holdepunkter; thi dette kan jo umuligt være hele den kritiske Ballast, hvormed Forf. har ment at burde afstive sit Fartøj. Hvad der i denne Henseen-

de bydes paa, er imidlertid slet ikke til at bruge. Det er dels Oplysninger, som har liden eller ingen Betydning for Visekritiken, dels Paastande, der begrundes med et Væv af Fraser.

Forf. opstiller saaledes forskellige Perioder indenfor Visedigtningen — paa dette Punkt er forøvrigt Dr. R.'s Anskuelser aldeles ikke originale, hvad han selv synes at tro —; men for den praktiske Visekritik er en saadan Inddeling temmelig ligegyldig, da alle vore Opskrifter i deres nuværende Form jo skriver sig fra Forfaldsperioden.

Der henvises til, at "Søstersprogenes Overleveringer kunne yde en uvurderlig og hidtil ikke tilstrækkelig paaagtet Nytte ved Redactionen"; men der føres ikke Skygge af Bevis for, at de paa Island og Færøerne, i Sverig og Norge bevarede Aflæggere af danske Viser har virkelige Fortrin fremfor vore hjemlige Adelsopskrifter — og Forf. er her lovlig undskyldt; thi det er ikke muligt at føre noget saadant Bevis. Indvandringen af danske Viser til Island kan overhovedet ikke være begyndt før i det 15. Aarh. [1]); den skriftlige Optegnelse af dem gaar ikke længere tilbage end til sidste Halvdel af det 17. Aarh., og at denne netop skulde omfatte de tidligst overførte, er højst usandsynligt [2]). Naar derfor Forf. flere Steder [3]) tillægger disse Bearbejdelser, hvis Sprog tydeligt viser, at deres Forbilleder var stærkt forvanskede, en forholdsvis høj Alder, røber han en mærkelig Mangel paa Indsigt i Forhold, som det ikke vilde have voldet ham synderlig Besvær at komme til Klarhed om.

Hvad der her er sagt om de islandske Bearbejdelser gælder i visse Maader ogsaa om de svenske — om de færøiske og norske vil jeg slet ikke tale. Fælles Fejl og fælles Huller tyder paa, at Overførelsen af danske Viser til Sverig først er begyndt paa en Tid, der laa Forfaldsperioden meget nær, rimeligvis i Unionstiden, og foranlediget ved det nøjere selskabelige Samkvem mellem de to Landes Adelsætter. Saavidt mine Erfaringer rækker, er de svenske Gengivelser absolut ringere end de danske Adelsopskrifter. Den, der ønsker selv at anstille en Prøve, kan jeg som Forsøgsobjekter anbefale Ebbe Skammelsens Vise og Visen om Hagbard og Signe [4]).

Der er altsaa slet intet Hold i de Kriterier, Forf. opstiller, og efter de ovenfor anførte mærkelige Udtalelser om Traditionen, maatte man være meget lettroende for at sætte Lid til de Metho-

---

[1]) Smlgn. F. Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie *3*. Bd. S. 5. Kbhvn 1902.

[2]) Se Jón Þorkelsson, Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede. Kbhvn. 1888. S. 186—187.

[3]) S. 10; 125; 153.

[4]) D. g. F. *1*, 258 ff. *6*, 197 ff. — Pär Brahes visbok Nr. 7 i 1500- och 1600-talens visböcker 1. Bd. 418 ff. samt Arwidsson, Svenska fornsånger *1*, 216 ff.

der, som han mener med Fordel kan anvendes til at udvinde Originalens Guld af Overleveringens Slakker.

Mod den af Grundtvig benyttede Fremgangsmaade indvender han snurrigt nok, at Viserne ved en saadan Sammenstykning af Traditionens forskellige Led bliver dobbelt saa lange, som de efter Overleveringernes samstemmende Vidnesbyrd skulde være. Jeg skal ikke træde i Skranken for Grundtvigs Viseredaktioner; men fra denne Side kan der næppe rettes noget Angreb paa dem; thi Traditionen afgiver paa dette Punkt slet ikke noget samstemmende Vidnesbyrd: gennemgaaende foreligger de *samme Viser* baade i korte og i lange Opskrifter, en Normal findes overhovedet ikke. Den Vej, Dr. R. anbefaler som den rette: at betragte de for alle Opskrifter fælles Vers som Visens ægte Kærne, vil utvivlsomt have til Følge, at talrige værdifulde og originale Enkeltheder bortskæres som Fyldekalk og senere Tiders Tilføjelser; thi hvem borger os for, at det ægte kun skulde være bevaret i Fællesstroferne — det vilde være et lille Mirakel.

Til Trøst og Beroligelse for alle Modstandere af Methoden kan jeg meddele, at Dr. R.'s Kærlighed til denne Fremgangsmaade synes at være ret platonisk. Han har ialtfald ikke fundet den praktikabel i de foreliggende Viseredaktioner. Ja, hvad mere er, han har rigtigt opdaget, at den ogsaa lider af en anden stor Svaghed. Selv om den virkede nok saa stringent, vilde den dog kun give os Originalens Vers i den gennem en forvansket Overlevering fastslaaede Form, og hvorfor skulde vi lade os nøje med et saa tarveligt Resultat, naar der er Mulighed for at naa et bedre?

Ud fra dette Synspunkt maa man give Dr. R. Ret i, "at Methoden trænger til et Supplement". Den bør "udvides til ogsaa at anvendes paa Strophens elementære Bestanddele". Her møder vi imidlertid den kedelige Vanskelighed, "at man ved at uddrage det mest Almindelige og for Opskrifterne fælles udsætter sig for at faa Traverne rigt(!) repræsenterede". Dog ogsaa her véd Forf. Raad og Udvej; han foreslaar meget fornuftigt, at "hvor en vel individualiseret Strophe undtagelsesvis (!) forefindes i en eneste Opskrift, bør denne utvivlsomt staa til Troende, forsaavidt den virkelig kan hjemles Visen som dens Særeje". En doktrinær Læser vilde maaske rejse den Indvending, at naar Dr. R., hvor han finder det rettest, forkaster det for Opskrifterne fælles og foretrækker det individuelle, bliver Nødvendigheden af hans Supplement til Methoden ikke rigtig indlysende. Dog er jeg overbevist om, at Flertallet af hans Læsere med Glæde vil lukke Øjet for denne lille theoretiske Inkonsekvens, hvis han virkelig, som han forsikrer (S. 12), i sin Fortegnelse over Parallelstederne har et Middel til at bestemme den Slags Ting, ja, hvad mere er, "at gjenopbygge enhver Vise ved Hjælp af Stropher, der tilhøre den selv og ingen anden". I hvilken Udstrækning dette lader sig gøre, skal de efterfølgende Viseredaktioner oplyse os om. Lad os da se, om vir-

kelig Praksis holder, hvad Theorien lover: Nogle Eksempler vil hurtigt bringe Klarhed i Sagen.

Vi begynder med Begyndelsen, Visen om *Ribold* og *Guldborg*, hvis Indhold jeg maaske tør forudsætte er bekendt for de fleste af Tidsskriftets Læsere gennem Grundtvigs Udg. i D. g. F. *2*, 338 ff. I Henhold til "alle Kjenderes Mening" slaar Dr. R. straks (S. 16) fast, at Visen maa regnes blandt de "allerældste" og "allerbedste". Dette er imidlertid et ganske løst Postulat, som man virkelig, naar det som her skal benyttes til *Udgangspunkt for en Bevisførelse* maa fordre belagt med gode Grunde; tilmed da det paa Forhaand kan betragtes som temmelig usandsynligt, at en Vise, i hvilken der optræder baade en Greve og en Grevesøn, virkelig skulde kunne regnes blandt de allerældste. Efter mit Skøn, som jeg nedenfor skal søge nærmere at begrunde, er denne ret kønne Romanvise blevet digtet i en forholdsvis sen Tid — vel ikke ret længe før 1500 — paa Grundlag af et udenlandsk Forbillede. Den ejendommelige Samtale, der indleder Visen og fører til, at Guldborg indvilliger i at lade sig bortføre, mishager i høj Grad Dr. R. — og med Rette ud fra hans Forudsætninger. S. 18 hævder han nemlig det mærkelige Synspunkt, at Visen er "højpoetisk, helstøbt og fortrinligt componeret" samt, at Ribold i den er skildret "som den fuldkomment ædle, stolte og sanddrue Natur". Begge Paastande er i høj Grad vovede: Skal Læseren med Sympathi kunne følge denne i og for sig temmelig mislige Bortførelse af et ganske ungt Pigebarn fra hendes Slægt og Venner, maa hans Medfølelse for det elskende Par vækkes ved Overbevisningen om, at denne Erotik ikke er et Udslag af den pure Letsindighed. Men ikke med en Stavelse faar man Indtryk af, at disse to Mennesker vilde blive bundulykkelige, hvis man skilte dem ad. I det Hele taget er Visens Begyndelse underlig uklar. Det er saaledes ikke let at se, ved hvilke Midler denne smarte unge Mand overhovedet har kunnet indlede Forbindelse med en ganske ung Fyrstedatter i hendes Forældres Hjem, tilmed da det udtrykkelig angives, at der vaages skrapt over hende. Men naar Digteren har forsømt at give os selv de simpleste Forudsætninger for Forstaaelsen af den tragiske Begivenhed, han vil skildre, er det ikke videre vel overvejet at rose Værkets fortrinlige Komposition.

Ligesaalidt kan jeg indse, at Digteren har villet fremstille Ribold som ædel og sanddru. Ædelheden viser han ved at krænke sin Tilkommendes nærmeste Æt paa en Maade, der efter middelalderlige Begreber kun kunde sones med Blod, og hans Sanddruhed forhindrer ham ikke i at tage sin Tilflugt til en fræk Løgn, da det passer i hans Kram [1]). De af Dr. R. for Visens Bedømmelse opstillede Forudsætninger er altsaa intet andet end Postulater, og i Modsætning til ham vil jeg hævde, at Ribolds fanta-

[1]) Smlgn. Episoden om Mødet med Greven.

stisk-løgnagtige Løfter i Samtalen med Guldborg ingenlunde er i Strid med de forøvrigt svage Holdepunkter, Digteren har givet os til Bedømmelsen af hans Karakter. At ombytte dette Parti af Visen uden nogen gyldig Grund og paa Trods af en énstemmig Tradition med et, der er hentet andetsteds fra og utvivlsomt slet intet har at gøre her, det er i ethvert Tilfælde ikke at give Overleveringen "nøjagtigt, hvad der er dens Ret".

Hvis Dr. R. havde været en forsigtig Mand og konsuleret sit "Materiale" med noget større Omhu, vilde han rimeligvis være stødt an ved det mærkelige Faktum, at udenfor denne Vise og hvad dermed i Forbindelse staar, forekommer Navnet *Ribold* ikke som *Egennavn* paa noget mig bekendt europæisk Sprog; og hvis hans Kundskaber i middelalderligt Latin var noget mere omfattende, vilde han vide, at Ordet *ribaldus* betegner en *Slubbert, Slyngel, Landevejsrøver* og i denne Betydning er gaaet over baade i de romanske og germanske Sprog. Paa middelalderligt Plattysk har vi det saaledes baade i Formen *ribalt* og *ribolt*. Ogsaa paa Dansk forekommer det, men i Følge de hos Kalkar anførte Eks. først efter Aar 1400. Ud fra denne Betydning af Ordet *Ribold* vil han sikkert kunne forstaa, baade hvorfor det ingensteds i den virkelige Verden er benyttet som Egennavn, og at den Digter, der *symbolsk* anvender det paa denne Maade, næppe har haft i Sinde at skildre vedkommende Person som en "fuldkomment ædel, stolt og sanddru Natur".

Sandsynligheden taler for, at Visen i sin oprindelige Skikkelse har berettet, hvorledes en samvittighedsløs og dristig Bandit ved Løgn og Opspind fordrejer Hovedet paa et uerfarent Pigebarn og bortfører hende fra et fornemt Hjem; det er altsaa rimeligvis en udenlandsk Romanvise, som paa Dansk er blevet stærkt bearbejdet, hvad ogsaa Slutningen tydeligt nok viser; den indeholder nemlig stærke Reminiscenser fra 'Elveskud'. Under disse Forhold er det vist næppe raadeligt, at Dr. R. forsøger paa at omdigte Ribolds Person, og Visen staar sig ubetinget bedst ved at bevare baade den Uklarhed, der hviler over Handlingens Eksposition, og den Blanding af Folkevise- og Romantone, der giver den en ejendommelig Ynde.

Lad os med det samme kaste et Blik paa de Strofer, Dr. R. indsætter som Erstatning for dem, han udskyder. I en sen og sammenflikket Vise har han fundet nogle stærkt forvanskede Linier, hvoraf en Del utvivlsomt er laante andetstedsfra, og da de forekommer ham at passe godt til den Opfattelse, han har af Ribolds Vise, betænker han sig, som sagt, ikke paa at stoppe det af ham selv frembragte Hul i Teksten ved Hjælp af dem. Ribold fortæller efter denne Dr. R's ny Version sin Elskede:

Der ganger i min fæderne Skov
Sølverharve og gylden Plov!

Til Karakteristik af disse Linier ytrer Forf. (S. 21): "Strophen 6 er en ligesaa fortrinlig Strophe som 4 og ligesaa original som denne. .... i Virkeligheden indeholder den jo ikke Andet end en stærk Forsikkring om Ribolds Rigdom, ikke noget Naturstridigt".

Jeg skal hertil blot bemærke, at det ikke er let at se, at dette Udsagn skulde røbe større Sandfærdighed end de Vers, Dr. R. S. 18 betegner som et "enestaaende Væld af Løgn og Phantasteri". Eller véd Dr. R. maaske noget om, at man i Middelalderen *bearbejdede Skovene med Harve og Plov?*

Saaledes gaar det videre hele Visen igennem. Intet Øjeblik har man Følelsen af fast Bund under Fødderne. Slutningen er dog det mærkeligste i dette 'Væld af Phantasteri'.

Som bekendt ender Visen med Ribolds og Guldborgs Død. Denne Begivenhed fortælles i dens forskellige Opskrifter noget afvigende; gennemgaaende dog saaledes, at hele Slutningspartiet synes at være en Efterligning af Elveskud. Denne Version, som maa siges at have Traditionen for sig, kan Dr. R. imidlertid ikke bruge, og af Grunde, som næppe vil forekomme andre indlysende (jvnfr. S. 48—50), vælger han i Stedet for denne Strofe:

Ribold var død før Hanen gol;
Guldborg svalt, før oprand Sol.

som paa Dansk kun findes i Syvs lidet tilforladelige Gengivelse og i nogle moderne Redaktioner, der antagelig har den fra ham.

Dog, man har saa ofte set Dr. R. gribe fejl, naar han skulde bestemme Traditionens Værd, at der ikke vilde være nogen Grund til særlig at dvæle ved dette Tilfælde, hvis han blot havde stoppet op her ved Hovedpersonernes Død og ikke tilføjet denne Episode [1]), hvis ejendommelige *Pro et Contra* bedst gengives med Forfatterens egne Ord:

"Man kunde antage Visen for endt med den sidst omhandlede (Strophe); en fyldigere Behandling taaler dog endnu en saadan, som forklarer det Uforklarede ved Guldborgs Død; vi have denne i A 41. Ved første Blik kunde den ligne en af Haandskriftets vante Udvidelser; ganske vist er dens Rimform den i Folkevisen allermest misbrugte, hvis indirecte Paralleller tælles i Hundreder, og som desaarsag altid er at mistænke. I sin specielle Form er Strophen imidlertid ret charakteristisk og ikke helt almindelig."

Verset, som Dr. Recke sigter til, er bevaret i Karen Brahes Foliohaandskrift. Jeg citerer her for Sammenhængens Skyld ogsaa den foregaaende Strofe, Opskriftens V. 40:

---

[1]) S. 50.

Guld-borre thog knyff aff erme rød;
hun slog y sitt hiartte, thett wor stuor nød.

Thett giorde Guldborre vd-aff stuor harum.
Hun faldt selleff død y Ribolts arum.

Stroferne er, som de her staar, rimeligvis et ubehjælpsomt Makværk fra en sen Tid og har næppe hørt med til Visens oprindelige Bestand. Det sidste Vers kan dog i den Sammenhæng, hvor Overleveringen har anbragt det, til Nød forstaas, naar dets første Linie opfattes som sigtende til den lige forud beskrevne Drabsscene. Men omplantet i Dr. R.'s Tekst, hvor Forbindelsen bliver denne:

Ribold var død, før Hanen gol;
Guldborg svalt, før oprand Sol.

Det gjorde Guldborg udaf Harm:
Hun faldt selv død i Ribolds Arm.

skaber det kun Forvirring. Naar man efter Beretningen om Ribolds og Guldborgs Død i V. 40 læser de to sidste Linier, hvem kan da undgaa i dem at se en smuk Bekræftelse paa Baggesens berømte Ord:

Og ingen, ingen Moders Siæl
Kan slaae tilgavns en Død ihjel.

Og hvorledes man om Heltinden, naar hun selv død falder om i den døde Helts Arm, kan være berettiget til at bruge Udtrykket:

Det *gjorde* Guldborg *udaf Harm.*

derom oplyser Dr. R. os ikke med et eneste Ord.

Egentligt var det min Hensigt ikke at dvæle ved de nærmest følgende Viser (D. g. F. Nr. 183; 249; 6; 421), som alle i Virkeligheden er ubetydelige, nogle endog ligefrem tarveligt Makværk, men straks give mig i Kast med den, Dr. R. aabenbart betragter som Bogens *clou*, Kirstinevisen. Der findes imidlertid paa disse Sider et Par Enkeltheder, som jeg ikke helt kan forbigaa.

Under Behandlingen af D. g. F. Nr. 249 (Den trofaste Jomfru) forsøger Dr. R. ogsaa at give en Forklaring af det gamle formelmæssige Udtryk at *ride under Ø*. Ud fra Analogier som under Muren, under Lide, under Bakken, hvor *under* betegner Stillingen ved Foden af noget højere liggende, mener han, at Udtrykket i Forbindelse med Verbet *ride* sigter til, at man i Middelalderen med Forkærlighed benyttede Strandkantene som "en bekvem Passage med fast Bund for Gaaende og Ridende": paa denne Maade kom man altsaa til at bevæge sig *under Ø* ɔ: langs med og nedenfor det højere liggende Land. Den, der har gaaet eller

redet en længere Strækning paa en af de danske Øers rullestensfyldte Strandkanter, vil hurtigt være klar over det umulige i denne Fortolkning. Thi er der noget, som er vel egnet til at bringe et Menneske ud af Sindsligevægt, da er det en saadan Marsch — endsige da Ridt imellem Rullesten. Og hvis det i Middelalderen havde været Skik at pine sig selv og Dyrene paa denne Maade, vilde vi ogsaa nok have hørt noget derom; men ikke et eneste Eksempel anfører Dr. R. til Støtte for sin Paastand, at Vejen i Strandkanten i hine Tider skulde have været en yndet Passage for Gaaende og Ridende, og før han gør dette, vil hans Hypothese næppe vinde mange Tilhængere.

I Bemærkningerne til denne Vise aabner Forf. os ogsaa et Indblik i sin tidt omtalte Samling af Parallelsteder. Han kommer nemlig her ind paa Omtalen af en længere Vandreserie, hvis Plads og Form ved dens Hjælp søges bestemt. Saavidt man af de her og andetsteds anførte Eksempler er i Stand til at skønne, synes Samlingen at have et meget betydeligt Omfang, men at være anlagt uden den fornødne Kritik. Et Vers som:

Stalt Ellind hun snøber seg hoffuett y skeend,
hun gaar y lofftt for her Luomour ind.

har ikke engang i 6:te Led noget Slægtskab med en Strofe som denne:

De to skal følge dig ud og ind,
de to skal bære dit Skarlagenskind.

og saaledes gaar det ogsaa med andre af de Paralleler, Forf. anfører.

Saadanne Vandreserier som den, Dr. R. S. 72 ff. behandler, er næsten altid i Flok og Følge vandrede ud fra en enkelt Vise, hvor de dannede en mindre afsluttet Helhed (et Replikskifte, en Beskrivelse el. lign.), og overfor dem er Opgaven en dobbelt: man maa søge om muligt at bestemme baade deres oprindelige Plads og deres Form; thi begge Dele staar i den nøjeste Afhængighed af hinanden.

Disse Opgaver gaar Forf. heller ikke uden om; men Udførelsen taaler ikke nærmere Kritik: Strofernes Form bestemmes paa Grundlag af et løst og fuldkommen vilkaarligt Skøn, og de fleste Læsere vil formentlig være aldeles utilgængelige for de Raisonnementer, Forf. fører i Marken. Jeg skal anføre et Par Eksempler. Side 75 ytrer han: "Der foreligger i denne Oversigt 9 forskjellige Stropher, der overalt have en Replikform og i de fleste Tilfælde tillige have en fortællende Form; jeg har, hvor Dobbeltform fandtes, betegnet den første som α, den anden som β. Ved disse nævnte, der i deres enkelte Form borge for deres Ægthed, er kun Tale om deres Henførelse, hvorom senere. Ved de andre 6 bliver først deres Oprindelighed og efter denne Dobbeltformens at overveie".

Hvorledes den enkelte Form kan borge for Ægtheden, er mig en Gaade; i den Slags Afvigelser kan jeg med min bedste Vilje ikke se andet end ligegyldige Tilfældigheder.

Samme Side lidt nedenfor fortsætter han saaledes: "Se vi paa B, er dennes *a* kun bevidnet af en eneste moderne Optegnelse, der foreligger i et Utal af Opskrifter; i sin Sammenhæng er den meningsløs og kan med Grund forkastes. Ikke desto mindre er den et sikkert Vidnesbyrd om en β-Form, der her er opbevaret, ganske uafhængig af alle andre Traditioner".

Jeg maa tilstaa, at jeg ikke forstaar, hvorledes en *moderne i sin Sammenhæng meningsløs og forkastelig Strofe* ikke desto mindre er et *sikkert Vidnesbyrd* om *en anden Form* af samme Strofe.

Og nu Pladsbestemmelsen: Dr. R. begaar først den Fejl at dele Strofeserien i to: Den ene Del vil han anbringe i D. g. F. Nr. 82 (Ribolds Vise), den anden i Nr. 249 (Den trofaste Jomfru). Han tænker ikke paa, at disse Vandreserier under Bearbejdernes Hænder skifter som Kamæleoner ikke blot i Form men ogsaa — ved Tildigtning eller Forkortning — i Længde. Der skal derfor meget gyldige Grunde for at antage en Sammenblanding af to oprindelig uafhængige Serier, og saadanne faar vi slet ikke.

Hvad endelig Henførelsen af de to Serier til D. g. F. Nr. 82 og 249 angaar, røber den samme Vilkaarlighed som Formbestemmelsen.

I Nr. 82 (Ribolds Vise) maatte Forf., som vi ovenfor saa, først fjærne en Række ægte, af Overleveringen enstemmigt hjemlede Vers for at faa Plads til sit Indskud, og naar han vindicerer den anden Halvdel af Stroferækken for Nr. 249, betænker han ikke, at denne Vise — efter hans egen fuldkommen korrekte Vurdering — er et saadant Flikværk af Allehaande, at man ved første Øjekast betvivler, at den har et originalt Indhold. Han burde derfor have kunnet sige sig selv, at det er et skæbnesvangert Misgreb at søge det rette Hjemsted for en vidtudbredt Vandreserie i en sen, slet og af Laan sammenstykket Vise.

Jeg gaar nu over til Dr. R.'s Behandling af Kirstinevisen, som fortjener en udførligere Omtale, fordi Forf. her optræder ikke blot som Visekritiker, men ogsaa som Arkæolog og Historiker.

Først maa det da siges, at Dr. R. fejler, naar han tror, at nogen i nyere Tid har tillagt Visen en historisk Karakter. Derimod er det — bl. andre af Undertegnede — blevet hævdet, at Visen formodentlig bygger paa et gammelt Sagn, og at dette Sagn giver os forholdsvis tilforladelig, men ingenlunde i alle Enkeltheder korrekt Besked om de mærkelige Begivenheder, der fandt deres Afslutning i Graven paa Vestervig Kirkegaard.

Dette Standpunkt giver formentlig ikke blot Sagnet, hvad Sagnets er, men det kaster ogsaa et nyt Lys over hidtil ganske uforklarlige Kendsgerninger saasom, at den danske Kongeslægt

tværtimod Lovens udtrykkelige Bud arver Burisleif Sverkersøns Jordegods i Sverig, og at Saxo fra et givet Tidspunkt bliver taus som Graven om alle svenske Begivenheder, som han tidligere har behandlet med stor Udførlighed, og det uagtet man af tilfældige Ytringer ser, at der netop dengang har været Krig mellem Sverig og Danmark.

Blandt de Betingelser, Dr. R. opstiller for overhovedet at kunne indrømme Visen 'historisk Charakter' angives som den anden i Rækken, at der ved Visens Buris skal forstaas Henrik Skatelars Søn. Men naar nu Visen selv udtrykkelig angiver, at den sigter til den Buris, som var Dronning Sofies Halvbroder, hvorfor i al Verden skal den da frakendes 'historisk Charakter', hvis det kan paavises, at gode Grunde taler for, at den har Ret. Navneformen lægger saavist ikke nogen Hindring i Vejen. Den kan med lige saa stor Sikkerhed føres tilbage til Burisleif som f. Eks. Max til Maximilian. Dr. Reckes Betingelser er altsaa under Forudsætning af Visens sagnagtige Karakter en Smule for rigoristiske. Den Ildprøve, han her fordrer, vilde sikkert have sparet ham mange Fejlslutninger, hvis han havde anvendt den paa rette Sted.

At Graven paa Vestervig Kirkegaard maa henføres til det 12. Aarh., derom har hidtil alle Forskere været enige. Det træffer sig jo saa heldigt, at afdøde Prof. Løffler, hvad dette Punkt angaar, har tilvejebragt et saadant Materiale, at hans Tidsbestemmelse ikke kan rokkes. I sin Afhandling i Aarb. f. n. Oldk. 1876 S. 50 viser han ved Hjælp af Kongegravene i Ringsted, der har den store Fordel at kunne dateres med Sikkerhed, at denne Gravtype kun kan paavises nogle faa Aar ud over Aarhundredskiftet og derefter afløses af andre. Senere har han gennem ny Gravfund ved Roskilde Domkirke (Aarb. f. n. Oldk. 1897. S. 225 ff.) yderligere bestyrket Rigtigheden af sin Tidsansættelse, og blandt de Forskere, som ubetinget har anerkendt hans Resultater, kan nævnes Dr. Recke selv, der i Dannebrog for $^{8}/_{2}$ 1904 giver sin Tilslutning i disse Ord: "Mærkeligt er ganske vist meget ved Graven i Vestervig og ikke mindst det, *at den utvivlsomt har den rigtige Alder* (ɔ: det 12. Aarh.)".

Naar nu Dr. Recke fornylig er naat til et helt andet Resultat, venter man unægteligt at se ham anføre ny Fund, der kaster et hidtil uanet Lys over Sagen; men nej, ikke et eneste af den Slags solide Argumenter fører han i Marken. Hans eneste Støttepunkt er en ny Tydning af Gravskriften, der forekommer ham at eje saa megen overbevisende Kraft, at den alene formaar at rykke Stenens Alder c. 150 Aar ned i Tiden. Om denne Tydning siger han selv, at den "saavist ikke i mindste Maade kræver Skarpsind, som den i Hovedsagen var ham selvindlysende fra den første Dag, da han fandt det Møien værdt at skjænke Stenen en alvorlig Tanke".

Jeg tilstaar, at jeg studsede, da jeg læste disse Ord. Der

randt mig nemlig i Hu en Udtalelse af ham selv i Dannebrog for $^{9}/_{2}$ 1904 saalydende: "Jeg er visselig ikke blind for det skarpsindige i Larsens Afhandling, i hvilken særlig Tydningen af Gravskriften i Vestervig vil blive staaende som et Pragtstykke af sindrig Kombination". Man maa altsaa være berettiget til at tro, at dengang Dr. R. med saa stor Sikkerhed fremsatte denne Dom, havde han endnu ikke fundet det Umagen værdt at skænke Stenen en alvorlig Tanke. Slige bratte Vendinger bestyrker ialtfald ikke Tilliden til en Forf.'s Judicium. Men — et videnskabeligt Resultat bør jo prøves uden Sideblik til dets Ophavsmand. Lad os da give os i Lag med Dr. R.'s Tydning.

Indskriften paa Graven er nu kun læselig for en mindre Dels vedkommende; men der eksisterer fra det 17. Aarh. en ret paalidelig Afskrift. Dog var allerede dengang enkelte Bogstaver utydelige. I denne Gengivelse ser den saaledes ud: + PHERE : TAN RVPPE : TOVS : CUM : FRATRE : SOROREM : DISPAR : HABET : TVMVLVS : SET : CLARIS : FVNVS : VT : EXTET.

I de Afskriften ledsagende Oplysninger siges de fire første Bogstaver at have været meget utydelige, og i Originalen til den bevarede Gengivelse var enkelte Bogstaver, som skyldtes Afskriverens Gætning, mærkede med rød Farve; men i den nu eksisterende Kopi er alle Tegn sorte. Denne Indskrift foreslaar Dr. R. nu at læse saaledes: Thyre cum Tandruppe-Tove cum fratre sororem dispar habet tumulus set claris cet. Til Forklaring tjener, at Thyre her er opfattet som Navn paa en Kvinde, Tove som Navn paa en Mand, og at Tandrup er en gammel Herregaard i Nærheden af Vestervig, som den nævnte Tove tænkes at have ejet og været opkaldt efter. Slutningen af Indskriften fra *set* mener Dr. R. ikke at kunne give nogen fyldestgørende Fortolkning af.

Jeg skal ikke komme nærmere ind paa, hvor uforsigtigt det er at foreslaa en Tydning af Indskriften, som kun angaar Begyndelsen og lader Halvdelen af Vanskelighederne ligge. Den Kritiker, der bærer sig saaledes ad, har i Virkeligheden med det samme fældet Dødsdommen over sin egen Konjektur. Men hvor lidet Hensyn Dr. R. tager til saadanne fundamentale Forudsætninger, ses bedst af hans Tidsansættelse. Gravstenen tilhører det 12. Aarh., men da Tandrup paa denne Tid utvivlsomt hed og stavedes Tannethorp, vilde Konjekturen straks vise sig umulig; thi Endelsen *thorp* passer ikke til de lævnede Bogstaver. For at klare dette Skær rykkes Stenens Alder uden Spor af Begrundelse ned til Begyndelsen af det 14. Aarh., thi først omkring 1300 begynder Sporene at vise sig til en forandret Udtale af Endelsen *thorp* i Stednavne. Et bedre Eksempel paa en Cirkelslutning kan næppe findes: Dr. R. burde virkelig have betænkt, at den, der benytter en Konjektur som Bevis for Rigtigheden af en Antagelse, han er allerede langt ude over Videnskabens Grund. Men alligevel vil vi et Øjeblik se bort herfra og antage Dr. R.'s umulige Tidsbestemmelse for rigtig

— større Imødekommen kan vel ikke vises — hvad Resultat kommer vi da til med Hensyn til Tydningen af Indskriften? Begyndelsen — Slutningen kan overhovedet ikke oversættes — maatte gengives saaledes: 'En forskellig Grav indeslutter en Søster med en Broder'. Men Graven er jo kun én, selv om den omfatter to Kister. Hvad forstaas i det Hele taget ved en forskellig Grav? Jeg kan tænke mig to forskellige Grave, jeg kan ogsaa tænke mig en Dobbeltgrav; men én forskellig Grav — den Nød er for haard for mine Tænder.

Men ikke blot Arkæologien og Latinen kommer Dr. R. paa Kant med i Anledning af sin Tydning, ogsaa mod sin Yndlingsvidenskab Metrikens Regler støder han an ved et Heksameter, der maa betegnes som helt umuligt, og heller ikke Palæografiens Krav fyldestgøres. De fire første Bogstaver i Indskriften angives at have været meget utydelige. Vi maa derfor antage, at Afskriveren her har set nøje til og kun angivet de Træk, han kunde skelne. Derfor har vi ikke Lov til at ændre disse, men i det højeste til at supplere dem. Til sligt tages imidlertid intet Hensyn. For P indsætter Dr. R. uden videre T, for E et U (ɔ: Y), uden at det vises, hvorledes en Forveksling kunde være mulig.

Endnu maa jeg dvæle lidt ved det ny Land, Dr. R. mener at have vundet for dansk Navneskik i Middelalderen. Man har hidtil intet vidst om, at Adelsmænd i Middelalderen benævnedes med et foransat Tilnavn efter deres Ejendom. Nu har vi efter Dr. R.'s Mening en god Støtte for denne Antagelse i Tandruppe-Tove. Dog, skal han ikke staa ganske ene, maa vi forlange Analogier, der tydeligt viser, at danske Adelsmænd af deres egen Samtid fik saadanne Tilnavne ikke blot efter deres Bopæl, men efter deres *Ejendom*. Vi kan her hverken bruge en Hrafnings-Tofi, en Vi-Asfrid, en Guld-Harald eller en Palnatoke; thi dels levede disse Personer ikke samtidigt med Tandruppe-Tove, dels skriver deres Tilnavne sig øjensynligt ikke fra deres Ejendomme. Ej heller kan det nytte, at Forf. henter sine Paralleler fra Norge eller Island; vi maa bestemt bede om danske, og saadanne har Dr. R. ogsaa. Han nævner saaledes Riber-Ulf. Men der er for det første det uheldige ved dette Eksempel, at Manden af Saxo, der var en yngre Samtidig af ham, kun kaldes Ulf; dernæst véd vi aldeles ikke, hvorledes han er kommen til sit Tilnavn. Men saameget kan dog siges med Sikkerhed, at som Analogi til Tandruppe-Tove er han uanvendelig; thi da han sikkert ikke har ejet Ribe, kan han ikke som denne have faaet Tilnavnet efter sin Ejendom. Det eneste tilsyneladende ganske analoge Eksempel, Dr. R. anfører til Støtte for sin Paastand, er et paa Plattysk affattet Brev af $^{14}/_{2}$ 1388 udstedt i Ringsted, som omhandler et Ejendomssalg. Men ser man nærmere til, viser det sig, at der i det paagældende Afsnit af Brevet aldeles ikke er Tale om Adelsmænd, men om Bønder, til hvilke Sælgeren havde bortforpagtet nogle Gaarde, som

han nu afhænder, og der findes yderligere ikke den ringeste Antydning af, at disse Bønder havde faaet Tilnavn efter deres Gaarde, hvilket tydeligt fremgaar af følgende Citat: "Ik her Tune Galle . . . bekenne, dat ik . . . hebbe verkøft deme wolbøren manne Kørd Moltiken . . . alle myn ghud an Børze H. an Ekspøre zøken, dat her Olf Byerns. van my tu pande hadde: an der bu tu Størbede Jo Spynk, 1 øre korn, Pawel Jønes., 1 øre korn . . . *an der bu tu Tølstørpe* Pawel Zwan, 1 pund korn . . . *an der bu tu Eskeberghe*[1]) Anders, 1 schill. grod. . . . etc.

Efter Gennemlæsning af dette Adkomstdokument vil næppe nogen anerkende *Tølstørpe Pawel Zwan* og *Eskeberghe Anders* som Navne-Paralleler til Dr. Reckes Tandruppe-Tove.

Hermed vil vi forlade Indskriften og Graven og gaa over til Visen selv — ingenlunde fordi der ikke er andre Indvendinger at rejse mod Tydningen, men fordi det formentlig er unødvendigt at fremdrage flere.

Af Digtets syv danske Adelsopskrifter erklærer Dr. R. først de fem, der af Grundtvig er betegnede med Bogstaverne A—E for at være en eneste vilkaarlig bearbejdet Redaktion. Hans Bevæggrund til at opstille denne Paastand er let nok at faa Øje paa: disse Opskrifter indeholder nemlig en forholdsvis fyldig Gengivelse af Visens Fabel og en Række betydningsfulde Enkeltheder, som kunde synes at støtte den tidligere hævdede Opfattelse, at Digtet bygger paa et gammelt Sagn, som har en virkelig historisk Kærne. Men Grunde og Beviser giver han aldeles ikke for sin Dom; ikke med et Ord forsøger han at gøre Læseren indlysende, hvorpaa han bygger sit Skøn, og den Behandling, han undergiver Enkelthederne i disse Redaktioner, kan retteligt kun karakteriseres med saa stærke Ord, at jeg ikke ønsker at anvende dem i dette Tidsskrift.

Udgangspunktet for hans egen Rekonstruktion af Visens Fabel er en selvlavet Forestilling om de optrædende Personers sande Karakterer og Bevæggrunde. Den er i Virkeligheden kun et Produkt af Digteren Reckes Fantasi, og da den strider mindst mod den notorisk forvanskede Gengivelse af Visen i Karen Brahes Foliohaandskrift (Grundtvigs G), søger han ganske naturligt sit væsentligste Støttepunkt i denne Opskrift, og det skøndt han andetsteds udtaler sig med den allerstørste Despekt om de i dette Haandskrift bevarede Viseredaktioner, ja ligefrem sigter Karen Brahe for 'literære Falsknerier'[2]).

Under saadanne Forhold vilde det maaske være rigtigst ikke at gaa ind paa Enkeltheder. Ikke desto mindre skal jeg til nærmere Oplysning for Tidsskriftets Læsere pille et Par Smaating ud. Valget falder ikke svært; man kan næsten slaa op, hvor det skal være. Da Kongens Sendemænd — hos Dr. R. efter slette Kilder

---

[1]) Udhævelserne er foretagede af mig.

[2]) S. 72; smlgn. S. 27.

en enkelt Svend — kommer for at hente Kirstin, forvisser de sig først om, at hun er hjemme. Dernæst hedder det (A 53):

Di klapedt paa dørren med deris skinnd:
Wi beder oss loff adt gange her innd.

Dr. R. vil ikke tro paa Rigtigheden af Ordet *Skind* (ɔ: Kappe, Kaabe) i denne Forbindelse, skøndt det er hjemlet som faa Ting i vor Overlevering, og Forklaringen aldeles ingen Vanskelighed volder. *At klappe paa dør med skind* betegner nemlig, at Vedkommende tager en Flig af sin lange Kappe i Haanden og slaar eller dasker med den paa Døren, hvilket var Datidens Form for en diskret Banken. At Udtrykket hidtil er blevet misforstaaet, berettiger ingenlunde Dr. R. til at stryge det af Overleveringen. Men er der noget Ord, hvis Sandhed ikke er gaaet op for Dr. R., er det vel det horatianske *'sunt certi denique fines'*. Verset *skal* laves om, og dette udføres paa følgende Maade: Han har forskellige Steder i Viserne fundet omtalt, at Folk, som kommer til en aflaaset Port paa et Slot eller et Kloster, *ryster i en Ring* for at hidkalde Portneren, naturligvis fordi der — som Tilføjelsen *ryste i* viser — indenfor Porten fandtes et eller andet Allarmapparat, som gav Signal, naar der blev trukket i Ringen. Desuden har han en eneste Gang i en meget sen *svensk* Gengivelse af en *anden* Vise truffet det uden Tvivl paa en Forvanskning hvilende Udtryk *klappa på dörr med silfverring*. Paa Grundlag heraf tager han ikke i Betænkning at foreslaa Verset restitueret saaledes:

Han klapped paa Loftesdør med [Ring?]:
Alt med Guds Lov gaar jeg herind!

Efter det jeg ovenfor har udviklet, skal jeg afholde mig fra al videre Fejde mod Ringen og blot bemærke, at den danske Folkevise intet kender til Dørhammere hverken i Form af en Ring eller en Hammer. Det er heller ikke synderlig velbetænkt at ændre *dør* til *Loftesdør*. De Værelser, der betegnes med Ordet *Loft*, var anbragte i Husets øverste Etage, hvortil Indgangen var fra Svalen. Skulde det virkelig være nødvendigt paa disse Gemakker, der for en stor Del tjente som Soverum, at anbringe Dørhamre?

I den stærkt forvanskede Opskrift, han benytter som Hovedkilde (Grundtvigs G), forekommer i den Scene, hvor Kongen prøver sin Søsters Uskyld dette Vers:

Hun løste aff seeg buode belte och bond:
hun stuod saa small som lilewand.

Man maa selv læse det vidunderlige Raisonnement [1]), i Kraft af hvilket denne Strofe omformes saaledes:

[1]) S. 148—149.

Han foer hende over Midje med Haand:
Smal var hun som en Lilievaand.

Det kan nemlig hverken resumeres eller kritiseres. Til Oplysning for den, der ikke har Bogen ved Haanden, maa tjene, at Forf. søger den væsentligste Hjemmel for sin Fremfærd i et Vers af de islandske Bearbejdelser af Visen, der lyder saaledes:

Hann fór um hana með höndum eptir sinni vild;
Hún var so mjó sem önnur sild.

At Dr. R. med Indignation forkaster baade Malkescenen, Piskningen og Buris Straf som Digteren uværdige (S. 155), skøndt alle disse Skildringer paa det fortræffeligste stemmer med det, vi fra anden Side véd om Datiden, er jo kun et Bevis mere paa, at han mangler Forudsætninger for at kunne behandle en Tekst. Det er ingenlunde nogen let Sag at følge ham paa de Veje, ad hvilke han naar sit Resultat; dog skal jeg forsøge, saavidt muligt, at give Læseren et Begreb om Gangen i hans Raisonnement.

I den fordærvede Opskrift, der er hans Ledetraad igennem Labyrinthen, findes dette Vers (G. 34):

Liden Kersten danzit buod vd och ind:
alt rinder hi(n)der mielk vnder skaarlagen skiend.

som i de 4 første Opskrifter (A—D) ser saaledes ud:

De dannsedt ud, di dannsed ind:
liden Kierstenn under sinn broeders skinnd [1]).

G.'s urigtige Gengivelse beror paa en slet og ret Huskefejl; thi Strofen anticiperer i denne Skikkelse Malkescenen, som ogsaa i dette Hdskr. følger umiddelbart efter (G 38—39).

Dr. R. véd imidlertid bedre Besked. Af et Vers i en sen islandsk Bearbejdelse [2]):

Dönsudu þau so dagana fimm:
þá rann blóð um safala-skinn.

slutter han, at den danske Strofe oprindelig har lydt saaledes:

De dansed ud, de dansed ind:
Da rand Blod under Skarlagenskind.

og nu falder Resten forholdsvis let: Efter en Sammenstilling af Strofer (S. 150—51), der skal bevise, hvorledes Malkescenen i de danske Tekster genealogisk har udviklet sig af dette Vers, men

[1]) Citeret efter A. 81. I E 80 har sidste Linie faaet denne Form:
Hand kunde dog ikke kiende det paa hind.

[2]) S. 150 ff.

som i Virkeligheden er fuldkommen unyttig, da den slet intet beviser, ytrer han selv (S. 151): "Det vil vække Forundring, naar jeg som chronologisk opstiller denne Udviklingsrække, som synes at trodse al Chronologi". Ja, det vil i Sandhed vække Forundring. Især dog, naar man som Enderesultat af en Række mærkelige Betragtninger læser disse Ord (S. 155): "At denne (ɔ: Malkescenen) er indkommen, maa, som paavist, sees som fremmed Paavirkning; den sniger sig fra først ind ved Ombytning af det ene Ord "Blod" med "Mælk". Og at den har taget Magten og successivt affødt Skriftemaal og Ihjelpidskning med paafølgende Slutning, ialt indeholdende mere end halvhundrede Stropher, som det vilde være en Haan mod al sund Fornuft at drøfte i Enkeltheder, — skyldes udelukkende Overbroderen og Smøren tykt paa af en Forfaldstid, i hvilken Folkevisen ikke mere existerede som levende Digtning".

Dette faar være nok som Prøver paa Dr. R.'s kritiske Behandling af Teksterne. Hans Visesprog, Metrik og leksikalske Oplysninger finder jeg det ikke nødvendigt at gaa udførligt i Rette med. Naar han tror, at Ordene *Viv* og *Hestetyv* i det 13. Aarh. dannede Rim med hinanden, og at man i Datidens Dansk fandt Sprogblomster som i *hver en vraa, beltestor, bytte belte* o. a. l. — faar han næppe ret mange andre til at dele sine Anskuelser. For den almindelige Læser vil det sikkert være et temmelig besværligt Arbejde at gennemgaa Dr. R.'s Bog; men dem, der ikke destomindre ønsker at bygge deres Skøn paa Selvsyn, kan jeg anbefale at gennemlæse det lille Afsnit (S. 173—190), hvor han paa det sørgeligste mishandler en af den danske Visedigtnings Perler, Fæstemand i Graven. Man vil dér blandt saare meget bedrøveligt — saaledes det Hærværk, der udøves mod Versemaalet — ogsaa træffe ejendommelige Synspunkter og Bemærkninger af anden Art. Dertil regner jeg f. Eks. den snilde, hidtil aldrig anvendte Methode, ved hvilken Ordet *Himmel* borteliminerea af Folkevisen, og den lille sproglige Notits om Ordet *Stjerne*, hvor disse Himmellegemer karakteriseres som "smaa lysende Punkter, der navnlig om Vinteren viser sig i et ikke ubetydeligt Antal".

Det vilde efter alle disse Indvendinger være mig en Tilfredsstillelse ogsaa at kunne gøre opmærksom paa vellykkede Partier i Dr. R.'s Arbejde; men med min bedste Vilje er jeg ikke i Stand dertil: Forf. har syndet for groft mod de Krav, der med Rette kan stilles til en Videnskabsmands Dømmekraft.

Holte i Marts 1906.

Sofus Larsen.

Några anmärkningar i svensk namnforskning.

1. Ydre.

I skildringar af naturen i Ydre härad, Österg., ser man icke sällan växtlighetens frodighet och de ypperliga betesmarkerna framhållas. Så yttrar O. Wågman i En tur genom Ydre (Sv. turistför. årsskr. 1907 s. 8): växtlighetens rikedom och yppighet är i ögonen fallande; åkerjorden, ehuru stenig, i det hela bördig, missväxtår sällsynta.

Detta kom mig att tänka på ett sätt att söka lösa den dunkla gåtan beträffande Ydrenamnets härledning.

Ydre, fsv. *Ydhre*, vill jag förklara som en *i̯a*-afledning af ett adjektiv motsvarande lat. *ūber* (af ieur. **ūdhro-*) 'riklig, fruktbar' och såsom substantiv uppträdande i gr. *οὖϑαϱ*, sskr. *ū́dhar*, fsax. *ūder* 'spene'. Namnet skulle sålunda i urgermansk tid ha hetat **ūðri̯a-* eller — med hänsyn till ffris. *i̯ader*, isl. *júgr* o. s. v. — **euðri̯a-*. Emellertid bör å andra sidan ej den möjligheten lämnas obeaktad, att lat. adj. *ūber* uppstått ur subst. *ubertas* (: subst. *ūber*), jfr Bréal Mém. soc. lingu. 7. 190 — i hvilket fall naturligtvis härledningen blir något mera osäker.

Med afseende på afledningen *-i̯a* i svenska ortnamn kan erinras om vissa af de i mina Sjön. Sv. lm. XX. 4: 102 f. anförda, t. ex. *Skiri* (1290), *Næfde* (1385), äfvensom om den grupp af *inge*-namnen, som måste anses vara bildad med samma suffix (se Ortn. på *-inge* s. 213 f.).

Namnets berömmande karaktär har som bekant många analogier bland sådana landsnamn, som härröra från inbyggarna själfva.

2. Fsv. Vamblaby m. m.

I mitt arbete Om de svenska ortnamnen på *-inge*, *-unge* ock *-unga* har jag antydt den svaga möjligheten, att fsv.

Vamblaby (SRP nr 490 från 1335), nu *Vammelby* i V. Skrukeby sn Ög., kunde innehålla ett personnamn **Vamble*, men på samma gång framhållit, att personnamn i ortnamn på *-by* äro sällsynta [1]). Det synes mig därför afgjordt vara att föredraga att anse namnet vara uppkommet på samma sätt som t. ex. fsv. *Fornaby*, *Gamblaby*, *Nyaby*, *Langaby*, *Skammaby*, *Lislaby*, *Myklaby* och *Vakraby* [2]), d. v. s. innehålla svag form af ett adj., här fsv. *vamol* 'vämjelig' [3]).

Liksom *Gamblaby* och *Fornaby* stå i motsättning till *Nyaby* eller *Skammaby* (*Skammoby*), af *skamber* 'kort', till *Langaby* eller *Litlaby* till *Myklaby*, afser *Vamblaby* att uttrycka motsatsen till sådana namn som t. ex. fsv. *Ballaby* (: isl. *ballr*, got. *balþ-* väl i betydelsen 'förträfflig, utmärkt') och är sålunda en nedsättande benämning.

Samma adj. ingår enligt min mening äfven i sjönamnet *Vammeln* (eller *Valdemaren*!) : fsv. *Vamolsø*, se förf. i Sv. lm. XX. 1 under *Vammeln*.

3. Några tillägg till »Om de svenska ortnamnen på *-inge*, *-unge* ock *-unga*».

I detta sammanhang tillåter jag mig meddela några tilläggsanteckningar, som jag under fortsatta namnstudier gjort till mitt i Göteborgs högskolas årsskrift 1905 publicerade arbete om de svenska ortnamnen på *-inge*, *-unge* och *-unga*. Några särskildt viktiga upplysningar ha hämtats från ett par diplom i Styffe Bidr. till Skandinaviens historia, från Bellander Ant. om Westmanlands härader i forna tider (1869) och från Upplands Lagmansdombok (Saml. utg. af Sv. fornskr.-sällsk. h. 132), citeradt U. Ldbk, hvilket sistnämnda arbete kom mig till handa under läsningen af korrekturet till denna uppsats och som jag därför endast mera flyktigt kunnat ta hänsyn till. Åtskilliga no. och isl. tillnamn, anförda efter K. Rygh

---

[1]) Sådana finnas hufvudsakligen i Dalarna, t. ex. *Fridmundaby* (SD NS 2: 464 fr. 1412), nu *Främby* nära Falun.

[2]) SRP nr 704 från 1366, nu *Vackerby* Frustuna s:n Sdml. Detta exempel är dock osäkert; i alla händelser kan ej betydelsen 'vacker' här ingå. Möjligen bör därför *vakra-* uppfattas som gen. pl.

[3]) En bildning af samma slag är enligt min mening äfven fsv. *Fialghaby* (äfven: *Fialgæby*) Uppl. (SD 3: 82 fr. 1311) : fsv. **fialgher* = no. *fjelg* 'varm, mild, behaglig', jfr fvästnord. *fjalgleikr* 'glädje o. d.'

Norske og isl. tilnavne, ha också här upptagits, men i regel torde man endast med stor försiktighet böra förbinda dessa relativt unga västnordiska namn med dem, som ligga till grund för de i ortnamnen på *-inge* ingående urgamla släktnamnen på *-ing*.

Till s. 12: Fsv. **Billinge.** 5. *Billinge*, by i Roslags-Bro sn Uppl., skrifves i SD NS 2: 186 fr. 1409 *i Bellingæ*. Det bör sålunda skiljas från de öfriga på fsv. *Bill-* och föras till **Bællinga*, **Bællinge* s. 20.

Till s. 14: Fsv. **Birklinge** slutet. Tillägg: fsv. *Biärkinge* 1490, U. Ldbk s. 20 m. fl. former i samma urkund.

Till s. 15: Fsv. **Biørunge**, se vidare tillägg till s. 187 nedan.

Till s. 17: Fsv. **Brytnunge.** 12 år äldre citat: i *Brytninge* SD NS 2: 74 fr. 1408.

Till s. 23: Fsv. **Dræglinge.** Det i slutet af artikeln omtalade nsv. *Drälinge* skrifves dock redan år 1492 *Drellinghä* U. Lbdk s. 56. Härledning?

Till s. 23: Fsv. **Dumlinge** (o. s. v.). Tillägg: *Dyfflinge* 1493 enl. U. Ldbk s. 81.

Till s. 31: Fsv. ***Fænninge** o. s. v. Gården skrifves i 1539 års jordebok *Ffäninge* [1]). Den gifna härledningen är alltså osäker.

Till s. 32: Fsv. **Føghlinge.** Nsv. *Fäcklinge* skrifves redan 1492 *Fäkli[n]ge* U. Ldbk s. 52.

Till s. 32: Fsv. **Føklinge** (1410) skrifves enl. Styffe Bidr. 2: 80 år 1399 *Fiklinge*, hvilken form gör den gifna härledningen osäker. Ett personnamn *Fikka Snak* anföres af Styffe Bidr. 2: 75 fr. 1399, men är säkerligen utländskt.

Till s. 33: Fsv. ***Garlunge**? bör strykas. Nsv. *Garlinge* är tydligtvis identiskt med fsv. in *Gardlengio* (SD 2: 363 fr. 1302). I jordebok fr. 1539 skrifves det *Garlenge*. Se Bellander s. 54.

Till s. 34: Fsv. ***Getlinge,** nu *Gettlinge* Öland. Fsv. form: *Getlynghe* SRP nr 2694. Ett närbesläktadt personamn (urspr. väl släktnamn) ingår i *Getungstad* (SRP nr 1226 fr. 1376) Repplinge sn Öland.

Till s. 35: Fsv. ***Gimlinge** bör utgå. *Gimlinge*, gård i Rimbo sn Uppl., skrifves nämligen i SD NS 2: 784 fr. 1414 *Gemblinge* [2]). Beträffande härledningen af ett till grund liggande släktnamn kunde ju erinras om fsv. kortnamnet *Geme*, anfördt af Lundgr. Sv. lm. X. 6: 61, eller — därest vi här ha ett **Gæmblinger* — det icke ovanliga fsv. personnamnet *Gamal* Lundgr. Sv. lm. X. 6: 61.

Till s. 37: Tillägg: Fsv. ***Glyminge** (jordebok f. 1539 [3])) Ervalla sn, Åkerbo (nu Fällingsbro) hd Vstml.; möjl. *Glymyra* i samma sn; väl af ett släktnamn **Glyminger* : fsv. (fda.) **Glum*, **Glume*, isl. *Glúmr* (se under *Glimminge* slutet).

---

[1]) Bellander s. 53.

[2]) Det kallas för »torp», som ligger under Sudherby.

[3]) Bellander s. 51.

S. 47: Fsv. **Hemblinge.** *Hemlinge* Munktorps sn Vstml. skrifves SD 4: 548 fr. 1887 *in hemblingi.*

Till s. 49: Tillägg: Fsv. **Hiælmunge,** se tillägg till s. 189 nedan.

Till s. 51: Fsv. **Hydhinge.** Tillägg: 2. *Hydinge* (U. Ldbk s. 106 fr. 1491) Ununge sn Uppl.

Till s. 59: Fsv. **Hæplinge.** Det är alldeles visst, att gården är densamma som omtalas under *Hælplinge.* Något tidigare citat än det s. 59 anförda är *Heplinge*, Styffe Bidr. 2: 81 fr. 1899. *Hælplinge* SRP fr. 1389 beror antagligen på skriffel.

Till s. 63: Här inskjutes en artikel: Fsv. **Inglinge** (1399, Styffe Bidr. 2: 82), nu *Ynglinge* o. s. v.; se tillägget nedan under *Ynglinge.*

Till s. 64: Fsv. ***Islinge.** Det under denna art. efter SRP från 1353 anförda *Islingby* är en af SRP:s olyckliga normaliserade former. Dipl. dalek. 1: 22, där samma handling finnes aftryckt, har *Yxlingaby*, hvilken form visar hän på en helt annan härledning, nämligen af ett släktnamn **Yxlinger*, se under *Øxlinge* (s. 186).

Till s. 65: Fsv. **Jæringe,** se tillägg till s. 191 nedan.

Till s. 66: Fsv. **Kattunga** o. s. 87: **Kætlinge.** Jfr. isl. (fno.) *Hrólfr* o. *Jón ketlingr* K. Rygh Tilnavne s. 35, hvilket jag dock ej vill förbinda med det tillnamn, som ligger till grund för *Kætlinge.*

Till s. 69: Fsv. **Kislinge** (1419). Äldre citat: *Kyslinge* Styffe Bidr. 2: 86 fr. 1899. Alltså snarast af ett släktnamn **Kyslinger*, växelform till **Kysinger* i *Kysinge.*

Till s. 75: Fsv. ***Kullunge.** *Kullinge* i Björskogs sn Vstml. skrifves i 1539 års jordebok *Kwllwngeby* [1]).

Till s. 81: Fsv. **Kyrlinge.** Tillägg från Vstml.: fsv. *Kyrlinge* (Styffe Bidr. 2: 98 fr. 1399), nu, som det synes, *Körninge* Bärgs sn, Snäfvinge hd Vstml. Men samma gård finnes enl. SRP nr 2821 fr. 1396 skrifven *Kørninge*, och på denna form har jag byggt min framställning s. 88. — Ett par äldre former *Kørling(h)e* å hithörande uppl. namn se U. Ldbk s. 107 (Närdinghundra) och s. 59 (Rasbokil), den förra från 1491, den senare från 1492.

Till s. 82: Tillägg: Fsv. **Kyslinge** o. s. v. (se under tillägget till *Kislinge*).

Till s. 85: Fsv. **Kællinge.** *Källinge* i Valö skrifves i U. Ldbk *Kitlinge*, *Kydlinge* och *Kytlinge* och bör sålunda skiljas från 3 och 5. Härledning?

Till s. 86: Fsv. **Kæplinge.** Något äldre citat: *Kyæplinge* Styffe Bidr. 1: 189 fr. 1371.

Till s. 88: Fsv. ***Kørpinge** l. **Kyrpinge*? I jordebok från 1539 anföres enl. Bellander s. 55 en gård *Körpinge* från Bro sn, Fällingsbro hd Vstml.; möjligen af ett släktnamn, som afledts af ett tillnamn *Korper*; jfr t. ex. *Ramn* och se s. 228.

---

[1]) Bellander s. 58.

Till s. 93: Fsv. ***Lyptinge.** *Lyftinge* i Bro sn Vstml. skrifves i 1539 års jordebok *Lyfftinge* [1]).

Till s. 93: Fsv. **Lysinge.** 1. *Lisinge* Rö sn Uppl. 7 års tidigare citat: *i Lysinghe* SD NS 2: 455 fr. 1411 och samma arb. s. 456 *i Lisinge* (å frånsidan af diplomet), hvilken sistnämnda form ju kan vålla tvekan om riktigheten af den gifna härledningen ur släktnamnet *Lysinger*.

Till s. 96: Fsv. **Melrunge.** Den fsv. formen *melrunggi*, upptagen under 1, *Mällringe* i Nke, bör säkert hänföras till 2, *Mällringe* i Vstml. Ännu äldre former af det vstml. namnet finnas för öfrigt: *mældrungæ* SD 2: 115 fr. 1291 och *Mældrwngi* SD 2: 398 fr. 1303.

Till s. 96: Fsv. **Midhlinge.** Ännu äldre form af fsv. *Millingaby* är *mydlyngæby* SD 2: 115 fr. 1291; det i stamstafvelsen förekommande *y*-et torde knappast rubba härledningen ur **Midhlinger*; jfr hvad som yttras om skrifningen *Kydia-* för *Kid*(*h*)*ia* s. nedan.

S. 105: Fsv. **Nudhrunge.** Med afseende på det till grund liggande släktnamnets härledning må erinras om det personnamn *Nudhe*, som synes ingå i *Nwdæstadha* (Styffe Bidr. 2: 170 fr. 1409).

Till s. 107. Fsv. ***Nærlinge.** Tillägg: *Nerly*[*n*]*ge* U. Ldbk s. 93.

Till s. 116: Fsv. **Ræmninge.** Ett personnamn *Ræmminger* anföres af Styffe Bidr. 2: 71 fr. 1399.

Till s. 122: Fsv. ***Sitringe** bör möjligen utgå. Namnet skrifves år 1399 *Sytringe* (se tillägget till s. 149); dock kan här mycket väl en beteckning för *i* föreligga; jfr t. ex. *Kydiauadum* SD 2: 77 fr. 1289, år 1410 skrifvet *Kidhiauadh* (SD NS II), hvilket säkerligen är den — etymologiskt sedt — riktiga formen (jfr Hellqu. Sv. lm. XX. 1: 296); vidare *mydlyngæby* (se ofvan). Om den i fsv. sporadiskt förekommande beteckningen af *i*-ljud med *y* se Noreen Aschw. gr. § 20 anm. 1.

Till s. 136, s. 154 not 1: Ortnamn på *-by*. Intressanta motsvarigheter till sådana *by*-namn som fsv. *Karlaby*, *Swenaby*, *Smidh*(*i*)*aby*, *Thiægnaby*, nsv. *Bond*(*e*)*by* samt fsv. *Naghlaraby* Dal. och *Skioldaraby* Finl., hvilkas första led syfta på bosättning af personer, tillhörande samma stånd eller yrke, äro bl. a. de mellansvenska (i sht uppländska) på *-karla-* såsom:

Berkallæby (SD NS 2: 167 fr. 1409), nu *Barkarby* Lofö sn Uppl., af *bærgh* och *karl*;

Bodækarleby (SD 8: 89), nu *Buckarby* Nora sn Uppl. — *Bodækarleby* (SD 8: 88), nu *Bokarby* Vändels sn Uppl.

Dudhkarlaby (SD NS 2: 137 fr. 1409), nu *Dorkarby* Tolfta sn Uppl.

Fincarlaby (SD 2: 117 fr. 1291) Taxinge sn Sdml.

Mwskarleby (U. Ldbk s. 58 fr. 1492), nu *Muskarby* Tierps sn Uppl.

Syokarlaby (SD NS 2: 137 f. 1409), nu *Sjukarby*, Tolfta sn, Uppl.: *sio* 'sjö'.

Torcarllaby (SRP nr 572 fr. 1363, jfr Reg.) Häls. — *Thorkarlaby* (SRP nr 1431 fr. 1379), nu *Forkarby* Vaxala sn Uppl.; namnet syftar väl på (särskildt hängifna) Torsdyrkare, alltså ett sektnamn;

[1]) Bellander s. 55.

Æluakarlaby (SD 5: 48 fr. 1341), nu *Älfkarleby* Uppl.

Hit höra ock:

Abuiggaby (**Abyggiaby* SD 4: 41 fr. 1328), nu *Åbyggeby* Vändels sn Uppl.,

Tranbyggeby[1]) (SRP nr 1058 fr. 1378), nu *Tranbygge* V. Ryds sn Uppl.

Folkslagsnamnet *Daner* ingår väl i *Danaby* (SRP nr 2592), nu *Danbyholm* Björkviks sn Sdml, samt *Danby*, Himmeta sn Vstml.

Till s. 138: Fsv. ***Solunge.** Härledningen blir osäker på grund af fsv. *Sulinge* Styffe Bidr. 2: 85 fr. 1399; möjligen dock felaktig form, ty år 1489 uppträder *Solinga* och 1447 *Solinge* enl. Bellander s. 37.

Till s. 138: Fsv. **Sprellinge** o. s. v. Formen *Sprislinge* 1376 stödes af skrifningen *Spriitslinge* U. Ldbk s. 19 fr. 1490.

Till s. 142: Fsv. **Styttinge.** *Stuttr* förekommer som tillnamn i fno. (*Páll*, *Símon s.*); se K. Rygh Tilnavne s. 64.

Till s. 148: Fsv. **Stækkinge.** I fno. finnes enligt K. Rygh Tiln. s. 62 ett tillnamn *stakkr*, hvilket, såsom också Rygh antar, är isl. *stakkr* 'kofta'. Naturligtvis får detta namn ej läggas till grund för det säkerligen urgamla släktnamn, hvaraf *Stækkinge* är afledt, utan man har nog här, såsom jag anf. st. också antagit, att utgå från ett kortnamn = fht. *Staccho.*

Till s. 149: Tillägg: Fsv. **Sytringe** (Styffe Bidr. 2: 77 fr. 1399); se för öfr. tillägget till s. 122, hvaraf emellertid framgår, att *y* möjligen kan vara beteckning för *i*.

Till s. 150: Det här omtalade vstml. *Sällinge* skrifves i jordebok fr. 1539 *Sellinge*[2]).

Till s. 158: Fsv. ***Toptunge.** Tillägg: *Tofftinge* U. Ldbk s. 30 fr. 1490.

Till s. 166 ock (tillägg II) s. 262: Fsv. **Vidhinge.** Tidigare än 1421 finnes *Veinge* Hall. omtaladt 1387 i ett lågtyskt diplom: *Widinges* kerken (Styffe Bidr. 1: 191).

Till s. 170: Fsv. **Vreninge** (1390). Något äldre citat: *Vreninge* Styffe Bidr. 1: 139 fr. 1371. Dessutom former med *æ* i stamstafvelsen: *Wræninge* Styffe Bidr. 2: 88 fr. 1399, hvilka göra det osäkert, om namnet kommer af ett släktnamn **Vrēning-*; snarare hör det i stället till den under *Vrankunge* behandlade stammen.

Till s. 171: Fsv. ***Væklinge.** Enl. Styffe Un. s. 157 kallades en del af den socken, i hvilken byn *Väcklinge* är belägen, år 1501 för *Væglinge.* Om denna form skulle vara den äldsta — hvilket dock är osäkert — bör man se sig om efter en annan härledning än den jag i mitt arbete framställt: Jfr fht. personnamnet *Wago*, ags. *Vaga* och det fornty. ortnamnet *Waginga* (Förstemann 1_2: 1487 f.).

Till s. 179: Fsv. ***Ynglinge.** *Ynglinge* Kumla sn Vstml. skrifves enl. Styffe Bidr. 2: 82 år 1399 *Inglinge.* De två sist angifna förklaringsmöjligheterna måste alltså uppgifvas.

---

[1]) Normaliserad form.

[2]) Bellander s. 52.

Till s. 180: Fsv. ***Yvinge** (*Ywinge* i jordebok fr. 1589 [1])), nu *Yfvinge* Skedvi sn, Åkerbo hd Vstml.; af ett släktnamn **Yvinger* (*sa uwinga* Vimosespännet Danm. [2])); jfr *Uflunge* o. **Yflinge.*

Till s. 186. Fsv. **Ørlinge,** af mig uppkonstrueradt, finnes i denna form belagdt år 1399 hos Styffe Bidr. 2: 88.

Till s. 187: nsv. *Björinge* skrifves år 1490 i U. Ldbk s. 27 *Bior[n]inge* och hör alltså till ett släktnamn **Biornunger*, ej **Biurunger.*

Till s. 189: nsv. *Göringe* Häfverö sn Uppl. skrifves år 1498 i U. Ldbk s. 75 *Görlinge* (se d. o.).

Till s. 189: nsv. *Hjälmunge* Kallnäs sn Uppl. skrifves år 1492 i U. Ldbk s. 54 *Hielmw[n]ghe.*

Till s. 191: nsv. *Järinge* skrifves år 1490 i U. Ldbk s. 104 *Järinge.* Endast det senare af de anförda förslagen till härledning kan alltså vara riktigt.

Till s. 191: nsv. *Medinge* skrifves i jordeboken 1589 *Midenge* [3]); väl alltså en sammansättning med *-äng.*

Till s. 192: nsv. *Sneslinge* skrifves år 1490 *Snitslinge* och år 1498 *Snedslinge* (U. Ldbk s. 28, 78). Härledning osäker. S. 80 anföres fr. år 1490 äfven ett *Snesinge* (Väddö), som tyckes ha ett helt annat ursprung.

S. 207: Tillägg: *Bolmingaryd* (SRP nr 711 fr. 1366); se tillägget till s. 248 f.

S. 208: Tillägg: nsv. *Dillingeby* skrifves år 1498 i U. Ldbk s. 67 *Dillengeby*; jfr *Dillinge* (ibid.) s. 122.

Till s. 209: fsv. *Islingby* o. *Islingaby* bör utbytas mot det äldre *Yxlingaby* (se ofvan s. 86).

Till s. 228: Till listan af i släktnamn ingående personnamn, som bildats af djurbeteckningar, kan läggas: *Korper* (se tillägg till s. 88).

S. 244: Till **Bølminge:** Vid detta namn, som (direkt l. indirekt) afledts af den gamla benämningen på *Bolmån,* bör äfven erinras om fsv. *Bolmingaryd* (SRP nr 711 fr. 1366), troligen nu *Bolmaryd* Annerstads sn Smål., hvilket äfven har samma grundord. Detta namn är så till vida intressantare än *Bölminge*, som det ger ett otvetydigt bevis på att släktnamn på *-inger* kunna vara afledda af vattendragsnamn, och sålunda gör det troligt, att äfven *Bølminge* egentligen betyder 'Bölmingarnas' (by) och ej direkt afledts af namnet på Bolmån. *Bølminge* och *Bolmingaryd* visa hän på växelformerna **Bølminger* och **Bolmunger.*

Till s. 250. På grund af ofvan gjorda tillägg böra här bland »ombildningar på *-inge*» införas:

nsv. *Garlinge*, fsv. in *Gardlengio*, se tillägg till s. 88;

nsv. *Medinge*, 1589 *Midenge*, se tillägg till s. 191.

---

1) Bellander s. 50.

2) Bugge No. indskr. 1: 425 f.

3) Bellander s. 50.

Göteborg. **Elof Hellquist.**

Nordiska Studier, tillägnade Adolf Noreen på hans 50-årsdag d. 13 mars 1904 af Studiekamrater och Lärjungar. Upsala 1904. 492 s.

Ikke mindre end 41 Forfattere (deraf 1 dansk) har samlet sig om dette Festskrift, et smukt Vidnesbyrd om den hædrede Forskers sjeldne Lærerevne — thi de allerfleste af disse er Professor Noreens Disciple, et Vidnesbyrd om det rige Liv som for Tidan ytrer sig i Sverige paa de nordiske Studiers Omraade — som paa Sprogforskningens i det hele — og som kanske ikke mindst skyldes Professor Noreens altid ansporende Lærervirksomhed. Vi lykönsker den Mand som paa sin 50-aarsdag kan modtage saa smuk og saa fortjent en Tak.

Det höist afvekslende Indhold staar i det Hele fuldt paa Höide med, ja vel nærmest over, hvad der i Almindelighed pleier at bydes af Festskriftsforfattere paa det dem knapt tilmaalte Rum. Vi finder her saa godt som alle Grene af de nordiske Studier repræsenteret. Hovedmængden udgjör selvfölgelig de sproglige eller sproghistoriske Afhandlinger. Men derhos finder vi behandlet Emner fra Archæologien (en interessant Afhandling af O. Almgren: Vikingatidens grafskick i verkligheten och i den fornnordiska litteraturen), fra Runeforskningen (L. Fr. Läffler: Bidrag till tolkningen av Rökstensinskriften, H. Pipping: Om Pilgårdsstenen, E. Wadstein: Till tolkningen af Vedelspangstenen II), ældre Literatur, Love, Visedigtning, Folklore (V. Gödel: Orm Snorressons bok, en förkommen, men till största delen i afskrift bevarad fornnorsk-isländsk membran; R. G:son Berg: Prologen til Phosphoros, en litteraturspråklig monografi; S. Ambrosiani: Upplandslagens Ärfda B. III — ett bidrag til Erik den heliges historia?; K. G. Westman: Södermannalagens avfattning; O. Klockhoff: Samsonsvisan; A. Schagerström: Om råd, drakar och mjölungar), Metrik (S. Lampa: Strofformer i svensk medeltidsdiktning), Fonetik (N. Beckman: Några ord om rytmisk betoning; O. F. Hultman: Nya fall af fornsvensk vokalförlängning; E. Grip: Om *l* och *r* i tyskt talspråk; E. A. Meyer: Zur vokaldauer im deutschen; K. H. Waltman: Nordiska aksentformer i gæliska), o. s. v. Disse afhandlinger maa jeg nöie mig med at nævne. Som usagkyndig tör jeg i Almindelighed ikke udtale nogen Dom om dem eller indlade mig paa Enkeltheder. Derimod tör jeg kanske vove en eller anden Bemærkning ved de afhandlinger, der ligger indenfor eller streifer ind paa mit eget omraade.

E. Brate behandler ”Fornsvenska interpunktsjonsregler”. Han undersöger for dette Formaal specielt Södermannalagen, efter Schlyters Udgave, og kommer til det Resultat, at Interpunktionen her i det store og hele modsvarer de naturlige Pauser i det mundtlige Foredrag. Det synes mig som om et saadant Emne ikke gjerne kan isoleres. Det burde vel helst være seet i Sammenhæng

med Forholdet i andre gamle Lovtexter — jeg tænker her nærmest paa de gamle norske, hvor, saa vidt jeg ved et hastigt Blik kan se, Forholdet tildels i det store og hele er ligeartet, men og med væsentlige Forskjelligheder. Videre vilde en Sammenligning mellem Interpunktionen i disse norske Love og i anden norsk og islandsk Literatur været önskelig. Emnet vilde da rigtignok blevet temmelig vidtlöftigt, men Resultatet vel ogsaa desto betydningsfuldere. At Södermannalagens Interpunktion ikke kan være noget for sig selv, er jo paa Forhaand indlysende, saa meget mere, som Forfatteren selv siger, at et Blik paa den övrige gammelsvenske Literatur lader formode, at Skilletegnet overalt har samme Betydning, nemlig tjener til at betegne de naturlige Pauser i Talen.

Marius Kristensen skriver om "De islandske halvvokaler og deres betegnelse i den I. gramm. Afh.", og kommer derunder til at behandle ordet *járn*. Efter Noreens Antagelse (Ark. IV S. 110 n. 1) er *iarn* opstaaet af **iʀan* > **eʀan*, en antagen Sideform til *ísarn*. Om Muligheden af at et urgerm. *i*, som ved *a*-Omlyd er blevet *e*, kan modtage Brydning, vil K. ikke udtale sig med Bestemthed [1]), skjönt han nærer nogen Tvivl i denne Henseende, men han vil hævde, at Ordet *járn* ikke kan bruges som Bevis, idet han af et i den nævnte "gramm. Afh." citeret Skaldevers paaviser, at Ordet engang var Tostavelsesord *ēarn*. Man maa ganske vist give ham Ret i, at denne Omstændighed beviser, at *ia* i dette Ord ikke kan være opstaaet ved Brydning, og at en Grundform **eʀan* < **iʀan* saaledes ikke er mulig. Men naar K. saa heraf (med Stötte af Holger Pedersen) lader sig forlede til den Antagelse, at Ordet er laant fra keltisk (det vil her sige Irsk eller Gælisk), saa maa vi i al Rimeligheds Navn tage os den Frihed at protestere. K. vil före os fra Scylla i Charybdis. Han vil fjerne en enkelt sproglig Vanskelighed gjennem en Forklaring der strider mod al historisk Sandsynlighed. Det kan være vanskeligt at forklare Ordformen *járn*, men det vilde være tifold vanskeligere at forklare det formodede Fænomen, at Nordboerne skulde have laant Ordet. De irske Laanord i Nordisk er meget faa, og disse faa Ord er meget lidet udbredte, indskrænkede til enkelte Egne, mest i Norge (derimod er der omvendt et stort Antal nordiske Laanord i Irsk). Hvad skulde da have bevirket det eiendommelige Særforhold ved Ordet for dette Metal (som Nordboerne forstod at haandtere med Virtuositet)? At Irernes Jern og Jernvaaben maaske var bedre? Selv om dette var en Kjendsgjerning, vilde det være en meget lidet rimelig Aarsag. Men Forholdet var sna-

[1]) Det er sandt, at noget aldeles sikkert Exempel ikke er paavist. Skulde vi ikke have et saadant i *heđinn* : *hjađningar*? *heđinn*, ags. *heden*, oht. (Wolf)*hetan* lader sig næppe stille til nogen germ. Verbalrod eller Nominalstamme. Tænker vi os **hedana* m. opstaaet af **hidana*, saa vilde vi her have et ældgammelt Laanord fra jon. *κιθών* m., enten direkte overtaget af Germaner, eller kommet til dem gjennem thrakiske Folk.

rere det omvendte. Vel ved vi, at det Jern Nordboerne udvandt i sine Hjemlande var af tarvelig Beskaffenhed (Myrjern), men vi ved ogsaa af Irernes egne Beretninger, at Nordboernes Vaaben var bedre end deres egne, baade deres Sverd og Hjelme, ikke at tale om Brynjer og Knæskinner, som Irerne i Almindelighed ikke havde. Sagen var jo den, at Nordboerne mödte rustede med udenlandske, frankiske, Vaaben ("valske Hjelme", "valske Sverd"). Hvis Vikingerne har byttet sit eget Ord for Jern med det irske, saa har de gjort dette simpelthen — ingen anden Forklaring er tænkelig — i det rene Lune, et Lune, som med en Suggestions Magt har grebet dem alle. Og ikke nok dermed: de besörgede ogsaa Ordet indfört i hver eneste Krog af de nordiske Lande, ogsaa i Sverige fra Ende til anden, trods det at Svenskerne neppe havde nogen större Forbindelse med Irer og Gaeler. Sandsynligheden heraf vil jeg overlade til Kristensens (og Holger Pedersens) nærmere Overveielse og foreslaa, at vi fremdeles holder os til Ordet *járn* som en nordisk Form, der skal forklares som saadan. Det tör da være et Spörgsmaal, om ikke Bugges gamle Antagelse fremdeles fortjener Overveielse, at *iárn* er opstaaet ved Dissimilationsbortfald af *ʀ* af **iʀarn*, i grammatisk Veksel med *isarn*, altsaa **íarn*, hvoraf saa *iárn* og endelig, med Forkortelse foran Dobbeltkonsonant, *iarn*. Skrivemaaden *earn* i den "I gramm. Afhandling" lader sig forklare deraf, at paa den Tid Ordet naturligvis udtaltes i én Stavelse, og det halvvokaliske *i* havde (ialfald foran *a*) en saa ubestemt Klang, at det ikke sikkert kunde afgjöres, om det mest löd som *i* eller som *e*, og naar Forfatteren betegnede sin egen Udtale af Enstavelsesordet som *earn*, var det jo selvsagt, at han ogsaa skrev *earn* for Tostavelsesudtalen i Skaldeverset. Denne sin Forklaring af *iárn* har Bugge stöttet med to andre Eksempler, *várr* poss. og *vár* n. Hvad *várr* angaar, saa maa det jo for en forsigtig Betragtning synes ligefrem uantageligt, at af germanske Sprog alene Nordisk skulde have bevaret et (forövrigt ikke i noget idg. Sprog paavist) possessivum **vêro*. *vár* n. findes paa germansk Omraade i denne Form alene i Nordisk, men ved Siden deraf staar frisisk *urs*. Det skulde da være rimeligt at slutte, at begge Ordformer maa være væsentlig identiske; ialfald er det langt naturligere at stille nord. *vár* til fris. *urs* end til lat. *vêr*. Men *urs* er opstaaet af **us(a)r*. En gramm. Vekselform vilde være **uʀar*, hvoraf **uʀar* > **ûar* (med Forlængelse af Vokalen fremkaldt af Konsonantudfaldet) > *vár*.

Den næste Afhandling er "Undersökning av svenska Ord" af den desværre senere afdöde Fr. Tamm.

I Modsætning til den i hans "Et. Ordbok" givne Forklaring af sv. *dröja*, osv. *drøghia*, som opstaaet af **drauʒian*, vil Tamm nu opfatte Ordet som beslægtet med *draga*, af et urnord. **drôʒia*. Hans grunde er, at adj. *dryg* ikke henpeger paa Langdrag, og at der i Vestn. ganske mangler et Verbum modsvarende sv. *dröja*.

Det er sandt, at nyisl. *drýgja* ikke svarer i Betydning, men det gjör dog nyno. *drygja*, som efter Aasen er "meget alm.", d. v. s. udbredt over hele Landet. Skulde dette saa udbredte Ord være Laan fra Sv.? Det er dog neppe sandsynligt. — Subst. og vb. *kyla* har, mener T., faaet sit *y* fra nt. *kölen*, "hvars ö i många lt. dialekter hade et temligen slutet uttal, närmande sig til *ü* i ht. *kühlen*". Men dette synes tvivlsomt, da nt. *ō* dog ellers overtages som *ō*, ikke som *y*. Aflydsformen med *-ul-* i hidhörende Ord er temmelig udbredt i Nyno. (*kyl* m., *kylja* vb., præt. *kylde* (senere Form for **kulde*) osv.). Skulde ikke et æ. sv. præt. **kylde* kunne have virket til Formen *kyla*? Men man ventede jo rigtignok Overgang af **kylde* til **kölde*. — Æ. sv. *hiæl* er forklaret på samme Maade af Torp og Falk i Dansk-Norskens Lydhistorie. — *spö* n. (med dialektisk Biform *spöde*) stilles til germ. Rod *spô* i ags. *spôwan* 'ile'. Grundbetydningen skulde være "hvad som skyndar på". Men findes ellers Ord for Vaand eller lign. dannet paa saadan Maade? (det omvendte finder derimod Sted, jvf. sv. *pigga upp* o. l.). Ordet som i Dalarne (efter Rietz) har Formen *spöđ*, svarer vel til nyno. *spaud* (Aasen) 'tynd Stang', germ. Rod *spud*. — *gent* i Bet. "ofte" forklares af *gängt* (vn. *gengr*). Denne Forklaring er sandsynlig. Ordet findes forövrigt ogsaa i no. Dial.: *gjent* 'ofte' (Sdmöre); *gjenast* 'oftest' (Ork.). Den sidste Form maatte da være en Nylavning.

Ved den følgende Afhandling: "Onomatologiske bidrag till belysande af den svenska befolkningens äldre utbredning i Egentliga Finland" af R. Saxén anmerker Anmelderen et par Smaating. *Kalfsnäs* har Sideformen *Kalmusnäs*. Vekslingen *m* ~ *f* er at forklare, siger Forfatteren, som i isl. *helmingr* = *helfingr*. Men *helmingr* er som bekjendt ikke = *helfingr*, men *helfningr*, som osv. *hælmningr* = *hælfninger*, d. v. s. Overgangen af *f* til *m* finder kun Sted foran *n*. Skulde altsaa *Kalmusnäs* forklares paa den Maade, maatte man antage, at *n* i *näs* over *s* har virket paa *f*, hvad der ikke er meget rimeligt. — Et Navn **Fastagunnr* er ikke sandsynligt. — Naar **Waiwa-*, som S. söger i Rökstenens *vámuþr*, stilles til oht. Navne paa *Waif-*, maa dette bero paa et Øiebliks Tankelöshed. — *Siur*(*đ*) for *Sigurđr* er ikke "fornnorsk" men senmiddelnorsk og nynorsk. — Osv. *Salve*, vn. *Sǫlvi*, er sikkerlig ikke **Sala-vi*, men den svage Form af adj. **sǫlr*.

Interessant er T. E. Karstens afhandling "Några germanska lånord i finskan" (ags. *wise* 'plant' ovs.: fi. *vesa* 'telning'; got. *waihjô* 'μάχη' : fi. *vaikio* 'tung, mödosam'; g. *aha* 'Sinn' : fi. *akana* 'omdöme'; g. *liuta* 'Heuchler' : fi. *liuta* 'Schmeichler'). Jeg vil blot gjöre en Bemerkning ved en Enkelthed. For mig er det lidet sandsynligt, at nyno. *blaa-*, *kvitveis* = *-vîse* skulde være analogisk omdannet efter nyno. *veis* 'saftig Stengel', *veise* 'Plante med saftig Stengel'. *-veis* i Plantenavnet er visselig Aflydsform til *-vîse*. Ligesaa usandsynlig er K:s Antagelse af Betydningsovergang ved t.

Wiese fra "Blomst" til "Eng". Sandsynligvis er alle de af K. her behandlede Ord (med vn. *visir*) indbyrdes beslægtede og at henföre til en Rod *vis*, hvis Grundbetydning var "Saftighed, Fugtighed", deraf "saftig Plante, Knop" osv., som og "fugtig Eng", "Dynd".

P. Persson meddeler nogle Etymologier ("Små bidrag till germansk etymologi"), træffende og overbevisende, som denne Forfatters Etymologier almindelig er. Her maa gjöres en liden Anmerkning: Om nyno. *knös* (efter Falk og Torp i 'Et. Ordbog' af grundform **knôsia*) siger P. (med Stötte af v. Friesen), at intet hindrer, at *ö* i dette Ord kan bero paa dansk Indflydelse. Jeg vil sige, at meget hindrer dette. *knös* anföres fra N. Bgh. (trodsig Karl), Gbd. Sæt. Ryf. (overmodig Mand), som adj. (frastödende osv.) fra Shdl. Sæt. Østd., verb. *knösa* fra V. Agder, Rbg. Sæt., altsaa fra mange og alderdommelige Dialekter. Om den danske Indflydelse paa de norske Dialekter synes man i Sverige og Danmark at have overdrevne Forestillinger. I Dialekternes Lydforhold er den helt udelukket, den er kun paaviselig i nogle Laanord, som (udenfor enkelte religiöse Udtryk indkomne alt i ældre Tid gjennem Bibeloversættelsen og Kirken) ikke stammer direkte fra Dansk, men fra Byernes og Literaturens Dansk-Norsk. Men i dette dansk-norske Sprog findes ikke Ordet *knös*. Det var saaledes med gode Grunde at F. og T. i 'Et. Ordbog' ansatte en Grundform med *ô*, og denne stöttes jo ogsaa af Aflydsformen *knase* i sv. Dial., jvf. *knast* osv.

R. Nordenstreng skriver "Om u-brytningens kvalität i isländskan". For at forklare isl. *þjokkr*, *þjukkr*, Sideformer til det almindelige *þykkr*, tager Forf. sin Tilflugt til Østnordisk. "Man hör ofta sägas", siger han, "att isländskan i grund och botten är en västnorsk dialekt. I huvudsak är detta ju riktigt; men man kommer sanningen närmare, om man betecknar isländskan som ett blandspråk, där det västnorska elementet är avgjort dominerande. Bland de isländska nybyggarena fanns det även nord- och östnorrmän samt danskar och svenskar — låt vara fåtaliga — ävensom åtskilliga anglo-skandinaver, som troligen voro mer eller mindre danskspråkiga; man kann därför med skäl vänta, att spår av östnordiska dialekter skola stå att finna i isländskan. Jag tror, att *þjokkr* och *þjukkr* äro sådana spår —". Denne Islandskens Karakter af Blandingssprog har jeg meget vanskeligt for at se; det maatte da ialfald være et vestnorsk Blandingssprog, om man kunde udtrykke sig saa. Thi ogsaa Vestnorsk var visselig, alt paa Indvandringens Tid, ikke en eneste i alle Enkeltheder ensartet Dialekt, men fremböd alt da visse, om end naturligvis meget smaa, lokale afvigelser. Det skulde da have ligget nærmere for Forfatteren til Forklaring af Spörgsmaalet *þjokkr* : *þykkr* at undersöge, hvorledes Forholdet stiller sig nu i de vestnorske Dialekter. Han vilde da have gjenfundet den sædvanlige islandske Form *þykkr*

som *tykk* i Vest Agder, Raabygdelaget, Telemarken (og Vestfold), altsaa netop de Egne, hvorfra Mesteparten af Islændingerne synes at være komne, dels direkte, dels over Vesterhavsöerne (hvis Befolkning, som Sproglevningerne viser, mest var "egdsk"), den anden Form *þjokkr, þjukkr* som *tjukk* i Hard., Nord- og Söndhordland, Sogn, Fjordene, Möre og nordenfor. Denne fælles vestnorske Form *tjukk* vil Forfatteren neppe turde tilskrive östnordisk eller östnorsk Indflydelse. Det skulde da vel ligge nærmere at antage de sjeldnere islandske Sideformer *þjokkr, þjukkr* for at stamme fra Indvandrere fra det norske Vestland end fra Indvandrere fra Sverige og Danmark eller Østnorge. Hvorledes *þjokkr* og *þjukkr* lydligt er at forklare, blir et andet spörgsmaal; jeg vil kun hævde, at ogsaa disse Former er vestnorske. — Som et östnordisk Bidrag vil Forfatteren videre forklare "isl. *fiugur*". Denne Form mindes jeg ikke at have fundet i isl. [1]).

H. Celander skriver "Om härledningen av nysv. adjektivet *dålig*, fornisl. *dáligr*". Han mener at vn. *dáligr* betyder 'dödelig', afledet af *dá* i dettes tabte Grundbetydning "Död". Men vilde det ikke være temmelig enestaaende, at et Ord paa *-ligr* havde bevaret en grundbetydning, som Grundordet havde opgivet? Og hvorfor skulde de skrivende istedetfor det klare *dauðligr* have brugt et saa flertydigt Ord, naar de mente "dödelig"? Paa de Steder, som C. citerer fra Fritzner, synes mig "ilde" og "elendig" at passe bedre end "dödelig". I "*steypa mǫrgum drambvísum mǫnnum dáliga til jarðar*", Stj. 157, er der netop en Modsætning mellem *drambvísum* og *dáliga*: "kaste mange overmodige Mænd elendig til Jorden". Hvis *dáligr* overhovedet kunde havt Betydningen dödelig (foruden andre), tvivler jeg paa, at en Sammenstilling som *dáligr dauði* havde været mulig. At Betydningen "Medlidenhed" ikke er paavist for Ordet *dá* i den gamle Literatur siger mindre (Betydningen "Död" findes jo heller ikke), da den foreligger i Nyno., og derfor antagelig ogsaa fandtes i On., om end (tilfældigvis) ikke i Literaturen.

E. Björkman giver "Etymologiska småbidrag". *gá* sættes = ags. *ʒe-iewan*; Infinitiv *gá* efter præt. *gaða* = **gawiðo*. Paa Grund af *gát* f. Opmerksomhed synes mig en Grundform **ge-ahan* at foretrække. — Ags. *hréol*, vn. *hræll*, forklares af en Grundform **hranhila-*. Det ags. Ord skulde da senere have ombyttet Suff. *-il* med *-ul*. Da denne Rod ellers ikke opviser noget infigeret *n* (gr. *κρέκω, κερκίς*, osl. *krosno* Væstol), var det kanske rimeligere at opfatte det ags. og det nordiske Ord som Aflydsdubletter: **hrehula-*, **hrahila-*.

E. Hellquist meddeler "Några bidrag till nordisk ort- ock namnforskning". Isl. *hara* "stirre" stilles til en Rod med Grund-

[1]) Min kollega, Prof. Hægstad, hvem jeg har raadfört mig med, har fra ældre islandsk alene noteret Formerne *fiogur* og *fiogor*, derimod *fiugur* fra Strengleikar, Olafs legend. saga og Kon. skugg. samt talrige Diplomer.

betydning "være stiv", dertil ogsaa sv. **harr**, no. **horr**, 'acerina cernua'. Det sidstnævnte Ord har Lidén (P. B. Beitr. XV 509) sammenlignet med lit. **karszis** "Brasen", **kirszlŷs** "Harr". Hvis denne Etymologi er rigtig, hvad der ikke godt kan betvivles, saa kan **harr** ikke höre til den germ. Rod **her, herz** "være stiv", thi denne Rod har idg. **k̂** (lit. **sz**). — Sv. **harpa**, gammel Kvinde, no. **hurpa** hörer sikkert til germ. **herp, skerp** skrumpe (**skorpinn** osv.) — At Freyjas Navn **hǫrn** (**horn**) skulde ligge nær til t. **Harn** synes mig mindre rimeligt. Betydningsudviklingen skulde da ligetil være: Urin > Regn > Regngudinde. Dette kan ikke sammenlignes med at Ord for Urin og for Regn undertiden kan være identiske (om end neppe inden et og samme Sprog), jvf. nord. **úr** og gr. *οὖρον*. Thi Grundbetydningen er her "Vand", hvorfra let videre "Urin", medens i *Harn* Grundbetydningen er Urin. Om ags. **mist** og dertil hörende Ord er beslegtede med gr. *ὀμιχέω*, er uvist; ialfald har de, som balt.-slav. Sprog viser, havt en *g*-Lyd, som var forskjellig fra den i *ὀμιχέω*, der var praepalatal. Man kunde vistnok til Stötte for Hellquists Formodning anföre Ordtag som dette fra Telemarken: **kveldro(d) turkar höy, morgoro(d) miger paa möy**, men jeg tvivler om, at den Slags nærbödige Betegnelser kunde danne Grundlaget for et Gudenavn. — H. optager ogsaa den gamle Etymologi af **hórr**, hvorefter det er beslægtet med **harn** paa samme Maade som *μοῖχος* med *ὀμιχέω*. Men i Betragtning af at lett. **kārs** = lat. *cārus* betyder 'lysten, geil', synes Sammenhæng med disse Ord rimeligere.

E. Ekwall skriver om Ordet *gräs*. Han forkaster med Rette den i Falk-Torp's Et. Ordbog udtalte Formodning, at *æ* i ön. **græs** skyldes nt. Indvirkning. *æ*'et stammer fra Kollektiver som vn. **úgresi** (hvad der ogsaa af F. og T. i Da.-No. Lydhistorie nævntes som en Mulighed, sml. ogsaa da. *törv*). E. mener, at **úgresi** og de andre Kollektiver af samme Art med kort Rodstavelse har faaet Endelsen **-i** fra det overveiende Flertal af Kollektiver med lang Rodstavelse, at altsaa den oprindelige Form var ***úgres**. En saadan Form finder han levnet i vn. **andlit**. — Naar han om vn. **þili** siger, at dette ikke er et Kollektiv, da det betyder "brädvägg" og ikke "bräder", saa forstaar jeg ham ikke rigtig. Begrebet "Bordvæg" er jo dog kollektivisk.

T. Torbiörnsson meddeler et par "slaviska och nordiska etymologier". Russ. **vérša** "Reuse" stilles til no. **ryse**. Men russ. **vérša** synes ikke at kunne skilles fra det ensbetydende lit. **várżas**. Det blir da vel rimeligere at opstille en Grundform ***vr̥g̑h-s-iā**, end, som T. vil, ***vr̥siā**. Isaafald har det russ. og det nord. Ord intet med hinanden at gjöre. — T. anförer til Stötte for Noreens Etymologi af **hals** (af idg. Rod *quel*, "das welches sich dreht") slav. ***vortŭ**, som i alle slav. Sprog betyder "Hals". Men hvorfor da **hals** istedetfor ***hvals**?

O. v. Friesen bidrager med "Ett språkhistoriskt spörsmål"

(Om utvecklingen af *ǫ̆* i svänskan). Mod den af Hultman, Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning S. 94 opstillede lydregel, at vestno. *ǫ* i östn. optræder som *a*, forsaavidt det ikke efter de af Kock opstillede Regler gaar over til *ø* eller *u*, fremholder v. F. et par Ord, hvor *ǫ* i midtsvenske Dialekter har udviklet sig til *å*: nsv. dial. *dråg* f. 'långsträckt fördjupning i marken' — no. dial. *drog* f., nysv. *såg* (fra dial.), osv. *sagh*, — no. dial. *sog* (vn. *sǫg*).

E. Wadstein "Till tolkningen af Vedelspangstenen II" meddeler en höist skarpsindig Læsning af et Sted i Indskriften, hvorved det vanskelige *vi* foran *asfriþr* helt udgaar. Tilslut har han nogle Ord om Navnet *Oþinkaur* i denne Indskrift. Dette Navn skrives senere i gd. *Othencar*, og sidste Led er identisk med vn. *kárr*, *Kári*. Vekselformen *-kær* saavelsom Runestenens *-kaur* tyder efter W. paa oprindelig *u*-Stamme. Dette **-kâru* stiller han til oht. *kara* 'Sorg', vn. *kæra* "klage". Hertil efter W. ogsaa vn. *afkárr* : *afkárr sǫngr* "skrigende Sang", *afkár dýr* "vilde (egtl. "skrigende, brölende") dyr". Men *afkárr* betyder 'vrang, forkjert, stridig"; denne overförte Betydning er udviklet af Betydningen "kruset" i *kárr* (hvorved Forkjertheden bestemtere fremtræder gjennem *af*). Da nu Nyno. har *kaure* "krölle", kunde man let tænke sig en Sideform **kaurr* til Adjektivet (Grundf. **kawra* og **kawara*), og dette kunde foreligge i *Oþenkaur*, hvis *au* saaledes kunde være ægte Diphthong.

J. Reinius skriver om Ordet *gosse*. Han antager, at dette Ord, som ogsaa forekommer i flere no. Dialekter, egentlig er et Kjæle- eller Lokkeord for "Gris" (sml. Orked. *gosse* "Galt", skotsk *gussie* 'a pig', fi. *kossu* Kjæleord for "Gris"), overfört som Kjæleord paa "Gut". Han sammenligner Udtryk som "mammas lilla gris", "kelgris". Videre *gylta* (Helsingl.) "liten flicka" og i Tysk tre Udtryk, som baade betegner 'Svin' og (sædvanligvis dadlende) 'livligt, stöiende Barn' (*Range*, *Ranze*, *Sprenger*). Forklaringen synes mig evident rigtig.

E. Lidén behandler got. *hrôt*, som han slaaende rigtigt sammenstiller med nypers. *sarāy* 'Pallads' (laant i arm. *srah* 'Hof, Vorhof, Halle') af *srāda-*, idg. **k̂rōdo-* eller **k̂rādo-*.

O. Lagerkrantz meddeler "Ett par ordförklaringar": got. *gōþs* : gr. (lak.) *χάτος* (af *χᾱτιος*). Til denne Sammenstilling, som L. alt har gjort K. Z. 35, 287—291, föier han nu ogsaa alb. *zot* "duktig, duglig, skicklig" (idg. **ĝhātos*). — oht. *hrind* : gr. *κάρτην· τὴν βοῦν* og kret. *καρτάποδα* (pl.) og *καρταιπος*; *-πος*, *-ποδος* opfatter han som et Verbalsubstantiv af Rod *ped* 'fatte', osv. *fata*, jvf. *ανδρά-ποδ-(ον)* egtl. 'Mandfangst' (*ανδρα* i Objektsforhold, derfor Akk.), *κραται-πος* ligesom 'Indfangst (indfanget) i Hjord' (Lok.). Forklaringen er skarpsindig og tiltalende.

K. F. Johansson har en længere Artikel "Nominalsammansättningar i gotiskan". En Sammenstilling af alle gotiske Sam-

mensætninger indordnede under de indiske Grammatikeres Inddeling af Sammensætningerne, efter de forskjellige syntaktiske Forhold mellem Ledene. Afhandlingen har for mig været meget belærende i mange Stykker. Selvfölgelig kan der i mange Tilfælde være Uenighed om, til hvilken Klasse en Sammensætning helst bör henföres, men det vilde före for vidt her at indgaa paa saadanne Enkeltheder.

Bogen slutter med et lidet Stykke af Hj. Psilander: "Alvíssmál 1. 6". Psilanders Forslag til anden Læsning af Linjen *heima scalat hvíld nema* maa indlemmes i de uheldige Konjekturers tallöse Skare. Han vil læse *heimu scal at* (eller *á*) *hvíld nema* og tyde dette saa "hustru skall man taga sig i lugn och ro". Det hjelper lidet at han henviser til Edmonston, Glossary of Shetland and Orkney words, som har Ordet *hemma* 'wife, houswife', da et saadant Ord hverken lader sig paavise i Isl. eller i Norsk (det minder om ags. *hǽmed* 'gift'). Videre findes hverken *at hvíld* eller *á hvíld*, men kun *í hvíld*, og dette kan ikke betyde 'i lugn och ro' (d. e. 'idet man giver sig god Tid', men kun 'i Hviletilstand'.

Tilslut en liden Bemerkning i Almindelighed. Enkelte af Bogens Forfattere betegner det gamle norsk-islandske Sprog med Forkortelsen *fvn*, andre, som det almindeligst sker i Sverige, med *isl.* eller *fisl.* Skulde man ikke kunne enes om Betegnelsen *vn.* eller *fvn.* (vestnordisk)? Da vilde man undgaa saadanne Urimeligheder, at leilighedsvis (som det er Tilfældet et par Gange i denne Bog) Ord, som alene forekommer i norske Skrifter, betegnes som *isl.*

Alf Torp.

Bjørn Bjarnason, Nordboernes legemlige uddannelse i oldtiden. 146 ss. 8:o. Kbhvn 1905. Gradualdisp.

Syftet med den föreliggande afhandlingen är enligt förordet "at give en udførlig fremstilling af en enkelt side af Nordboernes livsførelse i vikingetiden, nemlig legemsøvelsernes dyrkning hos yngre og ældre, og således om mulig levere et lille bidrag til forklaring af den overlegenhed, hvormed de tvinger nabofolkene i knæ". På samma gång förf. här begränsar sitt ämne med afseende på tiden, antyder han i de sista orden den synpunkt, som är arbetets bärande och sammanhållande idé. Denna synpunkt utvecklar han ytterligare i bokens första afdelning: "Legemsuddannelsen i almindelighed". I dess första kapitel, "Opdragelsens baggrund", söker han visa, huru på grund af religiös tro och etisk öfvertygelse såväl som genom de yttre förhållanden, under hvilka lifvet lefdes — "kampen för tillvaron var i hufvudsak en kamp

med vapen" —, för vikingatidens nordbo begreppen *fri man* och *krigare* måste sammanfalla, och huru därför det högsta möjliga fullkomnande af de krigiska egenskaperna, bland hvilka mod och sinnesnärvaro, fysisk styrka, uthållighet, vighet och snabbhet naturligtvis stodo i första rummet, måste bli det mål, till hvilket hvar och en efter förmåga sträfvade. Och detta vikingatidens krigare- och mannaideal styrker han ytterligare genom en utförlig schematisk sammanställning af edda- och skaldepoesiens personbeskrifningar, i hvilka hufvudvikten uppvisas ligga på de nämnda egenskaperna, liksom den gör det i de till jämförelse framdragna personskildringarna med realt underlag i de pålitliga isländska sagorna. I det följande kapitlet, "Drengen", söker han ge en allmän bild af barnets och ynglingens uppfostran. I anslutning till hvad förut sagts gick denna naturligtvis hufvudsakligen ut på att förvärfva och utveckla de för en blifvande krigare nödvändiga egenskaperna och färdigheterna, och medlen härtill voro kroppsöfningar af alla slag: lekar, brottningsstrider, ridt, segling och vapenföring m. m., dels företagna af egen håg och liksom mera på lek, dels systematiskt ledda af fäder och uppfostrare. I det tredje kapitlet slutligen, "Den voksne mand", visar förf., att det för vidmakthållandet af kroppslig hälsa och vigör, af styrka, mod och vapenfärdighet, icke ansågs nog med den praktiska öfning, som erhölls i stridernas tummel, utan att den vuxne mannen med samma ifver som ynglingen hängaf sig åt stärkande och härdande idrotter och lekar, detta såväl under härnadstågen som hemma i bygderna. Särskildt framhåller han härvid den allbekanta roll, dylika lekar och idrotter spelade som folkförlustelser vid privata eller offentliga sammankomster, vid gästabud och tingsförsamlingar m. m.

Mot denna allmänna bakgrund ställer förf. sedan i den andra och större afdelningen af sitt arbete den detaljerade redogörelsen för hvarje enskild af de olika slag af idrotter och kroppsöfningar, som kunna uppvisas ha idkats i Norden under vikingatiden, och ägnar ett särskildt kapitel åt hvardera af följande grupper: I. Vapenöfningar (fäktning, bågskjutning, spjut- och stenkastning); II. Jakt; III. Simning; IV. Lopp; V. "Skridning" [da. Skred] ("slå kana", skridskogång, skidlöpning); VI. Hopp; VII. Balansgång; VIII. Brottning; IX. Bollspel; X. Kraftprof ("skinnlekar", "draga rep" osv.). Förf. bemödar sig häri att ge en såvidt möjligt allsidig belysning af de enskilda idrotternas och lekarnas beskaffenhet och karaktär, deras utbredning och frekvens, af de redskap som eventuellt användes m. m., vidare af deras sammanhang med den allmänna anda i uppfostran, som förut framhållits, deras betydelse för utvecklingen af de andliga och fysiska egenskaper, som hos våra förfäder träda i förgrunden. Särskildt intresserar han sig, i öfverensstämmelse med den allmänna syn han har på ämnet, för att påvisa, i hvilken grad de olika kroppsöfningarna kunna be-

traktas som systematiskt bedrifven sportsmässig idrott, och i hvad mån de varit föremål för undervisning vis à vis ungdomen.

Metoden för undersökningen är i hufvudsak rent filologisk. Som sina viktigaste källor anger förf. vikingatidens diktning (edda- och skaldepoesien) och de pålitliga isl. historiska och släktsagorna samt Saxo, i andra rummet yngre isl. ättesagor, fornaldarsagorna samt historiska skrifter rörande en något senare tid, t. ex. Sturlungasaga, Biskopssagorna och Speculum regale. Dessa sina källor har förf. synbarligen begagnat mycket grundligt och i allmänhet äfven med nödig kritik gentemot deras ofta tydligen öfverdrifna uppgifter. Framställningen visar dessutom, att han omsorgsfullt tillgodogjort sig äfven annan litteratur, som för ämnet kan vara af nytta, utomnordiska medeltida skriftställare, folkloristiska och sporthistoriska uppsatser osv. Mot de resultat, till hvilka han kommer, synes mig i regel icke heller någon anmärkning kunna göras. Om man allt detta oaktadt måste konstatera, att förf. i allmänhet icke lyckats framställa något egentligen nytt, något som i väsentlig mån förändrar eller kompletterar den bild af det fornnordiska idrottslifvet, som den med forntidslitteraturen förtrogne redan skapat sig, så ligger detta i ämnets egen natur. Ett undantag bildar emellertid det intressanta kapitlet om bollspelet [1]), där förf. af de tämligen fragmentariska upplysningar litteraturen ger, lyckats skapa en helhetsbild som bär alla sannolikhetens drag; delvis äfven kapitlen om brottning och kraftprof. Många intressanta detaljer framdragas naturligtvis dessutom, och flera rättelser göras af tidigare uppfattningar. Sin gifna och varaktiga betydelse har arbetet för öfrigt naturligtvis såsom en utförlig och detaljerad, på omfattande källstudier stödd och därför pålitlig sammanfattande framställning af dessa saker. En sådan har vår litteratur hittills saknat, då hithörande partier hos Weinhold Altn. Leben icke fylla de nämnda anspråken.

Ett par allmänna anmärkningar vill anm. tillåta sig.

I den allmänna inledningen synes mig förf. väl ensidigt lägga vikten på den krigiska sidan af nordbornas lif såsom utgångspunkten för det blomstrande idrottslifvet. Detta ställes så att säga helt och hållet i krigarlifvets tjänst, blir en blott och bar förberedelse för stridens allvar. Om de egentliga vapenöfningarna må detta åtminstone delvis ha sin riktighet. Men för öfrigt bör utan tvifvel basen läggas bredare: i det hårda, men för utvecklandet just af kroppsliga färdigheter, styrka och mod gynnsamma lif öfverhufvud, som våra förfäder af natur och kulturomständigheter tvungos att föra, i nedärfdt kynne osv. För en sådan bredare uppfattning bli måhända kroppsöfningarna och lekarna mindre, än förf. synes vilja, ett led i den egentliga uppfostran — i själfva

[1]) I detta synes han mig ha öfvertygande vederlagt den uppfattning af det fornnordiska bollspelets natur, som E. Hertzberg framställt i Hist. skrift. tilegn. prof. L. Daae 7 dec. 1904 s. 186 ff.

verket har förf. också, utom hvad beträffar öfningarna i vapnens bruk, lyckats framdraga rätt litet, som tyder på att verklig undervisning ägt rum i de olika idrottsgrenarna. De få mera prägeln af tidsfördrif, men behöfva naturligtvis härigenom ingalunda förlora den karaktär af verklig sport, som förf. så gärna vill se hos dem. Blott må det anmärkas, att anm. finner det troligt, att de fornnordiska idrottsöfningarna bedrefvos betydligt mindre systematiskt och under mindre stränga regler än den moderna sporten, och att förf. ibland kanske går för långt i sin ifver att anlägga dennas synpunkter.

Med hänsyn till den begränsning till vikingatiden som förf. i förordet gör för sitt ämne synes det mig, att han vid anförandet af källbeläggen för de olika punkterna i framställningen borde ha strängare skilt hvad som förskrifver sig från eller gäller denna tid från hvad som sannolikt eller säkert tillhör en något senare period. Såsom källcitaten nu anföras, utan att de senare ställas i skymundan eller särskildt betecknas, får man snarare en totalbild af förhållandena ända fram till c. 1300 än just under vikingatiden, utan att därför några egentliga utvecklingslinjer komma till synes. Särskildt framträder detta i flera fall vid uppräkningar af synonyma termini technici, där namn som helt visst tillhöra olika tider — stundom måhända olika orter — anföras om hvarandra. Icke heller synas de sena källorna alltid användas efter den strängt sparsamma princip, förf. i förordet uppställer; särskildt synas mig de ohistoriska sagorna ha fått alltför stor plats i bevisföringen i förhållande till det värde, de kunna ha för kännedomen om vikingatidens förhållanden. Stundom, t. ex. beträffande slungor (s. 68), *glíma* (s. 106 ff.), "skinnlekar" (s. 135 ff), ha till och med hela (större eller mindre) partier nästan uteslutande byggts på historiska skrifter gällande en senare period än vikingatiden eller på ohistoriska sagor.

Stilen är liflig och entusiastisk, men framställningen tynges i hög grad genom den öfverväldigande mängden af källcitat, hvilka dessutom emellanåt synas vara något godtyckligt fördelade mellan texten och noterna. Särskildt i bokens allmänna del visar förf. en viss benägenhet att citera mer än som i själfva verket är nödvändigt för bevisningen; i all synnerhet synes mig den 8 sidor långa sammanställningen af personepiteten i den fornnordiska poesien, i betraktande af det ändamål det här gäller, beteckna en tydlig öfverdrift.

Till sist några detaljanmärkningar.

S. 4 not 4 synes mig förf. draga en alltför vidtgående slutsats såväl af uppträdet i Hálfssagas k. 11 som af de anförda orden: "strálaust es fyrir stokkum", då han i dem ser en antydan om en tro, att hjältar, som omkommit på hafvet, hos Ægir lefde ett lif liknande det i Valhall. Hvarken af det ena eller det andra kan man väl sluta sig till annat än ett stort dödsförakt hos de omtalade hjältarna och därjämte en viss kärf humor, som tar sig ut-

tryck i det på en allbekant åsikt hos nordborna sig stödjande yttrandet, att "hvilken annan död som helst är att föredraga framför strådöden". Sagan är ju dessutom ung och bevisar ingenting för vikingatidens tro.

S. 47 ansluter sig förf. till den traditionella uppfattningen, att en skillnad förefunnits mellan *einvíge* och *hólmganga*. Han synes icke ha observerat, hvad E. Sommarin i Från filol. fören. i Lund I, s. 97 ff. framdragit till stöd för en motsatt åsikt. Om förf:s uppmärksamhet varit riktad på frågan, hade han kanske varit i tillfälle att närmre ingå på densamma i samband med sin undersökning för öfrigt.

S. 55. Det beror väl här på ett förbiseende, då förf. framhåller som en skillnad mellan forntidens och den moderna fäktkonsten, att i den förra vapnet fördes omväxlande med högra och vänstra handen. Äfven vår tids fäktare måste ju, om han gör anspråk på skicklighet, kunna föra vapnet lika bra med hvilkendera handen som helst.

S. 64. Förf:s förklaring af *bakkakolfr*, slö pil, enligt hvilken ifrågavarande slag af pilar skulle ha fått sitt namn på grund däraf, att de användes till målskjutning "under en backe", tror anm. icke vara riktig. *Bakki* betyder ju i isl. bl. a. ryggsida af ett eggvapen (se Fritzner), o.·*bakkakolfr* är utan tvifvel sammansatt med detta ord och betyder eg. "pil med blott ryggsida", dvs. utan hvässt spets.

S. 69. I tolkningen af *veđreygr* Völundarkviđa 5: 3 (F. Jónssons versräkning) med "vejrklog" (efter B. Gröndal i Ann. f. nord. oldkynd. 1863, s. 173 not) kan anm. icke instämma. Friđrikssons tolkning i Arkiv 16: 95 f. förefaller honom vara den naturligaste.

S. 72, not 1. Förf:s mening, att isl. *skautkonungr* är en "förvridning" af fsv. *skotkonungr* = skott-, dvs. jaktkonung, är naturligtvis ohållbar. Fsv. *skotkonungr* är tvärtom utan allt tvifvel uppkommet af *skaut-*, och första sammansättningsleden betyder icke "skott" (se Kock Alt- u. neuschw. accentuierung s. 211).

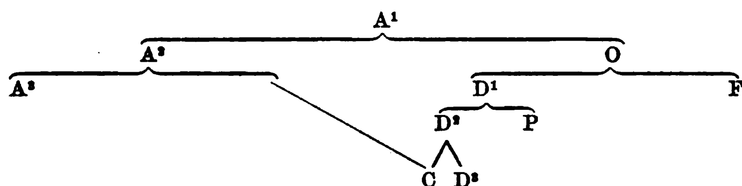
Lund 1906. **Emil Olson.**

Meddelande. När detta tidskrifts-häfte just är färdigt att publiceras, ingår sorgebudet, att professor Sophus Bugge avlidit. Med sanning torde kunna sägas, att den nordiska språkforskningen aldrig lidit någon större förlust än genom Sophus Bugges död. Men det är ej blott den nordiska språkforskningen utan språkvetenskapen över huvud, som gjort en svår förlust, ty han var mångsidig såsom blott få bland nutidens lingvister. Hos honom voro också huvudets och hjärtats bästa egenskaper i sällsynt grad förenade. Sophus Bugge var även en bland dem som vid filologmötet i Kristiania för tjugosex år sedan uppgjorde planen för Arkiv f. nordisk filologi, och han har under denna långa följd av år varit en bland dess flitigaste och — det behöver ej sägas — främsta medarbetare. *A. K.*

Die Dichtungen von dem Kampfe im Rosengarten.

§ 1. Die Redactionen des Rosengartens.

Die nächstfolgenden seiten sollen der in § 2 folgenden untersuchung den weg bahnen. Es liegt mir fern, das verhältniss der handschriften des Rosengartens im einzelnen zu erörtern. Ich gehe davon aus, dass den einzelnen handschriften innerhalb der gruppe, zu der sie gehören, durch frühere untersuchungen ihre stelle der hauptsache nach richtig angewiesen ist. Mögliche korrekturen würden auch für unseren zweck von keiner bedeutung sein. Was das verhältniss der hauptgruppen betrifft, so wünsche ich auf zwei punkte einzugehen. Wenn Holz s. XVIII seiner einleitung folgenden stammbaum aufstellt:

so lasse ich die sätze, dass C eine compilation aus einem A-texte und einem D-texte sei, dass D + P zusammen A gegenüber zu gruppieren seien, dass zwischen C D ein intimeres verhältniss als zwischen D P bestehe, unangefochten. Aber in bezug auf die angenommene vorzüglichkeit von A, die in diesem stammbaum auch darin einen ausdruck findet, dass das original A genannt wird, und auf die stellung von F wünsche ich einen zweifel auszusprechen und ausführlich zu begründen. Ich werde damit anfangen, die gründe zu besprechen, die Holz in seiner einleitung (s. XV fgg., XXV fgg.) für diese ansichten anführt.

1. 'A spricht den grundgedanken glatt aus (str. 4): Siegfried und Dietrich sollen im kampfe verglichen werden; es ergeht daher eine herausforderung an Dietrich' u. s. w. — Diese behauptung könnte am schlusse einer beweisführung berechtigt erscheinen: am anfang ist sie einer petitio principii gleichzusetzen. Denn was der grundgedanken ist, muss eben aus der untersuchung hervorgehen.

2. Dasselbe gilt für die gruppierung der helden auf der Wormser seite: vier riesen, vier helden, vier könige. Ob das auf der ursprünglichen darstellung oder auf einer neuerung beruht, lässt sich nicht im voraus sagen.

3. Auch Dietrichs helden sind in D zum teil andere; vgl. das zu 2 gesagte. Allerdings kann sofort zugegeben werden, dass D Etzel neu einführt; Etzel aber gehört nicht zu Dietrichs helden, und dass die abweichungen in den heldennamen mit der einführung Etzels zusammenhangen, ist nicht ohne weiteres klar, sondern bedarf eines beweises. Dass anderseits die einführung Etzels nicht eine blosse willkürlichkeit von D ist, sondern auf einer zweiten quelle dieser redaction beruht, ergibt sich aus der sonderbaren verbindung der abschnitte, die von Etzel handeln, mit dem übrigen (näheres darüber s. 109 fgg.).

4. In D geht die herausforderung nicht von Kriemhilt sondern von Gibich aus und ist allgemein gehalten. Auch hierüber lässt sich von vorn herein nichts sagen.

5. Gibich verspricht, der vasall des siegers zu werden. Vgl. das zu 4 gesagte.

6. Dem sieger wird statt Kriemhilts kuss der kuss einer beliebigen dame versprochen. Dafür wird wenigstens die übereinstimmung zwischen A und einer stelle in P angeführt.

Das sind die gründe, auf denen die bevorzugung von A beruht. Man sieht leicht, dass das, vielleicht mit ausnahme der unter 5 genannten einzelheit, sämmtlich abweichungen sind, die eine doppelte deutung zulassen. Sobald es sich auf anderem wege wahrscheinlich machen lässt, dass in diesen punkten D die ältere vorstellung erhalten hat, wird A D den vorrang räumen müssen; an die stelle von Holz' A^1 würde etwa ein D^1 treten.

Diesen unsicheren punkten steht nun eine reihe neuerungen in A gegenüber. Das meiste wird sich im laufe dieser untersuchung ergeben. Hier sei nur bemerkt, dass auch Holz sich genötigt sieht, zwischen dem originale und A zwei umarbeitungen anzunehmen, deren erste rund 60 strophen hinzufügte, während die zweite das gedicht 'durch eine grosse anzahl belangloser zusätze erweitert' [1]) und die strophische form nahezu völlig zerstört, obgleich 'das gefühl für strophische gliederung ... nie verloren gewesen' ist.

Über das verhältniss von F zu A und D handelt Holz s. XVI. An übereinstimmungen zwischen F und A werden angeführt:

1. Kriemhilt besitzt den garten; von ihr geht die herausforderung aus. Beurteilung unsicher s. oben.

2. Kriemhilt selbst erteilt dem sieger seinen lohn. Wird durch P gestützt.

3. Die belohnung der sieger findet am schlusse eines jeden einzelkampfes statt. Die beurteilung des zuges ist vorläufig unsicher.

4. In A und in F wird die ausrichtung einer botschaft von Kriemhilt an Dietrich ausführlich erzählt. Zwischen diesen beiden

[1]) Dass die auslassungen in A von keiner geringeren bedeutung sind, wird sich später ergeben.

erzählungen nimmt Holz keinen zusammenhang an. Zugegeben wird, dass der abschnitt für ein engeres verhältniss zwischen A und F nicht angeführt werden kann, solange über die beschaffenheit der directen quelle von D an dieser stelle kein licht aufgegangen ist. In den überlieferten fassungen von D ist dieser teil der einleitung durch etwas anderes ersetzt.

5. F hat mit A die halbe strophe A 28, 1—2 F II 24, 1—2 gemein. Daraus lässt sich nichts folgern.

6. Die helden Eckewart und Ortwîn der riese [1]). Wie man auch über das älteste heldenverzeichniss denken mag, dass Ortwîn ein riese war, kann auf keinen fall ursprünglich sein. Hier gehen also A F in einer fälschung der überlieferung zusammen.

Unter sechs gemeinsamen zügen scheint also éiner über D hinauszugehen, ferner haben wir éinen offenbaren fehler gefunden, éine stelle, die nichts beweist, drei stellen deren bedeutung nicht von vorn herein klar ist sondern einer näheren untersuchung bedarf. Vorläufig ist auf grund dieses materials eine gruppierung AF : D als durchaus möglich zu betrachten; éine stelle scheint zu einer solchen gruppierung zu nötigen.

An übereinstimmungen zwischen F und D wird das folgende angeführt:

1. Eine übereinstimmung im strophenbestand bei einer reihe nahe bei einander stehender strophen D 20, 3—24. 57—66 (jedoch zum teil in abweichender reihenfolge), 68—71. 75, 3—78, 1, zusammen 20 $^1/_4$ strophen. Von keiner dieser strophen lässt es sich erweisen, dass sie eine lesart enthält, die einer abweichenden lesart von A gegenüber secundär wäre. Auch ohne ein sehr grosses alter zu beanspruchen, können diese strophen sehr wol aus der gemeinsamen quelle von ADF stammen. Auf keinen fall lässt sich aus ihnen auf eine nähere verwandtschaft zwischen D und F schliessen. Denn entweder leugnet man bei der durchgehenden überarbeitung von F die möglichkeit, dass 22 strophen sich in einer der quelle von F so nahestehenden form erhalten haben können, — in diesem fall muss man annehmen, dass die strophen secundär aus einem D-texte aufgenommen seien, aber dann kommen sie für die bestimmung des verhältnisses von F zu D gar nicht in betracht, — oder man nimmt an, dass F wol 22 nahe bei einander stehende strophen in wenig geänderter gestalt bewahrt haben könne; in diesem fall können sie gerade so gut aus der gemeinsamen quelle der drei redactionen ADF wie aus der von DF mit ausschluss von A stammen. Eine nähere verwandtschaft zwischen D und F könnte also mit hülfe dieser strophen nur dann bewiesen werden, wenn es sich erweisen liesse, dass A hier auf einem älteren standpunkte stände.

2. DF haben unter den Wormser helden Herbort gemein. Ob das richtig ist, lässt sich im voraus nicht entscheiden.

[1]) F IV nennt Ortwîn den neffen eines riesen.

Diese data in ihrer gesammtheit genügen kaum zu einer sicheren entscheidung, auf welche seite F zu stellen ist. Sie werden aber zu dem nachweise genügen, dass es jedenfalls voreilig wäre, überall da, wo AF gegenüber D zusammengehen, aus dieser übereinstimmung auf eine abweichung in D zu schliessen, oder gar eine solche übereinstimmung einer freien erforschung der stoffgeschichte als eine barriere vorzuschieben.

Zu den secundären übereinstimmungen zwischen D und F zählt Holz auch die weise, in der Eckehart und Alphart auftreten. Hier sind mehrere erklärungen möglich. Eckehart nimmt in AF an dem zuge teil, in DF tritt er in der einleitung auf. Holz glaubt, dass die quelle von DF ihn aus der heldenreihe in die einleitung aufgenommen habe; D habe ihn nachher aus der heldenreihe gestrichen. Es ist aber eben so gut möglich, dass er in der gemeinsamen quelle unserer überlieferung in der einleitung vorkam, und dass die quelle von AF ihn daraus in die heldenreihe aufgenommen, A aber ihn nachher aus der einleitung gestrichen hat. Nimmt doch auch Holz für Alphart eine ähnliche entwicklung an [1]). Dieser begegnet in DF in der einleitung, in F nimmt er ausserdem an dem zuge teil, ist also aus der einleitung in das heldenverzeichniss hinübergeführt. Diese erklärung ist gewiss richtig. Dass er aber nicht schon in der quelle von ADF in der einleitung auftrat, ist nichts weniger als bewiesen; A kann ihn gestrichen haben, wie auch Eckehart, sei es nun von A aus der einleitung oder von D aus dem heldenverzeichniss, gestrichen wurde.

Eine zweite ausführung über das verhältniss von A zu den übrigen texten findet sich bei Holz s. XXV fgg. Hier wird das eigentum der bearbeitungen O (construiert aus D[P] + F), D^1 (aus D + P), D^2 (aus C + D), D^3 (— D) im einzelnen bestimmt. Dazu ist im voraus zu bemerken 1: dass manches O zugeschrieben wird, was gerade so gut das eigentum des originales sein kann, da als einziger grund, auf eine abweichung von dem originale zu schliessen, der umstand erscheint, dass in A etwas anderes steht. 2: dass F aus vier kurzen fragmenten besteht, sodass man in den meisten fällen nicht weiss, welche die lesart oder die darstellung dieser redaction war. Holz stellt hier mitunter vermutungen an die stelle gesicherter tatsachen. 3: dass P stark kürzt, sodass aus dem fehlen eines zuges oder gar eines ganzen abschnittes in P nicht geschlossen werden kann, dass derselbe auch in der quelle von DP (Holz' D^1) fehlte. 4: dass C eine combination aus einem A-texte und einem D-texte ist, bei deren anfertigung natürlich aus beiden quellen vieles verloren gehen musste, daher sich denn auch aus dem fehlen eines zuges in C in bezug auf die quelle von

[1]) Eine dritte möglichkeit wäre, dass Eckehart in der gemeinsamen quelle von ADF sowol in der einleitung wie unter den an der reise beteiligten helden vorkam.

CD (Holz D^2) nichts schliessen lässt. Daraus folgt aber, dass auch unter der voraussetzung, dass Holz stambaum vollständig richtig sei, dieser doch nicht zu weitreichenden schlüssen befähigt.

Als neuerungen in *O werden angeführt:

1. Die erzählung von dem inhalte von Kriemhilts brief soll erweitert sein. Sie kann auch in A gekürzt sein. Wie sie übrigens in F aussah, wissen wir nicht, da das zweite fragment da abbricht, wo die vorlesung des briefes anhebt.

2. Die reduction der 'ungeschickten' zusammenstellung der kämpferpaare nach der vorlesung des briefes zu einem heldenverzeichniss, während die zusammenstellung der paare später unter mitwirkung beider parteien stattfindet. Das wort 'ungeschickt' zeigt, dass auch Holz hier die darstellung von D für die bessere hält. Wesshalb sie zugleich die jüngere sein soll, leuchtet nicht ein. Einem einfachen heldenverzeichniss werden wir unten auch in weiter abliegenden quellen begegnen; nichts redet wider seine ursprünglichkeit. Über die zusammenstellung der paare, die auch in D und F nicht auf dieselbe weise geschicht, s. s. 110.

3. Die sendung Sigestaps, um Dietleip zu hohlen, fehlt. Freilich stehen hier nur AD einander gegenüber; ob F das stück enthielt, wissen wir nicht. Noch weniger wissen wir im voraus, ob es alt ist; wir kommen darauf zurück.

4. In D finden sich zwei botschafte der Amelunge an die herrschaften in Worms. Rüedegêr wird zu Kriemhilt, Hildebrant zu Gibich gesandt. Diese doppelheit findet sich nur in den D-texten und ist secundär (s. 110). Eine botschaft nimmt Holz auch für *O, — ich möchte sagen: für die gemeinsame quelle von AFD — an. Wenn er aber meint, dass das eine sendung Hildebrants an Kriemhilt gewesen sein müsse, so beruht das auf einer willkürlichen combination. Holz glaubt im voraus zu wissen, dass das original Rüedegêr nicht kannte, und da nach ihm auch in der quelle keine botschaft an Gibich gesandt sein kann, indem er Kriemhilt für die hauptperson hält, so bleiben von den vier genannten personen nur Hildebrant und Kriemhilt übrig, und diese verbindet Holz nun auf die eben genannte weise mit einander. Ich glaube nun vielmehr, dass in D eine quellencombination vorliegt (unten s. 109 fgg.). Die botschaft Rüedegêrs an Kriemhilt muss aus jener quelle stammen, die Kriemhilt als besitzerin des Rosengartens kennt, also aus der gemeinsamen quelle von AFD. Hingegen hängt Hildebrants botschaft an Gibich, — mit dem er auch später kämpft, — mit den strophen im eingang von D zusammen, wo es Gibich ist, der die helden herausfordert. Die frage, ob diese züge auf eine selbständige redaction zurückgehen, wird uns später beschäftigen. Vorläufig ist für die mit A verwandte quelle von D das paar Rüedegêr—Kriemhilt anzuerkennen. Daraus ergibt sich aber, dass die aufnahme Rüedegêrs mit der aufnahme Etzels nichts zu schaffen hat. Denn Etzel stammt aus der quelle, die die sen-

dung Hildebrants an Gibich kannte [1]). Das zeugniss von D für Rüedegêr steht demnach dem negativen zeugniss von A vollständig gleichberechtigt gegenüber. Es ist auch nur eine hypothese, dass Rüedegêr an Etzel gebunden sein sollte; er tritt auch sonst zusammen mit Dietrich auf; ja sogar AF wissen von ihm, wenn sie ihn auch nicht unter Dietrichs kämpfern nennen; in F nimmt sein sohn Nuodunc (III, 17) am zuge teil; in A sucht Sigestap Dietleip in Bechelâren.

5. In der dem kampfe vorangehenden nacht findet eine begegnung zwischen Sigestap und Rienolt statt. Eine spur dieses auftritts entdeckt Holz in F in Dietrichs bemerkung, dass er den riesen Ortwîn erschlagen habe, was vor dem beginn der zweikämpfe, also wol in der vorhergehenden nacht geschehen sein muss. Ganz richtig. Nur ist es wiederum eine blosse behauptung, dass in D Rienolt an die stelle Ortwîns getreten sein müsse; dass auf der Berner seite Sigestap älter als Dietrich ist, gibt auch Holz zu. Die scene gehört also schon der quelle von DF an. Dass sie hier A gegenüber eine neuerung sein müsse, lässt sich aber nicht beweisen, — das gegenteil wird sich bald ergeben.

Als eine neuerung in D^1 ($D + P$) wird angegeben: die einführung Etzels. Das ist unter vorbehalt (s. 109 fg.) zuzugeben.

D^2 ($D + C$) werden zugeschrieben:

Ein prolog. Die reise zu Herche. Das abenteuer mit dem fährmann. — Für diese abschnitte gilt, dass der einzige grund, sie D^1 (d. i. der quelle von $D + P$) abzusprechen, der ist, dass sie in P fehlen. Da aber P anerkanntermassen fortwährend kürzt, ausserdem lückenhaft ist, ist auf ein negatives zeugniss von P nicht der geringste wert zu legen. Bei weitem wahrscheinlicher ist es, dass all diese abschnitte, deren einer mit der einführung Etzels direct zusammenhängt, schon in D^1 standen. Das lässt sich für einen vierten abschnitt, der gleichfalls in P fehlt, und den Holz desshalb wie die drei genannten D^2 zuschreibt, direct beweisen. Es ist D XX, der auftritt, in dem nach beendigten kampfe alle sieger zugleich oder nacheinander ihren kranz empfangen. Wenn diese scene in D^1 gefehlt hätte, so müsste dort und also in P die bekränzung des siegers wie in A nach jedem einzelkampfe erzählt worden sein. Das ist aber nicht der fall. Auf jeden kampf folgt in P wie in D ohne unterbrechung der nächste kampf; von einer belohnung ist gar nicht die rede; frohlockend kehrt der sieger zu den seinen zurück; Gibich aber fordert sofort einen kämpen auf, seinen genossen zu rächen (s. 194 str. 1. 195 str. 1. 196 str. 1. 199 str. 1. 201 str. 1. 202 str. 1) [2]).

---

[1]) Ich nenne im folgenden den mit AF verwandten teil von D Da, die heterogenen zusätze in D Db. Ein urteil über die quelle dieser zusätze ist durch diese bezeichnung noch nicht ausgesprochen.

[2]) Unter diesen umständen, ist es auch zweifelhaft, welcher wert auf P 92 (Holz s. 171, str. 81): *swer dort gesiget, herre, der muoz gewert sîn, in küsse diu meit Kriemhilt* zu legen ist. Wer nicht glauben mag, dass Kriem-

Es muss hier auf die quelle der zusätze in D etwas tiefer eingegangen werden. Die verbindung, namentlich zwischen dem eingang des gedichtes und der scene, wo Kriemhilts brief vorgelesen wird, ist eine so rein äusserliche, dass man unmöglich annehmen kann, dass alles, was D hinzufügt, von diesem dichter ersonnen sein sollte. Wenn dieser der auffassung, dass Kriemhilt an Dietrich einen brief sendet, diese andere gegenüberstellen wollte, dass die herausforderung nicht von Kriemhilt sondern von ihrem vater ausgegangen, und dass sie nicht direct an Dietrich sondern an jeden, der es wagen würde, den rosengarten zu zerstören, gerichtet gewesen sei, und dass sie Etzel zuerst zu ohren gekommen sei, der darauf zu Dietrich reiste und ihn aufforderte, ihn zu begleiten, so würde er gewiss nicht eine solche verbindung hergestellt haben, wie sie D 21 vorliegt. Str. 19 kommt Etzel zu Dietrich und bittet ihn, mit ihm zu reisen, und dieser sagt zu; str. 20 wollen darauf alle ritter aufstehen, aber Dietrich befiehlt sie, sitzen zu bleiben; dann sagt er str. 21, dass er, Dietrich, einen brief empfangen hat, und daran schliesst sich die vorlesung von Kriemhilts brief. Es ist klar, dass hier der anfang von D a fehlt und durch etwas anderes, was mit dem folgenden äusserlich verbunden ist, ersetzt worden ist. Ähnlich verhält es sich an anderen stellen, wo Etzel unversehens auftritt, obgleich der übergang sonst nirgends so schroff wie hier ist.

Was wird nun in diesen zusätzen von D erzählt? Es sind sämmtlich abweichende sagenzüge, über deren mögliche ursprünglichkeit gewiss eine discussion nicht von vorn herein ausgeschlossen ist.

1. die herausforderung geht von Gibich aus. Sie gilt einen jeden, der es wagen will, mit seinen kämpen zu streiten. Wer ihn besiegt, ihm wird Gibich untertan sein. Dazu stimmt, dass Gibich auch in D 572 Etzel (nach 566 dem Berner) untertan wird. Es ist nicht ohne bedeutung, dass beide züge sich neben der offiziellen auffassung auch in A finden. An die herausforderung an alle fürsten findet sich eine reminiscenz A 47: *trutz sî allen vürsten, daz ir keiner kome darîn* (dasselbe A 5). Und A 377. 378 heisst es:

Dô sprach der von Berne zu der künegîn:
'iuwer vater Gibeche muoz mîn eigen sîn:
stete bürge liute und ouch darzuo diu lant
muoz er ze lêhen empfâhen von unser vrîen hant.
In reisen und in stürmen muoz er uns sîn undertân
mit lande und mit liuten, daz wellen wir von im hân'.
alsô wart der künec eigen und ouch al sîn guot.
daz machete vrou Kriemhilt und ir übermuot.

---

hilt nach beendigung der kämpfe die sieger nacheinander geküsst habe, muss hier der lesart von D 37: *sô kusset in ein juncvrouwe* den vorzug geben.

Hier wird Gibich zinspflichtig, ohne dass von Etzel, den A gar nicht kennt, die rede ist. Das verbietet auch, die stelle einer beeinflussung durch D zuzuschreiben. Sie ist vielmehr eine reminiscenz an eine in A sonst überwundene form der überlieferung, die auch in D b vorliegt. Holz streicht die strophen, weil sie der sonstigen darstellung von A widersprechen.

2. Der erste, der auf die herausforderung reagiert, ist Etzel. Das ist auch in D b ein jüngerer zug, wie sich u. a. daraus ergibt, dass Etzel auch hier völlig in den hintergrund tritt. Er holt sofort Dietrich herbei, und nun hört man nur noch gelegentlich von ihm. Nach dem kampfe wird Gibich zwar der oberhoheit Etzels untertan, ist aber direct Dietrich unterworfen. Von Etzels gegenwart bei den kämpfen oder auf der reise nach Worms vernimmt man nichts.

3. Nach der ankunft vor Worms wird Hildebrant zu Gibich gesandt, und bei dieser gelegenheit werden die paare bestimmt. D a kennt nur eine botschaft Rüedegêrs an Kriemhilt (s. oben s. 107), ohne bestimmung der gegner. Diese geschieht vielmehr so, dass Gibich jedesmal einen krieger in den garten sendet, worauf Hildebrant ihm einen kämpfer gegenüberstellt. Auch auf diese weise haben beide parteien an der bestimmung teil; jeder bestimmt für seine helden die reihenfolge; die gegenüberstellung der parteien aber geschieht jedesmal durch Hildebrant. Das ist auch ganz in der ordnung, denn an die Berner ist die herausforderung ergangen, den zwölf Wormser helden zwölf andere gegenüberzustellen, die ihnen ebenbürtig sind (37, 1). Daraus erklärt es sich auch, dass zuweilen ein held sich sträubt, den ihm zugewiesenen kämpen zu bestehen. Das hätte keinen sinn, wenn die paare im voraus bestimmt gewesen wären. Jeder hätte dann wissen können, mit wem er kämpfen sollte. Dieses räsonnement gilt natürlich in noch weit höherem grade wider die bestimmung der gegner in A, denn hier geschieht das in Bern sofort nach der vorlesung des briefes. Jedermann konnte also während der reise sich auf das, was ihm bevorstand, vorbereiten. — Wir schliessen, dass D a darin auf einem alten standpunkte steht, dass die paare nicht im voraus bestimmt sind; diesen standpunkt scheint F mit D a zu teilen. A und D b haben, wie es scheint unabhängig von einander, an verschiedenen stellen eine vorherbestimmung eingeführt.

4. Der besuch bei Helche. Die geschichte, die mit der aufnahme Etzels zusammenhängt, ist für die entwicklung der begebenheiten von keiner bedeutung.

5. Die begegnung mit dem fährmann, der als pfand einen fuss und eine hand der reisende, die er überschiffen soll, fordert. Die scene steht unter dem einfluss des Nibelungenliedes, aber sie enthält doch daneben auffallende züge. Der fährmann ist in gewissem sinne ein wächter des Wormser reiches. Einen wächter aber kennen auch andere weiter abstehende versionen der erzählung.

In der Þiðreks saga fällt dem riesen Edgeirr diese rolle zu. Da nun, wie ich unten nachweisen werde, die begegnung mit Edgeirr im Rosengarten auch andere sehr deutliche spuren hinterlassen hat, wird man in dem fährmann zunächst eine reminiscenz an jenen riesischen wächter suchen. Das wird dadurch bestätigt, dass er als pfand einen fuss und eine hand verlangt. Denn dieser zug kehrt im Laurin, der nur eine entstellte variante derselben geschichte ist (§ 5), zürück. Holz glaubt zwar, dass der zug aus Laurin in Rg. D übergegangen sei, aber dem widerspricht, dass er noch durch eine andere variante verbürgt wird. Im dänischen liede Kong Diderik i Birtingsland, Grundtvig n:o 8, findet sich derselbe ausdruck. Freilich ist die darstellung hier aus dem geleise geraten, aber dass wir es mit derselben erzählung wie in n:o 7 zu tun haben, ist doch über jeden zweifel erhaben. Hier sagt Hertug Herffredssøn str. 12: *Bliffuer ieg hiemme paa Bratingsborg, tha mister ieg fodt oc haand* (näheres über das lied § 5). Da der ausdruck in zwei vom Rg. unabhängigen varianten derselben erzählung überliefert ist, ist die natürlichste erklärung für sein auftreten in Rg. D, dass er aus der gemeinsamen quelle von Rg., Laurin und Diderik in Birtingsland stammt, und wir werden zu dem schlusse genötigt, dass die fährmannsscene einen rest eines kampfes mit einem wächter, der einen fuss und eine hand als abgabe forderte, enthält. Dass der name des fährmanns die erinnerung an ein späteres historisches ereigniss bewahren kann (Holz s. XCIV), leugne ich damit nicht.

Diese züge lassen sich in zwei gruppen teilen:

1. Solche die sich auf Etzel beziehen: sein auftreten und der besuch bei Herche.

2. Solche, die für die form der erzählung von bedeutung sind: dass Gibich der besitzer des gartens ist, dass er eine allgemeine herausforderung an helden ausgehen lässt, dass Dietrich ohne persöhnlich dazu aufgefordert zu sein, sich aufmacht, ihn zu bekämpfen, dass man auf der landesgrenze mit einem wächter zusammentrifft und ihn in kampfe besiegt, dass Hildebrant zu Gibich reitet (und mit ihm die gegner bestimmt, jüngerer zusatz), dass die Burgunden dem Berner unterworfen werden. Diese züge bezeugen eine von der gruppe A F D a vollständig unabhängige überlieferung, — an die jedoch A ein par reminiscenzen bewahrt hat, — deren grössere oder geringere ursprünglichkeit nicht durch eine ausschliessliche vergleichung dieser beiden hauptredactionen unter einander sondern nur durch die vergleichung mit einer anderen überlieferung desselben stoffes entschieden werden kann. Diese vergleichung ist eine unserer nächsten aufgaben.

§ 2. Die Þiðrekssaga und der Rosengarten.

Zu den erzählungsstoffen die sowol in einer niederdeutschen form in der Þiðrekssaga wie in einer hochdeutschen form in (spät-)

mittelhochdeutschen gedichten überliefert sind, gehört auch die erzählung von Dietrichs zweikampf mit Sigfrid. Wie bei anderen stoffen der heldensage, so ist auch hier die ansicht, dass die sage hochdeutschen ursprunges sei, die am meisten verbreitete; aus Süddeutschland wäre sie nach dem Norden gewandert und dort nach abweichenden ansichten über den wert der beiden helden umgebildet.

Dass die in der saga mitgeteilte tradition unmittelbar aus dem Rosengarten, d. h. aus jenem mittelhochdeutschen gedichte, von dem die auf uns gekommenen redactionen direct stammen, abgeleitet sein sollte, wird nicht behauptet. Der herausgeber des Rosengartens glaubt, dass in diesem gedichte zwei sagen, eine mythische von einem rosengarten, deren schöne besitzerin durch kampf erworben werden kann, und eine aus dichterischer speculation entsprungene von einem kampfe zwischen Dietrich und Sigfrid, combiniert worden seien. Da von einer solchen combination die saga, die weder von einem rosengarten noch von dessen besitzerin etwas weiss, vollständig frei ist, folgt daraus, dass, wenn die angeführte theorie über die entstehung des Rg. das richtige trifft, die saga von diesem gedichte unabhängig sein muss.

Die meinung, dass die sage hochdeutschen ursprunges sei, kann in diesem fall an theorien über die heimat der einzelnen redactionen des Rg. keine stütze finden. Es macht daher einen einigermassen sonderbaren eindruck, wenn Holz über eine redaction, für welche er türingischen ursprung vermutet, bemerkt, diese werde desshalb wol die meisten berührungen mit der saga aufweisen. Denn es ist ohne weiteres klar, dass, wenn die saga von dem Rg. unabhängig ist, sie a fortiori von einzelnen redactionen dieses gedichtes unabhängig sein muss. Eine etwaige nähere berührung zwischen einer redaction des Rg. und der saga würde sich demzufolge nur so erklären lassen, dass entweder diese redaction von der niederdeutschen quelle der saga beeinflusst wäre, oder dass die übereinstimmungen zwischen beiden für die quelle des Rg. beweiskräftig wären. Wenn Holz es so meint, ist prinzipiell dagegen nichts zu sagen; eine nähere untersuchung müsste dann entscheiden, welche der beiden genannten möglichkeiten dem wahren tatsachenbestande entsprechen würde.

Aber es leuchtet ein, dass in diesem fall über den ursprung dieser poesie noch nichts entschieden ist. Auch wenn es feststünde, dass die gemeinsame quelle sämmtlicher überlieferter redactionen des Rg. ein süddeutsches gedicht wäre, so liesse sich daraus für den ursprung der erzählung noch kein schluss ziehen. Die argumentation für ihren hochdeutschen ursprung beruht denn auch lediglich darauf, dass davon ausgegangen wird, dass Dietrich ein süddeutscher held sei. Da nun Dietrich den sieg davonträgt, so muss, wie man glaubt, die sage dort entstanden sein, wo Dietrich für den besten aller helden galt, also in Süddeutschland. Wenn

nun die saga erzählt, dass Dietrich durch eine list den sieg erringt, so sieht man darin einen rheinischen oder niederdeutschen zusatz. In dieser gegend habe man nicht zugeben können, dass Dietrich ein besserer held als Sigfrid gewesen sei; am ausgang des gefechtes aber sei nichts mehr zu ändern gewesen; man habe daher ausgefunden, dass der sieg durch unehrliche mittel erfochten sei.

Zu dieser kette von schlussfolgerungen lässt sich manches bemerken. Dass Dietrich ein süddeutscher held sei, wird zwar vielfach behauptet, ist aber nichts weniger als bewiesen. Dietrich ist ein gotischer held, und man hat in Deutschland von ihm gedichtet; in welcher gegend das geschehen ist, das müssen die quellen lehren. Man kann nicht einmal mit sicherheit behaupten, dass die kunde von Dietrich doch einmal, sei es viele jahrhunderte vor dem zeitalter unserer quellen, aus Süddeutschland nach Norddeutschland gedrungen sein müsse, denn noch nach Dietrichs zeit waren auch die Karpathenländer und Böhmen von Germanenstämmen bevölkert, und nichts steht der möglichkeit im wege, dass diese die vermittler zwischen ostgermanischer und norddeutscher tradition gewesen seien. Aber auch wenn die kunde von Dietrich etwa im 6. jahrhundert aus Italien durch Baiern und Schwaben nach Sachsen gelangt sein sollte, so folgt daraus nicht, dass man auch im Süden diese kunde bis ins 12. und 13. jahrhundert erhalten hatte, viel weniger noch, dass in Norddeutschland sich keine spontane dichtung von Dietrich entwickeln konnte. Nun ist hier eine reiche poesie von Dietrich durch die saga bezeugt; für einzelne erzählungen (Nibelungenlied, Eckenlied) ist der nachweis geliefert, dass diese tradition die directe quelle der süddeutschen ist; für ein früheres zeitalter haben wir das zeugniss der Quedlinburger chronik: *Thideric de Berne, de quo cantabant rustici olim.* Wie das verhältniss der quellen bei den übrigen stoffen ist, muss allerdings noch untersucht werden, — die Rabenschlacht ist wenigstens an der Mosel localisiert [1]), — aber unsere bisherige erfahrung gibt gewiss nicht das recht, Dietrich ohne weiteres für einen süddeutschen helden zu erklären und allein daraus abzuleiten, dass eine von ihm handelnde erzählung, die in süd- und norddeutschen quellen überliefert ist, auch den weg aus dem Süden nordwärts zurückgelegt haben muss.

Ferner: wenn man die erzählungen von Dietrichs kampf mit Sigfrid in der saga und im Rg. mit einander vergleicht, so empfängt man nichts weniger als den eindruck, dass Dietrich in dieser quelle in ehrenvollerer weise davonkommt als in jener. Freilich siegt er dort durch eine kriegslist, aber durch eine sehr häufig angewandte, in der man im germanischen altertum gar keine schande erblickte. Wenn man im voraus weiss, dass der gegner nur durch éine waffe besiegt werden kann, so geht man hin und verschafft

[1]) Vgl. u. a. auch die erzählung von Egard und Aki.

sich die waffe. Ebenso erschlägt der Berner das riesenpar Hilde und Grím, Béowulf die riesin in der höhle mit dem einen und einzigen schwerte, das dazu taugt. Und dass ein kämpfer einen eid schwört, dessen wortlaut mit der wahrheit in übereinstimmung ist, während doch der gegner dadurch irregeführt wird, das wird ihm als ein beweis seiner intellectuellen überlegenheit, also als eine ehre angerechnet. Die auffassung der saga ist augenscheinlich die, dass die helden einander nahezu die wage halten, Sigfrid wird aber durch seine hornhaut geschützt; demgegenüber gelingt es Dietrich, eine waffe ins gefecht zu bringen, welcher die hornhaut seines gegners keinen widerstand zu leisten vermag; Sigfrid will Dietrich dadurch überlisten, dass er ihm verbietet, die einzige waffe zu führen, die ihm schaden kann; dieser überlistet darauf jenen durch seinen eid. Auch Sigfrid hat in dem dreitägigen kampfe seine ehre gewahrt.

Was macht daraus der Rosengarten? Sobald Dietrich vernimmt, dass er dazu bestimmt ist, den kampf mit Sigfrid auszufechten, beträgt er sich wie der feigste feigling; er läuft fort, klagt, und weigert sich pertinent, das zu tun, was ihm obliegt. Hildebrant muss ihm ins gesicht schlagen, um ihn zu erzürnen, erreicht aber damit nur, dass Dietrich seinen eigenen treuen vasallen angreift und nahezu tot schlägt. Durch die rohesten vorwürfe, die seine mannen ihm ins gesicht schleudern, lässt er sich schliesslich zum kampfe bewegen, aber erst durch die erlogene nachricht von Hildebrants tod gerät er in eine solche wut, dass er tüchtig drein zu schlagen wagt und am ende denn auch siegt. Doch bedarf es auch hier zur durchdringung der hornhaut ausserordentlicher, ja unnatürlicher mittel; ein besonderes schwert genügt nicht; durch Dietrichs heissen odem, der ein in bedenklicher weise fortgeschrittenes entwicklungsstadium der dichtung verrät, muss Sigfrids haut erweicht werden, bis es dem Berner gelingt, ihn zu besiegen. Schmeichelhaft kann man für Dietrich diese darstellung nicht nennen; wenn er in einer überlieferung herabgesetzt erscheint, so wird eine besonnene kritik eher im Rg. als in der saga diese überlieferung erblicken.

Die untersuchung des verhältnisses zwischen der saga und dem Rg. wird dadurch, dass dieses gedicht nur in jungen, unter einander stark abweichenden redactionen auf uns gekommen ist, in nicht geringem grade erschwert. Die grundlage der vergleichung müsste eine reconstruction des urtextes des Rg. bilden. Holz hat es versucht, eine solche herzustellen, aber wir haben gesehen, dass er sich dabei von einer aprioristischen nicht begründeten vorliebe für A hat führen lassen. Da sich nun aus den auseinandergehenden redactionen des Rg. kein sicheres bild von der gemeinsamen quelle gewinnen lässt, fällt hier, wie schon s. 111 bemerkt wurde, der saga eine wichtige rolle zu. Denn wenn die saga vom Rg. unabhängig ist, so müssen alle solche züge, in denen éine redaction des Rg. mit der saga übereinstimmt, auch dem originale des Rg. angehört haben, — sofern

eine spätere beeinflussung jener redaction durch die niederdeutsche tradition ausgeschlossen ist. Wird dieses prinzip als richtig anerkannt, so ergibt es sich, dass D, und zwar sowol D a wie D b, dem originale bedeutend näher steht, als man bisher anerkannt hat.

Die möglichkeit einer in einzelheiten gehenden vergleichung des Rg. mit der saga leugnet Holz. Er meint, von einer vergleichung der namen der kämpfer könne nicht die rede sein, da ja im Rg. 12, in der saga 13 paare kämpfen; diese möglichkeit wird zusammen mit jener anderen, dass die kämpfe im Waltharius zu vergleichen sein sollten, kurz zurückgewiesen (s. CVIII). Nun ist es aber klar, dass wir es im Waltharius mit einer anderen, in der erzählung der ÞS mit derselben sage wie im Rg. zu tun haben, dass also beim Waltharius von vorn herein ausgeschlossen ist, was bei der saga auf die probe ankommt. Der unterschied, dass die saga 13, der Rg. 12 paare kennt, ist ein recht unbedeutender; er hat darin seinen grund, dass man Dietrich bald zu den zwölfen zählt, bald davon unterscheidet. Diese variante liegt so nahe, dass sie auch mehr als einmal spontan entstehen konnte und tatsächlich entstanden ist. So redet ÞS c. 191, 5 Dietrich in allen handschriften von *minir XI felagar,* — es werden aber darauf 12 genossen genannt.

Ob wir die helden vergleichen können, hängt lediglich davon ab, ob in den aufzählungen gleiche namen begegnen. Da nun die anzahl der gleichen helden keine geringe ist, ist ihre vergleichung eben das, womit wir beginnen müssen; das resultat wird lehren, ob hier von zufall die rede sein kann.

Die folgenden tabellen veranschaulichen das verhältniss der helden in der saga und den einzelnen redactionen des Rg.

1. *Dietrichs helden.*

Þiðreks saga	Rg. A	Rg. D	Rg. F
1. Þiðrekr	Dietrich	Dietrich	Dietrich
2. Gunnarr			
3. Hogni			
4. Hildebrandr	Hillebrant	Hillebrant	Hildebrant
5. Hornbogi			
6. Viðga	Witege	Witege	Witege
7. Amlungr	Amelolt		
8. Þetleifr danski	Dietleip von Stîre	Dietleip von Stîre	Dietleip von Stîre
9. Fasold			
10. Sistram			
11. Vildifer			
12. Herbrandr			Herbrand oder Hildebrants bruder Hagen
13. Heimir	Heime	Heime	Heime
14.	Ilsân	Ilsân	Ilsân
15.	Wolfhart	Wolfhart	Wolfhart
16.	Sigestap	Sigestap	Sigestap

Þiðreks saga	Rg. A	Rg. D	Rg. F
17.		Fruot von Tenemarke	
18.		Rüedegêr	
19.		Hartnît uz Riuzen	
20.		Dietrich von Kriechen	
21.	Ortwîn		
22.	Eckehart		Eckehart (Eckewart)
23.	Helmschrôt		
24.			Volcnant
25.			Hâwart
26.			Nuodunc
27.			Sigeher von Garte

2. *Helden auf der entgegengesetzten seite.*

Þiðreks saga	Rg. A	Rg. D	Rg. F
1. Ísungr			
2. Sigurðr	Sîfrit	Sîfrit	Sîfrit
3-13. Ísungs söhne			
14.	Gunther	Gunther	Gunther
15.	Hagen	Hagen	
16.	Gêrnôt	Gêrnôt	
17.	Volker	Volker	
18.	Aspriân	Aspriân	
19.	Schrûtân	Schrûtân	Schrûtân
20.	Walther von Kerlinc	Walther von Kerlinc	Walther
21.	Studenvuhs	Stuotvuhs P Stüefinc D	
22.		Herbort	Herbort
23.		Rienolt	
24.	Pûsolt		
25.	Ortwin		Ortwîn
26.			Aldriân

(Die liste von F ist unvollständig; mit einiger sicherheit kann man hinzufügen Gibich und Hagen; Dancwart und Gêrnôt sind ganz unsicher. Ortwîn gehört zwar nicht der offiziellen kämpferreihe an, er wird aber erschlagen.)

Aus ersterer tabelle geht hervor, dass von dreizehn helden auf Dietrichs seite, dem könige einbegriffen, fünf in allen redactionen des Rg. auf derselben seite wiederkehren. Ferner wird Amlungr durch Amelolt in A, Herbrandr durch Herbrant in F bezeugt, zusammen mit den erwähnten fünfen sieben. Von den übrigen stehen Gunnarr und Hogni im Rg. auf der anderen seite. Die ähnlichkeit ist demnach so gross, dass man sie nicht für zufällig ansehen kann, sondern annehmen muss, dass entweder die

eine reihe aus der anderen oder beide aus einer dritten entstanden sind.

Fragen wir, welches verhältniss das wahrscheinlichste ist, so löst sich die frage nahezu in jener anderen auf, welche reihe sich auf die natürliche weise aus der anderen ableiten lässt. Denn auch wenn beide aus einer dritten entstanden sein sollte, so könnte diese von einer der beiden nicht weit abgestanden haben. Hier müssen nämlich Gunther und Hagen entweder auf Dietrichs seite oder auf der der gegner gestanden haben. Hat darin die saga recht, so handelt es sich nur noch um drei, im entgegengesetzten fall freilich um fünf helden.

Der ansicht, dass die heldenreihe der ÞS aus der des Rg. entstanden sein sollte, stellen sich unlösliche schwierigheiten entgegen. Erstens versteht man nicht, wenn ursprünglich Sigfrid und die Burgunden zusammen Dietrich gegenüberstanden, wie ein umdichter oder gar der sagaschreiter auf den einfall gekommen sein sollte, Sigfrid und die Burgunden, die auch in anderen quellen zuzusammengehören und für das litterarische bewusstsein stets fester zusammengehörten, von einander zu trennen, und diese zusammen mit Dietrich jenem gegenüberzustellen. Ferner finden wir von den nibelungischen brüdern in der saga die alte zweizahl, Gunther und Hagen; die jüngeren helden Gêrnôt und Volker fehlen noch, wie auch der vater, dessen tod vorausgesetzt wird. Es wäre gewiss auffällig, wenn die saga oder ihre quelle die fünfzahl der Nibelunge gerade auf das paar reduciert hätte, das in alten quellen die ganze Nibelungenfamilie ausmacht. Und was könnte wol der grund dafür sein, dass diesen helden solche gestalten wie Wolfhart und Sigestap, die in der Dietrichpoesie zu Dietrichs intimsten freunden gehören, den platz hätten räumen müssen? Aus welchem grunde würde eine so beliebte gestalt wie der mönch Ilsân entfernt worden sein?

Ganz anders liegen die verhältnisse, wenn wir von der darstellung der saga ausgehen. Von Sigfrid wie von anderen helden waren einmal sehr verschiedene sagen in umlauf; bei der zunahme aber des bedürfnisses an biographischer zusammenschliessung der verschiedenen überlieferungen, wurde alles, was mit der offiziellen biographie sich nicht in einklang bringen liess, entfernt. Aus der Nibelungenpoesie wusste man, dass Sigfrid nach seinem drachenkampf zu den Nibelungen (resp. Burgunden) an den Rhein ritt; eine erzählung, die berichtete, dass er zu der zeit von Brynhilds burg zu einem fremden könige in Brittannien geritten sei, und dass er dort zuerst die bekanntschaft Gunthers und Hagens gemacht habe, musste widerspruch hervorrufen. Man fand das unmöglich, gerade wie das noch heute manchen gelehrten unmöglich erscheint. Wenn also Dietrich mit Sigfrid kämpfte und Gunther und Hagen dabei zugegen waren, so durften diese helden nicht auf Dietrichs seite stehen; sie wurden auf die andere seite hinübergeführt, und daraus

folgte nun zugleich die verlegung des schauplatzes nach Worms. König Isung kannte man nicht oder wenig, aber wol kannte man Sigfrid als Gunthers gast und als seinen tüchtigsten kämpfer.

Aus der reihe von Dietrichs helden wurden somit Gunther und Hagen entfernt. Dasselbe ist mit Hornbogi, Sistram, Vildifer, Fasold geschehen. Für Fasold lässt sich das wenigstens sehr wol verstehen. Aus der Eckepoesie war er bekannt; hier aber war er bald zu einem falschen freunde, der von Dietrich getötet wurde, geworden. Bei der ausserordentlichen beliebtheit der Eckepoesie nimmt es nicht wunder, dass Fasold aus der reihe der vertrauten freunde ausgeschieden wurde. Die drei anderen waren in der jüngeren poesie wenig bekannt. An die stelle der sechs ausgeschiedenen traten fünf neue helden.

Unter diesen nimmt der mönch Ilsân die erste stelle ein. Sein vorbild hat er in dem helden eines prächtigen alten liedes, das auch zum Dietrichcyclus gehörte aber mit dem stoffe des Rg. ursprünglich nichts gemein hat. Dass man dies nicht früher gesehen hat, liegt wol an der gewohnheit, die mhd. heldenpoesie ausschliesslich aus sich selbst heraus erklären zu wollen. Das lied ist in der saga c. 434 enthalten. Im vorhergehenden ist erzählt worden (c. 429), dass Heimir nach Sifcas tod in ein kloster geht. Nach einiger zeit wird das kloster von dem riesen Asplian bedroht; der mönch Loðvigr, d. i. Heimir, erbietet sich, mit dem riesen zu kämpfen, und er besiegt denselben. Als Dietrich, der inzwischen alt geworden ist und all seine freunde verloren hat, das vernimmt, grübelt er darüber, wer wol jener streitbare mönch sein mag. Er kommt zu dem schlusse, dass es sonst niemand als Heimir sein kann, reitet darauf nach dem kloster und fragt den abt, ob sich unter den mönchen keiner befindet, der Heimir heisst. Der abt leugnet das, aber im selben augenblick erscheint Heimir und wird von Dietrich erkannt. Durch die prosa blickt im folgenden die form eines schönes dialogischen gedichtes durch. 'Bruder, wir haben viel schnee gesehen, seit wir einander zum letzten mal sahen' ist das dreimal wiederholte refrain. Dietrich mahnt Heimir an ihre freundschaft und ihre gemeinschaftlichen heldentaten, wie ihre pferde bei Frisia den fluss ausgetrunken haben, wie Heimir von Ermanarich verbannt wurde, wie sie zusammen nach Rom ritten, wie jarl Iron fiel und seine habichte über seiner leiche kreischten und seine hunde heulten. Aber nichts davon kann Heimir sich erinnern. Dann fragt Dietrich, ob er sich auch nicht einen einzug in Rom erinnert, bei dem die rosse wieherten und schöne frauen die helden bewunderten; 'damals waren unsere haare wie gold glänzend und schön aufgemacht, — jetzt sind sie grau wie eine taube, und so sind auch unsere kleider'. Dann lacht Heimir auf, er erinnert sich alles, wirft die kutte ab, ergreift seine waffen und folgt seinem herrn.

Durch die roheste entstellung hindurch ist doch diese ge-

schichte im Rosengarten noch wiederzuerkennen. Da das abenteuer des Rg. in Dietrichs jugend fällt, kann der mönch nicht Heime sein, der ausserdem von vorn herein an der reise teil nimmt. An Dietrichs stelle tritt der einzige alte der gesellschaft, Hildebrant, auf, und wenn in der quelle Dietrich Heimir am anfang von jeder seiner reden, im ganzen viermal, 'bruder' nennt, so ist daraus geworden, dass Ilsân ein bruder Hildebrants ist. Wie Heimir, so ist Ilsân früher ritter und ein genosse der übrigen helden gewesen. Wie Heimir wird er von Dietrich, an dessen stelle Hildebrant tritt, — die übrigen machen in einiger entfernung halt, — aus dem kloster geholt. Wie Heimir wird Ilsân von den übrigen mönchen gefürchtet (c. 430. 432. 435) und mehr gehasst als geliebt. Eine reminiscenz an Heimirs rückkehr (c. 435), um dem kloster steuer aufzuerlegen, bei welcher gelegenheit der abt getötet und die mönche misshandelt werden, ist es, dass Ilsân bei seiner rückkehr sich ungezogen beträgt [1]). Vielleicht haben wir auch darin, dass Ilsân zumal von dem verlangen nach frauenlob getrieben wird, eine reminiscenz daran zu sehen, dass es am ende die erinnerung an die bewunderung schöner frauen ist, die Heimir zu mächtig wird. Das schöne gedicht ist dazu missbraucht, den Rg. mit burlesken scenen auszustatten, die hauptzüge aber, dass einer der genossen einen alten kameraden aus dem kloster holt, ihn als bruder anredet und ihn schliesslich durch die erinnerung an den anblick schöner frauen, woraus ein versprechen wird [2]), dazu bewegt, ihm zu folgen, hat kein umarbeiter zu verwischen vermocht [3]).

Aus dem gesagten folgt, dass Ilsân als ein doppelgänger Heimes zu betrachten ist.

Þetleifr danski ist im Rg. in übereinstimmung mit der jüngeren epik nach Steiermark versetzt. Aber der dichter, der neben ihm Vruot aufnahm, wusste noch, dass er ein Däne war [4]). Die versetzung scheint ein grund gewesen zu sein, einen anderen repräsentanten des Dänentums aufzunehmen; dass als solcher Vruot auftritt, versteht sich von selbst.

Um eine leere stelle einzunehmen oder einen wenig bekannten helden zu verdrängen, kamen ferner Wolfhart und Sigestap in betracht. Der bekannteste unter ihnen war Wolfhart; man darf

---

[1]) In A ist dieser auftritt barock ausgeführt.

[2]) Das versprechen von kranz und kuss ist jünger als die aufnahme Ilsâns, s. § 3.

[3]) Mit der geschichte von Heimir als klosterbruder sind andere erzählungen von einem streitbaren mönche mehr oder weniger verwandt. Aber für Heimir ist namentlich die erzählung, wie er das kloster verlässt, charakteristisch, und diese ist es, die im Rg. in entstellter gestalt wiederkehrt. Dass das gedicht, das diese episode enthielt, dem bearbeiter, der Ilsân aufnahm, bekannt war, wird sich auch aus anderen umständen ergeben (s. 121).

[4]) Da in der quelle Þettleifr mit Þiđrekr auf der bank sitzt, als der plan zu dem zug nach Bertangaland gemacht wird, erzählt A unrichtig, dass er aus Steiermark herbeigeholt werden muss. In D ist er von anfang an dabei.

von vorn herein annehmen, dass er nicht später, vielleicht früher als sein bruder aufgenommen worden ist [1]).

Wer der zwölfte held war, lässt sich von dem bisher gewonnenen standpunkte noch nicht entscheiden. Eckehart wird durch AF bezeugt; diese übereinstimmung hat aber keine entscheidende bedeutung. Aus D kommen Rüedegêr und Dietrich von Kriechen in betracht. Von ihnen wird später noch die rede sein. Vorläufig lassen wir die stelle offen.

Wir kommen zu den kämpfern auf der anderen seite. Nachdem Ísungr und seine söhne entfernt worden waren, war von den alten helden nur Sigfrid zurückgeblieben. Zu ihm gesellen sich zunächst aus der alten reihe des Berners Gunther und Hagen. Die neun übrigen leeren stellen werden nun in erster linie von anderen burgundischen helden eingenommen: Gibich, der für Isung eintritt [2]), Gêrnôt, Volker. Es fällt auf, dass jüngere burgundische helden fehlen. Einzelne redactionen führen später Ortwîn (AF), Aldriân (F), Dancwart (F, unter den kämpfern?) ein.

Weitere ergänzungen erfährt die reihe durch andere manipulationen. Eine sehr merkwürdige benutzung alten materiales bieten die gestalt und der kampf Aspriâns. Witeges zweikampf mit diesem riesen geht auf eine stelle der quelle, jedoch nicht auf einen der offiziellen zweikämpfe, sondern auf eine frühere scene, Viđgas kampf mit dem riesen Edgeirr, zurück. Allerdings ist das schwer zu sehen, wenn man bei A, der alles charakteristische abstreift, schwört; aus D wird es aber vollständig klar. Die einzelheiten sind dieselben. Man vergleiche ÞS c. 195 (Unger s. 186 unten): *Nv hœgr Viđga til risans a lær hanom. oc sva mikit af vodvanvm at engi hestr berr meira*, mit Rg. D[1] (P) IX, 15 (Holz s. 193): *er sluoc im abe ein ahsel, alsô wir hœren sagen, daz kein ros möhte sô stark gesîn, daz ez sie möhte ertragen.* Zu der geringen abweichung, dass das dem riesen abgeschlagene stück eine achsel statt eines schenkels ist, ist str. 14 zu vergleichen: *er lief aber ane den risen und sluoc im abe ein bein* [3]). In D (Holz D[3]) hat die stelle schon etwas von ihrer eigenart eingebüsst (328, 3—4): *er sluoc im abe ein ahsel.... sie möhten niender zwêne ûf einer bâren hân getragen*; völlig verblasst ist der zug A 242, wo Witege den riesen durch seine brünne schlägt und das gras vom blute

---

[1]) Für spätere aufnahme sprechen die dänischen lieder (§ 3).

[2]) D b hat also darin, dass Gibich der herr des gartens ist, etwas altes bewahrt. Die einführung Kriemhilts ist eine neuerung von AFD a.

[3]) Zieht man in betracht, dass Edgeirr der wächter des landes ist, der nach mehreren darstellungen des stoffes (vgl. Rg. D str. 168, oben s. 111) *fuss und hand* als pfand verlangt, so ist es gewiss kein zufall, dass dem riesen Asprian von Witege fuss und hand abgeschlagen werden. Die saga kennt nur das abschlagen des schenkels und viele andere nicht näher bestimmte schläge. Die scene muss die neuerung, dass auch ein arm abgeschlagen wurde, erfahren haben, als sie noch an ihrer alten stelle stand und also noch nicht unter die zweikämpfe aufgenommen war.

nass wird. — Eine zweite merkwürdige übereinstimmung mit der saga findet sich D 327, 3 (in P durch umarbeitung der strophe — Holz s. 193 str. 14 — verloren): *ûf spranc der helt Witege dem risen zwischen diu bein*, vgl. ÞS c. 195 s. 187, 6 fgg.: *En Viđga leypr aptr i milli fota hanom, þa er hann reiđir sic til fallz.* Auch von diesem zug ist in A jede spur verschwunden.

Ein glücklicher zufall hat uns eine variante von Viđgas kampf mit Edgeirr erhalten, in der Asprian, Edgeirs bruder, erschlagen wird. Der held ist hier Heimir (ÞS c. 433). Die einzelheiten sind dieselben; vgl. Zschr. f. d. phil. 25, 455. Im Rosengarten stossen wir nun auf eine combination aus diesen beiden darstellungen. Ihrer stellung nach entspricht die erzählung am nächsten c. 195 der saga, und Witege ist wie hier der held. Der name Aspriân aber stammt aus der variante, die einem anderen zusammenhang angehört. Die aufnahme Aspriâns an Edgeirs stelle ist unter den gegebenen umständen eine neuerung, die zu jeder zeit leicht, vielleicht ohne absicht, zu stande gekommen sein kann [1]); die aufnahme des riesen unter die offiziellen kämpfer Gibichs und die überführung der einzelheiten des kampfes an der landesgrenze nach einem der offiziellen zweikämpfe sind hingegen absichtliche änderungen, die mit dem mangel an mannschaften auf der Wormser seite zusammenhängt. Der riese ist dazu benutzt worden, hier eine lücke auszufüllen.

Die reihe ist ferner durch die folgenden helden ergänzt worden:

1. Schrûtân, in allen redactionen, gleichfalls ein riese, — unter dem einflusse Aspriâns. Beim kampfe fehlen charakteristi-

---

[1]) Dass die variante, deren held Heime war, und in der Aspriân erschlagen wurde, dem dichter des Rg. oder einen seiner vorgänger bekannt gewesen sein muss, geht auch daraus hervor, dass die fortsetzung dieser erzählung für die scene, wo Ilsung aus dem kloster geholt wird, benutzt worden ist (s. 119).

Gleichfalls an Heimir geknüpft aber mit unglücklichem ausgang findet sich dieselbe geschichte noch einmal ÞS c. 436. Der riese bleibt hier ungenannt. Der wortlaut und die darstellung stehen an einzigen stellen c. 195 noch näher als c. 433 einer der beiden anderen überlieferungen. Wie c. 195 schläft der riese und wird von Heimir überfallen. Heimir sagt: *Statt upp, risi, ok ver þik. her er sa mađr kominn, er beriaz vill viđ þik.* Das ist nahezu wörtlich c. 195, 9—10. Der riese will sich die mühe nicht geben, wegen des kleinen knirpses aufzustehen. Durch drohungen erreicht Heimir seinen zweck; dann steht der riese auf und schlägt ihn mit seiner stange tot. Die fortsetzung erzählt, wie Dietrich Heimir rächt. — Dies ist wol eine alte variante, in der der kampf mit dem riesen noch nicht in eine andere erzählung (die reise nach Bertangaland resp. Heimirs aufenthalt im kloster) aufgenommen ist. Der unglückliche ausgang ist vielleicht secundär. Aber die anonymität des riesen dürfte ursprünglich sein. Freilich lässt sie sich auch daraus erklären, dass Asprian schon c. 433 umgekommen ist. Der umarbeiter der saga, der c. 433 schrieb, hätte aus diesem grunde c. 436 den namen ausgelassen.

sche züge. Heime durchsticht den riesen (D), oder er schlägt ihn tot (A)[1]).

2. Walther von Kerlinc. Er kann aus der Nibelungenpoesie oder aus seiner eigenen sage stammen. Jedenfalls war seine verbindung mit den Burgunden bekannt.

3. Stuotvuhs P, Stûdenvuhs A, Stüefinc D. Der grund seiner aufnahme ist nicht klar. C. 86 der ÞS ist er ein räuber, der von Viđga erschlagen wird. Vielleicht hat er in der quelle von AFD a einen anderen helden ersetzt.

Zwei helden bleiben vorläufig unsicher. Herbort hat durch das zusammengehen von DF einige gewähr; ferner finden sich Ortwîn AF, Pûsolt A, Rienolt D, Aldriân (und Dancwart?) F. Für Rienolt werden unten gründe angeführt werden. Für Ortwîn lässt sich kaum anführen, dass er einer der burgundischen helden ist, da er erst spät im NL auftritt und die älteste heldenreihe des Rg. allem anschein nach älter als seine aufnahme in das NL ist. — Über seine entwicklung zu einem riesen in AF s. s. 105.

Die entstehung der heldenreihen des Rg. aus denen der saga lässt sich demnach vollkommen verstehen und liegt bis auf zwei oder drei nebenpersonen klar vor augen. Wir verstehen die ursachen, durch welche die reihen unvollständig geworden sind, und die mittel, durch welche sie ergänzt wurden, Dietrichs reihe durch abstractionen aus Heimir und Þetleifr und hinzufügung bekannter helden der jüngeren poesie, die Wormser reihe durch burgundische herren, durch den riesen aus einem früheren abschnitte der erzählung und vervielfältigung dieses riesen, durch personen, die die poesie auch sonst zusammen mit den Burgunden nennt.

Wir untersuchen jetzt, ob sich über die reihenfolge der zweikämpfe etwas ermitteln lässt. In der saga ist sie für Dietrichs helden: Heimir, Herbrandr, Vildifer, Sintram, Fasold, Amlungr, Hornbogi, Hogni, Þettleifr, Hildibrandr, Gunnarr, Viđga, Þiđrekr. Sie scheint der hauptsache nach einen climax in der tüchtigkeit der helden zum ausdruck zu bringen. Wenn Gunnarr nahe am schlusse steht, so ist der grund der, dass er mit Ísungr kämpfen muss. Dennoch folgt auf ihn, abgesehen von Dietrich, der der letzte ist, auch Viđga. Dieser ist der grosse held der erzählung, der nur hinter Dietrich zurücksteht. Gunnars platz würde, wenn er nicht ein könig wäre, der dem könige der anderen partei gegenübergestellt werden musste, vielleicht etwa zwischen Hornbogi und Hogni gewesen sein; auch Hogni ist ein guter held, aber er steht hinter Þettleifr und Hildibrandr, die Dietrich besonders nahestehen, zurück.

Entfernen wir aus der reihe diejenigen helden, die der Rosengarten ausgeschieden hat, und aus der reihe des Rg. die neu

[1]) Dass der riese F IV, 18 mit einer stange nach Dietleip schlägt, wird eine reminiscenz an den kampf mit Edgeirr sein.

aufgenommenen, so ergibt es sich, dass die reihenfolge der alten helden in der ältesten redaction des Rg. nur eine einzige leicht erklärliche änderung erfahren hat. Die reihenfolge ist:

Þiđrekssaga	Rg. D	Rg. A	Ursprüngliche reihenfolge des Rg.
	Witege	Heime	Witege
Heimir	Heime	Witege	Heime
Herbrandr	—	—	Herbrant (vgl. F)
Amlungr	—	Dietleib	Amelung
Þettleifr	Dietleib	Amelolt	Dietleib
Hildibrandr	Dietrich	Hildebrant	Hildebrant
Viđga			
Þiđrekr	Hildebrant	Dietrich	Dietrich

Die neuerungen verteilen sich in folgender weise über drei redactionen.

1. Der dichter des Rg. hat Witeges kampf nach dem anfang versetzt. Der grund zu dieser änderung ist handgreiflich. An die stelle des elften königssohnes hat Witege Aspriân als gegner bekommen; der kampf mit Edgeirr, für den Aspriân eintritt, gieng aber in der quelle den offiziellen zweikämpfen voran. Der Rg., der ihn in die zweikämpfe aufnimmt, gibt ihm daselbst die erste stelle. Mehr hat dieser dichter nicht geändert.

2. D hat Herbrant und Amelung ausgelassen. Ferner wechseln Hildebrant und Dietrich die stelle. Das hängt damit zusammen, dass um die herrschaft des landes gekämpft wird. In der quelle war das vorbereitet, aber es war nicht die hauptsache. Im Rg. wird es klar ausgesprochen. D zieht die consequenz, dass nun auch Gibich, und daher Hildebrant, zuletzt kämpfen müssen.

3. A hat Herbrant ausgelassen. Ferner haben Heime und Witege, Dietleip und Amelolt ihre stelle wechseln müssen.

Über die reihenfolge in F lässt sich ungefähr nichts sagen.

Die neu aufgenommenen helden sind nun zwischen die alten gesetzt. Über ihre stellung im originale des Rg. lässt sich vorläufig einiges vermuten. Ihr platz war, wie die übereinstimmung in diesem punkte zwischen A und D zu beweisen scheint, zwischen Dietleip und Hildebrant, also unmittelbar vor den letzten entscheidenden kämpfen (Hildebrants kampf von der stelle zu rücken und ihn von seinem herrn zu trennen, gieng schon wegen seiner leitenden rolle nicht an). Man hat also die neuen helden für den alten überlegen erklärt. Wenn in DA Wolfhart am anfang der reihe steht, so kann das nicht alt sein, da, wie oben nachgewiesen wurde, der dichter des originals Witege an den anfang gesetzt hat. Wolfharts stellung in DA ist demnach eine neuerung der gruppe AFDa; in A hat darauf Wolfhart Sigestap, den D an seiner ursprünglichen stelle erhalten hat, nach sich gezogen. Ilsâns

stelle muss, wie seine hervorragende rolle beweist, am schlusse der neuen helden gewesen sein. Dort hat D ihn erhalten.

Diese entwicklung veranschaulicht die beigegebene vorläufige tabelle. Dazu ist folgendes zu bemerken. Da ein näheres verhältniss zwischen A und D a gegenüber F durch nichts bezeugt wird, muss man annehmen, dass A und D unabhängig von einander Herbrand, den F erhalten hat, ausgelassen haben. Zu Rg. original ist Wolfhart, zu D Rüedegêr cursiv gedruckt, da sie in der vorläufigen tabelle an jener stelle zuerst auftreten; im verlauf der weiteren untersuchung werden sich gründe für ein höheres alter dieser beiden helden ergeben. Auch die sterne bei Vruot und Sigestap in reihe II deuten bedenken an, die sich erst von einem hier noch nicht erreichten standpunkte erheben lassen werden. Die umsetzung in A, die von dem s. 123 erreichten standpunkte eine verwechslung Dietleips mit Amelung zu sein schien, ergibt sich als eine umstellung von Ilsân und Amelung.

Über die reihenfolge auf der anderen seite lässt sich weniger sicheres ermitteln. In der quelle folgten auf einander zehn königssöhne, dann Ísungr, dann der elfte königssohn, dann Sigfrid. Da der kampf Viđgas mit dem elften königssohne durch seinen kampf mit Aspriân, der am anfang steht, ersetzt ist, und Ísungr durch Gibich vertreten wird, so sind im Rg. die letzten helden Gibich und Sigfrid. In A findet sich bei den unmittelbar vorhergehenden eine reihenfolge, die ziemlich rationell aussieht; dem Gibisch gehen die übrigen Burgunden nach ihrem range voran, also aufwärts Gunther, Gêrnôt, Hagen, Volker. Hagen hat also, wie im NL, keine königswürde mehr; er steht hinter Gêrnôt zurück. Stellen wir diese herren den entsprechenden helden Dietrichs gegenüber, so kommt doch nur éin paar heraus, das in einer der redactionen erhalten ist, nämlich *Wolfhart-Hagen*; Hagen scheint in D zusammen mit Wolfhart nach dem anfang versetzt zu sein. Wenn diese burgundische reihenfolge richtig ist, so hat A hier nicht ein einziges paar erhalten. Weiter zurück finden wir die gäste, Walther und wahrscheinlich Rienolt (s. 126). Wer von ihnen dem anderen voranging, wissen wir nicht; wenn D recht hat, — in A fehlt Rienolt, — so kämpfte Walther zuerst. Er war in diesem fall der fünfte und stand somit Dietleip gegenüber. Dieses paar findet sich in A und ist vielleicht alt. Von den vier ersten paaren ist Witege-Apriân alt und in AD erhalten; das paar Heime-Schrûtân, gleichfalls durch AD bezeugt, wird wol ebenfalls aus dem originale stammen; der riese folgt auf seinen bruder; als dritter und vierter bleiben Stuotvuhs und ein unbekannter, wol Herbort (s. 122), übrig; ersterer folgt in D unmittelbar auf Schrûtân und kämpfte vielleicht in dem originale an dritter stelle, also mit Herbrant, — die riesen Pûsolt und Ortwîn, die ihm in A vorangehen, sind später aufgenommen; übrigens folgt auch in A Studenvuhs auf Schrûtân und

	I Reihe der saga	II Rg. original	III Quelle der gruppe AFD a	IV Rg. D	V Rg. A
1.			Wolfhart (II, 15)	Wolfhart	Wolfhart
2.					Sigestap (III, 18)
3.		Witege (I, 22)	Witege	Witege	Heime
4.	Heimir	Heime	Heime	Heime	Witege
5.	Herbrandr	Herbrant (vgl. F)	Herbrant	—	—
6.	Vildifer	—			
7.	Sintram	—			
8.	Fasold	—			
9.	Amlungr	Amelung	Amelung	—	Ilsân
10.	Hornbogi	—			
11.	Hogni	—			
12.	Þettleifr	Dietleip	Dietleip	Dietleip	Dietleip
13.		**Vruot*	Vruot	Vruot	*Ortwîn*
14.		*x*	x	*Rüedegêr*	*Eckehart*
15.		*Wolfhart*			
16.				*Hartnît*	*Helmschrôt*
17.				*Dietrîch von Kriechen*	
18.		**Sigestap*	Sigestap	Sigestap	
19.		*Ilsân*	Ilsân	Ilsân	Amelolt
20.	Hildibrandr	Hildebrant	Hildebrant	Dietrich	Hildebrant
21.	Gunnarr	—			
22.	Viđga				
23.	Þiđrekr	Dietrich	Dietrich	Hildebrant	Dietrich

Cursiver druck bedeutet das erste auftreten, ein strich die auslassung eines helden in der betreffenden redaction.

Aspriân (die umgestellt sind). — Der zwölfte held (Herbort, s. oben) scheint mit Amelung gekämpft zu haben.

Von den kämpferpaaren des originals sind also nur das erste, elfte und zwölfte in AD erhalten und auch durch die vorgeschichte der dichtung gesichert. Ein weiteres paar, wahrscheinlich einmal das zweite, ist gleichfalls in AD erhalten. Mit einer grösseren oder geringeren wahrscheinlichkeit lässt sich das achte in D als erstes, das fünfte in A als sechstes zurückfinden. Die übrigen paare sind durch versetzungen in beiden reihen und die aufnahme neuer helden auseinandergeraten. In D hat dazu, wie man schon früher gesehen hat, die absichtliche gegenüberstellung Gêrnôts und Rüedegêrs, vielleicht auch Vruots und Gunthers mitgewirkt.

Schon gelegentlich war im vorübergehen von Rienolt die rede. Er führt uns von den helden zu dem inhalte der erzählung zurück. Rienolt tritt in D in einer scene auf, die aus der quelle stammt. In der nacht vor der ankunft bei Worms stösst Rienolt, der ausgezogen ist, das lager der gegner auszukundschaften, auf Sigestap, wobei es, da dieser seinen namen nicht mitteilen will, zu einem gefechte kommt. Schwer verwundet kehrt Rienolt

zu seinem volke zurück. Der auftritt geht auf Amlungs begegnung mit Sigfrid (c. 202 fg.) zurück. Amlung will seinen namen nicht mitteilen; es wird gekämpft, und Sigurđr siegt, aber er gönnt dem gegner die ehre und lässt sich an einen baum binden. Im Rosengarten, der in schablonenhafter weise Dietrichs mannen in jedem kampfe siegen lässt, ist auch dieses gefecht zu einem siege Sigestaps umkalfatert; der zug, dass Dietrichs held seinen namen nicht nennen will, ist erhalten (str. 265). Allerdings konnte nun Sigfrid nicht länger der gegner sein; an seine stelle trat Rienolt. Das hängt wol mit der alten erzählung von der Rabenschlacht (ÞS c. 325 fgg.), nach deren beispiel die begegnung auch zu einer begegnung auf der warte geworden ist, zusammen. Aus dieser quelle stammt denn auch gewiss der namen Rienolt im Rg. —A hat den auftritt verloren.

Die Amlungepisode hat im Rg. noch eine zweite spur hinterlassen. Ein zug daraus ist, wie Viđgas kampf mit dem riesen, in die zweikämpfe aufgenommen. Die quelle erzählt, dass Amlungs pferd Sigfrid als geschenk an könig Ísungr mitgegeben wurde. Amlungr wünscht ihm nachzureiten und erbittet sich Viđgas pferd Skemming, das ihm nur auf widerholtes bitten und nachdem er Viđga dafür zwölf städte als pfand versprochen hat, gegeben wird. Skemming ist hier wie auch sonst Viđgas von seinem vater ererbtes eigentum. Der Rosengarten aber behauptet, Skemming gehöre Dietrich, und dieses pferd sei der preis gewesen, um den Witege nach langem zögern sich dazu bereit erklärt habe, mit Aspriân zu kämpfen. Als er darauf während des kampfes zu ermatten drohte, habe Hildebrant ihm zugerufen, dass, wenn er nicht siegt, Dietrich Skemming für sich behalten werde. Die bitte um das pferd stammt aus dem Amlungauftritt, ist aber sehr ungeschickt auf dessen rechtmässigen besitzer übertragen. Im Amlungauftritt hat die bitte einen sinn, da Amlungr, wenn er kein pferd bekommt, Sigurđ nicht nachreiten kann; er hat auch zuvor sich vergebens mit derselben bitte an Hornbogi gewandt. Im Rg. hat die episode nur den zweck, die ausserordentlich langweilige reihe von kämpfen einigermassen auszustatten. — A fügt noch eine törichte bemerkung hinzu: Witege bezahlt Skemming mit Falke. Hier bekommen wir die ganz neue erörterung, dass Falke von hause aus Witeges pferd war [1]).

Nachdem sich die absolute abhängigkeit des Rg. von der directen quelle der saga in jeder hinsicht manifestiert hat, wird es erlaubt sein, dieses resultat für die beurteilung der einzelnen redactionen des Rg. zu benutzen. Zu diesem zwecke lassen wir die s. 103 fg. 106 fgg. angeführten abweichungen noch einmal revue passieren.

---

[1]) Es wird wol niemand einen zusammenhang zwischen dieser sinnlosen behauptung und der erzählung der ÞS c. 188, wo Heimir — nicht Viđga — Þiđrekr das pferd Falca verschafft, suchen.

Zu s. 103 fg. Die herausforderung ergeht in AFDa direct an Dietrich, in Db an alle fürsten, die es wagen werden, den garten zu zerstören (eine reminiscenz daran auch in A). Es ist klar, dass die darstellung von Db eine übergangsform von der darstellung der saga zu der von AFDa ist. In der saga begibt Dietrich sich auf den weg, weil er vernommen hat, dass es einen anderen könig gibt, der wol seines gleichen zu sein glauben wird; in Db hat jener fremde könig sich darauf gebrüstet, der erste zu sein, und fordert jeden heraus, der sich mit ihm messen will; in ADa ist es so weit gekommen, dass jener könig, — für den hier seine tochter eintritt, — Dietrich persönlich herausfordern lässt. Db steht also auf dem älteren standpunkte.

Die herausforderung geht in Db von Gibich, in den übrigen redactionen von Kriemhilt aus. Auch hier steht Db der quelle, die von einer frau als kriegsstifterin nichts weiss, näher. Die freude an turnieren vor frauen und Sigfrids verhältniss zu Kriemhilt haben die aufnahme Kriemhilts veranlasst.

Über die helden und ihre gruppierung wurde oben ausführlich gehandelt.

Gibich wird in D der vasall des siegers, und auch A weiss das noch, obgleich dieses motiv hier in den hintergrund gedrängt worden ist. Ebenso wird in der quelle Sigurđr Þiđreks vasall. Wenn Ísungr einem gleichen schicksal entgeht, so verdankt er das dem umstande, dass er in dem zweikampf mit Gunnarr den sieg davonträgt. Dass seine besiegung auch seine unterwerfung zur folge gehabt haben würde, ersieht man daraus, dass Gunnarr und ebenso die übrigen besiegten Amelunge von Ísungr und seinen söhnen gebunden werden. Dass der kampf nicht bloss um die ehre, sondern zugleich um die herrschaft geht, ist vollständig klar.

Der sieger empfängt in D kranz und kuss einer beliebigen dame. Das ist vielleicht eine neuerung in einer jüngeren redaction von D (vgl. jedoch s. 108 anm. 2). Dass aber überhaupt kränze und küsse versprochen und gegeben werden, ist, wie die einführung Kriemhilts, eine neuerung des Rg., sogar der gruppe AFDa. Dass die kränze unmittelbar nach jedem kampfe gegeben werden, ist eine neuerung von AF (vgl. s. 108); die ununterbrochene fortsetzung der kämpfe in D stimmt mit der darstellung der saga vollständig überein.

Zu s. 106 fgg. Über 1 ist weiter nichts zu bemerken.

2. Eine dem kampfe vorangehende zusammenstellung der paare fehlt in Da, vgl. s. 110. Das resultat, dass Da darin auf dem alten standpunkte steht, wird durch die saga bestätigt. Es ist der standpunkt der quelle.

3. Dietleip muss in A herbeigeholt werden. Vgl. s. 119 und anm. 4.

4. Die sendung Hildebrants an Gibich (Db), obgleich nicht ursprünglich, ist jedenfalls älter als Rüedegêrs sendung an Kriem-

hilt (D a), da sie Gibichs herrschaft voraussetzt. Sie muss schon in Rg. original gestanden haben, da eine variante von ihr, eben Rüedegêrs sendung, in D a, also in einer redaction der zweiten hauptgruppe (AFD a), enthalten ist. Dem entsprechen auch die spuren des auftritts in F.

5. Rienolts begegnung mit Sigestap s. s. 125 fg.

Zu s. 108. Dass Etzels einführung und was damit zusammenhängt (die reise zu Herche) eine neuerung in D b ist (vgl. s. 111 fg.), wird durch die quelle bestätigt.

Zu s. 110. Die begegnung mit dem fährmann. Dass sie auf einen alten auftritt zurückgeht, wurde a. a. o. dargetan.

Von bisher nicht zur sprache gekommenen neuerungen in A seien hier noch der achttägige frieden vor dem beginn der kämpfe und die freundschaftliche bewirtung während jener zeit erwähnt, ferner die auslassung des aus der quelle (c. 189) stammenden zuges (D a str. 174, D b str. 198), dass man aus der stadt die gäste beobachtet. Hierher gehört auch die botschaft Sabins, die nicht in der quelle von AFD a gestanden haben kann. Denn obgleich der eingang von D a fehlt, so ist doch aus der vorlesung des briefes und den diese handlung begleitenden und darauf folgenden umständen zu ersehen, dass von einem boten, dem ein teil an der handlung zukam, nicht die rede war, viel weniger davon, dass das überbringen der botschaft ein gefährliches werk war [1]). — Sodann die rohe entstellung des auftritts, in dem Ilsân aus dem kloster geholt wird. In D (92) klopfen Hildebrant und Dietrich an der pforte des klosters. Die zweizahl steht der quelle, wo Dietrich allein nach dem kloster reitet, noch sehr nahe. Ilsân behauptet, wenn es ihrer dreissig wären, so wolle er sie bestehen; als er aber Hildebrant sieht, lässt er es bei einem fluche bewenden. A erzählt von einem heere von 60,000 mann, das sich dem kloster naht; Ilsân sieht sie aus der ferne ankommen, er eilt ihnen entgegen und will allein das ganze heer bestehen (str. 138); Hildebrant muss ihm entgegenreiten, um ein unglück zu verhüten, und wird auch selbst von dem mönche angerannt, bis er seinen helm absetzt und sich zu erkennen gibt. Auch sonst hat A an Ilsâns übertriebenen possen ein all zu grosses gefallen. Daraus erklären sich auch die zwei und fünfzig helden, die er bestehen muss, und die zwei und fünfzig kränzlein, die er den mönchen heimführt. D hat hier nur (str. 631): *man wolte in nicht in lâzen .... er stiez an die porten, daz sie ûf brach, dô schuof er in dem klôster allez ungemach*, was auf alte tradition zurückgeht (s. 119). — Zieht man das alles ab, so bleibt von A kaum etwas übrig.

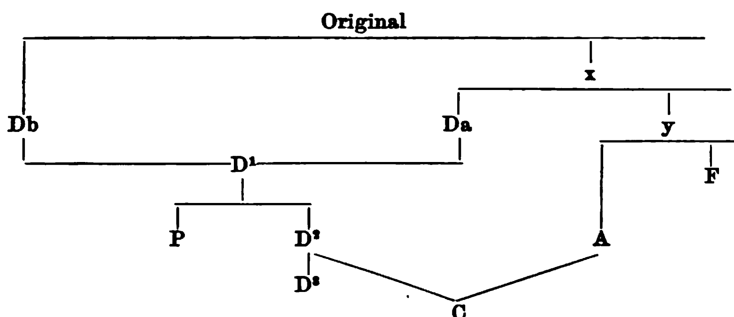
Diese tatsachen sprechen überzeugend zunächst für die vorzüglichkeit der gruppe D b gegenüber AFD a. Innerhalb dieser gruppe

---

[1]) Unter solchen umständen spricht die wahrscheinlichkeit für einen zusammenhang zwischen der botschaft an Dietrich in A und in F (vgl. s. 104).

ist Da die beste redaction; D im engeren sinne wird mitunter durch P corrigiert, ist aber als ganzes P vorzuziehen; P hat eine bessere quelle als A, kürzt aber bedeutend und hat auch mehrfach die richtige lesart entstellt (ein beispiel oben s. 121); F hat sich von der gemeinsamen quelle AFDa am weitesten entfernt. Zwischen AF besteht ein engerer zusammenhang, wie die helden Ortwîn (riese) und Eckewart und die belohnung der helden nach jedem einzelnen kampfe, wol auch die botenscene (oben s. 128) beweisen.

Der stammbaum erhält demnach, vorausgesetzt, dass Holz C, soweit diese redaction zu D gehört, und P innerhalb der redaction D richtig eingeordnet hat, — worüber ich hier kein urteil ausspreche, — folgendes aussehen:

§ 3. Die skandinavischen Volkslieder von Dietrich und seinen Kämpen. Ihr Verhältniss zu der deutschen Tradition und zu der Þiđrekssaga.

Zwei ansichten stehen einander schroff gegenüber. Grundtvig glaubt, dass das dänische lied, von dem die schwedischen und die färöischen redactionen stammen, auf einem niederdeutschen liede beruhe und von der Þiđreks saga unabhängig sei. Alle übereinstimmungen zwischen dem liede oder einer seiner redactionen mit der saga stammen nach ihm aus der gemeinsamen quelle. Dem gegenüber haben Düring und nach ihm Storm und Klockhoff zu beweisen versucht, dass die saga die quelle des liedes sei; die beiden zuletztgenannten forscher bestimmen ihr urteil näher dahin, dass das lied direct aus der schwedischen übersetzung der saga geflossen sei. Die schwedischen lieder sind nach dieser ansicht die ursprünglichsten. Beide parteien haben für ihre ansicht gute gründe angeführt; als entschieden ist die sache aber keineswegs zu betrachten. Wenn wir jetzt von neuem an die frage herantreten, so geschieht das in der hoffnung, dass unsere resultate in bezug auf das verhältniss der saga zum Rg. auch hier neue gesichtspunkte eröffnen werden, die eine entscheidung ermöglichen. Es erscheint geraten, auf theoretischen erwägungen keinen allzugrossen wert zu

legen. Theoretisch ist sowol das eine wie das andere möglich. Dass die saga die quelle von volksliedern sein kann und tatsächlich ist, steht fest; für das Högnilied glaube ich das mit sicherheit bewiesen zu haben (Arkiv 20, 142 fgg.). Dass dänische lieder, darunter solche, deren inhalt in der saga mitgeteilt wird, aus Deutschland importiert worden sind, braucht eben so wenig eines beweises; ich brauche nur auf Grimilds hævn zu verweisen (Verf. Untersuchungen über die Nibelungensage II, 95 fgg.). Was im vorliegenden fall die wahrheit ist, kommt also ausschliesslich auf die probe an.

Eine nicht unwichtige rolle in der discussion haben die wörtlichen übereinstimmungen zwischen den liedern und der saga resp. der schwedischen übersetzung gespielt. Sie werden auf zwei weisen erklärt. Für Grundtvig beruhen die übereinstimmungen zwischen der saga und den liedern auf ihrer gemeinsamen abstammung, die zwischen den liedern und der schwedischen übersetzung darauf, dass der übersetzer einen ausdruck des liedes an die stelle des ausdrucks seiner vorlage schrieb. Nach Storm und Klockhoff haben die übereinstimmungen mit der übersetzung ihren grund darin, dass diese die quelle des liedes ist; für solche stellen, wo das lied über die übersetzung hinausgeht, bleibt kein anderer ausweg übrig als der, dass eine ältere redaction der übersetzung eine andere ausdrucksweise benutzt hat. Beide parteien übersehen, dass noch ein drittes erklärungsprinzip in betracht gezogen werden muss, nämlich die mögliche beeinflussung eines aus einer fremden quelle stammenden liedes durch die geschriebene, sehr bekannte saga, deren inhalt man als mit dem des liedes identisch leicht erkennen konnte. Prinzipiell lässt sich dagegen nichts einwenden. Kann die saga die quelle des ganzen sein, so kann sie auch die quelle gewisser einzelheiten oder ausdrücke und wendungen sein; ihre darstellung steht neben den vielen überlieferungsformen des liedes, und gleich wie diese einander unaufhaltsam beeinflussen, so nimmt an dieser wechselwirkung auch die tradition der saga teil. Daraus folgt schon direct, dass bei einer späten neubearbeitung der saga, wie sie in der schwedischen übersetzung vorliegt, auch mit dem möglichen einfluss der lieder gerechnet werden muss; die eine möglichkeit bedingt die andere. Ob wir uns zu der annahme solcher secundären berührungen mit der saga genötigt sehen werden, lässt sich im voraus nicht entscheiden; diese erklärung würde als die einzig mögliche erscheinen, falls es sich ergeben sollte, dass das lied aus einer quelle stammt, die weder die saga noch die schwedische übersetzung sein kann, während es zugleich deutliche spuren vom einfluss der saga oder der übersetzung aufwiese.

Dass das lied in seinem ganzen umfang nicht aus der saga oder der übersetzung geflossen sein kann, lässt sich leicht nachweisen; es wird nur darum nicht allgemein anerkannt, weil man stets zwischen den äussersten meinungen hin- und hergeschwankt

hat. Sobald man zu der erkenntniss gelangt, dass eine fremde quelle den möglichen einfluss der saga nicht ausschliesst, wird man sich der anerkennung einer fremden quelle nicht länger verschliessen können. Diese quelle ist dasselbe niederdeutsche lied, auf dem auch die saga beruht, aber, wie man es aus chronologischen gründen auch erwarten konnte, in einem jüngeren stadium seiner entwicklung, also eine zwischenstufe zwischen der quelle der saga und dem Rosengarten. Wie Grimilds hævn nicht von den in der saga mitgeteilten liedern sondern von deren verbindung in der ältesten redaction des Nibelungenliedes, so stammt auch Kong Diderik og hans Kæmper von einem gedichte, das man in gewissem sinn das älteste noch niederdeutsche Rosengartenlied nennen kann.

Wir betrachten zunächst die in den verschiedenen redactionen des liedes [1]) auftretenden namen.

Vollständige heldenverzeichnisse finden sich nur in den liedern, die die schildenbeschreibung enthalten d A. D—G. I. s A² —C². Hier treten auf:

1. Kong Diderik, Diderich, in allen.

2. Videri(c)k (Widrick) Verlanndz-sønn, Werlanssen, Waarlandsenn (E), Varlandtzen (G) d A D—G. Widerich her Stadissøn d I. Hindrik Wellamson s A², Widrich Welams-(Welambs-) son s B², Vidrick Velanson s C². — Alle.

3. Unge Humelumer, Humblum (A), Homolum (D), Homerlumer, Humerlumer (E), -ber (F), Homelom (G), Homerlom (I), Hommerlom (s A²C²), Hammerlund (s B²). Alle.

---

[1]) Die redactionen sind:

dänisch A—H, angedeutet als dA—dH, — wo keine verwechslung möglich ist, einfach A—H, — bei Grundtvig DGF I, 94—112.

d B, b DGF I, 148.

d B, c DGF IV, 605.

d I DGF IV, 607.

schwedisch AB (s AB) bei Arwidsson, Svenska Fornsånger I, 18—25.

s C—E DGF IV, 609.

s A² B², Arwidsson I, 28—45.

s C² (Grundtvig C*) DGF IV, 612.

s F, bei Afzelius, Sv. Folkets Sagohäfder I, 65—67.

färöisch AB (f AB), DGF IV, 614—622.

Von diesen liedern enthalten d B a—c, C, s A—E Vidgas kampf mit dem riesen, d D—I, s A²—C² die schildbeschreibung und den Amelungauftritt; d A enthält beides, und ebenso f A—B, wo jedoch die schildbeschreibung fehlt.

d H wird als machwerk Vedels aus der untersuchung ausgeschieden. Auf f AB wird vorläufig keine rücksicht genommen; sie werden später gesondert besprochen.

s F vertritt gewiss keine selbständige redaction; dieser text ist von Afzelius aus elementen der bekannten aufschriften, namentlich s A—C, zusammengesetzt. Mit s DE hat er die kürzung des anfangs gemein. Der text ist modernisiert, wie schon aus seinem regelmässigen metrischen bau hervorgeht. Afzelius leitet ihn mit den folgenden worten ein: 'De flestas innehåll är följande': er gibt dadurch selbst zu erkennen, dass er den text willkürlich zusammengesetzt hat. Auf s F wird desshalb im verlauf dieser untersuchung weiter keine rücksicht genommen.

4. Berne vann Vefferling, Vesserling A. Brand Warilossning E. unger Vifferlin F. Brand fan Ulffting G, Brand fan Wifferliin I (vgl. A). Brandhen Hvit Förlink s A^2. Brant van Vilzferlingz son s C^2. Fehlt in d D, s B^2.

5. Mester Hildebrand DI. — Hellebrandt EG. — Hille-brand F. — Hillebrand(h) s A^2B^2. — Hillebrånd s C^2. — Fehlt in d A.

6. Hele Hagenn, Heelle Hagen AD. Helede Hagenn F. Hellod Hagenn G. helle Hagen I. Hilletan Hagen s A^2. Hilbad Håkansson s B^2. Helle van Håke-sån s C^2. — Fehlt in d E.

7. Falquor Spillemandt A. Marckurd Spillemandtt E. Falquor Spellemand F. Falker Spilmand G. Falckord Spelle-mand I. Markuor Spelleman s A^2, Falequord Speelman s B^2, Marckuz Speleman s C^2. — Fehlt in d D.

8. Vulf vann Jernn A, Vlleff van Jarenn D, Ulff van Jernn F, Ulff fann Iiern I, Ulfor Jernn G, Her Ollof fann Jern s A^2, Vlf von Järn s B^2. — Fehlt in d E, s C^2.

9. Munk Alssinng A. — Alsing F. moncke broder Allssøn I. Mogens Olgierdsønn E. Her Magnus Almunn sånn s A^2. Munck her Alfver s C^2. — Fehlt d DG, s B^2.

10. Raadengaard A. Radenn-gaard G. Rauffuengaard D. Radenn-gaardt I. Rijker j Radengårdt s B^2. — Fehlt in d EF, s A^2C^2.

11. Dettløff dansk F. Olgierd Danske E. Hållier Dansk s A^2. Olgier Dansk s B^2. Holgiärd Dansk s C^2. — Fehlt in d ADGI.

12. sterecke Didderick D. stercke Dideriick E. Mester kong Didrick s C^2. — Fehlt in d AFGI, s A^2B^2.

13. Espenn konngenns sønn A. Esmer konge D. Esener konge D. Esener kongenns sønn(er) G. Essemer kongenssøn I. — Fehlt in d EF, s A^2—C^2.

14. Humbelboe Jerssing, Humblum Jersinng A. — Fehlt in den übrigen. In F ist Humerlumber Holmbo Jernssens, Jensens sønn.

15. Memerinng Thannt A. — Abstraction aus Mímung. — Fehlt in den übrigen.

16. Orum hind unge D. Ormen Ungersvend F. Ormen Unge-suend G. Worom hin unger-suendt I. Orm Ungerswen s B^2. — Fehlt in d AE, s A^2C^2.

17. Iffuer Blaa A. — Fehlt in den übrigen.

18. Heelle Haggen (unterschieden von Heelle Hagen) D. here Hagen her Habords elste søen I. — Fehlt in den übrigen.

19. Syuffert Snarenn-swend D. Siuor Snarensuend E. Sifwor Snarenswen s B^2. Sivor Snaren-sven s C^2. — Fehlt in d AEFGI, s A.

20. Uland Riis E. unge Rolan Rijs s A^2. Velan Vick s C^2. — Fehlt in d ADFGI, s B^2.

21. rige her Herremand F. — Fehlt in den übrigen.

22. Hugtings Her-fredz-sønn G. — Fehlt in den übrigen.
23. Her Alvar Långh s A². — Fehlt in den übrigen.
24. grefwe Gruntzelin s B². — Fehlt in den übrigen.

In den liedern ohne schildbeschreibung, d B a—c C, s A—E, f A—B, finden sich von diesen helden:

1. Diderik in allen mit ausnahme von s DE; s D nennt ihn jedoch im refrain; s E setzt hier kung Jorel ein.
2. Mester Hillebran(d)t d B a—c C, s A.
3. Viderick (Widerick) Werlands-(Walland-)søn(n) B a—c C. — Willansson, Welandsson, Willamssonn Velanson u. s. w. s A—C, — Verlanson s D, — Villansson s E. Virgar Valintsson f AB.
4. Bramslau Meiffelin C. Elvart Vilzfärling s C. dhen unge Förvifferlingh s B. Brandurin (Brandur hin) víđferli f AB.
5. Humlingur Stútason (d. i. Hummerlummer, Amlung, der mit Heimir verwechselt wird) f AB.

Aus diesem gewirre von namen lässt sich mit grösserer sicherheit, als man vermuten sollte, die ursprüngliche reihe erschliessen. Zu ihr müssen die helden gehört haben, die in allen oder in der übergrossen mehrzahl der aufschriften erhalten sind. Wo die aufschriften auseinandergehen, müssen weiter abstehende quellen, namentlich solche, von denen ein secundärer einfluss ausgeschlossen oder doch unwahrscheinlich ist, den ausschlag geben. Als glieder der ursprünglichen reihen erkennen wir nach dieser methode:

1. Dietrich. 2. Widerik, d. i. Viđga. 3. Humerlumer, d. i. anerkanntermassen Amlung. 4. Brand van Wefferling (d. i. Herbrandr víđfǫrli, auch der rolle nach. Fehlt in d D s B²). 5. Mester Hildebrand (fehlt in d A). 6. Helle Hagen (fehlt in d E). 7. Falquor Spilleman (fehlt in d D). 8. Vulf vann Jernn (d. i.: Wolfhart von Garten, s. Grundtvig I, 74; fehlt in d E).

Von hier an wird das zeugniss der zahlen weniger sicher. Aber andere zeugnisse treten an dessen stelle.

9. Munk Alssing d AEFI, s A²C² ist der mönch Ilsân des Rosengartens.
10. Raadengaard d ADGI, s B², d. i. Rüedegêr, wird durch Rg. D gestützt [1]).
11. Dettløff dansk d F, in d E und s A²—C² zu Holger dansk geworden, wird durch die saga und den Rg. gestützt.

Über den zwölften helden kann man einen augenblick im zweifel sein. Am häufigsten bezeugt ist Orum hind unge (d DFGI s B²). Aber schon der name gibt zu erkennen, dass er in der dänischen tradition zugesetzt ist [2]). Ein anderer held, den nur

[1]) Umgekehrt stützt das dänische lied das zeugniss von Rg. D. Wir bekommen dadurch das recht, in die s. 125 mitgeteilte tabelle für x (reihe II, 14. III, 14) Rüedegêr (IV 14) einzusetzen. Er stammt nicht nur aus dem hd. originale, sondern sogar aus der niederdeutschen quelle.

[2]) Vgl. Grundtvig DGF I, 74 f. Er ist der held der vise von Bermer-Rise, vgl. unten s. 152 anm. Grundtvig denkt an Ormr Stórólfsson.

d DE s C[2] kennen, wird durch Rg. D gestützt. Es ist *ster(e)cke Diderick, Dietrich von Kriechen.* Ein grund für mehrere redactionen, ihn auszulassen, ist gewiss die namensgleichheit mit könig Dietrich, wie er denn auch von hause aus wol ein doppelgänger des königs ist; der Rg. gibt ihm ein reich im monde.

Hier erhebt sich eine schwierigkeit. Wenn die tabelle s. 125 recht behält, so ist in ihr für diesen Dietrich kein platz. Wenn zwischen seinem auftreten in dem dänischen liede und in Rg. D ein zusammenhang besteht, so muss er auch der reihe des originals des Rg. angehöhren; diese aber scheint ohne ihn schon 12 helden zu enthalten. Nun kann man freilich annehmen, dass das original des Rg. noch 13 helden enthalten habe, aber da das gedicht in diesem punkte nirgends ein schwanken zeigt, ist das doch nicht wahrscheinlich [1]). Es kommt hinzu, dass auch in der dritten reihe jener tabelle (Quelle der gruppe AFD a) für ihn kein platz ist. Die lösung der genannten schwierigkeit wird vielmehr durch die früher gewonnene erkenntniss, dass Rg. D aus zwei redactionen zusammengesetzt ist, und dass die richtige gruppierung D b: AFD a ist, gebracht. Dietrich von Kriechen stammt nämlich in D nicht aus der quelle D a sondern aus D b. In dem originale muss er auch in diesem fall gestanden haben, aber hier besteht in der tat die möglichkeit, für ihn einen platz zu finden. Es wurde s. 120 bemerkt, dass Sigestap auf keinen fall älter, vielleicht jünger, als Wolfhart ist; s. 125 wurde ihm in der heldenreihe des originals ein vorläufiger platz zugewiesen. Die tiefere untersuchung der quellen führt nun zu dem resultate, dass er tatsächlich jünger ist. Er tritt nur in den handschriften des Rg. auf und wird durch keine andere quelle gestützt. Wenn nun hinzukommt, dass er die reihe des originals überfüllt, so folgt daraus, dass er aus derselben zu streichen ist. In der vorlage der gruppe AFD a hat er die stelle Dietrichs von Kriechen eingenommen; in D treten beide nebeneinander auf; dieser stammt aus D b, jener aus D a [2]).

---

[1]) Der Rg. und das dänische lied haben unabhängig von einander die heldenzahl von 13 auf 12 zurückgebracht, vgl. die tabelle s. 136—137.

[2]) Es muss hier bemerkt werden, dass noch ein held der zweiten reihe auf s. 125, nämlich Vruot, durch keine ältere quelle gestützt wird. Die möglichkeit, dass es dieser sei, der zum ersten mal in der vorlage von AFD a auftritt, ist daher prinzipiell nicht zu leugnen. Aber wenn wir den grund seiner aufnahme s. 119 richtig erkannt haben, so ist das doch sehr unwahrscheinlich. Denn es ist kaum anzunehmen, dass Dietleip noch im original des Rg. von Tenemarke geheissen habe. Schon im Laurin, — auch in der dänischen version, — der über den Rg. hinausgeht, heisst er von Steier (Fandsteere). Er konnte sich aber nicht in einen Dietleip von Stîre und Vruot von Tenemarke spalten, wenn er schon vorher von Stîre hiess. Die spaltung Dietleips hängt also mit der überführung Gunthers und Hagens nach der entgegengesetzten seite zusammen, wodurch das bedürfniss nach einem neuen helden entstand (zugleich wurden die 13 auf 12 reduciert). Die helden, die auch das dänische lied kennt, waren schon früher aufgenommen; sie mussten Vildifer, Sistran, Fasold, Hornbogi ersetzen.

Kehren wir zu dem dänischen liede zurück. Von dessen zwölf helden sind Falquor, Vulf van Jern [1]), Munk Alsing, Raadengaard, sterke Diderik der saga unbekannt [2]). Aber ohne ausnahme kehren sie im Rg. wieder. Wer wird das wol für einen zufall halten? Wenn das lied aus der saga stammt, so sind diese fünf namen auf dänischem oder schwedischem boden in die tradition aufgenommen. Wie erklärt es sich dann, dass sie alle auch im Rosengarten stehen? Sollen etwa das dänische lied und der Rg. von einander unabhängig dieselben namen aufgegeben und an deren stelle dieselben neuen namen aufgenommen haben? In bezug auf Volker wäre unabhängige aufnahme noch denkbar, da er von Hagen nachgezogen sein kann (vgl. s. 138), aber kaum bei Wolfhart, Rüedegêr oder Dietrich von Kriechen, unmöglich bei Ilsân, der zuerst für unsere dichtung erfunden und aus einem erlebniss Heimes abstrahiert ist, und für die ganze fünfzahl ist es erst recht unmöglich. Diese helden müssen also der gemeinsamen quelle des Rg. und des dänischen liedes angehören [3]).

Allerdings ist der standpunkt des liedes und des Rg. nicht derselbe. Das lied steht darin auf der älteren stufe, dass Hagen, — Gunther ist ausgefallen, vgl. unten, — noch auf Dietrichs seite steht. Und die feinde sind noch der könig von Bertingsland, der in einigen aufschriften einen aus Isungr entstellten namen trägt, und seine söhne, unter welche in mehreren aufschriften Sigurđr aufgenommen ist (in anderen ist er des königs bannerführer).

Ehe wir die vergleichung des dänischen liedes mit dem Rg. fortsetzen, müssen wir die schlüsse ziehen, die sich aus der heldenreihe des liedes für die entwicklung der dichtung ergeben. Es ist jetzt möglich eine neue, genauere tabelle aufzustellen, in der nicht nur die reihen des originals des Rg. und der quelle der

[1]) Ohne jeden schein eines grundes leugnet Klockhoff die ihm unbequeme identification Vulfs van Jern mit Wolfhart. Man beachte das erhaltene *w* in *Vulf*.

[2]) Alle die übrigen sind entweder nur in einer einzelnen oder in wenigen aufschriften überliefert oder auf andere weise verdächtig. Espenn kongenns søn (sønner) (d ADGI) wird gewöhnlich mit Aspriân identificiert. Wenn das richtig ist, so bezeugt der name die aufnahme Aspriâns (für Edgeirr) in die tradition (s. 121), die überführung in Dietrichs reihe aber ist ein entschiedener fehler. Denselben fehler machen d DE s B[2]C[2] bei Sivard Snarensvend. Über Orm hind unge s. oben; der name ist dänisch. Humbelboe Jessing (Hornbogi) steht nur in d A. Als vater Hummerlummers hatte das lied ihn vielleicht erhalten; wahrscheinlicher stammt er aus der saga (unten s. 154). Memering Thant ist aus Viđgas schwert Mimung abstrahiert. Iffuer Blaa begegnet nur in d A; von hause aus ist er ein schwedischer ritter des 13. jhrhs. (Grundtvig DGF I, 88). Heelle Hagge (DI) ist eine wiederholung von Hagen. Uland Riis (d E s A[2]C[2]) ist Viđgas vater Vélent und aus der bezeichnung Viđga Vélentsson abstrahiert. Rige her Herremand kennt nur d F; er ist auch sonst unbekannt. Auch Hugtings Her-fredz sønn, Her Alvar Långh, grefwe Gruntzselin begegnen je éinmal (d G. s A[2]. s B[2]) und haben nicht die geringste gewähr.

[3]) Eine einzige ausnahme, — eben Volker, — wird sich unten ergeben.

	I Reihe der saga	II (aus I) Reihe der quelle des Rg. und des dän. liedes	III (aus II) Reihe des dänischen liedes	IV (aus II) Reihe des Rg. (original)
1.				
2.				
3.				Witege
4.	Heimir	Heime	—	Heime
5.	Herbrandr	Herbrand	Brand van Wefferling	Herbrant
6.	Vildifer	—		
7.	Sistram	—		
8.	Fasold	—		
9.	Amlungr	Amelung	Humerlumer	Amelung
10.	Hornbogi	—		
11.	Hogni	Hagen	Helle Hagen	—
12.	Þettleifr danski	Detleif von Dänen	Detløf Dansk	Dietleip *von *Stire*
13.				**Vruot von Tenemarke*
14.		*Rüedegêr*	Raadengaard	Rüedegêr
15.		*Wolfhart van Garten*	Ulf van Jern	Wolfhart von Garten
16.				
17.				
18.				
19.				
20.		*Sterke Diderik*	Sterke Diderik	Dietrich *von Kriechen*
21.				
22.		*Ilsân*	Munk Alsing	Ilsân
23.	Hildibrandr	Hildebrand	Mester Hildebrand	Hildebrant
24.	Gunnarr	*Gunther	*Falquor Spillemand*	—
25.	Viđga	Wideke	Widerik	
26.	Þiđrekr	Diderik	Diderik	Dietrich
Zahl der helden	13	13	12	12

gruppe AFD a berichtigt, sondern in die auch neue reihen, die der gemeinsamen quelle des Rg. und des dänischen liedes und die des dänischen liedes aufgenommen werden. Für die reihe von D b sind nur andeutungen vorhanden, wir haben aber keinen grund für diese quelle bedeutende neuerungen anzunehmen.

Obenstehende tabelle gibt auch die reihenfolge innerhalb jeder einzelnen quelle an. Nur für das dänische lied, das die alte reihenfolge vollständig zerstört hat, und in dem auch die redactionen unter einander abweichen, ist die reihenfolge seiner directen quelle beibehalten. Striche deuten wie s. 125 auslassungen, cursiver druck das erste auftreten eines helden an. Im einzelnen ist noch zu bemerken:

V (aus IV) Rg. Db	VI (aus IV) Reihe der quelle von Rg. AFDa	VII (aus V + VI) Reihe von Rg. D	VIII (aus VI) Reihe von Rg. A
Vielleicht ganz wie Rg. original.	Wolfhart	Wolfhart	Wolfhart
			Sigestap
	Witege	Witege	Heime
	Heime	Heime	Witege
	Herbrant	—	—
	Amlung	—	Ilsân
	Dietleip von Stîre	Dietleip von Stîre	Dietleip von Stîre
	Vruot	Vruot	—
	Rüediger	Rüedegêr	—
(Hartnît?)		*Hartnît*	
			Ortwin *Eckehart* *Helmschrôt*
Dietrich von Kriechen	—	Dietrich von Kriechen	
	**Sigestap*	Sigestap	
	Ilsân	Ilsân	Amelolt
	Hildebrant	Dietrich	Hildebrant
	Dietrich	Hildebrant	Dietrich
	12	12	12

Die reihe in II wird durch übereinstimmungen zwischen I. III. IV, I. III, I. IV, III. IV bestimmt.

I. III. IV haben gemein	....	6 helden
I. III » »	....	1 »
I. IV » »	....	1 »
III. IV » »	....	4 »
	Summa	12

Daraus ergibt sich zunächst, dass III Heimir, der in I und in IV steht, verloren hat. Er begegnet noch in einem nahen verwandten des dänischen liedes (§ 5). Da ferner Hagen in II noch auf Dietrichs seite steht, muss dasselbe für den zweiten burgundischen helden gelten. Aber für Gunther und Volker beide ist in

II kein platz, da die zahl der helden zu 14 steigen würde. Also muss man entweder annehmen, dass Volker in II an Gunthers stelle eingeführt war, — in diesem fall hat der Rosengarten Gunther (in die Wormser reihe) neu eingeführt, was sehr wol möglich war, da die quelle Hagen und Volker kannte, oder dass II zwar Gunther, aber nicht Volker enthielt; — in diesem fall ist die aufnahme Volkers im dänischen liede und im Rg. unabhängig zu stande gekommen; das dänische lied hat ihn an Gunthers stelle gesetzt; der Rg. nimmt ihn neben Gunther auf. Letztere annahme ist die wahrscheinlichste. Denn auch sonst lässt sich in den dänischen volksliedern dieselbe tendenz beobachten; auch in Grimilds hævn tritt Volker an Gunthers stelle. Es braucht wol kaum gesagt zu werden, dass dadurch, dass Volkers aufnahme in das dänische lied von seiner aufnahme in Rg. getrennt wird, an dem für Ilsân und die übrigen erreichten resultate nichts geändert wird. Denn dort ist für eine unabhängige aufnahme ein grund ersichtlich, hier nicht.

Über die, freilich geringe, möglichkeit, dass Vruot aus IV zu streichen und dass daselbst Sigestap aufzunehmen sei, s. oben s. 134 und anm. 2 [1]).

Wir kehren zu dem verhältniss des dänischen liedes zum Rg. zurück. Mit den Rg. hat das lied die neuerung gemein, dass schon wiederholt von einem rosengarten die rede ist. Allerdings wird dort nicht eine reihe von zweikämpfen veranstaltet; das lied hat die zweikämpfe ausgemerzt, und an ihre stelle tritt der kampf zwischen Amelung und Sigurđr, der nun im rosengarten gehalten wird. (d E 31: *ieg riider mig i rossenslundt*. 33: *Siuor hand stanndir i lundin;* ähnlich d F 27, s B² 41 C² 30. 32) [2]). Daraus erklärt sich der spass des königs, als Siuard mit einer esche auf dem rücken angelaufen kommt, d A 86: *Siuordt haffuer y lunndenn verritt, hannd ber paa røgenn em blomme* [3]).

Diese stellen lehren, dass im Rg. von einer verbindung eines mythischen rosengartens, den eine jungfrau besitzt, mit einer heterogenen erzählung von Dietrichs kampf mit Sigfrid nicht die rede sein kann. Der rosengarten (*rosenelund*) ist aus dem walde entsprungen, in dem die begegnung zwischen Amelung und Sigurđr und auch die zwischen Viđga und Edgeirr statt fand, und der in den liedern noch häufig, sogar gewöhnlich neben dem 'rosenelund'

[1]) Da D aus zwei redactionen Da und Db zusammengesetzt ist, besteht in bezug auf ein paar helden ein zweifel, auf welchen wege sie in D gekommen sind. Hartnit tritt zuerst in D auf, er *kann* schon aus Db stammen. Ferner wäre es denkbar, dass Eckehart, den D nur in der einleitung kennt (s. 106 und anm.), in der quelle von AFDa in die heldenreihe aufgenommen war. In diesem fall müsste hier entweder Vruot oder Rüedegêr ausgelassen sein; der vermittler zwischen Rg. original und D wäre dann für diesen helden Db. In bezug auf Rüedegêr ist das aber sehr unwahrscheinlich, da A und F beide spuren von ihm erhalten haben. Also ist es auch in diesem punkte Vruot, dessen stellung einigermassen unsicher ist.

[2]) Daraus im kampfe mit den riesen s E 8: *han rider i rosenelund.*

[3]) Über jüngere ausführungen dieses themas s. § 4.

genannt wird; er gehört zu den ältesten der jüngeren motive; jünger ist die aufnahme Gibichs; noch später tritt auch Kriemhilt in die dichtung ein. Der rosengarten gehört schon zu einer version, die noch den kampf in Brittannien kannte.

Auf einem älteren standpunkte als der Rg. steht ferner das lied darin, dass der kampf mit dem riesen noch nicht unter die zweikämpfe aufgenommen ist. Er geht der ersten begegnung mit einem von Isungs mannen voran.

Für die niederdeutsche herkunft des liedes spricht ferner in unzweideutiger sprache der name des riesen *Langbeen Resker*, *Ri(d)sker*. Diese bezeichnung ist der saga noch nicht bekannt; sie bezeichnet ein übergangsstadium zum Rg. *Risker* ist zu einem nomen proprium, am ende sogar zu einem appellativum geworden: *Ther ligger enn Resker paa Borgeskou* d C. Aber es ist klar, dass in *Risker* der n. s. m. des deutschen adjectivs *riesig* [1]) versteckt ist, und dass *Langbeen Risker* nichts anderes ist als *riesiger langbeen*. Der volkstümliche ausdruck stammt aus der spielmannspoesie; er kehrt in abgeschwächter gestalt in der entsprechenden scene des Rg. wieder. Rg. D 339, 4 sagt Witege, von Asprian redend, zu Kriemhilt: *welt ir den risen langen?* vgl. P bei Holz s. 193 str. 16.

Ein aus der spielmannsdichtung stammendes motiv ist der zug, dass Viđga mit hülfe seines pferdes den riesen besiegt: d A 20: *Wyderick hug Skeming medt spore, hanndt sprang paa Riskers siide: sønnder da ginge dy rebeenn siu* u. s. w.; ähnlich die anderen redactionen. Der zug stammt aus der Eckedichtung, wo Dietrich auf diese weise Ecke besiegt; er war sehr beliebt und ist in der poesie dieser kreise mehrfach belegt (Beitr. 32, 191 fgg.).

Man muss mit blindheit geschlagen sein, um diese merkwürdigen verhältnisse zu übersehen oder gering zu schätzen. Wer sie gesehen hat, wird aber nicht länger die dänischen lieder aus der Þiđreks saga oder ihrer schwedischen übersetzung ableiten wollen.

Anderseits gibt es eine reihe übereinstimmungen zwischen dem liede oder einzelnen redactionen des liedes und der saga resp. der übersetzung, die sich schwerlich aus der gemeinsamen niederdeutschen quelle erklären lassen. Hier ist also eine secundäre berührung anzunehmen, und die frage erhebt sich, wie man sich eine solche vorzustellen hat. Aber schon jetzt erhellt es, wie unmethodisch Klockhoff verfährt, wenn er bei der bestimmung des inhaltes des ursprünglichen liedes davon ausgeht, dass alles, was mit der saga oder mit der übersetzung übereinstimmt, auch wenn es nur in éiner aufschrift überliefert ist, zu dem ursprünglichen bestande des liedes gehören müsse. Da werden denn z. b. züge und wendungen, die nur die durchaus litera-

---

[1]) Nicht das substantiv *riese*, denn überall steht am schluss ein *r*, sogar nahezu regelmässig in den schwedischen redactionen, die das *k* auslassen und *Resser* schreiben (s A hat 11 mal *Resser, reeser, reseren, ressern*, 3 mal *reesse, resse, reese*, s B nur *Reesare*, s C *resar*, s DE *risare*).

rischen färöischen bearbeitungen kennen, auf grund solcher übereinstimmungen für das eigentum der ursprünglichen vise erklärt, und daraus wird wiederum geschlossen, dass nur die saga die quelle des gedichtes sein könne. Ein solches verfahren würde nur dann berechtigt sein, wenn das dänische lied unmittelbar nach seiner entstehung etwa nach einer südseeinsel übergeführt worden wäre und sich dort in stiller einsamkeit weiterentwickelt hätte. So wie die sachen liegen, können die übereinstimmungen mit der saga nur eine secundäre berührung beweisen. Etwas anderes ist es, wenn man für die älteste redaction des liedes das postuliert, was es nicht mit der saga, sondern mit fremden quellen gemein hat. Denn eine secundäre beeinflussung ist hier weit unwahrscheinlicher, in vielen fällen sogar undenkbar.

Wir beginnen die untersuchung dieser jüngeren berührungen mit der saga mit einer stelle, die in allen älteren redactionen, welche Viđgas kampf mit dem riesen erzählen (d A—C, s A—C), überliefert ist. Nachdem Widerik den riesen erschlagen hat, ist die pointe der erzählung, dass er ihn aufrecht gegen einen baum stemmt[1]). Als darauf die helden sich nahen, erschrecken sie und laufen davon; Widerik lacht sie aus und fragt: wie würdet ihr es wagen (oder: ich wagte es), ihm lebendig zu begegnen, wenn (während) ihr den toten nicht einmal zu sehen wagt? (d A 31. 34. d B 39. 45. d C 27, 3. 30. s A 29. 34. s B 26. s C 31). Diese worte Wideriks haben nur dann einen sinn, wenn die helden tatsächlich, nachdem sie den riesen zu sehen bekommen, davonlaufen. Das kann nur dann geschehen, wenn sie weder im voraus wissen, dass er tot ist, noch schon früher von Widerik in schrecken versetzt und zur flucht bewegt worden sind. Das ist auch die auffassung von A 31: *Hannd thog Lanngbeen Ridsker hand reysett hannom thill en eg: saa redt hand thill kong Didericks thieldt, sagde hand haffde Redsker seett.* Ähnlich d B 39, s A 29. Derselbe bericht d C 27, wo die strophe jedoch mit einer anderen, die etwas anderes aussagt, zu éiner strophe zusammengezogen ist; in s BC ist die stelle verderbt.

Aber aus der saga kannte man eine abweichende darstellung, — eine ältere variante dieser erzählung. Viđga schnitt dem riesen die zunge aus und rieb sich und sein pferd mit dem blute ein. Dann ritt er zu seinen mannen und sagte, der riese habe ihn schwer verwundet. Die helden liefen fort und wurden zum gespötte. Diese darstellung ist in den visur mit der ihrem ursprung nach jüngeren, ihrer stellung im liede nach älteren verquickt, und zwar so, dass die neu aufgenommene fassung zum teil vor der älteren, zum teil mitten in derselben eine stelle bekam. In d A lautet str. 30: *Saa thog hannd itt stycke aff Ridskers tunge, och blodige giorde hanndt synn hest: saa redt hand thill thielden igienn,*

[1]) Der possenhafte zug ist wol unter dem einfluss der stelle, wo Sigurdr an einen baum angebunden wird, entstanden.

som kiemper hulde allerflest. Darauf folgt, also nachdem Widerik zu seinen genossen zurückgeritten ist, str. 31 (oben angeführt) der bericht, dass er den riesen aufsetzt und darauf zurückreitet (er reitet also zweimal zu seinen genossen zurück); str. 32. 33 will Diderik dann nicht weiter reiten, weil Widerik verwundet ist. Ebenso d B 38. 40. 41. C 27 fgg. (in 27 contraction der züge aus A 30. 31, vgl. oben) s A 29. 30 (wo die im liede ursprüngliche darstellung vorangeht). 31. — s B 24. 25, C 29, 30 gehören wol auch hierher. Dass aber die helden zweimal fortlaufen sollten, sah doch zu übertrieben aus; die meisten redactionen kürzen, sie lassen die helden nach Wideriks rückkehr fortlaufen und lassen darauf unmittelbar die strophe (d A 34) folgen: *Thett melthe Viderick Verlanndzønn, hann begynnthe att lee: "Torde ieg mannden leffuindis biide, thør y hannom icki døder see?"* Nur d B s A sind consequent: str. 41 (B) will der könig umkehren, da der held verwundet ist; str. 42 sagt Widerik: "wende mit mir um: ich will dir das gold des riesen zeigen", str. 43 preist der könig Widerik, str. 44 bekommen die helden Risker zu sehen und laufen sie davon, str. 45 lacht Widerik sie aus. Diese darstellung ist die relativ ursprüngliche. Sie zeigt die beiden erzählungen, die in der übrigen redaction wenigstens am schlusse miteinander verschmolzen sind, noch nebeneinander. Das aufsetzen des riesen, das alle erzählen, erreicht nur in d B s A seinen zweck [1]). Diese beiden redactionen fügen noch hinzu, dass Widerik mit seinem speerschaft gegen den leichnam des riesen stösst, sodass der kopf hinunterfällt. Das sieht wie ein jüngerer zusatz aus.

Wir lassen eine stelle folgen (s A² 3—7), die aus der saga in eine einzige aufschrift interpoliert ist. Alle übrigen redactionen bis auf d E, s C², wo die strophe ausgelassen ist, aber wo aus dem folgenden die gleiche auffassung hervorgeht, sind darüber einig, dass der könig von Bertingsborg Sivard zu Diderik sendet, um mit einem von dessen mannen zu kämpfen. Der ausdruck ist entweder: *du skalt striide mod enn aff Didericks menndt* (d A 59) oder *skuodde dieris wabenn weell sløffue, freste, om dy er wabenn sløffue*, so oder ähnlich die übrigen. Wenn der zweite ausdruck vielleicht als sich auf die untersuchung der schilde beziehend verstanden werden kann, obgleich *sløffue* dieser auffassung widerspricht, so ist doch zu bemerken, dass Sivard in allen aufschriften unmittelbar darauf zu Dietrichs zelte geht und einen helden zum kampfe herausfordert. Das ist also der deutlich ausgesprochene zweck seines besuches (d A 60.

[1]) In s BC wird die vereinfachung der beiden scenen, wo die freunde fliehen, dadurch ermöglicht, dass die beiden motive, dass Widerik dem toten riesen den kopf wieder aufsetzt, und dass er dessen zunge zu seinen freunden führt, der art combiniert sind, dass er den kopf des riesen auf einen speer setzt und so zu seinen genossen zurückreitet. Die meinung scheint zu sein, dass er die freunde glauben lassen will, dass es der riese selber ist, der sich naht. Daher wird auch gesagt, dass Unge Förvifferling seinen bogen spannt.

D 4. E 13. F 4. G 4. I 4. s B² 4. C² 15). So auch s A² 8: *Och dett var Sefuar Snaresuen, Han klappar på dören medh lijster: "Och ehr någån så starker kempe, Som dösten tör medh migh fresta"*.

Nach diesem zeugniss aller aufschriften inclusive s A² muss das, was in dieser aufschrift vorangeht, eine neuerung sein. Der könig sendet str. 3 Sefuar aus, nicht um einen helden herauszufordern, sondern um tribut zu fordern (*Den skatten skall du krefuia uth, Som dee böra gifua migh*). Noch wunderlicher ist das, was nun folgt. Sefuar besteigt ein kleines pferd und reitet zu den gästen. "Hört, starke helden, wo reitet ihr hin? Hört, ich habe von euch tribut für meinen herrn zu fordern." Alle helden schweigen, *som de hade vathen i munne*, mit ausnahme eines kleinen knaben. Dieser antwortet (str. 7): "Höre, Sefuar Snare Suen, wir wollen den tribut nicht zahlen, es sei denn, dass das früher so geschehen ist". Darauf folgt die oben angeführte str. 8, wo Sefuar an die tür klopft, als sei er im augenblick angekommen und nicht schon in einem eifrigen gespräch mit den fremden begriffen. Es dürfte einleuchten, dass str. 4—7 interpoliert sind, und dass str. 3 an str. 4—7 angepasst worden ist; zu grunde liegt eine darstellung, die sich von der der übrigen aufschriften nicht unterschied. Die interpolierte stelle aber stammt aus der saga, wo Sigurđr dazu ausgesandt wird, von den angekommenen kriegern tribut zu fordern. Die wunderliche str. 7, die die abgabe zugleich zu verweigern und zuzusagen scheint, beruht darauf, dass in der saga Dietrich erst die zahlung verweigert, aber nachher, als Sigurđr die vermutung ausspricht, dass er nicht wider die landesgesetze handeln werde, sich zu der abgabe entschliesst (c. 201).

Es ist für die bei der untersuchung dieser fragen bisher befolgte methode bezeichnend, dass eine stelle in diesem interpolierten stücke in der discussion über die quelle eine nicht unwichtige rolle gespielt hat. Sefuar besteigt str. 4 *ehn litten hest*; in der saga heisst es *æinn illan hest*, in der schwedischen übersetzung *en litin hæst*. Die vise hat demnach denselben ausdruck wie die übersetzung, und Storm und Klockhoff sehen darin einen unwiderleglichen beweis, dass das lied auf der übersetzung beruhe. Grundtvig behauptet demgegenüber, die übersetzung müsse den ausdruck der vise entlehnt haben. Von unserem standpunkte aus ist es durchaus nebensächlich, ob s A² den ausdruck der übersetzung, oder ob diese ihn einem schwedischen liede entlehnt hat. Erstere auffassung ist an und für sich sehr möglich; s A² ist schwedisch und nicht älter als 1600; ein schwedischer dichter jener zeit kann sehr wol die übersetzung der saga benutzt haben. Doch spricht ein anderer umstand für das entgegengesetzte verhältniss. Der ausdruck *en liten hest* begegnet in der vise noch an einer anderen stelle, und zwar in zwei dänischen aufschriften. Nach Humerlumers rückkehr zu seinen genossen will Widerik wissen, was aus Sivard geworden ist. Dort heisst es d A 84: *Widerick saatthe syg paa enn*

liiden hest, d F: *Widerick thog en lidenn hest.* Dass diese stelle älter als s A² 4 ist, ergibt sich aus obigen ausführungen von selbst. Mag sein, dass die lesart von d AF secundär ist, und dass die übrigen aufschriften, die von *ganger graa* u. dgl. reden, recht haben; mag sein, dass die Widerikstelle in d AF unter dem einfluss der Sigurđstelle in der saga steht, und dass *enn liiden hest* hier in letzter instanz auf *einn illan hest* zurückgeht, aber an der tatsache, dass in dem liede *en liden hest* früher an einer anderen stelle als an der c. 186 der übersetzung entsprechenden auftritt, lässt sich nichts ändern. Die dänischen redactionen aber werden den ausdruck der Widerikstelle, die die schwedischen lieder nicht einmal kennen, nicht der Sigurstelle der schwedischen übersetzung der saga entnommen haben. Der zusammenhang ist demnach entweder dieser, dass dem übersetzer der saga der ausdruck *en liden hest* aus der Widerikstelle — einer verlorenen schwedischen redaction — des liedes bekannt war, und dass er ihn unwillkürlich an der Sigurđstelle für *einn illan hest* schrieb, — in welchem fall die Sigurđstelle in s A² aus der übersetzung der saga stammen würde, — oder dass in s A² *liden* in der Sivardscene aus der Widerikstelle des dänischen liedes stammt, und dass die stelle aus s A² in die übersetzung der saga übergegangen ist. Da die übersetzung sich auch sonst mehrfach von s A² [1]) abhängig zeigt, hat diese annahme die grössere wahrscheinlichkeit für sich.

Sehr verworren sind die verhältnisse der schildbeschreibung. Wir müssen uns zunächst mit Klockhoffs argumentation, der in dieser beschreibung einen hauptbeweis für seine meinung, dass das lied aus der saga entstanden sei, sieht, auseinandersetzen. Er glaubt, dass die schildbeschreibung c. 200 in der saga eine interpolation sei. Ihre quelle wäre der gleichfalls interpolierte abschnitt c. 172—188, sodass c. 200 eine interpolation zweiten grades bilden würde. Die ganze beweisführung aber beruht auf einem irrtum. Zu könig Isungr kommt Sigurđr und teilt ihm mit, dass er draussen auf der ebene unbekannte zelte gesehen hat. Er hält dann eine rede, deren schluss das anerbieten bildet, dahin zu reiten und zu fragen, wer die gäste sind. Also, so schliesst Klockhoff, ist es ein absoluter unsinn, wenn Sigurđr in derselben rede die schilde beschreibt und die namen ihrer besitzer nennt. Dieser schluss würde richtig sein, wenn es wahr wäre, dass Sigurđr die namen der besitzer nennt. Aber das tut er nicht. Er beschreibt die schilde, und dagegen ist nichts zu sagen, denn er hat sie gesehen, aber derjenige, der mitteilt, wem diese schilde gehören, ist nicht Sigurđr, sondern der erzähler: *Oc a enum yzta skilldi er markađ hestr oc biorn* (soweit redet Sigurđr) *þar hævir hann set*

---

[1]) Das heisst: natürlich nicht von der im 17. jahrh. angefertigten aufschrift, sondern von der durch sie repräsentierten redaction. Hier wie auch sonst werden die ziffern sowol für die aufschriften wie für die entsprechenden redactionen benutzt.

hæst[1]) *skiolld Heimis*. An anderen stellen heisst es kürzer: *þar er skiolldr Hornboga iarlls, — — — Omlungs sonar hans* u. s. w., aber bei dem siebenten schilde: *þar hævir hann set skiolld Hogna*, bei dem achten: *þa segir hann fra skilldi Herbrandz*, den neunten: *nu er fra sagt skilldi Fasold*. Diese stellen sagen deutlich aus, dass es Sigurdr ist, der die beschreibung gibt, während die erzählung hinzufügt, wem jedesmal das beschriebene schild gehört. Die übrigen stellen würden zwar, wenn sie allein dastünden, auch die deutung zulassen, dass Sigurdr redet, können aber im gegebenen zusammenhang nicht anders als die angeführten verstanden werden. Nun ist es klar, dass das nicht nur sehr wol in der ursprünglichen saga gestanden haben kann, sondern dass auch nichts berechtigt, diese mitteilungen der quelle der saga abzusprechen. Es ist ganz im stile dieser poesie, die solche beschreibungen liebt, und es ist vortrefflich angebracht.

Wenn wir nun kurz vorher in der saga einer zweiten, längeren waffenbeschreibung begegnen, an deren echtheit niemand, auch Klockhoff nicht, glaubt, so ergibt sich das verhältniss zwischen diesen beiden von selbst. Nicht die interpolierte lange beschreibung ist die quelle der richtig angebrachten kurzen, sondern diese hat einen umarbeiter zu einer breiteren ausführung, auch wol zu besserungsversuchen, verführt. Inwiefern das neue stück auf einer selbständigen quelle beruht, was ich wol glaube, liegt abseits von dieser untersuchung.

Die echtheit der schildebeschreibung wird nun durch das lied, das gerade hier in der aufzählung der namen der saga sehr selbständig gegenübersteht und wie wir gesehen haben auf eine weiter vorgeschrittene tradition zurückgeht, bestätigt[2]). Es fragt sich aber, wie und wo in der ältesten redaction des liedes die schildebeschriebung angebracht war.

In den quellen ist sie an vier stellen überliefert. Der saga am nächsten steht der stellung, nicht der darstellung, nach d A. Der könig sieht die fremden sich nahen, er nimmt den schein der schilde war. Er lässt Bern vann Vesserling (d. i. Herbrand), den er also erkannt hat, entbieten; dieser kommt und fragt, was der könig ihm wolle. Der könig fragt, wo die schilde, die er draussen gesehen hat, herkommen. Bern vann Vesserling antwortet, er habe früher dem könige gedient; dafür habe dieser ihm sein pferd ge-

---

[1]) *hæst* fehlerhaft, durch *skiolld* corrigiert; der schreiber hat vergessen, *hæst* zu streichen.

[2]) Einen nachklang des stils der aufzählung der vise (*den første skjold, den anden skjold* u. s. w.) findet sich Roseng. D 72 fgg. *Dô sprach Hiltebrant der alte: ich wil der êrste sîn, und darnâch der von Berne, der liebe herre mîn. Wolfhart was der dritte* u. s. w., bis alle aufgezählt sind. Der letzte ausläufer dieser aufzählung findet sich im liede von Ermenricks tod (vgl. § 5): *Darnegest ginck sich her Lummert vth den garden, dat was de 7 man. Hardenacke mit dem barde, dat was de achte Man* u. s. w. bis zum zwölften mann.

nommen, und um sich zu rächen, habe er fremde kämpfer hierher geführt, die sich mit Isungr messen wollen. Dann beschreibt er die schilde. Der könig entbietet seine söhne; einer von ihnen ist Sivard. Diesem erteilt er den auftrag, zu den fremden zu reiten und mit einem der gäste zu kämpfen. Der kampf ist also eine directe folge von Bern vann Vesserlings mitteilung. Siuard begibt sich nach dem zelte und fordert einen kämpen heraus.

Die entwicklung der scene mit Bern vann Vesserling lässt sich wol verstehen. Schon in der durch die saga bezeugten ältesten überlieferung der erzählung war es Herbrand, der könig Dietrich auf Isungr aufmerksam macht und ihn zu dem zuge nach Bertangaland bewegt. Da er allein um Isungr wusste, musste er also dort gewesen sein. Das wurde später so ausgelegt, dass er früher ein dienstmann Isungs gewesen war, der sich mit den könige zerworfen hatte. Die stelle wird durch ein ziemlich unabhängiges zeugniss gestützt. In dem liede kong Diderik i Birtingsland, DGF I, 124 (n:o 8), das eine selbständige variante von Kong Diderik og hans Kæmper ist (§ 5), gibt Dietrich das vornehmen zu erkennen, nach Biertingsland zu reisen; Hertug Herffredssøn (d. i. Bern vann Wesserling) will mit ihm reiten. Darauf antwortet Dietrich (str. 11): *'I-fiord vaarstu paa Biertingsland, der miste du din hest: ved mand, Hertug Hoffredssøn: du sidder hiemme best'* [1]). Auch hier hat Isungr Herbrand sein pferd genommen.

In allen aufschriften ausser d A fehlt der auftritt mit Bern vann Wesserling. Sie sind darüber einig, dass es Sigurd ist, der die schilde beschreibt oder ihre beschreibung von einem von Dietrichs helden zu hören bekommt. Sie weichen aber darin von d A und zugleich von der saga ab, dass sie die beschreibung von der stelle rücken. Das hängt damit zusammen, dass die mehrzahl unter ihnen die kenntniss der schilde als eine folge von Sivards ritt nach dem zelte der Berner hinstellt. In übereinstimmung damit enthalten sie in der aufforderung des königs an Sivard einen ausdruck, der als eine aufforderung, die schilde zu untersuchen, aufgefasst werden kann (*skuodde dieris wabenn weell sløffue* d D, ähnlich die übrigen, vgl. oben s. 141, d G hat eine übergangsform: *freste, om dy er wabenn sløffue*, s B²: *fresta tessa kiempers wapen och dem vnder tiällen drifva;* d FI ähnlich wie d D. In d E s C² fehlt die aufforderung des königs; in E ist deutlich etwas ausgefallen: auf str. 1, wo die Berner ihr zelt aufschlagen, folgt unmittelbar die schildebeschreibung. Näheres über d E s C² gleich unten, s A² ist hier verderbt, s. oben s. 142). Die von d A abweichenden aufschriften fallen in drei gruppen auseinander; die äl-

[1]) Die geschichte von Hertug (Hueting) Hoffreds-(Herfreds-)sons pferd lässt sich am besten als eine wiederholung von Amlungs abenteuer erklären.

teste scheinen d E s C² zu repräsentieren. Im anschluss an die saga ist der auftritt mit Bern vann Wesserling ausgefallen. Auf des königs aufforderung, zu kämpfen, antwortet Sivard mit der schildebeschreibung. Dieser standpunkt ist freilich weder in d E noch in s C² vollständig gewahrt. d E hat die zu Sivards antwort nicht passende strophe, in der der könig Sivard anredet, ausgelassen; in s C² (17. jahrh.) ist die frage des königs mit der antwort in übereinstimmung gebracht, str. 2: *Kongen står i högha lofft, han ser sig vthi marcke: "Huatt föra the hoffmen vthi sin skölld? eller hui rida the så starcke?"* Darauf folgt unmittelbar (str. 3): *Thet skrifz vthi therass förste sköld* u. s. w. Der standpunkt der quelle von d E s C² ist für einen dichter, der die darstellung der saga in die des alten liedes aufnehmen wollte, sehr natürlich.

Mit dieser änderung aber war die sache noch nicht abgetan. Ein weiterer schritt bestand darin, dass den worten, in denen Sivard aufgefordert wird, mit einem der gäste zu kämpfen, eine wendung gegeben wurde, wodurch sie zur not als eine aufforderung, ihre waffen, worunter in diesem fall zunächst die schilde zu verstehen sind, zu untersuchen, aufgefasst werden konnten (also ein ähnliches verfahren wie in s C²). So ist in den übrigen aufschriften geschehen; am weitesten gehen d DFI. Aber nun musste auch die beschreibung der schilde, die bisher dem ritt zu den gästen voranging, vielmehr auf denselben folgen. In s B² teilt einer von Dietrichs helden Sivard die beschreibung mit, nachdem dieser in das zelt getreten ist. Sivards frage ist dementsprechend geändert (str. 4): *Thet war Sifwar Suare Swen, Han til dhem vnder tiällen redh: Och dusten wele wij saman pröfva, Eders wapn i låthen mig see;* str. 5 folgt die beschreibung. In den übrigen (d DFGI s A²) beschreibt Sivard nach seiner rückkehr die schilde. Diese beiden standpunkte sind die jüngsten, sie scheinen unabhängig voneinander sich aus der d E s C² zu grunde liegenden darstellung entwickelt zu haben. Sie entfernen sich von neuem von der saga, die die schildebeschreibung in dem zusammenhang kennt, wo sie noch in d E s C² steht; ihre unursprünglichkeit geht auch daraus hervor, dass die hübsche strophe, in der der könig über den aus dem *lund* zurückkehrenden Sivard lacht, eine deutliche schlussstrophe ist, nach der für eine schildebeschreibung kein platz mehr ist.

Alle diese redactionen, d E s C² einbegriffen, verraten aber die aufnahme eines fremden elementes dadurch, dass, wenn man gut zusieht, der könig Sivard nicht nach den schilden fragt, sondern ihm den auftrag erteilt, zu kämpfen, was er auch in allen aufschriften tut. Sivard kann somit auch weder unmittelbar noch bei seiner rückkehr mit einer schildebeschreibung geantwortet haben. Dass aber der könig Sivard *nur* bittet, für ihn zu kämpfen, kommt daher, dass er, wie d A richtig erzählt, die schildebeschreibung schon vernommen hat, und dass von Dietrichs seite

durch Brand von Wesserling eine herausforderung ihn erreicht hat. — Einen weiteren schritt in der anpassung an die saga tut später s A[2], der wie s. 142 nachgewiesen wurde, Sefuor ausziehen lässt, um tribut zu fordern.

Wenn nun auch in der schwedischen übersetzung der saga Sigurđr die helden an ihren schilden erkennt und bei jedem schilde den namen des besitzers nennt, so braucht es keines weiteren beweises, dass die eigentümlichen verhältnisse des dänischen liedes darin ihren grund nicht haben können. Die kurzen sätze, in denen der sagaschreiber die besitzer der schilde nennt, sind in der übersetzung dem Sigfrid in den mund gelegt. Dass dieser irrtum menschlich ist, beweist Klockhoff, der sich an demselben irrtum schuldig macht. Eine zufällige übereinstimmung mit den liedern ist daher nicht ausgeschlossen. Aber leugnen lässt es sich nicht, dass die annahme, dass die übersetzung darin unter dem halb bewussten einfluss der jüngeren, — den einzigen in Schweden bekannten, — redactionen des liedes steht, näher liegt.

Aus wörtlichen übereinstimmungen mit der saga lässt sich unter diesen umständen nur selten ein schluss ziehen. Ein wort, das aus der saga zu stammen scheint, ist *hammer* in der bedeutung 'fels' (vgl. Klockhoff s. 117). Die stelle ist auch in mehreren redactionen missverstanden und so umgedeutet worden, dass das wort 'hammer' bedeutet. Die sache erklärt sich auf dieselbe weise wie die oben besprochenen fälle. Wie weit hier der einfluss der saga geht, ist schwieriger zu entscheiden. Undenkbar ist es nicht, aber doch kaum wahrscheinlich, dass der beliebte zug, dass der riese eine stange als waffe führt, in dem alten liede verloren war und aus der saga neu aufgenommen wurde. Aber in einigen aufschriften ist die darstellung eine solche, dass die strophe, die das wort *hammer* enthält, sehr wol allein zugesetzt sein kann. In A lauten str. 21. 22:

21. Thett var Lanngbeenn Ridsker,
hannd nappit thill stallstanng:
hannd slo epther Viderick Verlanndz-søn,
thett lanngt y fielden klanck.

22. Thett var Langbeenn Ridsker,
hannd thog thill att iammer:
"Nu haffuer ieg slagit mynn stalstang
y biergett thill buode hammer".

Es ist klar, dass str. 22 leicht entbehrt werden kann; eine notwendigkeit, um ihretwillen str. 21 dem originale abzusprechen, besteht nicht [1]) [2]).

[1]) d C enthält das wort *hammer* nicht. Dennoch schlägt auch hier der riese mit einer stange nach Widerik, *till stongen y iorden wennde.*

[2]) Es verdient beachtung, dass das wort *hamarr* zwar in der saga, aber nicht in der schwedischen übersetzung steht. Seiner hypothese von

In d A wird nicht erzählt, auf welche weise Widerik den riesen besiegt. Wie das kommt, lehrt d B. Nachdem der riese auf Dietrich einen vergeblichen streich geführt hat, beginnt er zu jammern. Erst spricht er eine mit A 22 übereinstimmende strophe (26); dann folgt (str. 27): *Gud forbande theg, Widerich, och saa thet suar, thu førrer widt thin side: thu haffuer huggit mig hull y brist, saa sare thaa monne thet suide.* Darauf droht Widerik, ihn tot zu schlagen (28, d. i. A 23). In A ist also von zwei aufeinander folgenden strophen, die beide erzählten, dass der riese zu jammern anhub (str. 22, oben angeführt, und die früher darauf folgende B 27), éine ausgefallen. Ähnlich wie mit d B verhält es sich mit s A 18—22, wo jedoch eine erzählende strophe hinzugefügt ist: str. 18 der riese schlägt fehl, 19 er jammert darüber (reim *jembra* | *hambra* wie in d A), 20 (nicht in d AB) Widerik haut den riesen, *at vdden j tarmarne wende,* 21 der riese jammert darüber, 22 Widerik bedroht den riesen [1]). Eine bestimmte gruppe von aufschriften führt aus der saga den zug ein, dass Widerik aus dem leib des riesen ein so grosses stück fleisch schlägt, *at engi hestr dregr meira.* Der saga am nächsten steht d C 19: *hand hog enn styck aff Redskers side: V øxen drog icke mere aff eth less.* Die weitere geschichte dieses motivs lässt sich aus den aufschriften ablesen. Eine übertreibung der lesart d C 19 bieten s C 17. 18 B 15. In s C sind aus der strophe zwei geworden: *Vidrick vart var och Skömlingen snar och Vidrick sitt svärd uttröckta: han hög honom itt finger i frå, ther till så stort itt stöckie. Han hög honom itt finger ifrå, ther till så stort itt stöckie: starcke vore the häster* [2]) *tolff, the kunde huarcken löffta eller rycka.* Für die mitteilung, dass Widerik dem riesen auch einen finger abschlägt, bedurfte man eine halbe strophe; durch wiederholung wurde eine ganze hergestellt. Diese darstellung liegt s B zu grunde, aber sie ist dadurch vereinfacht, dass die zweite strophe (s C 18) ausgelassen wurde; s B erzählt also zwar, dass dem riesen ein finger und *der till så stoort ett stycke* abgeschlagen wird, aber von den pferden, die es nicht ziehen können, weiss diese aufschrift nichts. Von s C 17. 18 geht auch s D aus; auch hier steht nur éine strophe, aber hier fehlt das abschlagen eines fingers. Die strophe lautet (8):

---

dem ursprung des liedes aus der übersetzung zur liebe nimmt Klockhoff (s. 127) an, dass die übersetzung ursprünglich *hamarr* hatte, und dass ein abschreiber dafür *berg* geschrieben habe, weil ca. 1500 *hamar* in der schwedischen literatursprache nicht gebräuchlich war. Wenn aber das wort so unverständlich war, dass ein abschreiber es ca. 1500 durch *berg* ersetzen musste, so ist es gewiss nicht weniger wahrscheinlich, dass ein übersetzer schon um 1450 *berg* vorzog. Übrigens verhalten sich die tatsachen so, dass zwar *berg*, aber nicht *hamar* in der übersetzung überliefert ist, und dass die stelle sich demnach auf keine weise zu einer beweisstelle für die Stormsche hypothese ummodeln lässt.

[1]) So auch d Bb 25—31, wo indessen noch zwei strophen (27. 29) hinzugefügt sind.

[2]) Nur *hestar* geht in s C über d C (*oxen*) hinaus.

Vidrik var war, hans hest var snar, han kunde sit sverd omwenda, så hög han då te Bengt risare å lar, jempton par ökar kunde icke stycket omvända [1]). Daraus s E (8): *Hästen var var, och Vidrick var snar, han kunde sin häst så vehl stella: så högg han af Bengt Lusare* (l. *risare*) *een steek, som 15 par oxar orka icke vänna* [2]). — Die entwicklung des motivs führt also von d C über s C zu s B einerseits, zu s D und dann weiter zu s E anderseits. Auf dem älteren standpunkte von d AB steht s A. Die neuerung stammt aus der saga; eine sehr junge aufschrift (s D) aber zeigt in der wahl eines wortes noch einmal denselben einfluss.

Eine stelle, die auf missverständniss der saga beruht, ist die folgende. Nachdem Amlung von den kampfe mit Sigurðr zurückgekehrt ist, und erzählt hat, dass er seinen gegner gebunden hat, sagt Viðga in der saga (c. 204): *Ef þar er Sigurðr svæinn, sem ek hygg at vera myni, þa er þetta gort með vel oc prettum.* In allen aufschriften des liedes steht *med vilje* für *með vel oc prettum*. Da derselbe fehler in der schwedischen übersetzung zurückkehrt (*Ær thæt sigord swen, tha ær thet giort med wilia at han lot binda sik*), tut sich hier von neuem die frage der priorität auf. Man könnte für die unabhängigkeit des liedes anführen 1. dass *med vilje* ursprünglich sein könnte (im sinne *med hans vilje*), 2. dass das wort *vilja* kurz vorher auch in der saga steht. Viðga sagt nämlich von Amlung: *Æigi væntir mik, at hann taki þann hæst eða annat af Sigurði sveini firir utan vilia hans.* Aber hierauf berufe ich mich nicht. Denn die stelle, mit der die des liedes am genauesten correspondiert, ist die zuerst angeführte und *med vilje* ist ein wunderlicher ausdruck für *med hans vilje*. Einige aufschriften haben denn auch die stelle nicht verstanden und entstellen sie (*med willig* d DEFI; *aldrig var dett medh villien* [3]) *giortt* s A²; *mdd velia* s C²). Es liegt also ein fehler vor, und zwar derselbe wie in der übersetzung. Daraus folgt aber nicht, dass die übersetzung die quelle des fehlers sein muss. Er sieht mehr wie ein fehler der mündlichen als der schriftlichen tradition aus, denn in dieser wurde *vel* durch *oc prettum* gestützt. Das lied lässt den synonymen ausdruck aus, hat aber übrigens den wortlaut genau bewahrt. Diesen vers hatte der übersetzer im gedächtniss, als er die entsprechende stelle schrieb. Den beweis dafür liefert der umstand, dass auch hier *oc prettum*, das doch in der vorlage des übersetzers stand, fehlt. Sein verfahren ist durchaus verständlich; da ihm eine übersetzung der stelle bekannt war, konnte er sich die mühe ersparen, selber eine anzufertigen. So verhält es sich

---

[1]) Diese schlechte aufschrift (17 jahrh.) ist die einzige, die hier das wort *lar* benutzt, wie die saga (*hægr a lar hanom*). Klockhoff sträubt sich nicht daraus zu schliessen (s. 119), dass s D hier die älteste lesart hat.

[2]) Diese strophen liefern ein interessantes beispiel für den wert, der auf die schwedischen aufschriften DE zu legen ist.

[3]) Die form *villien* geht auf dän. *vilje* zurück, s B²: *willia*.

mit anderen stellen, wo der übersetzer ausdrücke der visa benutzt. Zu Klockhoffs entrüsteter bemerkung (s. 126), der übersetzer könne seinen kopf nicht so voll von folkeviseausdrücken gehabt haben, dass er nicht die gleich guten ausdrücke des originals behalten konnte, liegt nicht der geringste grund vor.

Auf den einfluss der saga ist meiner ansicht nach auch eine eigentümlichkeit der in mancher hinsicht besten redaction des liedes (d A), die man gerne für ursprünglich halten würde, zurückzuführen, nämlich die, dass zwei getrennte gedichte von Viđgas kampf mit dem riesen und von Dietrichs zug nach Bertangaland zu éinem gedichte geworden sind. Dass in der volksüberlieferung das einheitliche gedicht auseinandergefallen war, leite ich aus folgenden datis ab: 1. wenn das dänische lied von anfang an ein ganzes gewesen wäre, so versteht man nicht, wie es bei dem starken einfluss, der von der saga ausging, auf dänischen gebiete auseinanderfallen konnte, was doch in allen redactionen ausser d A geschehen ist. Hingegen lässt sich die verbindung der beiden getrennten lieder unter dem einfluss der saga verstehen. 2. die strophen, die die beiden hälften von d A miteinander verbinden (35. 36), sehen nicht sehr echt aus. Str. 35 sagt Dietrich: 'Ist der riese erschlagen, so habe ich lust, weiter zu reiten, um gegen könig Isack zu streiten'. Aber im folgenden wird nirgends gegen könig Isack gestritten, was darin seinen grund hat, dass die einzelkämpfe früh aufgegeben worden sind und Sigurđs kampf mit Amlungr deren stelle eingenommen hat. Das kann kaum mehr ein kampf Dietrichs wider Ísungr heissen. In str. 36 steht dann erst z. 1—2, dass die helden die reise fortsetzen; z. 3 correspondiert mit str. 1, 4 der übrigen redactionen des zweiten gedichtes (über diese eingangsstrophe s. unten), dann folgt eine vierte zeile, die der folgenden strophe entlehnt ist (*dy skinnct offuer marcken saa viide*, wie 37, 4); str. 36 sieht demnach wie machwerk aus [1]. 3. die vorhergehende strophe 34 sieht wie eine schlussstrophe aus; sie enthält eine pointe: *Torde ieg manndenn leffuindis biide, thør y hannom icki døder see?* 4. die übrigen redactionen des zweiten liedes heben alle mit einer strophe an, deren entstehung, falls die lesart von d A zu grunde liegt, nicht leicht zu verstehen ist. Sie lautet (nach d D; ähnlich in den übrigen): *Thy war well siuff och siuffsinds-tyffue, ther dy droge ud fraa hald* (*Hald* var.); *menn der dy kaam til Brattingsberig, ther sluoge thi op silche-tieeld.* Wo kommen diese sieben und siebenmal zwanzig helde her? Nach der überlieferung sind es nur zwölf oder dreizehn. Würde eine tradition, die unter dem fortwährenden einflusse der Þiđrekssaga stand, daraus $7 + 7 \times 20$ gemacht haben? Bei dem volksliede in einer früheren phase seiner entwicklung lässt sich hingegen das

[1]) Allerdings wird auch 37, 4 durch die übrigen redactionen nicht gestützt, aber hier beginnt schon in den übrigen redactionen die s. 144 f. besprochene umarbeitung.

einsetzen einer beliebigen zahl wol verstehen. So redet Rg. A von 60,000 kriegern. In d B (erstes lied) heisst es str. 7: *300 kimpper thy drog till Bierthings-landt.* Diese stelle wird vielleicht mit str. 1 des zweiten liedes verwandt sein. — Ferner woher stammt jenes *Hald* in z. 2? Sonst ist man immer beflissen, zu erzählen, dass Dietrich aus Bern kommt; so in allen aufschriften des ersten liedes, abgesehen von éinem bestimmten fehler in einigen exemplaren, die für Bern Brattinsborg einsetzen. *Hald* ist ohne zweifel *die halle*, aber in allen aufschriften ist das wort als n. pr. aufgefasst worden, abgesehen von éinem jüngeren, schwedischen exemplare (s A^2), das aus *hald hallan* macht aber dadurch den reim völlig zerstört. *Hald* ohne suffigierten artikel zeugt für deutschen ursprung, der reim *hald—tjald*, der nach 1350 kaum mehr entstehen konnte (Grundriss der Germ. Ph. I^2, 588), für ein hohes alter des dänischen liedes.

Wenn nun das lied sich schon in vor- oder früh-dänischer tradition in zwei gedichte gespalten hatte, so wird auch in der ersten vise von könig Ísungr nicht die rede gewesen sein. Wir finden ihn auch nur in d A, woraus er später in s B^2C^2 übergieng, erwähnt. Aber die spuren der interpolation sind noch deutlich zu erkennen. d A 1—10 erzählt: der könig sitzt in Bern und behauptet, es gebe niemand auf der welt, der mit ihm den streit anzubinden wage. Alle schweigen, ausgenommen Berne van Vefferling; dieser erzählt von Isses und seinen söhnen. Dietrich lässt die pferde satteln; dann bittet er Berne van Vefferling, sein banner zu führen und voran zu reiten. Dieser entzieht sich dem auftrage mit der bemerkung, es ziehme einem armen manne nicht, das banner seines herrn zu tragen; darauf teilt er mit, dass *paa Berthingskouff* ein *throld* liege, den man *Risker hinn stercke* nennt. Man reitet einen tag; darauf befiehlt der könig Viderick, voran zu reiten.

Diese beiden bitten, voran zu reiten, erst an Berne van Vefferling, darauf an Viderick, sind sehr auffällig, zumal da die bitte an Viderick nicht als eine directe folge der weigerung des Bern van Vefferling vorgestellt wird, — zwischen jener bitte und dieser liegt eine tagesreise; wer ritt während dieses tages voran? Wunderlich ist die ausrede, mit der Berne van Vefferling seine weigerung begründet. Ferner lobt Berne van Vefferling Isses in worten, die str. 2, wo Dietrich sich und seine mannen lobt, wiederholt (str. 4: *Isses koning aff Berthinngslannd hand thallede itth ord saa fri: hannd syger, den er icki y verdenn thill, som thør imodt hannom stride* ist bis auf den namen vollständig str. 2 gleich). Vergleicht man die übrigen aufschriften, so ergibt es sich, dass Dietrich nicht nach könig Isses, sondern nach dem riesen verwiesen wird. d B 2 antwortet Hildebrand auf Dietrichs prahlende rede sofort: *Ther liger en kimppe paa Byerting-byerig, du tørst hanom icke vecke och byde.* Der könig bittet ihn, voran zu reiten; er

weigert sich, aber Viderik bietet sich an. Ebenso d B bc. In d C 3 antwortet Hildebrand: ich weiss viele kämpen auf der welt, die hinter dir nicht zurückstehen (zusatz). Darauf sagt Bramslau Meiffelin (d. i. Bern van Vefferling) str. 4: *Ther ligger enn Resker paa Borge-skou, ieg thro, hannd skall thennom bide* (thennom, d. i. Dietrichs helden). Der könig bittet Viderik, voran zu reiten, was dieser darauf tut. d BC gehen auf eine gemeinschaftliche quelle zurück, in d B ist eine weigerung Hildebrands, die aus Bern van Vefferlings weigerung in A stammt, in d C eine zwecklose phrase Hildebrands hinzugefügt. Die ursprüngliche darstellung des liedes ist wol, dass Hildebrand dem könige antwortet; er war an die stelle des weniger bekannten Herbrand getreten; im anschluss an die saga tritt Herbrand für ihn ein, in d C reden nun beide mit drein. — s A wie d B; nur ist str. 2 entstellt (z. 3—4): *Wisa vill iag dig kiempen den, Och han heter Bernewijs* [1]), eine folge davon, dass z. 2 lautet: *Han war en kiempe så wijss* (aus str. 4, 2) anstatt *for hand haffde werit saa vide.* — s B führt die scene aus, und hier tritt auch könig Isung auf, aber an unrichtiger stelle, also secundär; str. 2—8: unge Förvifferlingh (d. i. Herbrand) antwortet dem könige: 'du bist nicht solch ein kämpfer, dass du alle besiegst' (d. i. ungefähr d C 2). Der könig antwortet: *Flyr du migh icke kiempen dhen Så skall det kåsta ditt lijff*; der wortlaut zeigt, dass von dem riesen die rede ist, vgl. s A 2 *kiempen den.* Hier ist also eine d C 3 B 2 ähnliche strophe, die den riesen nannte, ausgelassen, und zwar, wie sich zeigen wird, absichtlich. Die *worte kiempen dhen* aber sind auf Isung bezogen worden: str. 4 erzählt, dass er *Isingen* heisse, und sein *märkieman Siver*. Nun bittet der könig Förvifferling, sein banner zu führen; dieser weigert sich, aber er sagt, es liege ein troll in Bortingens skogh, also die darstellung von d A 8. 9; darauf springt Widrick Welamson auf sein pferd (str. 7). Die verwirring dieser darstellung hat darin ihren grund, dass die darstellung von d A in einen text der gruppe d BC s A interpoliert ist. Mit s B ist s C hier wie auch sonst im grossen und ganzen gleichlautend. Hingegen haben s DE, die doch s BC sehr nahe stehen (§ 4), diesen einschub nicht; sie gehen von der darstellung von d BC s A aus, kürzen sie aber; der könig fragt gleich am anfang, ob niemand da ist, der über Berting(en)s skog(ar) zu reiten wagt; darauf bietet Vidrik sich an (str. 2).

Wir schliessen: dass die erste hälfte von d A Isungr nennt, ist eine folge der verbindung zweier lieder, die früher getrennt waren. Diese verbindung kam nach dem vorbilde der saga zu stande. Von den übrigen liedern, die sämmtlich nur entweder Viđgas oder Amelungs abenteuer, letzteres zusammen mit der schildebeschreibung kennen, ist auch der könig von Birtingsland

---

[1]) *Bernewijs* stammt aus dem gedichte Ormr Ungersvend og Bermer-Rise, DGF n:o 11.

nur der zweiten gruppe bekannt. Eine ausnahme bilden s BC, die spät aus einer mit d A nahe verwandten quelle einige strophen aufgenommen haben.

Eine nicht unwichtige neuerung in d A, die gleichfalls auf die saga zurückgeht, ist die folgende. Im dänischen liede hat Humerlumers kampf mit Sivard die stelle der zwölf zweikämpfe eingenommen. Er findet in dem rosengarten statt. Es wird vorausgesetzt, dass dieser sich etwa in gleichem abstande von dem lager der Berner wie von der stadt befindet; daher kann Humerlumer, wenn er nach beendigung des kampfes zu den seinen zurückkehrt, davon einen bericht erstatten, der sich nicht im nu corrigieren lässt. Aber dass Humerlumer Sivard nachreiten sollte, davon wissen die aufschriften nichts. Sivard hat einen helden herausgefordert; das loos hat Humerlumer als kämpfer angewiesen; als dieser an dem zu dem zweikampf bestimmten orte ankommt, reitet Sivard ihm entgegen. Wenn also Humerlumer Viderik bittet, ihm sein pferd zu leihen, so geschieht das nicht, weil er sein eigenes pferd schon verloren hat, aber wie im Rosengarten, wo Witege Skeming von Dietrich bekommt, weil dieses pferd besser als andere pferde ist und durch das pferd die aussicht auf den sieg grösser wird. Humerlumer kann auch sein eigenes pferd nicht verloren haben, denn eine abgabe an Isung hat man Sivard nicht mitgegeben.

Der bearbeiter von d A wusste, dass die saga das anders erzählte. Amelung hat dem fremden kämpen sein pferd abtreten müssen, und um es zurückzugewinnen bittet er Viđga, ihm Skemming zu leihen. Das veranlasst ihn, einen vorkampf einzuführen. Wir lesen hier, nachdem das loos geworfen ist, die folgenden abstrusen strophen:

62 *Thett første redt, dy sammen redt,*
dy hellener var baadi stercke:
dett var hin unnge Humelenn,
hannd dreff saa lanngt y marck.
63 *"Nu haffuer ieg dig thill marcken stungen,*
dett vill ieg icki skiøde;
kom du her y morgenn,
da vill ieg diig møde."

Also gilt dieser kampf nicht. Darauf geht Humelum zu Viderik, und es folgt die bitte um das pferd, das er schliesslich bekommt [1]).

Dann reitet Humelum aus (70), und nun folgt

71: *Thett anndett red, dy sammen redt*

u. s. w., wie die übrigen aufschriften, nur dass hier *thet anndett*

[1]) Neu ist hier 64, 3—4: *icke will ieg, den gamle karll skall saa beholde hesten minn.*

red 74, *thett thredie redt* [1]) steht, wo alle andere den ersten und den zweiten ritt haben. Auch hier lehrt eine einfache vergleichung, wo das ursprüngliche ist [2]).

Unter den namen, die vielleicht den einfluss der saga erfahren haben, ist zunächst Brand van Vefferling (s. die formen des namens s. 132. 133) zu erwähnen. Allerdings hat Grundtvig richtig gesehen, dass etwas volkstümliches an diesem namen ist, nämlich die umsetzung von *Herbrand* zu *Brand her* ... (*her* ist in unserem liede verloren aber in n:o 8 erhalten). Auf die niederdeutsche quelle weist auch *van*; freilich besteht die möglichkeit, dass es nach dem muster anderer namen auf dänischem boden hinzugefügt werden sei. Aber das *l* des zweiten namens scheint auf *viðforli* als ihre quelle hinzuweisen. Ohne *l* könnte der name wol deutsch sein; nichts verbietet die annahme, dass der held in der quelle *wîdfara* geheissen habe. In diesem fall würde das *l* von Vefferling auf einer secundären angleichung an den in der saga enthaltenen beinamen beruhen [3]). Aber es ist auch möglich, dass der beiname ganz aus der saga stammt; der hauptname wird durch Rg. F für die deutsche quelle verbürgt. Von geringerer bedeutung ist Holmbo Jersing, Jensen u. s. w. Dass er der ursprünglichen reihe des liedes nicht angehört, wurde s. 135 anm. 2 betont. Nur d A kennt ihn, hier wird er aus der saga stammen. Dass d F ihn Humerlumers vater nennt, könnte eher, aber braucht nicht auf alter tradition zu beruhen. Zu der erzählung gehört, dass Humerlumer Sivard den namen seines vaters mitteilt; d F kann hier aus seinem besseren wissen Holmbo Jersing an die stelle eines beliebigen namens, wie ihn die übrigen aufschriften mitteilen, aufgenommen haben. Unter diesen umständen ist es von keinem gewicht, ob die form des namens aus der saga stammt oder nicht. Dass die saga die quelle sein *müsse*, versucht Klockhoff zu beweisen; allerdings ist er zu diesem zwecke genötigt, die stellen im älteren dänischen, wo das wort *jarl*, woraus Jersing eine entstellung zu sein scheint, auftritt, hinwegzuerklären. Diese argumentation erscheint demnach nicht zutreffend; wir werden beide möglichkeiten anerkennen müssen.

Aus dem erschlossenen verhältniss des liedes zu der saga folgt, dass das lied für die reconstruction einer älteren form der dichtung nicht denselben wert hat, der ihm zukommen würde,

[1]) Str. 68 und 74 sind vollständig gleichlautend.

[2]) Aus d A ist das neu aufgenommene motiv in die färöischen aufschriften übergegangen und noch näher an die saga angeglichen geworden, s. § 4.

[3]) Die ausserordentliche entstellung des beinamens ist natürlich jüngeren datums und von seinem ursprunge ganz unabhängig. Sie würde freilich eher für fremden als für einheimischen ursprung reden.

wenn es, so wie es daliegt, direct aus dem niederdeutschen übersetzt wäre. Aber dieser mangel ist weniger gross, als es zunächst der fall zu sein scheint, und ihm stehen andere vorzüge gegenüber. Denn die entwicklung der volkspoesie lässt sich an einem beispiel wie Kong Diderik og hans Kæmper trefflich studieren. Sie nimmt ihre motive da auf, wo sie sie findet, am liebsten aber aus einer verwandten überlieferung. Und der wert des liedes für die geschichte der alten dichtung bleibt ein unermesslicher, auch wenn sich nicht das alter einer jeden einzelheit bestimmen lässt. Dieser wert besteht gerade in den abweichungen von der saga. Wo diese durch deutsche quellen gestützt werden, liegt das material für die reconstruction eines entwicklungsstadiums der poesie vor, von dem wir sonst nichts wissen würden. So lässt sich mit hülfe des dänischen liedes die vollständige kämpferreihe des ältesten Rosengartens zurückfinden. Aus der deutschen quelle stammen ferner Risker Langbeen, Humerlumers kampf mit Sivard, der rosengarten als schauplatz des kampfes, — wahrlich kein geringes material. Und das alles findet sich beisammen in einer quelle, die Hagen (und Gunther?) noch auf Dietrichs seite, ihm gegenüber noch den könig von Brittannien nennt.

(Forts.)

R. C. Boer.

Var Hallfreðr vandræðaskáld arian?

Till besvarandet af denna vid första anblicken måhända något besynnerliga fråga må följande bidrag lämnas.

Det berättas om Hallfreðr vandræðaskáld, se Fornsögur 94 f., Fornmannasögur 2: 52 f., Flateyjarbók 1: 326 f., Gíslason, Sýnisbók 18 f., att denne af sin kunglige skyddsherre och gudfader, Olof Tryggvason, fick uppbära skarpt klander, därför att han, ehuru döpt, fortfarande var fäst vid de gamla gudarna, något som visade sig i hans diktning. Konungen uppmanade honom att såsom "bot" kväda något, som kunde godtgöra hvad han brutit genom den förkärlek för asaläran, som han ådagalagt i vissa af sina vers. Hallfreðr kväder då en strof, i hvilken han tveksamt och saknadsfullt förklarar sig bryta med Oden. Hvarken denna strof eller en där-

efter diktad halfstrof är konungen till lags. Då kväder Hallfreðr ännu en visa, i hvars första hälft han på ett mera afgjordt sätt afsäger sig all gemenskap med asagudarna [1]) och i hvars andra hälft han bekänner sig vara en kristen. Det är denna senare halfstrof, som behandlas i föreliggande undersökning.

Den lyder på följande sätt enligt Codex Arnamagnæanus 132 folio, den s. k. Mǫðruvallabók från 1300—1350, som jag citerar efter Gíslasons Sýnisbók s. 19:

Krist vil ek allrar astar.
erumk leið sonar reiðe.
valld a frægt vnd folldar.
foður einn ok guð queðia.

Strofen finnes äfven i andra handskrifter (se om Hallfreðsvisornas handskriftliga förekomst F. Jónsson i Arkiv 18: 305), nämligen i följande, som innehålla den "stora" sagan om Olof Tryggvason: Codices Arnamagnæani 53 (slutet af 14 årh.), 61 (c. 1400), 62 (15 årh.) folio och Flatöboken (1387—1395). Dessutom är den upptagen i Codex Arnamagnæanus 557 kvarto (15 årh.), i en sammanställning till ett helt af det, som i den större sagan om Olof Tryggvason på olika ställen berättas om Hallfreðr.

De tre förstnämnda codices, liksom Cod. A. M. 54, där strofen saknas på grund af en större lucka, ha användts vid publiceringen af sagan om Hallfreðr i Fornmannasögur. I andra bandet af nämnda sagosamling s. 53 visar ifrågavarande halfstrof ingen annan afvikelse [2]) från texten i nr 132 än den, att i sista versraden *foður*, som ju ej ger någon regelrätt adalhending till *queðia*, motsvaras af det med hänsyn till assonansen riktiga *feðr*, säkerligen den ursprungliga läsarten, som förekommer, såsom jag vid kontrollgranskning funnit, i alla de tre ifrågavarande handskrifterna.

[1]) Se om första halfstrofen Fornsögur 212 och Finnur Jónssons anmärkningar i Arkiv 18: 325 f.

[2]) Smärre olikheter i fråga om stafning tager jag ej hänsyn till.

Flatöboken (se editionen af denna handskrift 1: 327) har *fedr*, men därjämte afviker den från codex A. M. 132 i den behandlade halfstrofens näst sista rad, som där lyder:

uallda frælnnum folldar

Uallda beror naturligtvis, liksom *frælnnum*, på felaktig hopslagning af två skilda ord. Man bör läsa

ualld a frækn um folldar.

Alltså *frækn* och *um* i st. f. *frægt* och *vnd* i nr 132.

Slutligen må nämnas, att Cod. A. M. 557, 4:o har *foldu* i st. f. *foldar*. [I Skálholtseditionen af Olof Tryggvasons saga (2: 110) förekommer *frægur* i st. f. *frægt*, en variant som väl knappast stöder sig på någon gammal handskrift.]

Jag öfvergår nu till tolkningarna:

Den äldsta tydning af ifrågavarande halfstrof, som jag känner till, förekommer hos Rafn, Oldnordiske Sagaer 2: 48 (1827), där följande öfversättning lämnas:

Krist og Gud jeg ene
Beder om Held, og Sønnens
Vrede jeg frygter, thi under
Faderen styrer han Jorden.

Vid sin öfversättning har Rafn — se hans företal — haft väsentlig hjälp utaf en af Sveinbjörn Egilsson utarbetad latinsk tolkning. Denna, som i det närmaste stämmer med Rafns, publicerades 1828 i Scripta Historica Islandorum 2: 50: "A solo Christo et Deo omnem benevolentiam exposcere volo; molesta mihi est ira Filii; is celebre terrarum imperium sub Patre tenet".

Egilsson fattar (jfr Fornmannasögur 12: 49) *einn* såsom bestämning till *Krist* ("såsom den ende, ensamt"); Rafn för det både till *Krist* och *guð*, något som ger bättre mening; båda läsa med nr 132 *frægt* och *vnd* samt låta sistnämnda ord eller prep. *under* trots det mellanstående *foldar*, gen. af *fold*, jord, styra dativen *feðr* i sista versen.

I tolfte bandet af Fornmannasögur s. 49 (1837) har Egilsson fullkomligt samma uppfattning af halfstrofen som i den äldre skriften ("Krist einn ok guð").

Egilssons tolkning återfinnes hos Jørgensen, Den Nordiske Kirkes Grundlæggelse 365 (1874—78).

I sitt berömda arbete Die Bekehrung des Norwegischen Stammes zum Christenthume (1855) har K. Maurer (1: 365) öfversatt de fyra versraderna på följande sätt: "Allein von Christus will ich dichten, und von Gott mit aller Liebe; leid ist mir der Zorn des Sohnes: er hat herrliche Gewalt über das Land bei dem Vater". Här tillskrifves alltså *kveðja*, som här betyder "fordra, begära", den detta ord aldrig tillkommande betydelsen "dikta om", och i sammanhang därmed uppfattas *allrar ástar* såsom en annars ej påträffad beskrifvande genitiv (väl i analogi med *alls hugar*, se Nygaard, Norrøn Syntax 136). Öfversättningen *bei dem Vater* går ej heller, då *undir*, se Fritzner, betyder *hos* endast, då det föregår ett ord, som betecknar "den, af hvilken man väntar att få något eller söker något".

Maurers tolkning går delvis igen så sent som hos Kahle i dennes afhandling Das christenthum in der altwestnordischen dichtung (Arkiv 17). Han parafraserar verserna i fråga (s. 156): "allein von Christus und gott vater will er mit aller liebe dichten, fürchten will er den zorn des sohnes, der berühmte gewalt über die erde hat".

Att Kahle här har öfversättningen *gott vater* och utelämnar Maurers *bei dem Vater*, beror nog på inflytande från den af Vigfusson och Möbius år 1860 i Fornsögur lämnade texten med åtföljande upplösning till prosa.

Nämnda forskare, som till grund för sin edition af Hallfreðssagan lagt texten i nr 132, ha emellertid uti halfstrofen i fråga (se s. 95) utbytt denna handskrifts *und* mot Flatöbokens *um;* i sista versen ha de för assonansens skull ersatt *fǫður* med *feður*, en form som ej kan försvaras.

S. 212 i det cit. arb. meddelas halfstrofen i prosaordföljd: "Ek vil kveđja allrar ástar Krist einn feđr ok guđ; reiđi sonar erumk [d. i. er mér] leiđ, *hann* á frægt vald um foldar". Med denna prosaformulering af texten må jämföras Vigfussons öfversättning i Corpus Poeticum Boreale 2: 97: "I will call on Christ, one Father and God, with all my love" o. s. v.

Man finner häraf, att de fatta *foldar* såsom ack. pl., styrd af prep. *um,* hvarom längre fram. Vidare öfversättes *kveðja* med åkalla, en betydelse som enligt deras mening väl skulle utvecklats ur de vanliga betydelserna "tiltale, henvende sig til en i Ord, med sin Tiltale" (se Fritzner[2] *kveðja* 1), "kalde en med Opfordring .. til at gjøre noget, anmode en om noget" (se Fritzner[2] *kveðja* 3 och 4), men ej, så vidt jag kunnat finna, annars påvisats.

Genitivuttrycket *allrar ástar* uppfattas liksom af Maurer, se ofvan, såsom adverbiell genitiv.

Betänkligt är, att enligt Vigfusson och Möbius *feðr* blir ackusativus (ej dativus). Som bekant, anses formerna *feðr*, *brøðr* först senare förekomma såsom nom., gen., ack. (se t. ex. Noreen, Aisl. gram.[3] § 410, anm. 1 och där citerad litteratur). De exempel, som tyckas tala för en tidigare förekomst af den enstafviga formen i dessa kasus, äro misstänkta: *feðr Meila* i Haustlǫng 4: 2, där *feðr* skulle vara ackusativ, beror på emendation, se Wisén, Carmina Norrœna 1: 120, F. Jónsson, Kritiske Studier 45; i Sunatorrek 8: 5 f.: *hróða vágs brœðr ef vega mættak* bör enl. F. Jónsson, Egils Saga (danska uppl.) 364, *vega* (handskrifternas *voga*) utbytas mot *viða*, då *brœðr* blir dativus; enl. Gíslason, Efterladte skrifter 2: 179, skall *brœðr* stå som nominativ i en visa af Þorðr Kolbeinsson (Fagrskinna, äldre editionen 54, F. Jónssons edition 106) från c. 1015; men F. Jónsson anmärker, ZfdPh. 31: 409, att det är "fast unmöglich" att här uppfatta

nämnda ord som nominativ; sammanhanget är, menar han, något dunkelt [1]).

Vigfussons och Möbii tydning laborerar med ännu en svårighet, som synes mig ännu större än den nu påpekade. Nämnda forskare tyckas ha tänkt sig *einn feðr ok goð* såsom apposition till *Krist*. Kristus skulle alltså — såsom senare i svedenborgska skrifter – ha kallats *Fader*, fastän han omedelbart förut benämnts *Sonen*. Nu är det visserligen sant, att de norröna författarna ej så strängt som en senare tids teologer skilde mellan de olika personerna i gudomen och gärna framhöllo dessas enhet — se här nedan —, men att en skald så att säga i samma andedrag skulle kallat Kristus Fader och Son, förefaller dock ganska orimligt.

Att *en* står som attribut till Fader, är vidare ovanligt och ägnadt att väcka dubier.

E. H. Meyer öfversätter i Die Eddische Kosmogonie (1891) s. 19 i öfverensstämmelse med Corp. Poeticum "nur gezwungen bete er [Hallfreðr] zu Christus, *einem Vater und Gott*".

Den som därnäst har uttalat sig om halfstrofen är Konráð Gíslason, som i sin på fina anmärkningar så rika afhandling "Nogle Bemærkninger om Skjaldedigtenes Beskaffenhed i formel Henseende" s. 21 f. (1872) upptagit densamma till behandling. Han anmärker mot Egilsson, som dock ej citeras: "Den første Sætning (Linie 1 og de fire sidste Ord i Linie 4) betyder neppe *Jeg vil anraabe Christus alene og Gud om al Kjærlighed*, men derimod *Jeg vil anraabe Christus og den eneste Gud om al Kjærlighed*, d. e. *Jeg vil herefter kun dyrke den eneste Gud og hans Søn, uden at nære noget Ønske om at være elsket af de hedenske Guder*". Gíslason, som ifråga om satsen *frægt á vald und foldar feðr* sluter sig till Egilsson, fattar alltså i motsats till denne *einn ok* såsom stå-

[1]) Jfr F. Jónsson, Fortolkning til versene i Heimskringla 51.

ende för *ok einn*. Han motiverar detta med den fria ordställning, som ofta finnes i de gamla skaldedikterna och hvarpå han förut anfört några exempel, där dock ordställningen kan ha berott på metrikens kraf. Han tillägger med hänsyn därtill, att här *ok einn* lika väl passat i versen som *einn ok:* "Vill man invända häremot, att hvarken rim eller versmått här pålägger skalden något tvång, så kan det svaras, dels att skalderna voro så vana vid oprosaiska ordställningar, att sådana ibland tyckas komma af sig själfva, dels att *einn* kan vara satt först för att det skall träda desto starkare fram". Angående den besynnerliga ordföljden i tredje satsen: "han äger ett ryktbart välde under — öfver jorden — Fadren", d. v. s. han äger ett ryktbart välde öfver jorden under Fadren, nöjer sig Gíslason med att konstatera, att ett "uvedkommende" substantiv fogats in i prepositionsuttrycket mellan prepositionen och det däraf styrda ordet (*sub terrarum Patre* i st. f. *terrarum sub Patre*). Denna ordföljd skulle väl enligt hans mening bilda ett slags motstycke till *einn ok* för *ok einn*.

Hvad innehållet i denna sats angår, anmärker Gíslason, att om någon däri skulle finna en kättersk föreställning om Gud Faders öfverhöghet, han må erinra sig, att skalden väl var döpt, men blott till hälften omvänd, och att det sannolikt i allmänhet dröjde något, innan de nyomvända rätt tillägnade sig treenighetsdogmen.

Gíslason har här icke gått in på något bemötande af Vigfussons afvikande mening; inte heller har han gjort detta i sitt postuma arbete Udvalg af oldnordiske skjaldekvad, där han s. 22 upptagit ifrågavarande halfstrof, utan någon kommentar, blott (s. 109) med hänvisning till sin äldre afhandling och med tillägget, att ett *es* (som) bör insättas efter *vald* (alltså: som har ett ryktbart välde öfver jorden). Tillägget synes onödigt, då den öfverlämnade texten är fullt tillfredsställande.

Till Gíslasons tolkning af halfstrofen har Finnur Jónsson slutit sig, se dennes afhandling om Hallfreðsvisorna i Arkiv 18: 326.

I de anförda citaten från Gíslason har han själf berört åtskilliga svårigheter, som äro förknippade med hans tolkningsförslag, låt vara att han ej anser dem hafva någon betydelse. Jag vill här påpeka dem.

För det första måste det ju anses vara en mycket besynnerlig ordföljd, att prep. *und* skulle vara skild från det ord, som den styr — *feðr* — genom genitiven *foldar*: *sub terrarum Patre* i st. f. *terrarum sub Patre*. Låt vara att exempel på motsvarande infogningar i prepositionsuttryck kunna uppletas i skaldepoesien, så synes det dock ej vara troligt, att i denna strof, som för öfrigt är enkel och naturlig, skalden skulle gjort sig skyldig till en dylik vilseledande placering af orden. Att t. o. m. en isländsk afskrifvare ej förstått, att *und* skulle höra till *feðr* kan man måhända ha rätt att finna af A. M. 557, 4:o, där *foldar* ändrats till *foldu*. Skrifvaren tycks ha tänkt sig, att Kristus härskade under jorden (jfr brefvet till Filipperna 2: 10). Han gjorde — förmodar jag — denna ändring, emedan samhörigheten mellan *und* och *feðr* föreföll honom orimlig.

Vidare kan man, såsom Gíslason själf anmärkt, ej finna något formellt skäl, hvarför skalden ändrat den naturliga ordföljden *ok einn* till *einn ok*. Att han skulle gjort det på grund af vanans makt, är tydligtvis blott en nödfallsförklaring, svårligen giltig för Hallfreðs lösa vers, som ju annars utmärka sig för sin jämförelsevis enkla form [1]).

Har han däremot framflyttat *einn* för att därmed markera Gud såsom den ende, skulle han därmed än ytterligare hafva betonat Kristi underordnade ställning i förhållande till den första personen i gudomen. Men att han skulle gjort

[1]) Jfr F. Jónsson, Lit.-hist. 1: 565.

detta — att han skulle tänkt sig Kristus såsom underordnad Fadren, dennes ståthållare så att säga — att han öfver hufvud taget skulle ställt Kristus och den ende Guden vid hvarandras sida såsom två skilda väsen, se där hvad som allra mest är ägnadt att väcka tvifvel på riktigheten af den tolkning, som framställts af Gíslason, något som denne — se ofvan — visst icke varit blind för. Ett dylikt "arianskt" förhärligande af Fadren på Sonens bekostnad [1]) saknar motstycke i den kristendomsform, som vi känna från Nordens forntid och äldre medeltid.

Jag hänvisar till hvad Jørgensen yttrar härom i Den nordiske Kirkes Grundlæggelse 574 f.: "Trons föremål är [för medeltidens kristnade nordbo] Kristus, den ende guden, 'Vår herre', han som i tidernas upphof *skapade allt* [2]), han som lefde och led här på jorden, han som en gång skall döma lefvande och döda. Man missförstår fullständigt denna tid, om man ej beaktar detta; i den äldre medeltiden möta vi sällan eller aldrig i Norden ett vittnesbörd om ett förhållande till den Gud, som Kristus trodde på och kallade 'vår fader'.. Det heter i Upplandslagen: 'På Kristus skola alla kristna tro, att han är gud och ej äro flere gudar än han allena'... Det är också Kristus, som det i reglen tänkes på, då 'gud' nämnes utan närmare beteckning" [3]).

Till detta uttalande af Jørgensen vill jag foga några citat, som visa, att i den norröna litteraturen Kristus — långt ifrån att framställas såsom underordnad under Fadren — säges utföra skapelsen eller det verk, som särskildt bru-

[1]) Jfr följ. norröna skildring af arianismen: "A hans [Konstantin den stores] dogum var Arrius prestr ok hof villu þa vt af Alexandria at hann taldi son guds ok helgan anda minna vera gudi fedr. Hann sagdi son ok helgan anda skepnu enn eigi skapara ok eyddi sua allri þrenningu guddoms. hann villdi trua a gud i einingu". Flateyjarbók 3: 485. Jfr också Heilagra Manna Sögur 1: 99 f.

[2]) Se exemplen här nedan!

[3]) Jfr Kahle i Arkiv 17: 181, där det påpekas, att Kristus redan i den kristna fornkyrkan framträder såsom det förnämsta föremålet för dyrkan.

kar tillskrifvas den förste personen i gudomen; så starkt betonade man — efter främmande mönster — de olika gudomspersonernas identitet [1]). Så t. ex. säger Skapti Þóroddsson, Hallfreðs samtida: "den mäktige Kristus skapade hela världen" [*Kristr skóp ríkr verǫld alla*], se Snorra Edda A. M. 1: 448, och den fornnorska rundikten (från omkring år 1200) förklarar, att Kristus skapade den urgamla världen [*Kristr skóp hæimenn forna*], se Wimmer, Die Runenschrift 278. Äfven i prosa träffas motsvarande uttryck: *trum a Iesum Christum þann er skop alla luti*, Óláfs Saga hins helga (1849), s. 25; *ætla ek at þu skulir nu trua a Jesum Cristum er skapat hefir himin ok iörd ok menn alla*, Flateyjarbók 2: 347 (jfr Heilagra Manna Sögur 1: 10, 282). I dessa citat tillskrifves alltså på grund af Johannes 1: 3 Kristus den gärning, som äljest särskildt säges tillkomma Fadren [2]). Jfr t. ex. sådana uttryck om Kristi makt som Markús Skeggjasons (c. 1075) "Kristus kan förmå allt" [*Kristr má ǫllu of valda*], se Snorra Edda A. M. 1: 448, och Eilífr Kúlnasveinns (12 århundradet?) "han är konung öfver allt" [*hann er alls konungr*], Därs. s. 450 [3]).

I den norröna religiösa prosalitteraturen, som till väsentlig del utgöres af öfversättningar från latinet, betonas ofta och starkt, att Gud fader och Guds son voro jämnställda i makt och af samma gudomsväsen. Jag anför exempelvis följande citat [4]):

[1]) En dylik sammanblandning har man funnit äfven i andra germanfolks fornlitteratur, se Bode, Die Kenningar in der angelsächsischen Dichtung 78.

[2]) Redan vissa kyrkofäder låta Kristus deltaga i skapandet, se Meyer, Die Eddische Kosmogonie 41. Ulfila känner Kristus såsom världsskapare, se Vogt i Zeitschrift für deutsches Altertum 42: 312 ff. [stället påpekadt af Kahle i Arkiv 17: 181]. — "Himlens och jordens skapare" kallas Kristus i den forngutniska runinskriften på Åkirkebyfunten, se Wimmers afhandling om denna inskrift s. 61.

[3]) Jfr vidare Kahle i Arkiv 17: 181 ff.

[4]) Smärre normaliseringar i texttranskriptionen ha vidtagits.

1) *Enn eini guð einn er at sonno eilifr oc odauðligr alls scapare lif af siolfom ser lifanda hann einn hellzc þat it fvlla ei at vera sem hann ei er, en þat er faþer oc sonr oc enn helgi andi. þeira øðli er eit oc alt it sama.* Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra 2. Efter Prosper af Aqvitaniens latinska original från femte seklet e. Kr.:

Aeternus vere est solus deus omnicreator,
Vita in se vivens permanet esse quod est.
Hoc Pater, hoc Verbum Patris, hoc est Spiritus almus,
quorum natura est una eademque simul.

Cit arb. V.

2) *Goddomr sonar er aliafn foþor oc enom helga anda.* Därs. 15 (efter nyss cit. latinske författare).

3) *Ec true enn oc a anda enn helga sem a fǫþor oc a son. þuiat þær þriar skilningar ero aliafnar oc eitt.* Homiliu-Bók (utg. af Wisén) 149.

4) *En sunr guþs er oc guþ slict som faþerenn siálfr. oc eige minni ne meiri heldr samiafn feþrnom.* Därs. 162 [liksom föregående efter latinskt original].

5) [*Antonius*] *predicaði.. opinberliga avllvm lyð, at son lifvanda gvðs er eigi skepna ok eigi getinn i guðdoms eðli eptir hætti davðligra manna, helldr sannaði hann hann vera eiginligrar ok einnar veranar með gvði feðr.. son gvðs er orð gvðs ok at eilifv sannr gvð, samiafnn ok sameilifr gvði feðr.* Heilagra manna sögur 1: 99 (öfvers. fr. latinet). Jfr Därs. 316.

6) *Einn guð lova ec oc sua trui ec i þriningu oc i þrimr skilningum dyrkande. þat er faðer með syni oc hælgum anda i einni sannre natturu oc mætte oc i einni dyrð oc riki eiliflega oc vskipttilega. Hann er i þrennre skilningu einn guð firir vttan vpphaf oc niðrlag.* Barlaams ok Josaphats saga 22 [efter latinet].

7) *þcssar þriar skilningar* [*i gudomen*] *þa er huer sem ein einn guð. ok þo allr einn guð. Á þessom þrimr skilninggum þa er ein nattura oc eitt valld oc riki oc einn mattr oc ein dyrð oc ein staðfesta o. s. v.* Därs. 40. Jfr äfven motsvarande framställning s. 84.

8) *Friðr se.. ollum þeim, er trua a einn guð i algørri þrenningu, sannan fǫður ogetinn, sannan son eingetinn af feðr, sannan helgan anda framfaranda af feðr ok syni, ok þann fǫdur almatkan truum ver allan einn vera, er gat son, ok son eingetinn, þann er getinn er af almatkum feðr.* Postola Sögur 336.

9) *þessu eingetnu guðs orði, sammáttugu fyrir allar veralldir sealfum guði, berr Johannes ewangelista biart vitni i sinu guðspialli.* Därs. 539.

Vidare må anföras ett par citat från ett yngre kväde:

Skínandi sitr son hjá sínum
samheldr ok jafn feðr í veldi.

Arngrims Kvæði Guðmundar byskups strof 59 (s. 49 i Isbergs upplaga) [från 1345].

Föður jafn sitr á háfum himni,
hæstr í dýrð með valdi glæstu..
sonr eingetinn vífs hins hreina [1]).

Därs. strof 60.

I den trosbekännelse, som ingår i ärkebiskop Paals "tredie Statut" (1336–1346) heter det uttryckligen (Norges gamle love 3: 285): *Weer eghum allir crisnir men at trua a ein sannan gud fodur alzvaldanda scapara himins oc iardar, oc a hans einka son þen sama gud varn herra Jhesum Christum.. Weer eighum oc at trua a heilaghan anda sem er sannir oc hin samme gud með fodur oc syni."*

Såsom karakteristiska för medeltidskristendomens uppfattning af förhållandet mellan Fadren och Sonen må slutligen anföras ett par latinska verser ur en af de s. k. ambrosianska hymnerna (femte årh. e. Kr. enl. Ebert, Geschichte der christlich-lateinischen Literatur 1: 365 f.):

In patre totus filius
et totus in verbo pater.

Daniel, Thesaurus hymnologicus 1: 25; jfr Johannes 14: 11, 17: 21.

Ofvanstående citat ur fornisländsk och fornnorsk litteratur härstamma från skrifter från tiden c. 1200—c. 1400 och äro alltså yngre än Hallfreðs halfstrof. Jag har emellertid anfört dem, emedan de helt säkert återspegla den kristendomsuppfattning, som gällde långt tidigare; flere af dem gå ju tillbaka på latinska förlag, som funnos redan på Olof Tryggvasons tid och kunna tänkas ha varit bekanta för de kristna lärare, som voro i konung Olofs följe (se om dem

---

[1]) Jfr motsv. uttryck i fsv.: "Thw äst guds son jämpn (coæqualis) gudhi fadhir". Birg. 2: 319: "Han [Kristus] ær honum iæmpn sinom fadher at guddominom". Medeltid. bib. arb. 1: 18 o. s. v.

Maurer, cit. arb. 1: 282 f., Jørgensen, cit. arb. 321, Taranger, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske 146 ff.).

Att konung Olofs missionärer i sina predikningar med styrka framhållit den ortodoxa läran om treenigheten, göres sannolikt däraf, att de flesta af dem fostrats i den angelsaksiska kyrkan (se särskildt Taranger, cit. arb. [1])), i hvars kristendomsförkunnelse vid denna tid stor vikt lades just vid denna lära. Jfr följande utdrag ur en predikan De falsis Diis, författad af den berömde abboten Ælfric (född c. 955). *Sé sunu is .. eallswá mihtig swá sé fæder .. Hí synd þreó on naman, fæder and sunu and hálig gást, and hí nesynd ná þreó godaś, ac hí þreó syndon án ælmihtig god untódæledlíc; forþámþe him þrym is án gecynd and án rǣd and án weorc on eallum þingum* (se Kluge, Angelsächsiches Lesebuch[1] 59). Jfr också Ælfrics Lives of saints, utg. af Skeat, 1: 10 ff. samt den angelsaksiska Beda-öfversättningens återgifvande af den trosbekännelse, som uppsattes på mötet i Hatfield: *Ond we ondettað æfter halgum fædrum swæslice & soðlice, Fæder & Sunu & Haligne Gast, þrignisse in Annisse efenspedelice, ond Annesse in þære þrignesse, þæt is ænne God in þreom astondnessum oððo hadum efenspedelecum efenlices wuldres & aáre*, Millers edition 312. [Den sista satsen motsvarar latinets: hoc est unum deum in tribus subsistentis vel personis consubstantialibus, æqualis gloriæ et honoris.] Efter Thaning, Besejrede oldengelske ord 75.

Hallfreðs utsaga om Kristus — sådan den blir enligt Gíslasons tolkning — står onekligen i skarp kontrast till de anförda citaten ur den norröna och den angelsaksiska litteraturen. Han skulle ju genom ett dylikt yttrande visat sig vara en ärkekättare. Nu är det ej Gíslasons mening, att Hallfreðs kätterska ord skulle vara ett uttryck för någon

[1]) Jfr Maurer i (Norsk) Historisk Tidsskrift III. 8: 4 ff. samt Tarangers replik Därs. 195 ff.

medveten opposition mot kyrkoläran: de skulle bero därpå, att han såsom blott till hälften omvänd ännu ej hunnit tränga in i treenighetsdogmen. Men — frågar man sig nödvändigt — är det sannolikt, att de män, som på konungens befallning meddelade Hallfreðr de heliga lärorna [*heilug frœði*], se Fornsögur 93, som lärde honom Credo och Paternoster, se Fornmannasögur 2: 40, Flateyjarbók 1: 317, uraktlåtit att med vederbörlig skärpa och tillräckligt eftertryck framhålla en sådan kardinalsats i den kristna tron som denna: Kristus är af samma väsende som Fadren och har samma maktställning som han? Säkerligen hade han hört de kristna lärarna mer än en gång betona, att de tre personerna i gudomen voro jämnställda (jfr det ofvan anförda citatet ur den isländska homiliebokens kommentar till Credo) [1]).

Att Hallfreðr ej skulle lätt och snart kunnat sätta sig in i det kristna lärosystemet, strider mot hvad hans dikter annars intyga om hans intelligens; han har förvisso varit en mycket begåfvad man med ett rörligt ingenium. Traditionen har för öfrigt bevarat ett ord af honom, som låter oss förstå, att han ej oreflekteradt inhämtade kristendomsstyckena, utan tänkte öfver de troslärор, som meddelades honom: han fann, att dessa icke voro mera poetiska [*ekki skáldligri*] än ett kväde, som han själf diktat om konung Olof (se Fornsögur 93, Fornmannasögur 2: 50, Flateyjarbók 1: 326).

Då den Gíslasonska tolkningen, såsom jag sökt visa, både ur formell och framför allt ur reell synpunkt måste anses mindre tillfredsställande, torde det ej vara opåkalladt att försöka en ny tydning. Jag tillåter mig att framställa följande tolkningsförslag.

---

[1]) Den större utbroderade sagan om Olof Tryggvason (se Flateyjarbók 1: 284) låter konungen i en predikan för de hedniska bönderna framhålla treenighetsdogmen: *skulu þer trua a .. gud födur .. ok hans .. son .. ok a helgan anda æinn gud j þrenningu ok æinn j æiningu.* Om också ej historiskt sann i den meningen, att den skulle hållits af Olof, torde denna predikan likväl ha kunnat hållas af en missionär.

I öfverensstämmelse med Vigfusson och Möbius (se ofvan) anser jag, att Flatöboken i halfstrofens tredje vers bevarat den ursprungliga prepositionen framför *foldar*: man bör läsa *um foldar*. (Däremot är väl *frækn*, tapper, käck, fastän det ger mening, en förvanskning af *frægt*, genom mellanledet *frægr*, något som emellertid icke hindrar att *um* är riktigt).

Äfven i fråga om vissa andra verser af Hallfreðr har Flatöboken bevarat den ursprungliga läsarten (se Finnur Jónsson i Arkiv 18: 318, 320, 324, 329), något som talar för möjligheten af att äfven här så skulle vara förhållandet.

Um foldar betyder utöfver, rundtomkring i (l. — möjligen — öfver) länderna.

Um i *um foldar* står här regelbundet med ackusativ och sannolikast i den betydelse, som hos Fritzner[2] är den tredje i ordningen: "herover, udover, hvor der er Tale om det Rum, hvorover noget udstrækker sig, den Vidde eller Længde, som noget omfatter". Hos Gebhardt, Beiträge zur Bedeutungslehre der altwestnordischen Präpositionen 45, formuleras betydelsen: "so über etwas hin, dass alle punkte der oberfläche berührt werden, so dass man jeden beliebigen punkt aus deren gesamtzahl herausgreifen kann, und das gesagte auf denselben zutrifft". Jfr äfven Gerings Wörterbuch 1053 o. s. v. Öfversättningen blir: Ett fräjdadt välde äger han utöfver eller rundtomkring i länderna. Utsträckningen af hans rike betonas särskildt. *Um foldar* är bestämning till hela predikatsdelen (*vald á*).

Emellertid synes det också vara en möjlighet, att *um foldar* omedelbart bör förenas med *vald*, då *um* skulle ha betydelsen *öfver*. Härför talar fornsvenskan, där ett liknande språkbruk påträffats. Se Söderwalls ordbok 2: 794: *at tu hauer wald vm tin owin; fik diäwlen vald vm the qwinnona* och "Konungastyrelsen" (Geetes uppl. 33): *alt, þæt þe fa vald um.* — I norrönan heter det *vald yfir* l. *á*. Visserligen har jag ett par gånger i fornnorska diplom funnit *um* efter *valld*, men detta *um*

bör nog snarast öfversättas med *om*, *angående*: "Hafum vit fænngit herra Thore syslu manne vaars herra konongsins her fulltt vmbod ok valld, vm þetta æmfni alltt, ok framferdir." Diplomatarium norvegicum 3: 61 (1303). "Ef hann færr her væl med sva sem godr oc eftirlater klaustramadr a at gera þa faam ver ydr i valld um fastu hans fyrnæfnda ok um disciplinas at þer minkir hvart tvæggia." Därs. 100 (1313). I det sista ex. är betydelsen "angående" gifven.

Det hufvudsakligen i det poetiska språket förekommande *fold* — egentligen *slätt*, *jord* — har här betydelsen *terra* = *regnum*. Denna är äfven annars påträffad i skaldepoesien, så t. ex. flere gånger i Carmina Norrœna (se Wiséns glossarium 75), jfr äfven sammansättningar sådana som *foldgnárr* hos Egill, se F. Jónssons danska edition af Egilssagan 378, och *foldvǫrdr*, se Markús Skeggjasons Eiríksdrápa 32: 7.

I pluralis tyckes *fold* ha nyttjats jämförelsevis sällan. Pl. *Foldir* förekommer emellertid i Snorra Edda A. M. 2: 242 i en visa [1]), som på osäker grund tillskrifvits Einarr Skúlason (c. 1150), men som mycket väl kan vara betydligt yngre (se B. M. Ólsen, Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda, Indledning LXXX ff., samt F. Jónsson, Lit.-hist. 2: 71); dessutom kännes pluralformen från sammansättningen *flatafoldir*, Biskupa Sögur 2: 69 (c. 1375). Andra exempel [2]) på pluralis *foldir* känner jag ej, om jag undantager det ortnamn *Foldir*, som enligt en anteckning af Gunnar Pálsson († 1791), se Egilsson 188, är namn på en gräsbevuxen plats på Þingmannaheden i Bardastrandsområdet på Island eller, som Vigfusson i sin ordbok har det, är ett "lokalt namn" på en gräsbevuxen oas i västra delen af Island [3]).

---

[1]) *Foldir* här snarast = slätterna (campi), dock möjligen = länderna.

[2]) På de ställen, där *fold* nyttjas enl. Egilssons och Wiséns ordböcker, står det ej i pluralis.

[3]) Namnet upptages ej af Kålunds register.

Hos Hallfreðr skulle man alltså möta en pluralform *foldar*, som annars ej påvisats. Men denna pluralform är just den, som man har anledning att vänta i det äldre språket, eftersom *fold* är en ursprunglig ō-stam, jfr fornsaxiskans *folda*.

De båda litteraturex. på *foldir*, som uppvisats, äro, äfven om den citerade visan skulle vara af Einarr Skúlason, mycket yngre än formen hos Hallfreðr. *Foldar* såsom pluralis, i det yngre språket efterträdt af *foldir*, blir ännu ett fall af den i norrönan vanliga företeelsen, att en feminin ō-stam i äldre språk visar *-ar*, i yngre *-ir* såsom pluraländelse. Jfr t. ex. *skǫl*, som i Vølundarkviða (Bugges ed.) 24 och 35, samt Cod. 1812 4:to i Gml. kgl. samling (utg. af Larsson), s. 34, 35 har plur. *skálar*, annars *skálir* (se t. ex. F. Jónsson, Det norsk-islandske skjaldesprog 39). Se flere exempel hos Noreen, Aisl. gram.[3] § 365, 366. Andra motsvarigheter till dubbelheten *foldar–foldir* skulle man kunna finna i böjningen af orden *jǫrð*, *sól*, *ǫld* — vanligen böjda som *i*-stammar i pl. —, om verkligen, såsom Wimmer, Fornnordisk formlära 55, Noreen, Aisl. gram.[3] § 381 Anm. 2 mena, dessa någon gång i det gamla språket hafva pluralformer på *-ar*. De exempel på dylik pluralbildning som anföras, äro emellertid delvis osäkra; vissa äro af rätt ungt datum [1]).

[1]) F. Jónsson, som Det norsk-islandske skjaldesprog 50 säger, att feminina *i*-stammar i några fall ha *-ar* i plur., anför ej några exempel därpå, icke ens under *jǫrð*, *sól* och *ǫld*. Den pluralis *sólar*, som man ment sig finna i Eilífs Þórsdrápa 14, vill han på grund af vägande skäl, ersätta med gen. *salar* (se Oversigt over det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1900, Nr. 5, s. 394). Den pl. *aldar*, som enl. Wisén, Carmina Norrœna 1: 87, 2: 344, och Gislason, Efterladte skrifter 1: 104 (den sistnämnde uttalar sig med tvekan) skulle förekomma så sent som hos Sturla Þórðarson, Hrafnsmál 20, blir efter en af F. Jónsson företagen emendation (se dennes som manuskript tryckta edition af Carmina Norrœna 118 o. 167) genitivus. I pl. *jarðar*, som jag känner från Bergsbokens text af Geisli strof 58, se Cederschiölds uppl. s. 22, och från en visa af Rögnvald jarl († 1158), se Orkneyinga Saga (uppl. af 1780) s. 210 [Icelandic Sagas 1: 128], Flateyjarbók 2: 458, skulle ju ändelsen *-ar* lätt kunna bero på skriffel med anledning af

För min del kan jag ej finna något besynnerligt och misstänkt däri, att en fornform sådan som pl. *foldar* skulle bevarats i en visa från tionde århundradets senare hälft.

Att *um foldar* (*feðr*) förvanskats till *und foldar feðr* har måhända berott därpå, att en afskrifvare, på en tid, då *fold* i pluralis hette *foldir*, rättat sitt förlag, som icke tycktes honom gifva någon mening. Har han kanske tänkt sig *jordens fader* såsom benämning på skaparen?

Jag öfvergår nu till halfstrofens sista vers. *Feðr* är, vågar jag tro, dativus, styrd af *einn* i betydelsen "en med", d. v. s. "väsensidentisk med". För att rätt behaga konung Olof har Hallfreðr i denna versrad gifvit ett prof på sin insikt i den nya läran: han har där infogat en af de trossatser, som de kristna lärarna mest underströko, den trossats som i den latinska versionen af den nicenska trosbekännelsen uttalats med den Kristus tilldelade bestämningen *consubstantialis Patri*, se Müller, Die symbolischen Bücher 29. Om Kristus har han velat säga detsamma som i ärkebiskop Paals ofvan citerade statut bekännes med orden *þen sama gud*, detsamma som i Heilagra Manna Sögur 1: 99 (se ofvan) uttryckts med *einnar veranar með gvði feðr* (väl motsvarande ett latinskt *unius substantiæ cum* [1])). En så långrandig fras som den sistnämnda har Hallfreðr gifvetvis ej kunnat nyttja i sin vers. Men han har ej heller behöft den. *Einn*, som så ofta förekommer i betydelsen *unus et idem* (se lexika), angaf ju i och för sig tillräckligt tydligt den väsensidentitet mellan Sonen och Fadren, som skalden ville framhäfva. Jfr det ofvan citerade exemplet ur Postola Sögur 336: "þann fodur almatkan truum ver allan *einn* vera, er gat son, ok son eingetinn, þann er getinn er af almatkum

det föregående *-ar*. Se andra ex. på plur. *-ar* af *sól* och *ǫld* hos Egilsson (af sistnämnda ord i Harmsól 1).

[1]) Jfr äfven *samheldr* — af Egilsson tolkadt *conjunctus, unitus* — i det förut citerade kvädet om biskop Gudmund.

feðr". Här nyttjas ju *einn* om Fadrens och Sonens väsensidentitet. Måhända inverkade på Hallfreðs ordval en biblisk utsaga, som han kan ha hört af någon kristen lärare. Kristus säger (Johannes 10: 30): *Ego et Pater unum sumus.*

Einn i betydelsen "en med, af samma väsen med" har han konstruerat med dativus. Från någon annan källa kan jag ej uppvisa denna konstruktion, den är enastående och måhända för första och enda gången nyttjad här. Att en skald tillåter sig en nyhet i konstruktionsväg, kan jag emellertid ej finna orimligt, förutsatt att den nya konstruktionen sluter sig till förut bestående språkbruk, som analogiskt framkallat densamma. Och så är ju fallet här: adjektiv, som beteckna samhörighet, öfverensstämmelse, likhet, styra dativus i norrönan (se Nygaard, Norrøn Syntax 105 f.).

Särskildt må framhållas, att uti en fornisländsk dikt finnes ett uttryck, som är fullkomligt analogt med *feðr einn.* Liksom *einn* kan betyda *idem,* kan äfven *samr* ha denna betydelse (se lexika). Nu heter det i vissa handskrifter af Sólarljóð (c. 1200 enl. F. Jónsson) 47: 6, Bugges Eddauppl. 364, *maðr er moldu samr.* Visserligen ha några handskrifter *moldar*, som föranledt Bugge, cit. arb., och Finnur Jónsson, Eddalieder 2: 105, att insätta *moldar sonr* i st. f. *moldu* (*moldar*) *samr* [1]). Men då *samr* med föregående dativ ger god mening (*moldu samr* stämmer bättre än *moldar sonr* med latinets *pulvis es*, Genesis 3: 19), finnes intet skäl att emendera [2]). *Samr* betyder här, såsom Nygaard anmärker (cit. arb. 105), "af samma art som", liksom *einn* på stället hos Hallfreðr betyder "af samma väsen som". I båda fallen ha vi samma konstruktion [3]).

---

1) *Moldar samr* beror kanske på inflytande från *eirarsamr, rausnarsamr.*

2) Skulle *moldu samr* vara en senare förvanskning, skulle det dock kunna vittna om hvad en afskrifvare ansåg som möjligt språkbruk.

3) För att Hallfreðr här kan ha tillåtit sig en ny konstruktion talar i sin mån den omständigheten, att han någon gång är en smula nonchalant i fråga om sitt ordval; se F. Jónsson, Lit.-hist. 1: 566.

Feðr einn ok goð för jag som apposition till *Krist* [1]). Öfversättningen blir: "Kristus, [som är] af ett och samma väsen med Fadren och Gud, vill jag bedja om all nåd. Sonens vrede är mig led [skyr jag]. Ett fräjdadt välde äger han utöfver länderna."

Ordföljden är enligt denna tolkning öfverallt enkel och naturlig; visserligen har *einn* — i motsats till hvad man skulle väntat i prosa, se Nygaard, Norrøn Syntax 370 — satts efter den däraf beroende dativen *feðr*, men detta motiveras tillräckligt af att såväl allitteration som assonans kräfva det sistnämnda ordets framflyttning. Jfr motsvarande ordställning i det förut anförda *moldu samr*.

Vågade man med stöd af Þórðr Kolbeinssons vers i Fagrskinna (uppl. af 1847) 54, där *bræþr* enl. Gíslason, se ofvan, är nominativus, antaga, att *feðr* i v. 4 vore ack. l. nom., så skulle man kunna komma till samma mening som enl. den nu framställda tydningen genom att öfversätta *ok* i *feðr einn ok guð* med "som". *Einn ok* = "en och densamme som" förekommer enl. Fritzner[2] 2: 886: "hvor der er Tale om et Lighedsforhold, en Overensstemmelse". Så i det två gånger anförda exemplet ur Postola Sögur 366: *foður almatkan truum ver allan einn vera .. ok son eingetinn*, som till innehållet stämmer med Hallfreðs uttryck. Jfr äfven: *Sa er allr æinn ok gestr er talade vid oss i kuelld* Flateyjarbók 1: 376. Oftast föregås *einn*, såsom i de anf. ex., af någon form af *allr*, men stundom står det ensamt: *þeir voru or einu þorpi ok fehirdarnir*, Heilagra Manna Sögur 2: 197; *Hann .. svaf i einu herbergi ok hann*, Biskupa Sögur 1: 851. Märk dock, att *einn ok* (nom. l. ack.) i st. f. *allr* l. *allan einn ok* ej uppvisats.

Man skulle då konstruera: *Krist einn ok guð feðr* (ack.) [2]) *vil ek kveðja allrar ástar*, Kristus, väsensidentisk med Gud Fader, vill jag bedja om all nåd — eller eventuellt: *einn ok*

---

[1]) Naturligtvis kunna dessa ord äfven föras till *vald á frægt um foldar*.

[2]) Jfr Nygaard, Norrøn Syntax 77 f.

guð feðr (nom.) *á* (*hann*) *vald frægt um foldar*, väsensidentisk med Gud Fader äger han ett fräjdadt välde utöfver länderna.

Emellertid föredrager jag — med hänsyn till det vanskliga i att uppfatta *feðr* såsom ackusativus [1]) eller nominativus — den förrst gifna tolkningen, som äfven med afseende på ordföljden synes förtjäna något företräde [2]).

Innehållet stämmer både enligt det första och det andra tydningsförslaget fullkomligt med ortodoxiens lära.

Halfstrofen blir vidare mer helgjuten än enligt Gíslasons uppfattning. I första versraden nämnes ju Kristus först med stark betoning, i den andra talas det om Sonens vrede, i den tredje om hans makt. Enligt min mening vore det underligt och föga stämmande med hvad man haft rätt att vänta af en sådan skald som Hallfreðr, om denne här i sista versen skulle nämnt den första personen i gudomen eller den ende guden — i motsats till Kristus — såsom föremål för sin dyrkan. Jag har sökt visa, att alla fyra raderna gälla Kristus. Halfstrofen utgör en hyllning åt honom alltigenom. Fadren nämnes blott för Sonens förhärligande.

---

[1]) Den antydda vanskligheten skulle bortfalla, om strofen vore ett senare tillägg från en tid, då *feðr* kunde förekomma i andra kasus i sing. än dativus. I så fall vore emellertid *foldar* förvanskning af *foldir*. Men då — bortsedt från möjligheten att fatta *feðr* såsom nom. l. ack. — intet finnes i strofen, som kunde framkalla tvifvel på dess äkthet (den kristendomskunskap hos Hallfreðr, hvarom den vittnar, kan ej med fog ge anledning till misstanke), då vidare *feðr*, som jag sökt visa, utan svårighet kan förklaras som dativus, vågar jag ej tro, att vi här skulle ha en interpolation. Jag hänviser till F. Jónsson, Lit.-hist. 1: 565, som om Hallfreðs "lösa vers" anmärker, att det icke kan hysas det ringaste tvifvel om deras äkthet: "for det første er de fuldstændig forskellige fra de senere tiders sagavers, og for det andet gives der beviser nok for en særlig digterindividualitet, og det den samme, som vi mærker i Hallfreðs större digte. Til overflod kommer så hertil gamle ordformer" [jfr *foldar* såsom pl.!].

[2]) Äfven om man föredrager läsarten *und foldar* och anser, att Hallfreðr betecknat Sonen såsom underordnad Fadren, skulle man kunna tolka *einn ok guð* med "af ett och samma väsen som Gud [= den första personen i gudomen]".

Man skall förmodligen invända, att Hallfreðs kunskaper i kristendomen ej kunna ha varit så stora, som den föreslagna tolkningen förutsätter. För att bemöta denna eventuella invändning vill jag anföra följande.

För att Hallfreðr åtminstone i någon mån känt till kyrkoläran, talar den omständigheten, att ett par af de uttryck som han använder i halfstrofen, tyda på bekantskap med bibliskt språkbruk.

Om Psalm 2: 12 påminner, såsom redan Vigfusson har anmärkt (Corpus Poeticum Boreale 2: 575), den andra versraden

leið erumk sonar reiði.

Versen lyder i Vulgata: *Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via iusta.* Därefter tillägges det: *cum exarserit in brevi ira eius.* *Dominus* i Vulgata syftar nog här på Gud i motsats till Messias (jfr vv. 2 och 7 i nämnda psalm), men kan mycket väl ha uppfattats såsom betecknande Kristus, som i v. 7 benämnes Filius. Kristus kallas i Nya Testamentet ofta blott Herren (se Johannes 20: 25, 21: 7 o. s. v.) [1]). Jfr att *dróttinn*, se Fritzner[2] och Kahle i Acta Germanica 1: 382, i norröna skrifter ofta är namn på Kristus [2]). — I Nya Testamentet omtalas Kristi — Lammets — vrede: *Abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni.* Uppenb. 6: 16.

---

[1]) Enligt andra psalmens grundtext är det i v. 12 fråga om Sonens vrede. Vigfusson har måhända vid jämförelsen haft framför sig någon modern bibelöfversättning, t. ex. den engelska statskyrkans, där Vulgatas *apprehendite disciplinam, ne quando irascatar Dominus* motsvaras af *Kiss the Son, lest he be angry,* hvadan denna öfversättnings likhet med Hallfreðs uttryck är större än den latinska textens. I den sista svenska bibelkommissionsöfversättningen lyder v. 12: *Hyllen sonen, att han icke må vredgas, så att I förgåns på eder väg; ty snart kunde hans vrede upptändas* o. s. v.

[2]) Jfr äfven att Vulgatas: *Aethiopia præveniet manus eius Deo* (Psalm 68: 32) i Heilagra Manna Sögur 2: 394 tolkas: *Blaland mun til Krists koma fyrir hans hendr.*

Tredje versradens ord om Kristi välde erinra äfven om bibliskt språkbruk. Kristi rike omtalas t. ex. i Lukas 1: 33, Koloss. 1: 13, 2 Petri 1: 11. Och alldeles särskildt erinra de just om den psalm, som nyss citerats. Messias säger där i v. 5: *Ego . . constitutus sum rex ab eo [Gud] super Sion, montem sanctum eius* och i v. 8 säger Gud till Kristus: *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* I det följande talas det om Sonens stränga regering: *Reges eos in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringes eos.*

För min del kan jag ej tro det vara en tillfällighet, att såväl i Hallfreðsstrofen som i Psalm 2 talas om Sonens (Herrens) vrede och om Kristi rike, som sträcker sig utöfver jorden (länderna). Öfverensstämmelsen talar för, att Hallfreðr verkligen hört denna psalm eller något tal, där den citerades [1]).

Att Hallfreðr säger sig bedja Kristus om hans kärlek (eller nåd), beror troligen på inflytande från kristet språkbruk. Jfr t. ex. följande citat från Antonius Saga: *Optliga þá er ek var af dioflvm barðr, savng ek þessi ord: Nullus me separabit a caritate Cristi, eingi man mik mega fra skilia Kristz ast*, Heilagra Manna Sögur 1: 78 [jfr Rom. 8: 35] [2]).

Innehållet i halfstrofen förefaller måhända väl mycket dogmatiskt-teologiskt, för att rätt passa i en dikt. Att Hall-

[1]) På grund af den kristendomskunskap, som Hallfreðr enligt min mening visat i halfstrofen i fråga, anser jag det ej osannolikt, att hans förkomna dikt *uppreistardrápa* verkligen behandlat skapelsen, såsom Vigfusson förmodat. Jfr dock F. Jónsson, Lit.-hist. 1: 562.

[2]) Möjligen har man att i Hallfreðs svanesång, Fornsögur 114, där han säger sig blott rädas för helvetet (*veit ek at vætki of sýtig nema hræðumk helvíti*) finna en genklang af Matteus 10: 28 (*et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*), Lukas 12: 4 f. (*Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus et post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis, quem timeatis: timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam; ita dico vobis, hunc timete*).

freðr här talar om Kristi gudom och hans väsensgemenskap med Fadren, har emellertid många motstycken i den isländska religiösa diktningen från senare tider, där dogmer besjungas på ett för den moderna läsaren stundom föga njutbart sätt. Treenigheten t. ex. beskrifves i flere olika skaldekväden, se de af Kahle i Arkiv 17: 122 f. anförda exemplen, till hvilka kan läggas uttrycket *eining i þrenningu*, som förekommer i Nikolasdrapans *stef* (Snorra Edda A. M. 2: 208). Kristi båda naturer framhållas af Eilífr Kúlnasveinn (12 århundradet?), som säger om Kristus: *maðr er hann ok guð* (Snorra Edda A. M. 1: 448), och i Líknarbraut 24 samt Lilja 34. Se vidare Kahles afhandling i Arkiv 17.

Hallfreðs verser om Kristus äro, menar jag, en förelöpare till de ej få isländska kväden, som behandla det kristna trosinnehållet. De äro också en reflex af den kristendomsförkunnelse, som Hallfreðr och hans närmaste lärare fått höra af missionärerna i konung Olofs omgifning: dessa hafva förkunnat Kristus såsom den väldige härskaren [1]), konungen öfver jordens länder, fruktansvärd i sin vrede, men de hafva också talat om hans kärlek, hans nåd, som var mäktig att beskydda hans anhängare, om hans väsensenhet med Fadren och hans gudom.

Enligt traditionen skall konung Olof, sedan han åhört den strof af Hallfreðr, hvars sista hälft de här behandlade verserna utgöra, ha berömt skalden och sagt: ”detta är utmärkt väl kvädet” [*sligt er alluel ort*], se Flateyjarbók 1: 327 (jfr Fornsögur 95, Fornmannasögur 2: 53, där berömmet är mindre starkt).

Huru underligt, om en sagoförtäljare låtit den store kristendomsbefrämjaren, som så mycket stått i beröring med

---

[1]) Jfr Hammerich, De episk-kristelige oldkvad hos de gotiske folk 186 f.

kristna lärare, lofprisa en dikt, där en kättersk åskådning så uppenbart framträdde, som i dessa Hallfreðs verser, sådana de te sig enligt Gíslasons tolkning.

Om däremot, som jag i det föregående sökt visa, Hallfreðr tvärtom uti sin strof gjort sig till målsman för en af medeltidskristendomens älsklingsdogmer, ja, då blir kungens loford fullt motiveradt.

Den fråga, som jag satt som öfverskrift, anser jag alltså böra besvaras nekande: Hallfreðr har uti ifrågavarande dikt hvarken medvetet eller omedvetet gjort sig skyldig till någon arianism.

Lund i Juni 1907.

Theodor Hjelmqvist.

Etymologiska anmärkningar om nordiska ord.

fsv. ***benbæriæ.***

I yngre Västgötalagen Orbotæ mal 2 uppräknas åtskilliga "nidingsverk", och i § 13 heter det: "þet ær niþings værk at benbæriæ man til banæ". I glossaret til Västg.-lagen översätta Collin och Schlyter *benbæriæ*, som icke påvisats på något annat ställe i literaturen, med "slå, så att ben krossas", och denna översättning fasthåller Schlyter i sin ordbok.

Det är emellertid uppenbart, att denna tolkning ej kan vara riktig. Verbet *bæria* betyder icke 'krossa', hvilket den Collin-Schlyterska översättningen förutsätter, utan det betyder 'slå'. Isländskan har ett verb med betydelsen 'krossa (sönderbryta) ben', men det heter icke **beinberia*, utan *beinbrióta.*

Vårt *benbæria* är sammansatt med *ben* 'ben' och *bæria*,

men det är att fatta på helt annat sätt, än Collin och Schlyter göra.

I flera fornnordiska skrifter omtalas skada, framkallad av kastandet (slungandet) av (djur-)ben.

Så heter det i Valdemars Selandslag 2, 21 under "Qui percusserit alium lapide": "Æn of nokær man *kastær* sten at annær man ær tho ['eller'] *ben* oc hittær han thæræ mæth, tha bøtæ han thæræ foræ thre marc, af ey ær liutæ a, ællær dülæ mæth tültær eth".

Under "vm stens hog oc bens" stadgas det i Eriks Selandslag 2: 44: "Æn *castær* ænnær man anti mæth sten ællær *mæth ben*, tha bøtær han æcki meræ for æn thre marc, utæn at thær varthær liutæ a".

Skånelagen (runhandskriften, Thorsens uppl. 5, 16) bestämmer: "Fore stens hog ok *bens hog* ok næfæ hog ok hargrip ok iorþaskuf skal bøtæ þre mark..." Så ock i Hadorphska handskriften (Schlyters uppl. I, 97); jmf. även Haderslevs stadsret 21 (s. 238) beträffande sammanställningen "Stenshog og Benshog". Ännu Kristian V:s lag använder *benshug* 'slag med ben'.

Även i ett både i Danmark och i Sverge under medeltiden och senare gängse ordspråk användes *benshug* 'hugg eller slag, som förorsakas av ett kastat ben'. På fdanska heter det "Siællen gæller hwndh aff beens hwgh"; på fsvenska "siællan gællir hund vidh beenshugh" (Medeltidsordspråk I s. 101 nr 919, s. 222 nr 815).

De anförda lagställena visa, att kastandet av ett ben ansågs likställt med kastandet av en sten, och då kastande av ben eller *bens hog* omtalas i flera fdanska lagar, måste förbrytelser av dylikt slag hava varit rätt vanliga.

Att man genom slungandet av ett djurben kunde åstadkomma betydliga skador, framgår t. ex. av följande (om ock delvis överdrivna) berättelser i isländska sagor.

I "Saga af þorsteini Bæarmagni" omtalas (Form. Sögur

III, 186) följande: "tveir menn eru nefndir meþ Agþa iarli, hét annarr Iokull ok annarr Frosti, þeir vóru ǫfundsiúkir; Iokull þreif upp uxahnútu ['oxeknokkel'] ok kastaþi í liþ Goþmundar. Þorsteinn sá þat, ok henti á lopti, ok sendi aptr, ok kom á nasir þeim, er Gustr hét, ok brotnaþi í honum nefit, ok ór honum allar tennrnar, en hann fell í óvit. Geirrøþr konungr reiddist ok spurþi, hverr *berþi beinum* yfir hans borþ..." — Gǫngu-Hrólfs saga (Fornald. Sögur III, 310) berättar: "Einn maþr tók upp oxahnútu stóra ok snarar at Birni, en Hrólfr tók hana á lopti ok sendi aptr þeim er kastaþi, kom hnútan fyrir brióst honum, ok í gegnum hann, svá hún stóþ fǫst í timbrveggnum".

Liksom isländskan använde *beria beinum* 'kasta med (djur-)ben' (se det anförda citatet), så använde fsvenskan sammansättningen *benbæria* 'kasta med (djur)ben', 'kasta på ngn med (djur-)ben', och vi måste översätta det i fråga varande stället i Västg.-lagen II: "det är nidingsverk att slå ihjäl en man genom benkastning (att så kasta ben på en man, att han därav dör)".

Tolkad på detta sätt saknar lagbestämmelsen icke sitt kulturhistoriska intresse.

isl. ***breiþa.*** isl. ***faþmr.***

Som bekant börjar en strof i Rígsþula (den sextonde i Bugges upplaga):

Sat þar kona,
sveigđi rokk,
breiddi fađm,
bio til vaađar.

Sammanhanget visar obetingat — därom äro alla ense —, att här beskrives, huru kvinnan satt och spann. Emellertid torde den allmänt antagna tolkningen av uttrycket *breiddi faðm* icke vara riktig.

Nutida kommentatorer och översättare tolka det, så vitt jag ser, enstämmigt med 'utbredde famnen (armarna)' eller

något dylikt. Så återgives stället av Gering i hans Edda-översättning:

> Das Weib sass da bewegte den Rocken,
> rührte thätig die Arme um Tuch zu bereiten;

och i överensstämmelse härmed översätter han i sitt stora Edda-glossar *breiþa* (som han identifierar med got. *braidjan* i *us-braidjan*) på detta ställe med 'ausbreiten' ('streckte die arme aus'), och i den just nu (1907) publicerade tredje upplagan av Glossar zu den liedern der Edda har han samma uppfattning. Om *sveigþi rokk*, *breiddi faþm* anmärka Detter och Heinzel i kommentaren till sin Edda-upplaga (1903) s. 596, att uttrycken angiva "bewegungen des an der spindel spinnenden weibes". Gjessing översätter i Den ældre Edda (1899) s. 95 'strakte favnen', och Ivar Mortensen i Eddakvæde (1905) 'strakte armane'. Jag förbigår övriga härmed väsentligen harmonierande översättningar.

Även äldre forskare torde i allmänhet hava fattat *breiddi faþm* på liknande sätt. Så tolkar Lüning det i sin Edda (1859) s. 242: "sie breitete die arme aus" (*faðmr, sinus*), wie man beim weben thut. Aber — tilläger han — die vorhergehenden worte *sveigði rokk* müssen doch auf das spinnen bezogen werden, und die frau kann doch nicht zu gleicher zeit spinnen und weben. Ganz einfach wäre die sache, wenn *faðmr* durch "faden" übersetzt werden könnte: sie dehnte den faden aus, d. h. sie zog den faden aus dem flachse des rockens. Belegen kann ich freilich für das altn. die bedeutung "faden" (ahd. *fadum*) nicht".

Denna av Lüning framställda, men av honom själv förkastade eller nästan förkastade tanke synes av våra dagars Edda-tolkare ej ha blivit beaktad. Emellertid översätter Fredrik Winkel Horn i "Den ældre Edda. Paa dansk" (1869) s. 106:

> Kvinden sad og traadte rokken
> Traad hun spandt, vel værd at væve.

Det är möjligt, att han omfattat den av Lüning uttalade tanken, men hans översättning är över huvud så fri, att det är tvivelaktigt, om detta verkligen varit fallet; han kan även måhända hava använt uttrycket *spandt traad* blott för att i allmänhet åskådliggöra situationen.

Enligt min uppfattning betyder *faþm* på detta ställe 'tråd', och *breiþa* pret. *breiddi* är ej, såsom väl alla menat, identiskt med det got. *braidjan* etc. (i *usbraidjan*), utan är att fatta på helt annat sätt.

Strofen beskriver, såsom nämnt är, kvinnan vid spinnandet. Men i våra dagar äro en kvinnas rörelser vid spinnrocken ingalunda sådana, att man skulle kunna karakterisera dem så, att hon 'breder ut famnen' eller 'sträcker (båda) armarna'. Naturligtvis rör hon händerna och även armarna, men rörelserna äro icke av den art, att de skulle på så sätt kunna beskrivas. Så vitt jag kunnat erfara, är förhållandet väsentligen detsamma vid spinnandet på slända, hvarom det här säkerligen är tal.

Härtill kommer det såsom en viktig faktor, att man väntar just ett ord med betydelsen 'tråd'. Emellan orden: "kvinnan satt där, hon satte sländan i rörelse" och "hon gjorde förarbete till tyg (vävnad)" väntar man just satsen "hon spann tråden".

Som bekant betyder det fht. *fadam*, mht. *fadem* 'tråd', och härtill kommer den viktiga omständigheten, att även det därmed samhöriga fornkymr. *etem* (< **petemā*) har samma betydelse. Det ligger naturligtvis alldeles intet påfallande däri, att man i ett gammalt Edda-kväde (som t. ex. av Finnur Jónsson Litt.-hist. I, 193 anses vara från omkring 900) har ordet i en betydelse, som annars icke påvisats i Norden, då ordet i besläktade språk förekommer just i denna användning. Häremot kan ej invändas, att betydelsen 'tråd' hos ty. *faden* skulle vara relativt sen. På grund av betydelsen hos fsax. *fathmos* 'beide ausgestreckte arme', ags. *fæþm* 'beide

ausgebreitete arme, umarmung', isl. *faþmr* 'famn' menar Kluge, Et. Wb.[6] s. 102, att ordets grundbetydelse är 'umspannung mit beiden armen, was als mass genommen werden konnte', och att betydelsen 'filum' (egentl. så mycket garn, som man med utsträckta armar mätte upp) är en yngre utveckling. Det är möjligt, att betydelse-utvecklingen varit denna, men då redan fht. *fadam* betyder 'filum', och då även fornkymr. *etem* har denna användning, så bör betydelseutvecklingen till 'filum' hava inträtt redan under en mycket tidig period, och det finnes intet överraskande däri, att den möter även hos isl. *faþmr.* Alternativt skulle man just på grund av fornkymr. *etem* 'filum' (jmf. Walde Lat. etymol. wörterb. under pateo) kunna tänka sig, att betydelsen hos *fadam* 'tråd' ej uppstått på ovan nämnda sätt, utan att fht. *fadam* 'tråd' icke vore att omedelbart identifiera med fsax. *fathmos* etc. Detta är emellertid för betydelsen av isl. *faþmr* en underordnad fråga; huvudsaken är, att dess betydelse 'filum' bestyrkes så väl av fhtyskan som av fornkymriskan.

Emellertid kan *breiddi faþm* icke rimligen översättas med 'bredde, utbredde tråden', då därmed skulle uttryckas spann. Därför är *breiddi* att fatta på följande sätt.

I Sv. landsmålen X nr 3 s. 4 ff. har jag visat, att man i fsvenskan använt ett verb *brēþa*, av äldre **bi-reiða*, med betydelsen 'betala', liksom det enkla isl. *reiþa* fda. *redhæ* betyder 'betala', och liksom det med *ga-* sammansatta isl. *greiþa* (got. *ga-raidjan*) har ungefär samma användning. På enahanda sätt är *breiddi* i uttrycket *breiddi faþm* att föra till ett av *bi-* och *reiða* uppkommet verb *breiþa.* Verbet *reiþa* har i isländskan även betydelsen 'sætte i stand' (Fritzner[2] mom. 11), och nynorska *reida* betyder alltjämt 'rede, tillave, tilberede' (Aasen). Fsv. *reþa* betyder 'göra färdig, göra eller ställa i ordning, bereda, tillreda'. Liksom nu både simplex *reiþa* och kompositum **breiþa breþa* betydde 'betala', så betydde så väl simplex *reiþa reþa* som kompositum *breiþa*

'bereda, tillreda'. "Hon beredde (gjorde) tråden" (*breiddi faðm*) är ett annat uttryck för "hon spann", och det belyses ytterligare av det omedelbart följande *bio til vaaðar* 'hon gjorde förarbete till tyg (vävnad)' eller kanske hällre: 'hon gjorde den (tråden) färdig till tyg (vävnad)'.

Då emellertid isl. *ríþa* betyder 'vara i svängning' och *reiþa* är kausativ därtill ('sätta i svängning'), så är det även mycket möjligt att alternativt fatta vårt *breiþa* (pret. *breiddi*) såsom sammansatt med *bi-* och *reiþa* i denna användning. I så fall bör man översätta 'hon satte tråden i svängning' dvs. 'spann'.

I båda fallen utgör emellertid *breiþa* ett ursprunglig kompositum (**bi-reiða*).

sv. *grundval.*

Ordet har upprepade gånger blivit diskuterat. Rydqvist II, 146 synes anse dess senare sammansättningsled vara identisk med isl. *vǫllr*, men framhåller, att *a*-ljudet nu är långt i nsv. *grundval*. Samma mening hyllas av Siljestrand Ordböjningen i Västmannalagen I s. 31. Häremot invänder Wadstein i TfF. X, 229, att ordet ej kan hava samma senare kompositionsled som *hiorþvalder* etc., eftersom detta i Västmannalagen skrives med *ll* i böjda former (*hiorþvalle* etc.), under det att "grundval" där i böjd form heter *grunduale*. Wadstein vill därför identifiera senare leden av *grundval* med isl. *vǫlr* 'käpp', och ordet skulle enligt honom egentligen betyda "grundstock". Till denna mening ansluter sig väsentligen Tamm i sin Et. ordbok.

Denna Wadsteins och Tamms uppfattning är, så vitt jag ser, icke möjlig. Fsv. *grundval* (dat. *grundvale*) nsv. *grundval* betyder som bekant 'grundmur (hvarpå en byggnad hvilar)'; så översättes det nysv. ordet t. ex. av Sundén. Men det vore mycket underligt, om det häri ingående *val* 'mur' skulle vara identiskt med ett ord med betydelsen 'käpp'.

Jag ser i *-val* i *grundval* ett låneord, identiskt med det från lat. *vallum* lånade fsax. *wal* 'vägg'. Med en *grundval* menar man just en grundvägg eller en grundmur. Det ligger naturligtvis intet underligt däri, att det byggnadsverksamheten tillhörande *-val* ytterst är ett latinskt låneord, då detta som bekant är fallet med t. ex. *mur*.

När åter det lat. *vallum* fsax. *wal* (pl. *wallōs*) i svenskan fått kort *l*-ljud (och i nysv. långt *a*-ljud), så lägger detta icke hinder i vägen för ovanstående uppfattning. På väsentligen liknande sätt motsvaras nämligen det ital. *ballo*, fra. *bal* (med kort *a*), nht. *ball*, da. *bal* (med kort *a*) av nsv. *bāl* 'dansfest' med långt *a*- och kort *l*-ljud. Jmf. även fra. *balle* med mnt. *bale* nysv. *bāl* 'varupacke', fra. *querelle* > nsv. *gräl* (om *k*- : *g*- se Kock i Ark. nf. XVI, 53 f.).

Sedan jag gjort dessa iakttagelser, finner jag följande i Falk och Torps Et. ordb. I, 253: "Grundvold, sv. *grundval*, oldn. *grundvǫllr* (*grunnvǫllr*) "fundament" = ags. *grundweall*". Att dömma av denna korta notis hava väl även dessa förff. fattat (*grund*)*val* såsom ett låneord. Då ags. har det sammansatta *grundweall* 'a foundation' (i Ormulum *grunndwall*), så är väl det nordiska ordet lånat såsom kompositum, och isl. *grundvǫllr*, da. *grundvold* beror på anslutning till simplex *vǫllr*, *vold*.

Pronomenet *han*.

De flästa lingvister torde i våra dagar anse isl. *hann* fsv. *han* vara identiskt med det gr. κῆνος. Denna etymologi är väl formellt möjlig, men det vore onekligen högst förvånande, om detta gr. κῆνος skulle finnas kvar endast på nordisk språkbotten, under det att ordet gått förlorat i alla övriga germanska språk.

Tydligen vore det synnerligen önskvärt, om man kunde identifiera *han* med något pronomen, som finnes även i andra germanska språk, eller med andra ord: om man kunde

finna en närmre liggande, ej så långsökt etymologi för ordet.

Detta låter sig ock lätt göra.

Fordom ansåg man allmänt, att det got. *jains* uttalades med *ä*-ljud, och att alltså *ai* i detta ord hade denna valör i motsats till det vanliga förhållandet i gotiskan framför *n*. Då emellertid övriga got. ord med *ai*, i hvilka man fordom antog ett oförklarligt *ä*-ljud, visat sig innehålla antingen "brytnings"-ljudet *aí* (t. ex. *aíþþau* < **aihþau*) eller diftongen *ai*, så har man ej skäl betvivla, att även det got. *jains* innehåller diftongen *ai* (jmf. t. ex. Hoffmann-Krayer i KZ. XXXIV, 144 ff., Streitberg Got. Elementarbuch[2] § 50 anm. 1).

Under dessa förhållanden är *han* lätt förklarligt. Isl. *hann* fsv. *han* är (väsentligen) identiskt med got. *jains*.

Som bekant har *hann* på ett något tidigare språkstadium havt lång rotvokal. Detta framgår dels av isl. dat. mask. *hǫ́num*, dels av isl. ack. fem. *hána*, som i de älsta isl. handskrifterna stundom ännu har långt *a*-ljud (dock vanligen *hana*). Dessutom finnas (se Larsson Ordförrådet) i Rimbegla en gång *háɴ* och i Cod. 645 en gång gen. *háns*. Rotvokalens ursprungliga längd i *han-hon* bekräftas av de östnordiska språken. Genom kombinerat yngre *u*-omljud har dat. mask. *hānum* blivit fsv. *hōnum* (Falk i Ark. nf. II, 114 ff., Kock ib. VI, 291), hvilket ännu kan uttalas med långt slutet *o*-ljud. Detta är även fallet med nom. fem. *hon*. Forngutniskan har nom. sg. fem. *haan* och Smålandslagen *høøn*, båda med lång rotvokal.

Det urnord. **jainaʀ* (= got. *jains*) förlorade framljudande *j*- mycket tidigt (jmf. got. *jēr* : isl. *ár* etc.), och **ainaʀ* blev i relativt oakcentuerad ställning i satsen (nämligen med den akcentuering, som motsvarar våra dagars semifortis) till **ānaʀ* (senare **ann*), liksom annars urnord. *ai* i semifortisstavelse övergick till *ā*; jmf. got. *ainata* : isl. *-*āt* -*at* 'icke',

**Anulaiðaʀ*: isl. *Ótáfr* etc. (Kock Om några atona s. 16 ff., Anschw. accent. 208 f., Svensk ljudhist. I, 336 f.). Ordet *han* kan ännu i dag i satssammanhanget akcentueras med semifortis, t. ex. i uttryck sådana som *de háta-hònom*.

Emellertid hade det urnord. språket begynnande *h-* i vissa pronomina med en betydelse, besläktad med den hos *jains* (**ānaʀ*). Som bekant använder gotiskan ack. *hina*, *hita*, dat. *himma* 'denne', och detta pronomen ingår såsom första juxtapositions-led i isl. *hingat* 'hit' (< **hin-weg-at*). Dessutom har man utan tvivel på urnordisk tid havt i behåll det pronomen, som lever kvar i eng. *he* 'han' (ags. *hē*). Genom inflytande från dessa pronomina blev urnord. **ānaʀ* (**ānʀ*) till **hān*(*a*)*ʀ hānn*. Jmf. härmed, att som bekant den prepositiva artikeln isl. *enn inn* under inflytande från pronomenet (got.) ack. *hina* etc. fått begynnande *h-* (*hinn*).

Även när *hānn* fick fortis, förkortades dess långa *a* ljudlagsenligt (*hānn* > *hann*) framför långt konsonantljud, eftersom ordet hade enstavighets-akcentuering; se om denna kvantitets-regel Kock i Ark. nf. III (1891) 372 noten; IV, 270 noten 1, Anschw. acc. s. 118. Dessutom förkortades senare den långa rotvokalen i *hǫ́num*, *hána*, när ordet i satssammanhanget erhöll infortis.

När man i fornnord. språk stundom anträffar *ann an* utan *h-*, så kunna emellertid dylika former delvis vara gamla (jmf. urnord. **ānaʀ* < **ainaʀ*) och behöva icke alltid hava uppstått genom förlust av *h* i (*h*)*ann* i enklitisk ställning såsom *bindi*[*h*]*an* etc. Även ett par andra ord kunna måhända omedelbart hava utgått från en form av *ann* utan *h-*.

I Ark. nf. VII, 117 ff. har jag havt tillfälle visa, att den nordiska konjunktionen isl. *at* 'att' uppstått ur ntr. *þat* i sammanställningar sådana som **sagiððat* etc., och jämförelsen med de västgermanska språken bekräftar detta, då ty. *dass* och eng. *that* användas i betydelsen 'att'. Emellertid är det möjligt, att till någon del den nordiska konjunktionen

at även utgör ntr. av pron. *(*j*)*ainaʀ* **ānʀ ann*. När man i åtskilliga nsv. bygdemål finner *at* 'det' såsom enklitiskt pronomen, så är det också möjligt att häri se ntr. till [*h*]*ann*, men ordet kan också hava havt och har väl merendels uppstått ur *þat* i uttryck sådana som *han haver saght*-[*þ*]*at* etc.

Betydelsen av got. *jains* 'den där' och av det nord. *hann* är ju i huvudsak densamma, och den ringa betydelseförskjutningen återfinnes fullständigt hos lat. *ille* 'den där' : franska *il* 'han'.

Den allmänt antagna härledningen av isl. *enn* 'den' från got. *jains* låter sig upprätthålla, även då got. *jains* uttalats med diftongen *ai*.

Det var blott i semifortisställning, som **jainaʀ* blev *(*j*)*ānaʀ*. Det är självklart, att den prepositiva artikeln 'den' i regeln hade svagare satsakcentuering än pron. 'han'; artikeln 'den' hade normaliter infortis, pron. 'han' däremot åtminstone ofta semifortis. Men i infortis-ställning övergick urnord. *ai* till *e*, *i* i de fornnord. litteraturspråken; jmf. nom. pl. mask. got. *blindai* : isl. *blinde*(*r*) *blindi*(*r*). På enahanda sätt övergick *(*j*)*ainaʀ* med infortis till **enʀ enn* (*inn*), som genom kontamination med pron.-stammen *hi*- blev till *hinn*.

För övrigt skulle utvecklingen av **jainaʀ* till *enn* kunna fattas även på följande sätt. I fortis-stavelse kvarstod tillsvidare *ai* i *(*j*)*ainaʀ*. Senare övergick **ainaʀ* ljudlagsenligt till **æinʀ* (jmf. urnord. *stainaʀ* : *stæinn*), och liksom t. ex. nom. pl. mask. *þæir* med infortis blev fno. fsv. *þær*, så övergick **æinʀ* med infortis till *ænn* (*enn inn*).

När man i fsv. någon gång (i VGL. I) finner (*h*)*æn* 'han' (jmf. Kock Sv. ljudhist. I s. 207), så är det möjligt att förklara dess *æ*-ljud väsentligen i överensstämmelse härmed. Dvs. att **ainaʀ* med fortis blev **æinʀ*, att detta **æinʀ* kunde betyda 'han', och att det senare, uttalat med infortis, blev till *æn*. Dock är naturligtvis föga vikt att lägga på det

blott svagt belagda *æn* (*hæn*) 'han'. — Vokalen i de enklitiska fsv. *-en* 'honom', *-ina* 'henne', *-et -it* 'det' kan fattas väsentligen liksom i (*h*)*æn* 'han', men den kan även uppfattas så, att *(*j*)*ainan-*, **jainat* etc. i infortis-ställning (jmf. isl. *enn inn*, *et it*) gåvo *-en*, *-et -it* etc. Se dock även Kock i Ark. nf. VII, 123 f.

Alltså har ett urnord. **jainaʀ* (got. *jains*) klyvts, så att man fått dels (*h*)*ann*, dels *enn*.

Det är mig ett nöje meddela, att (enligt hvad jag på enskild väg erfarit) professor Otto von Friesen oberoende av mig kommit till samma resultat som jag beträffande ursprunget för ordet *han*. Den omständigheten, att två personer oberoende av hvarandra på samma sätt förklara detta mångomskrivna ord, torde bekräfta etymologien [1]).

I detta sammanhang skall jag nämna något om pronominalformen fsv. pl. ntr. *þæsson* (av *þænne*) forngutn. nom. sg. fem. *þissun*.

Jag har i Ark. nf. VII, 132 ff. förklarat denna form på så sätt, att pronominal-formen *hun hon* sammanvuxit med pronomenet *þæssi* (*þissi*). I nom. sg. fem. blev *þæssi* (*h*)*on* (*þissi* [*h*]*un*) till *þæsson* (*þissun*), vare sig att *i* i **þæssion* (**þissiun*) förlorades på analogisk väg genom inflytande från dat. *þæssum þæssu* (*þissu*) etc., eller att *i* ljudlagsenligt förlorades, om *þæssi* (*þissi*) i denna sammanställning uttalades med infortis (jmf. fda. *ikki udhæn* > *ikkun*). På anf. st. framhöll jag, att man i nysvenska talspråket alltjämt använder uttryck sådana som *denna hon gick* ... etc., och jag anförde åtskilliga andra stöd (särskilt från bygdemål) för denna uppfattning. Även flera andra fsv. pronominalformer på *-on* (*-un*) förklarade jag i överensstämmelse härmed.

[1]) [*Korr.-not.* Enligt hvad jag nu ser, meddelar I. Flodström (år 1882) i TfF. NR. VI, 58 f., att han en tid havt en uppfattning av *han*, hvilken är nära besläktad med den ovan framställda, men att han övergivit den.]

Senare har Noreen i Aschw. gr. § 509, 2 sökt förklara fgutn. *þissum* på helt annat sätt. Delvis anslutande sig till den av mig i Beitr. XV, 251 givna förklaringen av fsv. neutr. pl. *þøn* (< *þau* + artikeln *en*), menar han, att fgutn. *þissun* uppstått ur "**þissu* (alte umbildung von **þissi* nach sonstigen, noch unsynkopierten nom. f.)" med tilläggande av artikeln *en*. Detta av honom konstruerade **þissu* skulle, om jag förstår honom rätt, vara så gammalt, att det på analogisk väg fått *u* från den förhistoriska nom. sg. fem. **gōðu* etc., som senare blev till *goþ* etc.

Enligt min uppfattning är det mycket litet tilltalande att utgå från en ingenstädes påvisad förhistorisk form **þissu* och att dessutom antaga, att denna förhistoriska form själv skulle hava uppstått på analogisk väg.

Emellertid finnes i vissa handskrifter av Västmannalagen en form, hvilken, så vitt jag ser, avgjort visar, att *þissun* omöjligen kan hava uppstått ur ett konstruerat **þissu* + *en*, utom att i *þissun* (*þæsson*) verkligen såsom senare led ingår pronomenet *hun hon*.

Såsom allbekant är, heter nom. sg. av *han* i fornsvenskan ej blott *hon hun*, utan även *høn*. Sistnämnda form möter i Smålandslagen (där man på analogisk väg också fått ack. *høna*) och i handskr. D till Västm.-lagen (Schlyters förord s. XXX); den förekommer även i den fda. Jutlandslagen. Beträffande växlingen *hōn* : *hø̄n* hänvisar jag till min framställning i Svensk ljudh. I § 509 [1]). Hvad som nu intresserar oss, är emellertid, att liksom Västm.-lagens hs. D har *høn*, även neutr. pl. *þæssøn* (*þessøn*) användes i

[1]) Denna växling är av helt annan art än den övergång av kort *o* till *ø* eller till ett *ø* nära liggande ljud, hvilken dialektiskt inträtt i y. fsv., t. ex. *thorp* : några ortnamn på *-thørp* (*Brodstørp* etc.); pres. sg. *thol* : *thøl* etc. Det med *ø* betecknade ljudet finnes kvar i många nsv. bygdemål såsom ett ljud "med tungan i *a*-läge och läpparna i läget för öppet *ō*" eller såsom andra detta närliggande ljud. Jag hoppas annanstädes återkomma till denna fråga.

handskrifterna C och E av samma lag; *þæssøn* finnes nämligen Kr. 2: 1 i hss. CE, *þessøn* Kr. 25 i hs. C (jmf. beträffande den faktiska uppgiften Siljestrand Ordböjningen i Västmannalagen II, 58). Som bekant har språket i Västmannalagen åtskilliga utpräglat dialektiska drag.

Nu är det uppenbart, att Västmannalagens *þæssøn* (*þessøn*) omöjligen kan skiljas från fsv. *þæsson* (fgutn. *þissun*). Formen *þæssøn* kan naturligtvis icke hava utgått från en analogisk form nom. sg. fem. **þæssu* (**þissu*) + artikeln *en*, ty *ø*-ljudet i *þæssøn* bleve då alldeles obegripligt. Men då kan icke häller *þæsson* (*þissun*) hava utgått från en analogisk form **þæssu* (**þissu*) + artikeln *en*.

Däremot är allt i bästa ordning, om man med mig antar, att *þæsson þæssøn* hava *hon høn* till senare juxtapositionsled. Liksom i Västmanland (där man, såsom nämnt, brukade pronominalformen *høn* 'hon') *þæssi høn* sammanväxte till *þæssøn*, så hopväxte i den vanliga fornsvenskan *þæssi hon* till *þæsson* och i forngutniskan *þissi hun* till *þissun*. Naturligtvis visar icke Gutalagens *hān hān* 'hon', att man ej i forngutniskan jämte formen *hān* utan *u*-omljud också havt en form *hōn hun* med *u*-omljud i överensstämmelse med den annars över allt i Norden brukliga *u*-omljudda formen (isl. *hón* etc.). Här kan erinras om Rydqvists uppgift i Sv. spr. lagar II 479, att *hon* "på vissa [1]) ställen af Gottland" heter *ha*, motsvarande Gutalagens *hān*; härav kan väl slutas, att man i åtskilliga trakter av ön använder en form, som motsvarar den normala *u*-omljudda nordiska formen *hon hun*. Jmf. beträffande *þæssøn* i Västm.-lagen min korta anmärkning i Svensk ljudh. I, 431.

isl. ***pengr***, fsv. ***pængar***, nsv. ***pengar***, da. ***penge***.

Som bekant finnes på västnordiskt språkområde jämte den längre formen *penningr* även formen *pengr*, pl. *pengar*.

[1]) Spärrat av mig.

IED. framhåller, att "a contr. form" *pengar* även användes i pluralis, och Fritzner[3] uppgiver, att *pe(n)ningr* ofta är förkortat till *pengr peingr*. I fornsvenskan är *pæ(n)ninger* pl. *pæ(n)ningar* normalformen, men Söderwall antecknar i sin ordbok även från ett ställe pl. *pæingha* SD. ns. I (1401, Snävringe häradsrätt) samt dessutom ur SD. ns. I (1401) en gång *pængar*, i hvilken senare form dock *gar* återgivits med förkortning. I nsv. ha vi som bekant *penning* pl. *penningar* med akc. 2, men i betydelsen 'geld' brukas vanligen *pengar*, som, väl att märka, uttalas med akc. 1. Den nuvarande danskan brukar pl. *penge*; emellertid upptar t. ex. Molbechs ordbog[3] *penge* även såsom singular-form. I den äldre danskan (fda. och äldre nyda.) användes *penning* pl. *penninge*, men även den kortare formen *penge* är rätt gammal; dess ålder kan jag med mig tillgängliga uppgifter dock ej nu närmare bestämma.

Den i alla de nordiska språken förekommande kortare formen *pengar* etc. av detta viktiga ord har efter min uppfattning ej blivit på tillfredsställande sätt förklarad.

I Aschw. gr. § 156, 2, a menar Noreen, att pl. *pængar* uppstått omedelbart ur *pænningar*, och han anmärker, att den förlorade vokalen tidigare havt "nebenton". Emellertid förstår man alldeles icke, hvarför *pænningar* blev till *pængar pengar*, då man alltjämt i nysvenskan använder uteslutande *känningar*, *bränningar* etc. etc. utan vokalförlust. Härtill kommer en annan viktig omständighet. Som bekant hvilade i fornspråket stark semifortis på avledningsändelsen *-ing*, och denna semifortis växlade i åtskilliga dylika ord t. o. m. med fortis. Detta var fallet just i ordet *pænninger*, som således i pl. akcentuerades dels *pæ(n)ningar* dels *pǽnnìngar* (Kock, Fsv. ljudlära I, 50 anm. 2; 227 ff., Anschw. acc. s. 225 f.). Det är dock mycket påfallande, om under dylika förhållanden akcenten på penultima av *pænningar* omkring år 1400 så reducerats, att dess *i*-ljud kunde förloras.

Icke häller den av Noreen i Aisl. gr.[3] § 152 anm. 1 framställda förklaringen av isl. *pengr* jämte *pe(n)ningr*, *kongr* jämte *konungr* är för mig antaglig. Han tänker med tvekan här på dissimilation. Saken skulle väl så uppfattas, att *n*-ljudet under inflytande av den följande nasala konsonanten förlorats. I så fall är det dock obegripligt, hvarför icke t. ex. *kenning* blivit till **keng*, *vinningr* till **vingr* etc.

Jag förklarar de kortare formerna *pengar* etc. därför på helt annan väg.

Självklart är, att ett ord med betydelsen "pengar" ytterst lätt lånas från land till land, och i den nsv. akc. 1 i *pengar* har man som bekant ett vittnesbörd om att ordet är ett låneord (jmf. Kock Sv. akcent I, 87).

Nu använder mnt. jämte *pennink* pl. *penninge* även *pennik* pl. *pennige* [1]). I fsv. finner man jämte *pænninger* pl. *pænningar* också *pænig* pl. *pæniga* (i Cod. bur. etc.), och även den ä. danskan har motsvarande form (Kalkars ordbok upptar *pennighe nøghelen*, *pennigwrt*). Förlusten av nasalen i ord på *-ni(n)g* har som bekant både i Tyskland och i Norden framkallats genom dissimilatoriskt inflytande från det föregående *n*-ljudet, men den östnordiska formen *pænnig-* kan naturligtvis lika väl hava införts från mnt. som hava uppstått i Norden ur äldre *pænning-*.

Då man nu i svenskan akcentuerar *pengar* med akc. 1 (liksom så många andra låneord), så antar jag, att mnt. pl. *pennige* lånats till Norden (fda. *pennige* fsv. *pænnighar*). Vid akcentueringen *pæ¹nnighàr* med akc. 1 (i motsats till *pæ²nnìngar* med akc. 2) hade ordet som bekant levissimus på penultima och levior på ultima, och vid detta uttal förlorades penultimas vokal liksom t. ex. i fsv. *kanúniker* >

[1]) Enl. Schiller-Lübbens ordbok finnes i Apenr. Skra en gång sammansättningen *penngewerden*, men i denna slesvigska urkund kan formen *pennge-* lätt bero på danskt inflytande. Jämte *pennewert* hava Schiller och Lübben även *penwert*.

kanunker, *Noreghe* > *Norghe* [1]), **hinighat* (jmf. isl. *hinnig* < *hinnveg*) > *hingat* (andra mer eller mindre överensstämmande exempel hos Kock Sv. språkhist. 54 ff.). På så sätt blev *pæn(n)ighar* till *pængar*. En motsvarande utveckling försiggick i fda. *pennighæ* > *pengæ*, och denna kunde väl inträda, oberoende av huruvida ordet i fdanskan använde akc. 1 eller akc. 2. Naturligtvis finnes även den möjligheten, att förlusten av penultimas *i* försiggick endast i danskan, och att den kortare formen (*pængar*) lånats från danskan till svenskan.

Från de östnord. språken har den kortare formen (*pængar*) införts till de vestnordiska (*pengar*, sg. *pengr*). Den av Fritzner[2] upptagna formen *peingr*, med *ei* bör väl bedömmas i överensstämmelse med fsv. *pæingh-*, *theynkte* 'tänkte' etc., dvs. att *æ* dialektiskt blivit till *æi* framför palatalt *ng* (jmf. Kock, Sv. ljudhistoria I, s. 269).

Utvecklingen isl. *konungr* > *kongr* fattar jag så, att den

---

[1]) Som bekant har man sedan gammalt härlett isl. *Nōregr* från *norð-* (*norþr*) och *vegr*. Alternativt framkastar emellertid IED. den tanken, att första kompositionsleden skulle vara *nōr* n. 'smalt sund', och Noreen har delvis i anslutning härtill i Svenska etymologier s. 22 och annorstädes sökt visa, att *Nōregr* till första sammansättningsled skulle hava en germansk stam **nōra-* 'sammanklämd', och att namnets ursprungliga form skulle hava varit *Nōr(v)egr* 'regio angusta' med långt *o* (ej *Norðvegr* eller dylikt). Denna åsikt har, så vitt jag ser, ej vunnit anhängare, och med rätta. Redan den omständigheten, att namnet på ags. (redan hos Orosius) heter *Norðweg* visar dock, att detta (*Norðwegr*) varit den ursprungliga formen; härför talar mycket kraftigt även *norþmaþr* 'norrman' (inbyggare i *Norvegr*). Emellertid behöver växlingen *o* i *Norvegr* (exempel i Larssons Ordförråd; jmf. fg. dat. *Norwegi*) och *ō* i *Nōregr* belysas. *Norwegr* ingår såsom led i åtskilliga komposita såsom *Norwegs-konungr*, *-hǫfþingi*, *-menn*, *-rīki*, *-veldi* etc. Dessa accentuerades med fortis på första, levissimus på andra och semifortis på tredje stavelsen, och till följe härav förlorades ljudlagsenligt *w* (Kock i Ark. nf. V, 144). Men det är allbekant, att vid konsonantförlust en (omedelbart eller icke omedelbart) föregående vokal ofta får ersättningsförlängning. Därför blev *Norwegskonungr* etc. till *Nōregskonungr* etc. Från dylika komposita förskriver sig *Nōregr*, men genom inflytande från *Norvegr* fick man även *Noregr*. Alternativt skulle man kanske kunna tänka sig, att förlängningen inträdde redan vid *ð*-förlusten i *Norðwegr* > *Nōrwegr*.

ursprungligen inträdde, blott när ordet användes med infortis, t. ex. omedelbart före personnamn (*kŏnŭngr Ō'lăfr* etc.).

fsv. *'r* 'är'.

Dala-lagens kristnu-balk 4 börjar: "Præstir kan buđ fa. man at scripta ella barn at kristna. ella liik wighia... Dør man scriptæløs prestir buđ fangit... bøti þrea markir. Dør barn v cristit. præstir buđ fangit bøti þrea markir. § 1. Wardir bonde sivkir faar buđ præste hawir æi præstir hæst þa..."

Orden "Dør man scriptæløs..." motsvaras i SML. KB. 9 pr. av följande uttryck: "Dør mander o scriptaþer oc prester hawar buđ fangit... bøte prester... oc swa firi barn æn þæt heyþit dør oc hawer prester buđ fangit. bøte samu sac..."

Det två ggr i DL. mötande uttrycket *præstir buđ fangit* motsvaras alltså i SML. (textkodex) av *prester hawar buđ fangit* (*hawer prester buđ fangit*), och att dömma av varianterna i Schlyters upplaga överensstämma samtliga handskrifter av SML. i detta avseende väsentligen med textkodex, med undantag av hs. D, som icke har ordet *hawar* (*hawer*) och således förmodligen harmonierar med DL.

Naturligtvis utgör den i SML:s nästan alla hss. meddelade läsarten en fullt tillfredsställande form för lagbestämmelsen: "Dör mannen utan skrift, och presten har mottagit bud..." Däremot är det, så vitt jag förstår, mycket påfallande, att *hawar* (*hawer*) saknas i dessa bestämmelser i DL. (och väl även i hs. D av SML.). Man har väl i våra dagar vid översättandet av dessa ställen tänkt sig, att *hawar* (*hawer*) skulle hava utelämnats. På nysvenska är det dock omöjligt att säga "Dör barn, och presten mottagit bud...", och om också hjälpverb i fornspråket kunde saknas i vissa ställningar, där detta numera icke är tillåtet (jmf. t. ex. Falk och Torp Syntax § 94 anm., § 136, Nygaard Syntax § 31),

så kan jag ej erinra mig utelämnandet av hjälpverb i något fall analogt med det här diskuterade.

Då, såsom de citerade orden ur DL. visa, man på fsvenska sade icke blott *præster far buþ* i betydelsen 'presten mottager bud' (*Præstir kan buð fa*) utan även *fa buþ præsti* i betydelsen 'sända bud till prest' (*Wardir bonde sivkir faar buð præste*), så antar jag, att orden *præstir buð fangit* ursprungligen varit = *præsti 'r buð fangit*, dvs. *præsti er buð fangit*, och att man har att ordagrannt översätta: "Dör mannen utan skrift, och har man sänt bud till presten, så . . ."; "dör barn utan dop, och har man sänt bud till presten, så . . ." Som bekant är det i älsta isländskan mycket vanligt, att ordet *es er*, *eru* med förlust av *e* enklitiskt ansluter sig till föregående ord. Såsom ett exempel från östnordiska språk må anföras, att fda. *ior* 'jo visserligen' uppstått ur *io er*, liksom isl. *iúr*, fno. *iaur* med samma betydelse ur resp. *iú er* och *iau er* (Kock i Ark. nf. VII, 345 ff.).

Det är självklart, att skrivningen *præstir*, som ursprungligen var = *præsti 'r*, ytterst lätt i DL. (och, såsom det vill synas, i *en* hs. av SML.) gav anledning till att uppfatta formen såsom nom. sg.

nsv. *tiurleks-ras.*

I Olof Kolmodins Biblisk Qwinno-Spegel I (1732) s. 150 läser man följande verser:

> Ther war et sådant gams och skratt och gas och flas,
> At ther ei kärlek war, men mer et tiurleks-ras.

Verserna förekomma i stycket om Potiphars hustru, och där skildras, huru en yngling, "som vti kättia spritter", förföres av en kvinna. Vid utmålandet av den ystra scenen har författaren även nedskrivit ovanstående ord.

Emellertid har *tiurleks-ras* blivit missförstått av Noreen och Meyer, som i Valda stycken av svenska författare 1526 —1732 upptagit detta stycke av Kolmodin och i glossaret

vilja förklara ordet med 'ras av en lekande tjur?' Så översättes det ännu i andra upplagan.

Något **tiurlek* i betydelsen 'en tjurs lek' har annars icke påvisats, och lekande tjurar torde knappast mången hava sett; också hava förff. framställt sin förklaring med tvekan.

Däremot är *tjäderlek* 'tjädrars parning' ett fullt gängse ord, och som bekant förlorar tjädertuppen ofta all makt över sig själv under parningstiden. Till sakens belysning är det tillräckligt att anföra följande ord ur Nord. Familjebok (art. orrslägtet sp. 383): "Sin lek börjar tjädern redan tidigt om våren ... Långt före dagningen tager spelet sin början ... Under en del (den s. k. sisningen) af spelet råkar tjädertuppen i sådan exstas, att han glömmer bort att begagna sin hörsel och syn. Härvid faller han ett lätt ... byte för den smygande skytten".

Då nu det norska *tidur* 'tjäder' på Östlandet, således i den intill Sverge gränsande delen av landet, har formen *tiur*; då detta norska ord lånats till Danmark, där det åtminstone ofta uttalas *tjur* (enstavigt); och då även svenska bygdemål använda *tidur* 'tjädertupp' (t. ex. målet i Norrbotten), så är det otvivelaktigt, att Kolmodin med *tiurleks-ras* menat 'ras under en tjäderlek'. Härmed utmålar han på åskådligt sätt situationen.

Metern visar, att han uttalat *tiur* enstavigt, och säkerligen har han lånat ordet från något bygdemål. Kolmodin var uppländning.

Lund.

Axel Kock.

Hundum verpa.

Diesen isolirten ausdruck der Rígsþula (35, 10) will Cederschiöld Ark. 21, 175 durch *haukum verpa* ersetzen. Dagegen macht schon dies bedenklich, dass wir die Rþ. schwerlich mit Cederschiöld, Finnur Jónsson u. a. für ein vorisländisches Gedicht halten dürfen. Nàch Heusler, Archiv für das stud. d. neueren spr. CXVI 270 ff., ist sie vielmehr ein werk der isländischen scholastik, des 12. jh. Bei dieser datirung wird die von C. angenommene textverderbnis zu einem höchst unwahrscheinlichen vorgang.

Aber auch ohne litterarhistorische erwägungen ins feld zu führen, müssen wir die Konjektur verwerfen. Das überlieferte lässt sich nämlich, wie ich glaube, sehr wohl rechtfertigen. Die übersetzungen von Egilsson (canes venatum emittere) und Gering (hunde hetzen) dürften ungefähr das richtige treffen. Darauf führt nicht nur der zusammenhang — was auch C. zugibt —, sondern auch der ausdruck selbst. Seine grundbedeutung lässt sich gewinnen, indem wir zwei gruppen von tatsachen zusammenhalten.

1. Das mit *verpa* synonyme *kasta* zeigt neben seiner gewöhnlichen bedeutung 'werfen' eine andere, anscheinend ältere: 'stossen'. Sie liegt vor in einem satze wie *griðungr kastar manni,* den Vigfusson und Fritzner anführen (einige weitere belege in den wörterbüchern). Die sache liegt hier anders, als wenn man etwa im nhd. davon spricht, dass ein ringkämpfer seinen gegner *wirft.* Dieses nhd. *werfen* involvirt die vorstellung des anpackens und scheint aus der bedeutung 'schleudern' hervorgegangen. Das *kasta* des *griðungr* dagegen ist kein packen und schleudern, sondern ein stossen mit dem horn. Nahe verwant damit sind manche fälle, wo wir mit 'werfen' übersetzen, mit mindestens demselben rechte aber auch 'fallen lassen' sagen könnten: *kasta akkerum, kasta farmi, kasta verplum, terningum, kasta brynju.* Das gemein-

same ist die ruckweise, durch stossen oder eine ähnliche bewegung hervorgebrachte ortsveränderung. Diese kann ein fallen zur folge haben, braucht es aber nicht.

2. Das mhd. kennt eine redensart *hunde schüpfen: unmære hunde sol man schüpfen zuo dem bern*, Minnesangs Frühling ed. Lachmann-Haupt 20, 9 [1]). Der gebrauch dieses *schüpfen* ist nach den belegen im mhd. wörterbuch von Müller und Zarncke II 2, 170 dem von *kasta* recht ähnlich; man vergleiche auch Deutsches Wörterbuch 9, 2006 ff. Einen hund *schüpfen* bedeutet offenbar: dem hunde einen 'schubs' geben, ihm von hinten einen stoss mit dem schienbein versetzen, dass er das wild aufjagt oder anpackt. Diese praxis wird von jägern noch heute geübt. Ich habe sie auf der rebhühnerjagd in Mecklenburg erfahreneren nimroden nachgemacht.

Dass eben dieses 'schüpfen' gemeint ist, kann, glaube ich, gar nicht zweifelhaft sein. Stände 'hundum kasta', so wäre die parallele *kasta manni* — auch wenn es sich hier um ein umstossen, nicht bloss um ein anstossen handelt — ohne weiteres erklärend. Da es aber auf der hand liegt, dass wir es mit einer halberstarrten redensart zu tun haben, so kann auch *hundum verpa* kein befremden erregen. Gingen doch *kasta* und *verpa* in vielen fällen durcheinander, und hat sich doch auch in *verpa eggjum* (vgl. nhd. *junge werfen*) *verpa* in einer funktion festgesetzt, die in der regel von *kasta* versehn wird ('zu boden fallen lassen').

Danach ist *hundum verpa* an unserer stelle wahrscheinlich nicht mehr wörtlich zu verstehn, sondern wir haben mit Gering zu interpretiren: 'hunde hetzen'. Das mhd. *schüpfen* hat sogar eine allgemeine bedeutung 'antreiben' entwickelt, die sich nicht auf hund und etwa pferd beschränkt.

[1]) Auf diese stelle verweisen, wie ich nachträglich sehe, auch Detter-Heinzel (zu Rþ. 24, 9).

Breslau. Gustav Neckel.

Palæografisk Atlas, Oldnorsk-Islandsk Afdeling udg. af kommissionen for det Arna-Magnæanske Legat. Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag. København 1905.

För nära 2 år sedan utkom första delen av detta synnerligen betydelsefulla arbete, men då vi inom kort kunna vänta en fortsättning, blir denna anmälan i alla fall aktuell. Verket är också av den vikt, att en påminnelse om dess existens är behövlig — för den som behöver en sådan.

Den ifrågavarande första delen upptager skriftprov från 1100- och 1200-talen. Att skärningen blifvit just vid år 1300 betyder icke något tvärt avbrott i skriftutvecklingen just vid denna tidpunkt, utan har väl sin grund i rent praktiska hänsyn till lika fördelning på vardera delen. Denna första innehåller 53 fototypiska avbildningar av tillsammans 50 handskrifter från samlingarna i Danmark, Sverge och Norge. Urvalet har bestämts utav avsikten med verket: "att utgöra ett grundlag för paleografiska studier samt lämna ett bidrag till en översikt över den litterära och språkliga utvecklingen". Dessa båda synpunkter kunna ju gott förenas, eftersom de litterärt mest betydande handskrifterna, naturligt nog, också paleografiskt sett äro viktiga. För ett arbete som detta är det ju av vikt att främst medtaga prov på handskrifter, som kunna gälla som typer för större grupper, och undvika sådana, som blott äga kuriositetsintresse. Dr Kålunds val kan väl sägas tillfredsställa alla rimliga anspråk; ingen är väl heller mera kompetent att träffa ett sådant val. Kanske skulle någons speciella intressen varit bättre betjänta med en annan handskrift i gruppen än den valda, eller med att en annan sida i handskriften reproducerats, men därpå kan ju ingen kritik grundas. En synpunkt, som möjligen kunnat beaktas, är den, att om goda, lätt tillgängliga reproduktioner redan finnas av en handskrift [1]), icke medtaga denna utan i stället någon annan typisk, som vore dåligt eller icke alls avbildad. Huruvida de bägge tidsavdelningarna — före och efter 1300 — blivit opartiskt tillgodosedda, kan man ej ännu döma om. A priori förefaller det, som kunde gränsen satts något förr och ett större antal prov från skriftens allra första utvecklingstid medtagits. Denna tid har ju sin särskilda betydelse, emedan just då de för Norden och speciellt vestliga Norden utmärkande egendomligheterna i teckensystem och bokstavsformer uppkomma och blomstra, medan under den följande tiden de allmäneuropeiska skrivvanorna mer och mer undertrycka de specifikt nordiska.

Skriftproven föregås av en inledning, som framställer skriftens och ortografiens historia i korta drag och meddelar upplys-

[1]) T. ex. N:o 4 Elucidarius, 5 Physiologus, 10 Norsk Homiliebok, 17 Kringla, 18 Codex Regius, 19 AM 310.

ningar rörande de enskilda handskrifterna, speciellt angående dateringen. Det är klart, att ett verk som detta skall ge anledning till en revision av tidsbestämningarna; också är det rätt många handskrifter, som fått flytta på sig fram eller tillbaka. Själva fototypierna beledsagas av en kort beskrivning på den avbildade handskriften och särskilt den återgivna sidan — denna sista avhandlande skrivfel och rättelser eller senare tillägg, enskilda bokstävers förekomst eller utseende, färg på initialer o. d. — samt litteraturhänvisningar. Jämsides följer ett diplomatariskt avtryck av den reproducerade sidan, varvid olika händer återgivits med olika stilar. Stor omsorg har ägnats åt att få trycktyper, som i högsta möjliga grad svarade mot skiftningar i bokstavsformer, t. ex. ꝼ—*f*, *r*—*ɿ*, *ſ*—*s* (snett *∂* har av typografiska skäl fått samma typ som rakt *d*). Härutinnan liksom i noggrant återgivande af skriften i övrigt, utgöra dessa blad ett mönster för textutgivare. En och annan inkonsekvens eller ett enstaka tryckfel finnes, som naturligt är i ett så vidlyftigt och olikartat arbete; mera om detta längre fram.

Ordningen mellan avbildningarna är kronologisk — i ett par fall bestämmes denna av äldre datering, ej av den i företalet angivna. Dock brytes kronologien därigenom, att de fornnorska handskrifterna ordnats periodvis efter motsvarande isländska, varje period omfattande en tid av 25—50 år. Därjämte ha några daterbara diplom av det fåtal, som från denna tid finnes i behåll, placerats efter de egentliga bokskriftsproven. Dessa brev äro af särskild vikt därigenom, att de kunna bilda fastare utgångspunkter för handskriftsdatering, än de språkliga eller "skriftliga" märkena kunna göra — detta emedan diplomskriften (kursiven, kurräntet) vid denna tid ej ännu väsentligen skilt sig ut från bokskriften (präntet). Senare bli diplom av betydligt mindre värde i detta avseende, enär de båda stilarterna gå helt olika vägar och endast i mindre grad influera på varandra.

Redogörelsen för skriftens utveckling börjar med ett referat av den första grammatiska avhandlingen, vars författare vi sannolikt ha att tacka för utbredandet om också ej uppfinnandet av en hel del för västnordiskan behövliga tecken, som latinska skriften vid införelsetiden saknade. Beträffande tiden för avhandlingens tillkomst råder det fortfarande olika meningar, vilka bero på skilda uppfattningar av skriftens utveckling före dess framträdande. När Finnur Jónsson sätter den till o. 1140, menar han, att författaren är upphovsman till de strax därefter använda vokaltecknen. Prof. Hægstad (Vestnorske maalføre fyre 1350), anser, att dessa tecken varit i bruk före tillblivelsen av avhandlingen, och kan då sätta den till o. 1170. Han stöder detta på att de båda första händerna i Reykjaholts máldagi (af 1185, 1206 resp.) ej visa påverkan av reformförslaget, vilket skulle vara oförklarligt, om det viktiga arbetet framträtt så tidigt som 1140. Men det visar sig en sådan

påverkan i tredje handen (o. 1224) och därför placerar Hægstad avhandlingen en mansålder före 1206. Det erkänt älsta fragmentet av isländsk skrift, AM 237 a fol. (o. 1150), skulle enl. Hægstad oberoende av reformen hava använt *ę*, *ǫ* och *y* (samt i st. f. *ø—eo*). Av fakta att döma uppstod tidigt skrivtradition — skrivskolor, och man måste räkna med en sådan tradition, när man ur den faktiska förekomsten av tecknen vill sluta till kännedom eller icke kännedom om den gram. avhandlingen. Sannolikt får man föreställa sig saken så, att en skola börjat lossa på latinbandet och infört ett eller annat från anglosaxisk skrift lånt tecken, att utvecklingen sedan vid denna skola gick mer och mer i denna riktning, tills det slutligen blev ett känt behov att få system i det hela. En lärd man och skicklig skrivare uppmanades — jfr inledningen till Elucidarius — att skriftligen nedlägga sina erfarenheter. Han var en samvetsgrann och därjämte spekulativ herre, så att planen växte under hans händer så starkt, att han kände behov att försvara sig mot möjlig kritik, och sannolikt så mycket, att t. o. m. hans egen skola nöjde sig med ett förenklat system. Så väl utarbetat, som detta nu var, är det naturligt, att det skulle sprida sig till andra skrivskolor, och förändringarna i det ursprungliga förslaget ha sin grund dels i korsning med dessa skolors tradition (avsiktligt eller omedvetet), dels — och detta får ej förbises — i olikheter mellan avskrifter av originalavhandlingen. Om man tänker på de olika *ŋ*-former, som uppträda, väl alla med anspråk på att representera förste grammatikerns mening, så kan det ej förundra, om andra bokstäver, *ę* (*æ*) eller *ǫ*, trots den åtföljande beskrivningen differentierats, i synnerhet som denna beskrivning kan passa lika gott för *en* form som för en annan.

Det är icke osannolikt, att författaren till avhandlingen varit den ledande kraften vid sin skola under en följd av år och så på sistone funnit sig föranlåten att åt pergamentet anförtro sina principer. Detta skulle berättiga honom ändå mera till att säga: *"ek hefe* þa *ritet* oss islendingom stafrof". Med hänsyn till den systematiserings- och iakttagelseförmåga, som han otvetydigt lägger i dagen, tycker jag icke, att man behöver frånkänna honom självständig analogibildning, sålunda ej med Hægstad för alla tecken antaga norskt ursprung.

Det är ganska egendomligt, att han behandlat konsonanterna så styvmoderligt. Under det han mångdubblade vokalsystemet, vill han rent av utesluta en del konsonanter: *k, q, v, x, z,* och utnyttjar icke anglosaxiskans teckenförråd, t. ex. *ð*, ƿ, ȝ. — Hans förkortningsförslag: stora bokstavsformer för dubbelkonsonant samt *ŋ* för *ng* äro ju artskilda från förbättringarna på det vokala området. Hälften av hans vokaltecken — för de nasalerade — fingo ingen spridning, ja det finns icke ett spår av dem, om icke punkterna i Agrip skulle vara malplacerade nasalpunkter. Jag tycker det är litet vågat att anse dessa beteckna vokalens korthet, då

man icke har något exempel från annat håll eller minsta antydan om ett sådant bruk. För övrigt tyckes Agrip vara den första handskrift, i vilken punkten annat än helt sporadiskt användes som diakritiskt tecken, med reservation för punkten i *ẏ*. — I förbigående kan nämnas, att jag en gång påträffat ett alfabet där *ẏ*-punkten utsträckts till de närliggande *ẋ* och *ż*, sålunda uppträtt som kalligrafisk prydnad, men det kan näppeligen vara fråga om något sådant i Agrip.

Det har fallit mig in att den punkt, som i många handskrifter efter 1250 användes för att beteckna lång konsonant, skulle kunna härleda sig ur nasalstrecket, liksom kanske förste grammatikerns punkt för nasalerad vokal är ett förkortat nasalstreck. För den förra skulle *m̄* och *n̄* bilda utgångspunkt, för den senare *ā*, *ū* o. s. v.[1]). Analogibildningar skulle då vara: *ṫ*, *ṗ* m. fl., i vilka strecket förkortats till punkt för att undgå förväxling med *mp* (*p̄*), *nt* (*t̄*). En annan förklaring av punkten i nämnda funktion har trängt sig på mig i den anledning, att den tycks uppträda tidigast över *ṫ*. Ett viktigt förslag i 1 gram. avh. var, att man borde använda stora bokstavsformer — versaler, kapitäler — för motsvarande dubbelskrivna lilla bokstav. Stort *t* skilde sig från litet — obs! att det ej i ifrågavarande funktion fick höja sig över raden — genom böjt tvärstreck (τ ~), vilket för tydlighetens skull nog ofta behövde fiffas upp med ett extra tryck (man finner tydliga former av detta slag). Det blev då bekvämare att göra strecket rakt, som vid litet *t*, ock tillägga en punkt ovanpå *ṫ*. En gång lösgjord från bokstavens massa, kunde punkten lätt analogiseras ut till *ċ*, *ṗ*, *ṙ* o. s. v., och så bli ett allmänt förkortningstecken.

Den i irsk skrift förekommande punkten över ꜰ m. fl. bokstäver har sannolikt ingen relation till den nyss nämnda (Kuno Meyer i brev). Det enda, som kan leda en att tänka på ett samband, är, att den brukas över *c*, *t*, *p* för att angiva aspiration[2]), vilket väl för nordiska öron var likvärdigt med dubbelkonsonant, samt att punkten i denna funktion uppträder i handskrifter från 1200-talet ungefär.

Andra grammatiska avhandlingen från o. 1250 redogör för ett senare skedes skrivvanor. *þ* har nu inskränkts till början av ord, eljes användes *ð*. Det konsonantiska *v* bär namnet *venð*, vilket tyder på anglo-saxiska bokstaven ƿ, *f* har sannolikt formen ꜰ. Dubbelkonsonant betecknas fortfarande med kapitälbokstav. Av vokaltecknen saknas *ø*, beroende på att dess plats, kanske ännu blott dialektiskt, intagits dels av *ǫ* och dels av *æ*, vilka representera respektive *ø* och *ø̄*. Som normalformer betecknas *ꝍ*, kort och långt *ǿ*, vilka emellertid enligt medgivande längre fram i avhand-

[1]) Frågan i hvad mån punkten i de senare stungna runorna bidragit till finnandet och utformandet av idén, sammanhänger nära med frågan om runornas användning för längre uppteckning.

[2]) Prof. Kuno Meyer meddelar godhetsfullt att punkten här ersätter den gamla spiritus asper [ᚿ], som alltid brukas i forniriskan.

lingen få förenklas till *ǫ*, *ę*; diftongen *au* skrifves *ꜷ*. — Förhållandet mellan formerna *ꜷ*, *ꝏ*, *ǫ*, *ꝋ*, *ǿ*, *ð* m. fl. är kvistigt att utreda (se Hægstad, Vestnorske maalføre s. 23). Så mycket torde dock kunna sägas, att *ǫ* ej nödvändigtvis förutsätter *ꝏ*, att *ꝋ* är korsform av *ǫ* och *ð*, att *ǿ* med *s*-formigt snedstreck kan komma dels från *ꝋ*, dels från *ø* eller kanske helst från bägge, samt att *ø* (se Hægstad) och *œ* äro lån från anglosaxisk skrift, det senare troligen då med utgångspunkt i *eo* sammanskrivet, med *e* lyft över raden [1]). Sannolikt har man att göra med flere olika traditioner med olika utgångspunkt, varefter korsformer uppstått genom avskrivning eller medveten modifikation. — Förkortningstecknen äro de vid denna tid vanliga: för nasal, *er*, *us*, *ur*, *ra*; de 4 första hängde för medvetandet så nära tillsammans med alfabetet, att de vid radnumrering, i nyssnämnda ordning, användas som fortsättning på det vanliga alfabetet. Det kan förtjäna att nämna, att 2:dra gram. avh. upptager både *7* och *&* som förkortning för et (= oc), medan den 1:sta endast nämner det äldre tecknet *&*. Tecknet *7* undanträngde *&* på 1200-talet. (Wattenbach, Anleitung zur lat. Pal.)

De språkliga hållpunkter för datering, som utgivaren huvudsakligast fäst sig vid äro: 1) ersättandet av *s* med *r* i vissa former av verbet *vesa* (*vera*) och partikeln *es*, 2) verbens reflexivform på *-ʒ* för äldre *-sk*, och slutligen speciellt för Island 3) sammanfall av *ǽ* och *ǿ*. Den första övergången sättes med stöd av Finnur Jónsson, Det norsk-islandske skjaldesprog, Kbh. 1901 s. 92—93, till 1100-t. i Norge, o. 1200 på Island. För passivändelsens förändring redogöres i överensstämmelse med Specht, Das Verbum reflexivum und die Superlative im Vestnordischen. Formerna på *-ʒ* synas ha trängt igenom under förra hälften av 1200-talet, om också naturligt nog senare avskrifter visa spår av förlagans skrivsätt. I norska diplom från 1266 och följande år förekomma inga *sk*-former, och sammalunda är förhållandet i Dipl. Isl. LXV, 1 från c:a 1245 och andra hdskr., som säkert kunna sättas samtidiga. De älsta daterade exemplen från den 3:dje övergången äro i Brandsflokkr av år 1246. Övergången har synbarligen gått raskt för sig, men avslutats på olika tider i olika landsändar. Somliga hskr., t. ex. det nyss citerade dipl. Isl. LXV, 1, uppvisa konsekvent skillnad mellan *ǽ* och *ǿ* vid sidan av *-ʒ*-former i participer, medan andra, exempelvis fragment av Egils saga, ha övervägande *-sc*-ändelse jämsides med ett fullständigt sammanfall av *ǽ* och *ǿ*. 4:de gram. afhandlingens riktiga uppgifter om *ǽ* till skillnad från *ǿ* och de 14 exemplen stamma därför sannolikt från förra hälften av 1200-talet.

Härefter följa några anmärkningar om den faktiska rättskrivningen i de reproducerade handskrifterna, detta med särskild hänsyn till överensstämmelsen med förste grammatikerns förslag.

---

[1]) Ovanstående typer återge blott ofullständigt handskriftsformerna.

Där framhålles, att de "nya" vokaltecknen förekomma i så gott som alla de äldsta isländska handskrifterna (und. första händerna i Reykjaholts máldagi och även Elucidarius, vars båda *ǫ* äro tämligen lika skrivfel), men att vid sidan av de normala teckenformerna en mängd olika variationer uppträda. — Hægstad i Vestno. maalføre betonar variationerna så starkt, att han lyckas reducera 1:sta gram. avhandlingens inflytande till en obetydlighet. — Beträffande konsonanterna påpekas, att de älsta isländska handskrifterna normalt, somliga uteslutande ha de karolingiska, latinska, formerna *d* och *f*, under det att de anglosaxiska *ꝺ*, ꝼ och likaså ƿ äro ovanligare eller sällsynta; *k* står för *c* framför len vokal, där *c* skulle ha uttalats som *ts* eller *s*. *þ* användes i alla ställningar; AM 677 första handen har för den tonande spiranten anglosaxiskt *ꝺ*. *ð* finns endast i förkortningar t. ex. *mð* (*með*) samt i 4 fall, av vilka 2 närma sig förkortningar. (Celander, Om övergången av *đ* > *d*. Disp. Upsala 1906).

Avvikande härutinnan är AM 279, a 4:to, från o. 1210, vilken regelbundet använder ð i in- och slutljud. Denna hskr. visar dock både i ortografi och bokstavsformer så nära överensstämmelse med norska vanor, att Hægstad ej vill ge den plats bland typiskt isländska minnesmärken. Lika liten vikt får väl läggas vid ð i "Otte brudstykker av Olav den helliges saga", vilken Kålund utan angiven orsak daterar o. 1200. Storm däremot sätter fragmenten till 1230—40 med frångående av egen äldre uppfattning om högre ålder. Även med hans datering måste väl former som *ðeim*, *ða* förklaras som norska. I varje fall tyckes Noreens uppgift, att ð först efter 1225 uppträder i isländsk skrift, icke av denna anledning behöva modifieras.

Vidare beröres skriften i Agrip, som i många fall är ganska underlig, vilket väl finner sin förklaring i olika avskrivares helt olika skrivvanor. Så synes siste avskrivaren ha varit fullständigt okunnig om betydelsen av ð, vokalbeteckningen är mycket vacklande, och det för handskriften säregna tecknet: genomstruket *ꜷ* i betydelsen *ø* tycks ha uppstått genom missförstånd, möjligtvis kompromiss av *ꜷ* och *ø*. Kanske är tecknet den gemensamma resultanten av flere skrivares arbete. Man kan i handskrifter, t. ex. AM 619 4:to träffa former, som precis motsvara de ifrågavarande och vilka bära spår av att vara förbättrade felskrivningar eller i vad fall som helst oavsiktliga bildningar. Viktigare är den omständigheten, att *ꜷ*-formen som tecken för *ø* i ett fragment Benediktinerregler i Norska Riksarkivet, vilket anses stamma från Nidaros och är skrivet o. 1200, har mycken likhet med detta egendomliga tecken. Som tecken för *ey* har Agrip ibland sammanskrivet *ay*, alldeles som Benediktinerreglerna [1]); detta *ay* använ-

---

[1]) Obs.! Hægstad, Vestn. maalføre s. 18: "Agrip brukar stundom paa reint trøndak vis *ð* i ljodknippet *nð*: *lanðe*.

des även för *au* och, som till exempel i provet, för *ρ*. Uppgiften att *u*, *v* och *y* "bruges i flæng" är ej fullt riktig och beror på starkt förkortat citat från Dahlerup, som blott anger 3 fall av *y* for *u*.

I de följande proven, som ligga närmare intill 1250, användas regelbundet ð och ꝼ, varjämte flera visa begynnande sammanblandning av tecknen för *ǫ* och *ǿ*.

Angående de norska proven meddelas, att ð i inljud tidigt genomförts, så tidigt att den förefinnes i Theodoricus Monachus Historia (ortnamnen), och att ꝼ och ƿ förekomma ymnigt; således visar norsk skrift från början nära anslutning till anglosaxiskt skrivskick. Det kan anmärkas, att när latinska ord förekomma i en för övrigt norsk handskrift, dessa med påfallande regelbundenhet skrivas med karolingiskt *d*, *f*, *v* o. s. v. På tal om den nästan rent anglosaxiskt skrivna Basilius saga, AM 655, IX, vill jag nämna, att ett fragment N:o 73 i No. Riksarkivet (Dipl. Norv. XIII, 1), ett missale med ett stycke av en jordebok för Jónskirken i Nidaros, innehåller ett par namn *Þopa* (även *Þora*) och *Sıgpıð*, som båda hava den anglosaxsiska *p*-liknande *r*-formen. Alfabetet i de norska handskrifterna är tämligen konstant och enkelt. De 5 grundvokalerna äro tillökade med *y*, *æ* och *œ* (*ø* upptages även, men denna form är så sällsynt i äkta norska hskr., att som v. Friesen först påpekat och Hægstad ytterligare bekräftat, *œ* kan betraktas som ett av de viktigaste särmärkena på norsk skrift). Spirantiskt *g* tecknas i det första no. diplomet o. 1210 med *gh* (östländskt från början, sedan allmänt norskt, Hægstad, Vestnorske målføre s. 13) i Jordskyldfortegnelsen Gks 1347 med *h*, som väl måste sammanhänga med runskriftens beteckning för palatal spirant och sålunda tyda på hög ålder samt dessutom styrka, att runorna influerat på gestaltningen av (vest)nordiska skrivsystemet. Huruvida Gks 1347 är äldre än den hittills som älst betraktade AM 655, IX, är svårt att avgöra, då stilarna äro så vitt skilda.

Med avseende på förhållandet mellan isländsk och norsk skrift vid denna tid framhåller Kålund som troligt, att de icke utvecklats oberoende av varandra. Detta pointeras ännu skarpare av Hægstad, som nästan vill göra isländska skriften till en avart av den vestnorska. Emellertid återstår ännu att närmare undersöka och bestämma det inbördes inflytandet.

Av de nu följande anmärkningarna till de enskilda proven, särskildt vad angår dateringen, må anföras följande. De första isländska hskr. bestämmas till *senare* hälften av 1100-talet på den grund, att de visa influens från 1:sta gram. avhandlingen. Men förnekas detta med Hægstad, eller anlägger man den synpunkt på avh., som ovan framställts, finnes intet hinder att förlägga AM 237 a fol. och AM 315 d fol. till senast mitten av århundradet. En vacklan i vokalbeteckningen är ju lika förklarlig före som efter avhandlingens sammanskrivande. Elucidarius vill Kålund utan

mera ingående motivering hänföra till 1100-talet på grund av de många ålderdomligheterna i språk, rättskrivning och bokstavsformer. Handskriften tillhör den skola, som närmast anslöt sig till latinska alfabetet, och mycket av det ålderdomliga förklaras därav och av en tydligen mycket noggrann efterbildning av äldre förlaga. Till *Gks. 1812*, vilken i anslutning till resonemanget i "Småstykker udg. av Samfund etc." sättes till o. 1185, anföres Ludv. Larssons upplysning, att hskr. skiljer mellan *u* och *v* i resp. halvvokalisk och kons. funktion. Denna upplysning förlorar i intresse, om man observerar, att det allmän-europeiska bruket, som en tid godtyckligt vacklat mellan *u* och *v*, nu börjar föredra *v* i uddljud, medan *u* efterhand allt mera inskränkes till ordens inre. "Præsteskråen" i samma hskr. bestämmes noggrannare till senast o. 1220, emedan handen är densamma som den, vilken i kalendariet slutar med år 1222. *AM 655, IX*, utan närmare motivering bestämd till före 1200 liksom Gks 1347, visar oregelbundenhet i behandlingen av *es* : *er*, vilket tyder på skilda original för de olika legenderna. *Agrip*, AM 325, II 4:to, betraktas i överensstämmelse med F. Jónsson som isländsk avskrift med isl. original. De egendomligheter, som givit anledning till tro på norsk skrivare eller original, kunna ju bero på en mellanhand eller kanske snarare på författarens ingående bekantskap med norska (tröndska) skrivvanor. *AM 162 A ϑ, fol. Egils Saga* sättes enl. F. Jónsson, till o. 1250 och isländsk trots det något främmande utseendet. *Konungsbóks*, Gks 1157, huvudhand flyttar på grund av likheten med de båda följande ett årtionde ned i tiden, 1260—70, vilket stämmer med Maurers datering enl. rättshistoriska grunder. Det mesta av *Staðarhólsbók* (AM 334 fol.) och *Kringla* (Holm. 9 fol.) antages skrivet med samma hand. Likheterna i ortografi och förkortningssätt äro också många, men såväl bildningen av de enskilda bokstäverna som pennföring erbjuda flera skiljaktigheter, så att det gott kan vara tvenne, men i varje fall samtidiga skrivare. För datering av Kringla har man den hållpunkten, att den slutat med ett Skáldatal med uppgifter, som bestämma avskriften till 1265—80. Staðarhólsbók åter innehåller även Járnsiða, sannolikt skriven ungefär samtidigt med det övriga och detta rimligtvis mellan 1271, då Járnsiða fördes till Island, och 1281, då lagen avlöstes av Jónsbók.

Skrivaren av *AM 310 4:to*, Olavssaga, betraktas även av Kålund som norrman. Enl. Hægstad är hskr. sydvest-norsk. Jämför Celanders utförliga framställning i hans synnerligen innehållsrika avhandling "Om övergången av *ð* > *d*". *Holm. 6 fol.*, Barlaams saga ok Josaphats, bestämmes med anledning av "forskjellige ortografiske besynnerligheder, som er fremmede for klassisk sprog" till 1200-talets senare hälft, särskilt som den måste antagas författad så sent som o. 1255. *Fagrskinna*-fragmentet, No. RA 51, har av misstag på själva provet daterats till 1200-talets senare hälft, vilket nu rättas till o. 1250 (så ock F. Jónsson) i enlighet med

en till hskr. hörande stamtavla, Arnmødlingatal, vilken visar, att den måste vara skriven 1240—63. Stilen påminner om flere engelska händer i Pal. Society's faksimiler, speciellt ett latinskt diplom dat. Ossington 1206. *Morkinskinna,* Gks 1009 fol., har enl. Unger ej något *ø* i andra handen, men utgåvan har åtminstone 4 *ø* s. 66, 1, 2, 3 i en vers och s. 85,29 (jag har ej kontrollerat med hskr.).

Laxdøla saga, AM 162 D 2 fol. visar i flere avseenden ålderdomliga drag, men å andra sidan vissa egendomligheter, som tyda på norskt inflytande. *Jomsvikinga saga,* AM 291 4:to har med hake nedtill försedda former av *æ* och *ø*. Likartade former förekomma i Gks 1157 (2 belägg) Codex Regius 2365 s. 15,10 och 69,20 samt talrikare i Pal. Atlas N:o 53, Sauđabrevet från Holm. 33 II 4:to. *Alexander saga,* AM 519 a 4:to kan möjligen hänföras till sista hälften av 1200-talet (så även Unger), skriften är utmärkt nätt och överensstämmer med de stora, viktiga handskrifterna från o. 1250. Beträffande originalet synes Kålund sätta större lit än Unger till den uppgift, att Brandr Jónsson, biskop i Hólar † 1264, skulle vara bearbetare. Är detta sant, skulle tillblivelsetiden vara 1257—1264.

Orkneyinga saga, AM 325 I 4:to, har en mycket egendomlig skrift med hårfina uppstreck; liksom Morkinskinna, 2:dra hand, saknar den särskilt tecken för *ø*, i vars ställe brukas *æ* och *e*, den brukar *þ* för ð och *v* för *u*, men då förkortning i dipl. avtrycket upplösts, användes ð och *u* på vanligt vis. Hade det icke varit bättre, att här liksom annorstädes vid upplösningen taga hänsyn till ifrågavarande handskrifts vanor för att få en tydligare bild av dessa, särskilt som just här förkortn. utgöra en så hög procent av det hela? *Skjoldunga saga,* AM 1 e *β* I fol. och *Knytlinga saga,* AM 20 b I fol. äro skrivna med samma hand och ha förmodligen tillhört *en* bok. Kålund sätter hskr. "muligvis" till senare delen av 1200-talet. Bokstavsformernas kantighet och förkortningstecknens form tyder på senare tid, snarast efter 1300.

Jónsbók, AM 134 4:to, kan instängas mellan åren 1281, då lagen antogs, och 1294, då genom kung Eriks rettarbot ett kapitel uteslöts ur lagen, vilket kapitel saknas i alla hskr. utom just denna. *Hauksbók,* AM 371 4:to, bestämmes efter F. Jónsson i diplomatariska utgåvans inledning till 1314—30. *Konungsannáll,* Gks 2087, visar så många typiskt norska drag, att man måste antaga norskfödd skrivare. För övrigt hänvisas till Buergel Goodwins utgåva. B. Goodwin har tydligen varit av den åsikten, att skrivaren haft norsk förlaga (s. 48 i Inledningen), men har efter moget öfvervägande i Nachwort s. 93 framställt som sin mening, att man icke är berättigad att antaga norsk förlaga eller norskfödd skrivare, utan bäst förklarar de ifrågavarande företeelserna som en *modesak.*

Heiđarvigasaga, Holm. 18 fol. vill Kålund flytta så långt tillbaka som till o. 1250. Huvudskälet är, att den skiljer *æ* och *ø*

utan att eljes visa några norska drag. Norsk är emellertid *æ*-formen och många dess bokstavsformer förlikas icke gärna med så tidig datering, varför jag tror, att norskt inflytande måste tillgripas för att förklara upprätthållandet av skillnaden mellan *æ* och *ø*, och sedan finns intet hinder att sätta den till 1200-talets slut, dit förkortningar, det ymniga bruket av punkten som tecken för dubbelkonsonant och även former som *feingit* tyckas mig peka. *Cod. Resenianus,* Gudmundarsaga biskups, AM 399 4:to, sättes till 1300-talets början i st. f. o. 1300, emedan den är skriven med samma hand som AM 346 fol. (och AM 122 a fol.), vilken Jón Sigurðsson satt till denna tid. Sagan innehåller till yttermera visso en vers av Þormóðr Olafsson, sannolikt identisk med en person, som nämnes i annalerna år 1338. Egendomligt för hskr. är tecknet *ê* (*e* med hake upptill). Jfr Noreen, Altschw. Gr. s. 36. *Codex Rantzovianus,* Äldre Gulatingslagen, Cod. don. var. 137 föres på grund av likheten med Fagrskinna något tillbaka, 1200-talets senare hälft i st. f. o. 1300, vartill väl ock bidrager passivformerna på *-sc.* Långt framom 1300 får den nog icke föras, ty *a* står på övergången till 1300-talsformen i t. ex. N:o 43; passivet kan lätt förklaras av äldre original. *Sverris Saga,* AM 327 4:to flyttas från sin plats bland de norska proven, emedan, även om den är skriven i Norge, skrivaren i varje fall är Isländing. Som enda bevis härför anföres den ofta förekommande sammanblandningen af *æ* ock *ø*. — Formen tolþu talar ock för detta. Emellertid har provet norska *æ*-formen, och i Fornmannasögur VIII antagas isländsk förlaga och norsk skrivare. Förmodligen få vi i den nya utgåvan av Sverressagan en ingående undersökning av frågan.

Första handen i Reykjaholts máldagi anser Kålund icke bunden till biskup Torlaks "kamptid" 1179—1193, emedan han aldrig genomförde sina planer i Borgarfjord. Måldagen kan ha uppsatts långt förut, ty redan 1123 anbefalldes upprättandet av sådana, och gåvorna till kyrkan äro icke flere, än att de väl kunna ha hört till denna tidigare än 1185. Åtskilliga beriktiganden till äldre läsning lämnas: r. 15 står fvr, r. 21 har Kålund och F. Jónsson oberoende av varandra kommit till läsningen: anaſ oc (dipl. avtrycket har [ſc?]). På baksidan spalt 2 rad 2 läses Þórarin vand*raðs,* varigenom fås ett passande namn. Det är skuggor och veck i pergamentet, vilket, såsom fototypien visar, är betydligt värre medfaret, än samfundets utgåva ger anledning att tro, som hava framkallat tidigare felläsningar.

Inledningen avslutas med en förteckning på de meddelade fototypierna — handskriftens innehåll och datering, men ej biblioteksssignum — och sist en rent kronologisk uppställning av hskr., för vilken de nyss refererade dateringarna ligga till grund.

Till de diplomatariska avtrycken tar jag mig friheten anmärka följande, dels tryckfel och förbiseenden, dels läsningar, som förmodligen stämma med handskriften, men som på grund av de

brister, vilka oundvikligen äro förenade med fotografisk reproduktion, ej tyckas ha sin motsvarighet i fototypien. Dessutom upptar jag en del saker, som möjligtvis kunde ha återgivits på annat sätt. Detta har för ifrågavarande arbete ingen synnerlig betydelse, men en mycket stor för textutgivare, vilka naturligtvis lita till denna atlas för att söka ledning i kvistiga fall. Det vore ju förmånligt att få en viss grad av uniformitet i återgivandet av förkortningar och sammanskrivningar, så att den läsande i det enskilda fallet hade minsta möjliga tvivel om handskriftens skrivsätt.

För bekvämhetens skull tar jag proven i ordningsföljd och ej de likartade anmärkningarna i ett sammanhang. Mindre viktiga spörsmål behandlar jag endast på ett ställe, fastän exempel kunna finnas litet varstans, till andra viktigare återkommer jag gång efter annan. *Siffrorna* avse fototypierna.

N:o 1. AM 237 a fol. På grund af pergamentets grovhet finnas flere accentliknande skuggor, vilket gör, att man kan fråga sig, om en i trycket utsatt accent i hskr. motsvaras av accent eller skugga. Detta är ett av de fall, där fotografien måste stå tillbaka för originalet, vid vilket man genom att förändra belysningen kan vinna säkerhet.

Skrivaren har i vissa fall dragit ihop punkt och accent över y till *en* säreget formad accent / (accenten är väl *alltid* dragen nedifrån uppåt). Att på grund härav accentuera alla y utan att pricka dem, synes mig mindre lyckligt, särskilt i fall där endast punkt finnes, t. ex. spalt 1,6 Scẏrþe. Y-formen i ẏtra sp. 1,3 är korrektur av v. Senare tillagt tycks v vara i varþveita 2,15. Punkt saknas i trycket 1,16 hlute, men bör vara borta 2,36 off och fino 30. Fotografien visar ej tydligt bindestreck 1,11 och 18 (obs.! att denna hskr. har strecken i yttre marginalerna, ej i mitten) samt 2,25 och 32.

Accent tycks saknas 1,15 ma 20 tru 26 læte 31 veita 2,22 ma och 37 sond. Däremot ger provet anledning att misstänka accent 2,7 sóll góþ, och en sådan står säkert 2,33 ínnan, vilket ord står i motsats till útan. Särskilt i homilier kan man ju vänta att finna välläsningsaccenter och behöver ingalunda tänka på vokalförlängning i varje fall. Den sortens accent kan ju placeras lika bra över konsonant som över vokal, mera viktig är rätta placeringen av accent över diftong. I deoma 2,18, 19 står strecket över båda vokaltecknen, ock kanske vore detta bästa platsen även vid liotar 1,18, eljes väl hellre över *o* än över *i*.

N:o 2 Grágás. Bindestreck synes stå i slutet av rad 1 le- och 11 sẏ-. Rad 23 har jag tyckt mig läsa goṅ [punkt över], men då hskr. är så gammal, är det väl felaktigt. R. 5 nedifrån borde väl stå *Queđia* och 17 *ꝼıorbaugs* bör ha rakt b. Sammanskrivningar återges principiellt, som de sammanskrivna bokstäverna vore fullt utskrivna, alltså þ' = þr, men när förkortn. ibland är tvetydig, såsom i N:o 30 och N:o 7, behandlas sista delen som

vanlig förkortning. R. 6 ned. står snarast ſcoggangr med sammanskrivet gr, ty g har ej annars en sådan form, och hskr. är ej rädd för ojämna radslut.

N:o 3 Stockholmska homilieboken. Rad 4 ned. har oſan i st. f. ofan I provet förekommer talrikt accent över diftonger, och det ser ut, som om skrivaren tänkte sig, att accenten hörde mera till helheten än till någon av de enskilda beståndsdelarna, t. ex. 2 dauþa, 7 hiolp (varför just här över ı), 14 Brauþ, 21 brıost o. s. v. Skrivfel är tydligtvis 22 brauþſ, enär förkortningstecknet eljes icke betecknar mera än *ra*, jfr 6 ned. bravþ. Egendomligt är att se, huru snett ð brukas överallt, men att d uppträder i de båda latinska orden cotidianum och hodie r. 14.

N:o 4 Elucidarius. Þ*at* r. 2 kursiveras; i lovaþr r. 6 är r kursiverat mot princip. Rad 4 har hskr. ·III· alltså þrenningo ej þrenningo*m*. Det kunde vara intressant att undersöka fördelningen av u, v och ꝩ.

N:o 5. R. 4 är det urspr. Phisiologus raderat och ersatt med ſalamon, som har 1300-tals *a*.

N:o 6. I ꝼẏlgıa sp. 2, r. 8, 12 och 23 har ẏ börjats som ett u; jämför fylgia r. 1 och 2 n. Spalt 2,12 börjas M i Maria som minuskel, vanliga formen återfinnes r. 4 n. Stıǿr(noꝛ) 1,3 n har vanligt r. Accent över i är glömd 2,23 p*r*ímſtafır; strecket över þat 2,5 hör till t, jfr 1,10 faret och 2,7 11 n. Egendomligt nog placeras accenten i ordet húe alltid över u (hlaúp ävenledes). Godtyckligt har avtrycket hué men hlaúp. Lǫgmale 1,2 borde väl ha ǫ likaväl som gǫngo 5 n.

N:o 7. Trycket baksidan r. 3 skall ha l. 11 (ej 7). Stilen erbjuder många unga drag, som rimligtvis bero på att skrivaren tagit intryck af allmäneuropeiska kursiven. Spalt 1,3 þorva*r*þſ m. fl. ställen betyder tecknet 7 endast *r*, men *ar* i Sęmundar 1,9 liksom ock i *var* 2,6, jfr 2,4. Analogt betyder *þ* þ*ar* t. ex. ſta*r*ca þ*ar* 1,7. Såväl i detta ord som i avſtr 1,2 är ſt särskrivet, ovanligt nog. I Biarnheþı*n* r. 6 är nasalstrecket märkligt, liksom punkten över ġ i Sceġr r. 10 är väl tidig. Spalt 1,23 står möjl. kle*ıŋ*.

N:o 8 AM 677 4:to. Rad 10 har väl stått hſ (h*an*ſ) ej hſar; rad 32 är þ ofullst. raderat i *ar*go*m* *þ*ino*m*. Förkortningar med uteslutet u (v) upplösas ibland med u t. ex. 3 nacq*u*arn 6 neq*ua*ʀ, ibland med v 1 þ*v*ı 6 øng*v*a. Beror detta på befintligheten av fullt utskrivna former med u eller v resp.? (Rad 29 står þu ej þv.) Samma skäl måste väl föranleda den växlande behandlingen av tecknet *7* — er, ir, eir t. o. m. *ær* i væri r. 12. Trycket har rad 2 och 5 gegn, kanske bättre som Leifar g*eng*. Den på flere ställen återkommande formen *ó*, t. ex. r. 12 flóþı 13, 14 mónðı, mónðe 18 dóme o. s. v. borde icke ha återgivits med accentuerat o, ty vanlig accent når icke ned till bokstaven och lutar mera; bättre hade varit en typ som *ǿ* eller ó.

N:o 9 AM 655, IX 4:to. Rad 1 är svårt att se annat än

barføtr. Tiornnenn (6, 7) bör väl skrivas med stort T. Jarlen (r. 8) har väl knappast dubbel-l (ƚ). R. 16 bör väl stå up ej Up och r. 1 n. tycks stå úp med accent. På några ställen har ags. p återgivits med v, 16 patne 17 pittraðesc 22 pıð. Rad. 25 står hos Unger Fiolkýngi. Rad 4 n. är *han* egendoml. förkortat, men à kan ej gärna föras till þacker (áþacker).

N:o 10 Norsk Homiliebok. Rad 10 bör bota sakna accent, strecket hör till t, jfr til och en mängd andra ord. I r. 15 har mýccla fått accent i st. f. punkt över y.

N:o 11. Rad 4 n står 7, alltså kursiverat *oc*. I Gloþa Føykı r. 7 förefaller mig ø misstänkt. Intet o i texten har sådan form utan denna stämmer mera med *e*-formen. Men då intet annat exempel finnes på diftongen ey, ej heller något fullt liknande e (det mest slutna är Haucaſe 8 n.), vill jag icke göra något bestämt yrkande utan blott framhålla, att inga slutsatser böra stödjas på *detta ø*. I rad 5 n bör, som Hægstad framhållit i Vestnorske målføre s. 20, läsas Icornalande och rad 3 n enl. samme förf. hellre Gotastoþu*m* än staþu*m*, fastän rättelsen är bra otymplig. Skriften gör i det hela ett ålderdomligt intryck, särskilt märkes den neddragna r-formen, som har någon likhet med det ags. p.

N:o 12. Sp. 1,21 har foton hniſtir, som väl icke kan vara annat än skrivfel.

N:o 13. Sa (r. 1) hellre ſa; r. 5 kursivt *oc*; r. 9 F*erþ* ags. F; 7 n *sér* med lågt s; 3 n tveɢia utan accent (så L. Larsson), ty strecket hör till g i hug. Rad 9 n har m*elte* med e fastän Larsson uppger 436 ę (æ) mot 66 e.

N:o 14. R. 18 o. 21 kursiverat *tıl*, þ*eiʀa* resp.; r. 8 n geyrðız utan accent över i. Rad 7 n har m*æ*lti, fastän r. 16 n har męla.

N:o 15 Konungsbók. M sp. 1,$_{3}$ o. $_{11}$, sp. 2,$_{13}$ n. skulle kunna återges med låg versal, likaså Monnom sp. 2,$_{4}$. Lagretto 1,$_{15}$ hellre ꝍ än ꜷ; sp. 1,$_{6}$ n står þríu ej ı. När *ett* förkortningstecken [som ~] återges med ur, or, yr, kan det vara svårt för läsaren att veta, var godtycket börjar, eller m. a. o. veta, hur en upplöst förkortning är skriven i hskr.

N:o 16 Staðarhólsbók sp. 1,$_{2}$. Finns något skäl för u i q*u*ðo? 8 och 12 n står m*æ*lt jfr 4 melt och 14 męlt. Rad 9 är g i fang rättat från n av utrymmesskäl. Rad 7 n borde väl börja med U ej V. Spalt 2,$_{7}$ står þes, men samma förkortning är t. ex. i N:o 17 rad 6 m. fl. återgiven med þess och likaså N:o 15 sp. 2,$_{8}$ n. ſitt rad 13 n. sp. 2 svarar mot ſıt i foton. Formerna ꝍ och ꜷ närma sig varandra och kunna ofta icke skiljas, men att av denna grund endast använda ena typen, så att t. ex. sp. 2,$_{2}$ gꝍto återges med gꜷto, tycks mig stöta för mycket på normalisering.

N:o 17 Kringla. Sp. 1,$_{14}$ ſǫq*v*a jfr andra ställen q*u*. Rad 17 skulle senare delen av ſiaʀ*ecs* kursiverats; rad 28 kunde kursiveringen varit annorlunda i hei*m*ı*lis*, då streckat l ofta står för il,

ul o. s. v. Rad 35 är ᴘɪɴa onödigtvis omskrivet. Spalt 2,17 står *scu*lo, varför ej *co*? På flere ställen torde i stället för *-ıt* böra stå *ıð* efter tonlös konsonant t. ex. 2,5 tecıð, 10 la*r*pıð. Punkten över t i knutr sp. 2 r. 15 n. är ej skriven, som man tydligt kan se i hskr.

I N:o 18 hänvisas man till fototypiska upplagan av Codex Regius, vadan denna plansch möjligen kunnat undvaras och ersättas med annan.

N:o 19 AM 310. R. 6 n. är elsca rättat till elsco alltså hellre ꝏ; 5 n. står eili*pa* ej ꝼ. Förkortningarna r. 1,2 n. borde väl snarast upplösas þ*eir*ra liksom ock i

N:o 20 r. 5; jfr r. 13—14 det fullt utskrivna þæırra. R. 11 n. h*ans*.

N:o 21. För tydlighetens skull har på några ställen av senare hand en punkt satts över i. Denna har ibland med orätt ersatts med accent t. ex. sp. 1,11 eꝼni, 2,15 hıminrıke, 2,4 n. liui.

N:o 22. De kalligrafiska slängarna skymma ibland accenterna. Troligen stå accenter: Sp. 1,3 eígí, 9 nér, 14 á (jfr z i ottazc r. 12 n.) samt sp. 2,3 eptír och mín*pm*. Sp. 2,11 står väl go*ð*e jfr sag e och ı i boı*ð* 2,11 n.

N:o 25. Sp. 1,1 Uoxtr ej V; r. 11 n troligen í; 3 n un*n*ðarlect jfr 1 n. an*n*oı; sp. 2,6 hellre le*y*ꝼi jfr 12 eyland; 6 n. h*v*art. Rad 9 är nocq*v*ot skrivet med v, vilket sålunda ej anses omöjligt efter q.

N:o 26. R. 1 o. 6 Atıla snarare än a.

N:o 27. R. 15 Uetr ej V.

N:o 28. R. 13 til fullt utskrivet; r. 20 stort þ i þ*vı*.

N:o 29. R. 8 n. h*ann* bättre än H*ann*. Många ð-streck äro ytterst otydliga.

N:o 30. Jämför ifråga om mångtydiga förkortningstecken N:o 7. I ꝼyrir (lika gärna firir?) rad 6 är ꝼ ovanligt stort. Rad 22 hellre ꝼararın*ar*. Är g*ø*ra r. 23 och 2 n. absolut nödvändigt, och har e*g*ı rad 5 n. en motsvarande fullt utskriven form?

N:o 31. Rad 12 d*arium* kursiverat; 31 aꝼ korrektur; i hęſte r. 35 fattas accent.

N:o 32. Överskrivet r och förkortningstecknet för *ra* ha en viss likhet, men kunna skiljas; därför r. 1 v*ar* ej v*ar* m. fl. ställen. Jämför t. ex. 11 n. ꝼ*ra* och v*ar*. Rad 12 n. har bo*r*g rättat från b*e*rg.

N:o 33. Rad 5 står eyıon*n*ı; 21 låg versal i ᴍa*ð*r. Strecket på *ð* är omöjligt att bestämt se r. 3 ꝼıolda och 17 första ordet *ð*ı.

N:o 34. I några förkortningar t. ex. Markus, Monnum hellre låg versal.

N:o 35. R. 9, 11, 17 bättre þeſſu?, Rad 20 ut*an*, ty strecket hör väl till ovanstående *n*.

N:o 37. Hauks hand r. 4, 6 m. fl. är sammanskrivet hſ åter-

gett med *hans* bättre *hanſ*. I gvđbranz rad 11 är g rättelse. Varför står eınarr för eınar r. 16 n. m. fl.?

N:o 38. Sammanskrivet kſ hellre *konvngſ* [1]), likaså þeſſv o. s. v. icke þessv, i så fall þesu 1,8. Spalt 1,16 brúnſpık (så Buergel) och 19 ſcotlanðı ej *k*.

N:o 39. *ꝍ* och *ꝍ* med mellanliggande former äro alla återgivna med *ꝍ*.

N:o 40. Accenter tyckas stå över alluínſéll r. 15, mikíll r. 19 ock möjligen kirkíu 1 n.

N:o 41. Accent fattas r. 1' kaupí.

N:o 42. Rad 10 är þa rättat från s. (a)

N:o 43. Rad 1 n. heím. På flere ställen tydligt p, snarare konsekvent p än v, om man bestämmer sig för likformighet.

N:o 44—45. Har en mängd accentliknande streck på foton t. ex. 5 norþán, 12 úp. Andra handens pırðo r. 11 kunde på foton lika gärna läsas pırþo, och r. 14 ser huaʀ ut som hpaʀ. Bladet är tydligen mycket värre medfaret, än förut utgivna facsimile gör troligt.

N:o 46. Hand 2, 1 har väl laꝛgpoxtp; rad 4 hör ð-strecket i Gpðmunð lika mycket till ovanför stående g, jfr r. 3 laꝛg.

N:o 47. Står det *annan* leirna rad 7? Rad 13 står þe*ſſ*. Har brot r. 10 n. verkligen punkt över t?

N:o 48. Rad 6 står sammanskrivet aʀ i diaʀꝼr, jfr rad 7 ꝼoꝛno.

N:o 49. Rad 12 står väl snarare tapse än tapſe.

N:o 50. Rad 3 står ver ej per. På många ställen kunde kanske satts stort V.

N:o 51. 2 n. står dubbelt ſ i malſſtoꝼvo.

N:o 53. Sp. 1,3 n. möjl. hu*er*ʀ.

Barðr Pétrssons skrift innehåller åtskilligt flera ð än trycket angiver, men som hskr. för tillfället ej står till mitt förfogande, kan jag ej närmare angiva ställena. Emellertid visar detta prov tydligast av alla fotografiens brister, vilka dock vida övervägas av dess förtjänster.

Som trycken av typografiska skäl måst avstå från att skilja ð med böjd och d med rak stapel och inledningen ej uttömmande redogör för denna småsak, vill jag referera mina anteckningar härtill:

N:o 1 rakt d, 2 snett ð, 3 snett ð utom 2 latinska ord, 4 snett ð utom vılde r. 8; 5 rakt d, 6 omväxlande [ð ~ d], 7 snett ð utom 1,22 dar och 2 n. dogum, 8 snett ð, 9 rakt d utom 19 pılðı, 21 halða, 10 omväxlande [ð ~ d], 11 rakt d, 12—14 snett ð, 15 snett ð utom 1,11, 2,11, 16—19 snett ð, 20 snett ð utom 16 brandr, 11 n. dyrka, 8 n. bœnndr, 21—22 snett ð, 23—24 rakt d; 25—43 snett ð (und.

[1]) Jfr behandlingen av sammanskrivet ɴſ i t. ex. N:o 8, 12 n. barnseɴſ.

N:o 36, 2 n. hundraða), 44 a rakt d, 44 b omväxlande [ð ~ d]. De följande snett ð.

De nyss avslutade anmärkningarna visa genom sitt fåtal, huru omsorgsfullt arbetet är utfört. På samma gång kan man dock se, att fotografien icke, som företalet något för entusiastiskt säger, "gengiver så vel grund som skrifttræk *i helt uforandret* gengivelse". Det kan ej vid en fotografi bli tillfälle att kontrollera existensen av ett otydligt streck genom förändrad belysning. Hskr. är en gång för alla sedd från samma synpunkt, ock hur man vänder fotografien, är det samma ursprungliga intryck på plåten, som kommer till synes. Men även om man måste medge, att fotografien ej gör hskr. umbärlig, så har den så många i ögonen fallande fördelar: lätthanterlighet, lättåtkomlighet o. s. v., att den icke nog mycket kan tas i anspråk. Många spörsmål få sitt avgörande direkt inför den fotografiska reproduktionen, och andra bli så preciserade, att forskaren kan använda annan person som kontrollör av originalet.

Med avseende på reproduktionen står närvarande atlas på höjden av konstnärlig exakthet, och ett bättre hjälpmedel för den, som vill sätta sig in i denna tids skrivvanor, finns icke. Efter ett grundligt studium af dessa tavlor skola säkert inga svårigheter möta att rätt uppfatta vilken som helst av de äldre vestnordiska skriftminnesmärkena. Bristen på ett sammanfattande arbete likt detta har gjort, att skriftformer betraktats för isolerade ej blott från handskriften själv utan ock från samtidens skrivsätt. Här kan man se, hur den ena formen belyser den andra, och sålunda kan en sak, som lösryckt ur sitt sammanhang ter sig mycket märkvärdig och framkallar funderingar om djupt ingripande fonetiska förändringar, vid närmare betraktande finna sin grund uteslutande i skriftens självständiga utveckling eller någon enkel förklaring, som sammanhänger med skriftekniska förhållanden. Skulle på så sätt vördnaden för bokstaven inskränkas till berättigade proportioner, samtidigt som konjekturerna toge mera hänsyn till faktiskt skrivbruk och försökte undvika anakronismer, hade denna atlas åstadkommit ett betydande resultat.

Till sist en lyckönskan till en god fortsättning, som skall visa oss utvecklingen ända framåt 1700-talet.

Sam Jansson.

Heinrich Schröder: Streckformen [Germanische Bibliothek, udg. af W. Streitberg]. 266 + XIX. Pris 6 Mark, indb. 7 Mark. Heidelberg 1906.

Forfatteren af dette fremragende arbeide har allerede tidligere gjort sig bekjendt ved en række afhandlinger (i PBS. Beitr.,

Zfdph., IF.). Den foreliggende bog forkynder sig som det förste af en række arbeider over tyske dialekter; allerede det fölgende bind af Bibliotheket vil give en fremstilling af den germanske aflyd, och senere bind vil handle om rimets indflydelse paa orddannelse og betydningsudvikling.

De tyske dialekter har hidtil været lidet udnyttede i etymologiens tjeneste. I Kluges ordbog optræder en mængde skriftsprogsord som helt isolerede, ofte mistænkte som fremmedord, medens dialekterne giver rigeligt material til at stille dem i deres rette milieu. Med rette bemerker Schröder, at de i litteraturen optagne ord dog kun udgjör en forsvindende brökdel af et folks næsten uudtömmelige ordskat.

Begrebet "Streckform" indförtes af Schröder i videnskaben gjennem en afhandling, som udkom i PBS. Beitr. 29 vaaren 1904. Det defineres af forfatteren som en orddannelse, opstaaet ved infigering af en vokal eller en vokal + konsonant (resp. konsonanter) mellem den konsonantiske fremlyd og tonestavelsens vokal, hvorved denne beholder hovedtonen. För Schröder har De Bo i sit "Westvlaamsch idioticon" givet en liste over ord, som han forklarer gjennem infigering eller inföielse af en "lasch". De Bo holder denne orddannelse for et specifik flamsk fænomen; Schröder paaviser, at det er mindst ligesaa udbredt i tyske dialekter og i hollandsk. Endog svensk synes at kjende det; ialfald kan det af Rietz anförte *karnabbas* "slås, trätta" vanskelig være andet end en egte svensk udvidelse af det ensbetydende *knabbas* (*gnabbas*) [1]).

S. opstiller fölgende praktiske regel for tysk etymologi: i ethvert uregelmæssig betonet ord stryges vokalen foran den betonede stavelse; opstaar herved en umulig konsonantforbindelse, stryges ogsaa en eller flere konsonanter, — og man faar den grundform, hvoraf den forlængede form er fremgaaet. I *scharwenzeln* "logre" f. eks. er det ikke nok at stryge *a*, ogsaa *r*'et maa væk, og man faar det synonyme *schwänzeln*, hvoraf den förste form er opstaaet. Ved denne proces befries den tyske orddannelseslære for en række ellers upaaviselige suffikser (*-astern*, *-istern*, *-utzen*, *-otzen*, *-atschen*, *-etschen*, *-anzen* o. s. v.); for ikke at tale om de merkverdige præfikser som enkelte forskere har fundet sig nödsagede til at opstille (*ka-*, *kar-*, *kla-*, *sla-* etc.). Videre antager en mængde ord, som paa grund af sit fremmede udseende og betoning hidtil har været anseede for laanord, herved en egte tysk skikkelse. Men det vigtigste resultat af sit arbeide ser forfatteren deri, at den germanske betoningslov er blit befriet for sine uforklarlige undtagelser og herefter kan lyde saaledes: hovedtonen hviler i det usammansatte ord paa stammevokalen (d. e. rodvokalen).

---

[1]) [Note ved korrekturen.] Jfr. ogsaa dansk (*hjerte*)*klabappelse* "hjerteklap", dansk gadesprog *klodunse* — *klunse* "slaa, prygle" (jysk *klödunse*, sml. *klö* i samme betydning), o. a.

Det langt overveiende antal af de flere hundrede af S. behandlede og etymologiserede "Streckformen" tilhörer dialekterne, kun en mindre del har fundet optagelse i skriftsproget. Enkelte eksempler af den sidste gruppe skal her anföres.

Halunke har hidtil været forklaret som hentet fra čech. *holomek* "ung ugift mand, landsknegt", hvorved betoningen dog blir uforstaaelig. S. anser ordet for udvidet af *hunke* "knokkel, magert kvæg", ogsa brugt som skjeldsord. Betydningsudviklingen er den samme som ved *Knochen* i tyske dialekter og som ved *Schuft* "fremstaaende hofte- og skulderben, nögen tigger, usling, skurk", samt med nt. *bunke* "fremstaaende hofte- og skulderben, magert menneske eller dyr, ussel person" (i udvidet form *bahunke*). En smuk bekræftelse af denne tyding giver sideformen *holanke*, der nylig er paavist i Kluges Ztschr. f. d. Wortf. 7, 307 fra aaret 1640; dette er en udvidet form af *hanke* = *hunke*.

Stibiezen "rapse" er udvidet af *stiezen*, der i tyske dialekter har samme betydning.

Schmarotzen "snylte", i ældre tid ogsaa "være gjerrig", i nt. ogsaa "fraadse", er udvidet af mht. *smotzen* "være smudsig"; sml. nht. dial. *schmutz* "gjerrighed" og "fedt" (jfr. ogsaa Falk-Torp, Etym. Ordb. under *Smaus* I).

Karnüffeln er udvidet af *knüffeln* "knubse". Brugen af *Karnüffel* om knegten i et vist spil er sekundær.

Kalmäuser "drömmer, særling, hængehoved", til nt. *kalmüsern, klamüsern* "gruble, fange griller" = *klüsern*, afledning af *klûs* "forvirret masse, sammenfiltret hob". Jfr. *klügeln* af ældre nht. *klugel* "Knäuel" (den Goetheske form *ausklüngeln* = *ausklügeln* stammer fra *Klüngel* "Knäuel"). Egentl. altsaa: beskjæftige sig med en forvirret, indviklet sag.

Salbadern af **slabadern*, udvidet af nt. *sladeren* "sladre, sludre".

Schlafitchen er ikke opstaaet af **Schlagfittich*, der ikke findes, men udvidet af nt. *slitje*, diminutiv til *slip, slippe* "frakkeskjöd"; jfr. nt. *ênen bî de slipm krîgen* = ht. *einen beim Schlafitchen kriegen* "tage ved vingebenet".

Schlaraffe kan ikke ligefrem være det ældre *slûraffe, slûderaffe*, hvor tonen hviler paa förste stavelse. Saavel betoningen som stavelsedelingen viser, at ordet er en "Streckform" til *schlaff* "slap", ligesom den ældre sideform *schlaruffe* er udvidet af *schluff* "doven person".

En række interjektioner har undergaaet en udvidelsesproces. *Klatsch* er blit *kladatsch* (d. *kladask*) og videre *kladderadatsch*. Westf. *pladâks* er opstaaet af ensbetydende *plâks*, preuss. *pladauksch* af *plauksch*, nht. *pladauz* (*pladderadauz*) af *plauz*; jfr. skand. *pladask* = *plask*, der vel er dannet efter tyske forbilleder. Videre nht. *bardauz, pardauz* "bardus" = *bauz, pauz*; holl. *pardaf* = *paf, pardoef* = *poef*.

Endnu skal nævnes et par ord af særlig interesse for skandinaver.

Det ældre danske *kanut, kornut* "kumpan" lever endnu i norsk vulgærsprog. Det stammer fra mnt. *kornûte*, *karnûte,* der tidligere er blit anseet for at være lat. *cornûtus* "hornet", et fra depositionen laant udtrÿk. For denne udledning taler særlig den i ældre tysk og holl. forekommende betydning "bogtrykkerlærling som har tjent ud, men endnu ikke er blit svend". S. paaviser imidlertid, hvorledes det östfries. *karnütje* bruges nöjagtig i de samme betydninger som *knütje,* nemlig: kamerat, lystig fyr, liden sangfugl, finke, linerle. De sidste betydninger er de oprindelige, og overförelsen paa personer som ved "lustiger Vogel", "lockerer Zeisig" o. lign. Men ikke engang for betydningen "udlært bogtrykkerlærling" vil S. medgive rigtigheden af den gjængse etymologi. Denne anvendelse stammer vistnok ogsaa efter ham fra depositionen; men den beror paa oversættelse af det franske *béjaune,* i latiniseret form *bejaunus,* egentl. "fugleunge, grönskolling", dernæst "student som endnu ikke er optaget i en studentekorporation". Herved maa erindres, paa den ene side at depositionsskikken fra Frankrig gik over i det tyske studenterliv, paa den anden side at bogtrykkerne tidligere hörte til universitetet og sogar blev immatrikulerede. En anden oversættelse af samme franske ord er nht. *Finke* "student som endnu ikke har deponeret".

Det ogsaa i nordisk optagne ord *Krambambuli* "snaps" betegnede oprindelig "enebærbrændevin". Det er en spögende videredannelse af schweiz. *krambambel* "snaps", der igjen er "Streckform" af dialektordet *krambel, krammel,* en sekundær sideform til *krambet* < oht. *kranawitu* "ener" (egentl. "tranetræ").

De her eksempelvis og i al korthed anförte etymologier vil man hos S. finde begrundede paa en maade, som ingen tvivl efterlader. Idethele har jeg trods nöjagtigt studium af de hundreder af "Streckformen" ikke kunnet finde mer end et par tilfælde, hvori jeg ikke er blit helt overbevist. Et saadant er *kalfatern,* der efter S. gjennem *klafatern* (bevaret i holl. *klavaatshamer*) er udvidet af *klatern* "klapre, rasle" og egentlig her betegnet "banke med hammer". Denne udledning bestyrkes ved det synonyme nt. *klameien, kalmeien,* der skal være udvidet af *kleien* "smöre"; egentl. altsaa: tilklæbe sprækkerne i skibsplankerne. Imidlertid har hverken mnt. eller mndl. noget *kalfatern,* medens mlat. har *calafatare,* mgr. *καλαφατεῖν,* hvortil nöiagtig svarer ordets ældste form i germansk, nemlig ældre holl. *kalefaten,* paa hvilken den anförte etymologi ikke passer. — *Kobold* "nisse" (samme ord som metallets navn) udtales rigtignok nu med hovedtone paa förste stavelse; men da mht. *kobolt* i betydningen "kolbötte" hos digtere findes betonet paa anden stavelse, anser S. dette for et bevis for at ordet er en "Streckform". Et til grund liggende substantiv *kold* kan vistnok ikke paavises, men vel verberne *koldern, koltern* "være

voldsom, larme" og *koldern* "rulle rundt, slaa kolbötter". Efter min mening er mht. *kobolt* "kolbötte" dannet af verbet *kobolden*, der igjen er afledet af *kobolt* "nisse". Dette ord kan paa grund af sin betoning ikke være "Streckform". Heller ikke tillader ordets alder denne forklaring, idet man ikke kan skille det fra ofr. *gobelin* (eng. *goblin*), mlat. *gobelinus*. Paa samme maade synes mig S.'s forklaring af *Kajüte* som udvidelse af nt. *küte* "hul i jorden" lidet overbevisende, aldenstund ofr. har *cahute* "ussel hytte".

De ældste eksempler paa "Streckformer" i litteraturen stammer fra 13. aarh., fra hvilken tid S. anförer to eksempler, hvoraf det ene netop er det omtalte *Kobold*. Heller ikke fra 14. og 15. aarh. kjendes mange eksempler. Da imidlertid de fleste af disse dannelser paa grund af sin betydning særlig tilhörer folkesproget og dagligtalen, tör det nok være, at literaturens oplysninger her er mindre afgjörende.

Med hensyn til betydning er de af S. behandlede former ganske ensartede med dem, der i nordisk — særlig i folkesproget og dagligtalen — dannes ved infikset *j* (behandlede af anmelderen i "Sproglig-historiske Studier tilegnede Professor C. R. Unger"); d. v. s. de betegner dels lyd, dels har de nedsættende (spottende eller foragtelig) betydning. De kan saaledes karakteriseres som en art intensivdannelser.

Som andre intensivdannelser opviser ogsaa disse ofte en art reduplikation, bestaaende deri at stammen med fradrag af den konsonantiske fremlyd stilles efter den fulde stamme; eksempler er nht. dial. *schlampampe* (laant i dansk dagl. *slampamper*) af *schlampe* "kraftlös suppe eller drikke", og det ovenfor nævnte *krambamboli*. I andre tilfælde synes en gammel svarabhaktivokal at være hævet til fuld værdi, som i svab. *baladern* — *bladern* "skravle". I de fleste tilfælde synes dog infikset at være af rent vilkaarlig art, med den eneste undtagelse at dissimilationsloven strengt overholdes mellem grundordets og infiksets konsonanter. Oprindelsen til disse infikser ser S. i de tidligere vidt udbredte "Geheimsprachen", i hvilka snart *ab*, *af*, *ak*, snart *eb*, *ed*, *ef* etc. infigeres i hvert af talens ord.

Det er muligt, at denne opfatning væsentlig træffer det rette. Men naar S. gaar saa vidt, at han (s. 254) ligefrem erklærer infiksets form for helt ligegyldig (bortseet fra "præduplikationsformerne"), kan jeg ikke være ganske enig. Valget af infiksform er efter min mening i mangfoldige tilfælder betinget af synonyme ord, — og jeg bygger her en bro over fra Schröders forklaringer til de ældre etymologier, der behandlede en stor del af disse dannelser som kontaminationsformer. Jeg skal forsöge at godtgjöre denne opfatning ved endel eksempler.

Labander "laban" forklares af S. som "Streckform" af mht. *lander* "gjerdestang", medens det tidligere har været sat i forbindelse med *labben* "hænge slapt ned". At dette sidste ord virke-

lig ogsaa har været medvirkende ved formen *Labander*, synes mig at fremgaa af synonymer som schweiz. *labatschi* = *latschi*, *labuschi* = *luschi*, preus. *labummel* = *lummel* "lömmel".

Adskillige betegnelser for "daarligt hus eller værelse" opviser infikset *ab*, saaledes *kabache*, *kabüse* (ogsaa optaget i nordisk), *kabuff*, *kabutte*. Alle disse sattes tidligere i forbindelse med fr. *cabane* (eng. *cabin*), og jeg finder det noksaa sandsynligt, at dette ord har dannet forbilledet for de udvidede former.

Lauenburg. *latüchte* = *lüchte* "lygt" og det ensbetydende til *lauschen* "flamme" hörende els. *lateische* (ɔ: *latäusche*) har, synes mig, utvilsomt faaet sin form fra *Laterne* "lygt".

Els. *gramassig* "vred, bister" stilles af S. til dialektordet *grass*, *gräss*, der har samme betydning. Hess. *gramaunzen* "knurre" svarer til bair. *graunzen*. Schweiz. *gramausen* "knurre" er sideform til *grausen*. Ved alle disse ligger det nær at tænke paa tilknytning til adj. *gram*.

Schweiz. *chräbüseln* "kildre" er vistnok udvidet af det ensbetydende *chrüseln* efter *chräbben* "kradse, klö".

Nt. *scha(r)wackeln* "ryste" maa være udvidet af *schaken* ved tilknytning til *wackeln*.

Kurhess. *es schatimbert* "solen gaar ned" er ganske vist omdannet af *schimbern* "skumre" med tanke paa *schate* "skygge".

Nt. *pankefett leben* udgaar vistnok fra *banket* (*panket*), men er aabenbart knyttet til adj. *fett*.

Det holl. *krakeel* "trætte" (sv. *krakél*, sml. d. *krakilsk*) er allerede af De Bo forklaret som udvidet form af *kreel*, der igjen beror paa fr. *querelle*. Bestemmende for infiksets form har dog vistnok været *kraken* "knage", der i t. dial. ogsaa betyder "trætte".

Utvilsom er videre tilknytningen til *Kram* ved det paa s. 128 omtalte *kramatz* "unyttigt kram", udvidet af *Kratz* "afskrab, affald".

Kluge (Zfdw. 1,50 ff.) har som ældste betydning af *Philister* paavist "bysoldat, politibetjent". I Sachsen-Lauenburg anvendes *filister* i samme betydning som *schirgenfist* om en angiver, anmelder, ligesom *fisten* (pedere) i flere tyske dialekter bruges i betydningen "anmelde, angive". Bestemmende for den forlængede form maa dog en spögefuld hentyding til det bibelske navn ha været.

Det mnt. *rabûse* (i udtrykket *in de rabûse geven* "prisgive") maa ha havt en biform med *p*, idet nht. *Rapuse* er laant derfra i det 16. aarh. Det maa ogsaa ha havt en nasaleret biform, bevaret i dansk *rambus*, der i betydning svarer til nht. *Rapuse* "spil med omhinanden kastede kort". Efter S. er ordets grundbetydning "hele massen uden forskjel, rub og stub", altsaa ganske den samme som ved nt. *rûse*. Jeg formoder, at ordets oprindeligste form har været **rampuse*, hvor infikset er bestemt af det med *rûse* synonyme *ramp*: sml. mnt. *im rampe kôpen* = nt. *in de rûse kôpen* "kjöbe under et, rub og stub". Paa lignende vis anser jeg mange

af de af S. behandlede "Streckformen" som sekundært opstaaede ved ombytte af infiks og finder derved ogsaa i andre tilfælder tilknytning til synonyme ord.

Sluttelig skal bemerkes, at der spredt omkring i bogen findes adskillige nye og slaaende etymologier ogsaa af andre ord end "Streckformen". Saaledes tilhörer den ovenanförte, evidente forklaring af *(aus)klügeln* S. *Kranz* stilles (s. 119) til mht. *kranc* "kreds"; jfr. *Schwanz* : *schwingen*. S. 222 findes en interessant forklaring af eventyrfiguren *Rumpelstilz* som "Runkelsterz" (roehale), jfr. *Rübezahl*.

Hj. Falk.

Mindetale over prof. Sophus Bugge.

Naar Filologisk Forening har önsket at feire Sophus Bugges minde, har den dertil skjellig grund. Lige til foreningen for 10 à 15 aar siden skiftede karakter og blev en eksklusiv studenterforening, var Bugge dens ivrigste medlem og belivende aand. I min studietid og endnu en rum tid efter gav hans nærværelse dens möder varme og dens fester glans. Ingensteds likte han sig bedre end blandt de unge, han som selv til sit livs ende forblev evig ung. Han elskede ungdommens freidige sind, han som selv saa saa lyst paa menneskerne og saa forhaabningsfuldt paa tingene, som aldrig lærte alderdommens mismod at kjende. For ynglingens af altfor varme impulser bevirkede feiltrin havde han altid overbærende ord, han som alderens kulde aldrig fik angribe. Naar han talte til studenterne, löd det ikke som lærerens formaning, men som den ældre vens opmuntrende röst: blandt studenter var han student. Ogsaa i sit hjem samlede B. ofte en kreds af ældre studerende og yngre kandidater, særlig kanske saadanne som fortsatte sine studier efter embedseksamen. Her herskede altid en utvungen og studentikos stemning, og her lærte vi ogsaa ret at forstaa, hvilken levende interesse B. fölte for hver enkelt af os. Den nuværende slegt af filologiske studenter vil vel væsentlig kjende B. som lærer. De vil mindes den dybe og gribende undertone i hans foredrag, den underström af begeistring som gav selv det dagligdagse indvielse. Naar han for kanske tyvende gang i sit liv med samme glöd tolkede de gamle eddakvad, erkjendte man rösten hos en der har lyttet til stemmerne fra vort folks barndom med kjærlighedens aldrig trætte öre.

Bugges lange arbeidsdag begyndte tidlig. Student allerede i 15-aarsalderen, udgav han 18 aar gammel en afhandling om konsonantovergangene i norsk folkesprog og skrev som 20-aaring om de umbriske og oskiske dialekter. Alt som student foretog

han med offentlig understöttelse en reise i Telemarken for at samle folkeviser, og dette besög gjentog han senere oftere. Han blev herigjennem en fortrinlig kjender af denne dialekt, hvad bl. a. kom tilsyne ved hans bidrag til Ross's ordbog. Jeg har selv hört ham sige, at telemarksk var det eneste sprog udenfor vort rigsmaal, som han helt beherskede.

I 1858, aaret efter at B. var blit kandidat, udkom hans samling af "Gamle norske Folkeviser", hvortil et efterslæt blev trykt i det danske tidsskrift "Folke". Dette var den nationale romantiks tidsalder, og denne tidsretning var sikkert ikke uden indflydelse paa B.'s valg af arbeidsfelt. Men ellers fremtræder det romantiske element ikke i samlingen. Hvad der laa B. mest paa hjertet, var at skaffe tilveie paalidelige optegnelser. Under indflydelse af Svend Grundtvig og tildels i forening med ham gav B. sig dernæst til at studere visernes oprindelse og historie og har i tidens löb leveret en række vigtige bidrag hertil. En plan som B. længe nærede om en samlet historisk udgave af alle norske folkeviser, er desværre aldrig blit realiseret. Hans betydelige samlinger til en saadan opbevares paa Universitetsbibliotheket og venter der paa den rette mand. — Gjennem sine vandringer paa landsbygden for at samle sange og folketraditioner eller studere runeindskrifter indsugede B. en sterk kjærlighed til dens befolkning. Til landet tyede han helst om sommeren; de sidste 15 sommerferier tilbragte han paa Tönset, hvis bönder bar hans kiste til jernbanestationen og længe vil mindes den gamle mand, som saa godt forstod at tale med dem om deres egne ting.

I 1866 var B. blit professor i sammenlignende spogforskning og oldnorsk, og i det fölgende aar udkom hans berömte udgave af Sæmundar Edda, som er blit grundlæggende for den senere eddaforskning. Her blev for förste gang gjort nöjagtig rede for handskrifterne og meddelt en helt paalidelig tekst, ligsom den konjekturale kritik overalt bærer vidnesbyrd om udgiverens skolerede lærdom og skarpsindighed. Til Eddaen vender B. atter og atter tilbage. Allerede i 1866 leverede han i Aarb. f. nord. Oldk. et rigt efterslæt. Og senere er stoffet til mange, deriblandt de betydeligste af B.'s arbeider hentet fra disse merkelige oldtidsdigte, ligesom han i sine forelæsninger stadig fremdrog nyt materiale og nye synspunkter for deres forstaaelse. Eddaens aand var ligesom blit et stykke af B.'s egen natur; dens sterke tale og vederheftige stil lignede i meget hans egen veltalenhed.

Sit navn som tekstkritiker skylder B. foruden eddaudgaven særlig det fortrinlige arbeide "Norröne Studier af sagnhistorisk Indhold". Efterat fire sagaer var trykt, ophörte imidlertid den videre udgivelse, efter B.'s eget udsagn fordi den færdigskrevne indledning forsvandt for ham paa et möde i Filologisk Forening, hvor han havde foredraget dens hovedindhold. I forbindelse med disse arbeider staar videre hans udmerkede studier over det vig-

tigste angelsaksiske heltedigt Béowulf, vedrörende dels tekstkritiken dels heltesagnene.

Et modsigelsens tegn blev B. ved sine "Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse", hvoraf de to förste hefter udkom i 1881. Da B. optraadte med sin nye lære, var den gjængse opfatning af eddadigtene, at de vistnok var optegnede paa Island, men tilblevne i urnordisk tid og efter sit indhold væsentlig fællesgermanske, — at de ligefrem indeholdt en paalidelig skildring af urgermansk gudetro og gav det dybeste udtryk for den gammelgermanske aand. Allerede i 1876 havde B. fastslaaet, at intet eddadigt kan ha eksisteret i de foreliggende verslag, medens de ældre runeindskrifters sprog herskede, at de idethele ikke kan være ældre end c. 800. I sine "Studier" formulerede han sin opfatning af denne digtnings oprindelse derhen, at den helt bærer vikingetidens præg og er opstaaet under indflydelse af Vestens, Irlands og Englands, kultur. Af Irlands munke og Northumberlands kristne befolkning har vikingerne hört kristne legender og middelalderlige sagn af antik oprindelse, og har omformet disse brokker efter hjemlige forestillinger. Loke er Lucifer, Balder afspeiler Kristus, medens Nanna er den antike Oenone. Herefter er eddaernes gudeverden væsentlig en litterær kunstmytologi fra overgangstiden mellem hedenskab og kristendom, og blev som saadan kun i meget begrænset udstrækning folkets eiendom. — Det kan synes underligt, at B. med sit aabne blik for oldtidsmindernes betydning for nationaliteten — hvis vekst han selv fremmede ved sin ildfulde tolkning af vor gamle litteratur — blev den som gav den patentnationale opfatning grundskuddet. Og dog er intet bedre egnet til at vise renheden i hans videnskabelige stræben, end at han saaledes satte sandhedens erkjendelse over hensynet til den forargelse han vidste vilde komme.

Forargelsen og forkjætringen udeblev da heller ikke. Men med den begyndte tillige en ny blomstringstid for den mytologiske forskning. Af det myldrende virvar af meninger holder vigtige resultater paa at afklares. Allerede nu tör vel den dom udtales, at vistnok væsentlige sider af B.'s lære tiltrænger sterke modifikationer, men at hans grundtanker stadig mere viser sin sandhed, — altid flere arbeider i B.'s aand. Og selv i de mest mislykkede partier af hans verk træffer man saa megen solid lærdom, at læsningen ikke blir spildt.

Af de indvendinger, som reistes mod B.'s opfatning, gjaldt en meget vigtig kronologien. Den rige mytedannelse, hvis rester er kommet til os, det fastbyggede og forbenede mytologiske digtersprog kunde umulig være udviklet i löbet af det hundredaar, som B. levnede dertil. Berettigelsen af denne betragtning, som navnlig hævdedes af islændingen Finnur Jónsson, drev B. til den fortvilede udvei at bestride den islandske traditions paalidelighed m. h. t. kronologien af den ældste skaldepoesi: Brages vers og Yng-

lingatal henförtes nu af B. til midten eller slutningen af det 10:de aarh. ("Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie", 1894). Ubevisligheden og urimeligheden af denne nye hypothese blev snart godtgjort af Jónsson. Senere blev B. tilböielig til at sætte beröringen med Irland höiere op i tiden, — allerede i 617 kjendes jo vikinger ved Irland. Herved faar man da et langt större spatium at regne med. Sit syn paa den irske paavirknings indflydelse har B. videre stöttet ved sine studier over norsk sagaskrivning i Irland og over irske laanord i nordisk og nordiske laanord i irsk. Alligevel tör det maaske siges, at Irlands betydning for vor gamle kultur idethele er blit overdrevet af ham paa bekostning af hvad der skyldes folkvandringstidens gjennembrud.

Langt bedre funderet synes mig den angelsaksiske indflydelse. Særlig vil den af B. paabegyndte, men desværre aldrig afsluttede afhandlingsrække (i Paul-Braunes Beiträge) om angelsaksiske laanord i eddadigtene for enhver kyndig germanist være af afgjörende vegt. Naar hele rækker af ἀπ. λεγ., der ikke forefindes i nordiske sprog, lader sig udlede af angelsaksisk, kan dette selvfölgelig ikke forstaaes anderledes end at forfatterne har staaet i intimt forhold til engelsk kultur.

I forbindelse hermed staar det videre, at den kristelige indflydelse er langt sikrere begrundet end den antike, der af B. tilskrives den irske munkelærdom. I virkeligheden betviles vel den förste nu kun af et forsvindende faatal af forskere, medens den sidste, hvor den overhoved antages, neppe anskues paa ganske samme vis som af B. og ialfald ikke i den af B. antagne udstrækning henföres til bestemte skriftlige kilder.

Vi föres herved over til de indvendinger, som har været reist mod den af B. anvendte, ensidig filologiske metode. Det indrömmes nu alment, at B. i altfor höi grad har opereret med ligheder, som kan være af tilfældig art, uden at agte tilstrækkelig paa ulighederne, som almindelig forklares ved det lidet sigende begreb "omdannelse". Ret fölbart blir herved savnet af en komplementær fremstilling, hvori de til grund for omformningen liggende hjemlige forestillinger eller myter kommer til sin ret. Herunder blir der plads saavel for den ældre natursymbolske betragtning som for den generelle mytologiske metode, der er grundlagt paa det sammenlignende mytestudium. Særlig dristige er B.'s talrige folkeetymologiske navneforklaringer, der ikke sjelden danner det eneste eksakte grundlag for hans kombinationer. I kritiken af Sakses Baldersagn f. eks. tumler B. sig ret tilgavns i denslags ukontrollable sammenstillinger.

I striden om B.'s "Gude- og Heltesagn" var det ikke alle som opretholdt en Rydbergs noble tone. Karl Müllenhoff f. eks., hvis Deutsche Altertumskunde V, 1 var viet den nye lære, titulerede B. og hans meningsfælle Bang som "Thoren". Men B. selv bevarede til alle tider den værdighed, som var ham egen i alle

livets forhold. Hans dom over modstandernes forgaaelser var mild, egne feiltagelser indrömmede ingen mere redebont end han.

Uomstridt er B.'s fortjeneste paa runeforskningens omraade. Her har ingen udrettet mere end han. Sammen med dansken Wimmer har han lagt den faste grundvold for tolkningen af de ældste og dunkleste runeindskrifter. Her kom hans grundige filologiske skolering og geniale gjætningsevne helt ud til sin ret. I 1867 gav han den rette læsning og tydning af Guldhornindskriften, hvorved en strengere metode indförtes i denne forskning. Et glimrende arbeide er hans læsning af Sveriges længste og berömteste runesten, Rökstenen. Sammen med svensken Brate har han undersögt Sveriges runevers. Videre kan nævnes en afhandling om indskriften paa Forsaringen og en mængde andre afhandlinger. Et monumentalt verk er "Norges Indskrifter med de ældre Runer", hvortil slutter sig udgivelsen af de yngre runeindskrifter. Selvfölgelig er der i disse arbeider, hvor allerede læsningen frembyder saa mange tvilsmaal, meget usikkert. Heller ikke kan det vel bestrides, at B. ofte var vel rask til at fremstille gjætninger og derved skadede sit ry som eksakt forsker. Hvor let B. havde for at skifte mening, fremgaar særlig af hans tre behandlinger af Rökstenen (hvoraf den sidste ved hans död endnu ikke var trykt): uden nödvendighed opgiver han ikke sjelden tidligere formodninger til bedste for andre, som ingenlunde er bedre begrundede. Men for B. var det videnskabelige ry ikke hovedsagen: sit eget satte han ved sin dristighed saa ofte paa spil, skjönt han altid tilraadede andre forsigtighed. Og som vidnesbyrd om en altid lige levende udvikling er denne ubestandighed heller ikke uden en psykologisk interesse.

Paa omtrent alle gebeter af den germanske og særlig den nordiske filologi træffes B.'s navn. Som etymolog var han overmaade betydelig, selv om hans mest omfangsrige arbeide af denne art, et tillæg til Verners lov, i hovedsagen maa betegnes som forfeilet. En række geniale tydninger af norske stedsnavne — B. var medlem af kommissionen til revision af matrikelen og medarbeider ved det af Rygh grundlagte verk "Norske Gaardnavne" — skyldes ham; — i andre tilfælder trodser rigtignok hans forklaringer alle analogier. Til den oldnorske grammatik og leksikografi har han ydet vigtige bidrag (bl. a. et anhang til Fritzners ordbog). Af stor betydning for den oldnorske verslære var et foredrag paa filologmödet i Kjöbenhavn 1876, hvor bl. a. kvantitetens rolle först paavistes.

Men B.'s arbeidsfelt var endnu langt videre og strakte sig til sprogforskningens dunkleste omraader. Han forfattede romanske, ja albanesiske og armeniske etymologier. En frugt af hans armeniske studier er ogsaa en merkelig afhandling om armeniske laanord i gotisk. Videre tolkede han oskiske indskrifter og skrev om zigöinersproget. Han var dog ikke overalt lige heldig. Saa-

ledes ansees hans tekstbehandling af Plautus (Mostellaria) for altfor vilkaarlig; og hans lösning af den etruskiske gaade regnes for mislykket. Ogsaa her skiftede B. gjentagne gange mening: fra först af ansaa han sproget for nærmest beslegtet med italisk, senere med italisk og græsk, endelig med armenisk. I behandlingen af lykisk var han heldigere og har her (efter kollega Torps mening) leveret slaaende argumenter for sprogets indogermanske oprindelse. B. opstillede en egen afdeling af de indogermanske sprog som han kaldte anatolisk, og hvortil han foruden armenisk regnede lykisk, etruskisk og det sprog som taltes af den förgræske befolkning (pelasgerne). At disse sidste virkelig var beslegtede med etruskerne, synes at fremgaa af den lemniske indskrift. Hertil hörer et efterladt större arbeide, hvis förste del handler om det etruskiske sprog, og i hvis anden del, der bærer titelen "Ungriechische Elemente im Griechischen", græske steds- og personnavne samt mytiske navne og betegnelser for redskaber, planter etc. etymologisk belyses. — Mange vil vistnok beklage, at B. ved disse fjerntliggende arbeider, hvis resultater vel for en væsentlig del er tvilsomme, droges bort fra de nærmere liggende opgaver, som ingen kunde löse bedre end han. Selv saa han imidlertid, trods manglende anerkjendelse, altid meget forhaabningsfuldt paa denne side af sin virksomhed, og hævdede ofte til forsvar for den hver nations pligt til at deltage i det fælles kulturarbeide.

Hvad jeg hidtil har nævnt, kan synes meget, men udgjör alligevel ikke paa langt nær hele omfanget af B.'s videnskabelige virksomhed. Han bidrog til en mængde foretagender, var et ivrigt medlem af videnskabelige selskaber, förte en udstrakt videnskabelig korrespondance, kort sagt, deltog i alle rörelser paa sit omraade.

B. var utvilsomt en af de sidste af de store filologer af den Grimmske type. I alsidighed overgik han endog P. A. Munch. Da B. begyndte sin bane, var filologien endnu saa at sige i sin barndom, stoffet var endnu ikke saa overvældende. Det var dengang endnu muligt at anlægge studiet efter en meget bred maalestok. Men det er egnet til at vække den störste beundring, at han har formaaet ikke alene at holde skridt med udviklingen paa alle disse omraader, men endog fremme den paa de fleste.

Tilsyneladende kostede denne enestaaende produktion ham som regel ikke overvættes anstrengelse, om han end ved en enkelt leilighed maatte söge otium. Arbeidet faldt ham let; et kvarters hvile efter maaltiderne, og hans hjerne fungerede atter med fornyet friskhed. Hans interesse var altid vaagen. Hans aand havde den hellige ild, som altid brænder, den store uro som aldrig giver fred, men driver til rastlös virksomhed, — den uro som er geniets sikreste kjendemerke.

En saadan aandens bölgende bevægethed skabes kun af de store tanker og syner. Trods B.'s nöiagtighed og grundighed i

detaljer, hans indgaaende undersögelser af minutiöse spörsmaal, tör man trygt sige, at denne art af forskning ikke interesserede ham i og for sig, men kun hvor de indgik som led i en stor opgave. Da var det ilden fra ideens grebethed som bragte ham til ikke at sky nogen möie. B.'s hele natur laa ikke for de banede veie, hans hu stod til de vanskelige problemer, til det gaadefulde. Hans digterfantasi drev han ud paa opdagelsesreiser for at erobre nyt land for videnskaben. At hans dristige opdagermod herunder ofte förte ham ind paa vildfarende stier, indsaa han fuldt vel. Betegnende er det saaledes, at et af hans skrifter som motto bærer Grimms ord: "Man muss mitten im Streben nach der Wahrheit auch den Mut des Fehlens haben". Hans störste betydning laa her i de ideer han udströede, de impulser der udgik fra hans vidtskuende og rige aand. Eller for at citere Friedrich Kluges ord: "Ueberall nur S. B. arbeitete, wurden seine Anschauungen und Meinungen ein Ferment in der Weiterentwickelung der betreffenden Disciplinen. So gross auch der dauernde Gewinn seines Lebens ist, noch viel grösser war die Anregung, die in dem Widerspruch lag, den seine kühne Phantasie hervorrief".

Det vilde ikke være i B.'s aand — han som saa ofte besörgede kritiken over sig selv og frabad sig megen ros ved baaren —, om vi ikke benyttede denne leilighed til at erindre om den menneskelige evnes begrænsning, en lov som geniet — hvis særkjende er intensiteten — er fuldt saa sterkt underkastet som andre. Chacun a les défauts de ses qualités, — enhver har sine fortrins feil. Den skabende og digtende fantasi, som udgjorde B.'s geni, var tillige hans svaghed. Idet den löber foran undersögelsen og foregriber resultatet, kommer den ofte til at virke bestemmende paa opfatningen, saaledes at fremstillingen arter sig som en advokatur for forudfattede meninger. B. synes altid at ha likt sig bedst paa omraader hvor fantasien har friest spillerum, hvor stoffet ikke er rigt nok til alene at bestemme konklusionen. Han kunde idethele vanskelig slaa sig tilro med overbevisningen om at materialet ikke slog til, — hans fantasis lynglimt havde saa ofte oplyst mörket, at han nödig stansede der hvor dagslyset svigtede eller veien hörte op. Beskjæftigelsen med de ofte meget dunkle runeindskrifter og med de endnu dunklere lilleasiatiske sprog befordrede hans anlæg for dristige kombinationer og gjætninger, saaledes at han, som oprindelig var meget streng i sine fordringer til stringent bevisförelse og altid vedblev at være dette ligeoverfor sine elever, ikke sjelden blev vel liberal mod sig selv i dette stykke.

Der er ogsaa en anden mangel hos B., som tör hænge sammen med et fortrin. En mand hvis tanke til stadighed bevæger sig paa vidt forskjellige kulturomraader, er let udsat for at tabe den levende fölelse af deres individuelle begrænsning. Heraf forklarer jeg mig, at B.:s tydninger og konjekturer ikke sjelden op-

viser udtryksmaader og forestillinger, som er uden sidestykker inden vedkommende litteratur, ja endog i og for sig søgte og skruede.

En tredie ufuldkommenhed hænger derimod nærmere sammen med den tids aand, i hvilken hans ungdom faldt, — i Norge ialfald en ufilosofisk tidsalder, karakteriseret ved foragt for abstrakt spekulation og for generalisationer. Samtidig med at B. tilegnede sig væsentlige sider af de saakaldte "Junggrammatikeres" opfatning af lydlove, opererede han ikke sjelden med Curtius' "sporadiske" lydudviklinger. B.'s studier over gude- og heltesagn vilde utvilsomt ha vundet meget, dersom selve grundproblemerne var blit optagne til dröftelse i fornödent omfang, de enkelte momenter gjort til gjenstand for sammenhængende gjennemtænkning. At B. selv blev opmerksom paa denne ufuldkommenhed, fremgaar af hans bog om Helgedigtningen, hvor han söger at trænge ind i myternes egentlige kjerne og bærende tanker.

B.'s eksempel kunde bli farligt. Det vilde ikke være til gavn for en sund videnskabelighed, om mindre aander fulgte i hans spor. Det maa kræves, at enhver forsker gjör sig regnskab for den grad af sandsynlighed, som tilkommer enhver konklusion, og ikke opstiller som beviste slutninger, som höist kan gjælde for muligheder, eller af en række muligheder formulerer et bevis. Det vilde ogsaa som regel være mere til gavn end til skade, om enhver lige fra först af sögte at bli klar over, hvorvidt et givet materiale tillader sikre slutninger. Man vilde derved befries for en videnskabelighed hvis særkjende er, under jagten paa nye og store resultater, af et utilstrækkeligt stof at trække vidtrækkende slutninger, som gaar ud over det for tiden erkjendbares grænser. Desværre er det netop denslags hypothesekram som lettest finder veien til den ukyndige almenhed.

Men den fare jeg her har nævnt, afværgede B. selv. Ligeoverfor sine videnskabelig arbeidende elever opstillede han gjerne sit eget eksempel til advarsel og ikke til efterfölgelse. Paa sine forelæsninger skjöv han med sjelden beskedenhed sine "privatmeninger" tilside, og i de sjeldne tilfælde da han docerede en af sine omstridte hypotheser, tog han altid de sterkeste forbehold. Faa ting var ham mere imod end at faa sine teorier repeterede i eksamensbesvarelser.

Idethele staar B.'s akademiske virksomhed for mig som det ypperste i sit slags. Hans store alsidighed kom ogsaa hans undervisning tilgode. Han besad i fremragende grad den forening af sproglig, almenhistorisk og litteraturhistorisk interesse, som er saa önskelig for den filologiske lærer. For ham udgjorde den grundige forstaaelse og kritiske behandling af teksterne grundlaget for den filologiske skolering. Hans foredrag udmerkede sig ved en smuk, ofte poetisk fremstilling, parret med en varme der kunde stige til patos.

B. var en sammenhængende personlighed, og hans videnskabelige udvikling afspeiler dette. Fædrelandets egne skatte drog först hans sind. Derfra steg han op til den urnordiske fortid, saa til den fællesgermanske kultur, og endelig favnede hans interesser hele den indogermanske videnskab. B. levede ikke bag nedrullede gardiner, men sammen med sit folk. I indrepolitiske spörsmaal optraadte han dog sjelden, som da hans kjærlighed til skriftsproget skabte sig udtryk i hans bekjendte tale paa rigsmaalsmödet i Kristiania. Han var skandinav med liv og sjæl. Den nordiske samhörighedstanke havde i ham en varm talsmand; endnu saa sent som i 1905 talte han offentlig for enhed i Norden. Saavel i Danmark som kanske særlig i Sverige havde han mange venner. I 1864 meldte han sig endog til et ledigt professorat i Lund, men afgjörelsen foregrebes ved hans udnævnelse til lektor i hjemlandet. Gjentagne gange reiste han i Sverige for at samle runeindskrifter. I 1877 kreeredes han til æresdoktor ved Upsala universitet og holdt i 1880 efter indbydelse forelæsninger over mytologi sammesteds; ved denne anledning udnævntes han til R. N. O. Da i 1889 taknemlige elever hædrede B.'s 25 aars jubilæum som professor ved et festskrift, var ogsaa en svenske med, og i 1893 ved B.'s 60de födselsdag tilegnede 14 svenske videnskabsmænd ham et skrift ("Upsalastudier") "med beundran, kärlek och tacksamhet". Ogsaa fra andre kanter af Europa er æresbevisninger strömmet ind over ham, som et vidnesbyrd om hans langt ud over Norden gaaende ry.

B. var stor paa mange omraader, som lærer for de studerende, som talsmand for sine sympatier. Endnu större som videnskabsmand, hvor han er at regne blandt de udvalgte faa. Störst dog som menneske, hvor han kommer idealet nær.

Han var en ædel og ridderlig personlighed, enkel i fremtræden, beskeden som faa. Hans retskaffenhed var saa stor, at den aldrig tillod ham at bli staaende ved et ensidigt standpunkt; idet han i enhver sag bestræbte sig for at se det berettigede i modpartens argumenter, bidrog han kraftig til at udjevne alle uoverensstemmelser. I det historisk-filosofiske fakultet, hvor han og han alene ved sine omfattende studier og interesser udgjorde et levende foreningsbaand, var særlig denne egenskab hos B. af uskatterligt verd. I som kun kjender den smukke og venlige olding, vil aldrig glemme det paa en gang rörende og ophöiede syn af den halvblinde gamle, hvis storhed ikke mindst kjendtes paa den maade hvorpaa han bar ulykken. Vi som har havt den lykke at ha denne store og gode mand baade til lærer og ven, kan vidne, at kjærligheden var drivfjæren i alt hans virke, — derfor er ogsaa hans minde elsket af alle.

Hj. Falk.

Meddelande. Efter prof. Sophus Bugge har prof. Marius Hægstad inträtt i tidskriftens redaktion.

Bidrag till tolkningen af runinskriften på Forsaringen.

På den s. k. Forsaringen — en ring, som ursprungligen suttit i vapenhusdörren till Forsa kyrka i norra Helsingland — finnes med runor inristadt ett synnerligen märkligt lagstadgande, som anses stamma från det tolfte århundradet.

Forsainskriften har varit föremål för många olika tolkningsförsök. I senare tider har Sophus Bugge i sin banbrytande afhandling [1]) om densamma lagt den fasta grundvalen till dess tydning, liksom han också på ett oemotsägligt sätt utredt många af dess ord och uttryck. Sedermera har inskriften i sin helhet behandlats af Harald Hjärne [2]), Elis Wadstein [3]) och Adolf Noreen [4]).

Trots det stora skarpsinne som dessa forskare nedlagt på förklaringen af inskriften torde den dock ej kunna anses vara på ett i allo öfvertygande sätt sluttolkad.

Åsikterna om Forsainskriftens innehåll gå mycket i sär. Under det att Bugge menade, att runristaren på Forsaringen inhuggit ett stadgande om böter för försummelse af tiondebetalning, anse Hjärne, Noreen och Wadstein, att inskriften i fråga stadgat bötesstraff för brytande af kyrkofriden genom slagsmål i kyrkan.

Fastän de tre sistnämnda forskarna alltså äro eniga beträffande inskriftens innehåll i stort, afvika deras tolkningsförslag i detalj mycket från hvarandra.

---

[1]) I Festskrift til det Kgl. Universitet i Upsala ved dets Jubilæum i September 1877 fra det Kgl. Fredriks Universitet i Christiania. Citeras: Bugge.

[2]) I Nordisk Tidskrift for Filologi. Ny Række V: 177 ff. Citeras: Hjärne.

[3]) Runinskriften på Forsaringen (1898) = Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. VI. 8. Citeras: Wadstein.

[4]) I Altschwedische Grammatik s. 488 f. Citeras: Noreen.

Särskildt har den fjärde af inskriftens genom skiljetecken (tre punkter) från hvarandra skilda afdelningar — enligt Wadstein "det svåraste stället" — tydts på mycket olika sätt af Hjärne, till hvilken Noreen väsentligen slutit sig, och Wadstein.

De tolkningsförslag, som jag i det följande skall framställa, gälla just denna afdelning. Till det öfriga tager jag endast hänsyn, försåvidt det beröres af min tolkning af ifrågavarande del.

Ifrågavarande parti — den sista afdelningen på ringens ena sida — lyder:

aukaltaikuiuarʀifanhafskakiritfuriʀ.

Därefter kommer — på ringens andra sida — följande passus:

suaþlirþiʀakuatliuþriti.

Härnedan anföras Bugges, Hjärnes(-Noreens) och Wadsteins transskriptioner och tolkningar af denna del af inskriften.

1) Bugge (26 f.): Transskriberad text: *auk allt æigu í værr, ef ænn hafskakki rétt fyrir sváð lerðir águ at lýðrétti.* Öfversättning: "Og alt af Eiendom fortaber man, hvis man fremdeles skjævt afskjærer Ret (d. e. undlader fuldt ud at yde hvad der er Ens Pligt at yde) med Tilsidesættelse af hvad der tilkommer de Geistlige efter Landets Lov."

2) Hjärne: Transskriberad text, se Noreen 483: *auk alt æighu ī warʀ, ef an hafsk, āghi rēt fyriʀ. Swāþ lērþir āghu at liūþrētti.* Öfversättning, se Hjärne 181: "Och för allt bohag här inne (som lider skada under slagsmålet) ege kyrkovärd, om han (en sådan) förefinnes, rätt (talan såsom målsegande) [1]). Så att (med den rättsliga påföljd att) presterna ega (målsmansrätt för kyrkofridsbrott) [2]) efter landslag" o. s. v.

---

[1]) Noreen 484: "das recht (zu klagen um ersatz zu bekommen)".

[2]) Noreen: "ersatz zu bekommen".

3) Wadstein (s. 20): Transskriberad text: *auk alt æighu æ,værʀ ef (h)an hafsk, aghi i ræt fyriʀ; suaþ lærþir aghu at lyþrætti.* Öfversättning: "Ock om han beter sig värre, äge (biskopen) städse hela (hans) egendom såsom bot härför; vilket tillkommer prästerskapet enligt landslag."

Mot dessa tolkningar kan åtskilligt invändas.

Enligt Bugge skulle uarʀ, d. v. s. *værr*, stå för *verðr*. Han måste antaga, att *ð* bortfallit i *verðr*, något, som, se Wadstein 9, i fråga om detta ord är mycket osannolikt på grund af de många närstående former, där *ð* bibehölls och som bort hafva påverkat *verðr*, så att detta ej förlorat sitt *ð*. Vidare är det af Bugge här lästa *hafskakki* (= *afskakki*) ej kändt från annat håll.

Mot Hjärnes tolkning har Amira i Altschwedisches Obligationenrecht 148 f. framställt några mycket vägande invändningar: 1) att kyrkogodset skulle lida skada under slagsmålet, står ej uttryckligen i inskriften, utan är tillagdt af tolkaren; 2) antagandet af att det skulle finnas blott *en* kyrkovärd strider mot svensk rätt för öfrigt och mot Hjärnes egen tolkning af inskriftens slut; 3) att kyrkovärden skulle äga målsägarerätt för skada på kyrkans bohag tyckes strida mot att inskriften enligt Hjärne skulle tillerkänna prästerna målsmansrätt för brott mot kyrkofriden — denna anmärkning drabbar ej Noreens tolkning —; 4) att tolkningen af *sváþ* o. s. v. är konstlad.

Härtill kunna fogas andra anmärkningar såsom t. ex. följande:

Något fornsvenskt *varþer* är eljest ej påvisadt i betydelsen kyrkovärd; icke heller förekommer det isl. *vǫrðr* såsom enkelt ord i denna betydelse.

Vidare undrar man öfver, att inskriftens författare, som är så lakonisk i sin framställning, att han utelämnar verbet i den första meningen, skulle brytt sig om att meddela något så jämförelsevis onödigt som villkorssatsen "om han före-

finnes". Funnes ej någon kyrkovärd, kunde han naturligtvis ej föra någon talan. Det hade varit vida mera af nöden, att man fått upplysning om, hvem som i händelse af kyrkovärdens obefintlighet skulle representera honom.

Att vid *aghu* skulle underförstås objektet "målsmansrätt för kyrkofridsbrott" (Hjärne) eller "att få ersättning" (Noreen), innebär slutligen en alltför djärf komplettering.

Äfven Wadsteins — i mitt tycke synnerligen skarpsinniga och fyndiga — framställning ger anledning till dubier. Ordföljden *værʀ ef (h)an hafsk* ("värre, om han beter sig"), egendomlig därför att adverbet *værʀ* utbrutits ur den bisats, hvartill det hör, och placerats i hufvudsatsen, är ju ej absolut omöjlig (jfr nu Nygaard, Norrøn syntax s. 389), men måste, som Wadstein själf anmärkt (s. 16), betecknas såsom från nordisk synpunkt ovanlig. Antagandet att den skulle bero på efterbildning af latinskt original — se Wadstein — är fyndigt, men tydligen blott att tillgripa i brist på bättre förklaring.

Enl. Wadstein skulle i inskriftens början genom ordet **staf** biskopen nämnas såsom den myndighet, till hvilken böterna i fråga skulle gå; dessa samma böter skulle i fortsättningen af inskriften tillerkännas prästerna. Den motsägelse, som tyckes ligga häri, förklarar han s. 15 på följande sätt: "**Lirþiʀ** står här såsom beteckning för alla präster = prästerskapet, ock att det var biskopsmyndigheten, icke tilläventyrs konungen eller häradet, som dessa böter tillkommo, utgjorde ju på samma gång även en prästerskapets rätt". Trots detta resonnemang torde det böra betraktas som ett ganska oegentligt och tvetydigt uttryck, att de andliga i gemen sägas äga en rätt, som tillkommer biskopen såsom sådan. Man förstår ej, hvarför runristaren, som annars varit så fallen för en sammanträngd framställning, här ej nöjt sig med det kortare **stafʀ a** i st. f. det längre och tvetydiga **lirþiʀ aku**.

i uti betydelsen *æ* alltid, synes vara tämligen öfver

flödigt och följaktligen ej tilltalande. Den plats det har är påfallande. Man skulle väl snarast hafva väntat, att det stått efter **aki** = äge (jfr Falk och Torp, Dansk-norskens syntax 297).

Jag öfvergår nu till mitt eget förslag.

auk föranleder ingen anmärkning.

altaiku fattar jag såsom Bugge och Wadstein i betydelsen hela hans [den brottsliges] egendom.

i tolkar jag liksom Bugge s. 17 med "däri, därvid"; det syftar på det följande.

uarʀ är enligt min mening tredje personen singularis, presens indikativus aktivum af ett verb *værja*, identiskt med det västnordiska *verja*, som utförligt behandlats af E. Hertzberg i Arkiv 5: 367 ff., till hvilkens framställning jag hänvisar. Detta sistnämnda skulle enligt Hertzberg ursprungligen (se s. 369) ha betydt "gjöre rede til udredsel"; det betyder vanligen "utbetala, gifva ut, lägga ut (pengar)", "placera, sätta in (pengar i något)" samt "omsätta, afyttra".

Detta västn. *verja* är emellertid också uppvisadt i bildliga användningar, se Hertzberg 368, "udenfor det forretningsmæssige omraade."

Så t. ex. har det brukats i betydelsen "sätta in, göra en insats i" uti följande exempel, där objektet ej utgöres af ett ord, som betecknar pengar: ***Þórðr segir: "Undarlig málaleitan er slíkt af þinni hendi; því at mér lízt Ormr, frændi þinn, meira eiga varit í fors ok úvizku en hamingju*** (enl. H. Friðriksson: "din Frænde Orm er mere udrustet med Heftighed og Daarskab, end Lykke"), Sagan af Þórði hreðu (utg. 1848) 24.

Det förekommer också i betydelsen "sätta på spel, vedervåga, riskera". Exempel: *Litil varkyn er oc a þui at handgengnir men hafe þa oc æigi oll uopn sin med ser þegar þæir ero hia kononge. er oc sæint til þæirra at taka er hæima eru huers sem uid þarf oc mæira i vart þar sem lif konong-*

sens er oc hans godra drængia. en uopn þau sem rydr eda væggia lyss eda molr eta hæima. Magnus Lagabœters Hirdskra (c. 1275) kap. 35, Norges Gamle Love [1]) 2: 427 (efter codex A. M. 323 folio från 1300—1350). I st. f. *vart*, som utom i nämnda handskrift förekommer i Lundahandskriften nr 12 folio (c. 1350), — Codex Tunsbergensis (c. 1320) har *uart*, se Hirdskraa i fotolithografisk gjengivelse 14 b — har Codex Regius 3270 kvarto (1300—1350) *vertt*; Codex A. M. 350 folio (c. 1363) *uarit* (utan föregående *i*). I öfversättning: "Det är föga att ursäkta, att handgångna män [d. v. s. de män, som gått konungen till handa, ingått i hans tjänst på vissa med handslag bekräftade villkor], icke hafva med sig alla sina vapen, så snart de äro hos konungen. Det är också förenadt med för stor tidsutdräkt att gripa till de [vapen], som äro hemma, när det kan behöfvas, och *mera är satt på spel*, där det gäller konungens och hans goda mäns lif, än de vapen, som rost eller vägglöss eller mal äta hemma". Jfr E. Hertzbergs Glossarium NGL 5: 705, där *meira i vart* (*varit*) *þar sem konongs lif er* öfversättes med "der er sat mere omkostninger, større værdi ind i sagen, d. e. der staar mere på spil der, hvor det gjælder kongens liv" [2]).

uart l. uarit är neutrum af perfektum participium, föregånget af *er* och alltså passivt [3]).

I öfverensstämmelse med betydelsen af *i vart* (*uarit*) på det anförda stället i Hirdskra har Forsaringens **uarʀ**, menar jag, betydt "sätter på spel, riskerar, vedervågar". Tanke-

[1]) Citeras i det följande NGL.

[2]) Jfr från nyisländskan: *Mikið er í eitthvað varið*, "noget er af stor Betydning"; se Thorkelsson, Supplement til islandske Ordbøger 3: 1261.

[3]) I följ. ex. har *varði* möjligen betydelsen "vågade": *Hvat mundi hann synia sínum guði þessa heims hluta, er siálfs sins líf oc lícam til varði. ok sínu eiginligu blóði út steypti fyrir guðs sakir.* Icelandic Sagas 1: 254. *varði* kan dock här äfven tolkas med *utgaf, uppoffrade.* Vore den först anförda öfversättningen den riktiga, erbjöde stället i fråga en parallel till Hǫvamǫls *svá hættak hǫfðe til* (strof 106: 6, Bugges edition).

subjektet är det allmänna *man*, liksom enl. Bugges uppfattning (se Bugge 17, 26): allt af egendom riskerar man.

I norrönan underförstås ofta ett obestämdt *man* såsom subjekt, se Nygaard, Cit. arb. 13 ff. Exempelvis må från det fornnorska lagspråket anföras: *Ef æigi græfr sem mælt er. gialde. VI. aura biskupe oc fære lik til kirkiu.* Den s. k. Kong Sverrers Christenret (från c. 1270) 23 (NGL 1: 418).

Äfven i det fornsvenska lagspråket finnes ofta verbet satt i tredje person singularis utan särskildt subjekt med samma mening, som om där stått subjektet *maþer*, se Bugge 17.

Betydelsen "sätta på spel, riskera" står mycket nära betydelsen "förlora", som enligt Bugge skulle tillkomma *værr* (af *værðr*), och har sannolikt öfvergått i denna; jfr det fsv. *hætta*, *hætta viþer*, som både, liksom fvn. *hætta*, betyder äfventyra och, se Schlyters ordbok, förlora. Jfr äfven att *verja* i fvn. betyder "göra utlägg, utbetalningar" (se Hertzberg, Glossarium 705), en betydelse som skulle kunna hafva utvecklats till "punga ut med, få plikta med".

Man skulle möjligen invända, att, om **uarʀ** skulle komma af *verja* = gifva ut o. s. v., det hade bort vara skrifvet **uaʀ**, eftersom detta *verja* är identiskt med det gotiska *vasjan*, det nordiska *verja* = kläda, och alltså det första *r*-ljudet uppkommit af ett tonande *s*, d. v. s. varit af samma art som det andra, hvadan, då Forsaringen håller de båda *r*-tecknen i sär [1]) och intet tecken där fördubblas, här borde stått nämnda form.

Härpå kan för det första svaras, att det är mycket osäkert, om detta *verja* är samma ord som *verja* = kläda. På grund af semasiologiska skäl anser E. Hertzberg i Arkiv 5: 369, att det bör skiljas både från gotiskans *varjan* = värja och gotiskans *vasjan* = omveckla, bekläda. "Mig skulde det synes, som om vi her have med et tredie verbum

---

[1]) Inskriftens **fur** för **furʀ** (se Bugge 22, jfr Noreen 488) beror möjligen på assimilationen *rʀ* > *rr*.

"veria" at gjöre, hvis nærmeste etymon .. maatte være hint i "skatt-varr" opbevarede adjektiv 'varr'".

Men äfven om uarʀ skulle haft palatalt r-ljud i stamstafvelsen, borde det ej förefalla besynnerligt, att här står rʀ, ej ʀ. Inflytande från *verja* = försvara kan ha gjort sig gällande; jfr att enl. Noreen, Aisl. Gram.[3] s. 55, pret. *varþa* af *veria* = kläda, skulle sakna *R*-omljud på grund af analogi från *varþa* af *veria* = värja.

I **alt aiku** är **alt** ackusativobjekt till **uarʀ**. Fornvästnordiska *verja* = gifva ut o. s. v. styr vanligen dativus (se Fritzner[2] och Nygaard, Norrøn syntax 111). Emellertid kan det äfven konstrueras med sakens ackusativ åtminstone i vissa fall, såsom då saken betecknades med neutrum af ett pronomen eller pronominellt ord. Jfr att i det ofvan anförda exemplet från Hirdskra *mæira* uti *mæira i vart* står i nominativus [1]), såsom intygas af det följande *uopn* (jfr Nygaard, Norrøn syntax 77 f.), fastän de fvn. verb, som styra dativus, "bibehålla" dativen, då satsen blir passiv, se Falk och Torp, Dansk-norskens syntax 22. Jfr äfven följande exempel: *Kœmr til hans œinn maðr .. byzk at fara með fe hans oc kaupa honum gersimar... Hann fœrr við feno. vœr sumt i gripi* [= placerar något i dyrbarheter]. *oc varð vœl varet* Óláfs Saga hins helga (1849), s. 42. *Sumt* (ackusativus) är jämförligt med alt i Forsainskriften [2]).

Liksom *i*, däri, därvid, står framför *vart* i citatet från Hirdskra, så står det på Forsaringen framför **uarʀ**.

Är min tydning riktig, skulle vi i Forsaringens uarʀ få ett nytt exempel på den likhet i ordförrådet mellan forn-

---

[1]) Formellt kan det vara dativus.

[2]) *Líf oc líkam* i det ofvan anförda citatet från Icelandic Sagas 1: 254 äro ackusativer. Detsamma gäller om *hundrað* i följ. exempel:

Helgum Nikolaó hundrað mæla
af hverju skipi þeir gjörðu at verja

Nikolásdrápa Halls prests strof 51 (Carpenters uppl. s. 24). Jfr Egilsson 868.

norskan och språket i Helsingland, som förut i så många fall påvisats af Bugge (se dennes afhandling 49 ff.).

Jag öfvergår nu till den med **if** = om inledda satsen.

Om inledningsordet är intet att säga; jfr Bugge.

Det därpå följande **an** uppfattar jag i likhet med Bugge (s. 17 f.) såsom = *ænn* (fsv. *æn*, västn. *enn*) i betydelsen *ännu*.

Naturligtvis kán, såsom Bugge anmärkt, **an** äfven fattas såsom betydande *hann*, en uppfattning, som emellertid ej passar till den tolkning af det följande, som jag tror vara den riktiga.

Liksom Hjärne-Noreen och Wadstein anser jag, att man bör läsa **hafsk** såsom ett särskildt ord och att detta *hafsk* är tredje personen singularis i presens indikativus af verbet *hafas* reflexiva form. Om dess betydelse längre fram!

I motsats till Hjärne, Wadstein och Noreen, som i det därpå följande **aki** velat finna en form af verbet *ægha*, fattar jag detta ord såsom motsvarande fsv. *ækki* = icke. I denna betydelse är *ækki* vanligt i fornsvenskt lagspråk, se Schlyters Ordbok.

I fornnorska lagar förekommer *ekki* någon gång användt så, att det lika gärna kan öfversättas med *icke* som med *intet*, se de af Hertzberg, Glossarium 159 anförda exemplen.

I andra norröna skrifter påträffas det enl. Fritzner[2] och Vigfusson som adverb = *ei*, *eigi*.

aki har sannolikt uttalats *ækki*. Att *a*-runan (ᚴ) här betecknar ett *ä*-ljud, bör jämföras med motsvarande beteckning i andra af inskriftens ord: **aiku, uarʀ** (enligt Bugge, Wadstein och undertecknad), **halkat**, **þaʀ** (jfr Bugge, Norges Indskrifter 80, Wadstein 17) och **an**. Liksom i första stafvelsen af **halkat** (= *hælghat*), användes här *a*-runan för af *æi* uppkommet *æ*.

Det är emellertid möjligt, att *a*-runan i **aki** verkligen

representerar uttalet *a*. I VGL [1]) I förekommer *akki* = icke en gång (se Karlsson i Arkiv 1: 392), i ÖGL (se Olson, Östgötalagens ljudlära 7) påträffas *akke* två gånger, *akka* en gång i samma betydelse. Axel Kock har hos Olson, cit. st., förklarat formerna med *a* såsom möjligen beroende därpå, att negationen, såsom enkelskrifningar af *k*-ljudet tyda på, kunnat förekomma i jämförelsevis obetonad ställning: i urnord. **aitt-ki* skulle, då det förekom relativt oaccentueradt i satssammanhanget, *ai* öfvergått till *ā*; annars skulle det regelrätt utvecklats till *æi* > *æ*.

aki = icke är kändt från den skånska Sjörupstenens runinskrift. Att *a*-runan här skulle kunna representera uttalet *a*, har erkänts af Brate, Runverser 281, liksom E. Olson, cit. st., också anser detta vara en möjlighet.

rit = *ræt* kan med hänsyn till formen vara adverbet *ræt*, på rätt, laglikmätigt sätt, och ackusativ (eller dativ) af substantivet *rætter*. (Jfr att enl. Hertzberg, Glossarium 515 det i vissa af det fornnorska lagspråkets förbindelser icke alltid är klart, om *rétt* bör uppfattas som adverb eller som ackusativ af *réttr*, m.).

För min del fattar jag det som adverb. Att jag gör det, beror på den tydning af **hafsk furiʀ**, som jag tror mig ha funnit.

Jag sammanställer dessa båda ord till en förbindelse. *Hafa fyrir* betyder, menar jag, *hafva fram*, *föra fram*. **Hafsk furiʀ** står här i rent passiv användning. Dess subjekt är **suaþ lirþiʀ aku at liuþriti**, d. v. s. den följande relativsatsen. Öfversättningen af denna jämte föregående *om*-sats blir: om ännu icke det som prästerna äga att undfå enligt landsrätt framhafves, d. v. s. presteras på laglikmätigt sätt.

Nu några anmärkningar om de hittills ej behandlade orden.

---

[1]) Medeltidslagarna citeras som i Söderwalls ordbok.

I nyss angifna betydelse "hafva l. föra fram" förekommer *hafa firi(r)* i fornnorskt lagspråk, fastän denna förbindelse i denna användning ej upptages under *hafa* i Hertzbergs Glossarium.

Först må anföras ett ställe i äldre Gulathingslagen (ur en redaktion från början af trettonde århundradet): *Ec man her koma med valenkunna men. en þu haf halfa firi* (NGL 1: 88). I öfversättning: "Jag skall komma här med opartiske män, och haf du lika så många tillstädes, framför du lika så många!" (Jfr Hertzberg, Glossarium 218).

Frasen *hafa firi* (någon) bör jämföras med det liktydiga *hafa fram*. Ex.: *Sæciandi scal nemna vitni sitt.. oc hafa þat vitni fram á fyrsta dómi*. Äldre Frostathingslagen XII. 8 (NGL 1: 238).

Ännu närmare till Forsaringêns uttryck sluter sig *hafa firir* i ett "Skraa for et Olafsgilde i Gulathingslagen" från det trettonde århundradet (NGL 5: 7). Det heter här: *Ver skolum hafa væt malz* [en viss viktsenhet malt] *firir at sumri en þrigia þvita* [ett mynt, se Hertzberg, hette *þvita* l. *þveiti*] *vet. hvart sem er karl æþa kona.*

Hertzberg, Glossarium 255, öfversätter *ver skolum hafa firir* med "vi skola hafva som förråd". Pappenheim, som behandlat ifrågavarande gillesskrå i sin bok "Ein altnorwegisches Schutzgildestatut", öfversätter däremot (anf. arb. s. 146): "Wir sollen ein Wet Malz zum Sommer leisten und zwar ein Wet von drei þveiti sowohl Mann wie Weib". Med denna öfversättning bör jämföras hvad Pappenheim säger s. 19 på tal om stadgandet i fråga: "Der alte Brauch, dass zu dem Gelage jeder seinen Antheil an Getränk selbst mitzubringen hat.. hat sich in der Gilde noch in der Form erhalten, dass jeder Gildegenosse zur Zeit des Gelages.. eine fest bestimmte Abgabe an Malz zu *entrichten* [1]) hat". Att Pappenheims tolkning är den riktiga, synes mig framgå af det föl-

[1]) Kurs. af T. H.

jande, där det säges, att gillesmedlemmarna äfven skola *hafa firir* vax af ett öres vikt till hvarje maltkvantum samt ett "tråg", så stort, att två smärre dryckeskärl kunde ligga där [1]). Till det sista objektet passar betydelsen "prestera" vida bättre än betydelsen "hafva som förråd". — Att det därpå heter, att allt malt skall "fram coma" före ölbryggningen, visar äfven att Pappenheims tolkning är den riktiga: det är fråga om det mått af malt o. s. v., som gillesmedlemmarna skulle *medföra*; *hafa* betecknar den handling, hvarigenom maltet (o. s. v.) framföres, presteras ["geleistet wird"], ej — om jag så får uttrycka mig — det tillstånd, att man ägde maltet (o. s. v.) såsom ett tillgängligt förråd.

Den adverbiella användningen af *fyrir* l. *firi(r)* = "fram, så att något är för handen, till hands", sluter sig till motsv. bruk af prepositionen *fyrir* i fvn. Se Fritzner[2] under *fyrir* 5. Jfr särskildt ett sådant exempel som "let greifinn leida meyna fyrir sik". Heilagra Manna Sögur 1: 476.

Äfven i fornsvenskan förekommer *firi* adverbiellt i betydelsen "tillstädes, förhanden" efter ett verb, som betecknar en handling: *koma lykt fore* (se Schlyter, Ordbok 162) betyder åstadkomma slut, eg. ombestyra, att en afslutning är förhanden. Ex.: *E hwar som twe lote kænnas wiþ taket. oc enom otakit. þær combr han lyct fore* VML II (enl. Schlyter), þingmala balker XIIII. pr. *Koma duli fore* betyder, se Schlyter, Ordbok 126, 352, 721, lagligen kunna göra l. åstadkomma nekande med edgång inför domstol. Ex.: *þæn kombær engu duli fore, sum rættær eghande ær* UplL Iorþæ balkær IV: 3 [2]). Samma fras, Därs., Wiþærbo balkær XXIX: 1 och MELL, Eghno balker XV.

---

[1]) Så enl. Hertzbergs tolkning (Glossarium 597); Pappenheim har (anf. arb. 146; jfr s. 20) parallelöfversättningen: "så stort att det kunde rymma två spann" (*der zwei Spann enthalten soll*).

[2]) Flere varianter till *koma .. duli fore* förekomma. Ex.: *Hin komi engum dulum fore* UplL, Kiöpmalæ balkær I: 1; *komi ængu duli wiþær* Därs., Wiþærbo balkær XIIII: 7; *han kombær eigh. dulum viþ* VGL I, For-

Uti den citerade flocken af Uplandslagens jordabalk förekommer längre fram *hawa dul fore* i samma betydelse som *koma duli fore*. Det heter: *Nu will man fastæ a iorþ bindæ. hwat hældær bondæn a hænni bor. ællr han hawær hanæ landbom bygħt. þa hawær han wald wisæ .j. by. slikæn han will ær æi a wisning til. þa bitæ fastær .j. bol bondæ. hawær han .j. flerum akrum .j. by. aghi wald ok wizorþ wisæ. .j. þæn akær han bor æi a. ær æi awisning til þa bitæ fastær .j. bol bondæ ok a rættum eghandæ. hawi þæn æncti dul fore sum rættær æghandi ær.* § 7.

Hawa dul fore kan uppfattas på mer än ett sätt.

Fore skulle kunna här såsom på andra ställen (jfr Schlyters Ordbok 157, 162) betyda *mot*. Då skulle *hawi þæn æncti dul fore* o. s. v. betyda: den som är rätter ägare, d. v. s. varit laglig ägare (jfr Serlachius, Om klander å jord 85) — den forne ägaren alltså — äge icke rätt till värjemålsed emot det af den nye ägaren — köparen — genom fastarna framställda beviset på laga fång [1]).

Schlyter uppfattar emellertid *fore* i det anförda uttrycket såsom betydande "framme, tillstädes". I så fall skulle *hawa fore*, synes mig, kunna tolkas vare sig med "äga framme" eller — hellre — med "bringa fram, framföra": den forne ägaren må ej framföra dulsed. För sist anförda tolkning talar det synonyma *koma duli fore*, som svårligen kan betyda annat än: åstadkomma, framföra nekande med ed. *Koma före* är hos Söderwall 1: 674 ur en handling från 1402 uppvisadt i betydelsen förebringa, åvägabringa (bevisning).

Om *hava dul fore* i UplL skulle betyda förebringa, framföra värjemålsed, skulle detta göra sannolikt, att äfven

namix bolkær 8; (samma fras i VGL II, Vt giærþæ bolker XVII, XXVII); *comi ængo duli wiþ* VML II, Köpmala balkær I: 1 o. s. v. (se för öfrigt Schlyters specialglossar till Landslagarna).

[1]) Jfr Södermannalagens motsv. uttryck: *þen hawi þa eknti walđ nei sighiæ sum salde* Iorþa balker IX: 1.

i fsv. förekommit ett *hava fore* "föra fram" om ett verkligt framförande af något konkret.

Jag vill tillägga, att i äldre nysv. *hafva före* tyckes förekomma i betydelsen "framföra, framställa" (ett yttrande l. förslag) i följande ex. [1]): "[Conrad von Pyhy m. fl.] hade månge förslag före om ett nytt krig, som the giärna wille råda konungen [Gustaf I] thill att inträda med konnungen i Franckerige." P. Brahe, Krönika 54 (c. 1585). "Sedan stiger Apostelen Petrus vp, och hafwer en grundelig och bewekelig predikan före." Swedberg, Sabbats Ro 304 (1689). Jfr: "Jag hafwer wähl haft honom [en äkta man, som ej ville bli hos sin hustru] förhe [d. v. s. förehållit honom] att andre quinfolk wålla detta, men dett kan honom eij heller öfwertygas." A. Megalinus i Växjö Domkapitels arkiv 57 (1650). [Meddeladt af Lektor L. Larsson].

Numera betyder nysv. "hafva före" väl närmast "syssla med, befatta sig med [2]), behandla". "Hvad har du före" är detsamma som: "hvad har du för dig?" Jfr: "Ha de haft den frågan före ännu?" "Ha de haft honom före [till förhör l. rannsakning] ännu?" I dessa exempel torde *hafva* icke uppfattas såsom liktydigt med *föra*, om det också möjligen i äldre tid kan ha fattats så. Häraf framgår, att *före* i samma exempel nu anses beteckna "befintlighet", ej "riktning".

Jfr med fornsvenskans och äldre nysvenskans ofvan exemplifierade bruk af adverbet *fore* (*före*) motsvarande användning af prepositionen *for* (*firi*, *för*). Se Schlyter under *firi* 1, Söderwall under *for* I 1 och II 1. Jfr från äldre nysv.: "Så snartt I kunne .. Daalafolckett fortskynda och dem *för* eder hafva [hafva dem fram för eder]." Gustaf II Adolf i Oxenstiernska brefväxlingen 1: 217 (1623).

furiʀ i Forsaringens **hafa furiʀ** betecknar rörelsens mål (ursprungligen riktning).

---

[1]) Ur Svenska Akademiens språkprofsamlingar.

[2]) I denna betydelse möjligen i exemplet här ofvan från P. Brahe.

Att *hafa* här nyttjas i betydelsen "föra, bringa" är, som bekant, visst icke något enastående.

Såväl i fvn. som i fsv. har detta verb ofta denna betydelse, så vidt ett adverbial finnes utsatt, som utmärker målet för förandet.

Ex. från fornnorskan: *En ef þat firirnemasc aller fylkismenn. þa scolo þeir hava þangat at váre ædro. XL. marca.* Äldre Gulathingslagen 3 (NGL 1: 5). *Scolo þeir bœta. III. aurum firi tre hvert er til þarf at hava.* Därs. 10 (NGL 1: 8). Se andra exempel hos Hertzberg, Glossarium 256.

Ex. från fornsvenskan: *En þæn sum stolen ær kallær þiuft eigh uæræ sinæ. ok eigh þiuf haui þæn sum i handum hauir þiuf til þings.* VGL I, þiuuæ bollkær 3: 1. *Klokkæri .. hawæ fæ . i . takæ handum.* UplL, Kirkiu balkær VI: 2. *Hawi æ fæbot i taka handum.* SML, Bygninga balker XVIII: 4. Se andra ex. hos Schlyter, Ordbok 266. Jfr *hava* 13 hos Söderwall.

Motsvarande användning af *hafva* (*hava*, *have*) påträffas äfven i de moderna nordiska språken. Se t. ex. Aasen 270.

Anmärkas bör, att i flere af de anförda exemplen såsom objekt till *hawa* (*hafa*) står ett ord, som betecknar penningar eller gods.

hafsk på Forsaringens inskrift är tredje personen sing. pres. ind. passivum.

Som bekant, förekomma blott tre *sk*-former i fornsvenska runinskrifter: **barþusk** (genom skriffel **bþiþusk**) på stenen i Råda kyrkas vapenhusmur uti Västergötland (se Torin 1: 13), **itaþisk** på Erikstadsstenen i Hvittaryd, Småland (Liljegren 1254), och Forsaringens **hafsk**.

barþusk = stredo, stredo med hvarandra, har reciprok betydelse, **itaþisk** = dog snarast intransitiv. (Se om förklaringen af **itaþisk** i st. f. det vanliga **entaþis**, Bugge, Runverser 117).

hafsk har i motsats till de båda andra *sk*-formerna passiv betydelse.

Att *sk*-form finnes i en så ung runinskrift som Forsaringens (från början l. möjligen senare hälften af 12 århundradet) bör ej väcka förvåning, då, såsom Wadstein anmärkt s. 11, *sk*-former voro vanliga i fornnorskan ännu på 1200-talet.

Att i **hafsk** den reflexiva formen står i rent passiv betydelse är ej mera underligt, än att i fornvästnordiskan samma förhållande äger rum. Särskildt i lärd stil (se Nygaard, Norrøn syntax 172 ff.) äro på grund af inflytande från latinet reflexivformer i passiv betydelse vanliga. Uti den folkliga stilen är det i allmänhet blott vissa verb t. ex. *fást*, anskaffas (alltså i en betydelse, som står jämförelsevis nära den som antagits för **hafsk furiʀ**), *byggjast*, bebyggas, som uppvisa passiv betydelse hos reflexivformen.

Såsom Wadstein anmärkt s. 15, påminner användningen af Forsaringens **halkat** om motsvarande bruk af latinets *sancire*. Ja, han går så långt, att han förmodar, att ett latinskt original legat till grund för en del af inskriften (däribland här behandlade ställe).

Utan att fatta detta på samma sätt som han skulle jag dock kunna vara enig med honom däri, att ifrågavarande passus har en lärd prägel. Härmed skulle bruket af **hafsk** såsom passivum passa väl i stycke.

Hafa fyrir = hafva fram, prestera har en parallell i latinets *præbere* = *præ habere* som bland annat betyder "gifva, skänka, bestå någon till hans underhåll eller undfägnad" (se Cavallin). Man skulle kunna frestas att gissa på ett latinskt *si nondum præbetur* såsom utgångspunkten för Forsaringens uttryck.

Emellertid är det nog icke *nödvändigt* att för förklaring af passivformen antaga inflytande från de lärdas språk.

I det fornnorska lagspråket förekomma fullt motsvarande

paralleller till passivkonstruktionen på Forsaringen. Jfr: *Fé greidiz eptir lögum*, man betalar godset efter lag, Äldre Frostathingslagen XI: 8 (NGL 1: 231); *Onnur er su* [*tiund*]. *er gerizt af kaupæyri* Erkebiskop Jons Christenret (af år 1277) 18 (NGL 2: 353); *Ef hanom bersc þat at fullu*, om det till fullo bevisas mot honom, Äldre Gulathingslagen 79 (NGL 1: 40) o. s. v.

I fornsvenskt lagspråk äro passiva vändningar ej ovanliga. Ofta motsvaras de i det moderna språket af konstruktioner med *man* såsom subjekt. Ex.: *Tals frænsim mællin hionæ tveggiæ* VGL I, Giptar bolker 7; *Fas aptær* ["får man åter"] *gripær spiltær* Därs., þiuvæ bolkær 1; *Nu gifs hæræþe sak firi morþgiald* ÖGL, Drapa balkær XII; *Huat sum gærs til annöþughxs þa bötis sua firi uaþa sum firi uilia* Därs., Uaþa mal XVI: 1; *Nu hugxs minste fingær af mæþ uaþa* Därs. XVIII. pr; *Nu gærs þorp af nyiu up*. Därs., Bygda balkær X. *Hux fiærþungær aff skoghe* UplL, Wiþærbo balkær XIIII: 10; *Læghs tomptæ ra niþær* Därs. XVIII: 2 o. s. v.

Tionden skulle alltså här sägas "framhafvas, framföras". Jfr att det i fornsvenskt lagspråk ofta heter om tionde, att den *föres*, beroende derpå, att den s. k. kvicktionden, som i Sverige odelad tillkom prästen, och stundom annan tionde skulle föras till kyrkan l. prästgården [1]). Ex.: *Böndær skulu quik tyund til kirkiu före* UplL, Kirkiu balkær VII: 6; jfr VML II, Kristno balkær VI: 5. *Nu före bonde egh tiunda til firi paska* ÖGL, Kristnu balkær XIII pr. *Qwæll prestir bondan um offir ella tiund. þa han förþi sina tiund* VML I, Kristnu balker 14. Se äfven VGL II, Kirkyubalker XXXVI. Jfr från Gotlandslagen: *firj mariu messu i fastu scal huer maþr hafa tiunt sina fram reiþa* I: 3.

[1]) Jfr om tiondeskyldigs plikt att forsla tionde Rabenius, Om Tionden 40 f., Beauchet, Histoire de la propriété foncière en Suède 394 f., Hildebrand, Sveriges Medeltid 1: 286, 288.

rit betyder rätt, på lagenligt sätt: om det som prästerna äga enl. landsrätt ännu icke rätt presteras, d. v. s. om tionden icke framföres enligt lagens föreskrift. Jfr det fornnorska lagspråkets *ret gera tiund*, på rätt sätt erlägga tionden. *En sa er tiund tækr kallar hin ægi gort hafa ret*[1]. *þa skal standa firir æinæidi sinum. suæria sua at han hefir ret gort tiund sina* Ældre Borgarthings-Christenret II. 22 (NGL 1: 361); jfr Därs. III. 17 (NGL 1: 370). *En sa er tiund hæimtir kallar hinn æigi rett gort hafa þa skal hinn standa firir med æinæidi sinum at han hæfir þa tiund rett gorua* Nyere Borgarthings-Christenret 1 (NGL 2: 293). — I stället för *ret* förekommer *retlegha* i följ. ex.: *Biodom ver varom syslumonnum at þer sér æptir uidr þa menn sem æi vilia tiundr sinar retlegha gera. sua at fyrst hafue hælogh kirkia sin rett fulkomlegha af. en ver varn rett sua fulkomlegha sem logh sæigia* NGL 2: 486 (ur en "Retterbod" af Magnus Hakonarson).

Att erlägga tionden *rätt*, d. v. s. efter lagens föreskrift, har påtagligen varit en stående fras.

Här är alltså ännu en likhet mellan inskriftens språk och fornnorskan.

Äfven i fornsvenskt lagspråk nyttjas emellertid *ræt* = *lagenligt* i fråga om utgörande af tionden. Ex.: *Siter han quar til paska. bathe um tiundan oc sua vm sæctena. væri tha i forbuthi thær til han hauer alt ræt gyort vm bathe* VGL II, Kirkyubalker XXXVIII. Möjligen äfven i följ. ex.: *Nu ærum vi skyldughi at tiunda aff alli sæð uarri .. Nu sighir biscops lænsman æi gilt korn uara. thæt scal uæra a tuæggia granna uitnum eller nagranna. huat þæt gilt ær eller æi. fella the han. halde tha prester uppi reðscap hans a pascha dagh. til han ræt*[2] *gør.* SML efter Cod. Havn., K. H. Karlssons uppl. 12 f.

---

[1]) Här kan *ret* vara substantiv.

[2]) *Ræt* kan vara substantiv.

I samma betydelse som *ret, retlegha* i fornnorskan, *ræt* i fornsvenskan förekommer i SmL *laghlekæ*: *Witi* [bonde] *meth tolf mannæ ethe at han hafuer laghlekæ, utgiort* [*tiund*] Kristnu balker 14.

I fråga om ordföljden bör följande anmärkas.

an har såsom betonadt satts omedelbart efter inledningsordet till satsen (**if**); jfr Nygaard, Norrøn syntax 375.

Sedan har ristaren följt den i fvn. bisatser ofta förekommande ordföljden: predikat + adverb. Särskildt var det regel, att negationen i bisatser vid enkelt verbum stod efter detta; se Falk och Torp, Dansk-norskens syntax 302, Nygaard, Norrøn syntax 372. Jfr sådana exempel som de af Nygaard anförda: *ef þú fær eigi þetta band slitit*, *ef þú hefnir eigi Ásbjarnar*.

Man skulle måhända snarast väntat, att negationen **aki** stått omedelbart invid **an**. Jfr från fvn.: *En sa þeirra er þa þyckizt enn eigi log fa* Äldre Gulathingslagen 35 (NGL 1: 21); *En æf þa er en æighi gorr avaxtar tiund* Nyere Borgarthings-Christenret 1 (NGL 2: 293); *Scal hann enn eige ørvilnasc.* Homiliu-bók 19 [1]); *Hofum við enn eki daet* Heilagra Manna Sögur 2: 8; Mariu Saga 914. — *þú ert sva fyr litinn af guþi. at þu hever eigi enn getenn erfingia viþ cono þinne* Homiliu-bók 128; jfr Därs. 57. *I þæirri jord er ver hyggium æighi enn vigda ne hælgha sem kirkiugard* Diplomatarium norvegicum 4: 132 (1320). — Jfr från fsv. (där negationen står före *æn*, liksom före *enn* i de sist anförda fvn. exemplen): *Æn han will ey æn tha till rættindæ gangæ innæn nat oc iæmlangæ* SmL, Kristnu balker 13: 4. *Fa þe ei æn* [= äfven] *boot þessa* MELL, Bygninga balker VII: 2. *Hauir han thet ey æn tha een maanadhir ær framlidhen.* KrLL, Bygninga balker XXI: 1.

I de citerade exemplen stå alltså tidsordet (ännu) och negationen (icke) omedelbart intill hvarandra.

---

[1]) I citaten från homilieboken ha smärre normaliseringar företagits.

Emellertid påträffas i norrönan äfven exempel därpå, att negationen och *enn* äro åtskilda. Så i följande bisatser från den isländska homilieboken: *þui er sǫlo messa hvártke sungen viþ gloria eþa alleluja eþa seqventio eþa friþar koss. helldr meþ hrygþar sǫng. at hon er fyr þeim einkom sungen framliþnom er enn ero eige comner til fulls unaþs oc friþar* 126; [*oorþner hluter*] *er enn ero eige fram comner* 158. *þuiat enn hefer eige teket. scurþar skirn cristz í bergingo munnz síns sa er mæler kinnroþa nónge sínom* 185. I dessa exempel står som på Forsaringen *enn* före negationen och skiljes liksom i inskriften från denna genom en verbalform (visserligen utgöres denna i Homiliubóksexemplen af första delen af en sammansatt verbalform).

I följande exempel står däremot negationen främst: *Eige er enn comen stund mín* Homiliu-Bók 187. *Ekki er enn mark at* Njála (uppl. af 1875) 228. *Æigi hævir hann ænn lotit banasar* Saga Didriks 203. Härtill må från Äldre Frostathingslagen anföras: *En ef eigi vinz þá enn* (NGL 1: 199).

Äfven i fsv.: [En lagmansson som] *war vngær. oc eygh at sær gior æn .i. allæ löte.* VGL IV, 14: 13.

Jfr följande fornnorska konditionalsatser, där närmast efter *ef* står det med *an* jämförliga *þa*: *En ef þa er æigi gor* [tiund] Äldre Borgarthings-Christenret II: 22 (NGL 1: 361); *Ef þa er eigi gor* [tiund] Därs. III: 17 (NGL 1: 369).

De anförda exemplen synas mig tillsammans utgöra tillräckligt stöd för den af mig här supponerade ordföljden **an hafsk aki** o. s. v.

Att **furiʀ** står sist i satsen, har många motstycken; jfr redan förut anförda ex. från fornnorskan: *en þu haf halfa firi.* Äfven i fsv., se Schlyter 162.

Subjektet, som utgöres af den relativa satsen, står efteråt.

Att relativsatsen följer efter hela den styrande satsen — här *om*-satsen — öfverensstämmer med den fvn. satsföljden.

Se Nygaard, Norrøn syntax 385. Jfr t. ex.: *er sá nu bleyðimaðr, er eigi bersk nú sem djarfligast.*

Från fsv. lagspråk må följande exempel anföras: *Bøte þrim markum. þæn ær. mylnu. a* VGL I, Af mandrapi 15 pr.; *Æn eig hittis þen ær garþ brot* VGL II, Fornæmis balker XX [1]). *Nu taks þæt ut mæþ ransakan þæt sum han af hanum rænte* ÖGL, Uaþa mal XXXI: 4. *Nu klandas þæt firi mannæ, sum han hauær köpt* Därs., Uinsorþa balkær VII.

svaþ i Forsainskriften motsvarar ju, som Bugge påvisat, *þat er*.

Jfr äfven följ. ex. på postponerad subjektsrelativsats utan utsatt korrelat: *Skal æftir fara ær sik kællær eighæ* VGL I, þiuuæ bollkær 10 [2]). *Gangær uid sum a* Därs., Fornæmix sakir 6: 1 [2]).

aku efter **lirþia** betyder äga att undfå, hafva rätt till såsom sig tillkommande. I denna betydelse förekommer *eiga* ofta i fvn., se Fritzner[2] I: 297 f. På samma sätt brukas *ægha* i fsv.; se Schlyter, Ordbok 767.

Af min tolkning skulle framgå, att Bugge har rätt, då han anser inskriften handla om böter för försummandet att betala tionde. Emellertid anser jag, som jag förut antydt, att i Bugges tydning af inskriftens första och tredje satser bör insättas Hjärnes öfversättning af **staf** = biskopen, en tolkning, som ytterligare motiverats af Wadstein (s. 6). Bugges uppfattning af detta ord (han öfversätter det med "fast belopp") torde ej vara hållbar.

Såsom ännu ett skäl för att det är fråga om biskopen må nämnas, att äfven enligt fornnorska lagar biskopen skulle erhålla böterna för försummandet af tiondebetalningen. Det heter t. ex. i Eidsivathingets lag (Aldre Christenretten från c.

---

[1]) Exemplet hämtadt från Klockhoff, Relativsatsen i den äldre fornsvenskan.

[2]) Exemplet hämtadt från Klockhoffs ofvan citerade afhandling.

1150): *En sa er sitr iuir tiund. XII. manade. oc uil æi gera. æftir þui sem nu er mællt. þa er hann sæckr. iij. morkum uid biscup oc gere ænn tiund sem adr. En ef hann sitr iuir annat ar. þa er han sæckr. VI. morkum. sitr hann iuir hit þriðia ar. þa giallde hann. IX. mærkr. En þat fe a biscup... En ef hann lykr æigi at fimt. þa er hann utlægr oc fe hans allt.* NGL 1: 386.

Det förtjänar måhända påpekas såsom en egendomlig likhet, som dock sannolikt blott är en tillfällighet, att liksom i Forsaringsinskriften bötesmottagaren (**staf**) blott nämnes i det första och det tredje fallet, däremot ej i det andra, så också i nu citerade fornnorska lagställe biskopen, till hvilken böterna erlades, blott nämnes i fråga om den första och den tredje försummelsen, men ej i fråga om den andra.

För att det i inskriften skulle vara fråga om tionde talar ännu ett skäl, som hittills icke framdragits.

Såsom Wadstein (s. 19) observerat, stämmer den omständigheten, att de i inskriften omnämnda Anund och Ofeg, som enligt Bugge "läto förfärdiga detta runminnesmärke", enligt Wadstein "gåfvo besked om boten" [**kirþusikþita**], icke synas ha varit boende i Forsa socken utan i den angränsande församlingen Hög därmed, att i Helsingelagen Kyrkiu balker VII, där det är fråga om en tvist mellan prästerskapet och socknemännen, *minnunga mæn*, d. v. s. män som mindes hvad förr händt eller bestämts, skulle tagas från andra socknar för att afgifva sitt utlåtande. (På samma sätt stadgas det i en annan af Wadstein anförd paragraf). Den tvist, som omtalas på det anförda lagstället, gäller emellertid just tionden. Det heter där: "Koorn tiund ok all annor akur tiund göræs æfftir þy gamul siþwænnia hawr [1]) wærit ok skifptis sama lund. Delæ þe vm. þa witi þæt II minnungæ mæn aff aþrum soknum ok II præstir huru þæt hawr wærit."

[1]) Jfr VGL I, Kirkiu Bolkær 17.

I sin mån tyckes mig detta tala för, att den på Forsaringen inristade stadga, med hvilken två utom det nuvarande Forsa boende män haft något att göra, kommit till med anledning af en tvist om tionden.

Såväl Bugges tolkning af **þaʀkirþusikþita** "de gjorde sig detta" som Wadsteins "de gåfvo besked om boten", låter förena sig med den af mig framställda tydningen af det föregående. I likhet med Wadstein 17 kan jag ej finna den af Noreen gifna öfversättningen "de anförde käromål öfver detta" tillfredsställande ur innehållssynpunkt.

Om tolkningen af det senast anförda stället vill jag för öfrigt ej uttala någon bestämd mening. Jag har något tänkt på, att **kirþusikþita** skulle kunna uppfattas som **kirþu sikþ þita**, d. v. s. gjorde sagdt detta, framsade detta (lagbud). Man finge då samma mening som enl. Wadsteins förklaring. I så fall skulle *i*-runan i **sikþ** (t-lös nominalform af neutr. participii, jfr de af Noreen, Aschw. Gram. § 454 1 c. anförda motsvarigheterna) vara felristning för *a*-runan — på grund af inflytande från det föregående *i* i **kirþu** och det efterföljande i **þita** skulle den lilla sidostafven i *a*-runan uteglömts — eller också finge man antaga ett analogiskt supinum *sigþ* l. *sægþ* efter *sighia* (*sæghia*), liksom det yngre fsv. *sighat* (se Noreen, Aschw. Gram. 466) uppkommit genom motsvarande analogi. Ofvan framställda hypotes finner jag emellertid numera allt för djärf.

Enligt min tolkning skulle i fråga om den sista bötesgraden — konfiskeringen af all egendom, — det icke nämnas, hvem som skulle erhålla det indragna godset. Inskriftens författare har liksom i fråga om det andra momentet ansett det själfklart, att böterna skulle tillfalla biskopen och därför ej aktat behöfligt att nämna något därom. Uti Äldre Frostathingslagen (i en redaktion, som sannolikt stammar från det 11 århundradet) säges det uttryckligen, att egendomen i dylikt fall skulle indragas till biskopen. *En fiorda*

ar hefir hann firir faret fridi sinum ok fe sinu uidr biskop (NGL 1: 137). Så ock i Erkebiskop Jons Christenret (af år 1277) 19 (NGL 2: 353). I andra lagar heter det dock, att konungen skulle erhålla sin anpart af den indragna egendomen. Om någon efter tre stämningar ej betalar sin tionde, hade han enl. Äldre Borgarthings-Christenret (från midten af 12 årh.) *firer gort fe oc fridi lande oc lausum œyri* (NGL 1: 346). Det heter vidare: *A biskup af fe hans till þriggia marka; konongr þæt sem auk er.* Konungen skulle alltså enligt denna lag i vanliga fall erhålla det mesta.

Enligt biskop Arnes för Island gällande kristenrätt (af år 1275) skulle hälften af den indragna egendomen tillfalla konungen, hälften biskopen: *Hefir hann firir gert londvm oc lavsvm avrvm oc avllv þvi sem hann a. oc a halft konvngr en halft byscop* (NGL 5: 34).

I Eidsivathingets Christenret (från midten af 12 årh.) stadgas det (NGL 1: 386), att efter fjärde tiondeförsummelsen *þa er hann* [den försumlige tiondebetalaren] *utlægr oc fe hans allt. oc skal biscup taka fyrst af. IX. mærkr. ef hann sækte hinn til. En sidan skiftiz i þria stade. biscup take þridiung. konongr annan bændr hinn þridia.* Jfr Därs. 401.

Gifvetvis skulle äfven den ej erlagda tionden betalas med det indragna beloppet; jfr NGL 1: 386.

Såsom Bugge anmärkt, öfverensstämmer Forsaringsstadgan om böter för försummelse af tionde icke fullt med motsvarande bestämmelser i någon nordisk medeltidslag.

Den företer emellertid vida större likhet med de norska medeltidslagarna än med de svenska, hvilka, såsom Hjärne framhållit, hafva mycket mildare bestämmelser om böter för tiondeförsummelse än Forsainskriften. Dennas drakoniska bud, att förlusten af all ägendom skulle bli påföljden, om någon för fjärde gången — efter tre förut ådömda bötesstraff, som ej medfört rättelse — fortfarande tredskades med tiondens utbetalning, har, såsom Bugge påvisat, och såsom synes af de

exempel, som af mig anförts i det föregående, motstycken i norska lagar, men icke i svenska (Helsingelagen innehåller ingen stadga angående böter för kvarsittande med tionde).

Likheten mellan Forsaringsstadgan och de norska medeltidslagarna talar för en kulturell och speciellt för en kyrklig förbindelse mellan Norge och Helsingland. Jfr att ärkebiskopen i Nidaros för sin domkyrkas räkning gjorde anspråk på den Olofsskatt, som i Norrland erlades till underhåll af ett åt helgonkonungarna Olof och Erik i Uppsala invigdt altare, den s. k. *Olafs häsla* (se härom Söderwall i Öfversigt af Filologiska sällskapets i Lund förhandlingar 1881—1888, s. 21 ff. och där citerad litteratur; jfr om Olofskulten i Norrland H. Falk i Kyrkohistorisk årsskrift 1902, s. 87 f.).

Jag har för öfrigt intet att anföra till belysning af den nu påpekade öfverensstämmelsen. Emellertid passar denna reala samstämmighet bra i stycke med den stora språkliga likhet, som finnes mellan fornhelsingskan och fornnorskan.

Det återstår att säga några ord om Hjärnes af Noreen och Wadstein accepterade hypotes, att Forsaringens inskrift skulle handla om böter för brott mot kyrkofriden. Denna hypotes låter på intet sätt förlika sig med min tolkning af **hafsk aki rit furiʀ suaþ lirþiʀ aku** o. s v. Är denna senare riktig, måste den förra eo ipso falla.

Denna stöder sig väsentligen på det tre gånger i inskriftens början förekommande **laki**, enl. nämnda forskare dativus af *lag* i betydelsen stöt, styng l. hugg. Det skulle stå ”För första hugget — nämligen i kyrkan (ett tillägg som ej står i inskriften) — en tvegill oxe och två öre, två oxar och fyra öre för andra hugget samt för tredje hugget fyra oxar och åtta öre”.

Jag vill naturligtvis ej förneka, att **at . . laki** kan öfversättas ”för hugget”. Emellertid förefaller mig dock en dylik lagstadga något tvifvelaktig. Den hade kunnat blifva ganska besvärlig att tillämpa. Antaget att en kamp ägt rum

inom kyrkans helgade murar, hade det nog kunnat vara ganska svårt att utreda, huru många hugg de olika kämparna utdelat och med ledning däraf bestämma, om de tilläfventyrs skulle plikta med fyra oxar och åtta öre eller blott med hälften eller — om Wadsteins uppfattning vore riktig — eventuellt med hela sin egendom. En helt annan sak hade det varit, om bötesstraffet höjts i samma mån som någon flere gånger — vid olika tillfällen — brutit mot kyrkofriden. Men här skulle det ju kunnat vara frågan om samma tillfälle.

Dieterich [1]) och Bugge ha som bekant öfversatt *lag* med gång: *at fyrsta lagi* skulle betyda "för första gången" o. s. v.

Såsom stöd åberopas af Bugge ett ställe i Diplomatarium Norvegicum 2: 80, där *lag* brukas på ett enligt hans mening liknande, om också ej identiskt, sätt. Där står *oc enn j adru laghe*, som af Fritzner[2] öfversättes med *och dessutom*. Man skulle vidare kunna anföra såsom stöd för *lags* temporala betydelse, att i äldre danska (se Kalkar 2: 720) *i* l. *på* (*samme*) *laff* betyder "på samma gång, tillika". Kalkar anför följande exempel:

"xxx mark han genisten gaff
oc tywe pæll paa samme laff."

Flores oc Blanseflor (enl. uppl. af 1509) hos Brandt, Romantisk Digtning fra Middelalderen 2: 297.

"Wil ieg wist komme til deg igien paa det law, som fruchten kan wære leffuendes." 1 Mos. 18: 14 (Tausens öfversättning af 1535).

"I natt om midnatt, hannen mon gale,
Befoel mig fader til suenden at tale
Och bede dem gaa och kaste en graff,
Och ieg skulde gaa i same laff
Till brudhuss dør att høre mig for."

Tobiæ Komedie 68 (c. 1600).

Samma lätta och naturliga betydelseutveckling, som i

---

[1]) Runen-sprach-schatz 3.

danskan låtit det ursprungligen lokala *laff* — läge, ställning — få temporal betydelse har äfven det svenska *lag* genomgått. "Vid det här laget" — för att anföra ett exempel — betyder ju "vid denna tid": "Vi borde vara där vid det här laget", d. v. s. vi borde vara där nu.

Hvarför skulle ej en motsvarande betydelseutveckling kunnat äga rum i Forsaringens språk och *lag* i inskriften alltså betyda gång?

Jag anser alltså, att Dieterich-Bugges tydning af nämnda ord mycket väl låter försvara sig; den passar förträffligt till min tolkning af inskriftens fjärde afdelning.

Då emellertid *lag* ej i betydelsen gång uppvisats från fornsvenskan eller fornnorskan, vill jag framställa en alternativ tydning af Forsaringens *lag*, som jag för min del snarast är böjd att föredraga.

Uti fvn. brukas *lag* i betydelsen *grad*, se Fritzner[2] 2: 393, *Í heldra lagi* betyder i tämligen hög grad, *í helzta lagi* i särdeles hög grad, se Fritzner. Ja, vi finna äfven prep. *at* nyttjad framför *lag*, där detta har betydelsen "kvantum, myckenhetsgrad". Ex.: *æigi meirum saman* [enl. Fritzner[2]: större mängder af dessa varor må en främmande handlande icke sälja till utländingar] *en honum vinst til manadar kostar att mesta laghi* (än till det högsta (enl. Fritzner: "i det høieste") så mycket som han behöfver för en månads underhåll) NGL 3: 123 (från 1316). *Ei skolo þeir ok binda meiri skulld a varn herra konongenn af Norege en at messto lage sex þushundroð marka* Diplomatarium Norvegicum 5: 15 (1285). *At mesta* (*messto*) *lagi* i de anförda ex. skulle kunna öfversättas med "såsom det mesta, såsom högsta myckenhetsgrad". *Lag* i Forsaringens **at fursta laki, at aþru laki, at þriþia laki** användes på väsentligen samma sätt som i de anförda ex.: uttrycken betyda såsom första, andra, tredje kvantum eller myckenhetsgrad (af böter), d. v. s. såsom första, andra, tredje bötesgrad.

Att det här ej uttryckligen nämnes, att de olika kvanta utgjordes af böter, stämmer med inskriftens kortfattade karaktär i öfrigt. Predikat saknas ju i första afdelningen. Om det som bestraffas med egendomsförlust — partiell eller total — upplyser först det i denna undersökning behandlade midtelpartiet af inskriften.

I nynorska dialekter förekommer, se Aasen 418, *lag* ännu i betydelsen "grad, mått". Jfr från svenskan ett sådant uttryck som "i nättaste l. minsta laget" om något som är mycket litet.

Jfr med användningen af *at* = såsom, att denna preposition i fornsvenskan mycket ofta kan öfversättas med detta ord. Ex.: *.III. marker at botum til þræskiptis taka* SML, þiufnaþa balker II. *Tha scal han böta threæ. marker aat biscops ræt* SmL, Kristnu balker 13: 3 o. s. v. Se vidare Schlyter, under *at* prep. 5 (Ordbok 44), Söderwall under *at* prep. 13, Amira, Altschwedisches Obligationenrecht 57.

I samma betydelse nyttjas också, såsom förut anmärkts, *at* i det fornnorska *at mesta* (*mesto*) *lage*.

Om *lag* tolkas med *grad*, kommer *an* = ännu att innebära: ännu, sedan de tre förut nämnda bötesgraderna förgäfves ådömts, ett visserligen lakoniskt men i Forsainskriftens korthuggna språk ej öfverraskande uttryckssätt.

Resultatet af min undersökning skulle alltså blifva följande:

at fursta (aþru, þriþia) laki, transskriberadt *at fyrsta* (*aðru, þriðia*) *lagi* skulle — enligt nu framställda alternativ — betyda "såsom första, andra, tredje grad" (af böterna).

aukaltaikuiuarsifanhafskakiritfurissuaþlirþisakuatliuþriti transskriberar jag *auk alt æighu í værʀ, ef ænn hafsk ækki ræt fyriʀ, suaþ lærþiʀ aghu at lyþrætti* och öfversätter: och allt af egendom sätter man på spel (förlorar) man, om det, som prästerna äga att undfå enligt landslag, ännu icke framföres l. presteras rätt, d. v. s. på lagenligt sätt.

Till mina tydningar har jag kommit genom att jämföra inskriftens språk med fornnorskan, sådan denna möter oss i Norges medeltidslagar:

Lag i betydelsen grad kännes från medeltidsnorska lagurkunder;

verja í i betydelsen sätta på spel har citerats från en fornnorsk hirdlag;

hafa firi(r) = framhafva, föra fram, har jag uppvisat från Gulathingslagen och från ett gillesskrå;

adverbet *rétt* användes i frasen "ret gera tiund" uti fornnorskt lagspråk.

Såsom synes, har jag sökt försvara den uppfattning af Forsainskriften, som Sophus Bugge framställt. Det är denne forskare som först pekat på fornnorskans ordförråd såsom spridande ljus såväl öfver denna runinskrift som Helsingelagens språk. Jag har sökt gå vidare på den väg som anvisats [1]).

[1]) (Not vid korrekturläsningen.) Sedan ofvanstående afhandling redan blifvit uppsatt, har jag tagit kännedom om Eiríkur Magnússons (af Hjärne citerade) anmärkningar om Forsaringsinskriften: "Hin elzta frumskrá úr norrænum kirkjulögum" i Kirkjutíðindi fyrir Ísland II. Árgangur 1879. 2.—3. Hepti, s. 57—65. Hans framställning (*stafa* (*þeir*) *at* o. s. v. "fastställa de" o. s. v. i st. för *staf at*, *í vara* "for yderligere Sikkerheds Skyld" i st. f. *i uarʀ*) har emellertid ej föranledt mig till någon ändring i den tolkning, som ofvan motiverats.

Lund i November 1907.

Theodor Hjelmqvist.

(Forts.)

Die Dichtungen von dem Kampfe im Rosengarten.

§ 4. Das Verhältniss der Redactionen des Volksliedes zu einander und zu der schwedischen Uebersetzung der Þiđrekssaga.

Versuche, die verwandtschaftsverhältnisse der redactionen eines verbreiteten volksliedes im einzelnen mit derselben präcision zu bestimmen, wie das bei quellen, die von anfang an nur schriftlich überliefert sind, möglich ist, sind von vorn herein aussichtlos. Fortwährend erfährt jede einzelne redaction den einfluss der übrigen; züge und ausdrücke, ganze strophen, die für eine bestimmte gruppe charakteristisch zu sein scheinen, kehren ganz unerwartet in einer zu einer anderen gruppe gehörenden aufschrift wieder. Die gruppierung muss in solchen fällen nach hauptgesichtspunkten statt finden; die anzahl und das gewicht der übereinstimmungen muss oft gegenüber anderen fällen, die zu einer abweichenden schlussfolgerung zu führen scheinen, den ausschlag geben. Ich werde im folgenden in erster linie das verhältniss der schwedischen redactionen zu den dänischen ins auge fassen; auf die gruppierung der dänischen redactionen untereinander gehe ich nur insofern ein, als sie für den zweck dieser untersuchung von bedeutung ist. Da nur in d A die beiden älteren lieder mit einander verbunden sind, muss die untersuchung für jedes gedicht gesondert geführt werden.

Das erste lied ist im dänischen in den aufschriften d AB a—c C enthalten. B a—c bilden, wie schon Grundtvig gesehen hat, untereinander eine engere gruppe, deren engere beziehungen hier ausser betracht bleiben [1]).

Über das verhältniss innerhalb der gruppe d ABC ist zu bemerken, dass A in vielen hinsichten eine sonderstellung einnimmt. Diese aufschrift zeichnet sich sowol durch die erhaltung alten gutes, — jedoch soweit ich zu sehen vermag, nur in der überlieferung des zweiten gedichtes (vgl. s. 144 ff.) — wie durch eine reihe selbständige neuerungen (s. 150 ff.) aus. Da A eine der ältesten aufschriften ist, muss auch diesen neuerungen ein ziemlich hohes alter zukommen. B und C stehen einander inhaltlich nicht sehr fern, aber der ausdruck ist vielfach verschieden, und B (46 str.) ist bedeutend länger als C (31 str.). Gemeinschaftliche neuerungen, die es erlauben würden, BC A gegenüber zu einer gruppe zu verbin-

[1]) Im folgenden tritt, wie auch früher, da, wo nicht anders angegeben, Ba für B ein. Die bezeichnung B bedeutet demnach Ba.

den, habe ich nicht entdecken können. Von den plusstrophen von B kehren einige in A wieder; eine solche wie B 26, wo das wort *hammer* auf die saga als quelle weist (s. 147), scheint auf gemeinsame neuerungen in AB zu deuten; übrigens sind die berührungen zwischen A und B nicht der art, dass sie zu einer untergruppierung nötigen [1]). Im ganzen repräsentieren die aufschriften wol drei recensionen.

Von einer fassung, die d B und d C sehr nahe stand, stammen ihrem hauptinhalte nach die schwedischen bearbeitungen s A—E. An der verbindung der beiden lieder, die d A charakterisiert, sind sie nicht beteiligt. Unter einander sind sie nahe verwandt, sie weisen eigentümlichkeiten, auch neuerungen auf, die bald in d B, bald in d C wiederkehren. Innerhalb dieser gruppe scheinen s B—E einander näher zu stehen als einer von ihnen s A, der vielfach eigene wege geht; nahe verwandt sind s BC, von deren gemeinsamer quelle wiederum die enge zusammengehörende gruppe s DE stammt; innerhalb dieser gruppe, die als ganzes schon eine sehr junge redaction repräsentiert, steht s E auf dem am weitesten fortgeschrittenen standpunkte. Ein interessantes beispiel wurde s. 148 f. besprochen. Diese verhältnisse stimmen mit der chronologie der aufschriften vollständig überein. d A—C entstammen den 16., s A—C den 17. jahrhundert, s DE sind von ca. 1700.

Um die verhältnisse der schwedischen gruppe zu beleuchten, führe ich die folgenden tatsachen an:

s DE kürzen den eingang des gedichtes zu einer einfachen frage, wer durch den Bertings skog zu reiten wagt, und Wideriks antwort darauf (oben s. 152).

s A—E. In s DE singt Widerik auf dem wege zu dem riesen ein lied im *rosene lund* (der garten stammt aus dem zweiten liede, d E). Berührung mit s A, wo Widerik gleichfalls im walde singt, und s BC, wo der riese Widerik, der ihn weckt, fragt, was das für ein kleiner vogel ist, den er in dem walde hört [2]). Das ist wol die ursprünglichere vorstellung, woraus die von s DE, die secundär auch in s A durchgedrungen ist, entstand. — Die dänischen versionen haben nichts entsprechendes.

s B—E haben mit d C den zug gemein, dass Widerik dem riesen ein grosses stück fleisch ausschlägt. Die entwicklung des zuges wurde s. 148 f. beschrieben. s A schliesst sich d B an.

s DE. Widerik nennt sich in s D dem riesen gegenüber einen herrn vom hofe in Stockholm, in s E einen *utaf kungens store män.*

---

[1]) Eine secundäre partielle übereinstimmung zwischen d A und B wurde s. 152 besprochen. Hier ist ein zug aus d A in d B aufgenommen.

[2]) Hier wäre mehr grund, an eine reminiscenz an Þórs abenteuer mit Skrýmir zu denken, als bei der darstellung der saga, wie Klockhoff (s. 115) glaubt.

s ADE. Der name des riesen ist in s DE zu *Bengt risare* (*lusare*) verderbt. *Bengt* aus *Långe Bern* s A. — In s BC ist *Högbeen* durchgeführt; s C hat éinmal *Långe-ben.*

s BC. Der könig heisst str. 1. 3 *Vidrick.* Ob das eine identification des königs mit Widerik bedeutet, wird nicht ganz klar; die nähere andeutung *Welanson* findet sich in diesen beiden strophen nicht, aber das beruht auf den metrischen bedürfnissen der strophe; auch str. 14 steht der name des kämpen Widerik ohne den des vaters. Zwar lautet der refrain: *Det ståår een bårgh i Berneby, och der inne boor kong Dirick,* aber da der refrain neben Dirick auch Berneby nennt, während in dem gedichte der könig auf *Bårtinginsborg* haust (näheres darüber s. 263 f.), ist es sehr zweifelhaft, ob der im refrain genannte könig als mit dem der vise identisch empfunden wurde. Unter solchen umständen ist es gewiss nicht ohne bedeutung, dass es in s BC nicht der könig sondern unge Förwifferling ist, der allein dem rückkehrenden Widerik gegenüber sich beherzt beträgt (s. 263). Wenn Widerik der könig war, so befand dieser sich nicht unter den zurückgebliebenen genossen, und unge Förwifferling trat an seine stelle. — Ob die quelle von s DE denselben fehler enthielt, lässt sich nicht entscheiden; hier heisst es *kongen, konungen.*

s B—E. Der kampf mit dem riesen geht dem wortwechsel über Wideriks namen und waffen voran.

s A—D(E). In allen dänischen und schwedischen aufschriften begeben Widerik und der riese sich zusammen auf den weg nach dem orte, wo die schätze des riesen verborgen sind. 'Widerik ritt, der riese kroch' heisst es. In den dänischen versionen folgt dann: 'in (durch) den wald'. In den schwedischen redactionen lautet z. 2: *de voro bådhe* (*alt*) *lijka höge* [1]). Nur s E hat die strophe verloren.

s A—D (s E fehlt) d B. Die schätze des riesen befinden sich in einem schönen hause mit vergoldetem dache [2]). In d A ist es ein kleines haus (24: *saa lidit ett hus, var y baade brennt och røffuit*). d C weiss von keinem hause.

s A—D (s E fehlt). In d A kann Widerik den stein, der die schätze bedeckt, nicht von der stelle rücken (*knye*). Risker hebt ihn darauf mit zwei fingern *y skye* (26). In s A 26 B 20 D 14 hebt der riese den stein *up til sit öra.* Woher diese wun-

[1]) Der ausdruck kehrt in einem verwandten liede 'Den skallede Munk', DGF n:o 15, wieder. Hier wird Heimes abenteuer mit Asprian, das nach s. 121 eine jüngere variante von Vidgas kampf mit Edgeirr ist, erzählt. Str. 16 heisst es (z. 1—2): *Munchen løb oc trolden krøb, de vaare end baade lige høye.* Ebenso in der schwedischen version von n:o 15, Arwidsson I, 417 str. 10, 2. Aus dieser stelle, deren ursprünglichkeit durch das zusammengehen der dän. und schw. redactionen bezeugt wird, ist die zeile in die schw. redactionen von n:o 7 aufgenommen. Vgl. die folgende anmerkung.

[2]) So d B 30: *en huus mett guld tacht, thett skinde som en loffue.* In s A—D hat es *förgyllande flöge* (*förgylta flögar*). Auch das stammt aus Den skallede Munk (Grundtvig str. 18, Arwidsson str. 10).

derliche ortsbestimmung? Es soll ja gesagt werden, dass Risker eine kraftprobe, zu der Widerik mit aufwand aller kräfte nicht im stande ist, ohne jede anstrengung besteht. Die saga erzählt: *Oc Viđga toc til af allv afli. oc steinninn bivadizt ecki viđ.... Nv tekr hann risinn... þenna stein oc hefr a brot annarri hendi.* Auch die übersetzung hat das nicht vergessen: *oc kastade bort međ ena sina hand.* Dieser gedanken findet in *i skye* einen richtigen ausdruck, keineswegs aber in *til sit öra,* um so weniger, da nach den schwedischen versionen der riese auf allen vieren steht, sein ohr sich also in unmittelbarer nähe des bodens befindet. Der fehler *til sit öra* ist aber eine folge davon, dass z. 2 *knye* durch *röra* ersetzt worden ist. In s D ist secundär aus einer älteren fassung *kny* wieder aufgenommen, wodurch der reim zerstört ist; s C hat *röra/sky*. Die stelle gehört zu denen, die Klockhoff dazu zu verwenden sucht, den schwedischen ursprung des liedes zu beweisen. Denn die übersetzung der saga hat hier: *gat ekke rørt stenen,* während es in der saga heisst *oc steinninn bivađezt ecki viđ.* Die entwicklung der reime aber lehrt, wie das verhältniss zu der übersetzung zu beurteilen ist. Der ursprüngliche reim *kny/sky* [1]) wurde bei der ersten übersetzung beibehalten; dann wurde durch einen irrtum *kny* durch das synonyme *röra* ersetzt, wie s C lehrt, der noch auf diesem standpunkte steht; zu *röra* musste nun ein neues reimwort gesucht werden; als solches tritt in s AB *öra* auf. Aus der ältesten übersetzung der vise stammt auch *kny* in s D, wo also eine mischung vorliegt. Aus s AB gieng *röra* in die schwedische übersetzung der saga über.

s BC (s DE fehlen). Wie s. 141 anm. bemerkt wurde, verbinden s BC die beiden berichte von Wideriks rückkehr zu seinen genossen in der weise, dass Widerik der kopf des riesen auf seinen speer steckt und darauf zurückreitet *till Bråttingensborg* (nb!) [2]) *och maanar (mante) dhe kämper uth.* Er will also die vorstellung erwecken, dass es der riese ist, der sich naht. Damit ist ferner in übereinstimmung, dass, während die übrigen davonlaufen, unge Förvifferling [3]) seinen bogen spannt. Dann lacht Widerik die helden aus wie in den übrigen aufschriften.

s A. Widerik schlägt den kopf des riesen, den er auf den rumpff gestellt hatte, hinunter. Aus d B.

s A—C. In den schwedischen redactionen sitzt Diderik str. 1 *på Bärttingsborgh, Bärtingins bårg, Bortingens borg* anstatt in

[1]) Ob die stelle aus der saga stammt, ist schwer zu entscheiden. Allerdings fehlt Wideriks vergeblicher versuch, den stein zu heben, in d BC. Das dürfte das ursprüngliche sein.

[2]) Die quelle des wunderlichen fehlers, dass die genossen während des kampfes sich in der burg des königs aufhalten (über Bråttingsborg s. gleich unten), ist d B 38, 8: *saa rider hand til koning Diderichs gaar* (d. i. *gaard*), 39, 8: *saa redt hand till hoffven y gien.*

[3]) Über das auftreten unge Förwifferlings in diesem zusammenhang s. s. 262.

Bern (s DE lassen den namen der burg aus). Dieser fehler geht auf einen weniger störenden fehler in d B zurück. d A hebt an (str. 1): *Konning Diderick siider paa Berne, hand roser aff møgitt velde*; eine variante davon ist str. 2, 1–2, wo z. 2 lautet: *hannd thaller dy ordt saa fri.* Ähnlich d C 1: *K. Th. hannd sider paa Bernn, hannd siger ud-aff sin welde.* Das zweite lied aber hub auf ähnliche weise an. d F 2: *kongen* (d. i. *Ísungr*) *hand stander paa Bratinnges-borrig och sier hannd ud saa wide.* (Ähnlich die übrigen). Dass der könig hinaussieht, hat guten grund; er betrachtet die gäste, die in sein land angekommen sind. Aus dieser strophe wurde z. 2 in d B aufgenommen und hat hier die ursprüngliche lesart verdrängt. Die stelle lautet (str. 1): *konning Diderich stander paa byergen* (fehler für *Bern*), *och ser hand udt i-saa wide.* Dieselbe zweite zeile findet sich nun auch in derselben oder in aus dieser lesart entstellter gestalt in allen schwedischen versionen (auch s D, nur s E weicht stark ab, geht aber hierauf zurück). Hier hat ferner z. 2 den namen der burg aus z. 1 des zweiten liedes nach sich gezogen.

Diese data werden genügen, um den engen zusammenhang der schwedischen redactionen darzutun. Ihre überlieferung steht hinter der der dänischen lieder weit zurück; an vielen stellen lässt sich ihre directe quelle in einer besseren dänischen version nachweisen.

Vielleicht noch deutlicher als bei dem ersten zeigt es sich bei dem zweiten gedichte, dass alle schwedischen aufschriften (A^2–C^2) éine gruppe bilden, die zu einer engeren gruppe oder sogar einer einzigen redaction (E) der dänischen überlieferung (A. D–G. I) in einem abhängigkeitsverhältniss stehen. Gutes material für die controle liefern hier die heldenreihen. Darin finden sich die folgenden gemeinschaftlichen fehler.

s A^2C^2. Markuar Spellemand s A^2, Marckuz Speleman s C^2, quelle des fehlers d E Marckurd Spillemand. — s B^2 bessert.

s A^2–C^2. Für Dettleif danske hat s A^2 Holgiärd Dansk, s B^2 Olgier Dansk, s C^2 Holgiärd Dansk. — Quelle des fehlers d E: Olgierd Danske.

Der namen selbst gibt zu erkennen, dass der fehler auf dänischem boden entstanden ist; um so bezeichnender für den nahen zusammenhang der schwedischen versionen ist es, dass er nur in éiner dänischen, dagegen in allen schwedischen aufschriften begegnet.

s A^2–C^2. Unter Dietrichs helden ist Sivar Snarensvend aufgenommen. — Quelle des fehlers d E; der fehler auch in d D.

s $B^2C^2(A^2)$. Hagen heisst Hilbad Håkonsson s B^2, Helle van Håke-sån s C^2. — Håkesån nicht in s A^2; hier Hilletan Hagen; Hilletan wird mit Hilbad (s. B^2) zusammenhängen.

s A^2C^2. Unter den kämpfern begegnet unge Rolan Rijs s A^2,

Velan Vick s C^2. — Quelle des fehlers Uland Riis d E. — Der held fehlt in s B^2, wie in allen dänischen aufschriften ausser E.

s C^2 hat mit d DE Mester kong Didrick (sterecke, stercke Did(d)eri(i)ck d DE) gemein. Das ist zwar richtig, weist aber doch auf nähere verwandtschaft, da der held in allen anderen aufschriften fehlt.

In bezug auf wortlaut und inhalt stehen s A^2—C^2 gleichfalls d E nahe, aber das verhältniss ist nicht ein so ausschliessliches wie bei den heldennamen, was sich aus der überlieferungsweise der folkeviser erklärt (vgl. oben s. 260).

s A^2—C^2. str. 1, 1. Das dänische *siuff och siuffsinds tyffue* ist in s A^2—C^2 nicht verstanden. Der quelle am nächsten steht s C^2: *siw och siwsens-tiughe.* s A^2 hat *siu och siu sine tiugu,* s B^2 *siu och siutijo tiuge.* — Selbst dann, wenn der ausdruck hier richtig überliefert wäre, würde er auf Dänemark weisen, wo man nach zwanzigern zählt.

s B^2C^2. In der stellung der schildebeschreibung steht s C^2 ungefähr auf dem standpunkte von d E, s B^2 auf einem jüngeren daraus entwickelten standpunkte. s A^2 schliesst sich den übrigen dänischen aufschriften DFGI, die hier gleichfalls eine weiterbildung von d E s C^2 repräsentieren, an, vgl. oben s. 146.

s A^2—C^2. Homeloms vater heisst in s A^2 *kongh Abelon påå Bortingens landh,* in s B^2 *konung Abdon Härdeståll.* — Quelle der stelle d E: *konung Abelon paa Biertingsland.* Die lesart von s C^2 *kong Åtte, Ålle* geht wol auf *kongh Abelon* zurück. Alle dänischen redactionen ausser E haben andere namen: *Humbelboe Jersing, Holmboe Jensen* AF, *kong Magnus* D, *kong Nielos* I (in G wird kein namen genannt).

s A^2—C^2. In einer erzählenden strophe d E 33 steht: *Siuor hand stander i lundin;* so in mehreren aufschriften d AF s B^2. In E ist der ausdruck *i lunden* aus str. 33 auch in str. 31 aufgenommen. Widerik sagt: *Oc ieg riider mig i rossenslundt.* Diese widerholung kehrt in s B^2C^2 wieder. In s A^2 stehen die worte zwar an dieser stelle nicht, aber sowol in s A^2 wie in s C^2 finden sie sich an einer dritten unmittelbar vorangehenden stelle, wo Hummerlummer erzählt, dass er Sivard gebunden hat. Die entwicklung geht von d AF über d E zu s A^2—C^2. s A^2 hat *i lunden* das zweite und dritte mal, s B^2 das erste mal, s C^2 das dritte mal ausgelassen. Die in s A^2C^2 fehlende stelle ist die alte.

s B^2C^2. Als grund, wesshalb Sivard Widerik nicht abwarten will, wird in s B^2 (42) angegeben: *Han hugger mig reef från side.* In s C^2 (34) wird daraus: *han hugger mig i stöcker try.* Quelle der stelle d E 34: *handt huger mig reffue fraa siide.* Dasselbe d D 27 (*rogen* statt *reffue*).

s B^2 (A^2?). Als der könig Sivard ankommen sieht, sagt er in den meisten aufschriften: Sivard ist im *lund* gewesen; auf seinem rücken trägt er eine blume. So d A 86; ähnlich D 29 (hier

im munde der königin) E 37, F 28, I 24 (hier im munde der königin), s C^2 37 (*hans righ han bär nu blånde* [fehler für *blomma*]), auch noch wiederzuerkennen s A^2 37. Ziemlich alt ist folgender zusatz: der könig (die königin) sagt: er führt den sommer in die stadt d D 28. E 38. F 29. G 22. I 23. s B^2 44. s C^2 36. In d E findet sich ferner der volkstümliche zusatz (36): man tantzt auf Brattingsborg; dort ist (*wor*) Sivor Suarensvend mit der eiche an seinem gürtel. Dieser zusatz kehrt in s B^2 (45) wieder. Hier tantzt aber Sifwar selber mit. Auf die stelle in E geht auch wol s A^2 38 zurück: *Och Sefuar han går på slåttet jnn, Och ecken imillan sina hender.*

s B^2C^2. Damit schliesst das lied. So in d E (wo jedoch die vom tantze handelnde strophe vor den bemerkungen des königs, dass Sivor im lund gewesen ist, dass er eine blume trägt und dass es den sommer bringt, steht). Der standpunkt von d E s B^2C^2 ist hier der ursprüngliche. In d AF folgt noch die frage, wo das pferd ist, das der held gewonnen hat, und seine antwort darauf, sowie die aus der saga stammende bemerkung dass die könige als freunde sich trennen (diese bemerkung in F durch die schildebeschreibung von dem vorhergehenden getrennt). In d DFGI die bitte des königs, von den schilden zu erzählen, und dann die schildebeschreibung. So s A^2.

Die schwedischen redactionen sind also miteinander nahe verwandt. Sie stammen der hauptsache nach von einer d E sehr nahestehenden fassung; daneben kommt in zweiter linie eine mit d D nahe verwandte quelle in betracht.

Die dänischen lieder fallen zunächst in zwei gruppen auseinander. Auf der einen seite steht d A, der nicht nur eigene neuerungen einführt (s. 150 ff.), sondern auch zuweilen altes allein bewahrt. Die wichtigste neuerung der übrigen ist der verlust des auftritts, in dem Bern von Wefferling könig Isung die ankunft der Berner berichtet und die schilde beschreibt. Aus dieser stelle, wo die ganze gruppe D—GI die schildebeschreibung Sivard in den mund legt, lässt sich auch eine untergruppierung dieser aufschriften ableiten. DFGI haben nämlich die schildebeschreibung nach dem schluss versetzt (s. 146) und stehen darin E gegenüber auf einem jüngeren standpunkte.

Von einer ausführung dieser gruppierung im einzelnen, sowie von einer näheren vergleichung der aufschriften DFGI untereinander muss in diesem zusammenhang abgesehen werden. Eine solche vergleichung würde zu dem schlusse führen, dass häufige secundäre berührungen stattgefunden haben [1]). Für den zweck unserer untersuchung verspricht ein tieferes eingehen darauf keine resultate.

---

[1]) In der gruppe DFGI weist namentlich F berührungen mit A (Holmboe Jersing, Isungs frage nach dem pferde und der freundschaftliche abschied), D mit E (mehrere der s. 264—266 besprochenen fälle) auf.

Hingegen muss hier auf die färöischen aufschriften eingegangen werden. Sie stammen aus den jahren 1781 und 1822. Wenn sie nichtsdestoweniger vieles mitteilen, wovon zwar die literarischen quellen, die übrigen aufschriften aber nichts wissen, so beweist schon das, dass sie literarischen einflüssen mehr als eine der anderen ausgesetzt gewesen sind. Ich lege der untersuchung die älteste aufschrift f A zu grunde; f B geht selten über f A hinaus; die regel ist, dass die darstellung von f B wortreicher ist.

Str. 1. Dietrich lobt seine mannen, 2. alle schweigen, ausser *Brandur hin víðferi* (man beachte die besserung der namensform), dieser nennt (3) könig *Isin* und seine *elf* söhne (die zahl ist sonst, wo sie vorkommt, nirgends richtig), der zwölfte ist *Sjúrður snjalli* (also ein sohn des königs wie in mehreren aufschriften). str. 4. 5 widerholen; str. 5 heisst Sjúrður *Fovnisbanin* (so auch 57), was aus literarischen quellen stammt. Diese einleitung beruht hauptsächlich auf d A, mit besserungen. Darauf ist wol auch die verbindung der beiden gedichte zu einem ganzen zurückzuführen. 6—8. Brandur erzählt von dem riesen *á Bertinga skógv*; er wird aufgefordert, voranzureiten; *das tut er* (ergänzung der mangelhaften darstellung von d BC, s. 152); str. 9 will er nicht weiter reiten wegen des riesen. Also zweimal die mitteilung, dass der riese im wege liege. Der riese heisst *Agga*, in B *Akival*, *Agjivar*, entstellungen aus *Edgeirr*, was direct aus der saga stammt. — 10. 11. Virgar Valintsson ist bereit und reitet zu dem riesen; er sagt zu dem schlafenden (12): *Stat á føtur og ver tütt lív, risi, ert tú maður*, d. i. c. 195: *Statt vpp risi oc ver þic.* Der kampf (13—22) enthält wenig bemerkenswertes; der zug, dass kein pferd das dem riesen ausgeschlagene stück fleisch zu tragen vermag (d C), fehlt. Str. 23 fordert Virgar seine kameraden auf, Isans synir zu verbrennen; besser ist f B 43, wo man einfach weiterreitet nach Brattinsborg. — str. 24 steht Sjúrður *i vígisgörðum* und sieht das banner der Berner glänzen, er geht zu dem könige und berichtet ihm, dass Tídriks kappar in das land gekommen sind. Der anschluss an die saga ist vollkommen [1]); in allen dänischen und schwedischen redactionen ist es der könig, der die fremden wahrnimmt. Der könig fragt, wie die schilde aussehen, und was die absicht der fremden krieger sein werde (vgl. s C^2) (26); das schildeverzeichniss ist aber ausgefallen. Sjúrður glaubt, sie werden die burg erobern und den könig töten wollen. Sjúrður muss dahinreiten und tribut fordern (29, wie s A^2); das tut er, aber könig Dietrich antwortet: nein (besserung von s A). Eher werden alle söhne Isungs sich im kampfe versuchen müssen (auf grund der zweikämpfe der saga, mit denen bekanntschaft vorausgesetzt wird). Darauf wird das loos geworfen, wer mit Sjúrður kämpfen soll (der aus s A^2 stammende störende widerspruch damit, dass Sjúrður nicht gekommen ist,

[1]) Das ausdruck *i vígisgörðum* entspricht einer stelle der schwedischen übersetzung, vgl. unten s. 272.

um einen helden herauszufordern, bleibt bestehen, wird aber einigermassen dadurch zugedeckt, dass die strophe [s A² 8], wo Sefuar an die tür klopft, nachdem er sich schon längere zeit mit den helden unterhalten hat, ausgelassen ist). — 35 Das loos trifft *Humlingur Stútason.* Der dichter hat in Humlingur Amlungr nicht wiedererkannt, sondern ihn für Heimir angesehen und ihm aus der saga Studas als vater beigegeben. Die quelle des folgenden steht d A nahe; ein vorläufiger kampf, wie d A 62. 63 ihn erzählt, muss ausgefallen sein, denn in der folgenden strophe (36) reitet Sjúrđur mit Humlings pferde davon. Humlingur muss, um ihn zu erreichen, ihm nachreiten (so weit geht keine ältere aufschrift; der anschluss an die saga liegt vor augen). Erst bittet er natürlich um Virgars pferd; hier strophen, die an die alten versionen des liedes anklingen [1]). — Sjúrđur siegt und fragt den besiegten nach seinem namen. *Aber zuerst muss Sjúrđur seinen eigenen namen nennen* (aus der saga). Er nennt seinen vater Sigmundur und seine mutter Hjördis, beide aus literarischen quellen; diese ist der ÞS nicht einmal bekannt, viel weniger den liedern. Es folgt die wiedererkennung, das anbinden an die eiche, Humlings rückkehr zu den seinen. Virgar reitet zu der stelle, wo Sjúrđur steht; dieser reisst den baum aus. Die hübsche bemerkung des königs über den baum fehlt (f B hat eine trockene reminiscenz ohne pointe 96. 97: ... *hann sær Sjúrđa Sigmundarson, ta stóru eik hann drô*); hingegen findet sich hier der gröbere zug, dass Sjúrđur mit der eiche an seinem gürtel tanzt.

Aus f B führe ich noch an str. 9: *langabein-risin sterki,* sonst meist *risin,* einmal *kempa* wie f A; 13 Virgar fordert den riesen auf, sein pferd zu gürten (!); 15 reste der unterredung zwischen Virgar und dem riesen über des ersteren namen u. s. w.; 23 der riese flucht Virgar und sein schwert (d B 27); 37 ff. führt Virgar den kopf und den arm (nicht die zunge, vgl. s BC) des riesen zu seinen freunden; die törichte strophe f A 23 fehlt; 69 Humlingur reitet, um Sjúrđur zu erreichen, *fra borginni.*

Ich glaube, diese ausführungen werden zu dem nachweise genügen, dass bei der frage nach dem ursprunge des volksliedes von den färöischen aufschriften vollständig abzusehen ist.

---

[1]) Noch wunderlicher ist die darstellung in f B. Als der tribut verweigert wird, geht Sjúrđur nach dem stall und nimmt ein pferd fort; das ist Humlings pferd. (54. 55. Das werfen des looses ist hier also ausgelassen). Dadurch entsteht insofern eine grössere ähnlichkeit mit der saga, als nun das pferd in gewisser hinsicht dennoch könig Ísung als tribut zugeführt wird. Darauf wird aber nichtsdestoweniger das loos geworfen (57), es trifft Humlingur (58. 59), der nun mit Sjúrđur kämpfen muss! Nach einem langen gespräche mit Virgar reitet er dann Sjúrđur nach (69) und schilt ihn (70. 71). Hier wird also wiederum vorausgesetzt, dass Sjúrđur sich davongemacht habe.

Nach dem vorhergehenden bedarf die frage, ob das lied ursprünglich dänisch oder schwedisch ist, kaum mehr einer prinzipiellen erörterung. Die gesichtspunkte, von denen aus sie beurteilt werden will, haben sich im laufe der untersuchung ergeben. Das lied ist norddeutschen ursprunges; der weg von Norddeutschland nach Schweden führt aber über Dänemark. Die schwedischen redactionen sind bedeutend jünger als die dänischen, und obgleich man annehmen muss, dass das lied im schwedischen älter als seine aufschriften ist, so gilt dasselbe für das dänische lied; die relative chronologie der lieder wird eher der der aufschriften analog als derselben absolut entgegengesetzt sein. Die schwedischen redactionen bilden eine nahe zusammenhängende gruppe, die zu einem relativ geringen teil der dänischen redactionen in einem abhängigkeitsverhältniss steht, während in dänischer sprache andere redactionen daneben stehen, die von dieser gruppe und ihren quellen unabhängig sind. Es kommen zum überfluss die stellen hinzu, wo die änderungen und verderbnisse der schwedischen texte auch durch ihre sprachliche form direct auf ein dänisches original weisen. Somit könnte man diese frage mit gutem fuge als erledigt betrachten. Um aber nichts zu übersehen, was für ihre beurteilung von bedeutung sein kann, werde ich die stellen, die Klockhoff für den schwedischen ursprung des liedes anführt, soweit sie nicht schon besprochen wurden, einer durchmusterung unterziehen.

Die theorie von dem schwedischen ursprung der vise beruht auf einigen wörtlichen übereinstimmungen zwischen einzelnen stellen in einer oder mehreren redactionen des liedes und der schwedischen übersetzung der saga. Sie fällt daher mit jener anderen theorie, dass die übersetzung die quelle des liedes sei, zusammen. Wir haben gesehen, dass zu dieser annahme kein vernünftiger grund vorhanden ist, selbst wenn einzelne stellen in schwedischen versionen des liedes aus der übersetzung geflossen sein sollten. Dennoch hat es sein interesse, das verhältniss der übersetzung zu den liedern an den stellen, wo berührungen statt finden, zu bestimmen. Neben der möglichkeit, dass eine der beiden die quelle der anderen ist, muss in leichteren fällen auch die möglichkeit des zufalls erwogen werden [1]). Von der reihe von 15 fällen, die Klockhoff anführt, sind sofort nicht weniger als 6, wo es sich nur um eine lesart einer färöischen aufschrift handelt, zu streichen. Es bleiben 9 stellen übrig, von denen wiederum ein teil nur in einer schwedischen aufschrift begegnet. Von diesen wurden drei schon früher besprochen; es sind s A^2 4 (*ehn littenn hest*, s. 142 f.), s C^2 31

[1]) Als ein beispiel dafür, dass diese möglichkeit nicht zu gering anzuschlagen ist, sei es mir erlaubt, einen fall aus eigener erfahrung anzuführen. Bei der bearbeitung der erzählung der saga zu einer comödie für meine kinder (herausgegeben in der ndl. zeitschrift Onze Eeuw, Mai 1907) übersetzte ich c. 196, 2: *Goði herra, drep mec eigi* wie folgt: *Lieve heertje, laat mij leven.* Später fand ich in der schwedischen übersetzung: *Kære herre, lat mik liffua.*

(auch in den übrigen, *med viljc* s. 149), s A 26 (*røra/øra* s. 262 f.). Die übrigen sechs fälle sind:

d C 9 *Wog nu op du kiempe god, ther soffuer altt saa hortt* (ähnlich d B 11). Die übersetzung hat: *medan tw soffuer så fast,* während die saga etwas weiter absteht: *eigi scyldi sa iamnan sova er settr væri* u. s. w. Es muss eine schwedische version gegeben haben, die einen ähnlichen ausdruck wie die übersetzung enthielt, was bei der übereinstimmung der schw. redactionen mit d BC nicht wunder nimmt. Dass dem liede die priorität zukommt, lehrt die übersetzung selbst, die den rhytmus der vise beibehalten hat:

illa waktar tw konungens land
medan tw soffuer så fast.

d B a 37, 3—4 (auch in C 26, B b 40, B c 37): *Widerich hug til mett buode sin hinder och hug hanom hoffuit fraa.* Z. 3 entspricht sowol der saga wie der übersetzung; z. 4 lautet in der saga: *oc hæggr a hals risanum, sva at af flygr hofuðit,* in der übersetzung: *oc hiog hanum huffuodet aff.* Auch hier klingt durch die lesart der übersetzung der rhytmus der vise durch. — In einer anmerkung behauptet Klockhoff, die lesart von d B a sei für die vise die ursprüngliche, natürlich weil sie der der übersetzung am meisten ähnlich ist. Demgegenüber ist zu bemerken, dass in zusammenhang mit dem reimwort *frá* in z. 4 z. 1—2 lauten: *Thett war Lang-bien Risker, hand ind aff døren saae,* während d A (str. 29, 2. 4) hat: *hann inndt adt dørrenn krøb, ... hannd honom hoffuit kløff.* Aber in der saga steht an der z. 1—2 entsprechenden stelle: *Nu stigr risinn ofann i iarðhusit*; in der übersetzung fehlt zwar dieser satz [1], aber doch lesen wir auch hier: *widike bad resen ga nider i hwsit.* Wenn nun der satz gelten soll, dass stets die lesart, die mit der schwedischen übersetzung die grösste ähnlichkeit hat, auch die ursprüngliche ist, so muss z. 2 *krøb,* nicht *saa,* z. 4 *fraa,* nicht *kløff* das richtige sein. Da das nun mit rücksicht auf den reim unmöglich ist, wird man wol schliessen dürfen, dass an dem prinzipe, das zu einer solchen schlussfolgerung führt, etwas auszusetzen ist.

s B 26. *Och dedt var Widrich Wellamssonn, Han begynthe till at lee.* Hier sollte nicht ausschliesslich s B citiert worden sein; alle aufschriften sind darüber einig, dass Widerik lacht, als seine kameraden fortlaufen. Es ist die pointe am schluss der vise, und hieran schliessen sich Wideriks charakteristische worte: 'wagt ihr es nicht einmal, den toten riesen zu sehen?' Das soll nach Klockhoff aus der ganz unbedeutenden stelle der übersetzung c. 182, 14: *tha low konungen at hinæ som flyt haffde* stammen. Diese worte sind ein störender einschub aus der vise in die übersetzung, die übrigens ganz der darstellung der saga folgt. Es ist nicht unmög-

---

[1]) Woher stammt er nach Klockhoff in der vise?

lich, dass der fehler der übersetzung, dass es der könig ist, der lacht, darauf zurückgeht, dass in s BC der könig Widrich heisst.

s A² 39. Der könig bittet Sefvar, die schilde zu beschreiben; so auch in der übersetzung. In der saga tut er das, ohne dazu aufgefordert zu sein. — Auch hier steht s A² nicht allein sondern schliesst sich der gruppe d DFGI an, vgl. s. 146. Der grund der frage ist, dass diese gruppe die beschreibung nach dem schlusse versetzt hat; Sivard soll jetzt mitteilen, was er gesehen hat. Die viser, die die beschreibung nicht nach dem schluss versetzen, enthalten daher auch diese frage nicht. Aus der gruppe d DFGI s A² ist die frage in die übersetzung gedrungen. Es ergibt sich hier wie an anderen stellen, dass namentlich s A², — wie sich versteht, auf einer etwas älteren stufe, — die quelle der zusätze aus der visa in der übersetzung ist.

d D 22. Mit dieser stelle (*Tthag du nu mynn skiollderem, du bientt meg tiell en iiegg*) vergleicht Klockhoff Übers. c. 188, 45: *han band honum vid linden međ en skioll rem.* Dazu ist zu bemerken 1. dass die stelle auch in den übrigen redactionen ausgenommen d A begegnet; alle reden von meinen, deinen, unseren schildfesseln (d E hat *sadelring*). 2. dass auch die saga, wie schon Grundtvig gegenüber Storm bemerkt hat, von Sigurđs *fætil or skilldinom* redet, freilich nicht an der der strophe genau entsprechenden stelle, aber da, wo Amlung die erzählung von seinen erlebnissen tut. 3. dass aber auch die stelle der übersetzung nicht der von Klockhoff angeführten der vise entspricht. Mit der stelle der übersetzung ist vielmehr s A² 31 zu vergleichen, wo Homulum Sefuars vorschlag ausführt. s A² 31 aber ist eine nur in dieser aufschrift vorkommende wiederholung von str. 30. Die beiden strophen lauten:

30. "Duu tagh nuu begges våre skölderemmarr,
Och binn migh vedh enn eek,
Och ridh så till dee kemper jgen,
Och segh du hafuer vunnitt den lek".

31. Så togh han begges deras skölderemmar,
Och bant honum vedh ehn eck,
Så redh han till dee kemper jgen,
Och sadhe att han hadhe vunnit den lek.

Str. 31 ist, in einer fassung, die von éiner fessel redete, die quelle der stelle in der übersetzung [1]). Diese hat dann die entsprechende bemerkung da, wo sie in ihrer vorlage stand, ausgelassen.

---

[1]) Eine ungekehrte auffassung dieses verhältnisses würde zu dem schlusse führen, dass s A² 31, die dann aus der übersetzung stammen würde, nicht nur die quelle von s A² 30 sondern auch der mit s A² 30 übereinstimmenden strophe in allen dänischen und schwedischen aufschriften wäre. Das glaube, wer lust hat.

d A 85. Auch hier sollten die übrigen redactionen angeführt worden sein. In der saga reisst Sigurđr sich bei Viđgas herannahen los und läuft davon, *oc vill æcki æiga viđ þenna mann.* Das lied hat: *hannd thiorde hannom ey bundenn biide* (so d A). Sivard schämt sich vor Widerik, dass er dort wie zum spott angebunden steht. Ähnlich d FGI s A². In d D (str. 27, 3–4) findet sich das missverständniss, dass Sivard fürchtet, Widerik werde ihm böses zufügen; um diesen zusatz, der eine halbe strophe einnimmt, anbringen zu können, wurden str. 26, 3–4 in str. 27 als z. 1–2 wiederholt. Derselbe zusatz steht in E (34). Daraus in s B² (42), s. oben s. 265. Noch hier ist das wort *bunden,* das lehrt, wie die entwicklung der stelle zu verstehen ist, erhalten. Aus s A² (36): *Och bunden velle* (nicht *torde*) *han icke bidha* ist die phrase in die übersetzung übergegangen [1]), *bunden* ist hier aber ausgelassen.

Um die abhängigkeit einer stelle von der übersetzung zu beweisen, genügt es nicht, dass man die beiden stellen nebeneinander abdruckt; es kommt vielmehr darauf an, die entwicklung eines ausdrucks zu studieren. Dazu bietet die reiche überlieferung genügendes material dar. Die entwicklung aber geht überall von den älteren dänischen fassungen über eine jüngere schwedische fassung zu der übersetzung, wo dann contamination mit der geschriebenen saga statt findet. Obgleich also a priori die möglichkeit zugegeben wurde, dass die schwedischen lieder unter dem einfluss der übersetzung stehen würden, so müssen wir a posteriori constatieren, dass sich überall ein umgekehrtes verhältniss als das tatsächliche ergeben hat.

Die frage, ob der bearbeiter der färöischen recension die übersetzung gekannt hat, hat nach allem vorhergehenden nur noch eine sehr nebensächliche bedeutung. Dass mehrere recensionen, darunter auch s A², hier miteinander contaminiert sind, hat sich oben ergeben. Die einzige stelle, die für ein näheres verhältniss zu der übersetzung zu sprechen scheint, ist f A 24 [2]). Der ausdruck *í vigisgörđum* steht, solange man nur die viser vergleicht, ganz

---

[1]) Wenn in s A² und in der übersetzung wieder *velle, wilde* auftritt, wie in der saga (*vill*), so verbietet nichts, hier an einen zufall zu denken. Aber möglich ist es auch, dass *wilde*.. *bida* der übersetzung aus *will*.. *eiga viđ* der saga und *torde*.. *bida* einer älteren fassung von s A² combiniert ist, und dass das *velle* der *aufschrift* s A² eine unbewusste änderung ist, die bekanntschaft eines schreibers des 17. jahrhunderts mit der übersetzung verrät.

[2]) Die übrigen stellen, die in betracht kommen, sind: f A 8 das verbum *venda* gegenüber *snúa* der saga. — f A 11: der riese heisst in der saga an einer stelle *einn mađr,* wo f A *risin,* die übersetzung *resen* hat. — f B 20 steht im ganzen der saga näher als der übersetzung. — f B 17: Virgar zieht sein schwert, als er den riesen zum zweiten mal weckt. Die reihenfolge der begebenheiten in f B ist wie im ganzen, so auch hier in verwirrung geraten und lässt sich mit der übersetzung nicht direct vergleichen. Das für die bedeutungslose stelle auszuführen, würde zu weit führen. — f A 32. B 51: hier steht wenigstens ein ausdruck, der dem der übersetzung ähnlich ist. Wenn das kein zufall ist, so ist die stelle wie f A 24 zu erklären.

allein, findet aber eine entsprechung in der übersetzung c. 184, 3 *i wigskalen*. Da nun die färöische bearbeitung sich auch sonst an dieser stelle nahe an die literarische überlieferung anschliesst, wird man hier zunächst vermuten, dass der ausdruck aus der schwedischen übersetzung, die dem färöischen dichter gerade so gut wie die norwegische bekannt gewesen sein kann [1]), stammt. Aber beweisen lässt sich das nicht. Es ist auch möglich, obgleich in hinblick auf die übrigen fassungen nicht wahrscheinlich, dass eine jetzt verlorene, weiter fortgeschrittene, d. h. in noch höherem grade der saga sich anschliessende redaction von s A^2 hier die gemeinsame quelle der übersetzung und des färöischen gedichtes ist.

Versuchen wir, auf grund obiger ergebnisse den inhalt der beiden lieder zu der zeit, als sie die dänische grenze überschritten, zu bestimmen.

Erstes lied.

1. Der könig sitzt in Bern und lobt sich und seine mannen. So alle. Das wird durch die saga gestützt, stammt aber nicht aus der saga, denn für das folgende ist der zug unentbehrlich.

2. Einer der helden, wol Hildebrand, der an die stelle des weniger bekannten Herbrand getreten war [2]), teilt ihm mit, dass im Bertingswalde ein troll liegt, das ihn und seine helden nicht fürchten werde. (Einige redactionen fügen aus der saga einen hinweis auf Ísungr und die bitte an Herbrand, voran zu reiten und das banner zu tragen, hinzu).

3. Widerik geht voran und sucht Langbeen Risker auf. Er kämpft mit ihm und besiegt ihn. Dass der riese anfänglich den kampf verweigert, stand wol in der vise; Widerik lässt sein pferd ihm drei (so d C, fünfzehn s B, sieben, die übrigen) rippen zerschlagen. Ob das lied auch die übrigen einzelheiten des kampfes, den schlag mit der stange [3]), die erwerbung des goldes, erzählte, können wir nicht sicher wissen. Einige redactionen entlehnen der saga den zug, dass Widerik dem riesen ein stück fleisch, das kein pferd zu tragen vermag, ausschlägt, und führen dieses motiv weiter aus. — Widerik tötet den riesen und setzt ihn aufrecht. (Neu: er nimmt den kopf oder ein stück der zunge und reibt sich und sein pferd mit dem blute des riesen ein; in einigen redactio-

---

[1]) Die erste ausgabe der übersetzung erschien 1715, ist also 66 jahre älter als die älteste färöische aufschrift. — Dass aber die übersetzung auf keinen fall die einzige quelle der stellen in f AB, die sich an die saga anschliessen, sein kann, beweist eine stelle wie die s. 267 angeführte f A 12: *Stat á føtur og ver tótt lív, risi, ert tú maður*, vgl. die daselbst angeführte stelle der saga. Die übersetzung hat hier nur: *oc bad hanum vpatsta. oc væria sig.*

[2]) Vgl. oben s. 152. Aus dieser geringeren bekanntheit Herbrands schliesst Klockhoff (s. 108) wie jener umarbeiter, der Hildebrand einführte, dass er für die rolle 'zu unbedeutend' gewesen sei.

[3]) Für diesen zug redet, dass er in d C steht, wo ein jüngerer zug, der n den übrigen aufschriften mit ihm verbunden erscheint, fehlt (s. 147 anm. 1).

nen anders ausgeführt: er setzt den kopf auf seinen speer). Dann reitet er zu seinen genossen zurück.

4. Widerik berichtet, er habe den riesen gesehen (jünger: dieser habe ihn schwer verwundet. Dietrich will umwenden, aber Widerik verspricht dem könig, dass er ihm die schätze des riesen zeigen werde). Man begibt sich auf den weg. Als die helden den toten riesen sehen, laufen sie fort. Widerik verspottet sie. (Neu in einigen: man reitet weiter, oder Dietrich ist erzürnt, oder Widerik schlägt den kopf des riesen herunter).

Zweites lied.

1. $7 + 7 \times 20$ helden ziehen von Hald aus. Der könig (d. i. Isung) sieht sie kommen und entbietet einen von ihnen, Bern von Wefferling, den er erkannt hat. Dieser teilt ihm mit, er habe die fremden kämpen hergeführt, und er beschreibt ihre schilde. (Alle aufschriften ausser d A lassen dieses gespräch aus und lassen Sivard die schilde beschreiben; die meisten versetzen dann nachträglich diese beschreibung).

2. Die söhne des königs treten herein. Aus ihnen wählt der könig Sivard (den einige nach der saga zu einem 'merkiemand' machen), um der herausforderung folge zu leisten. (In einigen aufschriften muss Sivard die waffen der fremden beschauen; der ausdruck ist aber zweideutig; in éiner aufschrift soll er tribut fordern). Sivard kommt zu dem zelte und fragt, wer mit ihm kämpfen will.

3. Das loos bestimmt dazu Humerlumer. (Neu in d A: er kämpft sofort mit Sivard und wird besiegt.) Dieser bittet Widerik, ihm sein pferd zu leihen, wozu Widerik nach einigem zögern bereit ist.

4. Die begegnung findet zwischen der burg und dem lager der gäste in einem rosengarten (*lund, rossinslund*) statt. Sivard siegt. Als er jedoch vernimmt, dass der besiegte sein schwestersohn, der sohn des königs von Biertingsland [1]), ist, gibt er ihm die freiheit und lässt sich von ihm binden. Humerlumer kehrt zurück und berichtet, dass Sivard an einer eiche angebunden steht.

5. Widerik will mehr davon wissen (jüngerer zusatz aus der saga: er sagt, dass, wenn Sivard gebunden wurde, das gewiss mit seiner zustimmung geschehen ist). Er reitet dahin auf einem kleinen pferde (Skemming ist also wol noch in Humerlumers besitz).

---

[1]) Hier ist eine unklarheit. Wenn Sivard ein sohn Isungs ist und Humerlumer Sivards schwestersohn, so ist also Isung Humerlumers grossvater. Wie kann Humerlumer dann sagen, dass der könig von Biertingsland sein vater ist? Dennoch ist dies bei den angeführten familienverhältnissen noch eher möglich, als wenn Sivard des königs bannerträger aber mit ihm gar nicht verwandt wäre. Denn so ist es immerhin denkbar, dass des königs schwiegersohn über einen teil des landes regiert, er kann dann könig in Biertingsland heissen. Ist aber Sivard ein fremder, so ist Humerlumer a fortiori ein fremder. Man sieht, die dichter der viser scheuen sich nicht, die consequenzen der einmal von ihnen vorausgesetzten verwandtschaftsverhältnisse zu ziehen.

6. Sivard sieht Widerik kommen; er zieht die eiche aus und läuft davon (zusatz in einigen: er fürchtet, dass Widerik ihm böses tun werde).

7. Sivard kehrt zum schlosse zurück. Der könig sieht ihn ankommen und lacht über die blume, die er auf dem rücken trägt. (Jüngere ausführung dieses motivs. In einigen folgt noch ein jüngeres gespräch zwischen Sivard und dem könig, in einem teil davon die schildebeschreibung, in einem anderen teil [d AF] ein freundschaftlicher abschied).

In dem zweiten liede sind zwei verschiedene teile der alten erzählung, — Sigfrids ritt zu den gästen, um näheres über den zweck der reise zu erfahren und um abgabe zu bitten, und die zweikämpfe im rosengarten, — miteinander verschmolzen. Dadurch ist die erzählung sehr vereinfacht. Die zahl der zweikämpfe ist auf eins reduciert, und dieser éine zweikampf ist sogar einer, der gar nicht der ursprünglichen reihe angehört. Er ist aber nach dem orte verlegt, der für die offiziellen zweikämpfe bestimmt war. Die folge dieser vereinfachung war, dass die übrigen helden auf beiden seiten einander gar nicht zu sehen bekommen; sogar von Sigurđs kampf mit Dietrich ist keine spur erhalten. Damit ist in übereinstimmung, dass die alte einleitung, wo Dietrich auszieht, um Isungs helden zu erproben, fehlt. Diese einleitung ist durch Bern von Vefferlings mitteilungen an Isungr ersetzt, aber diese lassen nicht mehr direct durchblicken, dass es sich um eine reihe von kämpfen handelt. Dennoch ist nach dem pompösen heldenverzeichniss das resultat ziemlich mager. Die vereinfachung war so durchgreifend, dass spätere neuerungen und anpassungen an die saga daran nichts haben ändern können. Sie haben dem kampfe zwischen Sivard und Humerlumer ihren officiellen charakter wieder genommen und denselben zu einer privatsache Humerlumers gemacht, der sein pferd wiederzugewinnen wünscht, aber damit nur erreicht, dass es nun gar keine officiellen kämpfe mehr gibt, und die reise der helden zwecklos wird. Darin liegt noch ein letzter beweis dafür, dass das gedicht als ganzes nicht aus der saga stammt. Denn welchen grund konnte ein dichter wol haben, Dietrich ausziehen zu lassen, um sich mit Isung zu messen, aber von den kämpfen, in denen das geschah, nichts mitzuteilen, obgleich seine quelle dieselben ausführlich berichtete? In dem alten liede, von dem sowol die saga wie die vise stammen, waren die zweikämpfe vorhanden, sie sind aber in der mündlichen tradition durch kürzung und zusammenziehung vereinfacht, aber noch das älteste dänische lied wusste von einem officiellen zweikampfe zu erzählen.

Dass die beiden gedichte, Viđgas kampf mit den riesen und Humerlumers kampf mit Sivard, aus einer quelle stammen, die sowol das eine wie das andere abenteuer enthielt, wird durch mehrere tatsachen völlig sichergestellt. Diese sind:

1. die übereinstimmung zwischen der saga und dem Rosengarten. Da der Rosengarten den kampf mit dem riesen unter die zweikämpfe aufnimmt (s. 120), muss ihre directe quelle jenen kampf enthalten haben. Da ferner die quelle der dänischen lieder eine zwischenstufe zwischen der quelle der saga und der des Rg. repräsentiert, muss sie hierin auf demselben standpunkte, den auch die saga und die unmittelbare quelle des Rg. einnehmen, gestanden haben.

2. die einleitung des ersten liedes. Diese ist ein rest der alten einleitung des noch vollständigen gedichtes, bezieht sich aber zunächst auf das zweite abenteuer. Dietrichs prahlerische reden veranlassten Herbrand, einen fürsten zu nennen, der sich mit ihm wol messen kann; dieser fürst war aber in der quelle Ísungr, nicht Risker, der in der ältesten form der vise an seine stelle getreten ist.

3. Von geringerer bedeutung für diese frage ist die beeinflussung des ersten liedes durch das zweite, wenn z. b. einige redactionen des ersten liedes Dideriks sitz Brattingsborg nennen, oder wenn andere den kampf mit dem riesen in den rosengarten verlegen. Diese jungen einflüsse würden sich auch aus unvermeidlichen secundären beziehungen erklären lassen.

Aber zum nachweis der einheitlichkeit der quelle genügt das zu 1. 2 gesagte. Ein gedicht, das auf einer übergangsstufe zwischen der quelle der saga und der des Rg. stand, war also zu einem volksliede herabgesunken und in zwei kurze lieder auseinandergefallen, bevor es die dänische grenze überschritt. Dort gerieten die beiden gedichte unter den einfluss eines beliebten erzählungsbuches, das denselben stoff enthielt. Diesem glichen sie sich allmählig an, auch nachdem beide sich in mehrere redactionen gespalten hatten. In éiner dieser redactionen wurden sie unter dem allgewaltigen einfluss der saga von neuem miteinander zu einer fortläufenden erzählung verbunden. Dieses beispiel fand ein oder zwei jahrhunderte später nachfolgung auf den Færöern.

§ 5. Andere Bearbeitungen des Stoffes.

Eine illusion, die das dänische lied gründlich zerstört, ist die, dass eine sage von einem mythischen rosengarten, deren besitzerin durch kampf zu gewinnen sei, eines der elemente sein sollte, aus denen das gedicht vom Rosengarten componiert worden wäre. Denn die geschichte der überlieferung lehrt, dass der garten und die jungfrau nicht zugleich in die dichtung aufgenommen sind (vgl. s. 133 f.). Während sogar Rg. D b Kriemhilt, die zuerst in der jüngeren redaction AFD a auftritt, noch nicht kennt, gehört der rosengarten, in dem gekämpft wird, einem entwicklungsstadium der dichtung an, wo die kämpfe noch nicht einmal in Worms localisiert waren. Zwischen der aufnahme dieses gartens und Kriemhilts liegt noch die älteste redaction des Rg., die die neue locali-

sierung durchführt und Gibich aufnimmt. Von dem rosengarten bis zu Kriemhilt sind demnach in der geschichte der überlieferung mindestens zwei schritte. Der garten aber ist aus dem walde entstanden, der Isungs burg umgibt. Wir müssen nun fragen: wie verhält es sich überhaupt mit diesem mythischen, in dem besitz einer jungfrau befindlichen garten? Als stütze für seine einmalige selbständige existenz in der dichtung pflegt man den Laurin anzuführen. Mir scheint es, dass der Laurin nichts anderes als eine freie bearbeitung desselben stoffes ist, der auch in der saga, den dänischen liedern und dem Rg. enthalten ist, und dass es nur darauf ankommt, ihm seine stellung innerhalb der tradition zuzuweisen. Allerdings enthält der Laurin manches, wovon die übrigen quellen nichts wissen, aber nichts davon hat für das eigentliche gebilde der erzählung bedeutung. Dieses ist trotz der vielen willkürlichen änderungen dasselbe geblieben. Die durchgreifendste änderung ist die, dass die zahl der helden auf drei [1]) reduciert ist; das übrige ist nebensächlich. Statt Ísungr tritt der zwerg Laurin auf, der allein den kampf wider Dietrichs helden besteht aber schliesslich von Dietrich besiegt wird. Dass Ísungr durch einen anderen namen ersetzt ist, hängt wol damit zusammen, dass er auch in dem dänischen liede in den hintergrund tritt; vielleicht nannte dies ursprünglich gar keinen namen. Der dichter des Laurin machte ihn zu einem zwerge und erteilte ihm eine hauptrolle, wie sie ihm sonst nirgends zufällt. Das rosengartenmotiv ist schon breit ausgeführt, hingegen fehlt noch die localisation in Worms.

Die ursprünglichste überlieferung des Laurin ist ohne zweifel in der dänischen bearbeitung zu suchen. Die erzählung enthält hier noch weniger zusätze als in der hochdeutschen bearbeitung. König Diderik sitzt in Bern; er hat viele tapfere kämpen um sich; unter ihnen befindet sich Widerik Werlandsøn [2]) und Hillebrand. Die helden sitzen bei tische; da sagt Widerik: ich weiss niemand auf der welt, der sich unserem könig vergleichen liesse. Hillebrand aber antwortet: herr, ich weiss einen berg; darin wohnt ein zwerg Laurin, das ist ein mächtiger könig. Es folgt eine ausführliche beschreibung des rosengartens, die der im Rg. ausserordentlich ähnlich ist; auffällig ist der seidene faden, der den garten umgibt (vgl. Rg. D 9 A 5. 47 [3])); wer es wagt dort zu kom-

---

[1]) Allerdings wird Dietrich anfänglich nur von Widerik begleitet und kommen später mit Hillebrant auch andere helden hinzu, aber Hillebrant ist schon von anfang an eine hauptperson; er macht den könig zuerst auf Laurin aufmerksam, und wenn er erst später in den garten eintrifft, so hat das nur den zweck, ihn den übrigen helden, die ursprünglich an dem zug nicht teilnahmen, als führer zuzugesellen. Er ist auch der einzige, der während Dietrichs kampf mit dreinredet.

[2]) Diese namensform steht unter den einfluss der viser.

[3]) Man beachte hier die übereinstimmung in einem alten zuge zwischen Rg. D b und A (str. 9 ist D b). D a ändert die stelle (D 28): *mit mûren und mit zinnen* (so auch P, Holz s. 169 str. 21).

men und den faden zu brechen, von ihm fordert der zwerg als pfand den rechten fuss und die linke hand (vgl. Rg. D und DGF n:o 8). Der könig will es nicht glauben (113 fgg.), als aber Hillebrand dasselbe in kräftigen worten von neuem versichert, entschliesst sich der könig (138 fg.) dahin zu reiten und die rosen zu brechen. Widerik aber schwört, seinen herrn zu begleiten. Hildebrand wird die helden hinführen. Die darstellung entspricht vollständig der saga und den liedern; die trias Diderik, Widerik, Hillebrand (für Herbrand, vgl. die lieder) ist dieselbe hier wie dort; nur wird von dem garten, den die lieder nur hier und da im vorübergehen erwähnen, ausführlich geredet. Widerik wünscht mit dem könig allein das abenteuer zu unternehmen, und darauf reiten die beiden helden zu dem garten und beginnen die rosen zu zertreten. Vgl. den ritt der 12 (13) helden nach Brittannien. Die übrigen helden kommen später, von Hildebrand geführt. Es folgt die begegnung mit dem zwerge. In ihm fallen der wächter (Edgeirr) und der könig (Isungr) und seine kämpen zusammen. In jener qualität fordert er fuss und hand als pfand; in dieser kämpft er mit den helden, besiegt Widerik aber wird von Diderik besiegt. Auf einem ursprünglicheren standpunkt steht das gedicht dem Rg. gegenüber darin, dass noch nicht der sieg ausschliesslich den Bernern zufällt; zuerst erringt Laurin einen sieg, darauf wird er bezwungen. Die reden und kampfschilderungen sind frei ausgeführt, namentlich die beschreibung des zwerges ist sehr ausführlich geraten [1]). Eine reminiscenz an den kampf mit Edgeirr ist es, dass Dietrich, der nach dem zwerge schlägt und also im vergleich mit ihm der riese ist: *slo jen stien jen hwole vdi, jen rom alne dypt och VII* (529 fg.). Alt ist der zug, dass der besiegte Widerik gebunden wird; dass er an einen lindenzweig aufgehängt wird, ist eine volkstümliche neuerung.

Dann kämpft Dietrich mit Laurin. Vor dem anfang dieses kampfes kommt Hildebrand mit mehreren von Dietrichs mannen angerannt (die deutsche bearbeitung nennt ausser Hildebrand Wolfhart und Dietleib). Während des kampfes empfängt der Berner Hildebrands rat und aufmunterung wie im Rg. Endlich siegt Dietrich, und er würde den zwerg getötet haben, wenn nicht seine helden dazwischen getreten wären. So muss in Rg. A Sigfrid, als Kriemhilts bitten nichts nützen, von Hildebrant vor Dietrichs wut geschützt werden (367 f.; in D (544) stösst man vergebens stählerne stangen zwischen die kämpfenden; am ende lässt Dietrich sich von den frauen erbitten). Jetzt empfängt Laurin

---

[1]) Ein anklang an s A^2 z. 273 *tha haffde han jen lidhen hæst* ist als zufällig zu betrachten; der kleine mann sitzt auf einem kleinen pferde. Hingegen ist es gewiss eine reminiscenz an Sigfrids hornhaut, die Dietrich nur mit éinem (in Rg. mit keinem) schwerte durchschneiden kann, wenn es z. 801 ffg. heisst: *Hans hornskæ war herdh i dragi blod ther for giorde han mange modh, for ingen swerd kwnde ther aa biddæ.*

frieden. Widerik wird aus seinen banden gelöst, wie in der saga Dietrichs gebundene genossen befreit werden, jedesmal wenn einer der übrigen einen sieg erficht. Dann muss der zwerg seine herrschaft aufgeben und den Berner als seinen herrn anerkennen (707 ffg.).

Was folgt, ist ein zusatz. In der dänischen bearbeitung nimmt er nur 170 zeilen ein; die hochdeutschen bearbeitungen führen ihn weiter aus und fügen zum teil neue erweiterungen hinzu. (In Laurin A folgt noch die grössere hälfte z. 709–1592, in K geht das gedicht bis zu 1856 zeilen, dann folgt ein zweiter teil von 1265 zeilen; noch ausführlicher ist D, 2830 zeilen, ohne fortsetzung). Es ist namentlich Dietleib (Thieloff Fandsteeræ), dem der zwerg sein leben verdankt. Diesen hat er durch die mitteilung, dass er am vorigen tage seine schwester geraubt habe und also sein schwager sei, zum einschreiten bewogen. Als die helden nun dem zwerge folgen, bekommen sie in seiner burg auch die geraubte jungfrau zu sehen. Sie werden nun von Laurin bewirtet und durch einen zaubertrank in einen tiefen schlaf versenkt. Während der zwerg mit seinen untergebenen überlegt, wie er die gäste peinigen soll, fordert die jungfrau ihren bruder, der nicht von dem zaubertrank gekostet hat, auf, seinen freunden zu hilfe zu kommen. Er erlöst sie aus ihren banden; sie brechen aus dem berge aus und schlagen die draussenstehenden zwerge, unter ihnen Laurin, tot.

Das ist also die 'mythische besitzerin des rosengartens'. Es fällt auf, dass sie in die eigentliche handlung nirgends eingreift. Man kämpft im garten, ohne dass man von ihrer existenz auch nur eine ahnung hat. Es wird auch nicht um sie gekämpft, und sogar, dass man sie am ende mitführt, was zwar nicht ausdrücklich gesagt wird, aber sich von selbst versteht, steht mit dem eigentlichen kampfe nicht in verbindung, sondern ist eine blosse folge davon, dass sie Dietleibs schwester ist, und dass der zwerg seine treue bricht. Hätte er die herren nach seiner besiegung nicht verraten, man hätte ihn ruhig in dem besitze des fräuleins gelassen [1]). Das landläufige motiv von dem von einem zwerge gestohlenen fräulein ist rein äusserlich angehängt, um bei dem zweiten angriff eine retterin aus der not zur hand zu haben. Es fällt auf, dass auch Holz s. CIV von einem 'mädchenraubenden elben' redet. Nimmt man aber dieses motiv fort, so bleibt auch nicht der geringste rest einer jungfrau übrig, die mythisch als besitzerin des gartens erklärt zu werden von nöten hätte [2]).

Wir schliessen, dass der Laurin von einer fassung des liedes von Dietrichs zug nach Brittannien stammt, die dem Rosengarten

---

[1]) In der hochdeutschen version wird das auch ausdrücklich gesagt (Az. 718. 775).

[2]) Der 'Goldemar' hat mit unserer überlieferung nichts gemein. Höchstens lässt sich die dame, um die es sich hier handelt, dem fräulein vergleichen, deren geschichte dem Laurin secundär angehängt worden ist.

schon näher steht als die quelle des dänischen liedes. Dem garten wird schon eine grosse bedeutung beigelegt; die localisation in Worms ist aber noch nicht zu stande gekommen [1] [2].

Über Biterolf wird es nicht nötig sein, viele worte zu verlieren. Wenn es nicht wahr ist, dass im Rosengarten ein mythischer kampf in einem garten mit einem kampfe Sigfrids und Dietrichs vor Worms verbunden ist, sondern wenn die stadt Worms erst im Rosengarten in die fertige dichtung vom den kampfe von Dietrichs helden mit einer anderen heldenreihe in einem garten aufgenommen ist, so beweist schon die localisation der kämpfe vor Worms, dass die ganze erfindung des Biterolf auf dem — ältesten — Rosengarten beruht. Die ausführung ist so selbständig, dass von einer vergleichung im einzelnen nicht die rede sein kann. Doch lässt sich die quelle des gedichts mit ziemlich grosser sicherheit einreihen. Es geht noch keine herausforderung von den Burgunden aus. Dadurch scheint Biterolf von den überlieferten redactionen des Rg. und ihrer gemeinsamen vorlage unabhängig zu stehen. Aber dieser zug kann durch die composition des gedichtes verloren gegangen sein. Ein näheres verhältniss zu D b wird dadurch bezeugt, dass Biterolf wie D b Etzel einführt und diesen den zug nach Worms unternehmen lässt. Dass von rosenkränzen nicht die rede ist und Kriemhilt nicht in die handlung eingreift, widerspricht dem nicht, denn diese dinge sind auch Rg. D b unbekannt.

Es bleibt noch ein dänisches lied zu besprechen, das schon einige male erwähnt wurde und für die geschichte unserer überlieferung einen grösseren wert hat, als man gemeinlich annimmt, nämlich kong Didrik i Birtingsland, Grundtvig n:o 8.

König Dietrich sitzt auf Brattingsborg (derselbe fehler wie n:o 7 s A—C) und lobt sich selbst; Brand her Veffuerlin wird ihm einen kämpen nennen, der ihm gleich ist, und nennt könig Isac *paa Bertingslande*. Ob auch hier der einfluss der saga anzunehmen ist, ist nicht leicht zu entscheiden; die grosse ähnlichkeit im ausdruck mit n:o 7 lässt wol eine gemeinsame quelle vermuten.

---

[1]) Es würde zu weit führen, die neuerungen und zusätze des hochdeutschen gedichtes im einzelnen zu besprechen. Es enthält kaum einen einzigen zug, der über die dänische version hinausgienge. — Die verse des dänischen Laurin stehen den versen der folkeviser formell sehr nahe; ihre quelle wird eine noch niederdeutsche spielmansdichtung sein. Allerdings ist in dem jüngeren zusatz Dietleib schon in Steiermark zu hause, aber die praeposition *van* (*Fandsteere*) weist doch auf eine niederdeutsche quelle.

[2]) Über den namen Laurin (dä. Lawrin) bemerke ich nur, dass die meinung, das *au* der ersten silbe sei spätallemanisches *au* für *û*, sowol durch chronologische wie durch geographische erwägungen widerlegt wird. Ich halte den namen für romanischen ursprunges. Das *au* dürfte auf einer lautsubstitution, etwa für frz. offenes *o*. beruhen.

Str. a 6. 7 [1]) beschreiben dann Isac als ein teuflisches wesen, das christenmenschen frisst. Man wird zunächst geneigt sein, diese strophen mit dem schluss des gedichtes, wo Isac von Diderik erschlagen wird, in verbindung zu setzen. Wir werden aber bald sehen, dass der schluss zu einer anderen fassung gehört. Die entwicklung Isungs zu einem teufel lässt sich auch im Laurin beobachten.

Darauf kommt ein knabe hinein und fordert abgabe, die Dietrich verweigert (a 8—9, 2, b 12—14, 2; in b gehen jedoch drei strophen [9—11] voran, in denen Isold konning dem knaben den auftrag, den schatz zu fordern, erteilt). Es ist nicht schwer, in dem *Smaadreng* (*unger Suend* b 9) Sivard Snarensvend wiederzuerkennen; der auftritt ist aber im gegebenen zusammenhang unverständlich, sei es nun, dass man die echtheit von b 8—11 anerkennt, oder sich mit Grundtvig ausschliesslich an a hält.

Nach str. 1—7 zu urteilen, ist das lob, das Brand her Veffuerlin Isung spendet, nach str. 8—9 ist die forderung des tributs der grund, dass Diderik nach Bertingsland reist. Darauf reitet man zusammen aus (str. 13—25), aber nun wird auf einmal Hueting Heffredssøn befohlen, nach Bertingsland zu reiten, um den schatz dem könige zu führen. Eine verständliche und mit anderen überlieferungen (n:o 7 und ÞS) übereinstimmende reihenfolge bekommt man, wenn man str. a 8—9, 2 b 8—14, 2 nach a 25 b 32 stellt. Der anschluss wird dann: str. 1—7 die bekannte einleitung, 9, 3—25 aufbruch nach Bertingsland, b 8—11 der könig sendet einen knaben (d. i. Sigurđ sveinn), um tribut zu fordern, a 8—9, 2 (b 12—14, 2) forderung und verweigerung des tributs, also nicht in Dideriks halle sondern in der nähe von Isaks burg. 26 ffg. Hueting Herfredsson wird zu könig Isak gesandt. Ob durch diese beim ersten anblick verlockende umstellung alle schwierigkeiten gelöst werden, wird sich erst im weiteren verlauf dieser untersuchung ergeben.

Innerhalb der strophengruppe a 9, 3—25 ist die darstellung wie folgt: 9, 3—4 könig Diderik entschliesst sich, nach Bertingsland zu reisen. 10. Hertug Herffredsson (d. i.: Brand her Viffuerlin) gibt das vornehmen zu erkennen, ihn zu begleiten. 11. Diderik erinnert ihn daran, dass er im vorigen jahre dort sein pferd verloren hat, und rät ihm zurückzubleiben (vgl. n:o 7 d A str. 41 oben s. 145). Die folgende strophe enthält Hertug Herffredssons antwort:

Bliffuer ieg hiemme paa Bratingsborg,
tha mister ieg fodt oc haand:
haffuer ieg icke hest at ride paa,
da skal ieg met eder gange.

---

[1]) Zwei redactionen (a b) sind überliefert. Die zweite hält Grundtvig für eine composition Vedels, vgl. aber s. 282 anm. 3.

Ähnlich b 17. Es ist klar, dass hier ein fehler vorliegt. Denn nicht wenn Hertug Herffredsson zurückbleibt, droht ihm gefahr, sondern wenn er den könig begleitet. Ich glaube, dass der grund des fehlers darin zu suchen ist, dass Didriks und Isaks sitz in dem gedichte mit demselben namen genannt werden. Denn freilich findet sich für Dietrichs sitz Brattingsborg (a 3, b 3), für Isaks sitz Bertingsland (a 26. 27 u. a.), aber auch Dietrichs wohnort heisst Bertingsborg (a 13, 23). Mit Bratingsborg a 12, 1 wird demnach Isaks land gemeint sein; freilich kann *bliffuer ieg hjemme* z. 1, *mister ieg* z. 2 dann nicht richtig sein; möglich wäre: *rider du hjem til Brattingsborg, saa mister du* u. s. w.; die zeilen werden dann von dem könige gesprochen; ob sie dann mit den beiden folgenden von anfang an eine strophe gebildet haben, bleibt fraglich.

13—22. Es folgt ein heldenverzeichniss. Seine unabhängigkeit von der schildebeschreibung in n:o 7 zeigt es dadurch, dass es keine schildebeschreibung mehr ist, obgleich eine solche noch durchblickt. Der stil ist ein ganz anderer als in n:o 7. In str. 14. 15 werden zusammen mit den helden auch noch wappen genannt, aber ohne das stichwort: *der skinner i den første, anden* u. s. w. *skjold.* str. 14 lautet: *Ther red ud kong Diderich med løyen oc saa berte, kronen aff det røde guld det vaar kong Diderichs mercke.* Von str. 16 an nennt aber jede strophe zwei helden, str. 19 sogar vielleicht drei. Die poetische form ist demnach das eigentum dieses liedes; die quelle ist mit der von n:o 7 identisch[1]). Über den inhalt ist folgendes zu bemerken. Es werden in a 17 bis 19, in b 21 bis 22 helden genannt; von den echten helden aus n:o 7 finden sich Diderich, Viderich Vallandsson, Brand her Veffuerlin, Hellede Haffn (dieser wird *en rosen-blomme* genannt), Falcker Spillemand, Hommerlom, Mester Hillebrand, Monich Broder Helsing (Alsing b). Sterke Diderik aus n:o 7, der Dietrich von Kriechen des Rg., wird durch den Diderich von Berne, den das heldenverzeichniss a str. 16 nennt und von kong Diderich (str. 14) unterscheidet[2]), repräsentiert. Ferner in b Ulff van Iern und Raadengaard; zusammen elf. Der einzige, der fehlt, ist Dettleif. Hingegen glaube ich in *Grimeren* (a 21), *liden Grimmer* (b 26) mit sicherheit Heimir zu erkennen[3]), der in n:o 7 vollstän-

[1]) Darin, dass es zwar die helden aber nicht mehr alle schilde nennt, steht es dem Rosengarten, der keine schilde mehr beschreibt, schon nahe.

[2]) Ebenso sagt Huiting Heffredsson a 28 *zu dem könige*, dass Diderich van Berne (dritte person) ihn begleiten soll.

[3]) N:o 7 d A 17 wird von Skemming gesagt, dass er ist *født paa Grimmer stodt.* Das pferd stammt aus Heimis gestüte (Heimir tritt für seinen vater Studas ein, vgl. ÞS c. 188, wo Heimir Dietrich Falca verschafft). Die übrigen aufschriften entstellen die zeile, d B 17 *af wreden stodt*, d C 14 *paa Grammer stod*, s A *af Bremmers stode*, s B *undher grymme stodhe*, s C *under Graness stode*; vollständig wertlos ist s D *af konung Alles sto.* Diese formen in ihrer gesammtheit weisen auf *Grimmer* zurück. Also ist *Grimmer* = *Heimir.* Das ist ein grund, an Grundtvigs behauptung,

dig fehlt. An echten namen hat also das lied eine vollständige zwölfzahl erhalten; nur hat es von den ursprünglichen dreizehnen Dietleib fallen lassen, während n:o 7 Heimir aufgegeben hat. Es kommt eine reihe unechte, also interpolierte, helden hinzu, zum teil dieselben die auch n:o 7 kennt: herre Segelferd (a 16, konning Herr Sigfred b 21), Siffuer Snaren-suend (a 17 b 22. vgl. n:o 7 d DE s B^2C^2), Otte her Angeltu (a 19 Angelfyr, b 27), unge her Siuord (a 19), (herre Harbo søn a, herr Sigfreds søn b scheint ein beinamen für Hommerlom zu sein), Gynter her Gernaffl (a 20 b 25, aus Gunther und Gêrnold zusammengezogen), Sønne Falcker-son (a 20, Sonne Folquardsøn b 25), Seier hin seil (a 21, Seyr hin raske b 26), Hueting Herfredssøn (a 23 b 30), der im verzeichniss von Brand her Veffuerling unterschieden wird, aber der rolle nach mit ihm identisch ist. Ferner in b: Esmer Kongens Sønner (20, vgl. n:o 7 d ADGI), Greffue Herr Guncelin (27, vgl. n:o 7 s B^2), Ormr vnger Suend (vgl. n:o d DFGI s B^2).

Str. a 23—25 b 30—32 enthalten einen scherz, der sich aus str. a 11 b 16 entwickelt hat; Hueting Heffredssøn verschafft sich dadurch ein pferd, dass er einen kämpen niederschlägt.

Von str. a 26 b 33 an nimmt die erzählung eine neue wendung. Man nimmt im anschluss an Grundtvig ziemlich allgemein an, dass von hier oder sogar von anfang an das gedicht unter dem einfluss eines liedes von Ermanarichs tod stehe, vgl. zuletzt Sijmons, Zschr. f. d. Phil. 38, 165 f. Auch wenn man das zugibt, was wenigstens nicht ohne weiteres geschehen kann, bleibt die frage, wie weit dieser einfluss sich erstreckt. Grundtvig glaubt, Diderik habe in der dichtung zu Ermanarich in einem ähnlichen verhältniss gestanden wie das, wovon die vise redet, er sei ihm nämlich schatzpflichtig gewesen. Doch weiss die am nächsten verwandte überlieferung, das niederdeutsche lied von Ermenriks tod, davon nichts; hier tötet Dietrich Ermenrik, weil er einen galgen für ihn hat errichten lassen. In unserer vise aber ist die tributforderung ein alter durch die saga bestätigter zug. Die neuerung besteht darin, dass die tributforderung ein ausgangspunkt der feindseligkeiten wird. Fragen wir aber, ob der zug, dass Dietrich Isung als feind behandelt und ihn tötet, aus der Ermanarich-tradition stammen muss, so erscheint die antwort zweifelhaft, jedenfalls muss die möglichkeit einer selbständigen entwicklung in dieser richtung erkannt werden; man vergleiche nur den Laurin. Eher könnte man da an

---

dass b von Vedel verfasst worden sei, zu zweifeln. Denn 1. hat b die richtige namensform, 2. redet b von *liden Grimmer*, d. i. *Heime der kleine*. Vedel konnte nicht wissen, dass *Grimmer* = *Heimir* ist. Übrigens beruht Grundtvigs annahme hauptsächlich auf b 8—11 'som forstyrrer Gangen i Fortællingen ved pludselig at flytte Scenen fra kong Dideriks til Isaks Hof og atter tilbage'. Aber dasselbe raisonnement gilt für a 8—9, 2, die also aus demselben grunde gestrichen werden müssten (vgl. oben s. 281). Durch die dort vorläufig vorgenommene versetzung der strophen nach a 25 werden Grundtvigs einwendungen aufgehoben. Vgl. übrigens über die strophen s. 284.

einen solchen einfluss denken, wo aus den zwölfen plötzlich drei auserwählt werden, das urteil zu vollziehen. Denn auch die Ermanarichpoesie weiss von drei helden, die gegen den Gotenkönig ausziehen. Dass sie aber im späten mittelalter in Deutschland darum gewusst habe, wäre zu beweisen; das lied von Ermenriks tod zeigt gerade hier den einfluss der Isungsage, indem Dietrich von elf helden begleitet ist. Die dreizahl der helden muss also auf spontaner entwicklung beruhen. Ich kann Sijmons (a. a. o. s. 165) nicht zugeben, dass sie durch ihre zusammenstellung 'das willkürliche der erfindung zeigen'. Denn Dietrich, Hviting Herfredssøn (d. i.: Herbrand, in der tradition wechselnd mit Hildebrand, aber diesem durchaus vorangehend) und Widerik sind eben die alte trias des liedes, der könig, der wegweiser, der grosse held, der auch den riesen erschlägt. Auch im Laurin, wo nur Hildebrand secundär für Herbrand auftritt, ist die trias dieselbe.

Anderseits bleibt die vorstellung, dass Dietrich, wenn es ihm darum zu tun wäre, Isac zu töten, sich mit zwölf oder mehr helden auf den weg begeben, unterwegs aber die grosse mehrzahl halt machen lassen und selber mit zwei anderen die reise fortsetzen würde, doch unverständlich. Obgleich also der zweiten hälfte des gedichtes gewiss eine dichtung von Isung, nicht von Ermanarich zu grunde liegt, so verbietet doch der gegebene zusammenhang, an eine einheitliche tradition zu denken. Vielmehr sind in dem gedichte zwei parallele lieder miteinander contaminiert. Unsere aufgabe ist, den inhalt eines jeden zu bestimmen.

Zu dem ersten gedichte zählen wir vorläufig a 1—5. 10—25. Nach s. 281 würden ferner einige inhaltlich mit b 8—14 (a 8—9) übereinstimmenden strophen, wenn sie nach str. 25 stünden, wenigstens der alten tradition entsprechen. Dietrichs selbstlob, die verweisung auf Isung, die reise mit einer heldenschar nach Birtingsland, Isungs entschluss, tribut zu fordern, die forderung des tributs durch Sigurđ und Dietrichs weigerung, das ist vollständig der inhalt der parallelen erzählungen, Þiđreks saga und Grundtvig n:o 7. Dass der anfang der vise vielleicht wie der von n:o 7 unter dem einfluss der saga steht, wurde s. 280 bemerkt.

Dennoch geht diese inhaltsangabe zu weit. In bezug auf b 8—14 [1] (a 8—9) werden wir, wenn wir näher zusehen, schliessen müssen, dass sie zu dem zweiten gedichte gehören. Denn es wird erzählt, dass könig Isac einen boten an Dietrich *in sein land* sendet, um ihn um abgabe zu bitten. Das kann in dem ersten liede, wo Dietrich sich aufmacht, um sich mit Isung, von dem er eben zum ersten mal gehört hat, zu messen, unmöglich gestanden haben [2]). Und Dietrich antwortet auch a 9, 3—4: *før skal ieg drage*

[1]) Von einer möglichen umredaction dieser strophen durch Vedel, die doch auf keinen fall ihren wesentlichen inhalt berührt haben kann, wird hier abgesehen.

[2]) Man beachte noch, dass str. a 8 von einem schatze redet, *som ud var loffued i-fiord*. Auch das kann in dem ersten liede nicht geschehen

til Bertingsland oc drage mit suerd aff spaan. Er ist also noch nicht in Isungs land angekommen, ja sogar noch nicht auf dem wege dahin [1]).

Nach der einen darstellung begibt Dietrich sich mit seinen helden auf den weg, um Isac, von dem ihm ausserordentliche dinge berichtet wurden, zu begegnen; nach der anderen reist er nach Bertingsland, weil Isac tribut von ihm gefordert hat [2]). Diese vorstellung ist der des Rg. AF, wo eine directe herausforderung an Dietrich ergeht, so ähnlich, dass man nicht umhin kann, hier einen zusammenhang anzunehmen. Indessen führt diese auffassung zu der annahme sehr complizierter verhältnisse. Denn Rg. D lehrt, dass das original des Rg. noch nicht eine directe herausforderung an Dietrich, die sich ja mit der durch den Laurin gestützten allgemeinen herausforderung kaum verträgt, kannte. Aus Rg. D erfahren wir weiter, dass in der directen quelle des Rg. die sendung Sigurđs zu Dietrich noch erzählt wurde, als dieser schon in Bertangaland angekommen war (s. s. 125 f.), also noch nicht den eingang der erzählung bildete. Also steht hier entweder n:o 8, II unter dem einfluss von Rg. AFD a, oder diese dichtung ist von der quelle von n:o 8, II beeinflusst worden. Letztere auffassung ist die wahrscheinlichere. Denn n:o 8, II hat eine altertümliche form der herausforderung, nämlich die tributforderung, erhalten, und diese kann unmöglich mehr die des originals des Rg. gewesen sein. In Rg. D b ist der einzige rest davon die begegnung zwischen Sigestap und Rînolt auf der warte. Auch kann der kleine knabe in 8, II nur auf Sigurđr sveinn, nicht auf den boten von Rg. AF (Da) zurückgehen. Wenn aber dem dichter von Rg. AFD a neben seiner hauptquelle eine version bekannt war, in der die geschichte damit beginnt, dass der fremde könig einen boten an Dietrich sendet und ihn mit krieg bedroht, so kann er dieser quelle einen entsprechenden eingang entlehnt haben. Sieht man gut zu, so ist die ähnlichkeit so gross, dass man sie kaum für zufällig halten kann. Die erzählung beginnt bei Isac, geht dann auf Diderik

sein. — Der ausdruck geht übrigens auf die in der saga (c. 201) erhaltene stelle der alten quelle, wo Sigurđr Dietrich auf die landesgesetze aufmerksam macht, zurück. Auch diese stelle, wie überhaupt der ganze auftritt, ist dazu geeignet, die unabhängigkeit unseres liedes von n:o 7, das, abgesehen von einer jungen interpolation in a A^2 (s. 57 ff.), diese scene nicht kennt, zu beleuchten.

1) Wollte man also auch für das erste gedicht eine tributforderung nach str. a 25 annehmen, so müsste man weiter annehmen, nicht dass dieselbe nach dem anfang versetzt, sondern dass sie ausgefallen wäre. Zu einer solchen annahme sind aber keine gründe vorhanden (vgl. noch s. 286 anm. 1).

2) In b heisst es positiv (str. 11): *Enten bed hannem Skatten yde eller vare paa krig oc Feide; Hand maa visselig vare paa it: ieg giffuer hannem ingen leide.*

Aus der unvereinbarkeit von a 1—5 mit a 8—9, die im zusammenhang mit anderen widersprüchen notwendig zu der annahme zweier gedichte führt, folgt direct, dass b 8—11 nicht von Vedel ersonnen sein können. Dem b 8 ist eine gute eingangsstrophe, a 8 aber nicht.

über, der die botschaft vernimmt, und sich darauf zu dem zuge entschliesst. Die alte einleitung musste dabei notwendig verloren gehen, und sie ist sowol in 8, II wie in Rg. AFD a verloren.

Es ist nun klar, dass str. 6. 7, die Isac als ein ungeheuer beschreiben, das christen frisst, nicht zu dem zweiten gedichte gehören können. Denn 1. enthielt dieses gar keine beschreibung Isacs sondern eine botschaft Isacs an Dietrich. 2. muss dieses lied, das Isac tribut von Dietrich fordern lässt, ihn als einen menschen, nicht als einen unhold vorgestellt haben. Damit ist auch der weitere inhalt des gedichtes in übereinstimmung. Str. 6. 7 gehören demnach dem ersten gedichte an. Hier war Isung wie im Laurin zu einem unhold (zwerg, teufel) geworden. Daraus lässt sich des weiteren schliessen, wie der ausgang dieses gedichtes gewesen sein muss. Auch hier muss Dietrich Isung getötet haben [1]). Spuren dieses gedichtes werden wir unten noch begegnen.

Die fortsetzung des zweiten gedichtes findet sich str. 26. Dietrich gibt Hueting Heffredssøn den auftrag, dem könig von Bertangaland den schatz zu bringen. Dieser wählt als begleiter Widerich Vallandsson und Diederick von Berne. Es eröffnet sich hier ein tieferer einblick in str. 10—12, die erzählung von Hertug (Huiting) Herffredssøns pferd. Wir haben gesehen, dass dieser held derselbe ist, der str. 4 Brand her Veffverlin heisst. Jetzt ergibt es sich, dass die beiden namensformen sich über zwei gedichte verteilen. Im ersten gedichte heisst er Brand her Veffverlin, im zweiten Huiting Herffredssøn [2]). Wenn das richtig ist, so müssen str. 10—12 dem zweiten gedichte angehören. Das wird dadurch bestätigt, dass sie in dem ersten unmöglich sind. Denn wenn Isac ein teufel ist, so kann Huiting Herffredssøn nicht im vorigen jahre bei ihm gewesen sein. Ist er aber ein könig, der tribut verlangt, so ist das sehr wol möglich; Huiting Herffredssøn hat damals sein pferd als abgabe zurücklassen müssen. Damit ist in übereinstimmung, dass auch später von dem pferde die rede ist. Str. 31 sagt *Kuren* (= *Kongen*): *"Den ene er Huitting Heffredssøn, hand miste her i fiord sin hest.* Str. 1—28 verteilen sich demnach wie folgt.

---

[1]) Die vorstellung, dass Dietrich Isung tötet, gehört also einer weiteren gruppe von überlieferungen an als die, dass er ein unhold ist. Diese gruppe wird durch Laurin + n:o 8, I, jene durch Laurin und n:o 8, I + n:o 8, II repräsentiert. Isungs entwicklung geht demnach von Dietrichs gegner zu einem feinde, dann zu einem unhold.

Aus der entwicklung Isungs zum teufel erklärt es sich nun auch, dass das erste lied keine tributforderung, auch nicht nach Dideriks ankunft in Isungs land enthielt (vgl. s. 284). Dasselbe ist im Laurin, der n:o 8, I sehr nahe steht, der fall. Unmittelbar nach der ankunft im fremden lande muss Dietrich mit dem fremden fürsten kämpfen. (Laurins forderung von fuss und hand hat mit der tributforderung nichts zu tun, s. s. 278).

[2]) Im heldenkataloge, der beide nebeneinander nennt, ist also str. 17 mit Brand her Veffuerlin echt, str. 24 mit Hueting Heffredssøn ein zusatz, jünger als die verbindung der beiden gedichte.

Erstes lied: str. 1 (3)—7 (einleitung); darauf wol eine strophe, in der der entschluss zu der reise gefasst wird. 13—22 (abreise und heldenverzeichniss; darin interpolierte heldenstrophen).

Zweites lied: str. b 8—12 (a 8—9. tributforderung). 10—12 (strophen über Huiting Herffredssøn und sein pferd. Seine bitte, nach Biertingsland zu reisen). 26—28. (Der könig erlaubt ihm die reise; er wählt sich zwei genossen).

Jünger als die verbindung: str. 23—25: Huiting Herffredsson verschafft sich ein pferd.

Dass str. 29 ff. der hauptsache nach dem zweiten gedichte angehören, ergibt sich daraus, dass die zahl der kämpen drei bleibt. Str. 29 reitet man aus; dann geht die erzählung wie in den alten überlieferungen auf den könig von Bertingsland über. Er steht *paa verne, hand seer ud saa vide* (vgl. n:o 7 zweites lied str. 2). Da bekommt er die fremden krieger zu sehen und beschreibt und nennt sie. Es ist die heldenbeschreibung des zweiten gedichtes, die zwar nur drei helden umfasst aber an ihrer alten stelle bewahrt ist. Str. 32 beschreibt sogar Viderichs schild [1]).

Den anden er Viderich Villandssøn,
hamer oc tangens mercke;
den tredie er Thiderich von Berne,
heffuer alle kempers stercke.

Erst von str. 33 an kann von einer berührung mit einem gedichte von Ermenriks tode die rede sein. Die züge, die hier in betracht kommen, sind der pförtner, der überfall, während der könig zu tische sitzt, die verwegenen reden Isacs. Doch ist zu bedenken, dass ein pförtner zu dem stehenden apparate solcher gedichte, die von einem überfall oder einem unerwarteten besuche handeln, gehört. In der überlieferung der sage von Isung kann der pförtner auf den wächter zurückgehen [2]). Hier ist also für die annahme eines fremden einflusses kein grund vorhanden. Denn die einzige übereinstimmung zwischen diesem pförtner und dem in dem liede von Ermenriks tode ist, dass beide eben pförtner sind; dieser wird gespart, jener wird in kleine stücke gehauen. Und Isacs verwegene rede besteht nur aus zwei zeilen (35, 3—4): *Hueder ere de taber suenne, som staar her for vort bort,* und hat mit Ermenriks rede keine ähnlichkeit. Der zug, dass Huiting Herffredssøn dem schenken einen solchen schlag versetzt, dass das gehirn gegen die wand springt, findet sich in geringer variation im dänischen Laurin wieder, z. 870 ff.: *Konning Didrik tog hanum medh sin hand, och slo hanum mod jen stien, ath synder gik bode axel och*

[1]) Hier ist also, wie in dem ersten liede, die vereinfachung der schildebeschreibung zu einem einfachen heldenverzeichniss begonnen aber noch nicht vollständig durchgeführt (vgl. s. 282, anm. 1).

[2]) Ähnliche verhältnisse liegen in Grimilds hævn vor, vgl. verf. Unters. über die Nibelungensage II, 97.

bien. Eine parallele zu Isacs tod (str. 39, 3—4): *hand hog Isaac kongen, at odden stod i hans naffle* bietet Wideriks kampf mit dem riesen n:o 7 d B b 28, s A 20: *at Odden i Tarmene vende*. Es bleibt also nur der überfall bei tische übrig.

Dass das zweite gedicht eine oder vielleicht zwei geringe einzelheiten aus einem gedichte von Ermenriks tod aufgenommen hat, beruht auf berührungen zwischen beiden überlieferungen, die noch auf niederdeutschem boden statt gefunden haben. Das wird dadurch bewiesen, dass auch das gedicht von Ermenriks tod den einfluss eines liedes der Isungsage erfahren hat. Darauf beruht nicht nur die zwölfzahl der helden, sondern auch die form der aufzählung. Diese form ist auch in Rg. D erhalten, s. s. 144 anm. 2. Von den einzelnen helden sind nur wenige wiederzuerkennen. Es verdient aber beachtung, worauf man bisher nicht aufmerksam gewesen ist, dass die namen, sofern sie in unserer überlieferung wiederkehren, sich am genauesten den namensformen der dänischen quellen anschliessen. Zunächst Diderik (Dirik), die einfache niederdeutsche form, und Hillebrant (wie zb. im dänischen Laurin und DFG n:o 8), aber auch *sin broder von der stære,* in dem man Dietleib erkannt hat (s. Sijmons a. a. o. s. 160); die am nächsten stehende form ist *Fandsteere* im dänischen Laurin. Das schlagendste beispiel aber ist *her Lummert*, der gleichfalls schon von anderen mit Amelolt identificiert wurde; ohne das man gesehen hätte, dass die namensform (*Hummer*)*lummer* zu grunde liegt[1]). Diese namen deuten darauf, dass die reihe durch auslassungen und zusätze aus der reihe unserer überlieferung entstanden ist. Ich glaube nun auch auf grund der namensgleichheit, dass der *Isaak*, den str. 18 nennt, könig Isac des dänischen liedes, nicht Ilsung, der in den liedern Alsing, in n:o 8 a Helsing heisst, ist. Dass Isaak auf Dietrichs seite steht, spricht nicht dagegen; tritt doch auch in n:o 8 und mehreren redactionen von n:o 7 Sivard auf Dietrichs seite auf. In einem der *wulff fram di*(*de*)*ricke* erkennt Sijmons Wolfhart; es ist wol der letzte, *de rasende wulffram diderick*, wie Wolfhart auch im Rg. A 198. 348 *der wüetende* heisst. *Wulffram* aber ist eine jüngere verlängerung von *Wulf*, was wiederum an *Vulf van Jern* erinnert (ist *wulffram* aus *wulf van* entstanden?).

Die vorliegenden verhältnisse verbieten es, unser lied (Grundtvig n:o 8, II) und das von Ermenriks tod auf eine gemeinsame quelle zurückzuführen, in der schon ein gedicht von Ermenrik und ein von Isung miteinander contaminiert wären. Denn gerade an den entscheidenden stellen weichen sie von einander ab. Die zwölfzahl, die unser zweites lied, — das einzige, das züge der Ermenrikdichtung aufnimmt, — aufgibt, ist gerade in Ermenriks tod aus der Isungdichtung aufgenommen; die dreizahl, die theoretisch aus der Ermenrikdichtung stammen könnte, hat sich in unserem liede

[1]) Also ist die form *Hummerlummer* schon niederdeutsch.

selbständig entwickelt und wird durch den Laurin gestützt. Der grund der feindschaft ist ein verschiedener; jedes lied hat seine eigenen grundmotive treu erhalten.

Kehren wir zu der composition von n:o 8 zurück. Str. 42—45 enthalten ein motiv, das ursprünglich weder der Isungdichtung noch der Ermenrikdichtung angehört. Die zauberkündige mutter des königs kommt herein und betäubt die schwerter. Huiting Herffredsson kämpft mit ihr, sie wird zu einem kranich und fliegt fort; er fliegt ihr zwei tage lang nach; dann erreicht er sie und reisst sie in stücke. Grundtvig vergleicht die geschichte mit der erzählung von Hertnits frau Octacia in der Þiđrekssaga, die in drachengestalt ihre feinde bekämpft. Die ähnlichkeit ist doch nur eine geringe. Ostacia ist drache, sie ist es während des kampfes, sie besiegt die feinde, stirbt aber nachher an einer verwundung; Isaks mutter ist kranich, sie verwandelt sich darin nach dem kampfe, mit dem einzigen zweck, zu entfliehen; sie wird aber erreicht und getötet. Das einzige, was beide frauen gemein haben, ist, dass sie fliegen, eine kunst, auf die sich jede zauberkündige frau versteht. Man denkt bei dieser verfolgung eher an solche erzählungen wie die, wo Þjazi als adler den gleichfalls in adlergestalt entfliehenden Óđinn verfolgt. Eine genaue parallele ist mir nicht bekannt, viel weniger die directe quelle [1]).

Welchem der beiden gedichte war die scene ursprünglich angehängt? Nach ihrem motiv zu urteilen, gehört sie zu dem ersten liede. Sie ist im stil mit str. 6. 7, wo Isac *er kommen af Hellfuedis grunde.* Wenn der held hier Hueting Heffridsson, nicht wie im ersten gedichte Brand her Veffuerlin heisst, so ist das ganz natürlich, denn da im zweiten liede, dessen darstellung der zweiten hälfte des gedichtes zu grunde liegt, zwar Hueting Heffridsson aber nicht Brand her Veffuerlin zu der dreizahl, die könig Isac überfällt, gehört, ist str. 42. 44 für Brand her Veffuerlin kein platz; der namen wurde durch den entsprechenden namen aus dem zweiten gedichte ersetzt.

Str. 46 ist im stil des zweiten gedichtes; man reitet zurück *met dragen sverd i haandt.* Ihr inhalt verträgt sich auch mit dem ersten liede.

Es erübrigt, den beiden in n:o 8 erhaltenen gedichten ihre stellung in der überlieferung zuzuweisen. Beide stehen von n:o 7 nicht sehr weit ab, unterscheiden sich aber davon wesentlich dadurch, dass Diderik Isung tötet. Dadurch bilden sie zusammen mit dem Laurin eine gruppe. Aber 8, I steht dadurch dem Lau-

[1]) In mehr als einer hinsicht lässt sich Siggeirs mutter in der Vǫlsungasaga vergleichen. 1. sie ist die mutter des feindlichen königs, die durch zauber ihren feinden zu schaden versucht, 2. sie nimmt tiergestalt an, 3. sie wird von einem aus der schar der gegner zerrissen. Abweichungen sind, dass Dietrich und seine genossen nicht besiegt worden sind, und dass die tier-(vogel-)gestalt der königin zur flucht dient.

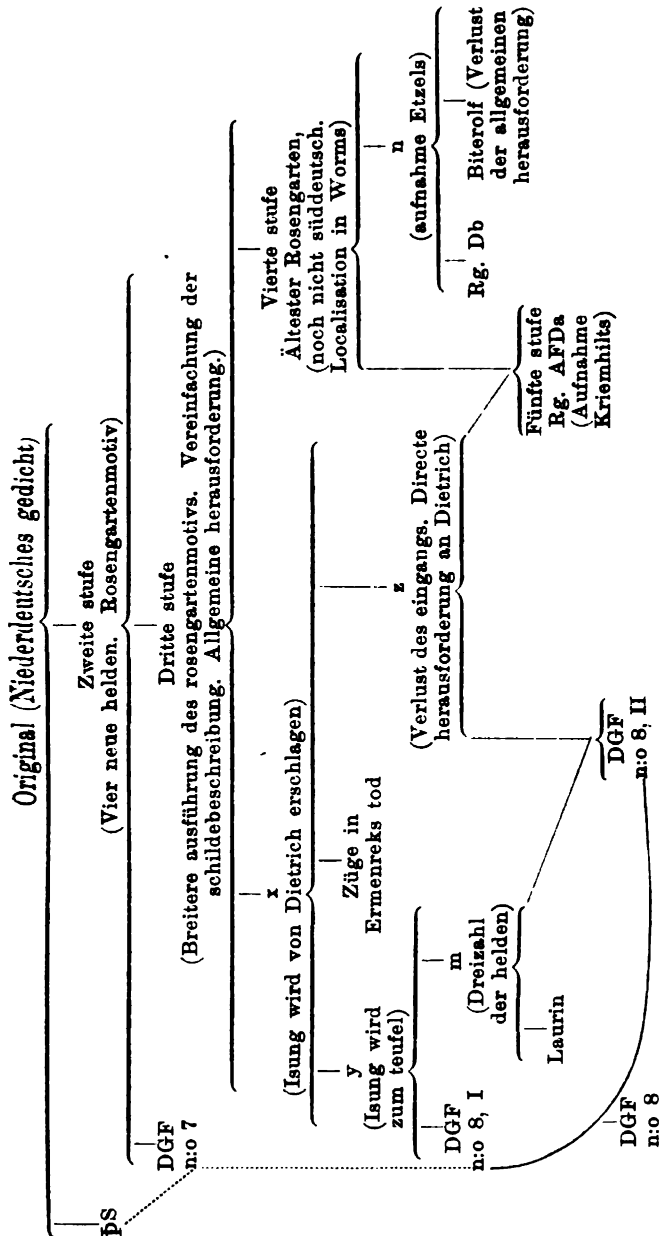
rin näher, dass Ísungr zu einem teuflischen wesen geworden ist. Eine selbständige entwicklung zeigt 8, II darin, dass der eingang verloren ist, und die tributforderung (herausforderung) durch Isac Diderik dazu veranlasst, die reise zu unternehmen. Dies ist aus der quelle von 8, II später in Rg. AFD a übergegangen. Secundäre berührung mit dem Laurin zeigt 8, II in der dreizahl der helden, die 8, I noch unbekannt ist. 8, II hat auch in einzelnen zügen eine geringe beeinflussung durch ein gedicht von Ermanarichs tod erfahren.

Die verbindung der beiden lieder wird wol, vielleicht ziemlich spät, auf dänischem boden zu stande gekommen sein. Zu einem organischen ganzen sind sie nicht zusammengewachsen. Die redaction, aus der das ndd. lied von Ermenriks tod züge aufgenommen hat, wird eine aus jener gruppe sein, in der Isung, wie Ermenrik, erschlagen wird. Also wahrscheinlich die gemeinsame quelle von Laurin und n:o 8, I. II. Indessen ist die möglichkeit eines näheren verhältnisses zu n:o 8, II, das seinerseits auch aus einem Ermanarikliede züge entlehnt, nicht ausgeschlossen. Weniger wahrscheinlich wäre ein verhältniss zu 8, I, das inhaltlich weiter absteht.

Der stammbaum der überlieferung gestaltet sich auf grund unserer untersuchung folgendermassen:

(Stammbaum auf der folgenden seite).

Nachschrift. Zu s. 139. Behaghel teilt mir brieflich die bemerkung mit, dass eine form *riesiger* im ndd. nicht bestehe. Da vielleicht andere dieselbe einwendung machen werden, bemerke ich hier, dass sie nur für die ältere sprache gültigheit hat. Später ist der starke nom. sing. auf *-er* vielfach aus dem hd. im ndd. dialecte durchgedrungen, und wird auch in volksliedern häufig verwendet. Eine reihe beispiele finde ich in Hölschers Liedern und Sprüchen, Berlin 1854. Ich führe davon an s. 8: *krefftiger here, du ewiger. hemelscher vader.* s. 66: *rijker god.* s. 75: *Junger herte.* s. 80: *rijker here god.* s. 116: *riker her gott.* Es ist nicht unmöglich, dass die auffassung des wortes als n. pr. dadurch erleichtert wurde, dass die form auf *-er* nicht die gewöhnliche ist. Aber diese auffassung kann auch erst auf dänischem sprachgebiete entstanden sein. Angesichts der schlagenden übereinstimmung mit der angeführten stelle des Rg. lässt sich die herleitung von *Risker* aus *riesiger* nicht leugnen.
R. C. B.

Original (Niederdeutsches gedicht)
Zweite stufe
(Vier neue helden. Rosengartenmotiv)
Dritte stufe
(Breitere ausführung des rosengartenmotivs. Vereinfachung der schildebeschreibung. Allgemeine herausforderung.)
Vierte stufe
Ältester Rosengarten,
(noch nicht süddeutsch.
Localisation in Worms)
n
(aufnahme Etzels)
Rg. Db
Biterolf (Verlust der allgemeinen herausforderung)
Fünfte stufe
Rg. AFDa
(Aufnahme
Kriemhilts)
x
(Isung wird von Dietrich erschlagen)
z
(Verlust des eingangs. Directe herausforderung an Dietrich)
DGF
n:o 8, II
y
(Isung wird zum teufel)
Züge in Ermenreks tod
m
(Dreizahl der helden)
Laurin
DGF
n:o 8, I
DGF
n:o 8
DGF
n:o 7
Þs

R. C. Boer.

Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse. Ottende Tome. V—Z. Kjöbenhavn 1905. 4:o.

I februari månad 1906 utsändes åttonde "Tome" af Videnskabernes Selskabs stora ordbok. Det var slutbandet. Därmed var från Videnskabernes Selskabs sida en plikt fylld: den ordbok sällskapet åtagit sig att ge ut hade blifvit fullbordad och kunde afföras från dagordningen. Bandets framträdande väckte öfverraskning, men knappast något större uppseende. I själfva verket hade det låtit vänta på sig så länge, att man hade upphört att vänta det. Men hur som helst, det att ett stort ordboksföretag når sin fullbordan är en så sällsynt företeelse, att det kan vara skäl att dröja lite vid den och kasta en blick tillbaka på verkets början och utveckling.

I Danmark började man tidigt egna sig åt ordboksarbeten i stor stil. Vid den tid då vår första svenska ordbok kom ut, Spegels rätt klena "Glossarium", hade en af Danmarks högst uppsatte män, gehejmerådet Matthias Moth, i mer än ett fjärdedels sekel varit sysselsatt med utarbetande af en dansk ordbok, som i fråga om planens storslagenhet i vissa afseenden icke öfverträffas ens af vår tids jätteordböcker, och som han dock fick färdig i manuskript. Och nästan samtidigt hade en annan bemärkt dansk man, konferensrådet Frederik Rostgaard, satt i gång ett arbete af liknande art. Rostgaard hade på 1730-talet nått fram till en tredje redaktion, "det röda exemplaret", som i 20 foliovolymer [1]) innehöll det insamlade ordmaterialet, alfabetiskt ordnadt och tolkadt genom latinska och någon gång franska synonymer. Han insåg emellertid att den äfven i sitt dåvarande skick tarfvade en revision och lyckades mot slutet af 1730-talet att engagera för denna "studiosus" Jacob Langebek, den sedermera så berömde historikern. Langebek, som, antagligen med rätta, ansågs för att vara bland den tidens lärde den ende kompetente till ett sådant arbete, utarbetade en plan för ordbokens slutgiltiga redaktion, hvilken bland annat bestämde att hufvudorden skulle förklaras genom öfversättning till latin, tyska och franska, och åtog sig att prestera 24 ark i veckan mot ett arfvode af 8 skilling arket, en lön för det "møisommelige og Aandskræfterne fortærende Ordbogsarbeide", som var i "den Grad tarvelig og ringe, at Langebek", som Molbech [2]) säger, "kunde siges at trælle som Dagleier for Rostgaards Ordbog". Langebek höll ut härmed till Rostgaards död 1745, men snart därefter drog han sig tillbaka. Han hade blifvit grundligt "træt, mødig og kædsommelig" "af det stærke og strænge, jeg maae og sige

[1]) 15 af dem förvaras nu i Univ.-bibl. i Köpenhamn.

[2]) Nye danske Magazin. Bd 5, sid. 279, i en intressant och utförlig Historisk Udsigt over de danske Ordbogs-Arbeider, i det 17de og 18de Aarhundrede, af Geheimeraad Matthias Moth, F. Rostgaard og J. Langebek.

ubehagelige og ulystige Arbeide", som han dessutom menade "ey at kunde være sig til nogen Nytte og profit, enten til sin Lærdoms eller sin Lykkes Forbedring" [1]). Langebek hade, när han slutade, hunnit med t. o. m. K samt dessutom L—Langt och N—Nærhed; denna hans redaktion af den Rostgaardska ordboken, "det blå exemplaret", förvaras nu i 21 volymer i Det kongelige Bibliothek i Köpenhamn.

Det var denna ordbok som gaf första uppslaget till Videnskabernes Selskabs Ordbog [2]). Redan 1745 voro planer å bane inom sällskapet att låta trycka den. 10 år senare framträdde förslaget ånyo, då med det tillägg att den skulle, där så behöfdes, förbättras med tillhjälp af Moths stora verk. Förslaget föredrogs för kung Fredrik V, och ett kungligt reskript utgick till sällskapet och Langebek, hvari den senare ålades att lägga å sido det diplomatariska arbete han fått i uppdrag att utföra och egna sig åt att fullborda ordboken. Men Langebeks motvilja hade inte lagt sig. Han fortsatte med sina urkundssamlingar och lät ordboken hvila. Först efter Langebeks död (1775) kom saken åter på tal inom sällskapet, och då blef det allvar. Initiativet togs af sällskapets sekreterare Hielmstierne (i April 1776), hvilken äfven i November samma år föredrog en plan för ordboken.

Meningen var att med lindrig revision ge ut Langebeks manuskript så långt det räckte och för fortsättningen begagna det "röda exemplaret", som då borde omarbetas till öfverensstämmelse med det Langebekska. Men sedan statssekreteraren Guldberg förklarat att hans majestät såg "med inderlig Behag, at denne Ordbog bliver allene i det kiære danske Sprog", fann man sig föranlåten att uppgöra en ny plan, enligt hvilken Johnsons engelska ordbok skulle tjäna såsom mönster. Den nya planen blef i början på 1777 fastställd. Ett anslag på 500 rdr årligen beviljades. Till redaktör antogs norrmannen O. Strøm, som skulle ha två medhjälpare, och dessutom nedsattes bland sällskapets medlemmar en kommission, som hade att revidera Strøms arbete. Redaktören skulle godtgöras med ett årligt arfvode af 200 rdr, hvarjämte en gratifikation skulle tilldelas honom, när verket blifvit färdigt. Man var förvissad om att han inte skulle förhala med arbetet för att så mycket längre få åtnjuta det lockande årsarfvodet. Tryckningskostnaderna täcktes genom en egendomlig subskription. Kungen tecknade sig för tryckningen af 8 bokstäfver, och öfriga kungliga samt en del enskilda åtogo sig att svara för tryckningskostnaderna för en eller flere bokstäfver hvar.

Planen efter hvilken ordboken skulle utarbetas, var till sina hufvuddrag följande:

---

[1]) Jfr Breve fra Hans Gram (Khvn 1907), sid. 261.

[2]) Jfr för den följande framställningen Molbech, Det kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede 1742—1842.

1:o) Förutom det centrala ordförrådet skulle man upptaga dels sådana föråldrade ord som hade varit allmänt brukliga eller hade juridisk karaktär eller utmärkte sig genom skönhet eller styrka, dels provinsialismer som kunde "berige Sproget, og som formedelst deres Eftertryk, Nethed og Rarhed udmærke sig". Af tekniska ord och vulgära uttryck skulle endast de allra vanligaste få plats; främmande ord som vunnit burskap och ansågos oumbärliga skulle få komma med, men "nygiorte Ord af Fremmed Herkomst" skulle uteslutas, "især naar de stride mod Sprogets Analogie, som Lidenskab, Gienstand, m. fl."

2:o) För hvarje betydelse borde ej mer än ett exempel medtagas.

3:o) Auktoritet skulle endast anföras vid mindre kända ord eller uttryck.

4:o) Ordförklaringarna skulle gifvas på danska.

Som synes afviker planen från Johnsons dels genom sin puristiska hållning, dels därigenom att den förbiser vikten af litteraturcitaten eller just det som utgjorde den största förtjänsten hos den Johnsonska ordboken.

Strøm utarbetade nu efter denna plan bokstafven A, som så reviderades af kommissionen och utkom 1781. Året efter dog Strøm. Han hade då B färdigt i manuskript äfvensom en del af C och D. Till hans efterträdare utsågs en hans förutvarande medhjälpare, professor N. Elert, som tillträdde befattningen under uttalande, att han icke ville lofva att åstadkomma mer än en bokstaf om året, åtminstone till att börja med. B blef nu revideradt och utkom 1784. Därefter inträdde en paus. I oktoberhäftet af tidskriften Minerva för 1792 framställde en "Sandheds Elsker" i moderat ton några frågor rörande ordboken; bland annat undrade han, när den kunde väntas bli färdig. Elert fann sig föranlåten att i februarihäftet för 1793 af samma tidskrift införa ett svar med en apologi för försinkandet. Han hade under åren 1785—92 varit mycket hindrad af arbete på katalogen öfver det Thottska biblioteket. Men, säger han, "jeg kan helligen forsikre, at jeg i den hele Tid har anvendt to Timers Arbeid dagligen til Ordbogens Tieneste", och han tillägger: "Naar man nu vil tage Forholdet imellem to Timers daglige Arbeid og 200 Rdlr. aarlige Lön synes den dog ikke meget urimelig". Det skulle nog för framtiden gå fortare, men han trodde dock knappt att ordboken kunde vara färdig förrän efter 15 års förlopp. Han tillade en önskan om att hans "Gisning maatte blive meget forkortet". Senare på året utkom D—E, och Tome 1 var färdig. Andra delen, som omfattade bokstäfverna F, G och H, kräfde nio år och utkom 1802.

Första bandet blef föremål för en kort recension i Kiöbenhavnske lærde Efterretninger 1794 samt för en kritik på 30 sidor af konrektor L. Heiberg i Minerva 1795. Heiberg beklagar saknaden af ett förord, som kunde upplysa om ordbokens principer,

vänder sig emot uteslutandet af ord som *Lidenskab* och *Gienstand*[1]) och anför för öfrigt en mängd exempel på fall där ordboken enligt hans mening illa tillgodosett synomiken. Vida mera genomgripande var den skarpa och nedgörande kritik P. E. Müller egnade det andra bandet åtta år efter sedan det utkommit (Khvnske l. Efterretn. 1810). Det är en lång rad förseelser af olika slag Müller tillvitar ordboken, och för hvarje art anför han merendels många och vägande exempel. Men på samma gång man erkänner den betydande sakkunskapen och grundligheten i Müllers granskning, bör det också sägas att det stundom bakom de anmärkta felen döljer sig förtjänster dem Müller antingen inte sett eller inte tillräckligt betonat. Så t. ex. måste jag anse det som en förtjänst hos detta band att det i större utsträckning än det föregående upptagit tekniska termer och provinsialismer, äfven om Müller har rätt i att detta skett på ett tämligen planlöst och ofullständigt sätt. Det är vidare en förtjänst att brukligbetsuppgifter, t. o. m. ganska detaljerade sådana, anförts, fastän det naturligtvis är ett fel att sådana saknas i vissa fall där de hade behöfts. I ett par punkter har dessutom Müller knappast rätten på sin sida. Så när han klandrar att förbindelser som *gaaer op* och *gaaer ud* upptagits under särskilda siffror. Och de fall han anför såsom bevis på ett onödigt hopande af exempel vittna snarast till ordbokens förmån, i det att verkligen olika skiftningar framträda i de olika exemplen. En viktig brist i planen påpekar Müller, när han framhåller (med någon öfverdrift) att "Digtersproget" var "aldeles bleven forsømt".

Redaktören af det så illa åtgångna bandet fick själf aldrig läsa den hårda kritiken. Han hade nämligen dött året efter sedan detta band kommit ut. Hans död vållade en liten stockning i arbetet. Först dröjde det ett år, innan man kunde få ut hans papper. Sedan uppstod en liten schism om hvem som skulle bli hans efterträdare. Den löstes på så vis att båda de ifrågasatta kandidaterna antogos med uppgift att redigera hvar sin af bokstäfverna I och K. Inom sällskapet självt hade emellertid nu yppat sig missnöje med ordboken. En medlem af kommissionen inlämnade i början af januari 1804 till sällskapet en rapport, däri han kritiserade såväl plan som utförande och yrkade att nödiga förarbeten skulle göras för att de följande banden måtte bli bättre än de föregående, och i enlighet härmed beslöt man att lägga an på materialets fullständigande. Detta kom också till utförande, isynnerhet sedan den framstående veterinärvetenskapsmannen E. N. Viborg blifvit permanent förman för kommissionen. Viborg satte i gång en omfattande apparat för insamlandet af material: fack- och yrkesmän anmodades insända fackord, prästerskapet uppmanades genom cirkulär samla dialektord, och excerpister antogos att genomgå tryckta

[1]) Båda dessa ord blefvo medtagna, och utan egentlig reservation.

skrifter isynnerhet för insamlande af termer. Kommissionen började nu också hålla regelbunda sammanträden, en gång i veckan; årsaflöningen åt redaktörerna utbyttes mot arfvode per tryckt ark, och efter hand utsågos ytterligare nya redaktörer. Det var en tid af kraftigt arbete på ordboken, men — motigheter saknades icke.

Ekonomiska svårigheter inställde sig. Penningvärdet sjönk, pappersprisct steg, och garanterna för tryckningskostnaderna dogo undan. Anslaget från den kungliga kassan drogs in. (Man hade 1806 gått in med en framställning om att för de närmast följande 10 åren få ordbokens årsanslag höjdt till 700 Rdr. Detta beviljades, men med det obehagliga tillägget: "hvorimod efter disse ti Aars Forløb alt videre Bidrag til Ordbogen ophører".) Ett svårt missöde omtalas på omslaget till det 1809 utkomna första häftet af tredje bandet: "Luerne som Kiøbenhavns Bombardering foraarsagede fortærede Doctor Nissens Arbeide og alle til P henhørende Manuscripter". Men hvad som dock kanske var det allra bekymmersammaste var de missräkningar kommissionen fick vidkännas i fråga om redaktörerna och deras kvalifikationer för arbetet. Man antog till redaktör en "stor Humanist", men fann snart nog att "een Ting er Humanitæt i det græske og latinske Sprog; et andet i det danske". Ett par som det synes dugliga redaktörer nödgades efter kort tid af olika anledningar upphöra med arbetet. Det är för öfrigt rätt pikant att jämföra omdömena om redaktörerna i de olika bandens företal. Skalan plägar vara fallande, och kommissionen, som måhända stundom är väl mån om att fritaga sig själf från ansvar, hyllar inte alltid satsen *de mortuis nil nisi bene*. I företalet till T. 3 presenteras t. ex. Pastor Nybo som "en særdeles duelig og øvet Mand"; i T. 4 omtalas han mera reserveradt; T. 5, som utkom efter hans död, känner inga hans förtjänster, betonar däremot kraftigt hans manuskripts "Ufuldkommenhed og Mangler".

Det dröjde nu trots Viborgs stora nit tämligen länge innan tredje bandet blef färdigt. Detta inträffade först 1820. Bandet inledes af ett mycket upplysande och väl skrifvet förord, författadt af P. E. Müller. Efter en kort historik öfver ordboksarbetet, slutande med en anmodan till "vore Landsmænd ikke at forglemme Arbeidets mange Vanskeligheder", lämnas en redogörelse för den utvidgade plan revisionskommissionen hade enat sig om samt för de hjälpmedel (tryckta och otryckta ordböcker och ordsamlingar, äfvensom excerpter ur fack- och skönlitteratur) man förfogade öfver. Anmärkningsvärdt sunda principer uppställas i fråga om det ordmaterial som skulle upptagas. Författaren särskiljer åtta olika grupper: 1) nya ord, 2) sammansättningar, 3) föråldrade ord, 4) "Landskabsord, Almuesord og norske Ord", 5) tyska lånord, 6) romanska lånord och s. k. främmande ord, 7) tekniska termer och 8) naturvetenskapliga benämningar. För hvar och en af dessa ordgrupper gifvas särskilda, i allmänhet lyckligt funna och liberala kriterier på hvad som borde medtagas eller vrakas.

Slutligen får man också del af hur långt arbetet med fortsättningen af ordboken framskridit. Af de återstående bokstäfverna var det förutom X, Y, Z endast U och Q som icke voro antingen utarbetade eller under behandling. Med hänsyn till det nu utkomna slutbandet har det sitt intresse att i detta förord af 1820 läsa: "Etatsraad Mandix bearbeider Bogstavet V."

Det tredje bandet torde kunna sägas beteckna ett afgjordt framsteg framför det Elertska partiet dels genom bemödandet att genomföra fasta och på samma gång liberala principer för ordvalet dels genom att vara baseradt på ett väsentligt rikhaltigare excerptmaterial och, hvad tekniska och vetenskapliga termer och dessas bestämningar beträffar, på fackmäns uppgifter — Elert lär i fråga om termer ha tämligen slafviskt hållit sig till Langebek utan att fråga efter fackmäns invändningar.

De förberedande arbetena hade nu bedrifvits med sådan kraft att de två följande banden kunde utsändas i rask följd. 1826 utkom Tome 4 (M—O) och redan 3 år därefter Tome 5 (P—R). I företalet till denna femte del kunde kommissionen med tillfredsställelse konstatera att "Ordbogens femte Bind er udkommen omtrent paa den Tid, som vi i Fortalen til fjerde Bind lovede". Men när den omedelbart därefter säger om det följande bandet, som skulle omfatta bokstafven S: "Vi haabe at det i trende Aar vil kunne fuldføres", blef den icke sandspådd. Tome 6 utkom nämligen först 19 år därefter eller 1848. Två år förut hade ordbokskommissionen inkommit till sällskapet med en inlaga, i hvilken ansöktes om ett ökadt anslag för att påskynda ordboksarbetet på samma gång det ställdes i utsikt att detta verkligen inom få år borde vara fullbordadt. Det gick någorlunda med bokstafven T; den utkom 1853. Med U dröjde det; man ansåg det "aldeles unødvendigt at ile dermed", emedan kommissionen icke lyckats åstadkomma en brukbar redaktion af V, trots det att den "i en Række af Aar stadig har havt sin Opmærksomhed henvendt herpaa". U utkom 1863. Det kunde tyckas som om det borde ha varit en lätt sak att få den praktiskt taget enda återstående bokstafven (V) färdig — AA, Æ och Ø voro redan behandlade under A och O, och X, Y, Z förtjäna ju knappast att räknas —, men så visade sig inte vara förhållandet. Det hvilade ett olycksöde öfver bokstafven V. Mandix hade 1821 blifvit färdig med sin bearbetning och fått arfvode [1]) för den, men vid en granskning 1839 befanns detta opus "rent ubrugeligt" och en förnyad pröfning på 1840-talet lämnade samma resultat. 1846 fann man en ny bearbetare, som efter två år inlämnade ett utkast på ett parti motsvarande 8 trycksidor, men "videre naaede han aldrig". 1865 engagerades en annan redaktör. Han började från början igen och hade hunnit ungefär jämt dubbelt så långt som föregångaren, när

[1]) Något högre än det vanliga på grund af författarens Etatsraadsrang.

han afsade sig arbetet. Det spörjes nu en tid bortåt intet om ordboken. Den årligen utkommande Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger, som t. o. m. 1863 regelbundet innehållit kortfattade' rapporter från ordbokskommissionen om dess verksamhet, blir nu helt tyst rörande detta kapitel. Först i Oversigten för 1873 stöter man ånyo på en notis om den. Den har följande föga trösterika lydelse: "Ordbogskommissionen har paa Grund af manglende Medarbeidere ikke i Aar set sig istand til at fremme Udgivelsen af de tilbagestaaende Bogstaver". Notisen kommer igen i väsentligen oförändrad form under de närmast följande åren. 1879 inträder en ljusning. Kommissionen hade i V. Såby funnit en man som var både duglig och villig att åtaga sig arbetet. Den får ett ökadt anslag till sitt förfogande och framlägger en plan, enligt hvilken ordboken skulle föreligga färdigtryckt inom loppet af 6 år. Det gick nu ganska raskt framåt, och Oversigten kunde lämna fägnesamma rapporter om manuskriptets utarbetande och revision, men så snabbt som kommissionen hade tänkt sig gick det ändå inte. Efter 1884 sackade det af, och redan Oversigt för 1886 innehöll i stället för den sedvanliga rapporten det lakoniska meddelandet: "Ordbogskommissionen har ingen Aarsberetning afgivet". Samma meddelande möter do följande åren, till dess fr. o. m. 1891 till och med denna antydan om ordboksarbetet försvinner. Såby hade 1883 blifvit anställd som docent vid universitetet och genom denna och annan verksamhet alltmer dragits ifrån ordboksarbetet; slutligen hade en långvarig sjukdom alldeles hindrat honom från detta. Vid Såbys bortgång 1898 var manuskript utarbetadt till ungefär tre fjärdedelar af det nu utkomna bandet. Till Såbys efterträdare utsågs cand. mag. O. S. Jensen, och det är han som under kommissionens, prof. Vilh. Thomsens och prof. Ludvig Wimmers ledning, utarbetat den sista fjärdedelen och öfvervakat tryckningen af Vid. Selsk:s Ordbogs sista afslutande band.

De senare banden skilja sig icke i väsentlig mån från det tredje. En viss reaktion mot termerna och dialektorden har visserligen sökt göra sig gällande, och särskildt de norska orden ha, som naturligt är, fått maka åt sig och till sist helt och hållet uteslutits. Till gengäld har man låtit den vittra litteraturen mera få komma till sin rätt, något som kanske främst bör räknas Molbech till förtjänst. I hufvudsak har emellertid den Viborgska excerperingen blifvit bestämmande äfven för dessa senare banden. Som en svaghet hos dessa skulle jag vilja framhålla att, i motsats till förhållandet i de första banden, procenten af litteraturcitat med hänvisning blott till författaren, ej till bok och sida, i dem är ganska hög. Det sista bandet utmärker sig genom en ofta mycket rikhaltig fraseologi och genom betydelsernas gruppering med tanke på deras historiska utveckling. Att det för öfrigt är med omsorg utarbetadt därför borga namnen på de båda män hvilka i kom-

missionens namn undertecknat förordet: Vilh. Thomsen och Ludv. F. A. Wimmer.

I den ansökan om understöd för utgifvande af en dansk ordbok, som Videnskabernes Selskab år 1771 ingaf till konungen, heter det: "Selskabet har troet at ingen lykkeligere Tidspunkt til at bestemme vort sældgamle og os selv tilhørende Sprog kunde ventes, end just denne, da Deres Majestæt har skiænket sine Undersaattere Indføds-Retten. Thi Deres Majestæts Viisdom indseer vist, at Sproget og dets Haandhævelse har en større Indflydelse, end man ved første Øiekast skulde troe, paa et Folks Tænkemaade, til at vænne det fra den slaviske Efterabelse, og danne det til et Folk for sig". Det ligger ett program i dessa varmt patriotiska ord. Ordboken skulle vara ett rättesnöre för samtiden, den skulle främst hålla sig till det inhemska; föremålet skulle vara den samtida danskan, men denna borde normaliseras och riktas medelst det äldre språket. Härigenom kom det ett historiskt element in i ordboken, och detta förstärktes i viss mån efter hand som tiden gick, och arbetets förnämsta grundvalar, Langebek-Rostgaard's och Moths ordböcker åldrades. Sin uppgift att vara ett rättesnöre har ordboken gifvetvis redan genom sin långa utgifningstid förfelat, och självklart är att den som historisk alldeles inte motsvarar nutida fordringar. Företalet till sista bandet — och för öfrigt likaså redan företalet till Tome 6 (1848) — ser ordbokens egentliga betydelse däri att den har upptagit "største Delen af det Stof, der er samlet i Moths haandskrevne Ordbogsarbejde." Denna betydelse få vi väl hoppas är endast provisorisk. Moths verk är en för sin tid så storartad vetenskaplig bragd och en så viktig källa för kännedomen om danskt språk vid tiden kring 1700 att det borde vara en hederssak för dansk forskning att få det fullständigt utgifvet — den gamla trosartikeln att det inte skulle lämpa sig for tryckning torde böra bringas ur världen. I VSO är Moths ordbok ingalunda på ett tillfredsställande sätt tillgodogjord. Om man således tänker sig att Moths ordbok kommer att på ett bättre och fullkomligare sätt göras tillgänglig, så får VSO:s betydelse sökas i främsta rummet i det ganska ansenliga material, som på Viborgs initiativ insamlades och tack vare den i T. 3 meddelade, för sin tid beundransvärda planen blef upptaget i ordboken.

Lund. **Evald Ljunggren.**

Hjalmar Falk og Alf Torp, Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog. Hefte 5—12. Kristiania 1903—1906.

Allerede tidligere har jeg i nærværende Arkiv (XX, 379—387) anmeldt de 4 første Hefter af Falk og Torp's Ordbog og

gjort Rede for Bogens hele Anlæg, dens Fortrin såvelsom de Mangler, jeg mente at finde ved den. Værket foreligger nu fuldendt i to statelige Bind (på 537 og 551 Sider). Det er forsynet med et Register over de behandlede Ord af norsk Folkesprog. Den videnskabelige Benytter vilde naturligvis have ønsket langt mere omfattende Registre; men man må være overordentlig taknemmelig for Bogen også uden Registre. Idet jeg forøvrigt henviser til den Ros, som jeg i min første Anmeldelse har ydet Værket, skal jeg her indskrænke mig til at meddele et lille Udvalg af, hvad jeg mener at have at tilföje til Bogens Liste over "Tillæg og Rettelser".

Åger anses af Forff. for lånt fra Nedertysk; jeg vilde være tilböjelig til at anse Ordet for ægte nordisk og forklare Vokalforholdet overfor Gotisk og Vestgermansk som en indoeuropæisk Alternation (af lignende Art som ved got. *suts* ligeoverfor oldeng. *swéte* o. s. v.). Af Betydning for Ordets Kronologi er Låneordet irsk og skotsk gælisk *ocar* "Rente". — Med Hensyn til Ordet *fej* (*feig*) skal jeg göre opmærksom på, at Mikkola i Virittäjä 1905 S. 9 har forklaret finsk *peijaiset* "Gravøl" og *peijakas* "Djævel" som Afledninger af et germansk **faiqjaz*. — At irsk *cré* "Ler" (under *Kridt*) umulig kan være lånt fra lat. *crēta*, fremgår både af den irske Form selv og af de britanniske Former (cymr *pridd* o s. v.). Hvis der er nogen Sammenhæng mellem det keltiske og det latinske Ord, kan dette sidste kun ved Folketymologi have noget at göre med Ønavnet *Crēta*. Bedömmelsen af de keltiske Ord hos Stokes, Urkeltischer Sprachschatz S. 63 er uholdbar; forklarer man derimod det cymriska *dd* som opstået af *j* (der måtte bortfalde i Irsk), kan det irske *d* i Genitivformen *criad* være et oprindeligt *t* (Stamme **qᵘrijat-*, **qᵘrījat-*), og der er da Mulighed for, at det latinske Ord kan være lånt fra Keltisk. Man vilde da vistnok også kunne opstille en rimelig Etymologi til det keltiske Ord; men derpå skal jeg ikke gå ind her. — Hvad Forff. under *Krokodil* meddeler om det græske Ords Etymologi, må suppleres ved en Henvisning til IF XV 1—8. — Ordet *le* har intet at göra med alb. *ḱeš*, thi dette Ord har aldrig indeholdt noget *l* (KZ XXXIII 547). — Med *Læg* (on. *leggr* S. 450) har irsk *less* "Hofte" intet at göre; thi det irske Ord er identisk med bretonsk *lez* "Hofte" og kan derfor ikke indeholde *-ks-* (der i de brittaniske Sprog måtte blive til *ch*); Ordet har sikkert *-ts-* og hører til lat. *latus* "Side". — Ordet *Lykke* bringer Forff. II S. 510 i Forbindelse med *lukke*; en semasiologisk Parallel er oldbulg. *pri-ključiti sę* "hændes" til *ključiti* "lukke", *ključĭ* "Nögle"; men under disse Omstændigheder kan der ikke være Tvivl om, at Etymologien til *Lod* "Andel, Skæbne" kan forfølges videre, end Forff. har forsøgt det; Ordet må høre sammen med lat. *claudō*. — Med *Man* forbinder Forff. alb. *majε* "Top", idet de forklarer *j* af *nj*; det er imidlertid opstået af *lj* og har i de Dialekter, der bevarer *lj* som mouilleret *l*, Formen *malε*

(med mouilleret *l*), s. mine Albanesische Texte S. 154 og Gustav Meyer, Albanesische Studien V 95. — Artiklen *Messing* er meget mislykket; et øvre-sorbisk Ord er (ved en Misforståelse af Forkortelsen os. i Schrader's Realleksikon) blevet betegnet som ossetisk; den slaviske Grundform for polsk *mosiądz*, čechisk (og sorbisk) *mosaz* er ligesom hos Schrader konstrueret efter Miklosich uden Hensyn til de nyere Opdagelser på den slaviske Lydlæres Område: Ordet var ingen *-jo*-Stamme, men en *o*-Stamme, og det er aldeles utvivlsomt lånt fra Germansk (Endelsen er ganske som ved Slavernes Gengivelse af Ordene *Konge, Penge*). — Under *myndig* optræder et nyirsk *móitt* "Løfte"; denne Form skulde have været betegnet som middelirsk (nyirsk er *móid*); Ordet anses med rette for at være lånt fra lat. Plur. *vōta* (se f. Eks. Vendryès De Hibernicis vocabulis quae a Latina lingua originem duxerunt, Paris 1902, S. 157). — Det første Led af Ordet *Nabo* bringes II 2 i Forbindelse med alb. *nes* "i morgen" efter en Hastværks-Etymologi, som Gustav Meyer i sin Tid har opstillet, og som derefter synes at være uudryddelig, skönt den strider imod albanesiske Lydlove. Ordet *nes* udgår ligesom *imorgen* eller fr. *demain* fra Betydningen "Morgen" (ligesom omvendt Betydningen "igår" ikke sjælden udgår fra "Aften": oldbulg. *vĭčera* "igår", *večerŭ* "Aften"; osmannisk *dün* "igår", Orchonindskr. *tün* "Nat"; man nævner altså i bægge Tilfælde den nærmeste Del af den Dag, man vil betegne). Betydningen "Morgen" udgår atter som så ofte fra "Nat", "dyb Nat"; sml. Udtrykket hos Horats Epist. I 2, 32: *ut jugulent hominem, surgunt de nocte latrones*, og Epist. I 7, 88: *media de nocte.* Se forøvrigt BB XX 236 f., KZ XXXVI 336 ff., hvorefter det formentlig er utvivlsomt, at alb. *nes* "imorgen" står i Forbindelse med alb. *natε* "Nat". — Til Ordet *pæn* gives der II 54 en Etymologi, som modsiges af den lange Vokal; jeg tvivler også meget om, at Grundbetydningen er rigtig bestemt; skulde finsk *pieni* "lille" virkelig, som Forff. antager, være lånt fra Svensk, opviser det sikkert kun en sekundær Betydningsudvikling. Den oprindelige Betydning af det nordiske Ord er snarere noget lignende som tysk "peinlich" i Talemåder som *peinliche Reinlichkeit, peinlich genau.* Jeg har været — og er endnu — meget tilböjelig til at tænke på fransk *peine* eller mnt. *pêne* "Straf"; i så Fald måtte et oprindeligt Substantiv gennem prædikativ Brug være gået over til Adjektiv (på lignende Måde er Ordet *Sjov* i Københavnsk blevet til et Adjektiv; man kan sige *det er sjovt*, *en sjov Fyr* "det er morsomt", "en grinagtig Fyr"). — Om *Polak* "Rest Tobak i en Pibe, Levning i et Glas" siges, at det er et humoristisk Studenterudtryk; det anses altså vel for identisk med Folkenavnet. Ligheden mellem de to Ord har vel nok bidraget til den Lykke, det første Ord har gjort (det er også nået til Russisk: *poljaká ostávitĭ* "levne noget i Glasset"; både Form og Syntaks viser her, at man tænker på Folkenavnet); men allerede den afvigende Akcent i Dansk viser,

at Ordene ikke er identiske. Fra først af er *Polak* et fra det gamle Pröjsisk stammende tysk Dialektord, sml. pröjs. *po-laikt* "forblive", lit. *pãlaikas* "Rest", lett. *paleeks* "Rest" (gr. *ἀπόλοιπος*, *ἀπολείπω*, got. *aflifnan*). — Under *Puld* angives, at skr. *buli-*, lit. *bulìs* betyder "Kind"; det skulde have været "Årsbalde, Bagdel". — Under *Rot* savner jeg en Henvisning til Lidén i Nordiska studier tillegnade Adolf Noreen, Upsala 1904, S. 432—434, hvorefter Ordet er identisk med nypers. *sarāy* "Palads". — Under *spare* optræder et oldslavisk *sporŭ* "sparsom" (ved Trykfejl *sporu*) og under *Spek* et oldslav. *sporŭ* "rigelig". Dette Forsøg på at kløve et og samme slaviske Ord i to er, såvidt mig bekendt, aldeles nyt, men også aldeles håbløst. Der eksisterer intet oldslavisk *sporŭ* "rigelig" og intet oldslavisk *sporŭ* "sparsom", men kun et oldslavisk *sporŭ* "som slår til", der i sin Betydning klart slutter sig til det Verbum, hvoraf det er afledet (se under *Spek* og sml. russ. *u-spětĭ* "nå", "have Tid til"). Endnu i moderne Russisk betyder Ordet "dröj" ("som kan være længe"): *mjágkij chlěb ne spor* "blødt Brød er ikke dröjt" (man kan, om man vil, oversætte "besparende"), *chudóje spóro* "Ondt holder længe ud" ("Ukrudt er sejlivet"; her kan man tilnød finde Begrebet "rigelig"). Af Adjektivet er afledet et Verbum, som egentlig betyder "at dröje", men da man nu én Gang dröjer en Ting ved at spare på den, betyder Verbet i Böhmisk ligefrem "spare" (Adjektivet betyder "dröj" eller "sparsom"; Betydningsudviklingen ved Adjektivet kan være påvirket af Verbet og Adverbiet, men er forøvrigt fuldt ud forståelig også uden en sådan Indflydelse). Dette er altsammen så klart som den lyse Dag, og da på den anden Side Sammenhængen mellem det slaviske Ord og vort *spare* er hævet over al Tvivl, må Forff.'s Udvikling om dette sidste Ord laves helt om. (Sml. KZ XXXIX 411). — Under *Tå* gentages en i sin Tid af Joh. Schmidt fremsat Tydning af lat. *pollex* "Tommelfinger" som **pol-dics*, der imidlertid strander på oldsl. *palĭcĭ* "Finger" (i nogle russiske Dialekter "Tommelfinger"), der, som Bezzenberger har påpeget, er identisk med det latinske Ord. — Under *Tinding* tydes oht. *slāf* nht. *Schläfe* under Henvisning til *slap* som "indfalden Del"; det er imidlertid en Kendsgærning, som ikke kan bortdisputeres, at Tindingen i mange Sprog benævnes som "Sövn" (således i Böhmisk, Slovensk og Armenisk), se KZ XXXIX 237; og der er derfor ingen Grund til at betvivle, at oht. *slāf* "Tinding" er identisk med *slāf* "Sövn". — Under *Vad* (dansk *Våd*) savnes lett. *wadus* "Slæbenæt", lit. *vedėjà* "Næt", osl. *nevodŭ* "Næt" (efter de moderne Sprogs Vidnesbyrd "Slæbenæt"; *ne-* er uklart). — Under *Ved*: oldsl. *meža* skal være *meżda*. — Under *vædde* (II 432) er at slette oldsl. *sŭvada* "Strid", der er dannet af Verbet *sŭ-vaditi*, hvis egentlige Betydning er "føre sammen" (sml. serb. *iz-vaditi* "tage ud, tage op" og med Hensyn til Betydningsudviklingen Homers *τίς τ' ἄρ σφωε θεῶν ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι*; Il. A 8); Forff. anfører tillige et

"nyslavisk" *vadljati* "vædde"; den Læser, der er skarpsindig nok til at gætte, at *nyslavisk* skal betyde "slovensk", behøver ikke udtrykkelig at göres opmærksom på, at det anførte Ord er et sent Lån fra Tysk.

Det er mit Håb, at ovenstående Bemærkninger må kunne komme til Nytte ved en eventuel anden Udgave, som Ordbogen fuldtud fortjener at opleve. Derimod kan de ikke bruges som Målestok ved Bedömmelsen af Bogen, der ikke må måles efter sine Fejl, men efter sine mange uvurderlige Fortrin.

København d. 24. Oktober 1906.

Holger Pedersen.

Till Ark. nf. XX, 197 f.

Enligt hvad prof. A. Noreen i brev och lektor Th. Hjelmqvist muntligen framhållit, översättes *tiurleks-ras* i första uppl. av den förres och E. Meyers "Valda stycken" s. 296 med 'ras af en tjäderlek' (hvilket av mig blivit förbisett) och först i andra uppl. (till följe av Tamms anmärkning i Ark. nf. XII, 162) med 'ras av en lekande tjur?' I överensstämmelse härmed är mitt uttalande s. 197—8 att ändra, enligt hvilket översättningen 'ras av en lekande tjur?' skulle givas "ännu[1]) i andra upplagan". — Till stöd för uppfattningen av *tiur-* i *tiurleks-ras* såsom 'tjäder-' (en uppfattning, som således tidigast framställts i första uppl. men övergivits i andra uppl. av nämnda skrift) ber jag emellertid att, utom det i Ark. nf. XX, 197 f. av mig meddelade, ytterligare få anföra följande.

Tamms betänklighet emot att fatta *tiur-* såsom 'tjäder-', emedan ordet måste läsas enstavigt, är ej svår att undanrödja. Då det norska *tiur* i Danmark, åtminstone ofta, uttalas *tjur* (enstavigt, jmf. stavningen *tjur* t. ex. i Saaby Dansk Retskrivningsordbog), så kan ordet hava inlånats till Sverge med liknande uttal.

Men även om — såsom väl troligt är — *tiur* är ett inhemskt svenskt ord, är uttalet *tjur* lätt begripligt. Jag erinrar nämligen om följande. I de allra flästa svenska bygdemål har intervokaliskt fsv. *ð* förlorats, t. ex. *spae* 'spade' (Lundell i Sv. lm. I, 27, Hesselman Sveamålen s. 39). Därför blev motsvarigheten till isl. *þiþurr* (Norrbottensmålets *tidur*) i de allra flästa svenska bygder ljudlagsenligt till *tiur* (tvåstavigt). Kolmodin, som skrivit i fråga varande dikt, var född i Nysätra i västra Uppland, men jag lämnar oavgjort, om formen *tiur* tillhörde hans egen hembygd, eller om han hämtat den från andra trakter. I västra Uppland är enligt Hesselman förlust av *ð* något vanligare än i de flästa andra

[1]) Först här spärrat.

trakter av Uppland, där *ð* i allmänhet kvarstår såsom *d*. Men även i 1600- och 1700-talens literatur möter man ej sällan former utan *ð* (*d*[*h*]) av åtskilliga ord; jag anför exempelvis blott *sijentygh* 'sidentyg' Janua linguarum 1640, *bia* 'bida' Lucidor Vv 2 s. 2, *gniare* 'gnidare' Gaslander (Sv. landsm. Bih. I s. 254), Dalins Argus, *tiender* ganska vanligt för *tid*(*h*)*ender* och ännu t. ex. i Sahlstedts ordbok, *lyas* 'lauschen' jämte *lyda* i Linds ordbok, *hag-roa* 'gärdselstång' jämte *hag-roda* ib. Formen *tiur* utan *dh* är således ingalunda överraskande; särskilt kan nämnas, att liksom upplänningen Schroderus (i Janua linguarum) använder *sijentygh* utan *dh*, upplänningen Kolmodin har *tiur* utan *dh*.

Nu hava som bekant tvåstaviga ord med ursprungligen kort rotstavelse i vissa avlägsna nno. och nsv. bygdemål i stor utsträckning låtit fortis övergå till ultima. Men dessutom hava ursprungligen kortstaviga ord med vissa avledningsändelser också i andra bygdemål fått fortis på ultima, naturligtvis genom förstärkning av den i fornspråket på ultima hvilande starka levis. Så motsvaras t. ex. fsv. *væþur, apuld* av *vädúr* och *abúll* 'äppleträd' i Skåne, och akcentueringen *vädúr* användes i svenskan omkring år 1700; fsv. *liverne* motsvaras av *levä'rne* i Bohuslän (Kock Anschw. acc. s. 227). Särskilt bör förhållandet i det centralt belägna Uppland framhållas. I Skuttunge-målet i Uppland motsvaras enligt Grip i Sv. lm. XVIII nr 6 s. 19 de kortstaviga isl. *bitull, mǫsurr, meþal* fsv. *miþal-* av *betúl* 'tuggjärnet i betsel', *masúr* och *medál* n. 'rem som förenar hästar som gå par', alla med fortis på ultima; akcentueringen *betúl* användes även i Älvkarleby och i Häverö. På alldeles samma sätt har fortis övergått till ultima i det kortstaviga *þi*[*ð*]*urr* > *tiur*. Överflyttningen av fortis till ultima i *tiur* var t. o. m. så mycket lättare, som de två vokalerna sammanstötte; jmf. härmed att samnord. *fi'andi* redan under förra hälften av 1000-talet blivit till isl. *fiándi* med fortis på *á*, att fsv. har *fiænde*, nsv. bygdemål (t. ex. i Uppland och Bohuslän) *fiä'nde* (Bugge i Beitr. XV, 394 ff., Kock Anschw. acc s. 105), och dessutom de bekanta utvecklingarna isl. *trīu* > *triū*, *sēa* > *siā* etc. Efter akcentomflyttningen blev *tiúr* naturligtvis enstavigt liksom isl. *trjú*, *sjá* etc.

Axel Kock.

Bibliografi for 1906.

Af **B. Erichsen.**

I. Bibliografi, literaturhistorie og biografi.

Almquist, Joh. Ax. Schweden. (Jahresb. d. Geschichtsw. 27. Jahrg. III, 381—91.)

Collijn, Isak. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 23. 1904. (Samlaren. XXVI.) 24 s.

Dahl, Frantz, Motzfeldt, U. A. og *Schlyter, K. J. D.* Nordisk Litteraturfortegnelse 1905. (Tidsskr. f. Retsvid. XIX, 375—435.)

Erichsen, B. Bibliografi for 1904. (Ark. XXII, 300—32.)

v. Fischer-Benzon, R. Literaturbericht für 1905—06. (Z. d. Ges. für Schl.-Holst. Geschichte XXXVI, 315—42.)

Gigas, E. Katalog over det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark. Udg. af det st. kgl. Bibliothek. Bd. 2. Kbh. 8:o. 322 s. 5 kr.

Jørgensen, Ellen. En Oversættelse af Cantus Sororum og Sermo Angelicus. (Ark. XXII, 367—70.)

Lindbæk, Johannes. Oversigt over historisk Litteratur fra Aarene 1901—1903 vedrørende Sønderjylland. (Sønderjydske Aarb. 1906, 177—213).

Nagl, J. W. Geographische Namenkunde (1905—06). Die skandinavischen Reiche. (Geograph. Jahrbuch XXIX, 437—39.)

Olsen, Fr. [Arkæologisk] Bibliografi [for 1905]. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1905, 400—13.)

Register socknevis öfver *C. F. Nordenskiölds* beskrifningar öfver Östergötlands fornminnen. (Meddel. f. Östergötlands fornm. 1906, 37—39.)

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte. Udg. ved *Kr. Erslev* i Forening med *W. Christensen* og *A. Hude.* Bd. 3. S. 801—61. Bd. 4. H. 1. (Arkivoversigt.) 167 s. Kbh. 8:o. 2 kr.

Schjöth, Hans. Dänemark und Norwegen bis 1523. (1902—3.) (Jahresb. d. Geschichtsw. 27. Jahrg. III, 97—104.)

Setterwall, Kristian. [Svensk historisk] bibliografi 1905. (HTsv. XXVI. Bilaga.) 37 s.

Christensen, Georg. H. C. Andersen og de danske folkeeventyr. (Danske Studier 1906, 103—12, 161—74.)

Hansen, Adolf. Engelsk Indflydelse paa dansk Aandsliv og Literatur i det 18. Aarhundrede. (Dansk Tidsskr. 1906, 394—407.)

Heusler, Andr. Heimat und Alter der eddischen Gedichte. Das isländische Sondergut. (Arch. CXVI, 249 – 81.)
Hildebrand, H. Minne af Heliga Birgitta. (Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886. XIX, 57—333.)
Hultin, Arvid. Finlands litteratur under frihetstiden. D. 1. Hfrs. 8:o. 8 + 320 s. 8,75 mk.
Irgens, Marie Stub. Ludvig Holberg i "Bergens Beskrivelse". En litteraturhistorisk studie. Kria. 8:o. 32 s. 0,75 kr. (= Smaaskr. fra det litteraturhist. seminar. I.)
Lagerborg, Rolf. Vår äldsta konstdiktning. (Skr. utg. af Sv. lit.-sällsk. i Finland. LXXVIII, 57–111.)
Rønning, F. Snorre Sturlasøn og Norges Kongesagaer. Særtryk af Indledning til Snorre Sturlasøns Olav den Helliges Saga. (Folkelæsning. Nr. 273.) Kbh. 8:o. 48 s. 0,25 kr.
Sijmons, B. Das niederdeutsche lied von könig Ermenrichs tod und die eddischen Hamþésmǫl. (ZfdPh. XXXVIII, 145—63.)

Heinzel, Richard.
Ark. XXII, 381—85 af *Rudolf Much.*

II. Tidsskrifter og lærde selskabers skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Udgivne af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. 1906. 2. Række. 21. Bd. Kbh. 8:o. 17 + 324 + 34 s. 4 kr.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Utgifven af Kungl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien genom *Hans Hildebrand.* Del 9. Nr. 6. 129 s. — D. 15. Nr. 3. 143 s. Sthm. 8:o.
Árbók hins íslenzka fornleifafélags. 1905. Rvík. 8:o. 64 s.
— Registur yfir árbækur félagsins fyrstu tuttugu og fimm árin (1880–1904) eftir *Brynjúlf Jónsson.* Rvík. 8:o. 94 s.
Arkiv för nordisk filologi utg. genom *Axel Kock.* Bd. 22. (Ny följd bd. 18.) H. 3—4. S. 217—386. — Bd. 23. (N. f. bd. 19.) H. 1—2. S. 1—210. Lund. 8:o. 6 kr.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. H. 13. (Bd. 8. H. 1.) Gbg. 8:o. (2) + 212 + 23 s. 5 kr.
Bidrag till vår odlings häfder. Utg. af Nordiska museet. 9. Sthm. 8:o. 35 + 160 s. 3 kr.
Bornholmske Samlinger. Bd. 1. Udg. af Bornholmsk Samfund. Rønne. 8:o. 195 s. (Anm. Fra Arkiv og Museum III, 166—72 af G. L. Grove.)
Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. 5. R. 6. Bd. 2. H. S. 97—192. Kbh. 4:o.
Danske Studier udgivne af *Marius Kristensen* og *Axel Olrik.* 1906. Kbh. 8:o. 224 s.

Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift utgifven af *Bernhard Salin.* 1906. Sthm. 8:o. 252 + 43 s.

Finskt Museum. Uppsatser och meddelanden utg. af Finska Fornminnesföreningen. Årg. 12. 1905. Hfors. 8:o. 96 s.

Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsberetning for 1905. Med 355 illustrationer i texten og en planche. Krnia. 8:o 6 + 446 s.

Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1906. Under redaktion af *Emil Ekhoff.* Årg. 1. Sthm. 8:o. 328 s. 5 kr.

Från Filologiska Föreningen i Lund. Språkliga uppsatser. III. Tillegnade *Axel Kock.* Lund. 8:o. (4) + 315 s. 5 kr.

Fra Arkiv og Museum. Tidsskrift for Østifternes Historie og Topografi udgivet af Østifternes historisk-topografiske Selskab. Bd. 3. H. 1—2. Kbh. 8:o. 176 s.

Fra Frederiksborg Amt. Aarbog for 1906 udg. af Frederiksborg Amts historiske Samfund. Fredensborg. 8:o. 116 s. 3 kr.

Historisk Aarbog for Thisted Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Thy og Hanherred. 1906. Thisted. 8:o. 52 s. 1 kr.

Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *Torvald Höjer.* Årg. 26. 1906. Sthm. 8:o. 296 + 63 s. + Bilagor.

Historisk Tidskrift för Skåneland, utg. af *Lauritz Weibull.* Bd. 2. H. 6. [Årg. 1906. H. 1.] S. 273—348. — Årg. 1906. H. 2—3. 103 s. Lund. 8:o.

Historisk Tidsskrift, 7. Række, udg. af den danske historiske Forening. Redigeret af *J. A. Fridericia.* Bd. 6. H. 5—6. S. 317—547. Kbh. 8:o.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. 4. R. 4. Bd. 1—2. H. S. 1—282. — 5. Bd. 1. H. S. 1—80. Kria. 8:o.

Jämtlands Läns Fornminnesförenings Tidskrift. Bd. 3. H. 4. S. 145—94. — Bd. 4. H. 1. 46 s. Östersund. 8:o.

Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening. Utg. af *O. Klockhoff.* 1905. 56 s. — 1906. 55 s. Linköping. 8:o.

Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord. Nouvelle Série. 1905—6. S. 233—360. Copenhague. 8:o.

Saga-Book of the Viking Club. Vol. IV. Part II. January, 1906. London. 8:o. S. 261—502.

Samfundet S:t Eriks Årsbok. 1906. Utg. genom *Gustaf Upmark.* Sthm. 8:o. (8) + 135 s. + 1 pl. + s. 25—48. 5 kr.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott genom *Aksel Andersson.* Årg. 26. 1905. Upps. 8:o. 10 + 250 + 24 s. 6 kr.

Samlingar utg. af Svenska Fornskriftsällskapet. 129—130. Sthm. 8:o.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. R. 4. Bd. 4. H. S. 353—496. — 5. Bd. 1—2. H. S. 1—228. Redigeret af *Villads Christensen.* Kbh. 8:o.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. LXXIII. Förhandlingar och Uppsatser. 19. 1905. 64 + 322 s. 3,50 mk. — LXXVIII. Förhandlingar och Uppsatser. 20. 1906. 65 + 397 s. 4 mk. Hfrs. 8:o.

Skrifter udgivne af Bergens historiske Forening. No. 12. Bergen. 8:o. 12 + 5 + 12 + 22 + (2) + (2) + 6 s.

Språk och Stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. Utgifven af *Bengt Hesselman*, *Olof Östergren*, *Ruben G:son Berg*. Årg. 6. Sthm.. 8:o. 252 s. 4 kr.

Svenska Landsmål och Svenskt Folklif. Tidskrift utg. på uppdrag af landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors och Lund genom *J. A. Lundell*. 1905. 116 s. + Bilagor. — 1906. 144 s. + Bilagor. Sthm. 8:o.

Vejle Amts Aarbøger udgivne af Vejle Amts historiske Samfund. 1906. Kbh. 8:o. 251 s.

Østsjællandske Aarbøger. Bd. 6. Udgivet af *Frederik Opffer*. Kjøge. 8:o. 72 s.

III. Nordisk sprogvidenskab.

1. I almindelighed.

Björkman, *Erik*. Nordiska inflytelser på engelska språket. (NT. 1906, 51–61.)

Collin, Carl. Semasiologiska studier över abstrakter och konkreter. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser. III, 225—61.)

von Friesen, Otto. Till den nordiska språkhistorien. Bidrag II. Upps. 8:o. 39 + 2 s. 0,75 kr. (= Skr. utg. af Human. vet.-samf. i Upps. IX. 6.)

Hellquist, Elof. Ett par nordiska *n*-presentier. (Ark. XXII, 362—66).

Karsten, *T. E*. Eine germanische Wortsippe im Finnischen. (Journal de la Soc. finno-ougr. XXXIII, nr. 20. 5 s.)

— Zur Kenntnis der germanischen Bestandteile im Finnischen. (Neuphilol. Mitteilungen. VIII, 1–17.)

Kock, *Axel*. Vidare om ordet *härad*. (Ark. XXII, 272—82, 386.)

Kristensen, *Marius*. Fra de sidste års sproggranskning. (Danske Studier 1906, 150—58.)

Lidén, Evald. Namnhistoriska bidrag. (Språk och Stil. VI, 11—14.)

Lindroth, *Hjalmar*. Dagsmeja. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser. III. 43—58.)

Logeman, H. On some cases of Scandinavian influence in English. (Arch. CXVII, 29—46, 268—86.)

Läffler, *L. Fr*. Astrid eller Estrid? En namnhistorisk undersökning. (Språk och Stil. VI, 1—10.)

Loewe, Rich. Germanische Sprachwissenschaft. Lpz. 1905. 8:o. 148 s. (Sammlung Göschen.) 0,80 m. (Anm. Litbl. XXVIII, 236—37 af G. Ehrismann.)

Paetzel, Walther. Die Variationen in der altgermanischen Alliterationspoesie. (T. 1.) Inaug.-diss. Berlin. 1905. 8:o. 66 s.

Prokosch, Eduard. Beiträge zur lehre vom demonstrativpronomen in den altgermanischen dialekten. Inaug.-diss. Lpz. Halle. 8:o. 8 + 94 s.

Saxén, Ralf. Etymologiska småbidrag. (Journal de la Soc. finno-ougr. XXIII, nr. 9. 9 s.)

Setälä, E. N. Zur herkunft und chronologie der älteren germanischen lehnwörter in den ostseefinnischen sprachen. (Journal de la Soc. finno-ougr. XXIII, nr. 1. 50 s.)

Stefansson, Jón. The oldest known list of Scandinavian names. (Saga-Book. IV, 296—311.)

Swenning, Julius. Tvenne ordbildningsfrågor i de nordiska fornspråken. (Ark. XXIII, 1—35.)

Trautmann, Reinhold. Germanische Lautgesetze in ihrem sprachgeschichtlichen Verhältnis. Inaug.-diss. Königsberg. 8:o. 69 s. (Anm. DLz. 1906, 1953 af L. Sütterlin.)

Wigforss, Ernst J. Några fall av oregelbunden behandling av framljudande vokal i de nordiska språken. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser. III, 169—80.)

2. Islandsk og oldnorsk.

a. Grammatik og leksikografi.

Buergel Goodwin, H. Det moderna isländska ljudsystemet. Några anmärkningar. (SvLm. 1905, 99—113.)

Celander, Hilding. Om övergången av *đ* > *d* i fornisländskan och fornnorskan. Akad. avh. Upps. 8:o. (8) + 103 s. 2,50 kr.

Erkes, Heinrich. Kurzer deutsch-neuisländischer Sprachführer mit Grammatik und Wörterverzeichnis. 8 + 224 s. — Beilage (1907) 14 s. Dortmund. 8:o. 4 m. (Anm. DLz. 1906, 2377—78, 1907, 863—64 af B. Kahle.)

Hægstad, Marius. Vestnorske maalføre fyre 1350. Innleiding: Latinsk skrift i gamalnorsk maal. (Chria. Vid. Selsk. Skr. II. Hist.-fil. Kl. 1905. No. 7.) Kria. 8:o. 33 s. (Anm. DLz. 1906, 2996—98 af G. Neckel.)

— Meir um nokre merkelege notidformer i gamalnorske gjerningsord. (Ark. XXII, 283—86.)

— og *Torp, Alf.* Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding. H. 2—4. S. 65—256 [*eignaskipti—lífnæring*]. Kria. 8:o. Hv. h. 0,80 kr.

Jónsson, Finnur. Nogle oldislandske aksentforhold. (Ark. XXIII, 36—52.)

Olsen, Magnus. Elvenavnene *Fǫđ*, **Feđ* og önavnet *Feđjar*. (Ark. XXIII, 90—97.)

Pálsson, Pálmi. Górúnargaldr. (Ark. XXIII, 97—99.)

Sjöros, Bruno. Málaháttr. En studie i fornisländsk metrik. Akad. afh. Hfrs. 8:o. 151 s. + 2 tavl. 1 mk.

Wenck, Herbert. Die alliteration im eddischen fornyrđislag. Ein beitrag zur kenntnis des altgermanischen satzaccents. (Beitr. XXXI, 91—238.) Også som Leipziger diss. 1905. 148 s.

Wood. Francis A. Etymological notes. (MLN. XXI, 39—42.)

b. Tekster, oversættelser og kommentarer.

Die Lieder der Edda. Hrsg. von *B. Sijmons* und *H. Gering.* Bd. 1. Text. Hrsg. und erklärt von B. Sijmons. T. 3. Einleitung. Halle. 8:o. 19 + 375 s. 9,40 m. (= Germanistische Handbibliothek. VII, 3.) (Anm. DLz. 1907, 98—101 af G. Neckel. — Bd. 1—2: Ark. XXIII, 367—81 af Finnur Jónsson.)

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni ađ halda bréf og gjörnınga, dóma og máldaga, og ađrar skrár, er snerta Ísland eđa íslenzka menn. Gefiđ út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. VIII, 1. Rvík. 8:o. 384 s.

Gamalnorsk fragment av Henrik Harpestreng. (Chria. Vid.-Selsk. Skr. II. Hist.-filos. Kl. 1906. No. 2.) Chria. 8:o. 16 s. 0,40 kr.

Konungs annáll. "Annales Islandorum regii." Isländska handskriften n:o 2087 4:to i den gamla samlingen på det Stora Kungl. Biblioteket i Köpenhamn. I diplomatariskt avtryck utg. av *H. Buergel Goodwin.* Upps. 8:o. 44 + 92 s. + 4 pl. 6 kr. (= Upps. univ. årsskr. 1906. Filosofi, språkvetenskap och hist. vetenskaper. 3.)

Rímnasafn. Samling af de ældste islandske rimer. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson.* 2 h. S. 129—208. Kbh. 8:o. 2 kr.

Sturlunga Saga. Efter Membranen Króksfjarđarbók, udfyldt efter Reykjarfjarđarbók, udg. af Det kgl. nordiske Oldskrift-Selskab [ved *Kr. Kålund*]. Bd. 1. Kbh. 8:o. 4 + 576 s. 10 kr. (Anm. Skírnir LXXX, 361—67 af B. M. Olsen. — Zbl. 1907, 1025 af —gk.)

Þiđriks saga af Bern. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Henrik Bertelsen.* 2 h. S. 161—320. Kbh. 8:o. 4 kr.

Vǫlsunga saga ok Ragnars saga lođbrókar. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Magnus Olsen.* 1 h. Kbh. 8:o. 96 s. 2,50 kr.

Endride Bredfod og Olav Trygvessøn. En oldnordisk Fortælling, oversat af *Holger Begtrup.* (Tidsskr. udg. af H. Begtrup. II, 193 —205.)

Snorre Sturlasøns Olav den Helliges Saga, oversat af *Gustav Storm.* (Folkelæsning. Nr. 273.) Kbh. 8:o. 472 s. 3,75 kr.

Boer, R. C. Beiträge zur Eddakritik. II. Hyndluljóđ. (Ark. XXII, 217—56.)

— Vǫlundarkviđa. (Ark. XXIII, 113—42.)

Bödtker, A. Trampe. Ivens saga und Bevis saga in cod. Holm. chart. 46, fol. (Beitr. XXXI, 261—71.)

Kahle, B. Zu Sigrdrifumǫl 11 (ed. Bugge). (ZfdPh. XXXVIII, 515—16.)

Olsen, Björn M. Et Bidrag til Spørgsmaalet om Jurisprudensen i Njála. (Tidsskr. f. Retsvid. XIX, 245—48.)

Olsen, Magnus. Til Hávamál strofe 152. (Ark. XXIII, 189—90.)

Schück, Henrik. Studier i Ynglingatal. [2.] S. 55—90. Upps. 8:o. 1 kr. (Upps. univ. årsskr. 1906. Progr.)

Færøsk.

Evensen, A. C. Føroysk orðabók. H. 6—7. S. 81—112. [*dekk—eldkast.*] Tórshavn. 8:o. Hv. h. 0,15 kr.

3. Dansk.

a. Grammatik og leksikografi.

Boysen, Lauritz. Der Vokalismus des Jydske Lov. Inaug.-diss. Kiel. Flensb. 8:o. 63 s.

Dahl, B. T. og *Hammer, H.* Dansk Ordbog for Folket. H. 13—16. 385—512. [*Hættemaage—Krigskasse.*] Kbh. 8:o. Hv. h. 0,30 kr.

Einenkel, Eugen. Die dänischen elemente in der syntax der englischen Sprache. (Anglia. XXIX. 120—28.)

Jespersen, Otto. Modersmålets Fonetik. Kbh. 8:o. 148 s. + 1 bilag. 3 kr.

Jessen, E. Etymologiserende Notitser. II. (TfF. 3 r. XIV, 97—108.)

Kalkar, O. Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700). H. 42—43. [Bd. 4.] S. 673—832. [*Undrykkelse—Vindæg.*] Kbh. 8:o. Hv. h. 2,50 kr.

Klitgaard, C. Hvarrer i Hanherred. (Saml. t. jydsk Hist. 3 r. V, 135—36.)

Kristensen, Marius. Fremmedordene i det ældste danske skriftsprog (för omtr. 1300). Disp. Kbh. 8:o. 4 + 79 s. (Anm. Litbl. XXVIII, 150—52 af B. Kahle.)

— Nydansk. En kort sproglig-geografisk Fremstilling. Kbh. 8:o. 12 + 90 s. 2 kr. (= Smaaskrifter udg. af Selskab for germ. Filologi. No. 2.) (Anm. FT. LXI, 278—81 af B. Sjöros. — Skírnir LXXX, 178—80 af B. Kristjánsson.)

Kristiansen, V. [ɔ: *Viggo Fausbøll*]. Ordbog over Gadesproget og saakaldt daglig Tale. 2. meget forøgede Udg. H. 1—11. Kbh. 8:o. Hv. h., 32 s., 0,50 kr.

Lefolii, H. H. Strøtanker, navnlig om vore relativformer. (Danske Studier 1906, 113—38.)

Ljunggren, Evald. Passiar. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser. III, 181—85.)

b. Tekster.

Et aktstykke fra stænderforhandlingerne i Kristiania 1645. Meddelt af *Oscar Alb. Johnsen.* (HTno. 4 r. IV, 81—97.)

Danske vider og vedtægter eller gamle landsbylove og byskråer. Udg. af *Poul Bjerge* og *Thyge J. Søegaard.* [Bd. 1.] 3 (slut-)h. S. 389—516. Kolding. 8:o. 2 kr. (Bd. 1 6 kr.)

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. 1584—1588. Kbh. 8:o. 1023 s. 9 kr.

Nogle Breve fra Aalborg Bispearkiv. (Saml. t. jydsk Hist. 3 r. V, 193—212.)

Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. Udg. for det Norske historiske Kildeskriftfond ved *H. J. Huitfeldt-Kaas.* Bd. 3. H. 3. S. 694—830 [Registre]. Bd. 4. H. 2—3. S. 321—829. Kria. 8:o.

Rigsraad *Otto Krags* Dagbogsoptegnelser vedrørende Krigen 1658—59. Meddelte af *G. L. Grove* og *K. Rockstroh.* (Danske Mag. 5. R. VI, 137—77.)

Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642—1650. Udg. fra det norske Rigsarkiv. Bd. 2. 1647—1650. H. 2. S. 161—327. Kria. 8:o. 2 kr.

Synodalia Lundensia 1646—1663 utg. af *Carl Gustaf Weibull.* (Hist. Tidskr. f. Skåneland. II, 294—331.)

4. Norsk.

a. Grammatik og leksikografi.

Falk, Hjalmar og *Torp, Alf.* Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog. 12. (slut-)h. Bd. 2. S. 481—551. [Tillæg og rettelser.] Krnia. 8:o. 1,90 kr.

Moe, Moltke. Norsk og dansk sprogdragt. Kria. 8:o. 0,25 kr. (= Bymåls-lagets småskrifter. I.)

Skulerud, Olai. Om vin-Navnenes Behandling i Fogderierne Nedre Telemarken og Bamle af Bratsberg Amt. (Chria. Vid. Selsk. Forhandl. for 1906. No. 2.) Kria. 8:o. 38 s. 0,75 kr.

Storm, Joh. Bibelsproget. En Fremstilling af Sproget i den nye Oversættelse af Det Nye Testamente. Kria. (1904.) 8:o. 108 s. 0,80 kr.

b. Retskrivning.

Eskeland, Lars. Norsk rettskrivings-ordbok. Kria. 8:o. 139 s. 1,50 kr.

Storm, Joh. Norsk Retskrivning. II. Moderat reformeret Retskrivning. 2. (slut-)h. S. 123—81. Sammensætning, Tegnsætning, Dobbeltformer, Bøining. Kria. 8:o. 0,85 kr.

5. Svensk.

a. Grammatik og leksikografi.

Belfrage, Sixten. Om attributiva bestämningars anslutning till förleden i sammansatta substantiv. (Språk och Stil. VI, 101—16.)

Berg, Ruben G:son. En nysvensk diminutivbildning [-*unge*]. (Språk och Stil. VI. 117—20.)

— Ordhistoriska anteckningar. (Smst. 121—22.)

— Prepositionsattribut till förled. (Smst. 126—27.)

— Konjunktionen *utan*. (Smst. 127—28.)

— Gustaviansk fraseologi och Tegnérs Svea. (Smst. 129—48.)

— Några öknamn, upptecknade af C. J. L. Almquist. (Smst. 246—47.)

— Interrogativet och relativet *hvem*. (Smst. 247—48.)

— Samma ord i dubbel funktion. (Smst. 251—52.)

— Hjälpverbet *lär*. (Smst. 252.)

von Friesen, Otto. Om landskapsnamnet Uppland. (Fataburen 1906, 17—28.)

Geete, Robert. *En-* i sammansättning med *neutra*. (Språk och Stil. VI, 81—94.)

Geijer, Herman. Om sättet för dialektala ortnamns upptagande i riksspråket. I. (Språk och Stil. VI, 203—45).

Hellquist, Elof. Studier öfver de svenska sjönamnen, deras härledning ock historia. (SvLm. XX, 1. S. 419—812. — XX, 2—5. S. 3—130. — XX, 6. S. 1—26.)

— Om uppkomsten af de fsv. adjektiven på *-likin*. (Ark. XXII, 359—62.)

— "Ydre härads gårdnamn". Några anmärkningar till R. Norrbys afhandling i ämnet. (SvLm. 1905, 88—98.)

Hesselman, Bengt. Tillägg om "metatesen *rl* > *lr*" (S. o. S. IV, 97—112). (Språk och Stil. VI, 124—25.)

Hjelmqvist, Theodor. Rättelser och förklaringar till några äldre nysvenska texter. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser, III, 162—68.)

Hylén, J. E. Några skolgrammatiska spörsmål. (Språk och Stil. VI, 149—76.)

Karsten, T. E. Österbottniska ortnamn. Språkhistorisk och etnografisk undersökning. I. Hfors. 8:o. 119 s. 2,50 mk.

Kjellberg, O. C. Svenska språkstudier på utländsk botten. Kap. 4. Pronomen i svenskan. Sthm. 8:o. 74 s. 1,50 kr. (— Sv. Riksspråkförbundets skr. 4.)

Kock, Axel. Svensk ljudhistoria. I. Vokalism. Lund. 8:o. 504 s. 4,25 kr. (Anm. Revue crit. LXIII, 102—3 af P. Doin. — DLz. 1907, 1055—57 af H. Pipping. — Zbl. 1907, 577 af —bh—. — Svensk läraretidning 12 sept. 1906 af H. W—r. — Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning 14 nov. 1906 af Gustaf Cederschiöld. — Le Moyen-Age 1907 s. 55 af G. H. — Museum 1907 dec. sp. 99 af R. C. Boer.)

— Historiska bidrag till svensk språkforskning. (Ark. XXII, 333—58.)

Lidén, Evald. Nsv. *gök.* (Språk och Stil. VI, 95–100.)

Lindqvist, Axel. Oförvägen, förvägen och liknande. (Språk och Stil. VI, 177–84.)

Lindroth, Hjalmar. Om adjektivering af particip. En studie inom nusvensk betydelselära. Akad. afh. Lund. 8:o. 8 + 176 s. 3,50 kr.

Noreen, Adolf. Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. H. 7–8. Bd. 5. S. 129–256. 2 kr. Bd. 7. S. 1–96. 1,50 kr. Lund. 8:o.

Olson, Emil. Svenska *kippa* m. m. En semologisk-etymologisk studie. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser III, 59–74.)

Ordbok öfver svenska språket. Utg. af Svenska Akademien. H. 31–33. B, ark. 101–20. [*Besolda–Beta.*] D, ark. 5–14. [*Dag–Dam.*] Lund. 4:o. Hv. h. 1,50 kr.

Ortnamnen i Älvsborgs län. Utg. av Kungl. Ortnamnskommittén. Del 3. Bjärke härad. 67 s. 1,25 kr. — Del 5. Flundre härad. 73 s. 1,25 kr. — Del 12. Väne härad. 180 s. 2,75 kr. Sthm. 8:o. (Anm. Fornvännen 1906, 197–98 af O. A.)

Paulson, Johannes. Metriska anteckningar vid Vilhelm Ekelunds öfversättningar ur den grekiska Anthologien. (Språk och Stil. VI, 193–202.)

Pipping, Hugo. Zur altschwedischen Wortkunde. (Neuphilol. Mitteilungen. VIII, 139–43.)

Stenhagen, Alfred. Vantmakeri. (Språk och Stil. VI, 248.)
— En emfatisk superlativus. (Smst. 248–49.)

Söderbergh, Herman. Den tvåstafviga takten i svensk hexameter. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser. III, 279–301.)

Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H. 22. Bd. 2. S. 889–936 [*utspisning–var öker*]. Sthm. 4:o. (Saml. utg. af Sv. fornskr.-sällsk. 130.) 3 kr.
— Medeltida rättsuttryck från Värmland, Närke och Småland. Promotionspr. Lund. 8:o. 24 s.

Östergren, Olof. Familjenamn på *-inder.* (Språk och Stil. VI, 123–24.)
— Inom, utom. (Smst. 191–92.)

b. Retskrivning.

Brate, Erik. Pedagogik och rättstafning. (Pedag. tidskr. XLII, 265–70.) *Hoppe, Otto.* Genmäle. (Smst. 374–76.) *Brate, Erik.* Svar. (Smst. 376–77.)

Kastman, C. W. och *Lyttkens, I. A.* Ordlista över svenska språket med stavning i enlighet med Svenska akademiens ordlista, 7:e uppl. med de ändringar, som föreskrivas i kungl. cirkuläret den 7 april 1906. Sthm. 8:o. 4 + 214 s. 2,25 kr.

Lindvall, F. W. Rättstafningsfrågan inför Svenska Akademien. (Pedagog. tidskr. XLII, 137–50.)

Svenska Akademien och rättstafningsfrågan. (Pedagog. tidskr. XLII, 176—82.)

e. Tekster.

Fornhandlingar rörande Jämtlands län. [Forts.] (Jämtl. läns fornm. tidskr. III, 145—82. IV, 6—7.)

Guta lag och Guta saga jämte ordbok utgifna för Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur af *Hugo Pipping*. 2. h. [Ordbok.] S. 33—96. Kbh. 8:o. 1,50 kr.

Handlingar på svenska rörande "Vårfrupänningen" till Vadstena klosters byggnad och underhåll. Efter gamla handskrifter utg. af *Robert Geete*. Sthm. 8:o. (Bilaga till Sv. fornskr.-sällsk. årsmöte 1906. S. 125—52.)

Konung Gustaf den förstes registratur. XXIV. 1553, 1554. Utg. genom *Joh. Ax. Almquist*. Sthm. 8:o. 7 + 632 s. (Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.) 8,50 kr.

Messenius, Joh. Dala-krönika utgifven af *C. A. Ossbahr*. (Samlaren XXVI, 93—138.)

Svenska medeltids-postillor. Efter gamla handskrifter utg. af *G. E. Klemming*, fortsatta af *Robert Geete*. 4. d. 2. (slut-)h. S. 129—287. Sthm. 8:o. (= Saml. utg. af Sv. fornskr.-sällsk. 129.) 2,50 kr.

Svenska riksrådets protokoll. Utg. genom *Severin Bergh*. XI: 2. (1645, 1646.) S. 273—594 + 11 s. Sthm. 8:o. 6.50 kr. (Handlingar rörande Sveriges historia utg. af Riksarkivet. Ser. 3.)

Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utg. af *Herman Lundström*. H. 3—4. S. 177—368. Sthm. 8:o. (Skr. utg. af Kyrkohist. förening. II: 3.) Hv. h. 2 kr.

Västeråsbiskopen Ol. Stephani Bellinus' böneskrift till Karl IX. (Kyrkohist. Årsskr. V, 255—59.)

6. Dialekter.

a. Grammatik og leksikografi.

Danell, Gideon. Nuckömålet. I. Inledning ock ljudlära. Akad. avh. Sthm. 1905. 8:o. 224 s. S. 5—180 = SvLm. 1906. H. 2.)

Feilberg, H. F. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. H. 28—29. [Bd. 3.] S. 321—480. [*skrummelkoge—spejl.*] Kbh. 8:o. Hv. h. 2,50 kr.

Hesselman, Bengt. Om *e*- och *ä*-ljuden i uppländskan. (Språk och Stil. VI, 54—73.) [Jvfr. *Adolf Noreen:* En rättelse. (Smst. 52—53.]

Hogstad, Johan. Elvromsmaalets grammatik med ei maalprøva. Gjenomset av Amund B. Larsen. Kria. 8:o. 36 s. 0,60 kr.

Hultman, O. F. Nuckömålets fiur "fyra". (SvLm. 1906, 55—56.)

Kallstenius, G. Värmländska bärgslagsmålets ljudlära. Tillägg ock rättelser till SvLm. XXI. 1 (1902). (SvLm. 1906, 52—54.)

Landtmanson, Sam. Västgötamålets l- och r-ljud. (SvLm. 1905. H. 3. 100 s.)

Larsen, Amund B. The Dialects of Norway. A survey of their characteristics. (Jour. of engl. and germ. phil. VI, 99–114.)

Lindberg, Karl Hilmer. Skeemålets ljudlära. Akad. avh. Gbg. 8:o. 212 + 23 s. (= Bidrag till kännedom om Gborgs o. Bohusläns fornm. o. hist. H. 13.) 5 kr.

Ljunggren, Evald. Dial. böna vb. badda. (SvLm. 1905, 80—87.)

Pedersen, Anders. En grænsedialekt. (Ark. XXIII, 53—89.)

Reitan, Jørg. Aalens maalføre. Kort fremstilling av lydlæren med oversigt over ordenes bøining. (= Chria. Vid.-Selsk. Skr. II. Hist.-filos. Kl. 1906. No. 4.) Kria. 8:o. 59 s. 1,60 kr. (Anm. DLz. 1907, 1568—69 af E. Mogk.]

Ross, Hans. Norske bygdemaal. II. Vest-Telemaal. (= Chria. Vid.-Selsk. Skr. II. Hist.-filos. Kl. 1906. Nr. 3.) Kria. 8:o. 64 s. 1,60 kr.

Sivertsen, P. E. Maalet i Hemna. (Norske maalføre. II.) Oslo. 8:o. 32 s. 0,50 kr.

Sundberg Anderson, Erich. Ordlista öfwer Jemtskan och dess bemerkelse på Swänska, inrättad Åhr 1729. (SvLm. 1906, 57–66.)

Thorsen, P. K. Langue et nationalité. (Manuel hist. de la question du Slesvig, 89—114.)

Vendell, Herman. Ordbok över de östsvenska dialekterna. H. 3. S. 589—900 Hfrs. 4:o. (= Skr. utg. af Sv. Litteratursällsk. i Finland. LXXV.) 5 mk.

Wessman, V. E. V. Äldre kort å- och u-ljuds motsvarigheter i mellersta och östra Nylands svenska dialekter. (= Skr. utg. af Sv. lit.-sällsk. i Finland LXXIII, 311–22.)

b. Tekster.

Albert Bayers jydske Bibliothek. Aarhus. 8:o. Nr. 11. *Jensen, Svend P.* Pæ' Smeds Jawt-Krønnike fortold o jysk Boenmoel. 22 s. 0,35 kr.

— Nr. 12. *Christensen, J. Carl.* Kakkelovnssjov. Smaahistorrer fortold o vestjydsk Buendmoel. (2. Awten.) 50 s. 0,65 kr.

Bornholmiana. (Bornh. Saml. I, 177–93.)

Braset, Karl. Fjellbekken. Dikt paa Sparbumaal. 88 + 2 s. Kria. 8:o. 1,50 kr.

Kullander, A. Samtal på västgötamål. Ur en gammal klockares anteckningar. (SvLm. 1906, 24–51.)

Langli, O. R. Gamalt fraa Sparbu. Gamla lundar. Oslo. 8:o. 16 s. 0,40 kr.

— Gamalt paa Sparbumaal. 2. sendingi. Gamla lundar. S. 17—32. Kria. 8:o. 0,40 kr.

Stafset, K. D. Frøken Nelly Klopstock eller den nationale Aand. Skaadespel fraa ei Bondebygd (i Bygdemaalet). Volden. 8:o. 72 s. 0,80 kr.

Sägner ock historier på Asplandsmål upptecknade av *G. E. Weis.* (SvLm. 1906, 85—138.)

Westin, H. Två jämtska bröllopskvåden. (Jämtlands läns fornm. tidskr. IV, 20—45.)

IV. Runekundskab, mytologi og sagnhistorie.

Boeles, P. C. J. A. En nieuwe runen-inscriptie gevonden in Friesland. (De Nederlandsche Spectator 1906, nr. 18.)

Boëthius, Joh., Levander, Lars och *Noreen, Adolf.* Dalska runinskrifter från nyare tid. (Fornvännen 1906, 63—91.)

Bugge, Sophus og *Olsen, Magnus.* Norges Indskrifter med de yngre Runer. Runerne paa en Sølvring fra Senjen. Med antikvariske Meddelelser om Fundet af *O. Nicolaissen.* Kria. 4:o. 20 s. 1 kr.

Läffler, L. Fr. Tolkning af runinskrifterna å fyra danska dopfuntar. (Fornvännen. 1906, 181—85.)

Olsen, Magnus. De skaanske og bornholmske runestene. (Danske Studier 1906, 20—39.) (Anm. af: Ludv. F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede. III. Runestenene i Skåne og på Bornholm. Kbh. 4:o. 1904—05.)

Swenning, Julius. Skärkindsstenens runindskrift. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser. III, 220—22.)

Söderberg, Sven, och *Brate, Erik.* Ölands runinskrifter granskade och tolkade. H. 2. S. 89—150, pl. 18—38, 1 karta. Sthm. 1900—06. 4:o. 4,50 kr.

Wimmer, Ludv. F. A. Témoignage des monuments runiques sur la nationalité du Slesvig. (Manuel historique de la question de Slesvig, 3—60.)

Björkman, Erik. Nordiska vikingasagor i England. (NT. 1906, 437—54.)

Bleyer, Jacob. Die germanischen elemente der ungarischen Hunnensage. (Beitr. XXXI, 428—599.)

Boer, R. C. Untersuchungen über den Ursprung und die Entwicklung der Nibelungensage. (Schluss.) (ZfdPh. XXXVIII, 39—109.)

— — Bd. 1. Halle. 8:o. 10 + 280 s. 8 m. (Anm. Zbl. 1906, 792—93 af W. G.)

Craigie, W. A. The religion of ancient Scandinavia. London. 8:o. 12 + 72 s.

Deutschbein, Max. Studien zur Sagengeschichte Englands. T. 1. Die Wikingersagen: Hornsage, Haveloksage, Tristansage, Boevesage, Guy of Warwicksage. Cöthen. 8:o. 12 + 264 s. 7 m. (Anm. DLz. 1906, 1578—82 af A. Stimming. — Zbl. 1906, 1276—77 af —ier. — Modern Language Review II, 176—77 af W. P. Ker. — Litbl. XXVIII, 280—82 af W. Golther.)

Faraday, L. Winifred. Custom and Belief in the Icelandic Sagas. (Folk-Lore. XVII, 387—426.)

Heusler, Andreas. Zur Skiöldungendichtung. (ZfdA. XLVIII, 57—87.)
Jónsson, Jón Haddingssaga Saxa. (Ark. XXII, 256—71.)
Kahle, B. Der Ragnarökmythus [Schluss]. (Arch. f. Religionsw. IX, 61—72.)
Mayer, Chr. Aug. Brünhilde. Eine Untersuchung zur deutschen Heldensage. (Zts. f. vergl. Lit.-geschichte. N. F. XVI, 119—71.)
Mogk, Eugen. Germanische Mythologie. Lpz. 8:o. 129 s. (Sammlung Göschen.)
Neckel, Gustav. Studien über Fróđi. (ZfdA. XLVIII, 163—86.)
von Negelein, Julius. Germanische Mythologie. Lpz. 8:o. 7 + 136 s. (= Aus Natur und Geisteswelt. 95 Bd. IV.) 1,25 m. (Anm. DLz. 1906, 2308—9 af A. Heusler. — Zbl. 1907, 930—31 af —gk.)
Olrik, Axel. Jættekamp og Ragnarok. (Dansk Tidsskr. 1906, 89—99.)
Stjerna, Knut. Mossfynden och Valhallstron. (Från Filolog. föreningen i Lund. Språkl. uppsatser III, 137—61.)
— Drakskatten i Beovulf. (Fornvännen 1906, 119—44.)

V. Arkæologi, kulturhistorie og folklore.

Almgren, Oscar. Uppländska stenåldersboplatser. (Fornvännen. 1906, 1—19, 101—18.)
— Undersökning och beskrifning af förhistoriska fornlämningar i Sverige under år 1906. (Smst. 291—98.)
— Ett graffält från den äldre järnåldern vid Halleby i Skärkinds socken. (Meddel. f. Östergötlands fornm. 1905, 13—28.)
— Undersökningar på Vikbolandet 1906. (Smst. 1906, 13—23.)
— Stenåldersboplatsen vid Bråviken. (Smst. 1906, 23—31).
Arbo, C. O. E. Den blonde Brachycephal og dens sandsynlige Udbredningsfelt. (Chria. Vid.-Selsk. Forhandl. for 1906. No. 6.) Chria. 8:o. 21 s. (Anm. DLz. 1907, 1076—77 af K. Penka.)
Arne, T. J. Graffältet vid Ljunga i Skönberga socken, Östergötland. (Meddel. f. Östergötlands fornm. 1905, 1—12.)
— Järnåldersgraffältet vid Alvastra. III. (Smst. 1905, 29—31.)
— Det store guldfyndet från Sköfde. (Fornvännen 1906, 92—95.)
Berg, Wilhelm. Bohusläns forntid. Gbg. 8:o. 118 s. + 4 pl. 2 kr.
Brøgger, A. W. Studier over Norges stenalder. I. Øxer uden skafthul fra yngre stenalder fundne i det sydøstlige Norge. Med 47 figurer, 1 kart og "Resumé in deutscher Sprache." (Chria. Vid.-Selsk. Skr. I. Math.-nat. Kl. 1906. No. 2.) Chria. 8:o. 190 s. 6 kr.
Coll, A. L. Fra Helleristningernes Omraade. (3. Stykke.) (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1905, 1—34.)
Dragendorff, H. Terrasigillatafunde aus Norddeutschland und Skandinavien. (Ztschr. f. Ethnol. XXXVIII, 369—77.)
Frödin, Otto. En svensk kjökkenmödding. Ett bidrag till de postglaciala nivåförändringarnas historia. (Ymer. XXVI, 17—35.)

Gustaf Adolf, Prins. Undersökning af en grafhög vid Tinkarp nära Sofiero. (Fornvännen 1906, 53—62.)

Gustafson, Gabriel. Norges oldtid. Mindesmærker og oldsager. [O. m. T. Gammel norsk kultur i tekst og billeder udg. af Norsk Folkemuseum.] Kria. 4:o. 149 s. 8 kr. (Anm. NT. 1906, 549—52 af O. Montelius.)

— Grafundersökningar på Gotland. VII—XI. (Antiqv. tidskr. IX: 6. 129 s.)

Hammer, S. C., and *Nyhuus, H.* The Viking ship found at Oseberg. (Century Mag. LXX, 729—33.)

Hansen, Andr. M. Nogle arkæologisk-geologiske bemærkninger. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 161—92.)

— De ældste husformer i Norge. (Det no. geogr. Selskabs Aarbog. XVII, 144—216.) — *Konrad Nielsen.* Spörsmaalet om den lappiske torvgammes oprindelse. (Journ. de la Soc. finno-ougr. XXIII, nr. 7. 21 s.)

Harts, N., og *Winge, Herluf.* Om Uroxen fra Vig, saaret og dræbt med Flintvaaben. (Aarb. 1906, 225—36.)

Holst, Nils Olof. Flintgrufvor och flintgräfvare i Tullstorpstrakten. (Ymer. XXVI, 139—74.)

Kjellmark, Knut. Undersökningar i Kronobergs län år 1905. (Fornvännen 1906, 158—68.)

— Undersökning af vikingagrafvar i Ås socken i Jämtland. (Jämtlands läns fornm. tidskr. III, 182—87.)

Kjær, Hans. Notes on the Danework. (Saga-Book IV, 312—25.)

Madsen, Emil. Klejtrup Voldsted. (Saml. t. jydsk Hist. 3 r. V, 167—75.)

Montelius, Oscar. Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. Lpz. 8:o. 336 s. mit 540 abbild. 9 m. (Anm. DLz. 1906, 1261—62 af M. Hoernes. — Zbl. 1906, 851—52.)

— "Vadstenabrakteaten" och en nyfunnen guldbrakteat präglad med samma stamp. (Fornvännen. 1906, 145—50.)

— Stenåldersgrafvar begagnade under bronsåldern. (Smst. 169—79.)

Much. Die Trugspiegelung orientalischer Kultur in den vorgeschichtlichen Zeitaltern Nordeuropas. (Mitteil. d. Anthrop. Ges. in Wien. XXXVI, h. 3—4.)

Müller, Sophus. Bopladsfundene, den romerske Tid. (Aarb. 1906, 93—224.)

— Trouvailles de stations habitées (époque romaine). Traduit par E. Philipot. (Mém. de la Soc. R. des Antiquaires du Nord. 1905—06.)

Nicolaissen, O. Arkæologiske undersøgelser i Nordlands og Tromsø amter 1905. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 341—52.)

— Fortegnelse over oldsager, indkomne til Tromsø museum i 1905. (Smst. 389—93.)

Nielsen, H. A. Bidrag till Danmarks forhistoriske Befolknings — særligt Stenaldersfolkets — Anthropologi. (Aarb. 1906, 237—318.)

Nielsen, Yngvar. Alteret ved Alterhø. Et ældgammelt Kultusminde fra Romsdalen. (HTno. 4 r. V, 1—32.)

Nordin, Fredrik, Ekhoff, Emil och *Arne, Ture J:son.* Graffältet vid Bjärs i Hejnum socken, Gotland. (Antiqv. tidskr. XV n:r 3. 143 s.)

Paape. Über die Heimat der Arier und die der Ostgermanen. (Beilage z. Jahresber. des Helmholtz-Realgymnasiums in Schöneberg. Ostern 1906.) 4:o. 21 s.

Petersen, Th. Nogle Bemerkninger om de saakaldte "hellige hvide Stene". (Det norske Vid. Selsk. Skr. 1905. No. 8.) Trondhjem. 8:o. 25 s.

— Fortsatte Udgravninger i Namdalen. III. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1905, 353—78.)

Poulsen, Frederik. Nordisk Dyreornamentik. (Tidsskr. f. Industri. VII, 85—96.)

Rydbeck, Otto. Ett silfverfynd från vikingatiden. (Fornvännen. 1906, 186—90.)

Rygh, K. En Gravplads fra Broncealderen. (Det kgl. no. Vid. Selsk. Skr. 1906. No. 1.) Trondh. 8:o. 29 s.

Sarauw, Georg F. L. Sur les trouvailles faites dans le nord de l'Europe datant de la période dite de l'hiatus. (1. Congrès préhist. de France. Session de Périgueux. 1905. S. 244—48.)

Schetelig, Haakon. Gravene paa Myklebostad paa Nordfjordeid. Med 1 planche og 43 figurer i teksten. (Bergens Museums Aarbog 1905. No. 7.) 54 s.

— Fortegnelse over de til Bergens Museum i 1905 indkomne sager ældre end reformationen (med 9 figurer i teksten). (Smst. No. 14.) 52 s.

— The cruciform brooches of Norway. With 194 illustr. (Bergens Museums Aarbog. 1906. No. 8.) Bergen. 8:o. 162 s. 3 k.

— Ship-burials. (Saga-Book. IV, 326—63.)

Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet. Tillväxten under år 1906. (Fornvännen 1906, 199—290.)

Thomsen, Thomas, og *Jessen, A.* Brabrand-Fundet fra den ældre Stenalder, arkæologisk og geologisk behandlet. (Aarb. 1906, 1—74.)

Veblen, A. A. Recent archeological investigations in Northern Europa. (Iowa Journ. of hist. and pol. III, 453—55.)

Wibling, Carl. Ringtorpsfynden. Grafskicket i Norden under öfvergångstiden mellan brons- och järnåldern. Hborg. 8:o. 61 s. 2 kr.

Alcenius, Otto. Förteckning öfver mynt funna i S:t Henriks bönekapell i Kjulo. (Finskt Museum. XII, 84—88.)

Appelgren, T. G. Konung Gustaf I:s mynt. (Numismat. meddelanden 1905. XVI. 13 + 145 s.)

Arne, Ture. Ett keltiskt mynt funnet i svensk jord. (Fornvännen. 1906, 49—51.)

Handskriftsprof 1500—1800. Till tjänst vid öfningar i handskriftsläsning. Utg. ur Lunds universitetsbiblioteks handskriftsamling. Med förord af *Martin Weibull.* 2:a uppl. Sthm. (1905.) Fol. (4) + 26 s. + 8 bl. faks. 4 kr.

Hauberg, P. Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241. Avec un résumé en français. S. 309—81 + 6 tvl. Kbh. 4:o. 4,40 kr. (Vidensk. Selsk. Skr. 6 R. Hist.-fil. Afd. V, 3.)

Hildebrand, Hans. Gotlandsmynt med Jens Billes vapen. (Fornvännen 1906, 196—97.)

Myntfynd från Linköping. (Meddel. från Östergötlands fornm. 1905, 33—37.)

Norström, Rosa. Myntfynd från Bösarps kyrkogård, Skytts hd, Skåne. (Fornvännen 1906, 191—95.)

Storck, H. Dansk Vaabenbog. Afbildninger til A. Thiset og P. L. Wittrups Nyt dansk Adelslexikon. H. 1—2. Kbh. 4:o. Hv. h., 15 tvl., 5,25 kr.

Aaberg, M. Uddrag af en gammel Kæmnerbog. Et Blad af Thisted Kommunalhistorie. (Hist. Aarbog f. Thisted Amt. 1906, 42—50.)

Åbo stads historiska museum. Kulturhistoriska bilder utg. på foranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum. H. 1. Hfrs. 4:o. 32 s. + 3 pl. 0,90 mk.

Ambrosiani, Sune. Om järnkakelugnar och järnugnar. (Fataburen. 1906, 93—114.)

Andersen, J. Oskar. Gejstlighedens Betjening af Menigheden i Danmark i den ældre Middelalder (med særligt Hensyn til Vendelbo Stift). (Kirkehist. Saml. 5 R. III, 613—22.)

Arenander, E. O. Kortfattad beskrifning af gamla ångermanländska ekonomibyggnader och jordbruksredskap utställda i modeller i Norrköping 1906. Upps. 8:o. 43 s. 0,25 kr. (Anm. Fataburen 1906, 250—52 af N. E. H[ammarstedt].)

Bang, Gustav. Kirkebogsstudier. Bidrag til dansk Befolkningsstatistik og Kulturhistorie i det 17. Aarhundrede. Kbh. 8:o. 142 s. 3,50 kr.

Berg, R. Haandværkets sociale Udvikling. Kbh. 8:o. 14 s. (Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning. Nr. 112.) 0,20 kr.

Berrum, Hans. Norges Posthistorie. 1720—1814. 11 + 543 s. Kria. 8:o. 4 kr.

Bugge, Alexander. Vikingerne. Billeder fra vore forfædres liv. 2. Samling. Kbh. 8:o. 342 s. 5,50 kr. (Anm. Saga-Book IV, 470—72 af E. Magnússon. — NT. 1906, 297—99 af G. Cederschiöld.)

— Die Wikinger. Bilder aus der nordischen Vergangenheit. Autor. Übertragung aus dem Norwegischen von Heinz Hungerland. Halle. 8:o. 282 s. 6 m. (Anm. DLz. 1906, 1893 af K. Lehmann. — Zbl. 1907, 293—94.)

Bøgh, Johan. Bergenske Kandestøbere og deres Mærker. Med historiske Indledninger. (Vestlandske Kunstindustrimuseums Aarbog for 1905, 9—80.)

Cappelin, O. Fastlagsgillet, en kulturskildring från ett östskånskt fiskläge. (SvLm. 1905, 67—79.)

Ebbell, Clara Thue. Dramatiske forestillinger i Bergen i gamle dage. (For kirke og kultur. XIII, 395—405.)

Ellinger, Nina. Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660. Udarbejdede efter de bevarede Regnskaber over Øresundstolden. 1. Del. Tabeller over Skibsfarten. Kbh. 4:o. 10 + 404 s. 22,50 kr.

Erichsen, A. E. Bergens kathedralskoles historie. Bergen. 8:o. 3 + 242 s.

Hagberg, Louise. Påskäggen och deras hedniska ursprung. (Fataburen 1906, 129—54.)

Hagen, K. Frühgeschichtliche Viehschellen im Norden. (Korrespondenzbl. d. deutsch. Ges. f. Anthrop. XXXVI, 134—36.)

Hammarstedt, N. E. Julbröd. (Fataburen 1906, 49—51.)

Hanssen, Andreas. Hollandske Kedelførere. Et gammelt Lavs Historie. (Saml. t. jydsk Hist. 3 r. V, 1—116.) *Carøe, K.* Nogle bemærkninger. (Smst. 189—92.)

Hazelius, Gunnar. Om handtverksämbetena under medeltiden. En inledning till skråväsendets historia i Sverige. Med författarens lefnadsteckning. Sthm. 8:o. 35 + 160 s. + 1 portr. 3 kr. (= Bidrag till vår odlings häfder. 9.)

Helander, J. Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan. Fragment ur ett större efterlämnadt arbete. (Kyrkohist. Årsskr. V, 5—26.)

Holm, Teodor. Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk posthistoria. I. 1620—1642. Sthm. 8:o. 10 + 192 s. 3 kr.

H[öjer, T.] Ett bidrag till den svenska predikoverksamhetens historia under medeltiden. (HTsv. XXVI, 46—49.)

Jakobsson, Jón. Yfirlit yfir muni, selda og gefna Forngripasafni Íslands árid 1904. (Árb. Forn. fél. 1905, 58—59.)

Jónsson, Finnur. Nordens fremmedforbindelser i vikingetiden. (TfF. 3 r. XIV, 145—56.)

Jørgensen, J. A. En bornholmsk Mordsag fra det 17. Aarhundrede. (Bornh. Saml. I, 169—76.)

Keyland, Nils. Om den svenska allmogens jakt. (Fataburen 1906, 1—16, 115—125.)

— En brudutstyrsel från Härjedalen. (Smst. 45—49.)

Knudsen, Fr. Den gamle islandske Boldleg og dens Forhold til Nutidens Lege. (Danske Sudier 1906, 70—90.)

Lindbæk, J. og *Stemann, G.* De danske Helligaandsklostre. Fremstilling og Aktstykker. Kbh. 8:o. [8] + 221 + 244 + 36 s. 6 kr., uden Diplomatarium 3 kr. (Anm. Kirkehist. Saml. 5. R. III, 587—88 af H. F. Rørdam.)

Lithberg, Nils. Bröllopsseder på Gottland. (Fataburen 1906, 65—92.)

Lund, W. En røgstue fra Nordmør. (Tidsskr. f. Bondekultur I.)

Meinander, K. K. Katalog öfver de kulturhistoriska samlingarna på Villan Hagasund. Hfrs. 8:o. 88 s. 0,75 mk.

— Anteckningar om äldre finska uniformer. (Finskt Museum XII, 12—19, 25—33.)

V *Modin, E.* Olofsmässan. (Småskr. utg. af Norrländska studenters folkbildningsförening. I, 1—26.)

Nicolaissen, O. Nordlandske ildsteder. Aare, skorsten og bilægger. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1905, 333—40.)

Nordlander, Johan. Om birkarlarne. (HTsv. XXVI, 215—55 [forts.].)

Olafsen, O. Gjestgivere i Norge i fordums dage. (For kirke og kultur. XIII, 349—63.)

— Kræmmere og landhandlere i Norge i ældre og nyere tid. (Smst. 578—92.)

— Gamle Røgstuer (røykstover) i Hardanger. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 247—70.)

Olrik, Axel. Drengene på legevolden. (Danske Studier 1906, 91—102.)

Olrik, Jørgen. Gammelt Tintøj. (Tidsskr. f. Industri. VII, 53—77.)

Pedersen, Laurits. Det ærbare og velagtede Snedkerlav i den højt- og vidtberømte Sø-, Køb- og Handels-Stad Helsingør 1. August 1581—1906. Fredensborg. 4:o. 40 + 10 s. (Anm. Fra Arkiv og Museum. III, 173—74 af C. Nyrop.)

— Godt Folk og uærligt Folk i det gamle Helsingør. (Fra Frederiksborg Amt. 1906, 60—99.)

Petersen, Carl S. En rejse i Danmark i vinteren 1674. Af en hollandsk købmands beretning. (Fra Arkiv og Museum. III, 1—41.)

Petersen, P. Fattigvæsen i Hillerød i gamle Dage. (Fra Frederiksborg Amt. 1906, 100—16.)

Ravn, J. J. Skoler og Skolelærere. (Vejle Amts Aarbøger 1906, 182—85.)

Ravn, V. C. English instrumentalists at the Danish court in the time of Shakespeare. (Sammelbände d. intern. Musikgesellsch. VII, 550—63.)

Roede, H. C. Fra "Magasinets" Dage. (Fra Arkiv og Museum. III, 146—49.)

Rosman, Holger. Sammanslutningar inom handelsvärlden under äldre tider. Föredrag. Sthm. 8:o. 45 s. 1 kr.

Rudberg, Gunnar. Kvarnstenstillverkningen i Lugnås. Några anteckningar. (Fataburen 1906, 210—31.)

Schvindt, Theodor. Finsk etnografisk atlas. I. Jagt och fiske. Hfrs. 4:o. 53 pl. + 26 s. svensk + 24 s. finsk + 29 s. fransk text. 10 mk. (Anm. Fataburen 1906, 186—87 af N. K.)

Sidenbladh, E. Th. Stockholms urmakareämbete 1695—1788. (Samf. S:t Eriks Årsbok 1906, 69—93.)

Siljestrand, *K. K.* Sköfde skola i äldre tider till 1700-talets slut, hufvudsakligen efter handlingar och anteckningar i läroverkets arkiv. Läroverksprogr. Sköfde. 1905. 4:o. 17 s.

Svedenborg, Jesper. Klotspelet i Hornborga by, Hornborga socken, Västergötland. (Fataburen 1906, 35—37.)

Tjøtta, L. A. Gamle norske ovne i Stavanger amt. (Stavang. Mus. Aarshefte 1905.)

Wawrinsky, R. Sveriges lasarettsväsende förr och nu. Ett stycke svensk kulturhistoria. Sthm. 8:o. 10 + 930 s. + 3 bilag. 35 kr.

W[estma]n, K. G. Om Birgittas orden; anteckningar med anledning af T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia. (HTsv. XXVI, 256—72.)

Visted, K. Røgstuovn—badstuovn. (Tidsskr. f. Bondekultur I.)

— Vor ældste bondedragt. (Smst. I.)

Wistrand, P. G. Svenska folkdräkter. H. 1—4. Sthm. 4:o. 64 s. + 12 pl. Hv. h. 2 kr.

Wulff, Frederik. Det kjøbenhavnske Barberlavs Historie samt Begivenhederne indenfor Barber- og Frisørforeningen af 25. Februar 1861 og Barber- og Frisørvendeforeningens Syge- og Begravelseskasse. (Omslagstitel: Barbervæsenet i Danmark 1506—2. Februar —1906.) Kbh. 4:o. 335 s. + 16 bill. 6 kr.

Beckett, Francis. Danske Kongers Gravmæler. (Tidsskr. f. Industri. VII, 21—44.)

— Kathoveddøren paa Ribe Domkirke. (Saml. t. jydsk Hist. 3. r. IV, 436—51.)

Bendixen, B. E. Mitteilungen aus der mittelalterlichen Sammlung des Museums in Bergen. X. Altertafeln oder Antependia. (Bergens Museums Aarbog. 1905. No. 12.) 19 s.

— Stavkirker i Sønd- og Nordfjord. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1905, 380—81.)

— og *Schirmer, Herm. M.* Vievandskar. (Smst. 382—83.)

— Altare portatile (Tragaltar). (Smst. 383.)

— En gammel stue. (Smst. 383—84.)

Bruun, Daniel. Middelalderlige Bygninger paa Kirkebø. (Architekten. VIII, 417—29, 433—44.)

Dietrichson, L. Vore Fædres Verk. Norges Kunst i Middelalderen. En populær Fremstilling. Kria. 8:o. 8 + 292 s. 5,50 kr.

— Monumenta Orcadica. Nordmændene paa Orknøerne og deres efterladte Mindesmærker. Med en Oversigt over de keltiske (førnorske) og skotske (efternorske) Monumenter paa Øerne, Originaltegninger og en Afhandling om Magnuskathedralen i Kirkwall af Johan Meyer. 152 Illustr. 16 + 200 s., pl. 1—86, bilag 1—5 c samt 14 + 77 s. (Den sidste del med engelsk titel og tekst.) Kria. 4:o. Indb. 55 kr. (Anm. NT. 1906, 457—60 af O. Montelius.)

Ekhoff, Emil. Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier i den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna. (Fornvännen 1906, 20—48.)

Fett, Harry. Gamle norske hjem, hus og bohave. Med 492 bill. Kria. 4:o. 173 s. Indb. 12 kr.

— Yngre norsk folkeornamentik paa mangletrær. Kria. 8:o. 54 s. (— Norge i gammel tid Kulturhistoriske bidrag utg. af Norsk Folkemuseum. II.) 2,50 kr.

— — (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 193—246.)

Helms, Jacob, og *Amberg, H. C.* Ribe Domkirke. I Anledning af Kirkens Hovedistandsættelse 1882—1904 udg. af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Kbh. 8:o. 126 s. 3 kr.

Hildebrand, Hans. Alexander den stores himmelsfärd. (Fornvännen 1906, 44—48.)

Hofstad, Peter. Id kirke i Smaalenene. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 324—32.)

Janse, Otto. Medeltidsminnen från Östergötland. Med 100 bilder i ljustryck och autotypi efter förlagets originalfotografier. Sthm. 8:o. 4 + 180 s. 5 kr.

Jensen, Chr. Axel. Minder om Herluf Trolle og Birgitte Gøje i Helsingør Olaikirke. (Fra Arkiv og Museum. III, 156—65.)

— Ejler Rønnovs Gaard i Odense. (Architekten. VIII, 281—91.)

— Om Kjøge Kirkes Altertavle. (Østsjæll. Aarbøger VI, 35—40.)

Kielland, Jens Z. M. En Triforie-Understok fra Hørning Kirke. (Aarb. 1906, 323—24.)

Leith, Disney. Notes on some Icelandic churches. (Saga-Book IV, 365—81.)

Lorenzen, Vilh. Vor Frue Kirke og Hospitalet i Aarhus, forhen Dominikanernes Kirke og Kloster. Med Tegninger og Opmaalinger af C. Bræstrup. Aarhus. 4:o. 39 tosp. s. + 5 bl. 2,75 kr. (Anm. NT. 1906, 539—40, og Architekten VIII, 333—36 af F. Beckett.)

Mackeprang, M. Vore ældste Alterkalke. (Aarb. 1906, 75—92.)

— Jydske Landsbykirkers Portaler. (Architekten. VIII, 458—80.)

Meinander, K. K. En medeltida väfnad från Nykyrko. (Finskt Museum XII, 44—45.)

Neergaard, Carl. Gammel Bindingsværksarkitektur i vore Kjøbstæder. (Tidsskr. f. Industri. VII, 113—20, 177—82 (fortsættes).)

Nordhagen, Olaf. Balke, Ulnes og Slidre kirker. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 281—306.) *Herm. M. Schirmer.* Slidre og Ulvnæs kirker, Valdres. (Smst. 384.)

Opmaalinger udgivne af Foreningen af 3. December 1892. Aarg. 1900—1905. [Bd. 2.] Kbh. Fol. 4 s. + 67 tavl. Ikke i bogh.

Oppermann, Th. Kunsten i Danmark under Frederik V og Christian VII. Bygnings-, Billedhugger- og Malerkunstens Frigørelse. Kbh. 4:o. 172 s. 7,50 kr.

Pettersen, Fredrik. Høijord stavkirke, Vestfold. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 307—23.)

Roland, A. "Mesula"-konstruktioner. (Fataburen 1906, 38—44.)

Romdahl, Axel L. Några enklare 16- och 1700-talsstolar bland Nordiska museets senaste förvärf. (Fataburen 1906, 52—57.)

Roosval, J. Die St. Georgs-Gruppe der Stockholmer Nikolaikirche im Historischen Museum zu Stockholm. (Jahrbuch d. K. Preuss. Kunstsammlungen. XXVII, 106—17 + 1 pl.)

— Torbiörn Tidemansons rim om den store Örjanen och andra bidrag till detta monuments historia under 1500- och 1600-talen. (Samf. S:t Eriks Årsbok 1906, 56—68.)

Rydbeck, Otto. Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka. (Fataburen 1906, 171—78.)

Sandström, Josef. Ett par västgötastugor. (Fataburen 1906, 232—35.)

Schirmer, Herm. M. Dragehoveder. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 57—111.)

— En vindskjæring. (Smst. 384—88.)

Tegninger af ældre nordisk Architektur udg. af *H. Storck.* 4. Saml. 4. Række. H. 4—6. 5. Saml. 1. Række. H. 1. Kbh. Fol. Hv. h., 3 tvl., 1,25 kr.

Uldall, F. Danmarks middelalderlige Kirkeklokker. Kbh. 4:o. 51 + 327 s. 35 kr. (Anm. Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1906, 374—76 af C. W. Schnitler.)

— Vendsyssels ældste og mærkeligste Kirkebygninger. (Kirkehist. Saml. 5 R. III, 605—13.)

Wallem, Fredrik B. De legendariske fremstillinger paa Kaupanger-antemensalet. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 35—56.)

— The Legendary Representations on the Frontal from Kaupanger. (Bergens Museums Aarbog. 1905. No. 13.) 18 s.

Weibull, Lauritz. Studier i Lunds domkyrkas historia. Lund. 8:o. 104 s. (= Hist. Tidskr. f. Skåneland. 1906. H. 2—3.) 1,75 kr. (Anm. Kult och Kunst 1907, 60—78 af Th. Wåhlin. – *L. Weibull.* Genmäle. Smst. 244—62.)

Asbjørnsen, P. Chr. Udvalgte folkeeventyr. Ny samling. Udg. af *Moltke Moe.* Illustr. af Th. Kittelsen. Kria. 1907 (tr. 1906). 8:o. 156 s. 3 kr.

B[oiv]ie, H. Ett musikinstrument från Dalarna. (Fataburen 1906, 235—39.)

Djursagor från Österbotten. Ur *J. O. I. Ranckens* samlingar. (SvLm. 1905, 37—66.)

Elling, Catharinus. En ny samling af gamle norske folkemelodier. (Samtiden. XVII, 174—77.)

Feilberg, H. F. Bro-brille-legen. En sammenlignende studie. Sthm. 1905. 8:o. 98 s. (= SvLm. 1905. H. 2.)

Fett, Harry. Nøkkelharpe. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 388.)

Grøn, F. Træk af norsk folkemedicin. (Tidsskr. f. Bondekultur I.)

Haukenæs, Th. S. Huldrefolk og Kristenfolk. Kulturvidenskab og morskabslæsning for unge og gamle. (Norsk Sagnskat. 2. del.) Granvin. 8:o. 349 s. 3 kr.

— Gammelt Bondeliv. Granvin. 8:o. 31 s. 0,50 kr.

Johansson, Levi. Lucia och de underjordiske i norrländsk folksägen. (Fataburen 1906, 193—97.) *Hammarstedt, N. E.* Tillägg. (Smst. 197–201.)

Johnsson, P. En svartkonstbok från Östra Göinge. (SvLm. 1906, 18—23.)

Klockhoff, O. Grimhildsvisan. (Ark. XXIII, 143—89.)

Koht, Halvdan. Bondestrid. Smaa segner og uppskrifter fraa Nordmøre. Kria. 8:o. 110 s. 1,50 kr.

Kristensen, Marius. Takt og arbejde. (Danske Studier 1906, 1—19.)

Landtmanson, Samuel. Några visor och dansmelodier från Västergötland. (Fataburen 1906, 155—70.)

Leijonhufvud, Sigrid. Gotländsk uppteckning af medeltida formulär för invigning af födoämnen. (Fornvännen 1906, 151—57.)

Le Romancero Scandinave. Choix de vieux chants populaires du Danemark, de la Suède, de la Norvège, de l'Islande et des iles Féroé. Traduction en vers populaires assonants par *Léon Pineau.* Paris. 8:o. 241 s. (= Collection de contes et chansons populaires. T. 30.) (Anm. Revue critique LXI, 267 af A. C.)

Nielsen, Eivind. Østenfor sol og vestenfor maane. Norske folkeeventyr. Tekst og tegninger. Kria. 8:o. 26 s. 1 kr.

Noreen, Adolf. Ännu en gång de språkliga nötterna. (Språk och Stil. VI, 74—80.)

Norlind, Tobias. Melodier till svenska folkvisor och folkdanser, upptecknade före år 1800. (SvLm. 1906, 69—79.)

Nyblin, A. G. Staffanssjungning. (SvLm. 1906, 5—15.)

Panum, Hortense. De folkelige Strengeinstrumenter i Nordens Middelalder. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 112—60.)

von der Recke, Ernst. Nogle Folkeviseredactioner. Bidrag til Visekritiken. Kbh. 8:o. 207 s. 5 kr. — *Axel Olrik.* Riboldsvisen. (Danske Studier 1906, 40—42, 175–221.) — *Sofus Larsen,* E. von der Recke, Nogle Folkeviseredactioner. En kritisk Studie. (Ark. XXIV, 67–82.)

Stafset, K. D. 280 gamle norske gaator. Volden. 8:o. 40 s. 0,85 kr.

Wistrand, P. G. En småländsk svartkonstbok. (Fataburen 1906, 239—44.)

VI. Ældre retsvidenskab, historie og topografi.

Beauchet, L. Loi d'Upland. (Nouv. Revue hist. de droit franç. et étr. XXX, 28—57, 593—608.)

Bratt, Arnold. Tolkning af Smålandslagens kristnubalk. (Kyrkohist. Årsskr. V, 149—64.)

Johnsen, Oskar Alb. De norske stænder. Bidrag til oplysning om folkets deltagelse i statsanliggender fra reformationen til enevældet (1537–1661). (= Chris. Vid.-Selsk. Skr. II. Hist.-filos. Kl. 1906. No. 5.) Kria. 8:o. 369 s. 9,20 kr.

Matthiessen. Die väterliche Aussage nach schleswig–holsteinischem Recht. (Zum XXVIII. deutschen Juristentage. Festgabe überreicht vom Kieler Ortsausschuss. S. 28—94.)

Maurer, Konrad. Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte. Aus dem Nachlasse des Verfassers hrsg. von der Gesellschaft der Wissenschaften in Kristiania. Bd. 1, 1. Hälfte: Altnorwegisches Staatsrecht. Lpz. 1907 [ɔ: 1906]. 8:o. 440 s. 14 m. (Anm. DLz. 1906, 3155—56 af K. Lehmann.)

Pappenheim, Max. Eigenhändiges Testament und Testierfreiheit im früheren Rechte Schleswigs. (Zum XXVIII. deutschen Juristentage. Festgabe überreicht vom Kieler Ortsausschuss. S. 9—27.)

The Law of the Westgoths according to the manuscript of Aeskil. With an introduction and explanatory notes, done into English by *A. Bergin.* Rock Island, Ill. 90 s. + 1 facs.

Aspelin, J. R. Traditioner om Jutefejden. (Finskt Museum. XII, 56—59.)

Bergenstråhle, G. Striden vid Brunnbäck 1521. (Vårt fosterland och dess försvar. 1906, nr. 1.)

Daae, Anders. De norske Kongers Hyldning og Kroning. En historisk Oversigt fra de ældste til de seneste Tider. Med 26 Illustr. Kria. 8:o. 122 s. 2 kr.

Daae, Ludvig. Nogle Studier i Saxo Grammaticus. (HTno. 4 r. IV, 129–60.)

Daenell, E. Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der zweiten Hälfte des 14. bis zum letzten Viertel des 15. Jahrhunderts. Gekrönte Preisschrift. Bd. 1–2. Berlin. 8:o. 17 + 474, 15 + 561 s. 20 m. (Anm. Zbl. 1907, 630—31.)

Hertzberg, Ebbe. Harald Haarfagres Skattepaalæg og saakaldte Odelstilegnelse. (HTno. 4 r. IV, 161–91.)

Hoffmann, M. Lübecks Krieg gegen Dänemark 1509–1512. (Mitteil. d. Vereins f. lübeck. Gesch. XII, 70–87.)

Martin, J. Gustave Vasa et la réforme en Suède. Essai historique. Paris. 8:o. 30 + 512 + 4 s.

Melsted, Bogi Th. Íslendinga saga. Gefin út af Hinu íslenzka bókmentafjelagi. 2. bd. 1. h. Kphöfn. 8:o. 160 s. (Anm. Zbl. 1907, 834—35 af C. Küchler.)

Nielsen, Yngvar. Studier over Harald Haarfagres Historie. (HTno. 4 r. IV, 1–80.) — *Absalon Taranger.* Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen. Kritik. (Smst. 98–128.)

— Nesjar. (HTno. 4 r. V, 75–80 [forts.].)

Pelzer, H. Friedrichs I von Hohenstaufen Politik gegenüber Dänemark, Polen und Ungarn. Münsterer diss. Lpz. 8:o. 65 s.

Sars, J. E. Udsigt over den norske Historie. H. 4—28. I. S. 145 —323. II. S. 1—400. III. S. 1—272. Krnia. 8:o. Hv. h. 0,60 kr.

Steenstrup, Joh. Les noms de lieux du Slesvig considérés comme témoignage de l'histoire et de la nationalité du peuple. (Manuel hist. de la question du Slesvig, 61—73.)

Thubert, E. Politique du Nord de l'Europe au moyen âge. Les Northmen en France. (Revue d'hist. diplom. 1906, 511—36.)

Weber von Rosenkrantz, Woldemar. Zu dem Verzeichnis der bei Hemmingstedt gefallenen Ritter und Knappen. (Zts. d. Ges. f. Schl.-Holst. Geschichte XXXVI, 299—301.)

Vogel, Walther. Die Normannen und das Fränkische Reich bis zur Gründung der Normandie (799—911). Heidelb. 8:o. 15 + 442 s. 12 m. (= Heidelberger Abhandlungen z. mittleren u. neueren Geschichte. 14 H. — Kap. 1 også som inaug.-diss. Berlin, 7 + 48 s.) (Anm. Zbl. 1907, 660—61.)

Åkerhielm, E. Från medeltidens kungaö [Visingsö]. (Sv. turistfören. årsskr. 1906. 161—82.)

Aarhus. Byens Historie og Udvikling gennem 1000 Aar. Med Billeder af J. Ølsgaard. Teksten af *F. Beckett, R. Berg, J. Clausen, A. Jensen.* 21—25 (slut-)h. S. 321—91 + (10) s. Aarhus. 8:o. Hv. h. 0,35 kr.

Abildgaards, Søren, Dagbog fra hans Rejser i Nordslesvig 1775—76. Udgivet af *M. Mackeprang.* (Sønderjydske Aarb. 1906, 98—175.)

Arbo, C. Paper i Hvalergruppen. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1905, 380.)

Bendixen, B. E. Gimmestad kirke, Nordfjord. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 271—80).

Berg, Lorens. Om jordegodsets fordeling i Tønsberg len (det senere Jarlsberg grevskab) i 1650 og 1701. (HTno. 4 r. V, 33—66.)

Berggren, Per Gust. Vårfrukapellet i Linköping. (Meddel. fr. Östergötlands fornm. 1906, 1—13.)

Bidrag till Helsingfors stads historia, samlade och utg. af *P. Nordmann.* Bd. 2. 129 s. Bd. 3. 215 s. Hfrs. 8:o. Hv. bd. 2 mk.

Bojsen, F. Af Møns historie. Den ældre middelalder. Kbh. 8:o. 191 s. 3 kr.

Bokkenheuser, Knud. De svandt, de svandt...! Vandringer i det gamle København. Kbh. 8:o. 131 s. 2,25 kr.

Brandorff, J. O. Graabrødreklosteret i Kolding. (Vejle Amts Aarbøger 1906, 19—37.)

Bugge, Alexander. Et ukjendt kloster nordenfjelds [Munkeby kloster]. (HTno. 4. r. V, 67—74.)

— Novgorod som varjagisk by. (NT. 1906, 572—88.)

Eliassen, P. Bidrag til Kolding Bys ældre Historie. (Vejle Amts Aarbøger 1906, 192—245.)

Eriksson, Johan. Hallands Väderö. En geografisk och historisk beskrifning. Med 15 illustr. Sthm. 8:o. 69 s. + 1 pl. 1,50 kr.
Fabricius, Knud. Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige. Studier over Nationalitetsskiftet i de skaanske Landskaber i de nærmeste Slægtled efter Brømsebro- og Roskildefredene. I. 1645–1660 162 + 25 s. 2,50 kr. II. 1660–1676. 251 + 27 s. 3 kr. Kbh. 8:o.
Graarud, G. Holmestrand og omegn. En historisk oversigt. H. 1–8. Kria. 8:o. 128 s. Hv. h. 0,60 kr.
Hald, P. L. Fortidsminder i Thy og Hanherred. (Hist. Aarbog f. Thisted Amt. 1906, 28–35.)
Hansen, H. J. Sct. Gertruds Kapel i Kjøge. (Fra Arkiv og Museum. III, 138–45.)
Hartman, Torsten. Borgå stads historia. D. 1. Borgå. 8:o. 8 + 256 s. 4,50 mk.
Hoffmeyer, J. Blade af Aarhus Bys Historie. 2. Halvbd. S. 225–515. Aarhus. 8:o. 6 kr.
Jensen, Chr. Axel. Holmegaard. (Architekten. VIII, 38–43.)
— Løvenborg. (Smst. 173–78.)
— Endnu en Gang Karmelitternes Sygehus og Herluf Trolles Gaard. (Smst. 541–45.)
Jónsson, Björn. Íslenzk höfuðból II. Hólar í Hjaltadal og Hólabiskupsdæmi. (Skírnir. LXXX, 249–61, 323–36.)
Jónsson, Brynjólfr. Rannsókn í Árnesþingi sumarið 1904 (að nokkru leyti áður undirbúin). (Árbók h. ísl. fornleifafél. 1905, 1–51.)
— Enn um hella. (Smst. 52–55.)
— Forn gerði hjá Þorleifsstöðum. (Smst. 55–56.)
— Forn gerði hjá Rauðnefsstöðum o. fl. (Smst. 56–57.)
Karlsson, K. H. Electus Björn i Skara samt Striderna om domprosteriet i Skara 1449–1475. (Kyrkohist. Årsskr. V, 27–31.)
Kau, Hans. Om Gadbjerg Sogns ældste Kirke. (Vejle Amts Aarbøger 1906, 117–35.)
Kielland, Jens Z. M. St. Nicolai kapel, Undredal. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1905, 379.)
— Urnæs kirke i Sogn. (Smst. 379.)
Kornerup, J. Vor Frue Kirke og Kloster i Roskilde. (Kirkehist. Saml. 5. R. III, 251–61.)
— Merløse Herreds Fortidsminder. (Smst. 591–600.)
Krarup, H. Chr. Nikolaj Taarn. (Architekten. VIII, 145–46.)
la Cour, V. Af Holbæk slots bygningshistorie. Tilskud fra synsforretninger og lensregnskaber. (Fra Arkiv og Museum. III, 89–137.)
Lorenzen, Vilh. Karmelittermunkenes Sygehus i Helsingør. (Architekten. VIII, 257–62.)
Løffler, J. B. Vordingborg Slotskirke. (Aarb. 1906, 319–22.)
Mackeprang, M. Borup. En Landsbykirkes Historie. (Architekten. VIII, 129–35.)

Mentzer, O. v. Gräfsnäs slottsruin. Ett gammalt Västgötaminne. (Sv. turistfören. årsskr. 1906, 68–90.)

Meyer, Hilbrandt. Bergens Beskrivelse. Tillæg og Rettelser af *B. E. Bendixen.* H. 2. S. 70–154. Bergen. 8:o.

Munthe, C. O. Frederikshalds og Frederikstens Historie indtil 1720. Kria. 8:o. 16 + 327 s. + 9 bilag. 13 kr.

Nielsen, N. P. Højelse Kirke. (Østsjæll. Aarbøger VI, 3–26.)

Nielsen, Yngvar. Olaf Kyrre og den første christne Helligdom paa Nordnes. (Skr. udg. af Bergens hist. Forening. No. 12. I.) 12 s.

— Rokoberget. (Den no. Turistforen:s Aarbog f. 1906, 97–118.)

Olrik, Hans. Tisvildeegnen i gamle Dage. (Fra Frederiksborg Amt 1906, 1–59.)

Ottsen [o: *Otto Lausten*]. Der Kreis Tondern. Bilder aus der Erdkunde und Geschichte des Kreises. Tondern. 8:o. 8 + 232 s. + 1 tvl.

Petersen, Magnus. St. Nicolai Kirke i Nakskov. (Kirkehist. Saml. 5. R. III, 266–72.)

Petersen, Thade. Rømø. Et Bidrag til Øens Historie og Beskrivelse [sluttet]. (Sønderjydske Aarb. 1906, 30–97.)

Plünnecke, C. Fredriksstad indtil det 20de Aarhundrede. Retslig og kommunal Administration. 3. Del. Krnia. 8:o. 15 + 255 s. 4,25 kr.

Quisling, J. S. Øvre Telemarkens historie i det 17. aarhundrede. Skien. 8:o. 296 s. 3 kr.

Rambusch. Skærn Aa. (Saml. t. jydsk Hist. 3. r. V, 155–66.)

Rasmussen, H. St. Knuds Kirke i Odense. (Den danske Turistf:s Aarsskrift 1906, 3–21.)

Richter, J. Det gamle og det nye Trondhjem. Kria. 4:o. 46 + 32 + 81 + 140 s. Indb. 6 kr.

Rockstroh, K. C. Endnu en Gang Tyborøn-Agger Tangen 1657. (Saml. t. jydsk Hist. 3 r. IV, 452–63.)

Rosenkjær, H. N. Fra det underjordiske København. Geologiske og historiske Undersøgelser. Med Fortegnelser over Plante- og Dyrelevninger bestemte af A. C. Johansen, Ove Rostrup, N. Hartz. Kbh. 8:o. 148 s. 4 kr.

— Historiske Bygningsfund ved "Holger Danske". (Architekten. VIII, 272–76.)

Ruuth, J. W. Viborgs stads historia. H. 8–10. S. 699–986. Hfrs. 8:o. Hv. h. 1,50 mk.

Schiött, Fr. Nogle Blade af St. Annæ Kvarters Historie. I. (Architekten. VIII, 513–20.)

Schlüter, W. Der Norden Europas in der mittelalterlichen Kartographie. (Sitzungsber. d. Gelehrten Estnischen Ges. 1905, 1–20.)

Sivers, H. J. Westerwiks stads historia och beskrifning udi trenne delar. Linköping. 1758. Omtr. Westerwik 1905. 8:o. (17) + 378 + (6) s. + 1 pl. + 1 portr.

Smidt, C. M. Nationalmuseets Udgravning af Blaataarn. (Fra Arkiv og Museum. III, 42–70.)
— Drøsselbjærgs toskibede Kirke. (Architekten. VIII, 165–67.)
Stavnem, P. Optegnelser vedkommende Stavangers Fortid. Stavanger. 8:o. 111 s. 1,50 kr.
Steenstrup, Johannes C. H. R. Nogle Bemærkninger om Tangen ved Agger. (Saml. t. jydsk Hist. 3. r. IV, 464–68.)
Sørensen, Einar. Hovedøens kloster. (Kringsjaa. XXVII, 129–44.)
Sørensen, S. A. Bidrag til Larviks Historie. Larvik. 8:o. 45 s. 0,25 kr.
Tiander, K. Poězdki skandinavov v Běloe more. S.-Petersburg. 8:o. 6 + 450 s. [Skandinavernes Rejser til det Hvide Hav.]
Wallem, Fr. B. Fører i Trondhjem og omegn Med en oversigt over byens historie. Trondh. 8:o. 72 s. 1,25 kr.
Weibull, Lauritz. En tillernad förstöring af Glimmingehus. (Hist. Tidskr. f. Skåneland. II, 332–35.)

Tillæg.

Anmeldelser af tidligere udkomne arbejder.

Austfirðinga sǫgur udgivne ved *J. Jakobsen.* Kbh. 1902–3. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 238 af W. Golther.)
Bertelsen, H. Dansk sproghistorisk Læsebog. I. Kbh. 1905. 8:o. (Anm. TfF. 3. r. XIV, 176–77 af K. Mortensen.)
Bjarnason, Bjørn. Nordboernes legemlige Uddannelse i Oldtiden. Kbh. 1905. 8:o. (Anm. Ark. XXIV, 98–102 af Emil Olson. — Skírnir LXXX, 172–78 af B. M. Ólsen.)
Boden, Fr. Die isländische Regierungsgewalt in der freistaatlichen Zeit. Breslau. 1905. 8:o. (Anm. Zts. d. Savigny-Stift. f. Rechtsges. Germ. Abt. XXVII, 370 af E. Mayer.)
Brøgger, A. W. Øxer af Nøstvettypen. Kria. 1905. 8:o. (Anm. NT. 1906, 230–32 af O. Montelius.)
Brøgger, W. C. Strandliniens Beliggenhed under Stenalderen i det sydøstlige Norge. Kria. 1905. 8:o. (Anm. NT. 1906, 230–32 af O. Montelius.)
Bugge, Alexander. Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i vikingetiden. Kria. 1904. 8:o. (Anm. Scottish hist. review III, 370–74 af G. Groudie.)
Bugge, Sophus. Norges Indskrifter med de ældre Runer. Kria. 1891—1905. 4:o. (Anm. GgA. 1906, 89–163 af Th. v. Grienberger. — Litbl. XXVII, 363—64 af O. Brenner.)
Dahlerup, V. Geschichte der dänischen Sprache. Übersetzt von W. Heydenreich. Ulm. 1905. 8:o. (Anm. Zbl. 1906, 1463–64 af —bh—. TfF. 3. r. XIV, 175–76 af K. Mortensen.)
Detlefsen, D. Die Entdeckung des germanischen Nordens im Altertum. Berl. 1904. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXIX, 136–38 af Fr. Kauffmann.)

Fagrskinna. Nóregs kononga tal udg. ved *Finnur Jónsson*. Kbh. 1902—3. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 9—10 af W. Golther.)

Feilberg, H. F. Jul. Bd. 1–2. Kbh. 1904—05. 8:o. (Anm. ZfV. XVII, 115—16 af J. Bolte.)

Golther, W. Nordische Literaturgeschichte. T. 1. Lpz. 1905. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 7—8 af B. Kahle.)

Hackman, A. Die ältere Eisenzeit in Finnland. I. Hfrs. 1905. 8:o. (Anm. GgA. 1906, 953—61 af R. Hausmann.)

Hellquist, E. Studier i 1600-talets svenska. Ups. 1901. 8:o. (Anm. Journ. of Engl. and Germ. Phil. VI, 456—60 af G. T. Flom.)

— Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga. Gbg. 1904. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 267—68 af B. Kahle.)

Herrmann, Paul. Nordische Mythologie in gemeinverständlicher Darstellung. Lpz. 8:o. 1903. (Anm. Hist. Ztschr. 3. F. II, 185—86 af R. Henning. — ZfdPh. XXXVIII, 545—46 af Fr. Kauffmann.)

Hesselmann, Bengt. Sveamålen och de svenska dialekternas indelning. Upps. 1905. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 364—65 af B. Kahle. — Ark. XXIII, 282—85 af Am. B. Larsen.)

Heusler, A. Lied und Epos in germanischer Sagendichtung. Dortmund. 1905. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 237—38 af K. Helm. ZfdPh. XXXVIII, 546—48 af Fr. Kauffmann.)

Hoops, Joh. Waldbäume und Kulturpflanzen im germanischen Altertum. Strassb. 1905. 8:o. (Anm. Neuphil. Mitteil. VIII, 151—53 af H. Suolahti. — Zts. d. Savigny-Stift. f. Rechtsges. Germ. Abt. XXVII, 339—48 af R. Hübner. – Litbl. XXVIII, 49—54 af Bartholomae. — GgA. 1906, 921—52 af E. H. L. Krause. — Anglia. Beiblatt XVII, 193—212 af M. Förster. — ZfdPh. XXXVIII, 539—40 af Fr. Kauffmann.)

[Kålund, Kr.] Palæografisk Atlas. Oldnorsk-islandsk Afdeling. Kbh. 1905. Fol. (Anm. Ark. XXIV, 201—16 af Sam. Jansson.)

Kristnisaga. Þáttr Þorvalds ens víðfǫrla. Þáttr Ísleifs biskups Gizurarsonar. Hungrvaka. Hrsg. von *B. Kahle.* Halle. 1905. 8:o. (Anm. Revue critique LXIII, 289—90 af L. Pineau. — Zbl. 1907, 513—14 af —bh—.)

Lind, E. H. Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. H. 1. Ups. 1905. 8:o. (Anm. TfF. 3 r. XIV, 177—79 af F. Jónsson.)

Mackeprang, M. Dansk købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV. Kbh. 1900. 8:o. (Anm. Hist. Jahrb. XXXVII, 127—30 af A. Lorenzen.)

Meissner, Rudolf. Die Strengleikar. Ein beitrag zur geschichte der altnordischen prosalitteratur. Halle. 1902. 8:o. (Anm. Litbl. XXVII, 313—15 af W. Golther.)

Modin, Erik. Härjedalens ortnamn ock bygdesägner. Sthm. 1902. 8:o. (Anm. Ark. XXIII, 285—88 af J. Nordlander.)

Müller, Sophus. Urgeschichte Europas. Deutsche Ausg. von O. L. Jiriczek. Strassb. 1905. 8:o. (Anm. Arch. f. Anthrop. N. F. IV, 211–12 af J. R.)

Nordiska Studier tillegnade *Adolf Noreen.* Upps. 1904. 8:o. (Anm. Ark. XXIV, 90—98 af Alf Torp.)

Olrik, A. Danmarks heltedigtning. 1. del. Rolf krake og den ældre Skjoldungrække. Kbh. 1903. 8:o. (Anm. Samtiden XVII, 46–49 af Alf Larsen. — Litbl. XXVIII, 8–9 af W. Golther.)

Olsen, Magnus. Det gamle norske ønavn Njarðarlǫg. Kria. 1905. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 268 af K. Helm.)

Origines Islandicæ. A collection of the more important sagas relating to the settlement of Iceland. Ed. and transl. by *G. Vigfusson* and *F. Y. Powell.* Vol. 1—2. Oxford. 1905. 8:o. (Anm. Saga-Book IV, 415–67 af E. Magnússon.)

Rhamm, K. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slavischen Altertumskunde. Abt. 1. Die Grosshufen der Nordgermanen. Braunschw. 1905. 8:o. (Anm. Engl. hist. review. XXI, 354—58 af P. Vinogradoff. — Zts. d. Savigny-Stift. f. Rechtsges. Germ. Abt. XXVII, 348–69 af Fr. Boden.)

Risberg, B. Den svenska versens teori. I. Sthm. 1905. 8:o. (Anm. Språk o. Stil VI, 40–51 af G. Kallstenius.)

Schück, Henrik. Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. I–II. Sthm. 1904. 8:o. (Anm. Tilskueren 1906, 348—52 af Alf Larsen.)

Sveriges historia intill 20. seklet. Afd. 1. *O. Montelius.* Forntiden. Sthm. 1903. 8:o. (Anm. HTsv. XXVI. Öfvers. o. granskn. 57 – 61 af Knstj.)

— Afd. 2. *H. Hildebrand.* Medeltiden. Sthm. 1904—05. 8:o. (Anm. Pedagog. tidskr. XLII, 14–20 af N. Höjer.)

Sæmundar-edda. Eddu-kvæði. *Finnur Jónsson* bjó til prentunar. Rvík. 1905. 8:o. (Anm. Skírnir, LXXX, 73—81 af B. M. Ólsen.)

Westman, K. G. Svenska rådets historia till år 1306. Akad. afh. Upps. 1904. 8:o. (Anm. Kyrkohist. Årsskr. V, 286–92 af H. Holmquist.)

Wilser, L. Die Germanen. Beiträge zur Völkerkunde. Eisenach. 1904. 8:o. (Anm. Litbl. XXVIII, 265–68 af K. Helm.)

Wimmer, Ludv. F. A. De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede. Bd. 3. Runestenene i Skåne og på Bornholm. Kbh. 1904—05. 4:o. (Anm. NT. 1906, 204—10 af H. Bertelsen.)

Om utvecklingen af ljudförbindelsen *eu̯u̯* i nordiska språk.

Enligt språkforskarnas samstämmiga mening återgår en stor del af de nordiska ord som innehålla ljudförbindelsen *-ygg*, i östnord. äfven *-jugg* (*-iugg*), på germanska grundformer, innehållande ett däremot svarande *-eu̯u̯*. Man är vidare fullt ense om att såsom mellanformer mellan de båda nu angifna ytterpunkterna former med *-iggu̯* måste antagas. Ja, bortser man från opposition från ett enstaka håll — hvarom mera längre fram —, synes i princip icke häller mer än en mening råda angående sättet för uppkomsten af detta *iggu̯*. Man uppfattar det nämligen allmänt som uppkommet ur *eggu̯* (< *eu̯u̯*) genom *i*-omljud i vissa (eller blott ett) kasus (resp. person hos verbet), hvarifrån det (åtminstone alternativt) trängt igenom i hela paradigmet. Det är gentemot denna punkt jag här vill rikta en opposition och söka sätta något bättre i stället.

De ord, som komma i fråga, äro dels adjektiv och substantiv, dels verb. Den förklaring af uppkomsten af *iggu̯* i (flertalet af) de sistnämnda, som hittills gifvits — näml. inflytande från omljudda presensformer — är ju i sig själf på intet sätt betänklig; på dylikt inflytande finnas många säkra exempel. Det skall dock visa sig, att äfven där saken göres ännu enklare genom den förklaring, som nedan kommer att gifvas. Emellertid är det adjektiven och substantiven som måste bilda utgångspunkten vid frågans bedömande.

Beträffande dessa anser man nu i allmänhet, att *iggu̯* beror på det omljud som inträdt i vissa kasus vid *u*-stamsflexion, att — för att taga ett exempel — i isl. *hryggr* 'bedröfvad' det nödvändiga mellanstadiet **hriggu̯-* uppkommit genom *i*-omljud exempelvis i ack. sg. mask. **hreggu̯iana* >

**hriggu̯an*, till en nom. **hreggu̯us* (jfr got. *hardus*, ack. *hardjana*). Den senare, som ljudlagsenligt bort blifva **hrøggr*, har så genom analogi ersatts med ett **hrigg(u̯)us* > *hryggr* [1]). På samma sätt anses i sbst. isl. *bygg*, n., fsv. *biug*, *biog* (i Vidhemsprästens ant. *byg*) den en gång förefintliga nom. **beggu̯u*, som borde ha gifvit **biogg* (jfr Wadstein Fornnor. hom. ljudl. 149, not 2) [2]) ha ersatts af **bigg(u̯)u* genom inflytande från dat. sg. **biggu̯i* < **beggu̯i* (liksom t. ex. isl. *firði* < **ferði*).

Det osannolika häri är naturligtvis ingalunda själfva det antagandet, att ett nytt paradigm skulle ha uppkommit på grundvalen af stamformen i ett oblikt kasus, — ehuru det likväl måste synas underligt, att i ett sådant ord som *bygg* just dativen skulle ha spelat en så betydelsefull roll. Nej, hvad som är ägnadt att förvåna är, att intet af de kännetecken, på grund af hvilka vi i öfrigt anse oss berättigade att antaga äldre *u*-stamsflexion, här är till finnandes. Dessa kännetecken äro: hos adj. på ofvan angifvet sätt uppkomna dubbla stammar (en blott *u*-omljudd eller genom brytning uppkommen, en såväl *i*- som *u̯*-omljudd), hos sbst. dels likaledes ett visst slag af vokalväxling i stamstafvelsen, dels tillvaron af vissa ändelser. Därtill kommer ofta i båda fallen som en viktig faktor gotiskans (i mindre grad äfven västgermanska språks) [3]) vittnesbörd. Ex. på säkra adjektiviska *u*-stammar äro sålunda: isl. *gløggr* ~ *glǫggr* (got. *glaggwus*), *øngr* ~ *ǫngr* (got. *aggwus*, fht. *engi*), *þrøngr* ~ *þrǫngr*, *þykkr* ~ *þiokkr*

[1]) Man kunde naturligen också antaga, att utvecklingen fortskridit ännu ett steg, innan utjämningen skett, att således en verkl. förefintlig nom. *hrøggr* ersatts af *hryggr* genom inflytande från ack. *hrygguan*. Men då blefve det (jfr strax nedan) än mer påfallande, att intet spår finns af nom:s stamform.

[2]) Jfr om berättigandet att förse denna form med "stjärna" nedan s. 355.

[3]) I det att *i̯a*-stamsflexion hos adj. där åtm. i någon mån talar för urspr. *u*-stam. Den nämnda flexionen tillkommer dock äfven andra grupper af adj.

(fht. *dicki*), da. *tynd* ~ isl. *þunnr* (fht. *dunni*), isl. *þurr* ~ fsv. *þørr* (fht. *durri*), isl. *kyrr* ~ *kvirr* (got. *qairrus*), fsv. *galder* ~ isl. *geldr*, fsv. *faster* ~ *-fæster* (i egennamn, se Lundgren i Uppsalastud. 16 f.; fht. *festi*, *fasti*) m. fl. (se Söderberg Forngutn. ljudl. 12, Noreen i Landsm. I, 691 f., Altisl. Gr.[3] § 79, 6, § 414 anm. 2 m. fl. ställen, Karsten Primär. nominalbildn. = Bidr. t. kännedom. om Finl. nat. o. folk 59: 359 ff.). Ex. på urspr. substantiviska *u*-stammar äro — utom dem som ännu i litterär tid (mer eller mindre fullständigt) böjas efter denna deklination (hvarom se för isl. Noreen Altisl. Gr.[3] § 383 ff., för fsv. Altschw. Gr. § 410 ff.) — t. ex. isl. *hiorr*, gen. *hiarar* jämte *hiors* (got. *haírus*; se Noreen Altisl. Gr.[3] § 355 anm. 1), *vegr*, gen. *vegar*, ack. pl. *vegu* jämte *vega* (Därsam. § 355, 2 o. 4), *fé*, gen. *féar*, *fiár* (got. *faíhu*), sannol. *skógr*, gen. *skógar* jämte *skógs* osv.

Dylika skäl för antagande af ursprunglig *u*-stamsflexion saknas nu visserligen icke fullständigt hos här ifrågavarande ordgrupp. Men de finnas alldeles icke i tillräcklig utsträckning, för att formerna med **iggu̯* ensamt därur skulle kunna förklaras. För att visa detta skall jag nu genomgå materialet. Hålla vi oss blott till hvad som säkert hör hit, är detta ganska knapphändigt. Äfven det, som med orätt eller med tvifvelaktig rätt förts till vår ordgrupp, kommer jag att upptaga till granskning, så mycket mer som äfven därur vissa upplysningar stå att vinna för frågan.

Då, såsom ofvan nämnts, hithörande verb i allmänhet icke lämna något beviskraftigt material, förbigår jag dem tillsvidare.

Adjektiv.

Först behandlas några adj., hvilka jag önskar ställa i närmare sammanhang med hvarandra.

isl. *styggr*, sv. *stygg* osv. Detta ord är med all säkerhet ej, såsom man ansett (jfr Noreen Urgerm. lautlehre 162) uppkommet < **steu̯u̯u-*. Därför tala näml. följande båda om-

ständigheter: 1. Biformer med *u* (*o*) på nord. botten (under förutsättning att de äro pålitliga), näml. fsv. ack. sg. mask. *stoggan* Suso (se Söderwall; jfr äfven af sbst. skrifningen *stwgh* Spec. virg.), no. dial. *stugg* Nordl. (sbst. *stugg* från samma trakt) Aasen, i hvilket sistnämnda *u* väl knappast torde kunna vara < *y*. På det *stuggum* dat. sg. mask. som finnes i Placitusdr. får man däremot ej bygga, enär handskr. innehåller säkra fall af *u* för *y* (se Finnur Jónsson i Opusc. philol. 226). Äfven de öfriga formerna väga väl ej så mycket i och för sig; men till dem komma nu: 2. Några västgerm. former, hvilka det säkerligen icke går an att skilja från det nord. ordet, näml. holl. *stug* 'halsstarrig, trotsig, ovänlig' Rietz (under *stygg*) [1]), v. Dale Groot wb., (v)fris. *stjoeg*, *stiuwg* 'steil, aufsätzig, halsstarrig, widerspenstig, unausstehlich, scheusslich' Outzen Gloss. der fries. Sprache 1837, medelöstlågfrank. *stugge* 'ferox, sævus' v. Helten PBB XXX, 245 noten [2]). Hur skola nu de västgerm. och de nord. formerna kunna förenas under en gemensam grundform? Den frågan afgöres nog bäst, om vi samtidigt betrakta ett annat adj., som äfven förts till gruppen af ord med *-uu-*, men som enligt min uppfattning bör bedömas alldeles som *stygg*, näml.

isl., fno. *dyggr* 'tro, trofast, retskaffen' Fr.[2], no. dial. *dygg* 'duelig, paalidelig; især: kraftig, føderig (om Mad og Foder), stærk, solid, varig (om Tøi og Klæder)' Aasen. Här kan jag visserligen icke anföra några andra germ. former som stödja min uppfattning (om Placitusdr:s *alduggr* gäller det som nyss sagts om *stuggum*), utom möjligen no. dial. *dugga*, f. 'et kraftigt og dygtigt Hunvæsen' Ross. Men utgående från den omständigheten, att, som vi sett, *stygg* måste på något sätt förbindas med vgerm. former på *stug-*, tror jag, att äfven här en stamform med *u* föreligger och ser i *dyggr* ett vanligt

---

1) Rietz' källa har jag ej kunnat identifiera.

2) Beviskraften af dessa ord vid bedömandet af det nord. ordet är förut framhållen af v. Helten a. st. samt af Falk o. Torp Etym. ordb.

possibilitetsadj. till verbet *duga* [1]), förhållande sig till en plur. **dugum* (jfr fsax. pl. *dugun* till en sg. *dôg*, got. *daug*) såsom t. ex. lt. *flügge* (hvaraf sv. *flygg*, se Tamm Etym. ordb. (under flyga)) till pl. *flugum* [2]). Stammen vore då **duʒia-*. Detta antagande stödjes, synes mig, af ry. *dužij djužij* 'stark, rüstig' (se Uhlenbeck Etym. wb. der got. spr. (under dugan)), hvarmed *dyggr* då vore identiskt.

På samma sätt antar jag nu vid *stygg* osv. en stam **stuʒia-* såsom den sannolikaste. Ur **duʒia-* **stuʒia-* skulle ljudlagsenligt ha framgått ett paradigm nom. **dugr*, **stugr*, ack. *dyggjan*, *styggjan*. Geminatan skulle sedan ha kunnat inträngа i nom., äfven i den alternativt bibehållna oomljudda formen (jfr för öfrigt pres. af t. ex. *liggja*), hvarigenom vi finge (*duggr* ~) *dyggr*, *stuggr* ~ *styggr* [3]).

Äro de antagna stamformerna riktiga, måste den jämte *ia*-stamsflexionen förekommande (och i de äldsta vnord. källorna uteslutande anträffade, se Larsson Ordförrådet) *ua*-stamsböjningen (trots Bugge PBB XIII, 510 beträffande *dyggr*) vara sekundär. I detta antagande ligger knappast något betänkligt: dels se vi, huru omvändt säkra *ua*-stammar som *hryggr* (se nedan) och *myrkr* (urspr. *uu*-stam) alternativt antagit *ia*-stamsböjning, dels veta vi, hur vid verben inf. på *-ua* och

---

1) Sannolikt är det nyss nämnda no. dial. *dugga* blott en substantivering af denna inf., med ny konsonantförlängning.

2) Samband med *duga* har redan antagits af Bugge PBB XIII, 518, hvars grundform **teuiió-s* (med *u* > ʒ enligt den af B. i den citerade uppsatsen framställda, dock åtm. i enskildheter ännu oklara teorien) emellertid icke verkar öfvertygande. Noreen anser (Altschw. Gr. Nachtrag till § 241, s. 506) *dyggr* vara det adj., som förutsättes af fsv. osv. *dyghþ*, hvilket äfvenledes torde innebära erkännande af samhörighet med *duga* (Altisl. Gr.[3] § 420 anm. 4 hänvisas till Bugge för ordets förklaring). Redan Tamm Om fornnord. fem. på *-ti* och *-iþa* 36 lägger *dyggr* till grund för *dyghþ*, men skiljer båda från *duga*; jfr Tamm Etym. ordb. (under dygd). Zupitza Germ. guttur. 101 förnekar kategoriskt hvarje samband med nämnda verb.

3) Finge vi antaga, att förlängningen af *g* (ʒ) framför *i* vore äldre än det yngre *i*-omljudet, vore utjämningen ännu naturligare. Vi skulle då vid en viss tid ha haft en ack. **stuggjan*, hvartill nom. *stuggr* för **stugr*.

-ia växla efter *g* (Noreen Altisl. Gr.[3] § 506 b). Det skulle naturl. just vara de ljudlika *tryggr*, *hryggr* och kanske **hnyggr* (se nedan under *njugg*) som attraherat.

nsv. *skygg*, no. dial. *skygg* 'sky, frygtsom; om Dyr, især Heste' Aasen; 'løbsk, som let springer ud; om Hest' Ross synes mig vanskligt att bedöma. Det är synnerligen ovisst, om ordets nuvarande form är ljudlagsenlig. Hör det icke från början till samma stam som sv. sbst. *skugga*, got. *skuggwô* [1]) osv., så bör det dock synnerligen lätt ha kunnat röna påverkan från denna ordgrupp (jfr t. ex. de skilda bet. af verbet *skygga*). Sannolikt förefaller mig emellertid, att vi här ha att göra med *u*-vokal i stamstafvelsen [2]), i hvilket fall ordet ej skulle höra till dem som här sysselsätta oss.

Stygg har i fsv. biformen *stiugger* (*stiwgg-*, *stiugh-*). Också denna förutsätter ju en (sekundär) *ua*-stamsböjning. Då nu, som vi sett, *stygg* ursprungligen har *u* i stammen, följer häraf, att den vokal som i östnord. brytes till *iu*, är *y* (såsom först Wadstein Fornnorska hom. ljudl. 150 antagit), icke *i* (såsom antagits tidigast af Läffler Om v-omlj. 62 och nu senast läres af Kock Svensk ljudhist. I, 25) [3]). Även *skygg* har en biform *skjugg*, som dels är an-

[1]) v. Heltens försök PBB XXX, 247 att skilja det nord. o. det got. sbst. åt måste naturligtvis tillbakavisas. Är det så svårt att förmedla betydelserna 'spegel' och 'skugga'?

[2]) Falk o. Torps förklaring (Etym. ordb.), enligt hvilken vi skulle utgå från en stam **skugwia-*, nom. **skugwis*, "hvoraf **skugja-*, **skuwi-*", strandar redan därpå, att **skugwia-* icke skulle ge **skugja-*, utan **skygwa-* (jfr ack. sg. hos *yu*-stammarna).

[3]) Ett ord som tyder på detsamma, torde vara sv. (*i*) *mjugg*. Ordet är svårt att bedöma. Emellertid ha vi i no. dial. i samma bet. *i mugg* Aasen, och det är icke troligt, att det sv. ordet skulle stå i afljudsförh. till detta. Hvad etymologien beträffar, bör ordet säkerligen sammanställas med t. *muck*, *mucken*, v., som åter (jfr t. ex. Kluge Etym. wb. o. Detter Deutsch. wb.) står i förb. med de till bet. tämligen nära det nord. ordet stående *meucheln*, *meuchelmörder*, fht. *mûhhilswert* (mht. *miuchel-*; jfr ä. sv. *mjuggmördaresätt* Lind (1749; under meuchlings)) m. fl. Vi ha således här efter all sannolikhet redan samgerm. *gg* (uppkommet hur?) eller åtminstone *ʒ*. Hvad som egentl. vållar svårighet vid formen *mjugg* är att göra en stamform sannolik, hvarest så-

träffad i Vätömålet (se Schagerström Landsm. II 4, 7) och i östsv. dial. *stjågg* (se Hultman i Finl. bidrag 121 n), dels kan uppvisas från äldre nsv.[1]).

Oförenligt med den nu uppställda grundformen för *stygg* är det af Läffler gjorda och af Noreen (Altschw. Gr. § 227 m. fl. st.) och v. Friesen Till den nord. språkhist. I, 6 gillade antagandet, att vi i Kälfvestenstenens *Stikuʀ* ha att se ett **Styggu*ʀ. Men detta synes mig redan i sig själft vida mindre tilltalande än den af Noreen tidigare (Altisl. Gr.[2] § 328, anm. 1) uttalade meningen, att vi böra läsa *Stiguʀ*, dvs. namnet *Stig*. Att appellativet *stig* (isl. *stigr*, *stígr*), på hvars identitet med egennamnet väl ingen anledning finnes att tvifla, är en gammal *u*-stam, är ju genom ordets flexion i isl. fullt säkert. Det är mig obekant, hvilka skäl som förmått Noreen att frångå sin tidigare uppfattning. Skulle det möjl. ha styrkts, att *Stig* icke användes som namn i Sverige i gammal tid?[2]). Då nu emellertid enligt min uppfattning nom. af *stygg* aldrig haft en form **stygguʀ* och någon tredje tolkning icke erbjuder sig, håller jag afgjordt på **Stiguʀ*.

Hittills ha vi blott haft att göra med ord, hvilkas rättighet att få räknas till orden med urgerm. -*eu̯u̯* jag måst bestrida eller starkt betvifla. Med säkerhet dithörigt är emellertid

isl. *hryggr* 'bedröfvad', fda. *ryg*. Ordet synes icke ha någon direkt motsvarighet i utomnord. språk. Till samma

---

väl ett *u* > *y* omljudande *i*, som ett *y* > *iu* brytande *u̯* funnits (: **mugg u̯i*-). För öfrigt synes mig Wadstein (Fornnorska hom. ljudl. 151 noten) ha rätt i, att redan den omständigheten, att det i fall som *skyrta* > *skiorta* är *y* som brytes, i någon mån talar för att så äfven här är fallet.

[1]) Från Svenska Akademiens språkprofsamlingar har jag näml. antecknat formen dels från Arvidis Poetik (1651) s. 76 (i rimlistan), dels i följ. ex.: [Hästen] är.. blefven något *skiug*. G. H. Taubenfelt (1658) i Hist. tidskr. f. Skånel. 1: 195.

[2]) Jag har icke ansett det mödan lönt att därom göra några närmare efterforskningar, då ju sådana redan gjorts af lektor Lundgren, hvilkens samlingar väl inom en snar framtid blifva offentliggjorda. Jfr emellertid *stigh* som tillnamn hos Söderwall från 1308.

stam och rotstadium höra emellertid: sbst. fht. *hreuwa*, *hriuwa* f. 'bedröfvelse' (ō- och ōn-stam), ags. *hrêow* (ō-stam), det däraf afledda adj. fht. *hriuwag*, fsax. *hriuwig*, ags. *hrêowig*. Om det stambesläktade verbet se nedan s. 352. Någon anledning att här antaga *u*-stam finnes icke.

sv. *njugg*. Att i detta ord *gg* återgår på äldre *u̯u̯*, visas af ags. *hnêaw* 'girig' osv. Däremot är det ej alldeles klart, hvilken vokal stamstafvelsen urspr. haft [1]). Den kan ha varit *e*, i hvilket fall ordet hör till här afhandlade grupp. Men den kan också (i öfverensstämmelse med min ofvan uttalade uppfattning om brytningsvokalen) ha varit *u*. Det senare dock blott under förutsättning af att vi här verkligen ha att göra med en *u*-stam. Och därför talar den växling i vokalism som kan spåras. För tillvaron af en stam **hneggu̯u-* (< **hneu̯u̯u-*) talar stamformen **hniggu̯*, försåvidt denna verkligen förutsättes af sv. dial. *nigla* 'snålas' Ingo Rietz (så Söderberg Filol. sällsk. i Lund förh. 1881—1888, s. 73 noten, Hellquist Ark. XIV, 142) samt af meng. lånordet *nig*, adv., med dess afledningar (se Björkman Scand. loanw. 1: 34) [2]). Stammen *hnigg-* skulle då ha uppkommit i ack. **hneggu̯ian* > **hnigguan* och därifrån inträngt i nom. före (det yngre) *u̯*-omljudets tid i st. för den ur **hnegguʀ* utvecklade formen. Ett rotstadium **hneggu̯-* förutsättes också med säkerhet af isl. *hnyggr*, pres. (jämte *hnøggr*) till *hnǫggua* (Noreen Altisl. Gr.[3] § 485 anm. 3). Utgå vi åter för förklaringen af *njugg* från ett **hnugguu-* (< **hnuu̯u̯u-*), ack. **hnugguian* > **hnygguan*, är ordet närmast att sammanställa med isl. **hnuggr* i *hnugghent* (Sn. E. ἅπ. λεγ.), no. dial. *nugg*, sbst. 'Gnidning, Skraben' Aasen, *nugga*, sv. v., 'gnide, skubbe' Aasen, *noggen* 'gneden, skuret, beskadiget ved Gnidning' Aasen (eg. part. till *nyggja*, st. v. 'støde, skubbe, gnide; skade ved Gnidning

---

[1]) Jfr för den följ. framställningen Karsten o. a. a. 34, 189, 379 ff. o. där citerad litt.

[2]) Åtminstone det senare torde dock äfven kunna återgå på **hnygg(u̯)*.

l. idelige Sammenstød' osv. Aasen) och möjligen sv. dial. *nugger*, 'njugg, snål' Rietz, *nugg*, m. 'spetsig stör att därmed stöta hål i jorden på ett svedjeland för att i hålen så råg' Rietz. Dessa senare kunna dock (jfr Noreen Aschw. Gr. § 109 o. där citerad litt.) med lika rätt föras till den tredje stam **hnaggṷu-* (< **hnaṷṷu-*), hvars tillvaro måste anses styrkt genom sv. dial. *nagg* 1. 'skarp, mycket hvass', 2. 'snål, njugg' osv. Rietz, ä. nsv. (dial.?) *nägg* Norelius hos Noreen Arkiv I, 167), fåröm. *neggur*, dalm. *negga(s)* [1]) Noreen nyss a. st. m. fl. [2]), samt på utomnordiskt område det ofvannämnda ags. *hnéaw*, mnl. *nou*, (m)lt. *nau* Kögel PBB IX, 524, mht. (*ge*)-*nouwe*, nht. *genau*? (jfr Chadwick Studies in old engl. = Transact. of the Cambridge Society IV. 2, 129) [3]). Enligt nu gängse uppfattning kan isl. *hnøggr* 'sparsom, knap, karrig' Fr.², no. dial. *nøgg* 'frygtsom, forsagt; ogsaa smaalig, karrig' Aasen; 'knap; noget for knap; yderlig svag af Kræfter' Ross icke heller föras till någon annan stam. Det vore ju dock tänkbart, att brytning af *e* uteblefve efter förbindelsen *hn* (jfr nedan s. 356 n); åtminstone torde intet ex. på sådan vara påvisadt. Då kunde *hnøggr* äfven utgå från nom. **hnegg-(ṷ)uʀ*. Stammen **hnaggṷ* återfinnes också i det ofvannämnda verbet *hnǫggua*.

nsv. *snygg* har redan af andra uteslutits från gruppen af ord med urgerm. *eṷṷ*, vare sig man förklarat det för inhemskt < äldre **snøgger* (Noreen Altschw. Gr. § 69, 6, Karsten a. a. 399) eller för lånord (Falk o. Torp Etym. ordb. (under snøgg)). Jag tror mig därför kunna underlåta att ingå på en utredning af detta trassliga ord. Det får vara nog att påpeka tvifvelaktigheten af dess hithörighet. Dock vill jag föra in i diskussionen om detsamma lul.-lapp. *sniṿa-*

---

[1]) Stammen *nägg-* har uppkommit på samma sätt som det ofvannämnda **hnigg-*.

[2]) Till dessa vill jag nu (vid korr.-läsningen) foga Skuttungemålets *nogger* (se Grip i Landsm. XVIII. 6, 74).

[3]) Kluge Et. wb. föredrager att förbinda ordet med t. *nahe* osv.

'sauber, genau' Wiklund Lul.-lapp. wb. 126, nor.-lapp. *snivas* Ibestad 'nett, zierlich (v. einer Arbeit)' Qvigstad Nord. Lehnwörter im Lapp. 308, hvars förklaring dock själf torde vara för vansklig för att tjäna som någon utgångspunkt [1]).

isl. *tryggr*, fsv. *trygger*, nsv. *trygg* osv. Ordets hithörighet betygas genom got. *triggws* (*u̯a*-stam), fht. *gitriuwi* (nht. *treu*), fsax. (*gi*)*triuwi*, föstfris. *tri*(*u*)*we* v. Helten Aostfries. gram. 27, ags. *ȝetréowe*, *-trywe* (alla de senare *i̯a*-stammar). Det enda som här verkligen kan tyda på att ordet är en gammal *u*-stam, är flexionen i västgerm. språk. Ordets flexion i got. behöfver ju ej nödvändigt anses ursprunglig eller afgörande för nord. språk [2]). Förvånansvärdt vore i alla fall, att intet **trøgg-* någonstädes är påvisadt. Det torde väl därför vara riktigast att betrakta ordet (från nord. ståndpunkt) som *u̯a*-stam [3]).

---

[1]) Prof. Wiklund har välvilligt meddelat mig, att han fortfarande anser det lappska ordet böra återföras på en stam **sniu̯-*. Däremot anser han numera den andra stafvelsens vokal "till sin uppkomst mångtydig" samt att lul.-lapp. *snivuk*, som o. a. st. uppgifvits förutsätta fsv. **sniogger*, "utan tvifvel" är en lapsk afledning till nyssnämnda *sniu̯a-*.

[2]) Jfr t. ex. isl. *svárr*, sv. *svår* ∼ da. osv. *svær* : got. *swêrs*.

[3]) Skulle ordet möjligen kunna vara en gammal *i*-stam? — Icke annat än jag kan se, behandlas såväl *tryggr* som *styggr* i praktiken såsom *u̯a*-stammar af Noreen Altisl. Gr.[3] § 74, 5 a, Kock Ark. XX, 257, v. Friesen Till den nord. språkhist. II, 7. Men hur förklaras då *-ygg*, som enligt den af dessa forskare hyllade teorien icke skulle ljudlagsenligt kunna uppstå i något kasus? Skulle meningen möjligen vara den, att till en ack. **triggu̯an* (< **treggu̯ian* till nom. **tregg*(*u̯*)*uʀ*) nybildats en nom. **triggu̯aʀ*? Men det vore väl en onödig omväg. För öfrigt vore det väl då ovisst, om det *-u̯aʀ* hos *u̯a*-stammarna, som skulle afge mönster, ännu funnes kvar. Är det emellertid riktigt, att *u*-omljudet i rotstafvelsen här tyder på *u̯a*-stam (se Noreen a. st.) — i hvilket fall skillnaden mellan ett ursprungligt *u* och ett ur *u̯* (enligt sonantiseringsteorien) uppkommet skulle bero därpå, att det senare synkoperades senare, såsom också Noreen på annat ställe (anf. arb. § 145 b 7) antager —, så förtjänar detta att observeras och understrykas. — I detta sammanhang kan också ett ex. förtjäna framdragas därpå, hurusom man omedvetet vant sig att antaga, att *-ygg* skall vara den normala nord. motsvarigheten till västgerm. *-eu*(*w*)-. Kögel PBB IX, 537 säger på tal om fht. *spriu*: "wäre got. **spriggw*, altn. **sprygg*". K. har dock säkerligen icke menat, att *spriu* är vare sig *u*- eller *i*-stam.

Substantiv.

isl. *bygg* 'korn', fsv. *biug*, *biog*, *byg* (Vidhemspr.), nsv. *bjugg*, sv. dial. äfven *bygg* (Noreen Ordb. öfver Fryksdalsm.), ä. da. *bjug*, n. [1]). Ordet är väl styrkt från västgerm. språk; motsvarigheter äro: fsax. *beuuo* gen. pl. 'skördar', ags. *béow* 'korn'. Några stöd för *u*-stamsflexion äro ej att finna; medgifvas måste dock, att man ej häller äger rätt att i västgerm. språk påträffa några sådana, äfven om här verkligen förelåge en gammal *u*-stam. Men i nord. språk hade vi rätt att vänta dylika spår af *u*-stamsflexion. Åtminstone i västnord. språk saknas de emellertid fullständigt (om förhållandena i östnord. måste jag vänta att yttra mig tills längre fram). Det måste anses förvånande, att vi där icke ha någon form **biogg*, trots det att denna vore den form som skulle utvecklas såväl i nom. som ack., under det att dat. vore den enda form, där ett *iggu̯* skulle kunna uppkomma. Det vore så mycket egendomligare, som *iggu̯* i detta kasus icke skulle ha uppkommit förrän med det yngre *i*-omljudet. Det är nog rådligast att betrakta ordet som *u̯a*-stam. Skulle någon förklaring finnas, hvarigenom under antagande af *u*-stam *iggu̯* icke blott skulle ha uppkommit i dat. sg., ställde sig ju saken dock något annorlunda. Jag återkommer härtill.

Tillbakavisas måste däremot enligt mitt förmenande den af Streitberg PBB XIV, 179 f. uttalade, nu senast af R. Trautmann (German. lautges. in ihrem sprachgeschichtl. Verhältnis, Königsberger Diss. 1906, s. 46) gillade åsikten, enligt hvilken vi — särskildt med hänsyn till det nordiska ordet — skulle utgå från en *i̯a*-stam (**ƀeu̯-i̯o*-). Enligt S:s åsikt (jfr t. ex. Streitberg Urgerm. gramm. 176) skulle ju nom. till en sådan lyda **ƀeu̯i* > **ƀiu̯i* (> **ƀiu̯u̯i*) > isl. *bygg* [2]).

---

[1]) Om formen i dalmålet och dess förklaring se längre fram.

[2]) Trautmann ansätter — i öfverensstämmelse med sin uppfattning i skärpningsproblemet (hvarom nedan s. 368) — nom. **bewi*, hvaraf genom urgerm. vokalbortfall **beww* > ags. *béow*. I isl. skulle enl. T. det genomgående

Dels äro dock flera af de förutsättningar, hvarpå denna uppfattning hvilar, synnerligen osäkra, dels kunde den ju på sin höjd förklara detta ord, men inte svårigheterna i öfriga. Den är också för länge sedan tillbakavisad af Hellquist Arkiv VII, 31. Lika litet kan jag acceptera v. Heltens (PBB XXX, 245) stam **bu̯u̯-u̯i* (alldeles bortsedt från det sätt, hvarpå denna enl. honom skulle ha uppkommit). Därigenom ryckes ordet alldeles för långt bort från de västgerm. orden.

Ur stammen **beu̯u̯a-* synes emellertid (enl. v. Helten sist anf. st. o. där cit. litt.) ffries. *be* icke kunna förklaras; denna form säges förutsätta ett **beu̯-* (utan skärpning). Är detta riktigt, kan man blifva tveksam om huruvida de ags. och fsax. formerna svara emot den ffris. eller mot den nord. formen. De äro näml. icke utan vidare entydiga. Beträffande den fsax. formen — som blott synes vara belagd på ett ställe i Heliand — vågar jag icke yttra mig, hälst som skilda uppfattningar ha gjorts gällande (skärpt form har antagits t. ex. af Kögel PBB IX, 537 o. tydligen af Holthausen Altsächs. elementarb. 101, oskärpt af Chadwick o. a. a. 131 n., v. Helten PBB XXX, 245). Beträffande den ags. synes man mig dock kunna komma till antagandet af identitet med den nord. formen. De i de äldsta källorna anträffade formerna äro (se Chadwick o. a. st.) *beouuas*, *beouaes*, *beowes*, *baeues*, och åtminstone i två af dessa källor uppgifves just detta ord intaga en undantagsställning med hänsyn till diftongens beteckning (se närmare Dieter Über die Sprache u. Mundart der ält. engl. Denkmäler, Göttingen 1885, s. 41, 42). Det torde vara sannolikt, att här i *eou*(*u*), *eow* föreligger en reflex af germ. *eu̯u̯*. — I sig själfva äro ju de

iggu̯ bero på infl. från obl. kasus. Denna kombination betecknas med rätta af J. Janko IFAnz. XIX, 46 noten som "recht unsicher". Själf anser J. såsom Streitberg isl. *bygg* vara ljudlagsenl. uppkommet (väl fortfarande < nom. **beu̯u̯i?*), men nödgas å sin sida tillgripa en ganska invecklad förklaring för den ags. formen. Streitberg yttrar sig icke alls om denna, som han kanske således icke anser identisk med den nordiska.

västgerm. formerna icke af någon bet. för vår undersökning, men grundformen för det nordiska ordet blir alltid osäkrare och mera problematisk i samma mån, som det skulle visa sig ovisst, huruvida någon fullständig motsvarighet finnes i besläktade språk.

Angående förhållandet mellan **ƀeu̯u̯a-* (sannol. i nord. och ags.) och **ƀeu̯a-* [1]) (ffris. och kanske fsax.) jfr s. 363.

isl. *glygg*, n. '(visir)öppning; vind' (poet.). Den förstnämnda bet. gör, att man ogärna skiljer ordet från *gluggr*, m. 'öppning', sv. *glugg*, men hur skall omljudet förklaras? *Gluggr* har antagits innehålla ett **glu̯u̯u-* (se t. ex. Tamm Etym. ordb.); ett neutr. **gluu̯u̯ia-* borde ge **glygge*. Förmodligen är *glygg* en ung form, beroende på inflytande från det likbetydande *glyggr*, m. < **gluu̯u̯i-*, växelform till *gluggr* [2]). — Det är emellertid icke så afgjordt, att *glygg* i bet. 'vind' är samma ord. Om så icke är, vet jag icke, hvarifrån detta *glygg* skulle ha kunnat röna inflytande. Det finge väl då betraktas som självständigt uppkommet. Vid ansättande af stamform skulle vi tyvärr icke ha hjälp af några motsvarande bildningar i andra språk. Vore stammen **gleu̯u̯u-* eller **ʒluu̯u̯u-*, blefve det åter dat. sg., som ensamt skulle förklara ordets vokalism, något hvarför jag i det längsta drar mig. Hade ordet *u̯* i stammen från början (jfr s. 339 om *dyggr* o. *styggr*), synes mig **ʒleu̯u̯a-* vara den sannolikaste grundformen [3]). Enligt hittills gängse teori skulle vi därur visserligen icke få något *glygg*.

fnor. nom. pl. fem. *trygguar* 'förtroende' (se Hertzbergs glossar), på runor dat. sg. *triku* (Bugge Aarbøger 1899,

---

[1]) Ett närstående maskulint **beu̯aʀ* föreligger kanske i egennamnet isl. *Biár(r)*, hvarom Boer Arkiv XIX, 24.

[2]) Hvars *a*-stamsböjning således torde vara sekundär (jfr Noreen Altisl. Gr.[3] § 382, 3).

[3]) För så vidt vi icke skulle anta en nom. **ʒluu̯u̯i* l. **ʒleu̯u̯i* till resp. **gluu̯u̯ia-* och **ʒleu̯u̯ia-* enl. Streitbergs teori (jfr s. 345). Men eljes ha ju de långstafviga *i̯a*-stammarna i isl. tvåstafviga nom. (*kvæði* osv.).

s. 241)[1]). Samma ord möter i öfriga germanska språk: got. *triggwa*, fht. *treuwa*, *triuwa* (den senare formen i gammal tid blott i sydty. källor, se Kögel PBB IX, 535 f.), fsax. *treuue*, ffries. *tre(u)we* (v. Helten Aostfries. gram. 27), ags. *tréow*. I detta ord kan icke vara tal om inträdande af *i*-omljud i något kasus, hvarigenom *eggu̯* skulle kunna blifva *iggu̯*. Den enda utväg som för nu gängse uppfattning står öppen, är att antaga senare påverkan från adj. *tryggr*[2]). Detta förefaller mig dock föga tilltalande. Vi borde väl åtminstone kunna hoppas att därjämte finna en ljudlagsenlig form; jfr att subst. *þrǫng*, f. 'tryck', uteslutande har denna sin ljudlagsenliga form, adjektivet däremot *þrǫngr* ~ *þrøngr* (den senare visserligen i litterär tid den sällsyntare; se Noreen Altisl. Gr.[3] § 79, 6).

Det torde ha visat sig, att den utväg, man hittills tillgripit för att förklara uppkomsten af *iggu̯*, lindrigast sagdt är otillräcklig. Hvilken annan förklaring kan man då tänka på? Säkerligen ingen annan än en sådan, hvarigenom det (så godt som) allenarådande *iggu̯* förklaras vara ljudlagsenligt uppkommet. Två möjligheter erbjuda sig då. Antingen har utvecklingen varit *eu̯u̯* > *iu̯u̯* > *iggu̯* eller *eu̯u̯* > *eggu̯* > *iggu̯*. Den förra af dessa möjligheter har förfäktats af Söderberg i hans skrift om U-omljudet (= Filol. sällsk. i Lund förh. 1881—1888, s. 72 noten), den ende som insett svårigheterna vid den äldre, från Noreen (Ark. I, 164 ff.) stammande förkla-

[1]) Angående en möjlighet att fatta detta såsom dat. pl. för *trikum* se numera Brate i Fornvännen 1907, s. 26.

[2]) Dylik påverkan måste likaledes denna uppfattning — fast den ej synes ha varit medveten därom — se i Vedelspangstenens *Siktriku*, för så vidt man vill läsa *Sigtriggu* l. *Sigtriggw*, och ej *Sigtreggu* l. *-treggw*. Men hvar är i senare fallet det ljudlagsenliga **Sigtrøgg*? — Jag tror mig kunna bortse från den möjligheten, att namnet först uppstått sedan inom det till grund för senare leden liggande adj. det äldre *i*-omlj. utöfvat sin (förmenta) verkan. Om skrifningen *Siktriuk* se längre fram s. 357.

ringen, eller åtminstone den ende som af dem drifvits att söka gifva en annan. Söderbergs mening är, att *eu̯u̯* blef *iu̯u̯* i sammanhang med öfvergången af den gamla diftongen *eu* > *iu*. Att denna uppfattning icke slagit igenom, torde nog bero på tillvaron af en del (redan före S:s afhandling i detta sammanhang af Noreen sist anf. st. framdragna) sv. dial.-former, där ett *egg* synes vara bevaradt. Dessa former äro: dalm. *begg* [1]) 'korn' (i ssgr), *tegga* v. 'tugga', fåröm. *bregga*, v. 'brygga'. Det sistnämnda ordet är elimineradt af Noreen själf Landsm. I, 738, om med rätta, vågar jag ej afgöra. Det likaledes som beviskraftigt anförda ä. sv. (dial.?) *nägg* osv. har afhandlats ofvan s. 343. I någon mån har väl ock den omständigheten spelat in, att man vant sig att betrakta *u̯u̯* > *ggu̯* såsom tillhörande en för gotiskan och nord. språk gemensam utvecklingsperiod och sålunda såsom liggande alltför långt tillbaka i tiden för att *eu* > *iu* (som ju är spec. nordiskt) dessförinnan skulle kunna ha ägt rum. Huruvida denna uppfattning om en got.-nord. språkperiod är riktig, är ju åtminstone tvifvelaktigt (jfr v. Friesen Till den nord. språkhist. II, 5 f.). Hvad nu de nyss anförda dial.-formerna beträffar, äro de onekligen besvärliga för S:s teori. S. söker komma ifrån dem blott genom uttalande af den öfvertygelsen, att *e* i dem icke är ursprungligt, utan (trots Noreens påstående i motsatt riktning sist anf. arb. 166) beroende på yngre utveckling. Detta torde dock svårligen vara fallet. Enligt vänligt meddelande af doc. Hesselman, som dock icke utan en speciell undersökning velat bestämdt yttra sig i frågan, vore det ägnadt att förvåna, om i dalm. en kort sluten vokal (såsom *i* eller *y*) skulle öfvergå till *e*, "i all synnerhet framför en sådan konsonantförb. som *gg*". Om vi således tills vidare måste antaga, att dessa former stå i vägen för Söderbergs lösning, så torde dock ett ännu mer afgörande bevis

[1]) Den hos Rietz upptagna ssgsformen *be-* är uppenbarligen < *begg*; jfr *bjuhalm*, *bjusäd* från Hall. (Rietz).

för oriktigheten af denna finnas i ytterligare ett par former, i hvilka *eu̯u̯* icke blifvit *iu̯u̯*, näml. pluralformerna *hioggum* osv., *bioggum* osv. Förklaringen af dessa må i öfrigt vara mindre säker, tydligt är ju dock, att stamstafvelsen här vid en viss tid just innehållit det *eu̯u̯*, hvarom här är fråga [1]). Utvecklingens första led har således icke varit *eu̯u̯* > *iu̯u̯*, utan *eu̯u̯* > *eggu̯*.

Vi skulle således vid förklaringen af *iggu̯* blott ha kvar den möjligheten, att *eggu̯* blifvit *iggu̯*. Men motbevisas icke denna i lika hög grad af de nyss afhandlade formerna, i hvilka *egg* antingen kvarstår eller brutits? Ja, det beror på, hur ljudlagen formuleras. Svårigheterna lösas, om vi antaga, att *eggu̯* blifvit *iggu̯*, men att ett *egg*, som förlorat det följande *u̯* framför *u*, icke deltager i denna öfvergång.

Att *bioggum*, *hioggum* väl stämmer med en sådan formulering, är ögonskenligt. Värre kan saken tyckas beträffande *begg* och *tegga* (hvarmed *bregga* event. bör likställas).

Vi ha ofvan stannat vid en stam **ƀeu̯u̯a-* såsom den sannolikaste. I plur. nom. ack. har ordet då hetat **beu̯u̯u*, som gifvit **beggu̯u* > **beggu*. Nu kan man invända, dels att det är föga tilltalande att operera med plur.-former af ett namn på sädesslag, hvilket ju så godt som uteslutande bör ha haft användning som koll. ämnesnamn, dels att **beggu* bör ha gifvit **biogg*. Dessa eventuella invändningar kunna tillbakavisas på följande sätt: Fsax. *beuuo* (den enda anträffade formen) visar, att vi hos detta ord äga rätt att röra oss med plur. Nu är bet. där visserligen 'skördar' [2]), men det är rimligt, att denna bet. kunnat finnas äfven i nord. språk på här ifrågavarande tid (ordets grundbet. bör ha varit 'det odlade'). Nödvändigt är det för öfrigt icke att antaga, att pl.-formen från början varit knuten uteslutande till denna

[1]) Se exkursen i slutet!

[2]) Eller kanske 'kornfält', i hvilket fall heller ingen svårighet uppstår.

bet.; ordet *råg* är t. ex. anträffadt i plur. [1]). Den andra invändningen, att **beggu* borde ha gifvit **biogg*, kan bemötas därmed, att denna utveckling blott bör ha skett under starkton. Nu är dalm. *begg* uteslutande kändt såsom (första eller andra [2])) sammansättningsled. Vi veta, att i gammal tid icke blott, som nu i regel, den senare, utan äfven i stor utsträckning den förra sammansättningsleden åtminstone alternativt kunde vara obetonad. Det är då ett nära till hands liggande antagande, att *begg* uppkommit i dylik svagtonig ställning. Vi få då kanske anta, att det är den gamla nom. plur. som lefvat kvar, då ordet stod som senare led (om sådana fall öfverhufvud äro gamla [3])), och att de fall där det står som första led antingen likaledes (om de äro yngre bildningar) innehålla nom. pl., fattad såsom ordets stam, eller (om de äro gamla) en af nom. påverkad gen. pl.: till **beggu* har tidigt kunnat nyskapas gen. **begga* i st. f. **beggu̯a* eller (det därur utvecklade) **biggu̯a* [4]). *Beggann* 'skördetid' skulle ju kunna vara ett **begga-ann*. — Inf. *tegga* kan ha fått sin vokalisation från 1 pers. sing. och plur. pres.: **tegg(u̯)u* **tegg(u̯)um*. Detta bör dock ha skett åtminstone före den yngre *u*-brytningen — försåvidt vi öfver lag skola röra oss med starktoniga former.

Gå vi nu ändtligen till de hithörande verben, hvilka jag hittills (med undantag af dalm. *tegga*, *bregga*) lämnat ur räkningen, så äro dessa följande, hvilka samtliga böjas eller visa

[1]) Härvid tänker jag icke närmast på den bet. som föreligger t. ex. i: För den våta väderleken i allmänhet äro *rågarna* i Västmanland och Uppland senare sådda än i Värmland. Geijer Familjebref 167 (1811), ehuru väl äfven denna skulle kunna vara gammal; utan på bet. 'rågkorn'. Denna är visserligen icke anträffad i nord. språk, men finnes hos lit. *rugiai* (pl.), se Söderberg i Lunds Univ. årsskr. XXXVIII, 1, nr 5, s. 6; jfr dock äfven för nord. språk förklaringen hos S. af omljudet i gutn. *rygr* (*a*-stam).

[2]) *stjur-begg* m., *skörbjugg* Noreen Ordb. öfver dalm.

[3]) Genus mask. i *stjur-begg* visar naturl. ingenting för ordet *begg*.

[4]) Äldre nysv. *biuggemiöl* (t. ex. Martini Läk. Book 31 (c. 1600), Erici Colerus 1, 207 (1642)) får naturl. icke anföras som ex. på gen. pl. i komposition.

säkra spår af böjning efter 3:dje starka afljudsklassen (ursprungl. höra de till den 2:dra):

fnor. *bryggia* (se Noreen Altisl. Gr.^{3} § 485 anm. 6), fsv. *bryggia* (i äldre tid genomgående starkt) 'brygga'. Motsvarigheter äro: fhty. *briuwan* st. v., fsax. *breuwan*, ags. *bréowan* st. v.

isl. *gyggua* (l. *gyggia*) 'skrämma', utan känd motsvarighet i andra språk. Jfr Noreen sist anf. st.

isl. *tyggua* 'tugga' (jfr Noreen anf. arb. § 483 o. anm.). Jfr (?) fhty. *kiuwan* st. v., ags. *céowan* st. v. Om det motsvarande fsv. verbet se strax nedan.

Ursprungl. torde också isl. *hryggua*, *hryggia* 'bedröfva', fsv. *ryggia sik*[1]) (endast belagdt i pret.) höra hit, oaktadt det endast är kändt såsom svagt verb (se Noreen Altisl. Gr.^{3} § 506 anm. 2, Altschw. Gr. § 550, 2 slutet). Jfr fhty. *(h)riuwan* st. v., fsax. *hreuwan* st. v., ags. *hréowan* st. v.

De samgerm. formerna af dessa verb äro:

ƀreu̯u̯an*, **ʒeu̯u̯an*, **teu̯u̯an* (? med afs. på begynnelsekons.), (hreu̯u̯an*). De former med *ygg(u̯)* som i nord. språk enstämmigt svara emot dessa äro enligt min mening de ljudlagsenliga. Vi känna icke någon biform med **øgg* eller **iogg*, som vi ägde skäl att vänta. Visserligen anser Noreen Altisl. Gr.^{3} § 483 anm., att fsv. *tiugga* (~ *tugga* sv. v.) återgår på ett brutet **teggu̯a* (närmast alltså < *tiǫggu̯a*). Denna mening bör emellertid vika för den tidigare (Aschw. Gr. § 127, 1) af N. uttalade, enligt hvilken *iu* representerar den östnord. brytningen af *y*. Utvecklingen alltså: **teggu̯a* > **tiggu̯a* > *tyggua* > *tiugg(u)a*. Förhållandet mellan det isl. och det fsv.

[1]) Söderwall skrifver *ryghia sik*. Detta är väl särskildt med hänsyn till skrifningen *ryiandhe* Lg 3, 646 och *ryelig* hos adj. Att verbet (ursprungl.) är identiskt med det isl., är icke blott troligt på grund af bet., utan styrkes äfven i någon mån af skrifningen *ryggilse* (hos det närstående subst.). Hur det uttal med ʒ som uppenbarligen (därjämte) har funnits — därom vittnar också mängden af skrifningar med *gh* — skall förklaras, är vanskligt att afgöra. Jfr Noreen Altschw. Gr. § 273, 2, där *ryghelikin* antages bero på lån från mlt. *rūwelik*.

verbet är alldeles detsamma som mellan isl. *slyngua*, *slyngia* och fsv. *sliunga*.

Utom dessa inf. finnas på verbets område ännu några former, som äro af intresse för vår fråga, ja, som t. o. m. torde äga en icke ringa beviskraft, åtminstone såsom bekräftelse på en på andra skäl stödd teori, näml. de egendomliga preteritalformerna af vnord. *búa*, fsv. *bōa*. Formerna äro (se Noreen Altisl. Gr.[3] § 493 o. anm. 1, Altschw. Gr. § 545): vnord. (isl., fnor.) sg. *biugga*, *biogga*, *biuggia*, plur. *biuggom*, *bioggom*, *bioggiom*, *buggiom*, fgutn. run. sg. *bikui* Hauggrän, fsv. run. sg. *buki*, *byki*, plur. *buku*, *byku*, fsv. sg. *byggi* (Dalalagen). Jag tror mig här kunna lämna åsido formerna med *-gi-* (hvilka säkerligen äro riktigt förklarade af Noreen Altisl. Gr.[3] § 493, anm. 1), liksom (den redan till dessa hörande) formen *buggiom*. Se vi nu först på formen *byggi*, så har den hittills förklarats på två sätt. Noreen har Aschw. Gr. § 59, 10 förklarat den som beroende på inflytande från konjunktivens vokalisation. Denna förklaring (som helt nyss upptagits af Janko IF XX, 274) måste ovillkorligen anses vara en nödfallsutväg i fråga om ett verb med så fullständig saknad af modalitet i bet. Den har också tillbakavisats af Kock Ark. XV, 207. Kocks egen förklaring är, att *byggi* skulle vara uppkommet ur *biuggi* genom s. k. palatalomljud. Denna strandar emellertid på den fgutn. formen *bikui*, som icke kan läsas **beggui*, eftersom inskriften genomgående har punkterad runa för *e* (inalles minst 15 fall enligt Noreen Aschw. Gr. Anh.), utan måste läsas *biggvi* eller möjl. *byggvi*. Det förra (som också Noreen läser) är afgjordt det sannolikaste, eftersom *y* eljes i inskriften skrifves *y* eller *u* [1]). Men hur skall en dylik form förklaras? Jag ser ingen annan möjlighet till förklaring än genom antagande af *eggu̯* > *iggu̯*. Men då blir också hela detta pret. synnerligen enkelt. Vi böra utgå från

[1]) Också därför att åtminstone på *a* kombineradt *u̯*-omljud icke synes inträda i fgutn. (se Kock i Landsm. XII, 7, s. 11). Obs. äfven fgutn. *stinqva*.

en plur. urnord. **ƀeu̯u̯um* [1]) > **begg(u̯)um.* Vid sidan däraf fanns en sg. urnord. **ƀeu̯u̯ǭ* (om hvars ursprung jag icke här behöfver yttra mig), hvarur framgick ett **beggu̯a.* Att här verkligen en urnord. tvåstafvig sg. funnits, styrkes af dess förefintlighet såväl i vnord. som i östnord. Alltså: sg. **beggu̯a,* pl. **beggum.* Sg. utvecklas nu > **biggua,* hvilken form, som vi sett, sannol. är bevarad i Hauggränsinskriftens *bikui,* slutligen > *byggua* [2]) (run. 3 pers. *byki, buki*), hvartill bildades plur. *byggom* osv. (anträffad i runor såsom *byku, buku*). Denna plur. utträngde den af **beggum* ljudlagsenligt utvecklade *biuggum, bioggum.* I vnord. bildades tvärtom efter denna en ny sg. *biugga, biogga* i st. f. ljudlagsenligt **byggua.*

Sedan vi nu få anse ljudlagen *eggu̯* > *iggu̯* i möjligaste mån betryggad, återvända vi för ett ögonblick till det för vår fråga viktiga ordet *bjugg.* Under det antagande som ofvan befunnits sannolikast, näml. att ordet är en *u̯a*-stam, få vi enligt den här utvecklade ljudlagen *iggu̯* i alla kasus i sing. Men fråga vi, i hvilka kasus östnord. brytning af *byggu̯* > *biugg(u̯)* sedermera inträder, blir svaret: dat. sg. och gen. plur. Det kan måhända synas, som om detta är föga bättre än den äldre teoriens härledande af hela ordets vokalism ur dat. sg. Nu bör visserligen användningen af gen. plur. i äldre tider icke allt för mycket underskattas; detta kasus har ju kunnat ha stor bet. särskildt såsom första led i sammansättningar (och behöfde ju då icke blott stå obetonadt). För dens skull som finner saken betänklig, vilja vi emellertid se till, hur saken med min teori ställer sig vid

[1]) Att denna möjligen kan vara bildad efter **heu̯u̯um* medgifves s. 364 n. 2.

[2]) *u̯* måste vara analogice aflägsnadt före inträdandet af ljudlagen *yggu̯* > *iuggu̯.* Man skulle dock kunna tänka sig, att *u̯* fölle ljudlagsenligt, hvarvid brytning verkades (se om detta spörsmål utförligare s. 359), alltså: *byggu̯i* > *biuggi,* hvilken senare form medelst Kocks palatalomljud skulle kunna ge *byggi.* Men det blefve då alltid förunderligt att någon bruten form ej alls är påvisad i önord. (Enl. K:s teori blefve det naturl. *biggu̯i* som direkt > **biuggi*).

antagande af *u*-stam. *iggu* uppstår då både i gen. [1]) och dat. sing. (Om plur.-formerna kunna vi knappt våga yttra oss.) Brytningsdiftong inträder sedermera (liksom vid den äldre teorien) i dat. sg. [2]). Brytning kunde väl också, tycker man, härröra från nom. ack. sg.: **begg(u)u* bör näml. ge *biogg*, och det skulle väl då kunna vara den så uppkomna formen (som då innehölle samnord. brytning), vi ha att se i den alternativa skrifningen med *-io-*. Med afseende på brytningen vore då *u*-stamsantagandet i en gynnsammare position. Här finns emellertid en liten hake. Formen med *iu* är redan i gammal tid den normala. Och den torde näppeligen (försåvidt vi röra oss med *u*-stam) kunna förklaras utan att vi taga vägen öfver dat. sg. **Begg(u)u* torde näml. icke direkt kunna ge *biugg* (som Ljungstedt Det starka pret. 129 o. Kock Sv. ljudhist. I, 25 tyckas framställa saken), men väl skulle vi kunna tänkas få denna stamform, om det i nom. ack. genom brytning uppkomna *biogg* införes i dat.: **bioggue* > **biuggue*. Men då blir det åter dat. som skall förklara den normala vokalisationen. Vore vi nu emellertid säkra på att *biogg* verkligen härrörde från samnord. brytning, vore detta ett för mig giltigt stöd för antagande af *u*-stam. Ty som jag strax skall visa, bör — under antagande af *eggu* > *iggu* — i en stam **beuua-* samnord. brytning icke före denna öfvergång ha inträdt i något kasus. Emellertid kan *biog* tillfredsställande förklaras såsom en blott biform till *biug* med samma ursprung; jfr skrifningarna *liong*, *sionka* osv. (se Noreen Aschw. Gr. § 127 anm. 1 o. där cit. litt.). Jag kan sålunda ej se, att vi vinna något med antagande af *u*-stam [3]). Äfven

---

[1]) Detta kasus torde nog icke haft så liten användning; jfr uttryck som got. taihuntaihund mitade *kaurnis*, fno. 2 skippund *rugar* DN (Fr.[2]).

[2]) Det är säkert försiktigast att icke så pass sent räkna med någon gen. sg. på *-(u)ar*, äfven om ordet nu en gång skulle ha varit *u*-stam. Däremot skulle man ju kunna räkna med en gen. pl. på *-ua* på detta stadium (under antagande af senare öfvergång till *ua*-stamsflexion).

[3]) Dalm. *begg* får vid antagande af *u*-stam naturl. förklaras ur sing.

efter denna förnyade pröfning är det rådligast att stanna vid _u̯a_-stam.

Beträffande den relativa kronologien vid den utveckling _eu̯u̯_ > _eggu̯_ > _iggu̯_ > _yggu̯_ > östnord. _iuggu̯_ som jag i det föregående sökt uppvisa, är att märka, att den på en punkt är beroende af en annan viktig fråga, näml. frågan, huruvida i _u̯a_-stammarna _u̯_ sonantiseras vid bortfall af följande _a_ eller ej. För dem som hylla den förra meningen, måste _*eggu̯_ > _*iggu̯_ antagas ha skett före nämnda synkopering; eljes blefve t. ex. nom. _*hreggu̯aʀ_ icke > _*hriggu̯aʀ_, utan > _*hregguʀ_, hvarvid saknaden af det ljudlagsenl. _*hrøggr_ blefve lika svårförklarlig som saknaden af dubbelformer vid antagande af _u_-stamsflexion. De som icke hylla sonantiseringsteorien, kunna skjuta fram nämnda öfvergång ännu ett stycke i tiden; villkoret blir blott, att _u̯_ icke först får ha fallit i en form som _*hreggu̯ʀ_. — Något bidrag till lösningen af sonantiseringsproblemet torde emellertid icke kunna vinnas genom detta förhållande [1]).

Då det för mig står som säkert (se ofvan s. 340), att _iggu̯_ omljudts till _yggu̯_, innan det brutits till _iugg_(_u̯_), måste denna senare process sättas ganska sent ned i tiden, näml. efter (det yngre) _u̯_-omljudet. Jag kan då icke med Kock

---

[1]) Öfverhufvud taget vågar jag icke uttala någon bestämd åsikt i denna fråga, hvars behandling naturligtvis måste föregås af vida alleidigare undersökningar än de, hvarpå denna uppsats är baserad. En sak som synes mig tala för sonantisering (åtm. i vissa fall) vill jag dock i förbigående nämna. Det är utvecklingen af _*kneu̯a_ (osv.) > _kné_ (osv.) Mellanstadiet synes mig här knappast kunnat ha varit annat än _*kneu_ (tvåstafvigt). Ett _kneu̯_ borde, synes mig, antingen ha gifvit _*knef_ (ty hvarför skulle _u̯_ försvinna i slutljud? något annorlunda ställa sig mask. _u̯a_-stammar o. pres. såsom _*kneu̯iʀ_) eller _*knió_. Kocks nu senast Sv. ljudhist. I, 182 uttalade mening faller in under denna kritik, äfven om han anser _kneu̯_ icke ljudlagsenligt — _*kneu̯a_ borde näml. enligt K. ha gifvit _*knia_ —, utan bevaradt genom inflytande från andra kasus på _kneu̯-_. Hvad brytningen af _*kneu̯a_ angår, håller jag icke för omöjligt att sådan uteblifvit efter _kn_ (jfr om _hn_ s. 343 ofvan). I så fall vore utvecklingen alltigenom lika ljudlagsenlig som i _tré_.

Sv. ljudhist. I, 26 finna detta brytnings-*iu* redan i *Siktriuk* på Vedelspang II omkr. 950. Denna Kocks uppfattning sammanhänger med ett par andra, från den vanliga meningen afvikande antaganden: K. antar, att ifrågavarande brytning inträder äfven efter *r*, samt att efter denna kons. *iu* sedermera öfvergår till *y* (a. st.; jfr samma arb. I, 438). Under det att sålunda förut antagits, att det genomgående *y* i *tryg-g(er)* i östnord. beror på uteblifven brytning, anser K., att i en del former utvecklingen *i* > *iu* > *y* föreligger. Är nu brytningsvokalen *y*, kan detta af kronologiska skäl, som sagdt, ej vara riktigt; och det är då egentligen ej af nöden att i detalj ingå på denna sak. Emellertid skall jag söka visa, att äfven om brytningsvokalen vore *i*, åtskilliga invändningar kunna riktas mot K:s uppfattning. För det första är Vedelspangstenens skrifning med *iu* i sig själf ett synnerligen svagt stöd för antagande af brytning; icke heller kan jag tillmäta de af K. andragna irländska annalerna någon beviskraft [1]). Nog kan man med lika rätt (åtminstone å Vedelspangstenen) i *iu* se ett tecken för *y* (jfr v. Friesen o. a. a. II, 9). Såsom paralleler behöfva här blott anföras Jællingestenens *nuruiak*, där *ia* säkert betecknar *e* (*æ*), samt *haukua* > *hǫggua* (ex. hos Noreen Altschw. Gr. § 542 anm. 1). Vidare får det icke anses som gifvet, att en brytningsdiftong *iu* (med kort senare komponent) skall blifva *y* efter *r* därför, att så är fallet med den gamla diftongen *iū* (med lång senare komponent). Ett fall som åtminstone i någon mån direkt talar emot ett dylikt antagande är t. ex. fsv. *sliunga* > nsv. *slunga* (*slonga* redan 1507, se Söderwall). Visserligen skulle vi kunna vänta, att postkonsonantiskt *riu* äfven här förenklades tidigare än postkonsonantiskt *liu* (se

[1]) Eller är en omsorgsfull undersökning gjord, visande, att *iu* där omöjligen kan afse annat än diftong? Skulle icke — äfven om så vore — ett nord. *y* kunna substitueras med irisk diftong vid lån? Dessa frågor böra vara klara, innan man bygger något på en irisk form.

Kock Arkiv VI, 42 ff.), men resultatet skulle väl äfven här snarast väntas blifva detsamma i båda fallen. Någon form **trugg*(-) känna vi emellertid ej.

Till sist förtjäna ännu en del svårigheter vid Kocks tolkning af detta *Siktriuk* som bruten form framhållas. Formen *Sigtriugg* kunde tänkas antingen såsom ljudlagsenligt uppkommen, eller såsom beroende på påverkan från någon form af adj. *trygger*. Någon tredje möjlighet ser jag icke; försåvidt man icke också här vill tillgripa utvägen att lägga uteslutande dat. sing. af namnet i fråga till grund. Finge man det, kunde man ju förklara brytningen såsom uppkommen genom ett in i relativt sen tid bevaradt *ggu̯* (i dat. **-triggu̯i*) och sedan införd i öfriga kasus, där *u̯* då redan tidigare fallit utan brytning (hela processen skulle dock förstås vara afslutad före 950). Att här vid ett personnamn utgå från dat., är emellertid särskildt betänkligt. Af de båda öfriga möjligheterna skall jag betrakta hvar och en för sig.

Vore formen ljudlagsenlig (d. v. s. i nom. o. ack.), måste brytningen ha ägt rum före eller (enligt K:s uppfattning) i och med förlusten af det slutljudande eller framför nom.-*ʀ* stående *u̯* (icke *u* enligt K.). Taga vi nu ex. fsv. *stynger* ~ *stiunger*, som visar den besläktade brytningen framför *ngu̯*, så förutsätter själfva förefintligheten af dubbelformer, att brytningen tvärtom skett först e f t e r förlusten af slutljudande *u̯* (enligt sonantiseringsteorien fordras blott, att *u̯* förut genom bortfall af följande vokal sonantiserats): eljes skulle vi uteslutande ha former med *iu*[1]). Den enda utväg som står öppen för K., vore väl då att skilja de båda företeelserna — brytningen före *ggu̯* och den före *ngu̯* — från hvarandra i tiden, hvilket väl knappast är rådligt.

Men formen skulle ju kunna tänkas vara påverkad af adjektivet. I detta skulle då förstås icke heller brytningen ha kunnat ske förrän efter förlusten af slutljudande *u̯*. Alltså

[1]) I dat. pl. skulle vi dock få en obruten form (*sting-*).

skall den (som K. också antar, Sv. ljudhist. I, 26) ha skett i en form som t. ex. ack. *_triggu̯an_ (< *_treggu̯ian_ enl. K.). Att ur denna form redan före 950 — och t. o. m. en god tid före, eftersom vokalismen bör åtminstone alternativt ha genomförts i hela paradigmet — en bruten form skulle ha kunnat utvecklas, däremot vet jag knappast att invända något ytterligare — utom det sålunda, hvarifrån jag för tillfället bortser, men redan anfört som allmänna invändningar mot Kocks teori: att brytningsvokalen efter min uppfattning är _y_, samt att det är ytterst svagt styrkt att brytning öfverhufvud inträder efter _r_. Men sättet hvarpå K. antar att denna (eventuella) brutna form uppkommit, synes mig lämna rum för ännu en invändning. Som nämndt antager K., att _u̯_ verkar brytning af _iggu̯_ i och med sitt bortfall. I öfverensstämmelse därmed angifves (sist anf. st.) utvecklingen vara: *_triggu̯an_ > *_triuggan_. Här förutsättes således, att _u̯_ i denna ställning fallit bort redan före 950. Men är det sannolikt? Talar icke tvärtom förefintligheten af ett _kuikuan_ åtskilliga gånger (ex. se t. ex. Noreen Aschw. Gr. § 450 anm.) på betydligt yngre stenar ganska starkt däremot? Vidare kan jag icke förstå annat än att Kocks antagande förutsätter, att bortfallet af _u̯_ här är ljudlagsenligt. Om så är — med säkerhet pläga vi ju blott antaga sådant då rotstafvelsens vokal är _u_ eller _o_ (efter Kock Ark. XII, 241 ff.) — så kan det dock, som nyss visats, näppeligen ha ägt rum före 950. Vill K. med sin teori här hålla på en så tidig bruten form, måste nog utvecklingen ha varit: *_triggu̯an_ > *_triuggu̯an_, hvarur visserligen — eftersom föregående vokal nu är _u_ — en form *_triuggan_ kan ha uppkommit, möjligen redan före 950.

Alltså: om _Siktriuk_ skall läsas som bruten form, beroende på analogi från adjektivet, så bör väl tanken på brytningens inträdande i och med bortfallet af _u̯_ uppgifvas; och omvändt: vill man hålla på detta senare, torde en bruten form icke här kunna föreligga.

Jag har nu framställt en del invändningar mot att läsa *Siktriuk* såsom bruten form och därmed mot en brytning efter *r* öfverhufvud. Därvid har jag hela tiden utgått från Kocks egen teori, att det är *i* som brytes. För den som afvisar denna senare uppfattning, har ju hela denna bevisföring i själfva verket, som nämndt, varit öfverflödig.

Låtom oss nu — eftersom vi just varit inne på saken — med hänsyn till brytningsfenomenet i dess helhet fråga oss: hvilket är sannolikast, att brytning sker i och med bortfallet af *u* eller redan tidigare? Denna frågas besvarande sammanhänger med besvarandet af denna andra: har i *yggu* *u* fallit ljudlagsenligt eller ej i östnord.? Denna fråga vågar jag icke gifva något bestämdt svar på. Emellertid känner jag mig öfverhufvud benägen att tro bortfallet af *u* hos adj. — utom efter *u* och *o* — vara analogiskt efter de rena *a*-stammarna (jfr Kock Ark. XII, 244 f.). Detta innebure då, att i *yggu* brytning måste ske innan *u* fallit. Men ha vi så fått *iuggu*, kunde ju i detta fall *u* sedan falla ljudlagsenligt efter *u*, försåvidt den tillämpliga samnord. ljudlagen haft fortfarande giltighet i östnord. Antagandet, att *u* fallit först efter brytningen innebure också, att samma *u* såsom kvarstående (i förbindelse med föregående *gg*) först verkat omljud och sedan brytning. Men häri ser jag ingenting orimligt. —

Så vidt jag kan se, finnes icke någon enda form, som talar emot, att utvecklingen af ljudförbindelsen *euu* varit den ofvan framställda. Funnes verkligen det isl. starka verb *hnøggua* (utan biform med annan vokalism), som tidigare antagits existera, vore det onekligen en oväntad form. Nu är emellertid den rätta formen *hnǫggua* (se Noreen Altisl. Gr.[3] § 74, 7, § 485 anm. 3 o. där citerad litt.; senast Kock Sv. ljudhist. I, 417)[1]).

[1]) Skulle nu en form **hnøggua* jämte *hnǫggua* anträffas, kan den dock lätt förklaras från pres. sg.

Det är ju alltid önskvärdt, då man af språkhistoriska skäl ledes att uppställa en ljudlag, att kunna styrka den genom hänvisning dels till redan erkända analoga företeelser, dels till rent fonetiska och ljudfysiologiska fakta och förhållanden. Finnes nu något dylikt som kan andragas som stöd för en öfvergång *eggu̯* > *iggu̯*? Beträffande det första slaget af stöd måste man ju komma att tänka på den fsv. öfvergången *ǫggu̯* > *uggu̯*. Denna är äfven därutinnan likställd med den här uppställda ljudlagen, att enligt det vanliga antagandet öfvergången *ǫ* > *u* uteblifver, då *u̯* bortfallit [1]). Visserligen är det här fråga om en helt annan vokal; dock torde en analogi förefinnas därutinnan, att processen i båda fallen (delvis) innebär ett framflyttande af artikulationen [2]). Att denna artikulationsförändring här inträder vid *eggu̯*, men icke vid *eggu* skulle väl — och härmed är jag inne på det rent fonetiska — kunna förklaras så: *u̯* kräfde en utpräglad läppartikulation med (momentan) beröring af läpparna; det föregående *gg* artikulerades då också långt fram, d. v. s. var palatalt; genom återverkan af hela förbindelsen *ggu̯* blef så ett föregående *e* (ytterligare) palataliseradt. Nu bör visserligen äfven *u* ha varit labialt, dock är det väl icke orimligt att antaga, att ett obetonadt *u* redan tidigt fått ett öppnare uttal, hvarvid läpparne icke berörde hvarandra; *gg* har då artikulerats (något) längre bakåt, och den palataliserande verkan på föregående *e* uteblef.

---

[1]) Enligt Kock Sv. ljudhist. I, 416 ff. har detta villkor om *u̯*:s bortfall eller kvarstående icke gällt riksspråket, däremot möjligen vissa dialekter. I det förra har enligt K. *ǫgg* alltid blifvit *ugg*.

[2]) Att säga, att de båda företeelserna äro inkomparabla på den grund, att det i ena fallet är fråga om en palatalisering, i det andra om en labialisering, synes mig icke riktigt. Dessa begrepp äro ju inga motsatser. I själfva verket synes mig *ǫggu̯* > *uggu̯* äfven innebära en palatalisering (oaktadt jag naturligtvis icke opererar med det nuvarande "palatala" *u*-et). En blott labialisering af ett *ǫ* — utan framflyttande af artikulationspunkten — synes mig ha bort resultera i ett öppet *ō*-ljud.

Som resultat af föregående undersökning anser jag mig kunna anteckna:

Urnord. *eggu̯* (< *eu̯u̯*) öfvergick till *iggu̯*. Öfvergången inträdde icke i de fall där *u̯* framför *u* förut bortfallit.

Den vokal som i östnord. brutits till *iu* framför *ggu̯* (liksom väl också framför *ngu̯*) är (såsom redan förut af andra antagits) *y*, icke *i*. Det är ovisst, huruvida brytningen sker före eller i och med bortfallet af *u̯*, troligen dock det förra.

Exkurs om *hioggum* (osv.), *bioggum* (osv.) jämte en anmärkning om det s. k. skärpningsproblemet.

En af dem som senast yttrat sig om dessa former, är Olson Östgötalag. ljudl. 77. Där antages som grundform för *hioggu* (dvs. för *hiuggu*, i det att *io* säkerligen med rätta antages vara uppkommet genom inflytande från sing.) ett **hēuwun* (med samma afljudsstadium som i sing.) > **heuwun*. Man får dock ingen förklaring öfver, hur O. tänkt sig uppkomsten af detta *uw*, som uppenbarligen här just måste vara resultatet af den s. k. skärpningen. Skrifningen **heuwun* (och icke **hewwun*) synes snarast tyda på att O. tänkt sig skärpningen (åtminstone i detta fall) innebära utvecklingen af ett glidljud ur diftongen *eu* (*ēu*) i ställning framför vokal. Men då i här ifrågavarande form diftongen af ålder stått i denna ställning, så frågas, hvarför icke som i så många andra fall (**kneu̯a*, **treu̯a* osv.) diftongens senare komponent konsonantiseras (rättare: förblir konsonantisk, som den i dessa former af ålder varit). Vi skulle vänta ett **hēu̯un*. Härmed äro vi inne på själfva skärpningsproblemet, hvarpå här icke är platsen att utförligare ingå: min undersökning här har vidtagit, då skärpningen är

ett fullbordadt faktum. Blott i all korthet vill jag antyda min ståndpunkt, särskildt med hänsyn till det senaste inlägget i frågan, hos Trautmann ofvan s. 345 a. a. 40 ff. Den där förfäktade ståndpunkten, som redan funnit gillande på ett par håll (Levy PBB XXXI, 149 not 2, Janko IFAnz. XIX, 43 ff.) innebär ett återupplifvande af den af Bechtel Gött. Nachr. 1885, s. 235 ff. lancerade teorien, att skärpningen framkallas af enligt indogerm. accentuering omedelbart följande accent. (Att accenten skall följa omedelbart efter, har åtminstone varit Bechtels — välgrundade — mening; ex. isl. *skygna* < *skuwwinōn hos T. s. 45 synes visa, att detta undgått honom; jfr också formuleringen af regeln s. 42.) I självfva verket är väl detta den hållbaraste af de hittills framkomna teorierna (öfver tidigare lämnar T. en fullständig litteraturförteckning). Dock borde den stödjas med rikhaltigare material, såväl beträffande fall, där skärpningen inträdt, som beträffande sådana, där den uteblifvit. Att ha samlat (ett antal af) de senare är eljes särskildt en förtjänst hos T. Äfven bör hänsyn tagas till de fall, där man menat sig genom Sievers'ska lagen få ett — sålunda icke genom skärpning uppkommet — *u̯u̯* (jag tänker särskildt på ett supponeradt *fauʒu̯á, se Tamm Etym. ordb. (under få, adj.)). Ett fall, som vållar en smula besvär, är väl *beu̯u̯a- ~ *beu̯a- (ffris. *be*; jfr ofvan s. 346). Är accentväxling antaglig i detta paradigm? Skulle ordet äldst kunna vara en *es-/os*-stam? Då den Bechtel-Trautmannska teorien i hvarje fall icke är evident riktig, synes man mig icke böra taga den af Osthoff Etym. parerga 1: 138 ff. uttalade åsikten så lätt, som T. gör; ehuruväl antagandet af denna — som innebär ett återförande af växlingen (mellan skärpta och oskärpta former) på allt efter ställningen i satsen varierande uttalsenergi — nödgar oss till resignation med afseende på möjligheten att någonsin i enskildheter vinna full klarhet.

För att återkomma till fallet *hiuggu*, skulle utvecklingen

enligt B.-T:s teori gestalta sig så: **heu̯ún* (sannol. då < ett analogiskt uppkommet **hēu* ⊥́) > **heu̯u̯ún* > **héu̯u̯un* > **heg-g(u̯)un* > *hiuggu*.

Hela denna förklaring af dessa former och därmed det stöd jag däraf ofvan hämtat för att *eu̯u̯* > *eggu̯*, och för att *eggu* icke blir *iggu*, skulle ju falla, om såsom helt nyligen Loewe KZ XL, 334 och Janko IF XX, 272 ff. antaga, *hiuggu* (hvarefter enl. L. *biuggu* skulle vara bildadt) fått sitt *i̯* i sen tid från sing., under det att *huggu* (kändt blott från östnord.) vore den gamla formen [1]).

Jag har emellertid svårt att tro, att dessa former icke skulle vara samgerm. eller åtminstone urnord. Detta på grund af fht. *hiowun*, *hiuwun*, ags. *héowun* (i fsax. är ingen pl. anträffad), som väl dock icke alla äro nybildningar efter sing. Ett **heu̯u̯un* synes mig sålunda ha funnits [2]).

Tillägg. Sedan ofvanstående aflämnats till tryckning, har jag fått kännedom om ännu ett ord, som ställts till dem med urgerm. *eu̯u̯*. Tamm återför nämligen Etym. ordb. (under fnugg 'stoftgrand, fjun') biformen *fnjugg* på ett **fneuwa-*. Vore detta riktigt, förklarades formen åtminstone enklast genom min teori. Nu är emellertid *fnjugg* sannolikt uppkommet genom senare kontamination mellan *fnugg* och *fjugg* (likaledes hos Lind, under woll-flocke, samt i ä. nsv. *fjugg-laf*) eller närstående (jfr no. dial. *fjugg*, *fjogg*, *fjagg*). Till dessa antydningar måste jag här inskränka mig.

---

[1]) Så numera äfven Feist PBB XXXII, 510 (som däremot synes anse *biuggu* ursprungligt, jfr därs. s. 492).

[2]) Att *biuggu* är bildadt efter *hiuggu* synes mig däremot möjligt, då formen icke har något stöd i andra germ. språk. Dock kan ju detta ha skett lika väl vid stadiet **heu̯u̯un* eller **heggun* som senare. Att det (om det skett) skett tidigt, har jag ofvan s. 354 förutsatt.

Lund 1907.

Hjalmar Lindroth.

Små bidrag till Äldre Västgötalagens textkritik.

1. bunkabitær.

I hdskr. till VGL. I Orbotæ mal § 10 heter det: *Lopær maþær a harskip ok gyærs bunkabitær. maþær standær a halsi ok a høfþi ok hæriær man. þæt ær niþingsværk.* Collin-Schlyter behålla i sin text denna läsning [1]), men anmärka: "*bunkabritær* v. *bunkabrytær*, ut videtur, legendum", och hänvisa till VGL. II Orb. 1. 10. Där läses: *Løper maþer a hær skip giørs bunkkæ brytæri. ok rænir man fæiær sins. þet ær orbotæ mal.* Collin-Schlyter misstänka, som synes, VGL I-hdskr:s *bunkabitær* för att vara korrumperat och anta, att VGL. II:s *bunkabrytæri* är rätta läsarten, om de än — väl för att antyda den väg de anse korrumperingen ha gått — här vilja skriva ordet: *bunkabritær* eller *-brytær* [2]). Utan att, så vitt jag kunnat se, yttra sig om skälen och tydligen endast stödjande sig på Schlyters auktoritet, ha de följande utg. Schwartz-Noreen och Vendell ratat hdskr:s läsart och insatt VGL. II:s, men i dess fulla form: *-brytæri.* Emellertid tror jag, att hdskr:s läsart väl låter försvara sig. Denna åsikt vill jag i det följande söka motivera.

I de föreg. §§ 1—8 av Orb. rubriceras som *orbotæ mal* flerahanda missgärningar mot person under försvårande omständigheter och dessutom landsförräderi. I § 9 nämnes även förgripande på annans egendom (boskap) som nidingsverk, och om något liknande är det uppenbarligen fråga även i § 10.

Innan vi giva oss in på diskussionen av den dunkla

---

[1]) Frånsett korrigeringen av *harskip* till *hærskip.*

[2]) Att de uppfatta alla dessa former som mer eller mindre lyckade varianter till *brytæri,* visar det sätt, varpå de anföra orden i Gloss. och Schlyter i Ordb.

andra komponenten i *bunkabitær*, skola vi först kasta en blick på första sammansättningsledet.

Detta är *bunke*, en mask. *an*-stam, som Collin-Schlyter i Gloss. översätta med "skeppsdäck" och Schlyter i Ordb. med "skeppsdäck och till äfventyrs äfven lastrummet under däck". Som ett annat ord för sig har han i Ordb. *bunki* m. "hög, prov. bunke". Söderwall sammanför betydelserna "last" och "hög" under ett och samma ord: *bunke* och översätter: "hög, hop; last, lastrum (på ett fartyg)". Om motsvarande ord i isl. yttrar Fritzner[2]: *bunki*, m. = *bulki*, och detta senare översätter han: "den i Fartøiets Midte nedpakkede eller opstablede og sammensurrede Ladning"; ä. da. *bunke* och mlt. *bonik*, *bonnik* betyda "last, lastrum". Kalkar tillfogar: "Der har hersket megen forvirring ved forklaringen af ordet, der uden grund er udtydet om dæk m. m.". I detta yttrande kunna vi instämma, och sammanhålla vi dessa ord, tör det stå klart för oss: 1) att Schlyter med orätt uppdelat betydelserna på två särskilda ord, 2) att den av Schlyter anförda betydelsen "skeppsdäck" ingenstädes finnes och helt säkert icke tillkommer ordet, utan av S. konstruerats för förklaringen av sammansättningen *bunkabrytær(i)*, samt 3) att ordet betyder "hög, hop; last, lastrum" — eftersom här är fråga om skepp, "last" [1]).

Övergå vi så till andra komponenten *-bitær*. De skäl, som skulle kräva en emendation, vore väl antingen, att ordet vore en bildning av språkvidrig art, eller åtminstone ett ord, som eljest icke förekommer, och vars betydelse är outrannsaklig, eller ett ord, som visserligen träffas även annorstädes, men vars betydelse vore oförenlig med betydelsen hos första komponenten eller med meningen i detta sammanhang. Vi vilja nu undersöka dessa eventuella skäl.

1. Ordet kan vara ett nomen agentis, bildat med *a*-suffix till roten i vb. *bita* (< urg. **bīt-a-*).

---

[1]) Jfr Noreen: Sv. etymologier s. 10.

2. Ett dylikt ord är ingalunda obekant, varken i fsv. eller i de andra nord. språken. Ordet betyder som subst. "bitare" men förekommer, såsom fallet ofta är med ord av denna typ, endast i sammansättningar. Jag vill anföra några:

I flera yngre hdskr. till MELL [hdskr. 63, 91] Ä. 7: 2 och i en urkund från 1469 (av konung Karl given dom i en arvstvist) står ett ord *ri(i)sbiter* [1]), vilket jämte det i texthdskr. till denna lag och i flera andra lagar förekommande *ri(i)shofþe* och *ri(i)skulle* och liksom de isl. ***hrísh*ǫ*fþi*** och ***hrísbítr*** (se Fritzner[2]) betyder: "barn, som blifvit afladt af en biltog fader hvilken i hemlighet smugit sig in i landet till sin hustru" [2]). (Schlyter i Ordb., Söderwall). Detta *risbiter* finns ännu såväl i sv. [Rietz] som i no. [Aasen] och lt. [Schiller und Lübben Mnd. Wb. III 488] dial. med betydelsen "årsgammal bock (så även i fisl.), årsgammalt svin, två år gammal oxe" (se Fritzner[2]). Man kan ej vara tveksam om den urspr. betydelsen av detta ord. Den är tydligen: "risbitare", "risätare". (Jfr Ross: "Dyr som har bidt (været dcelvis fordret paa) Riis, tørt Løv ɔ: har overlevet en Vinter"). Från att sålunda ha brukats om djur har det sedan som hånfullt öknamn börjat användas om barn, som avlats ute i skogen [3]). Ordet är väl ett av den självmedvetne, besutne, ättgode nordiske bondens smädliga namn på mannen utan börd och egendom, erinrande om Vg.-lagens *græssæti* (= husman, inhyseshjon, som ej har del i byns ägor, eg. som sitter ute i gräset, jfr isl. *graslǽgr*), Ög.-lagens *græsfari* (eg. "som flyttar ut på gräset, på *bar backe*, husvill"), sv. dial. *risbyggare* (inhyseshjon, som bor i ett risbygge sm. Rietz). Som öknamn förekommer det även i isl. ex. ***þorin hrísbítr*** (Konung. 370[1]) liksom ***hrísi***, som blott brukas på detta sätt (se Fritzner[2]).

[1]) Se Schlyters ed. var. till detta ställe.

[2]) *Rymer man ok husfru siter quar, stials heem ok afla barn meþ henne, þæt barn agher ei arf taka æfter faþor sin, þæt hetir riishofþe* (*riisbiter*).

[3]) eller *á laun*, så de isl. ***hrísungr***, ***hrísi***.

En annan sammansättning med *-biter* är fsv. *stenbitær* nsv. *stenbit* (isl. *steinbitr*), fisken "anarrhichas lupus".

I isl. finnas: *grasbítr* poet. = kreatur, *kvernbítr, leggbítr* poet. = svärd, *sauþbítr* poet. = hund, som biter får, *kolbítr* = askunge, "Person der som Askefis uden at foretage sig nyttig Gjærning stadigen sidder eller ligger i *eldahús* eg. bider Kul" (Fritzner[2]). Jfr fsv. *sitæ hemæ i asku* (VGL. I) = *eldsǽtr*, *eldsǽtinn*, *gripbítr* (Grg. I, 205[13], OHm. S. 95[16]) poet. och såsom lagterm "lejdstörare, fridbrytare". Det isl.-fsv. *bakbítari*, *bakbitare* 'bakdantare' fortlever ännu både i sv. dial. (smål. *bakbitare* Rietz) och i modern eng. *backbiter* (meng. *bacbitare* The Ancren Riwle, från c. 1225). Ser man nu ett ögonblick på de här nämnda sammansättningarna med *-bítr* (*-biter*), finner man, att i flera av dem — fsv. *risbiter*, isl. *hrísbítr*, *kolbítr*, *gripbítr* och det sist nämnda *bakbitare*, som helt säkert går tillbaka på ett äldre *bakbítr* — *-biter*, *-bítr* ej brukas i bokstavlig, utan i bildlig betydelse, att de användas om personer, att de alla ha en nedsättande betydelse, och att åtminstone *risbiter*, *kolbítr* och *bakbitare* — om ej alla de sist nämnda — äro smädliga tillmälen, samt att *risbiter* och *gripbítr* äro lagtermer.

Det skälet till emendation, att *-bitær* vore ett ord, som annars ej förekom, eller vars betydelse i och för sig vore obegriplig, finns sålunda ej för handen.

3. *bunke* betydde, som vi ovan funno troligast, "last", möjligen "lastrum". Eftersom *bunkabitær* nu är beteckning för en person, som begår *orbotæmal*, måste sista komponenten i ordet väl betyda ungefär "en, som (på ett straffbart sätt) förgriper sig på, fördärvare, ödeläggare, tjuv" e. d. — d. v. s. i sak väl vara = *-brytæri*, om det också möjligen är ett allmännare eller speciellare uttryck. En sådan betydelse ger i själva verket också sammansättningen *bunkabitær*, eg. "en, som biter i, d. ä. förtär, föröder lasten" [1]). Det ovan citerade

[1]) Schlyter övers. (utgående från den av honom antagna betydelsen

gripbítr är en sådan man, som gör sig skyldig till att *riúfa gripin* (Grág. $403^{22, 24}$. Grett. 165^{6}) eller *brjóta gripin* (Kgs. 168^{2}). På samma sätt är *bunkabitær* en, som gör sig skyldig till att *rjúfa bulka* (Fm. VI. 378, 381 Flat. II 108^{9} Borg. 3, 21), till att *brjóta bulka undir monnum* (Gul. 314^{23}). Sammansättningen med *grip* visar, att *-bítr* ur den urspr. konkreta betydelsen "som biter i" utvecklat en mera abstrakt "som stör, bryter", och förbindelsen *bunke* och *-bitær* bör därför icke förefalla oss onaturlig. Den bildar ett mellanled i *bitær*'s betydelseutveckling mellan den betydelse, det har i *grasbítr* och den, som föreligger i *gripbítr*.

Sätta vi nu in ordet med betydelsen "lastbrytare", "lastofredare" i dess sammanhang, få vi: "Löper någon ombord på krigsskepp och gör sig till (blir) "lastofredare" — — —". Det är tämligen tydligt, mot vad för slags folk denna lagparagraf är riktad: mot sjörövare. Att jämföra är Gul. 314^{23} [1]): *Nu taca þeir kaupskip ok briota bulca undir monnum oc færa farm i herað aptr* — — — Vid citerandet av detta ställe tillfogar Fritzner: "om Vikinger".

Erinra vi oss de karaktäristika, som vi nyss funno vara gemensamma för de flesta andra sammansättningar med *-bítr* (*-bitær*), finna vi, att *bunkabitær* i alla avseenden häri överensstämmer med dem.

Om därför *bunkabitær* ur betydelsens synpunkt låter försvara sig vid sidan om VGL. II:s *bunkabryteri*, så finns det åter ett skäl, som, enligt min mening, gör, att man absolut måste föredraga *-bitær* framför *-brytæri* i VGL. I:s text.

Efter allt att döma är Orbotæmal en av lagens allra älsta beståndsdelar. Knappt något annat parti har i förhållande till sitt omfång bevarat så mycket av den ursprungliga

---

på *bunke*) "den, som bryter sig in under skeppsdäcket för att plundra, sjöröfvare".

[1]) Cap. om *þofto giolld* d. ä. "Bøder der paalagdes bønderne i en vis bygd for ikke at have hindret bygning og udfart af mistænkelige stridsfartøier" Fritzner^{2}.

poetiska formen, flera gamla ord, som eljest ej förekomma, men som tydligen tillhöra det poetiska språket, såsom *þangbrekka*, *goruarghær* [1]) tyda därpå, och vad särskilt denna paragraf beträffar, synes första delen, i fall man behåller *-bitær*, utgöra en halfstrof i *ljóðaháttr*:

[h]lopær maþær
a hærskip
ok gyærs bunkabitær

(Jfr Lind Om rim och verslämningar s. 84 f.), liksom de följande orden i paragrafen uppenbarligen röja en tidigare poetisk avfattning. Till sist är allitterationen mellan *lopær* (= *løpær* < **hlaupir*) och *hærskip* ett fullgott bevis för detta lagspråks härstamning från den urgamla — väl samnord. — tid, då lagen i de stavrimmade kvädenas form fortplantades från släkte till släkte.

Under sådana förhållanden har man väl anledning att här vänta sig en av de ordbildningar, som voro karaktäristiska för det äldre nord. språkets poetiska stil, en motsvarighet i denna paragrafs *gyærs at* — — — till föregående paragrafs *gærs at goruarghær*. En dylik bildning är just *-bitær* [2]). Det isl. poetiska språket, vars ordskatt väl till stor del är samnordisk, överflödar på nomina agentis, bildade på detta sätt (med *-a-* resp. *-ịa*-suffix), under det att prosan, både den isl. och den fsv., uppgivit denna bildningsprincip och blott bevarar några enstaka rester därav, men f. ö. använder andra formationer.

Det som utgör det starkaste stödet för hdskr:s *-bitær* är på samma gång den svagaste punkten hos emendationens *-brytæri*. Ty kunde man om *-bitær* säga, att den representerade en för det äldre nord. poetiska språket karaktäristisk bildning, så är förhållandet med *-brytæri* det rakt motsatta.

[1]) Med sin metaforiska betydelse erinrar detta ord f. ö. om *bunkabitær*.

[2]) Se Falk: PBB XIV, 8.

Ändelsen *-ari* finns över huvud icke hos nomina agentis tillhörande det äldre poetiska språket (på två undantag när, se Falk o. a. a. s. 36.). Däremot vinner, som bekant, detta suffix en storartad utbredning i de yngre skedena av de nord. språken, huvudsakligen genom undanträngandet av äldre bildningstyper, särskilt just den med *-a*-suffix, dessutom dem med *-i̯a-* [1]) och *-n*-suffix. (Se Falk o. a. a. s. 37).

Från betydelsens synpunkt åter finns intet att invända mot *-brytæri* (jfr ovan anförda isl. *brjóta*, *rjúfa bulka* och Schlyter Ordb. under *bryta* 2. och *bunkabrytæri*). Men *bunkabrytæri* synes mig på de skäl, jag ovan sökt framställa, ej tillhöra den tid, från vilken paragrafen-versen stammar, ej tillhöra den stil, det språk, vari den är avfattad, — det är ett yngre, rakt på sak gående, färglöst prosaiskt vardagsord, trots sitt identiska begreppsinnehåll helt olika det ålderdomliga, åskådliga poetiska *bunkabitær*.

Det, som nu yttrats, gör naturligtvis icke *bunkkæ brytæri* i VGL II på något sätt misstänkt. Det är lätt begripligt, att de gamla ord och uttryck, som genom traditionens makt kanske helt, kanske halvt oförstådda ännu voro vid liv vid den tid, då VGL. I redigerades och nedskrevs, hundra år senare kanske stodo isolerade och dunkla och måste utbytas mot andra, allmännare, lättförståligare. Exemplen härpå äro ju talrika. Jag vill blott erinra om *iamrift* i VGL I R 5, 5 (*þa alt var iamrift nat ok dagher*), som i VGL II R 9 ersatts av *æmrikt*, och om VGL I:s *høghæ byr* (*høghæ byr. ok af heþnu bygdær.* I 15, 1 som i en viss hdskr. av VGL II (Cod. K. I 36) såsom obegripligt utbytts mot *høxter*

---

[1]) Ett belysande ex. på huru ett dylikt med *-i̯a*-suffix bildat nomen agentis omskapats efter mönstret av de talrika subst. på *-are* erbjuder det fsv. *enløpær*, som dött ut i rspr. men dialektiskt [Kalm. Rietz] bevarats under formen *enlöpare* = ensam, ogift.

Ex. på slika nom. agentis, bildade med resp. *-a-* och *-i̯a-* suffix, som utträngts av particip — den vanligaste utgången — utgöra fsv. *bøgher*, nu *böjd* och *lwther* nu *lutande*, det senare bevarat i smål. *lutur* (Rietz).

byr. Men vice versa är det givetvis orätt att utbyta VGL. I:s *-bitær* mot *-brytæri* endast därför att VGL. II har det senare.

De betänkligheter, jag nyss framställt mot det av Schwarz-Noreen och Vendell föreslagna ersättandet av VGL. I:s *-bitær* med VGL. II:s *-brytæri*, skulle jag icke hysa mot det ena av de ändringsförslag, som Schlyter framställt: *-brytær* [1]), ifall jag hade ansett en emendation vara av nöden. Men därvid skulle jag föreslå, att *-brytær* uppfattades annorlunda än S. gör (< *brytæri*). Jag skulle fatta *-brytær* som ett nomen agentis, bildat till vb. *bryta* med samma suffix, som det, varmed jag antager *-bitær* vara bildat till vb. *bita* (alltså av ett urn. **bri̯ut-a-*). I isl. är motsv. *-brjótr* ytterst vanligt, ex. *hǫrg-*, *garþbrjótr* etc. (se Falk o. a. a. s. 9). Ty med den förklaringen av formen kunde ej mot densamma de invändningar göras, som jag nyss gjort mot *brytæri*.

2. Till VGL. I Iorþær B. 7.

I hdskr. till VGL. I I. B. 7 pr. läses: *Køpir maþær bol æru af køptir. akrær skil þem a han eig vitu num til ennær skipt*. Schlyter till stället: "adde *þa a*" (efter *skil þem a*) [2]). Denna supplering, som är gjord efter VGL. II I. B. 15, är fullt tillfredsställande.

Man får då: — — — *skil þem a* [*þa a*] *han eig vitu* — — = uppstår tvist, har han ej rätt — — en passus, som starkt påminner om exempelvis samma balks flock 5 — — — *skil þem a. þa æghu bønþer uitu* — —

Man kan härvid tänka sig korrumperingen uppkommen på det sätt, Otman (s. 64 not 17) föreslår: att avskrivaren

[1]) Ett **-britær* har väl mindre för sig. En övergång *bry-* > *bri-* är väl otänkbar. Man skulle då tänka sig det som en hyperortografisk skrivning, föranledd av sådana dubbelformer som *brista* : *brysta*, *brimsigna* : *brymsigna* (med *i* > *y*).

[2]) Denna supplering även gjord av de följ. utg. Schwarz-Noreen och Vendell.

råkat utelämna orden *þa a* därför, att han såg det *a*, var med föregående sats slutar, och trodde sig ha skrivit även de nämnda orden.

Emellertid ligger en annan förklaring av stället kanske ännu närmare till hands. Jag föreställer mig, att den text, som förelegat en viss avskrivare — vår, eller om korrumperingen är äldre, en föregående — och som här bör återställas, haft: ***Køpir maþær bol æru af køptir akrær skil þem a han æ igh vitu num til ennær skipt.***

Formen *æ* (urn. **aiʒ* > **æiʒ* > **æih*, **eih* > fsv. *æ*, se Kock: Sv. Ljudhist. I § 169 s. 133) finns ännu i BjR. Ly. och med analogiskt tillkommet *r* i Smål. L. 17: 1 *ær*. Sålunda tämligen sällan i litteraturen. Men den lär väl i älsta fsv. tiden ha varit minst lika vanlig som den senare segrande paralellformen *a* (< urno. *aih*). Härpå tyder bl. a. det faktum, att *æ*-vokalen införts i andra former av verbet (*ægha* etc.). Under alla förhållanden hindrar väl ingenting, att man kan antaga denna form av vb. för en hdskr., äldre än den till oss komna.

Formen *igh* (*ēgh* i rel. oakcentuerad stavelse, se Kock o. a. a. I § 218 s. 174)[1]) är ej ovanlig i ä. fsv. Ex. ur VGL. I äro K. 1 och Br. 2.

Dessa båda orden *æ igh* hava, menar jag, av vår eller någon föregående avskrivare lästs som *ett* ord: *æigh* (= icke). Detta ords skrivning är mycket osäker i de hdskr. vi äga. "varie scribitur" (Schlyter Gloss. se detta). *æigh* finns exempelvis i I K. 14: 3, *æig* i II Præf. o. s. v. Det är allt skäl att tro, att detta varit fallet även i äldre hdskr. Och att det **æ igh*, som jag förutsätter hava förelegat den avskrivare, som missuppfattat orden, av honom (eller eventuellt någon följande), då det fattades som *æigh*, skrivits *eigh* (eller *eig*, som vår hdskr. råkar ha) anser jag i betraktande av den

[1]) Jfr även Flodström's rec. av Schwartz-Noreens ed. av VGL. i T. f. F. N. R. IV s. 63.

över måttan stora osäkerheten i ordets skrivning lätt förklarligt och utan betydelse.

Den läsning jag förordar: — — — *skil þem a han æ igh vitu* — — — företer naturligtvis alldeles ingen olikhet i betydelsen mot Schlyters. Och vad ordställningen beträffar, synas mig de båda läsningarna jämngoda. Schlyters läsning erinrar, som ovan nämnt, exempelvis om VGL. I I. B. 5, min åter kan man jämföra med samma balks flock 4 § 2: *skil a hion tu. ær iorþ mæþ løsom ørom køpt kallæs annat eigh eghæ. þæt. a vitu* — —.

Lund i Dec. 1906.

Axel Lindqvist.

Till förklaringen af fsv. *ykildagher*.

Som bekant påträffas *ykildagher* på tre ställen i Sveriges medeltidslitteratur: "Nu firi allum andrum malum. ælla andrum fallum þa hialpær lönda skript firi fea bot. gær han þuæra uarknaþ a þöm dagh sum forhælgþ ær firi. þa ær bonde sakær at þrim markum. Gær a ykil dagh. sakær at siax örum." Östgötalagens textkodex. Kristnu balkær XX: 1 (Collins och Schlyters ed.). — "Diebus festiuis videlicet pro dominicis et aliis diebus festiuis vigiliam sequentibus [för brott mot dessa dagars hälgd skall man böta] tres marchas denariorum. pro diebus vero festiuis vbi vigilia non precesserit dictis ykildaghæ [1]) sex oras denar." Diplomatarium svecanum 3: 42 (ur en gammal afskrift; diplomet är från 1312 och utfärdadt af hertigarna Erik och Valdemar till deras underhafvande i Linköpings stift samt handlar om biskop Karls rättigheter till böter för hälgdagsbrott). Samma exempel (med formen *ykildagha*) äfven i Svenskt Diplomatarium 6: 153 (ur samma afskriftssamling som ligger till grund för citatet från 1312; i ett af konung Magnus år 1349 utfärdadt privilegiebref för Linköpings domkyrka).

Af de anförda citaten framgår, att med *ykildaghar* menades mindre betydande hälgdagar, som — i motsats till söndagarna (dominicæ) och stora högtidsdagar, firade på annan dag än söndag

---

[1]) I en annan afskrift på samma sida af ifrågavarande skrifvelse står *ykildagha*.

— icke hade någon *forhælgþ* (vigilia) — med arbetshvila — å närmast föregående eftermiddag [1]).

Angående härledningen af *ykildagher* hafva olika meningar framställts.

Collin och Schlyter ha (se glossaret till Östgötalagen; jfr Schlyters Ordbok), omnämnande Ihres formellt omöjliga förmodan, att *ykil* skulle härledas af *yrkia*, 'operari', och namnet *ykildagher* syfta på, att man på en så benämnd dag hade rätt att arbeta efter mässan [2]), sammanställt *ykil* med fsv. *enka* [3]), enstaka, ensam, i sv. dialekter *ynka* [4]), och för denna härledning åberopat det i Västmannalagen (Kristno balkær XXVI anm. 40 hos Schlyter) förekommande *enstöþingsdagher* ("enstöringsdag, dag, som står ensam") i samma betydelse [5]).

S. Bugge har (Nordisk Tidskrift for Filologi. Ny Række 3: 274) till Collins och Schlyters härledning, som han finner skarpsinnig och träffande, fogat den anmärkningen, att *ykil* är identiskt

[1]) Se en förteckning på de högtidsdagar, som enl. Upsalamissalet föregingos af vigilia, hos Hildebrand, Sveriges medeltid 3: 773 f.; jfr om motsvarande hälgdagar i den norska medeltidskyrkan Taranger, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske 360 ff. — Enl. norska lagar började hälgen vid tretiden på e. m. före festdagen; se Norges gamle Love 1: 348, 396.

[2]) Jfr Hildebrand, Sveriges medeltid 3: 840.

[3]) Äfven i nysv.: i talspråket (åtminstone i Småland) och någon gång i litteraturen, se t. ex. Bergius, Inträdestal i Vetenskaps Akademien 6 (1758).

[4]) Enl. Rietz förekommer *ynka* för *enka* i Skåne, Halland och Blekinge. Nyttjadt nyligen (såsom falsk arkaism?) af skåningen Lundegård: "En ynka fisk kunde jag taga med noten." Drottning Filippa 101 (1907). — Hos Gustaf II Adolf, Skrifter 185 (1617) påträffas *ynkas* förstadium *inka* ("incka få gårdar"); jfr *sinka* för *sēnka*, *inkom* för *ēnkom*, se Kock, Svensk ljudhistoria 1: 179. — Äfven i äldre danska finnas *enke* och *ynke* (uttaladt *ønke*) såsom adj.; se ex. på sistnämnda form hos Kalkar 1: 476 och i Videnskabernes Selskabs Ordbog 8: 462 (jfr Molbechs Ordbog under *enkelt*). — Den förmodan ligger nära, att svenskans *inka* 'enstaka' blifvit *ynka* på grund af inverkan från *ynk* 'jämmer', *ynka* 'ömka', *ynklig* 'ömklig' o. s. v. Härför synes i viss mån tala, att *en ynka gång*, det uttryck, där *ynka* = enka, enstaka, oftast torde förekomma, till betydelsen ofta motsvarar "en enda stackars gång" (det beklagande, som *ynka* 'en enda stackars' stundom uttrycker, har måhända bidragit till läpprundningen; jfr Jespersen, Fonetik 194 f.). Å andra sidan synes det ock vara en möjlighet, att *enka*, 'enstaka', först *sedan* dess första vokal blifvit *y* och sammanfall med verbet *ynka* alltså ägt rum, fått en biton af någonting ringa och ynkligt — men huru då förklara *y*-et? — Enligt Videnskabernes Selskabs Ordbog, beror skrifningen *y* för *ø* i danskans *ynke* = 'enkelt' på inverkan från *Ynk* 'jämmer', *ynke* 'ömka'.

[5]) Enl. Dijkman, Kyrkie-Handlingar 69 f. (1708) skulle det först från nysvensk tid uppvisade *lätt(e)hälgdag* ha varit en gammal variant till lagspråkets *enstöþingsdagher* och *ykildagher*. Han förklarar *lätt(e)hälgdag* — där *lätt* väl betyder "mindre viktig" — på följande sätt: "Lätte- och halfheliga äro de [mindre högtidsdagar] kallade för den orsak, at sedan fålcket har förrättat sin tidegärd, fingo de uthan straff gå til sina lätte-syslor, hwilket wij af mångahanda lag, contracter.. förbund, som på de dagar ingångne äre, kunna aftaga." Jfr Fries, Linné 2: 190, där såsom "lätthögtidsdagar" anföras dagar som under medeltiden hade *forhælgþ*. Själf har jag hört *lätthälgdag* användas om dag under julen, som ej var predikodag (Västbo i Småland).

med fsv. *enkil*, enkling[1]) (Rydqvist 3: 40), isl. [se Björn Haldorsen] *ekkill*[2]).

Bugges förklaring af *ykil* har af E. Olson, Östgötalagens ljudlära 57 f. underkastats en ingående kritik. Af *ænkil-dagher* kan man, menar han, enligt kända ljudlagar (se Noreen, Aschw. Gram. § 235, 1, § 303 och § 102, 2) få *ikil-dagher*. Huru *i* ersatts af *y*, synes honom omöjligt att förklara: "Ett _*ykil_ skulle näml., så vidt jag kan se, kunna uppkomma endast genom kontamination af _*ikil-_ (l. möjl. ett oförändradt _*ækil-_) och _*ynkil-_, af _*inkil-_ (< _*ēnkil-_) genom öfvergång $i > y$ framför $n +$ kons. (Noreen, Aschw. Gr. § 108. 2)[3]). Men på en sådan öfvergång $i > y$ erbjuder Ög. för öfrigt intet exempel. Denna öfvergång är väl också knappt så gammal som urtexten till vår lag. Att *ykil-* förekommit redan i denna, göres troligt däraf, att äfven öfriga hskr. hafva samma form (Schlyter anför inga varianter; B har *ykil*)."

På grund af den formella svårighet, som Bugges tolkning erbjuder, framställer Olson en ny förklaring af ordet. Det skulle enligt honom möjl. sammanhänga med *uka*, biform till *vika*, vecka, och betydelsen af *ykildagher* således vara "(helg)dag som utmärker veckan (dvs. hvarje vecka)" i motsats till de stora högtiderna, hvilka föregingos af *forhælgþ*. Om det formella sammanhanget yttrar han sig endast så till vida, som han framkastar den möjligheten, att *ykil* ursprungl. skulle vara ett subst. med bet. veckodag, till hvilket sedermera lagts ett förtydligande *dagher*.

Då denna af Olson, som det vill tyckas, blott med en viss tvekan framställda härledning, synes mig — bortsedt från formella svårigheter — falla redan på den omständigheten, att *ykildagher* icke betecknade en hälgdag, som utmärkte hvarje vecka — den hvarje vecka återkommande söndagen skiljes ju uttryckligen i diplomcitatet ofvan från "ykildagen" — och då Västmannalagens ofvananförda *enstöþingsdagher* synes mig kraftigt tala för riktigheten af Bugges etymologi, har jag sökt efter en förklaring af det, såsom E. Olson med rätta framhållit, påfallande *y*-et i *ykildaghers* första stafvelse.

Jag tror mig ha funnit en sådan i följande hypotes.

Uti Johannesevangeliet (19: 31) talas det om en stor, d. v. s. betydande sabbatsdag (påskdagen): *erat enim magnus dies ille sabbati*[4]). Med anslutning till detta bibliska språkbruk talas det

---

[1]) D. v. s. "en som står ensam".

[2]) Bugge tillägger: "Formen *ykil* giver os Ret til med Ihre at forklare *ykiæ*, sige nei, Smål. 15 som Afledning af *ækki*, *ikki*, der i VG. findes skrevet med et *k* (*eki*, *iki*)". Det stöd för Bugges hypotes angående *ykil-*, som denna Ihres etymologi kunde erbjuda, har väsentligen bortfallit, sedan Kock, Förklaring af fornsvenska lagord 17 f. — jfr Dens., Svensk ljudhistoria 1: 99 — gjort sannolikt, att Smålandslagens *ykiæ* bör sammanställas med isl. *víkja*, *víkva*. Jfr om förklaringen af *y* i *ykiæ* Kock i Arkiv 10: 298.

[3]) Jfr nu A. Kock, Svensk ljudhistoria 1: 67, 75 f.

[4]) Jfr: "dies magnus appellabatur dies majoris solennitatis", Totius

äfven i svenskan om *stora* (högtids)dagar. Jfr: "Är oc stor höghtidhis daghir pingiz daghana. ok kirkian hallir stora högtidh a honom." Bonaventura 253. "Alla store helgedager". Ärkebiskop Abrahams räfst 58 (1596). "På Store Högtijdes Dagar, såsom förste Dag Juhl, Påsk och Pingst, måge inga Bröllop hållas." Kyrkolag 14: 2 (1686). "Denna dagen [kyndelsmässodagen] .. som han skattas för den största, så skulle han åthniuta den Solennitet som de andra intet fingo." Dijkman, cit. arb. 97 (1703). "De stora högtidsdagarna." Cavallin, Lunds stifts herdaminne 2: 187 (1855). Jfr: "Denne är den store dagen, Som oss Christus hafver gjort." Ps. 1819, 112: 1 (om påskdagen). "Du stora dag, du sälla dag." Därs. 55: 1 (om juldagen).

I stället för *stor* påträffas i fornsvenskan synonymen *mykin* framför *hõghtiþis dagher*. Exempel hämtadt från Söderwall: "En mykin högtidis dag." Sagan om Didrik af Bern 165. Jfr: "Guz mykle ok vppinbare daghir." Klosterläsning 133 (Apostlagärningarna 2: 20); i detta exempel är det frågan om en Guds uppenbarelses dag i de yttersta tiderna.

Jag antager, att man i medeltidssvenskan, såsom göres sannolikt af ofvanstående citat, kunnat t. ex. kalla juldagen *mykil dagher*, under det att man t. ex. benämnde en helgondag *ikildagher* (< *ænkildagher* enl. Bugge-Olsons utredning).

I "ordfogningen" *mykil dagher* skulle alltså *dagher* liksom i sammansättningarna *enstöþingsdagher* och *ykildagher* ingå i betydelsen högtidsdag, hälgdag (jfr *dagher* 2 hos Söderwall). Äfven i nysv. nyttjas *dag* i denna speciella betydelse. Jfr: "Om dessa myckla [1]) dagars och Högtijders afskaffande." Dijkman, Kyrkie-Handlingar 76 (1703). Jfr SAOB under *dag* I 3 f *a*.

På grund däraf att *mykil dagher* och *ikil-dagher* dels voro hvarandra lika till den yttre formen, dels betecknade två begrepp, som stodo i en viss motsats till hvarandra — juldagen föregicks ju i motsats till helgondagen af vigilia — har, gissar jag, *y* i *mykil* inverkat likdanande på första stafvelsens vokal i *ikil*. Jfr t. ex. att i ä. nysv. *arla* stundom öfvergått till *ärla* på grund af inflytande från motsatsordet *särla*, se Norelius i Arkiv 1: 232, Kock i Antiqvarisk tidskrift för Sverige 16, 3: 9 och SAOB, och att fsv. *fæþerni* visar formen *föþerni* på grund af inflytande från *möþerni*, liksom omvändt *fæþerni* framkallat *mæþerni*, se Lind, Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarna 53. Jag hänvisar för öfrigt till de många exempel på ifrågavarande "konfusionsbildningar" från olika språk, som anföras af K. F. Johansson i ZfdPh. XXXI: 301 f. och G. A. Bergström, On blendings of synonymous or cognate expressions in english 14 f., 41 ff., samt till den af nämnda förf. citerade litteraturen [2]).

lexikon latinitatis 2: 708 under *dies*; "observatis .. dies magnos," Tertullianus enl. samma lexikon.

[1]) Här i betydelsen "många".

[2]) Jfr äfven Kock, Svensk ljudhistoria 1: 79 f.

Öfvergången af *ikil* till *ykil* vore än naturligare, ifall man finge antaga tillvaron af en fornsvensk sammansättning *mykildagher*, "dies magnus". I så fall skulle man kunnat tala om *mykildaghar* och *ikil-* > *ykildaghar*.

Jfr att det med *mykil* synonyma *stor-* ingått sammansättning med *dag* i *stordag*, som påträffas i olika användningar både i svenska dialekter och i litteraturen.

Om stor "märkelig" hälgdag: "När fäbodpigorna varit i bodarna så länge, att man kommit i ordning med boskap ock mjölk, få de någon söndag besök af byns unga husbönder ock matmödrar, som nu samtidigt infinna sig till gästabud. Visserligen kallas denna dag på somliga ställen *stωrsöndagen*, men det vore större skäl att så benämna den därpå följande söndagen, som i samma trakter kallas *lillsöndagen*. På vissa ställen kallas den senare också *stωrdagen* eller *stωrhäljen*. Den dagen äro byns unga gossar, bondsöner ock drängar, flickornas gäster, ock då plägar det vara lif ock rörelse på fäbodvallen". (Ångermanland). J. Nordlander i Landsm. V. 3: 25 (1885). Här alltså om en söndag.

Om vigseldag (i norrländska dialekter). Se Wengelin, Gamla minnen från Delsbo och Bjuråker 143 (1893), A. Hjelmström i Landsm. XI. 4: 14 (1896).

Om ordenssamfunds årsfest. Se K. G. Leinberg i Förhandlingar och uppsatser 20: 343 (cit. från c. 1785), Dens., Därs. 17: 303 (med syftning på ett ordenssamfund, som ägde bestånd 1786 —1803), Almqvist, Amorina 153 (1839), Crusenstolpe, Morianen 5: 200 (1843).

Jfr äfven eng. *great day*, bland annat om "a feast- or fast-day of high importance", se Murray, och från engelska dialekter *Muckle Sunday*, "a Sunday on which the Communion is held", se Wright. Det förra af dessa uttryck motsvarar till bildning och betydelse det af mig antagna **mykildagher*, det senare har till sin förra led samma adjektiv som detta.

* * *

Ofvanstående förklaring gör naturligtvis icke anspråk på att vara annat än en gissning, som måhända göres öfverflödig af framtida forskningar.

Lund i Januari 1908.

Theodor Hjelmqvist.

Från Filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser III. Tillegnade Axel Kock. Lund 1906.

Som selve Titelen viser, er det foreliggende Værk det regelmæssige tredje Hæfte (eller snarere Bind) af Lunds filologiske Forenings sproglige Afhandlinger og er tilegnet Professor Kock på Grund af hans særlige Forhold til den filologiske Forening. Det er altså ikke et Festskrift i Ordets sædvanlige Betydning (i et Festskrift til Professor Axel Kock vilde mange flere svenske og udenlandske Filologer sikkert have fået Lejlighed til at deltage); men ligesom alle tre Hæfter Språkliga uppsatser afgiver et imponerende Vidnesbyrd om det filologiske Liv i Lund, således vidner det foreliggende Hæfte om, hvormeget man i den Henseende skylder Axel Kock; det er et Vidnesbyrd om den Virksomhed, som han ikke har udøvet gennem Skrift og Tryk, men ved sit personlige Samkvem med andre og vel ikke mindst yngre Filologer, en Virksomhed, der har ikke mindre national og videnskabelig Betydning end den direkte litterære Produktion.

Det foreliggende Hæfte indeholder Afhandlinger fra vidt forskellige filologiske Områder, forfattede dels på Svensk, dels på Tysk, Fransk og Latin. Til arabisk og syrisk Litteraturhistorie henhører *Axel Moberg*'s Bidrag, til den indiske Litteraturhistorie (Poetik) hører *Ebbe Tuneld*'s Afhandling. Til de litteraturhistoriske Bidrag må fremdeles regnes *E. Walberg, Classification des manuscrits de la Vengeance d'Alexandre de Jean le Nevelon*, og *Fredrik Wulff, Le développement de la canzone Amor, se vuoi, de Pétrarque*. *Knut Stjerna* har skrevet en skarpsindig og interessant Afhandling om *Mossfynden och Valhallstron*, hvori han hævder, at Mosefundene vidner om en helt anden Opfattelse af Dødsriget end den, vi kender som Valhalstroen; de utallige sønderbrudte Genstande, som er fundet i Moserne, har man henlagt i "dræbt" Tilstand til Brug for de faldne efter et Slag, sandsynligvis ikke af Medfølelse med de døde, der ligesom senere Tiders Gengangere atter og atter måtte gentage deres sidste Kamp på de Steder, hvor den var bleven udfægtet i Livet, men snarere af Frygt for de dødes Magt. Med en vis Ihærdighed staver Forf. S. 149 Tang Kristensens Navn galt. *Herman Söderbergh* skriver om svensk Metrik, og to Afhandlinger, af *Axel W. Åhlberg* og af *C. Wallstedt* berører den latinske Metrik, bægge ud fra den urigtige Anskuelse, at Accenten spiller en Rolle i den latinske Versifikasjon, hvoraf måtte følge, at man af Versifikasjons-Teknikken kunde uddrage Oplysninger om Accenten; Wallstedt vender sig imidlertid med rette netop imod nogle af de Slutninger, man på denne Måde har draget. Til den klassiske Filologi henhører endnu to andre Afhandlinger: *Claes Lindskog, De Plutarcho atticista* (Plutarchs Sprog bliver i Løbet af hans Levetid efterhånden stærkere påvirket af Atticisterne; heri ligger et Holdepunkt for hans Skrifters Krono-

logi), og *Martin P. Nilsson, In legem Bantinam* (Ordene *in poplico luci* tolkes med rette som "publice et interdiu"). *Gustaf Ernst* giver Oplysninger om en fransk Grammatik af Pourel de Hatrize, Stockholm 1650, og aftrykker dens Udtaleregler, der nu og da også kan have Interesse for svensk Udtale (og for dansk Udtale; således Angivelsen "*Gn* se prononce comme les Danois prononcent *nd* dans *Quinde*"; Pourel kunde altså mere Dansk end Germanisten Richard Löwe, der Zs. f. vgl. sprachf. XXXIX 269 finder en Modsætning mellem oht. *kanna* og d. *Kande*, for slet ikke at tale om Johannes Schmidt, der i sin "Kritik der Sonantentheorie" S. 42 også lapsede sig med sine danske Kundskaber og antog en Metathese i d. *Bund* og *Vand* sml. on. *botn*, *vatn*). *Nils Robert Palmlöf* påviser, at *Labet* (*la bête*) ikke er et Navn på Lomberspillet, men på et derfra forskelligt Spil l'homme, og påviser, at Ordet *Bet* (*bête*) ikke er en Forvanskning af det spanske Ord *puesta* 'Indsats i Spil', men i det höjeste i én af sine Anvendelser kan være påvirket af det spanske Ord. *Ernst A. Kock* påviser, at der ikke i Oldsaksisk gives en Genitiv *suno*. *Julius Swenning* tyder Skärkindsstenens Indskrift *skiþaleuþaʀ* som *Ski(n)þale Úþaʀ* "åt Skinnall satte Úfr stenen", hvad der synes mig mere tiltalende end den hidtidige Tolkning. *Theodor Hjelmqvist* giver en Række indlysende *Rättelser och förklaringar till några äldre nysvenska texter*. *Ernst J. Wigforss* beviser (for svenske Dialekter og Svensk Rigsmål), at Vokaler i Forlyd ofte har været Genstand for en Forlængelse, som ikke eller først senere er indtrådt i Indlyd; jeg tvivler ikke om, at Princippet vil vise sig frugtbart også på andre Områder end de af Wigforss behandlede; et tilsvarende Fænomen i Slavisk har jeg behandlet i Zs. f. vgl. sprachf. XXXVIII 315 f. *Evald Ljunggren* beviser slående Oprindelsen til det danske Ord *Passiar* (hvorom han tidligere i kortere Form havde skrevet i Lunds Dagblad). *Emil Olson* søger i en methodisk og lærerig Afhandling at udrede Betydningsudviklingen i det svenske Verbum *kippa*; jeg er imidlertid ikke overbevist om Rigtigheden af hans Resultat, hvorefter Ordet *kippa*, som i ældre Svensk forekom i en bredere Betydning, skulde være uddød i Rigsmålet og derefter igen optaget fra en Dialekt i den specialiserede Betydning, der foreligger i *kippa skorna på sig*, hvoraf da atter Ordets øvrige Anvendelser i Nysvensk skulde være udviklede (Anvendelser som i Sætningerne: "Toffeln på häln på dig kippar" og "Golfvet liknade ett klaver med kippande tangenter"). *Hjalmar Lindroth* undersøger de forskellige Former af Ordet *dagsmeja* 'solens upptinande värme frampå middagen under vintern' i svenske, danske og norske Dialekter, ordner det brogede Materiale under visse Grundtyper, hvis Udvikling gennem Lydlov, Analogi eller Folkeetymologi han i det enkelte søger at påvise; jeg tror ikke ret på, at en sådan hurtig Revy over Dialektformerne kan lykkes; Ordet må indenfor hver Dialekt bedömmes i Sammenhæng med Dialek-

tens hele Karakter (Lydudvikling, Morfologi), men jeg tvivler om, at Lindroth har gjort eller kunnet göre dette. Lindroth anfører bl. a. fra P. K. Thorsen, Sprogarten på Sejerø, Formerne *dagmegne* (Type 7) og *daumænge* (Type 11); til *dagmegne* bemærker han: "Sannol. afses dock här verbet", og S. 47 anfører han efter Molbech (stavet: Molbeck) Verbet *dagmegne*. Thorsen har imidlertid kun den Form, som Lindroth transkriberer *daumænge* og angiver herom udtrykkelig, at det er et Verbum; under Henvisning til Molbech og andre Kilder anfører han derefter en Række lignende Udtryk andetstedsfra, deriblandt *dagmegne*, for hvilket man altså ikke kan påberåbe sig P. K. Thorsens Vidnesbyrd. Til Slutning skal jeg nævne *Carl Collin, Semasiologiska studier över abstrakter och konkreter*; denne fortræffelige Undersøgelse, der støtter sig til Eksempler fra mange forskellige Sprog, påviser navnlig, at Overgangen fra Abstrakt til Konkret i Regelen fremgår af Ordenes fraseologiske Anvendelse, og fremdrager Eksempler på det Overgangstadium, på hvilket Ordet endnu er tvetydigt.

København d. 5. Maj 1906.

Holger Pedersen.

Marius Kristensen: Nydansk. En kort sproglig-geografisk fræmstilling. (Småskrifter udg. av Selskab for germansk filologi nr 12). København. Hagerup. 1906. XII + 91 sidd.

Som förf. i förordet omtalar, har hans avsikt med föreliggande arbete varit den att ge en kortfattad framställning av nydanskans förhållande till de övriga nordiska språken och av de danska dialekternas viktigaste olikheter. Redogörelsen för dialekterna är tydligen det som för förf. varit huvudsaken, och även det som för läsaren är av störst intresse. Emellertid ge de första kapitlen en kort men synnerligen klar framställning av de nordiska språkens utbredning, de olika riksspråkens uppkomst, deras gemensamma drag och särskilda kännetecken.

Därefter följer en kortare översikt av de skandinaviska dialekterna i allmänhet, innan förf. går in på den närmare behandlingen av de danska. Dessa senare kunna i sin vidaste betydelse sättas lika med vad man vanligen brukar kalla den sydskandinaviska gruppen, då dennas gränser någorlunda sammanfalla med de gamla danska riksgränserna. Emellertid inskränker förf. den detaljerade redogörelsen för dialekternas olikheter och gränser till det nuvarande danska området. Endast Sønderjylland har fått utgöra ett undantag. Även denna del av framställningen är klar och överskådlig och så lättläst som en uppräkning av dialektkännetecken gärna kan vara. Något referat kan naturligtvis icke komma

ifråga, och vad uppgifterna beträffar, få vi tydligen ta dem på förf:s auktoritet, som i detta fall ju också är den allra bästa.

Ehuru sålunda ättlingarne av den gamla östdanska dialekten icke kommit med vid den mera detaljerade behandlingen, ha de dock icke lämnats alldeles ur räkningen. Tvärtom ger förf. dels vid den allmänna översikten av de danska dialekterna och dels vid försöket att uppvisa några genomgående egendomligheter i målgränsernas riktning en ganska utförlig framställning även av vissa skånska dialektdrag. Det material, som stått förf. till buds har ju icke varit synnerligen rikligt, då utom en del äldre notiser och strödda språkprov endast ett par avhandlingar om språket i nordvästra Skåne samt Axel Kocks redogörelse för de senaste årens undersökningar av skånska bygdemål (i Hist. Tidskr. för Skåneland 1904) föreligga i tryck. Då rec. haft anledning att i någon mån ta kännedom om skånska landsmålsföreningens samlingar på universitetsbiblioteket i Lund och själf undersökt dialekterna i sydligaste Halland, kunna några tillägg och enstaka rättelser till förf:s framställning här få sin plats.

I förbigående kan påpekas, att då förf. s. 36 förklarar bygdemålen i allmänhet stå på en yngre ståndpunkt än riksspråket i avseende på ljuden och även, ehuru med talrikare undantag, i fråga om formerna, han tydligen icke haft de östdanska dialekterna med i tankarne. Enbart ett par sådana drag som frånvaron av stötton och bevarandet av *a* i svagtonig ställning äro ju tillräckliga för att ge de skånska målen en ålderdomligare prägel.

Vad så några detaljer beträffar, så yttrar förf. s. 46 på tal om tungspets-*r*, att det förekommer särskilt i nordvästra delen av området. Tungspets-*r* torde emellertid vara minst lika vanligt i nordöstra delen d. v. s. Göinge, Villands och Gärds som i nordväst d. v. s. Åsbo och Bjäre härader, för att icke tala om södra Halland, där det väl numera är så gott som utdött. Nu är det möjligt, att förf. med den nordvästra delen menat just de ovan nämnda Göinge, Villands och Gärds härader, ty på ett annat ställe, s. 52, talar han om Göinge-Lister-målet såsom den ”*nordvestligste*” dialekten, hvilken han jämte den nordligaste — halländskan — skiljer ut för att vid den följande behandlingen av dialektgränserna endast hålla sig till ”*sydøstskånsk*”. Huru förf. råkat ut för denna förväxling är icke alldeles lätt att förstå. Tryckfel kan knappast föreligga. Vad så gränsen mellan det nordöstliga och sydvästliga området beträffar, låter förf. den bestämmas dels av olikheten i behandlingen av äldre långt $\bar{e}$, dels av motsatsen Göinge *lannet*: sydligare *lanned*. Det sista är säkerligen oriktigt, då endast från en gränssocken mot Småland i Östra Göinge härad former med *-t* finnas angivna, under det V. Göinge, Villands och Gärds härader genomgående ha *-d*. Och de olika formerna på diftongen för gammalt $\bar{e}$ ha väl som dialektkriterier, när det gäller större grupper, icke så mycket att betyda, då de kunna växla ganska avsevärt på

mycket små områden. I föreliggande fall kan även anmärkas, att något skäl icke finnes att statuera en skarpare skillnad mellan exempelvis Västra Göinges *oi* och sydligare eller västligare *äi*, *ai* än mellan detta *oi* och Västra Göinges *äu*.

. För att fortsätta med skiljelinjerna i riktningen nordväst-sydost, så torde förf. ifråga om behandlingen av äldre *p* efter vokal ha förbisett, att Södra Luggudemålet enligt Olséni har *v* t. ex. *tāva* 'tappa' o. s. v. Gränsen för *b* : *v* bör sålunda icke gå ut till havet något norr om Malmö. Det gör den icke häller utan vänder några mil från kusten rätt norrut, så att hela den skånska kuststräckan har former med *v*. Dessa fortsätta för övrigt utöver skånska gränsen upp i Halland ända till Nissan. Kustbältet är av olika bredd och på ett ställe tyckes det till och med vara avbrutet, fastän ortnamnsformer med bevarat *v* < *p* ännu vittna om det äldre uttalet.

Om jag så med anledning av förf:s uppgifter s. 44 meddelar, att även i 'skånska' dialekter d. v. s. på vissa ställen i Sydhalland samt åtminstone i Bjäre härad i Skåne finnas former av "stjäla" utan *j* t. ex. *stǡla*, *stēla*, *stäjla*, så återstår av mina detaljanmärkningar endast en rörande ljudförbindelserna *stj*-, *skj*- och *sk*-. Då förf. s. 52 omtalar deras övergång till *sj*-ljud i skånskan, anför han i en not, att från olika håll uppgives ett uttal *stj*, "men", tillägger han, "det er næppe det gamle mål". Varpå denna åsikt kan stödja sig, meddelar förf. icke. Det är svårt att se varifrån ett *nyare* uttal *stj* skulle kunna härröra. Jag kan icke se någon annan möjlighet än att förf. tänkt på inflytande från skriftspråket. Men då former som *stjēla*, *stjǟrna*, *stjelke* och t. o. m. *stjeltje* förekomma just i de *äldres* språk i stora delar av området, är ett sådant antagande ytterligt osannolikt. Ett avgörande motbevis föreligger dessutom i de egendomliga formerna från V. Göinge: *skēla*, *skǟrna*, *skelke* med övergången *tj* > *k* analog med den i *flø̄ga* < *flytia*, *fēge* < *fitiu* o. s. v.

Det i samma not omnämnda uttalet *skj*- från Sydhalland har icke av mig påträffats. Däremot ha som bekant målen mellan Ätran och Lagan bevarat *sk*- framför palatal vokal t. ex. *skǟra*, *skīva*.

De långa gränslinjernas regelbundna riktning nordväst-sydost, väst-öst kan förf. (s. 59 f.) icke underlåta att i någon mån sätta i samband med landets bebyggande. Han undrar om de icke "er som svage bølgespor av den ström, der skyllede ind over landet". Han påpekar huru målgränserna på vissa håll torde vara äldre än häradsgränserna, och att en begynnande differentiering av dialekterna därför redan mycket tidigt bör ha gjort sig gällande. För ett slättland utan naturliga skiljemurar har kanske förf:s åsikt en hel del, som talar för sig, men då vi komma över till Sydsverige med dess splittrande bärgåsar och mossar samt förbindande vattenvägar, är det säkrast att räkna med dem i främsta

rummet såsom både bestämmande riktningen för invandringen och senare den språkliga samhörigheten. Naturliga gränser skilja nog betydligt mera än förf. tycks vilja medgiva. Man kan påträffa socknar, där befolkningen i olika delar på grund av de besvärliga förbindelserna ännu i dag ha mycket litet med varandra att göra och där denna särskiljning också tar sig uttryck i språket.

Vad Skåne beträffar, är det väl för övrigt knappast sannolikt, att invandrareströmmen skulle kommit blott från ett håll. Här fordras en grundlig utredning av dialekternas samhörighet och vidare av ortnamnens utbredning. Och språkvetenskapen ensam torde icke kunna föra fram till slutgiltiga resultat.

I alla händelser värka förf:s korta antydningar väckande, och även från denna synpunkt är boken värd en rekommendation. Den kommer i denna anmälan endast något sent, då väl alla som ha intresse för våra nordiska dialekter redan hunnit ta kännedom om det lilla förträffliga arbetet.

Lund. **Ernst Wigforss.**

En notis.

Å bandets sista sida må såsom fyllnad nedanstående få en plats.

I Olavus Petri's skrift "Undervisning om menniskans ärliga skapelse, fall och upprättelse", hvilken av Otto Ahnfelt utgivits efter författarens egenhändiga manuskript, finnes en hittills icke beaktad art av vokalbalans. Regeln är: "framför *t* kvarstår *i* i kortstaviga ord (*mykit*, supinum *budhit* etc.), men icke i långstaviga (supinum *hallet* etc.)". Denna (troligen rätt unga) form av vokalbalans är av vikt vid bedömmandet av huru det nysv. supinum på *-it* uppstått. Den kan även hava betydelse vid avgörandet av huruvida en skrift är av Ol. Petri eller icke. Jag och kand. Palmér, medlem av härvarande seminarium för nord. språk, hoppas framdeles kunna redogöra för hvilken utsträckning regeln havt i äldre nysv.

Lund.

Axel Kock.

